

ՀԱՅՈՑ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԱՅ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՅ

Քննական բնագիրը
Գ. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ և Ս. ԿԱՆԱՅԱՆՑԻ

9(47.925)

Ն-17

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ
ՀԱՅՈՅ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

1984

Աշխարհաբար բարգմանությունը և
ծանոթագրությունները
ԱՐԱՄ ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԿՅԱՆԻ

Հրատարակության է պատրաստել բանաս. գիտ. դոկտոր
Գ. Գ. ԱՆԱՆՅԱՆԸ

«Ուսանողի գրադարան» մատենաշարի
խմբագրական հանձնաժողով

ՀԱՄԱՐՁՈՒՄՑԱՆ Ս. Ա. (Ասխազան), ԱՂԱՅԱՆ Է. Բ.,
ԱՆԱՆՅԱՆ Գ. Գ., ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ Հ. Ա., ՂԱԶԱՐՅԱՆ Հ. Մ.,
ՄԿՐՏՉՅԱՆ Լ. Մ.

Ազգաբանգեղոս.

Ա 17 Հայոց պատմություն/Քննական բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտ-
չյանի և Ս. Կանայանցի; Աշխարհարար թարգմ. և ծանոթագր-
ւ. ն. Տեր-Ղևոնդյանի.— Եր.: Երևանի համալս. հրատ.,
1983.—700 էջ.—(Ուսանողի գրան/Երևանի պետ. համալս.)

Հինգերորդ դարի հայ մատենագրության առաջին ներկայացուցիչներից մեկի՝ Ազաթանգեղոսի «Հայոց պատմությունը» անգնահատելի աղբյուր է Հայաստանի և հարևան երկրների քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական կյանքն ուսումնասիրելու համար: Այն միաժամանակ գրական հուշարձան է, որ նշանակալիորեն նպաստել է հայ պատմագրության ու գրականության զարգացմանը: Ներկա հրատարակությունը աշխարհարար առաջին ամբողջական թարգմանությունն է:

ԳՄԴ 84.21

Ար 1

4702080000—16 36—83
704(02)—83

АГАТАНГЕЛОС

ИСТОРИЯ АРМЕНИИ

(на армянском языке)

Издательство Ереванского университета
Ереван—1983

© Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, կազմելու և թարգմանության համար, 1983

էջ Ազաթանգեղոսի «Հայոց պատմություն»-ից
(Մկրտչի Մաշտոցի անվան Մատենադարան, № 1195 պատտիկ, Բ—Ժ դար)

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

1 Իդձք բաղձացեալք ցանկալեացն զկամս նաւելոցն ի նաւահանգիստն հասուցանել՝ խնդութիւն է խաղաղութեամբ. վասն զի ի մէջ ընդոստուցեալ ալեացն որ ընդդէմ դառնան, մրրկածին օդովքն ի մարտ պատրաստին, ընչաքաղցիցն և օգտածարաւեացն ժամ եղեալ բազմաց, միարբան սանձեալ թիակօքն զերիվարս տախտակագործացն բեռակապ երկաթագործացն՝ զմիմեանս քաջալերելով. կասկած երկիւղի սրտիւք ի կապույտ դաշտին ձիարծակ լինին, անքալլ գնացիւք անընթաց ոտիւք թռուցեալ ի վերայ ծովուն մկանանց ջուրցն ալեացն կուտակելոց. ուր բարկացայտ ալիքն լեռնաձև կուտակին, մէտ ի մէտ խոնարհին, ըստ աղեգէտն պատմողին մարմնաքնար Գալիեան երգոյն, թէ «Նլանեն լեռնանան, և իջանեն դաշտանան». ուր ուրեմն ապրեալք ի ծփանացն՝ արշաւանս դնեն յիրաքանչիւր գաւառս. զայս վէպ պատմեն մերձաւոր սիրելեաց—զանցս եղելոյ աշխատութեան ուղիցն ճանապարհաց, զելեւջս տարաբեր անդագարն սահանաց, զբաւական եղեալ զանձինս շահաւորն օգտութեան և կէտ՝ զմահ մրցանաց յաղթութեան. ընդ մեծանալ վաճառացն փոխանակեն զինքեանս. զի թէպէտ և տեսանիցեն զբռնութիւն սաստկութեան հողմակոծեալ ալեացն տատանելոց, որ յերփն երփն զերանգսն շրջշրջեն ըստ սաստկութեան ծփանացն, դիզադէզ յեղեղուկ փրփրացեալ զմիմեանց կարգեալ զկնի տողիցին, և յափնածիր յաւազադիր սահմանս բարձրացելոցն ընդդէմ՝ հասեալ ի ցամաքակէտն ծիծաղեսցին:

2 Իսկ ի մէջ ըմբռնելոցն խորոցն անդնդոցն լցեալ խոռոչացեալ խոխոջելովն ահափետ արարեալ զօրհասն զուշակեն. զի թէպէտ և զինքեանս շարժունս տեսանիցեն ի վերայ յաղթ ջուրցն բազմութեան, սասանելոցն սարսափելոցն, սակայն զկարողելն առաջի ածեալ ընդ միտ՝ ջանան դիմագրաւեալք ընդ խոռովութիւն ահագին ծովուն, զի թերևս դարձեալք օգտութեամբ զգիտս իրեանց խնդու-

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ*

1 Նավարկողների* բուն և բաղձալի իղձն է խաղաղությամբ հասնել նավահանգիստ: Ահա թե ինչո՞ւ ընչաքաղց և օգտածարալ մարդիկ ընդոստ ալիքների վրա և մրրկածին օդին ընդդէմ մարտի են պատրաստվում. նրանց ի մի հավաքված բաղձությունը, միացյալ ուժերով, թիավարում է փայտաշեն և երկաթե բեռներով ամբացված սրբնթաց նավերը. քաջալերելով միմյանց, սրտերը լի կասկածով ու երկյուղով, ձիարծակ արշավում են կապույտ դաշտում, անքալլ երթով և շրնթացող ոտքերով թռչում են ծովի կուտակագիւղ ալիքների ու ջրերի հորձանքների վրա: Ուր բարկացայտ ալիքները կուտակվում են լեռնաձև, խոնարհվում ելեւէջներով, ըստ քանքարավոր քնարահար Գալիի երգի՝ «Նլնում են՝ լեռնանում և իջնում են— դաշտանում»: Ապա ծփանքներից ազատվելով յուրաքանչյուրն շտապում է իր գավաղը: Մերձավոր սիրելիների պատմում են այս զրույցը՝ ճանապարհին պատահած տաժանակիր անցքերը, անհանգիստ ալիքների հոսանքի վրա փոփոխական ելեւէջները, թե ինչպես շահութաբեր օգտի համար վտանգի ենթարկվելով և մահվան դեմ մաքառելով իրենց անձերը զրալ են դնում ի սեր բարեհաջող վաճառականության: Փանդի թեպետ տեսնում են հողմակոծ տատանվող ալիքների ահեղ սաստկությունը, որոնք ըստ ծփանքի ուժգնության երփներանգ գույներ են ստանում, փոփոխական կարգով ու փրփրաղեղ հաջորդում են իրար, ավազով շրջազոված ափը դիմելով [նավարկողները] հրճվում են, որ ցամաք են հասել:

2 Իսկ նրանք, որ ընդերքից խոխոջացող խոր անդունդի դիմաց ահաբեկված օրհասական վախճան են կանխատեսում, թեպետև տեսնում են, որ շարժվում են ահարկու, սարսափելի, բազմածուփ ջրերի վրա, այնուամենայնիվ հիշելով իրենց հաջողությունը՝ ջանում են դիմագրավել ահավոր ծովի ալեկոծությունը, որպեսզի թերևս հարստությամբ վերադառնալով՝ յուրաքանչյուրը խըն-

Յեամբ ցուցանիցեն առ իւրաքանչիւր ընտանիս, և զպարծանս վաստակոյն՝ իւրեանց դրացեացն. զի ուր հարկ է զաղքատութեան անուն յանձանց թօթափեալ, և զտառապեալ ընտանեակսն թափեալ ի գրաւահարկ իշխանացն բռնութենէ, և իւրեանց շահիցն բերելոց հաճեալ զպարտս վտանգին՝ ի լծոյ ծառայութեան թագաւորացն ազատացեալ դատարկասցին: Եւ լաւութիւն առ ընկերս, և անուն առատ և բարգաւաճանք առ իշնամիս, և ուրախութիւն առ իւրեանց սիրողս:

3 Վասն այսորիկ ընդ անհնարին պատերազմ մարտնչին ի մէջ բարձրացելոց ջրեղէն լերանց և ի մէջ խոնարհելոց ծովային ձորոցն, ջանան զպարտատ անձանց փրկութեան գտանել, զի ի շրջանացն շփոթեալ ուռուցիկ փոթորկացն բքացելոց զերծանել և յանքոյթ նաւահանգիստն հասանել կարացեն. զի արդարև իսկ շատ այնք են, որ ոչ առ ազահութեան զանձինս ի մահ դնեն, այլ առ չգոյութեան աղքատութեան կարօտութեան յետին տնանկութեան՝ շտապեալք առ վտանգի անկեալք տարակուսանաց վասն զհարկսն հաճելոյ, թերևս զխոյ փրկանս գտանել, ի պարտոց զանձինս թափել կարացեն. փոխ ևս ի պարտոցն ի վերայ առեալ, թերևս երկպատիկ օգտութեան ելի ազագս գտանել կարացեն. միանգամայն զպարտառուսն հաճել, և անձանց ևս միանգամայն օգուտ շահի աւելագոյն ստանալ:

4 Զի բազումք այն են, որ առ այսպիսի աղէտս տարակուսանաց ի վաճառականութեան արուեստս տուայտանօք անկանել յօժարեն: Իսկ են բազումք, որ զիւրեանց առատութիւն եղեալ՝ աշխարհի օգուտ գործեն, զարդարեալ զթագաւորս ի գիւտ ծանրագին մարգարտին, և զանազան ակամբք պատուականօք և կերպասու յերանգ երանգս գունոցն: Նա և զաղքատս մեծացուցանեն՝ զփոքր ինչ ընդ յարգանօք արկեալ, և զաշխարհ պսակեն նոր և շքնաղ գիւտիւք: Նոքա և զկարօտս լցուցանեն մեծամեծ շահիւք օգտութեամբ. նոքա և զփափազելի մարդկան զպէտսն պատրաստեն. նոքա և զարմանեն զանձինս բազմաց. նոքա և զտունս բժշկաց լցուցանեն ազգի ազգի անուշահոտ խնկովք, դեղովք օգտակարութեան. նոքա և զտենչալի բժշկութեան արմատոց օգտակարութեան բերեալ զպտուղս՝ զպիտողսն լցուցանեն. նոքա և զարդ քաղաքաց, նոքա և մեծութիւն գաւառաց. նոքա և համարակարք երկայն ճանապարհաց. նոքա և ուղեգնացք աշխարհի. նոքա և ճաշակիչք օտարութեան. նոքա և զամե-

ջութլամբ իր ընտանիքին ցույց տա ձեռք բերածը, իսկ դրացիներին՝ պարծանքի արժանի վաստակը: Կամենում են, ուր հարկն է, իրենց վրայից թոթափել աղքատ անունը և իրենց տառապալ մերձավորներին ազատել գրավով հարկ պահանջող իշխանների բռնությունից. իրենց բերած շահույթից վճարում են նրանց պարտքերը, որպեսզի թագավորների հարկատվութեան լծից ազատվելով՝ թեթևանան: Այսպիսով նրանք բարություն են անում ընկերներին, պատվավոր ու հարգալի անուն վաստակում թշնամիների մոտ և ուրախություն պատճառում իրենց սիրողներին:

3 Սրա համար դաժան պայքարով մարտնչում են բարձրացող ջրեղէն լեռների ու իջնող ծովային ձորերի մեջ, ջանում են իրենց անձերի փրկութեան միջոց գտնել, որպեսզի ազատվելով խոռվահույզ ծանր բքախառն փոթորիկների պտույտներից՝ կարողանան հասնել խաղաղ նավահանգիստ: Քանզի արդարև շատ են այնպիսիները, որոնք ոչ թե ազահությունից են մահվան [վտանգի] ենթարկում իրենց, այլ աղքատութեան, կարիքի և հետին տնանկութեան զատճառով չեն տատանվում վտանգի առջև, շտապում են իրենց պարտականութիւնը կատարել, թերևս կարողանան գլուխները փրկել և պարտքերից իրենց ազատել: Պարտքերի տակ ընկած լինելով, երազում են, որ թերևս կարողանան երկպատիկ օգուտ քաղելու ելքը գտնել, միաժամանակ գոհացնելով պարտապաններին, իսկ իրենց համար էլ առավելագոյն շահ ապահովել:

4 Քանզի շատը նրանք են, որ այսպիսի սարսափելի աղետների դեպքում հոժարում են շարշարանքներով վաճառականական գործի մեջ մտնել: Շատերն էլ կան, որոնք իրենց հարստութիւնը երկրի օգտին են գործածում, թագավորներին զարդարում են ծանրազին մարգարիտներով, զանազան պատվական քարերով և երփներանգ գունազեղ կերպասներով: Նաև բարձրացնում են աղքատներին, փոքր ինչ հարգանքի արժանացնելով և երկիրը զարդարում են նոր ու շքնաղ բարիքներով: Նրանք բավարարում են կարիքները՝ մեծամեծ օգուտներ տալով, կարիքավոր մարդկանց պետքերն են հոգում, շատերին սնում են: Նրանք բժիշկների տները լցնում են տեսակ-տեսակ անուշահոտ խնկերով, օգտակար դեղերով, բժշկական տենչալի օգտակար արմատներ բերելով, կարիքավորներին գոհացնում են: Քաղաքների զարդ են նրանք և գավառների հպարտութիւն, երկար ճանապարհների շափարարներ են, աշխարհի ճամփորդներ և օտարութիւն ճաշակողներ: Նրանք ամենքին խնդաց-

նեսին խնդացուցանեն. նոքա և ոյժ բազմաց, նոքա և կարողութիւն աշխարհի. նոքա և զմերկս զգեցուցանեն, նոքա և զքաղցեալս յագեցուցանեն, նոքա և զծարաւիս արբուցանեն. նոքա և մթերեն իսկ զգանձս ընչեղաց:

5 Զի թէպէտ և ի բռնութենէ են հարկեալք, սակայն ուսան առ վշտին հնարաւորութեամբ զանձինս ապրեցուցանել, և այլոց օգուտ մարթնն լինել: Ապա և նոյն իսկ սովորակի իմաստութիւնն քաղցրեաց նոցա. ընդելալի հանապազորդեալք երթեկէն տարաբերեալ վաճառօքն՝ զփոքր մասունս յարգել, ի հազարս և ի բիւրս բազմացուցանելով: Վասն այսորիկ իսկ ընդ ծաղկացեալ ալիսն բազմութեան համատարած ծովուն ընդխառնեալք շահատակիցեն, ոչ ըստ անձանց կամաց, այլ ըստ վարիչ օգոյն վարելոյ, բռնավարեալք ի վերայ յորձանացն յաճախատարած լայնացելոցն դանդալիցեն վասն օգուտն գտանելոյ. զանձինս ի մէջ մահու և կենաց եղեալ՝ անձամբ զանձինս խորոցն մատնեն, կամ մահու կամ կենաց, և մի յերկուց գտեալ՝ անձանց համարին:

6 Սոյն օրինակ տեսանեմք հարկ վտանդի հասեալ ստիպեալ զմեզ, առաւել ի հարկէ նաւեալք ի վերայ իմաստութեան ծովուն. զի ոչ ոք է ամենեկին այն ի մարդկանէ, որ կարող իցէ զայսպիսի ջան վաստակոց քրտնալից աշխատութեամբ անձամբ անձին մատուցանել, եթէ ոչ իշխանութեան հրամանի հասեալ՝ ստիպեալ զայս անոնել տալ տազնապիցէ. և ո՞վ այն իցէ կարող, որ զխորս անդնդոց ծովուն քննել խորխորիցի. այլ շահս օգտութեան վաճառացն երկայն ճանապարհօքն անձանց և եթ կամին մատուցանել: Սոյն օրինակ և մեր ոչ յանդգնութեամբ տղայաբար բարուք ինչ ի ներքս անկանել անմտաբար հոսեցաք, այլ ակամայ ընթացեալ ըստ հրամանացն ի բռնութենէ հարկապահանջ իշխանացն՝ դիմեալ նաւեցաք ի մատենայած ծովուս պատմութեան:

7 Վասն զի ստիպեաց զաղքատիմաստ խանութս մեր հրաման թագաւորաց, և ի մէնջ հարկ պահանջեալ զանցեալ իրացն եղելոց զիրս մատենագրել՝ յայտնական պատմութիւնք, որ առ մեօք գործեցան: Սակայն մեծ և բազում ջան եղեալ թողուլ այնոցիկ որ յետ մեր գայցեն՝ զկարգս զրուցաց դարուց ի դարս յիշատակել. զի ոչ եթէ կամօք ինչ յօժարեցաք հաւանել առնել զայս, այլ իբրև ոչ կարի ինչ ընդդէմ մարթացեալ դառնալ արքայատուր հրամանացն, որչափ յուժի կայր՝ մարթացեալ ըստ հրամանացն պատմեսցուք: Եւ մեր զայս ջան յանձին կալեալ, անկեալ ի վաճառականութիւն

նում են և շատերին ուժ տալիս, իսկ աշխարհին՝ կարողութիւն, մերկերին հազցնում են, քաղցածներին հագեցնում, ծարաւներին արբեցնում են և հարուստների համար գանձեր հավաքում:

5 Թեպետև նրանք բռնութեամբ են հարկի տակ ընկած, սակայն սովոր են վշտին դիմանալով իրենց անձերը փրկել և այլոց ևս օգտակար կարող են լինել: Այնուհետև հենց նույն սովորական իմաստութիւնը հաճելի դարձավ նրանց համար: Երթեկողները սովորաբար ճանապարհորդելով և վաճառականութեամբ շրջելով, փոքր գործեր անելով՝ հազարապատիկ ու բյուրապատիկ են դարձնում: Ահա թե ինչու խոյանալով համատարած ծովի հուզված բազմաթիվ ալիքների մեջ՝ զրոհում են ոչ թե իրենց կամքով, այլ փշող բամու (վարդիչ օղի)* հոսանքով, բռնի քշվելով լայնատարած հորձանքի վրա տարուբերվում են օգուտ գտնելու համար, իրենց անձերը մահու և կենաց մեջ են դնում, անձամբ խորքերի [վտանգներին] են մատնվում, ընտրութիւն են կատարում մահու և կենաց միջև և երկուսից մեկն է նրանց բաժին ընկնում:

6 Նույն այս ձևով տեսնում ենք, որ նման մի հարկադրանք մեզ էլ հասնելով առավել ստիպում է նավարկել իմաստութեան ծովի վրա, քանզի մարդկանցից ոչ ոք չի կարող ամենեկին հանձն առնել նման քրտնաջան աշխատանք, եթե հասած իշխանական հրամանը՝ ստիպելով այս բանը շուտափույթ անել շտա: Եվ ո՞վ կարող է խորխտանալ ծովի անդունդի խորքերը քննելու, այլ [մարդիկ] պարզապես երկար ճանապարհորդութիւնների մեջ վաճառքի անձնական շահն են միայն կամենում ձեռք բերել: Սույն օրինակով և մենք ոչ թե հանդգնութեամբ, երեսայաբար և անմտորեն առաջ նետվեցինք, այլ ակամա ընթանալով, ըստ հարկադրող իշխանների բռնի հրամանների, նավարկեցինք պատմութեան մատնների այս ծովի վրա:

7 Քանզի թագավորական հրամանը հարկ դրեց մեր մտավոր աղքատ գանձարանի վրա, պահանջելով մեզանից՝ անցած դեպքերի նկարագրութիւնը տալ և մատենագրել մեզանում կատարված հայտնի պատմութիւնները: Սակայն չափազանց ջանք ենք թափել մեր հետնորդներին թողնելու դեպքերի շարքի դար առ դար հիշատակումը: Ոչ թե մեր կամքով հոժարեցինք, հանձն առանք այն դործը կատարել, այլ չկարողանալով ընդդիմանալ արքայատուր հրամաններին, պատմելու ենք ըստ [այդ] հրամանների, որչափ մեր ուժն է ներում: Հանձն առնելով այդ աշխատանքը՝ սկսենք խոսքի

բանից, առեալ զահ երկիրի, և տուեալ զգեղեցկադիր յարմարումն պատմութեան: Վասն զի ի խնդիր եղեալ և խուզիւք ի մէջ բերեալ զդարգս դարգս պատմութեան՝ զմարմնաւորացն մատենագրութիւն՝ ըստ կարգի պատմութեան, ըստ օրինին, ըստ ժամանակին, ըստ իրացն եղելոցն, ըստ հրամանացն ի վաճառ մատուցուցոր:

8 Իսկ զհոգևորացն առաքինութիւն աստուածասէր սիրողացն մեծութիւն իբրև զմարդարիան պատուական, զբոլորասերն, զլուսաւորն, զչքնաղագիտն, որ ոչ ունի գեղութիւն բաժանման իւրոյ ճաճանշաւոր լուսոյն, այլ լիութեամբ զարդ անձին վայելուչ զթագս թագաւորացն զարդարեացէ. և կամ աւանք պատուականք ի Հնդկային աշխարհէն, որ ի վայելչութիւն զարդու ի խոյր պսակի զարդարիցեն զթագաւորս: Իսկ արդեօք այս զիս՝ որ կամ ո՞րպէս գտանիցի ումէք վայրապար, եթէ ոչ ի մեծագնաց թանգարացն, որք և մեծն աշխատանօք, երկայնուրոյ ճանապարհաց զթոշակսն բաւեցուցին, և մեծաջանք եղեալ ի գտանել՝ զթագաւորս զարդարեցին: Իսկ սոցա ճաճանշ լուսոյս, զոր մեր ի վաճառ իջուցեալ, ոչ միայն ի զարդ գըլխոյ թագաւորին բովանդակի առ ի տես այլոցն, այլ և զամենեանն զարդարէ, զամենեանն լուսաւորէ, զամենեանն լցուցանէ, ամենեցուն բաւէ, զամենեանն մխիթարէ, զամենեանն բժշկէ: Զթագաւորս շքեղացուցանէ ի նմանութիւն արտախոյրն պսակի ի վերջաւորն փողփողելոյ. նա և զաղքատս լցուցանէ, թօթափէ բարձրացուցանէ յաղբևաց և հաւասար իշխանաց կացուցանէ. նա և պսակումն աշխարհաց օրհնութեամբ լցուցեալ, պսակ բոլորեալ տարւոյ քաղցրութեամբ:

9 Նոքա և զկարօտս լցուցանեն երկնաւոր առատութեամբ. նոքա և աշխատութեան կարօտելոցն հանգիստ պատրաստեն. նոքա դարման անկարօտ լի ամենայն բարեօք. նոքա կարեն տալ բժշկութիւն առանց դեղոց խնկոց արմատոց. նոքա կարեն շինութիւն շնորհել քաղաքաց մարդասիրութեամբ Տեառն իւրեանց. նոքա կարեն մեծացուցանել զաշխարհ աղօթիւք նահատակութեան իւրեանց. նոքա կարեն ցուցանել զելս երկնաւոր ճանապարհացն առ Աստուած վերանալոյ. նոքա են ուղևորք արքայութեանն ճանապարհացն Աստուծոյ. նոքա են որ շարշարեալք վասն Տեառն իւրեանց մեռան, և ի կենդանութիւն փոխեցան, և զանուն և զօգուտ պտղոց իւրեանց քաջութեան յաշխարհի թողին: Նոքա կեանք և փրկութիւն այնոցիկ որ մեղօքն են աղքատացեալ. նոքա են մեծութեան գանձ ծածկեալ յերկրի երկնաւոր արքային. նոքա հաւատովք իւրեանց խնդացուցանեն և

վաճառականութիւնը՝, երկյուղածութեամբ տանք պատմութեան գեղեցիկ շարադրանքը: Ուստի կատարված դեպքերը և մահականացուների մատենագրությունը քննելով, մանրակրկիտ զննելով՝ մեկ առ մեկ, ըստ պատմության կարգի, օրենքի, ժամանակի և մեր ստացած հրամանների շարադրենք:

8 Իսկ հոգևոր արժեքների վեհությունը, որ աստվածասերների համար մեծություն է, նման է թանկագին մարգարիտի, նուրբ բոլորակաձև, լուսավոր, հազվագյուտ, որը շունի բիծ կամ արատ իր ճաճանշավոր փայլի մեջ, այլ առատորեն զարդարում է թագավորների վայելուչ թագերը և կամ Հնդկաց աշխարհից բերված թանկագին քարերի [նման], որոնք վայելուչ զարդով, խուչրով ու պսակով զարդարում են թագավորին: Իսկ արդյոք այս բոլորը ինչպե՞ս կարող է ուրիշ մեկի կողմից հեշտորեն գտնվել, եթե ոչ երկայն ուղիներ անցնող վաճառականների կողմից, որոնք մեծ շարժարանքով երկար ճանապարհներում բուլականաչափ պաշար օգտագործելով, մեծ ջանքերով գտնում են դրանք և զարդարում թագավորներին: Իսկ սրանց լույսի ճաճանշը, որ մենք վաճառքի ենք հանում, ոչ միայն թագավորի զուխն է զարդարում, ի տես այլոց, այլև ամենքին է զարդարում, լուսավորում, ճոխացնում, ամենքին է գոհացնում, մխիթարում, բժշկում, թագավորներին շքեղացնում է փողփողուն վերջավորությամբ արտախույր պսակի նման, աղքատներին ճոխացնում է, թոթափում, բարձրացնում աղբակույտից և հավասարեցնում իշխաններին, ինչպես նաև երկրները լցնում է օրհնությամբ, իսկ տարին բոլոր՝ քաղցրությամբ:

9 Սրանք նաև կարիքներն են բավարարում երկնային առատությամբ, շարժարվածներին հանգիստ են բերում, առատ դարձան են տալիս լի ամենայն բարիքներով, նրանք կարող են բժշկություն տալ առանց դեղերի, խունկերի, արմատների, շննություն կարող են շնորհել քաղաքներին իրենց Տիրոջ մարդասիրությամբ, մեծացնել երկիրը՝ իրենց նահատակության աղոթքներով և ցույց տալ երկնային ճանապարհների ելքը՝ առ Աստված բարձրանալու համար: Ուղեցույց են Աստծո արքայության ճանապարհների: Նրբանք են, որ իրենց Տիրոջ համար շարժարված մեռան, անմահացան և իրենց անունն ու խիղախության պտուղները աշխարհին թողեցին: Կյանք են նրանք ու փրկություն նրանց համար, որոնք մեղքերով են աղքատացած, նրանք երկնավոր արքայի մեծության գանձ են՝ երկրում ծածկված, իրենց հավատքով խնդացնում են և ուրա-

ուրախ առնեն զայնոսիկ, որք յԱստուծոյ մեծացեալ գանձեն. նոքա զմերկս զգեցուցանեն, և զայնոսիկ, որք մեղօքն են մերկացեալ ըստ նմանութեանն Ադամայ՝ լուսաւոր պատմութեանօք զգեցուցանեն. նոքա և զքաղցեալս յագեցուցանեն, որք անգիտութեան մեղօքն իցեն սովեալք. նոքա և զծարաւիս արրուցանեն առաքինութեան բաժակաւն. նոքա և զգանձն երկնաւոր յաւելուն տան այնոցիկ որ առաւելագոյն ունիցին. զի «Որ ունիցին՝ տացի նմա և յաւելցի»: և առ ամենեսին բանան զդրունս գթոյ մարդասիրին Քրիստոսի վասն այսորիկ իսկ սիրեցին զՏէրն իրեանց, և սիրեցան ի նմանէ, և բարեխօսութեամբն լցուցանեն զամենայն կարօտս:

10 Այսպիսի մարգարիտ ոչ միայն ոգւոց, այլ և մարմնոց զարդ և պայծառութիւն է. շինութիւն աշխարհի՝ յԱստուծոյ նոցա բարեխօսութեամբ է շնորհեալ. զի գութ աստուածութեանն ի նոսա իջեալ՝ ողորմութիւն և քաւութիւն շնորհէ աշխարհի. զի վասն այսորիկ իսկ նաւեալք ընդ մէջ մրբկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան, պատերազմեալք ճգնութեամբ ընդդէմ ալեացն, ի վերայ խորոցն սահեցան, հասանել ի նաւահանգիստն խաղաղութեան երկնաւոր նաւապետին: Մատուցին պսակ պարծանաց լուսաւոր թագաւորին, զերծեալք ի բքոյ ամբարշտութեան, հասեալք ի քաղաքն, պատրաստեալք անանց ուրախութեան և առլցեալք մարգարտովն պատուականաւ, և հոգևոր լուսոյ ակամբք պսակեալք. որք և վաճառեցին զկեանս իրեանց մատնելեացն ի տանջանս, և մեծացան յանանցն մեծութիւն, որք և բարձեալ ունին զշինութիւն աշխարհի կանգուն, անվթար, անշարժ, հաստատեալ ի նաւ հաւատոց իրեանց:

11 Իսկ այսպիսի վաճառաց ո՞յր ուրուք արդեօք զի՞նչ զին բաւիցէ. այո՛, այո՛, և կարի քաջ. միայն յօժարութիւն կամաց սրբտին՝ սիրով մատուցանել զլսելիս, հաւատովք ձգտեալ զականջս՝ աման պատգամաց, և անդէն ի կամս սրտին հասնալ գեղեցկագոյն իբրև զպատուական մարգարիտն ծանրագին ընդ յօժարութեանն զարդ ականջաց՝ զինդ եղեալ կախեսցի. միայն զգլուխդ խոնարհեցո՛, և անդէն հոգևորական պսակն ի վերայ զլստյդ դնի, և առաւել քան զականս պատուականս զարդարեսցէ զքեզ: Միայն յօժարեաց ի կոչունս արքայականս, և անդէն քաղցրութեան անուշութիւն խորակացն ի քիմս քո պարարեսցի. միայն ծարաւի՛ լեր սիրոյն, և անդէն աղբիւր կենդանութեան զերաշտութիւն ծարաւոյն պասքելոյն յագե-

խացնում այնպիսիներին, որոնք Աստուծոյ ճոխացած գանձում են: Նրանք հագցնում են մերկերին և նրանց, որ Ադամի նման մեղքերով մերկացած են, լուսավոր պատմութեաններով զգեստավորում են, հագեցնում են քաղցածներին, որոնք անգիտութեան մեղքերի պատճառով սովյալ են, ծարավներին արբեցնում են առաքինության բաժակով և երկնային գանձը տալիս են նրանց, որոնք առավելագույնն ունեն, քանզի «ով որ ունի, կտրվի նրան և կավելացվի»: Նրանք մարդասեր Քրիստոսի գթութեան զոները բաց են անում ամենքի համար: Հենց սրա համար էլ սիրեցին իրենց Տիրոջը ու սիրվեցին նրանից և բարեխոսութեամբ բավարարում են բոլոր կարիքները:

10 Այսպիսի մարգարիտը ոչ միայն հոգիների, այլ և մարմինների զարդ ու պայծառություն է: Նման մարդկանց բարեխոսութեամբ է, որ Աստված աշխարհին շինություն է պարգևում, քանզի աստվածային գութը նրանց վրա իջնելով ողորմություն և քավություն է շնորհում աշխարհին: Ահա թե ինչու աշխարհիկ մեղքերի մրբկահույզ ծովի վրա նավարկողները իրենց վտանգեցին՝ համբերութեամբ պատերազմելով ալիքների դեմ, սահեցին [ծովի] խորությունների վրա, հասնելու համար երկնային նավապետի խաղաղության նավահանգիստը: Ազատվելով զածան բքից և հասնելով քաղաք՝ նրանք պարծանքի պսակ մատուցեցին լուսավոր թագավորին, պատրաստվելով հավիտենական ուրախության, թանկագին մարգարիտով առլեցուն և պսակված հոգևոր լուսի թանկարժեք քարերով: Նրանք իրենց կյանքը վաճառքի հանեցին իրենց տանջանքի մատնողների համար, մեծացան անանց հարստութեամբ և աշխարհի շինությունը կանգուն, անվթար ու անշարժ են պահում իրենց հավատքի նավերի վրա:

11 Իսկ այսպիսի վաճառքին ո՞վ արդյոք ի՞նչ զին կարող է տալ. այո՛, այո՛, շափաղանց լավ. միայն [պետք է] հոժար կամքով, սիրով լսելիքը տրամադրել, հավատքով սրել ականջները, որպես պատգամների ընդունարան, և իսկույն պատվական ծանրագին մարգարիտը, սրտի [բարի] կամքով, զարդ կդառնա, որպես ականջից կախված զինդ: Միայն խոնարհիր գլուխդ, և հոգևոր պսակը անմիջապես կդրվի գլխիդ ու դա կզարդարի քեզ առաւել, քան թանկագին քարերը: Միայն համաձայնվիր արքայական կոչունքին և այն ժամանակ խորտիկների քաղցր անուշութունը քո քիմքը կպարարի: Միայն ծարավ եղիր սիրո, և իսկույն կենդանության

ցուցէ զքեզ. միայն լուա՛ զքեզ յաղտոյ, և անդէն անթառամ և լուսաւոր զգեատուն առաւելագոյն ևս քան զանուշահոտ շուշան ծաղիկն զքեզ զգեցուցանէ:

12 Արդ՝ ջան յանձին կալեալ մտանել ի պատմագիր մատենիցս խորութիւն, ցուցանել այնոցիկ, ոչք իմաստութեամբ կամիցին ունկընդիր լինել օգտակար պատմութեանս: Արդ՝ հրաման հասեալ առ իս ոմն Ագաթանգեղոս, որ ի քաղաքէ ի մեծն Հոռովմայ, և վարժեալ հայրենի արուեստիւ, Հոռովմայեղէն և Յունարէն ուսեալ դպրութիւն, և ոչ կարի ինչ անտեղեակ լեալ ձեռնարկութեան նշանագրաց. և ի վերայ այնոցիկ հասեալ ի դուռն Արշակունւոյ, յամս քաջի և առաքինւոյն, ուժեղ և պատերազմողն Տրդատայ, որ քան զամենայն նախնիսն քաջ եղեալ՝ զանցոյց արութեամբք, որ ըմպշամարտ սկայազօր քաջութիւնս գործեաց ի մարտս պատերազմաց: Ոչ զիր ինչ քաջութիւն՝ սուտ հրամայեաց մեզ վիպասանել, և ոչ զքմազարդ րանից ինչ առասպելս աւելի քան զարժանն ընթանալ. այլ իրք որ եղեալք վասն յեղանակաց յեղափոխ ժամանակաց, մարտամբոխ պատերազմաց, սուրակոխ բազմահեղ արեանց կոտորածոյ, անհուն զօրաց շփոթելոց, գերութեան աշխարհաց, աւերածոյ գաւառաց, քանդելոյ քաղաքաց, մատնելոյ աւանաց, հարկանելոյ բազմութեան մարդկան վասն քաջութեան քինախնդիր վրիժուց:

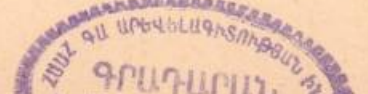
13 Արդ՝ հասեալ առ իս հրաման ի մեծ արքայէն Տրդատայ՝ կարգել ինձ ի ձեռնարկութեան նշանագիր ժամանակագրացն՝ պատմել նախ զհայրենեացն գործս քաջութեան քաջին խորովու, և որ ինչ գործք գործեալք քաջութեան մարտից պատերազմացն, ընդ շրջըջումն տէրութեանն փոխելոյ ընդ կոյսս հարկանելոյ, և ազգաց խորովելոյ. և կամ վասն մահուանն քաջին խորովու, թէ ուստի՛ և կամ զիա՛րդ և կամ ո՛րպէս, և կամ զի՛նչ անցք անցին. և կամ վասն հօրամոյն քաջութեանն Տրդատայ, և որ ինչ գործ գործեաց յամս յաւորս իրոց ժամանակաց. և կամ վասն սիրելեաց վկայիցն Աստուծոյ, թէ ո՛րպէս և կամ զիա՛րդ եկեալ, իբրև լուսաւորք ծագեցին, փարատել զմէզ խաւարի ի Հայաստան աշխարհէս. կամ ո՛րպէս զանձինս իրեանց փոխանակեցին ընդ Աստուծոյ ճշմարտութեանն. և կամ ո՛րպէս գթացեալ Աստուծոյ՝ այց արար Հայոց աշխարհիս, ի ձեռն առ միող եցոյց զսքանչելիս մեծամեծս, որ համբերութեամբ բազում և ազգի ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վշտաց մենա-

աղբյուրը կհասցնի քո տոչորուն ծարավի երաշտը: Միայն մաքրիր քեզ աղտից, և իսկույն անթառամ ու լուսավոր զգեստը կզարդարի քեզ, առավել քան անուշահոտ շուշան ծաղիկը:

12 Արդ՝ ջանք հանձն առնելով մտնել պատմութեան մատչանների խորութեան մեջ, խոսքը կուղղեմ նրանց, որ կամենում են իմաստութեամբ ունկնդիր լինել օգտակար պատմութեանս: Արդ՝ հրաման է հասել ինձ՝ Ագաթանգեղոսիս, որ մեծ Հոռովմայեղէն, կրթված հայրենի գիտութեամբ, սովորել եմ լատիներենն (հոռովմայերեն) ու հունարենը, ուսանել դպրութեանը և ոչ խիստ անտեղյակ [մնացել] նշանագրերի արվեստին: Սրա հետ մեկտեղ եկել եմ Արշակունու արքունիք, քաջ և առաքինի, ուժեղ և պատերազմող Տրդատի տարիներին, որը բոլոր նախնիներից կորովի լինելով՝ արիւթյամբ գերազանցել է նրանց, եղել է ըմբշամարտիկ և պատերազմների մեջ հսկային վայել քաջութեաններ է գործել: Մեզ հրամայեց ոչ իր քաջագործությունները սուտ վիպասանել և ոչ էլ արժանիքներից ավելի քմազարդ առասպելները շափազանցել, այլ շարադրել եղած դեպքերը՝ [տալով նկարագրությունը] հարափոփոխ ժամանակների հանգամանքների, մարտամբոխ պատերազմների, սրակոխ կոտորածների բազմահեղ արյան, իրար բախվող անթիվ զորքերի, երկրների [ժողովուրդների] գերութեան, զավառների ավերածութեան, քաղաքների կործանման, ավանների ավերման, մարդկային բազմությունը կոտորելու՝ քինախնդիր վրիժառության քաջութեան համար:

13 Արդ՝ ինձ հրաման է հասել Տրդատ մեծ արքայից՝ կարգով գրի առնել ժամանակների դեպքերը, պատմելով նախ քաջ խորովի հայրենական պատերազմների ժամանակ կատարած քաջութեանները, տերութեան տեղ տեղի ունեցած փոփոխությունները, ամեն կողմ ուղղված հարձակումները, ազգերի խռովությունը, քաջ խոսքովի մահը, թե որտեղից, ինչու կամ ինչպես այդ պատահեց և կամ ինչ անցուղարձ կատարվեց. աղնվահայր Տրդատի քաջութեան մասին, իր թագավորության ժամանակ արած գործերը: Եվ Աստուծու սիրելի նահատակների մասին, թե ինչպես կամ ինչու եկան, ծագեցին իբրև լուսատուներ՝ փարատելու համար մեզը մեր Հայաստան աշխարհից, թե ինչպես իրենց անձերը նվիրաբերեցին Աստուծու ճշմարտությանը, կամ ինչպես Աստված գթալով այցելեց մեր Հայոց աշխարհը, մեծամեծ հրաշքներ ցույց տվեց մի մարդու ձեռքով, որը համբերությամբ և հաղթությամբ տարավ բազում ու տե-

1964

կոխ մենամարտիկ երկպատական բռնութեան յԱրտաշատ քաղաքի վասն Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ, որոյ զվկայ անուն ժառանգեալ, որ ի մահ հասեալ մտեալ, և կամօքն Աստուծոյ այսրէն դարձեալ ի վերակացութիւն դառնայր յերկիրս Հայոց: Սա մտեալ ի գրունս մահու՝ դարձեալ անտի կամօքն Աստուծոյ, վարդապետութեանն Քրիստոսի պատգամաւոր գտեալ, յետ Աստուծոյ սքանչելագործ պատուհասին մարդասիրութեան: Իսկ բարեացապարտն Տրդատ յանկարծակամ՝ կենացն ասպնջական ցանկալի ամենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ հայրենեացն որդի գտանէր շնորհօքն Աստուծոյ, և յաւիտենական կենացն մերձաւոր լինէր:

14 Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէջն՝ ոչ եթէ ի հին համբաւոց տեղեկացեալք մատենագրել զայս կարգաւ, այլ որոց մեզէն իսկ եղեալ ականատես կերպարանաց և առննթերակաց հոգևորական գործոցն, և լուսաւոր շնորհապատում վարդապետութեանն, ըստ աւետարանական հրամանացն, և կամ որպէս լուսաւոր վարդապետութիւնն գեր ի վերոյ ամենեցուն շնորհօքն Աստուծոյ յարգեցաւ: Զոր առեալ թագաւորին՝ դամենեսեան աստուածակարգ լծոյն հնազանդեցուցանէր. մանաւանդ թէ ոչ նա, այլ կամք մեծազօրին Քրիստոսի: Եւ կամ ո՛րպէս զմեհեանսն ի ձեռս տուեալ՝ կործանեալ աւերեցին, և սուրբ հիմունք եկեղեցեաց կանգնէին. կամ ո՛րպէս զնոյն ինքն աշխարհի հովիւ կացուցեալ՝ վայելէին ի նորուն վարդապետութեանն. և կամ ո՛րպէս դարձաւ Տրդատ անդրէն յաշխարհն Յունաց յամս աստուածասէրն Կոստանդեայ, թագաւորի կացելոյ Յունաց և Հռովմայեցոց աշխարհին, և կամ ո՛րպէս ուխտ եղեալ, հաստատեալ զնա յաստուածապաշտութիւն՝ դարձեալ լինէր անտի մեծաւ պարգևօք և բազում փառօք, և կամ ո՛րպէս զբազում տեղիս՝ Աստուծոյ նուիրեալ Տրդատ մատուցանէր: Զայս ամենայն մի ըստ միտջէ ոճով պատմեսցուք, Վարդապետութեամբ սրբոյն, որ արժանի եղև ի մեծ յեպիսկոպոսական աթոռն հասանել, և զհայրապետական անուն ժառանգեաց, մեծամարտն առաքինութեամբ, թէ ուստի՛, յորո՛ց կամ ո՛րք էր, կամ յորմէ՛ ազգէ, որ զայս արժանի եղև գործել աստուածատուր շնորհօքն տուելովք:

15 Արդ՝ ելից ի մտաց երիվարն, և յարմարեցից զասպարէզն հանճարոյ. ուղղեցից զնպատակն խորհրդոյ, և թափ տաց ուժի բազկօքս և ձգեցից ի կորովս գրչի մատանցս, և լեզուաւս զխորհուր-

սակ-տեսակ փորձություններ և կաշկանդող վշտի մեջ Արտաշատ քաղաքում մենամարտիկ եղալ երկպատիկ բռնության դեմ, հանուն Քրիստոսի հաջողությամբ դիմացալ և նահատակի անուն ժառանգեց: Հասալ մինչև մահ և Աստուծու կամքով ետ դառնալով այնտեղից մեր Հայոց երկրում վերակացու* դարձալ: Մտալ մահվան դուռը, ապա Աստուծու կամքով վերադարձալ, դառնալով Քրիստոսի վարդապետության պատգամավորը, Աստուծու մարդասիրական հրաշագործ պատժից հետո: Իսկ երախտավոր Տրդատը, կամովին զբժվարին կյանք ընտրելով՝ ամենքին ցանկալի դարձալ, Աստուծու շնորհներով իր բնաշխարհիկ հայրենիքի որդին եղալ և հավիտենական կյանքին մերձավոր դարձալ:

14 Արդ, մեր այս գրված օրինակի մեջ, ոչ թե հին ավանդություններից տեղեկանալով այս [բոլորը] կարգով մատենագրել ենք, այլ մենք ինքներս ականատես ենք եղել անձնավորություններին և ներկա՝ հոգևոր գործերին և լուսավոր շնորհապատում վարդապետությանը, ավետարանական հրամանների համաձայն, և թե ինչպես լուսավոր վարդապետությունը, Աստուծու շնորհիւ, բոլորից վեր դասվեց: Այս աստվածակարգ լծին հնազանդեցրեց թագավորը իր ամբողջ [ժողովրդին], մանավանդ ոչ թե նա էր [այդ անում], այլ մեծազոր Քրիստոսի կամքը: [Կնկարագրենք] թե ինչպես մեհյաններին տիրելով՝ հիմնահատակ կործանեցին և եկեղեցու սուրբ հիմքերը կանգնեցրին: Կամ ինչպես իրեն (Քրիզոստոմ) երկրի հովիվ նշանակելով՝ վայելեցին նրա վարդապետությունը: Թե ինչպես Տրդատը կրկին գնաց Հունաց աշխարհը աստվածասեր Կոստանդիանոսի ժամանակ, որը Հունաց և Հռովմայեցոց երկրի թագավորն էր, ուխտ դրեց նրա հետ հաստատ մնալու աստվածապաշտության մեջ և այնտեղից վերադարձալ մեծ պարգևներով, բազում փառքով և շատ վայրեր Տրդատը նվիրեց Աստուծո [պաշտամունքին]: Այս ամենը մեկ առ մեկ, կարգով կպատմենք, նաև Վարդապետությամբ սրբի, որն արժանի եղալ հասնելու եպիսկոպոսական մեծ աթոռին, ժառանգեց հայրապետական անունը և առաքինության մեծ մարտիկը եղալ: [Կպատմենք], թե որտեղից էր, որոնցից, ո՞վ կամ ո՛ր տոհմից էր նա, որ արժանի եղալ աստվածատուր շնորհքով այս բոլորը գործելու:

15 Արդ, կհեծնեմ մտքի երիվարը և կանցնեմ հանճարի ասպարեզը, կուղղեմ մտքի նպատակը: Թափ կտամ բազուկներիս ուժին ու կորովի մատներովս կսեղմեմ գրիչը, լեզվովս կարտահայ-

զը = յուզեցից, և շրթունքս ի շշնջել իմաստունս կարասցեն, և կարգել հաստատական, յեղեղուկ հոլովել զանիւ պատմութեան բանիցս, զի կամակարագոյնս նաւիցեմք զալեօք ժամանակագրական ծովուս. պատմել յազգ յայլ ժողովրդին ստացելոյ, որք օրհնեսցեն զտէր, որք յետ այսր անցեալ ժամանակաց դալոցն իցեն, որք հարցեալ զհայրենական մատեանսն՝ պատմեսցի նոցա, և զծրագիր կարգեալս՝ և ասասցի նոցա:

16 Ընթերցեալ զՔորգոմայ ազգիս, զՀայաստան աշխարհիս գաստուածապարզե աւետեացն աւետարանին քարոզելոյ բանին կենաց, թէ ո՛րպէս կամ զիա՛րդ ընկալան, և ո՛րպիսի արամբ, կամ ո՛ր որ ուստեք, որ զայս նորոգատուր գառաքելարար շնորհս յանձին ցուցանելով՝ այնպիսի աստուածեղէն շնորհօք երևեցաւ: Եւ վասն նորին լուսաւոր վարդապետութեանն և հրեշտակակրօն վարուցն առաքինութեան և կարգացն, ազնուական համբերութեանցն շնորհալից մեծազօր նահատակին, որ և խոստովանող Քրիստոսի գտեալ և վկայ ճշմարտութեան. և կամ ո՛րպէս յայնմհետէ շինութիւն և խաղաղութիւն, լիութիւն և պտղաբերութիւն և բժշկութիւն աղօթիւք նորա շնորհեցաւ յԱստուծոյ: Եւ թէ զիա՛րդ նորուն աստուածսիրութեամբ և Քրիստոսի զօրութեամբ նմա տուելով՝ անկան փշրեցան ունայնութեան պաշտամունքն, և աստուածապաշտութիւն տարածեցաւ ընդ ամենայն երկիրս Հայոց: Եւ կամ ո՛րպէս շինեցան եկեղեցիք ի Հայաստան աշխարհիս, և քակեցան ունայնութեան պաշտամունքն, այն որ ի սովորական մոլորութենէ նախնեացն՝ ընդվայրակոշկոճ, գրթախաղաց քարանցն և փայտիցն յիմարութիւնքն էին, և ուրուապաշտ թմբրութիւնքն անզգայութեանց. իբրև արբեալք անմբտութեամբքն, պակուցեալք շոալլութեամբն մեղաց, դիւցախելառ մրրովն գնային ի մէջ ծովացեալ մեղացն շարութեան: Որ կամօքն Քրիստոսի քարոզ գտեալ արդարուսոյց՝ ամենեցուն Հայաստան աշխարհիս, չկապել ընդ գարշապարս մեղաց ի ծովանման յաշխարհիս յայսմիկ: Այլ ի հողմախաղաղ յանքոյթ նաւահանգիստն հասեալ աստուածահօրն շինութեան, կենաց մշտնջենականաց անդ պատրաստեաց օթեվանս նոցա:

17 Իսկ իմ անցեալ սահեալ շրջեալ ի վերայ յորձանախոր, լայնանիստ, յարածօճ, անդնդապտուտ, սարսուսէր, անհանգիստ, արշաւասոյր, օղաւար, ջրակուտակ յուզակ ալեացն, սրավարացն մոլեգնելոցն, ձգտեալ ի կղզիս քաղաքացն և յաշխարհս հեռաբնակս,

տեմ մտքերս, և թող իմ շուրթերը կարողանան իմաստուն խոսքեր շշնջալ: Հաստատորեն կարգավորելով կպտեցնեմ, կդարձնեմ խոսքերի պատմութեան անիվը, որպեսզի տիրաբար նալեմ ժամանակագրութեան ծովի ալիքների վրա: Կպատմեմ այս բաներն ստացող մարդկանց և մեր ժամանակներից հետո եկող ազգերին, որոնք օրհնելու են տիրոջը, և հայրենի մատչանները պրպտելիս թող այս ամենը պատմվի նրանց և հաղորդվի կարգավորված ծրագիրը:

16 Ընթեռնելով Ավետարանի աստվածապարզե ավետիաները և կենաց խոսքը մեր Քորգոմայան ազգին և մեր Հայաստան աշխարհում քարոզելու [գրվածքը]*, թե ինչպես կամ ինչպիսի մարդու կողմից ընդունվեց այն և կամ ո՛վ էր նա, որ այս նորոգատուր առաքելական շնորհները իր վրա վերցնելով երևան եկավ այսպիսի աստվածեղեն շնորհքով, [կպատմենք] նրա լուսավոր վարդապետութեան և հրեշտակակրոն առաքինի վարք ու բարքի, ազնվական համբերութեան մասին այն շնորհալի մեծազօր նահատակի, որը Քրիստոսի խոստովանողը եղավ և ճշմարտութեան վկան: Թե ինչպես դրանից հետո նրա աղօթքներով շնություն ու խաղաղություն, լիութուն, պտղաբերություն ու բժշկություն շնորհեց Աստված: Եվ թե ինչպես նրա աստվածասիրութեան և Քրիստոսի պարզեաճ զօրութեան շնորհով ընկավ փշրվեց ունայնութեան պաշտամունքը և աստվածապաշտութեանը տարածվեց ամբողջ մեր Հայոց երկրում: Կամ թե ինչպես եկեղեցիներ շինվեցին մեր Հայաստան աշխարհում և ջնջվեցին սնոտի պաշտամունքները, որոնք նախնիների սովորական մոլորութեան հետևանքով իզուր ընդունված և մոլորեցուցիչ, կեղծ քարերի ու փայտերի հիմարութեաններն էին և անզգայութեան կոապաշտ թմբրութեանը: Այս բոլորը անմբտութեաններով արբեցած, մեղքերի շոալլութեամբ գարհուրած, դիվահար մրրուով ընթանում էին շար ու ծովացած մեղքերի մեջ: Իսկ [Ս. Գրիգոր] Քրիստոսի կամքով արդարուսոյց քարոզ կարգաց մեր ամբողջ Հայաստան աշխարհին, որ չկապվեն մեղքերի գարշապարհին* այս ծովանման աշխարհում, այլ հասցնելով աստվածահօր շինութեան հողմախաղաղ անդորր նավահանգիստը՝ նրանց այնտեղ մշտնջենական կյանքի օթեաններ պատրաստեց:

17 Իսկ ես անցնելով, սահելով, պտտվելով, հորձանախոր, լայնանիստ, հարածոճ, անդնդապտուտ, սարսուսէր, անհանգիստ, արշավասոյր, հողմավար, ջրակուտակ, խոռվահուլը և մոլեգնած սրբնթաց ալիքների վրա ձգտել եմ հասնել կղզիներ, քաղաքներ և

գտեալ լցեալ մեծաբեռն խստաբեռունս, ինչ ինչ պատուական և ար-
գոյ, ի զարդ և յօգուտ՝ եկեալ հասուցաք ի կայս հանգստեան ձերոջ
օգտութեան. փութացեալ բացցուք զթանգարական վաճառս խան-
թից. վաճառեսցուք լսելեաց զգիւտս աշխատութեան մերոյ, առնուք
զունկնդրութիւն և տալ զպատմութիւն: Մանաւանդ վասն քոյոյդ հրա-
մանի, քա՛ջ արանց Տրդատ արքայ շալոց մեծաց, բերեալ զշահ
վաճառին աշխարհի շինութիւն՝ քեզ ի գանձ յաւելցուք ի մերոյ ծո-
վաւաստակ նաւաստեացս:

հեռաբնակ երկրներ՝ գտնելով, լցնելով մեծաբեռ ծանր ապրանք-
ներ, թանկագին ու հարգի իրեր, որպես զարդ և օգուտ, ու եկել ա-
պահով տեղ եմ հասցրել ձեր օգտի համար: Փութանք բացել մեր
վաճառականական խանութների առևտուրը՝ վաճառենք ունկնդիր-
ներին մեր աշխատանքի արդյունքները՝ պտանալով նրանց ունկնդ-
րությունը և տալով մեր այս պատմությունը: Մանավանդ քո հրա-
մանի համար, ով քաջ այր՝ Մեծ Շալքի Տրդատ արքա, բերելով մեր
առևտրի շահը ի նպաստ երկրի շենացմանը՝ ավելացնենք քո գան-
ձը մեր՝ նավաստիներին ծովի վաստակով:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐՔ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

18 Ա. Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդւոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդւոյ Սասանայ,— որ էր նախարար ոմն ի Ստահր գաւառէ, որ եկեալ միաբանեաց զզօրս Պարսից, որք լքին խոտեցին մերժեցին անարգեցին զտէրութիւնն Պարթևաց, և հաճեցան հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւնն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ,— արդ իբրև յետ մահուն հասանելոյ գուժիս այտորիկ առ հոսրով թագաւորն Հայոց,— որ էր երկրորդ տէրութեանն Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկրորդ Պարսից տէրութեանն,— արդ՝ թէպէտ և վաղու լուեալ զթօթն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբովկ գործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան: Յետ այտորիկ դարձեալ լինէր յիրացն եղելոց մեծաւ տրտմութեամբ, զի ոչ եհաս ինչ նմա գործել գործ. ի մեծ ի տրտմութենէն և յիրացն վճարելոյ դարձեալ անցեալ եկեալ լինէր յաշխարհ իւր:

19 Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարւոյն սկսանէր հոսրով թագաւորն Հայոց գունդ կազմել և զօր բովանդակել, գումարել զզօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ զգրուես Ալանաց և զճորայ պահակին, հանել զզօրս Հոնաց, ասպատակ դնել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի, մինչև ի դրունս Տիւրքնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն դարձուցանէր զՀինանիստ քաղաքացն և աւանացն ցանկալեաց. զՀէն երկիրն ամենայն թափուր և աւերակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել. հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն. սպառ սպուռ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն զօրացն ասպատան եղեալ, և ի քաջութիւն զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուանք,

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐՔԸ ԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

18 Ա. Երբ Պարթևների թագավորութունն իր վախճանին հասավ*, վերացվեց Վաղարշի որդու՝ Արտավանի տերութունը և նա սպանվեց Սասանի որդի Արտաշի ձեռքով: Սա մի նախարար էր Ստահր* գավառից, որ գալով միավորեց պարսից զորքերը, որոնք չքեցին, հեռացան, մերժեցին ու անարգեցին պարթևների տերութունը և հաճույքով նախընտրեցին Սասանի որդի Արտաշի իշխանութունը: Արդ, երբ այս մահվան գույժը հասավ Հայոց հոսրով թագավորին, որը Պարսից տերության մեջ երկրորդն էր, քանզի նա, ով Հայոց թագավոր էր՝ Պարսից տերության մեջ երկրորդ [անձն] էր,— թեպետև նա վաղուց էր բոթը լսել, [այնուհանդերձ] ոչինչ կարողացավ անել պատերազմի պատրաստության գործը ավարտելու համար: Գրանից հետո նա դարձյալ պատահած զեպքերի համար մեծ տրտմության մեջ էր, քանզի որևէ գործ չկարողացավ անել: [Ուտի] կատարվածի համար մեծապես տրտմելով նորից անցավ, եկավ իր երկիրը:

19 Արդ՝ մյուս տարեմուտին Հայոց թագավոր հոսրովը սկսեց քանակ կազմել և զորք գումարել: Հավաքեց աղվանից ու վրաց զորքերը և բացեց Ալանաց* ու ճորա Պահակի դռները*, դուրս բերեց հոների* զորքը, ասպատակ սփռեց Պարսից երկիրը և արշավեց Ասորեստանի կողմերը մինչև Տիւրքնի (Տիւրքն) դռները: Ավարելով ամբողջ երկիրը՝ ավերեց շեն քաղաքներն ու բարեկարգ ավանները, ամբողջ շեն երկիրը թափուր ու ավերակ թողեց՝ [ջանալով] մեջտեղից ջնջել կորցնել, քանզի ու հիմնահատակ անել և վերացնել Պարսից տերութունն ու կարգերը: Միաժամանակ ուխտ գրեց մեծ քինախնդրությամբ վրեժ լուծել իրենց տոհմը իշխանութունից զրկելու համար: Ջանում էր վրեժը լիովին լուծել, որովհետև մեծ քեն ուներ և ոխակալութունից վառվում էր: Խիստ սպառնում էր՝ ասպավինելով իր զորքի բազմությանը և հույսը դրնելով նրա քաջության վրա: Շուտափույթ օգնության հասան աղ-

Լիփինք և Ճիղպք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտաւանայ խնդրեսցեն:

20 Զի թէպէտ և էր ինքն ի մեծի տրամութեան վասն բնութեան եղբայրութեան ազգատոհմին, զի հնազանդեցան և ի ծառայութիւն մտին համբարձելոյ թագաւորութեան Ստահրացոյն, և ընդ նմին միամտեցան. զի թէպէտ և էր Խոսրովու և դեսպան արարեալ, զի իւրեանց տոհմայինքն ի թիկունս եկեսցեն և նոցա ընդդէմ կայցեն ընդ նորա թագաւորութեանն, անտի սմա ձեռն տուեալ ի կողմանց Քուշանաց, և յայնմ մարդէ և յիւրեանց ի բուն աշխարհէն և ի քաջ ազգաց և ի մարտիկ զօրացն զի ի թիկունս հասցեն. սակայն տոհմքն և ազգապետքն և նախարարքն և նահապետքն Պարթևաց ոչ լինէին ունկնդիր. զի միամտեալ և հաւանեալ և նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի, քան ընդ տէրութիւն իւրեանց ազգատոհմին և եղբայրութեանն:

21 Սակայն առեալ Խոսրովու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և որ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան նիզակակիցք գործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոխ բազմութեան գնդի, զի մեծաւ ուժով զիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զդէմ նորա, փախստեալ լինէր առաջի նոցա. զհետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն ցիր դիախաւալ կացուցանէին և շարխտաւատ վատնէին և անհնարին հարուածս ի վերայ հասուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնալը ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանսն Հայոց յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

22 Ապա հրաման տալը ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոտց դիցն պաշտաման: Սպիտակ ցուք և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդօք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս զեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեանց զհայրենեանցն պաշտամանց տեղիսն մեծաբեր: Նա և հինգերորդ ևս

վանները, լիփները, ճիղքերը և կասպերը* ժիր ու քաջ այրուձիու մեծ բազմությամբ և ուժեղ պատրաստությամբ, ինչպես նաև ուրիշներ այն կողմերից, որպեսզի Արտավանի արյան վրեժը լուծեն:

20 Քանզի թեպետ ինքը մեծ տրամության մեջ էր իր հարազատ տոհմի, ազգակիցների համար, որոնք Ստահրացու հզորացող թագավորությանն էին հնազանդվել ու նրա իշխանության տակ մըտել՝ համակերպվելով նրան, և, թեև Խոսրովը դեսպան էր ուղարկել իր տոհմակիցներին, որ իրեն օգնության գան, դեմ կանգնեն նրա թագավորությանը և քուշանների* կողմերից ու իրենց բուն երկրից օգնության ձեռք մեկնեն քաջ ցեղերն ու ռազմիկ զորքերը՝ թիկունք լինելու, այնուամենայնիվ պարթևական տոհմերը, ազգապետները, նախարարներն ու նահապետները շանսացին նրան, որովհետև համաձայնվել, համակերպվել և հնազանդվել էին Արտաշիրի տերությանը՝ փոխանակ իրենց ազգատոհմի տերությունը և եղբայրակցությունը [նախընտրելու]:

21 Սակայն Խոսրովը առավ իր զորքի բազմությունը և նըրանց, որ այլևայլ տեղերից օգնության էին հասել պատերազմի գործում նիզակակից լինելու: Իսկ երբ Պարսից թագավորը տեսավ հավաքված զորքի այդ բազմությունը, որ մեծ ուժով եկել հասել էր իր դեմ, ինքը ևս նրանց դեմ ելավ պատերազմի պատրաստությամբ: Բայց չկարողացավ դիմադրել և փախավ նրանց առջևից, իսկ [նրանք] հետապնդելով՝ կոտորեցին Պարսից ամբողջ զորքը և դաշտերի ու ճանապարհների վրա դիախաւալ սփռելով ու դաժանարար կոտորելով՝ նրանց ահավոր հարվածներ հասցրեցին: Հայոց թագավորը կոտորածից մեծ հաղթությամբ, բազում ավարով և ցնծալի ուրախությամբ վերադարձավ Հայոց կողմերը, Այրարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը՝ անհուն ուրախությամբ, բարի անվամբ և մեծ ավարով:

22 Ապա հրաման տվեց բոլոր կողմերը պատվիրակներ ուղարկել, հրովարտակներ հղել՝ հրամայելով յոթ մեհյանների բազիններին ուխտի գնալ, պաշտամունք կատարել աստվածների կուրքերին: Իր Արշակունի տոհմի հայրենական պաշտամունքի վայրերը մեծաբեց՝ նվիրաբերելով սպիտակ ցուլեր ու նոխազներ, ճերմակ ձիեր ու ջորիներ, ոսկեղեն ու արծաթեղեն զարդեր՝ փողփողուն ծուպերով, պսակներով ու շարաններով զարդարուն մետաքսե զգեստներ, ոսկի պսակներ ու արծաթե զոհարաններ, թանկագին քարերով զի զեղեցիկ անոթներ, ոսկի ու արծաթ, պայծառագույն հանդերձներ

հանէր յամենայն մեծամեծ արարացն ածելոց, և մեծամեծ պարզևս քրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զիրեան էին՝ ետ պարզևս և արձակեաց յիրմէ:

23 Բ. Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և ևս բազում քան զնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբն Ասորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. արար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասանս ստէպ ստէպ զայս օրինակ արար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

24 Իսկ իբրև զայն ամենայն շարիս ետես թագաւորն Պարսից, որ եկին հասին ի վերայ նորա՝ նեղեցաւ, տառապեցաւ, տազնապեցաւ, տարակուսեցաւ, վարանէր յանձն իւր. առ ինքն կոչէր զամենայն թագաւորս և զկուսակալս և զնախարարս և զզօրավարս և զպետս և զիշխանս իւրոյ տէրութեանն. ի խորհուրդ մտանէին. աղաչէր զամենեսեան՝ հնարս ինչ մարթել խնդրել գտանել. աղգի աղգի պարզևս խոստանայր. թերևս ոք միայն գտցի, ասէ, որ զվրիժուց հատուցումն խնդրել մարթացէ. յերկրորդական զա՛հ իւրոյ տէրութեանն մատուցանել խոստանայր, թէ միայն նախանձու մեծի ձեռն արկեալ հատուցէ ոք. բայց միայն աթոռովս ես ի վեր եղէց քան զնա, եթէ կարի յանարգաց ոք իցէ կամ ի պատուականաց. աղգի աղգի պատիւս և պարզևս և վարձուց հատուցմունս շնորհել խոստանայր:

25 Արդ՝ ոմն ի միջոյ խորհրդեանն գլխաւոր նահապետ էր Պարթևաց տէրութեանն, որոյ անուն էր Անակ. յոտն կացեալ, ի մէջ անցեալ՝ յիրմէ աղգէն իբրև ի թշնամույ վերայ խոստանայր վրէժ խնդրել:

26 Խօսել սկսաւ ընդ նմա և ասէ. «Եթէ միայն զայդ նախանձ խնդրեսցես միամտութեամբ՝ զընութիւնն պարթևական, զձեր սեփական Պալհան ի ձեզ դարձուցից, և քեզ թագ եղեալ փառաւորեցից, և երևելի և փառաւոր ի թագաւորութեանս իմում արարից, և երկրորդ ինձ կոչեցից»:

27 Պատասխանի ետ Պարթևն և ասէ. «Զմնացորդս աղգի իմոյ կեցուցես դու. այլ ես և եղբայր իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն»:

28 Յայնմ ժամանակի հանդերձեցաւ կաղմեցաւ Պարթևն եղբարբն

և գեղեցիկ զարդեր: Մեկ հինգերորդ բաժին հանեց բերված հարուստ ավարից և մեծ պարզևս շնորհեց քուրմերին, իսկ իր հետ եղած զորքին ընծաներ տվեց ու արձակեց:

23 Բ. Իսկ երբ եկավ մյուս տարին, շափազանց շատ զորք կուտակեց, գնդեր կազմեց, նույն զորքը կանչեց, այն զորքից էլ ավելի, ասպատակ սփռեց Ասորեստանի կողմերը, մանավանդ որ տաճկաց (արաբների) զորքը օգնութեան էր եկել, և ավարելով ամբողջ երկիրը՝ յուրաքանչյուրը քաջութեամբ դարձավ իր տեղը: Այսպես տասնմեկ տարի շարունակաբար ավարի մատնելով ավերեցին այն բոլոր երկրները, որոնք Պարսից թագավորութեան իշխանութեան ներքո էին:

24 Իսկ երբ Պարսից թագավորը տեսավ այս բոլոր շարիքները, որ նրա վրա հասան, նեղվեց, տառապեց, շփոթվեց, տարակուսեց, ինքն իր մեջ մոլորվեց: Իր մոտ կանչեց տերութեան բոլոր թագավորներին, կուսակալներին, նախարարներին, զորավարներին, պետերին ու իշխաններին և խորհրդի նստեցին: Աղաչում էր ամենքին, որնէ հնար փնտրել գտնել. տեսակ-տեսակ պարզևս էր խոստանում: «Թերևս գտնվի մեկը, ասում էր նա, որ կարողանա վրէժը լուծել»: Խոստանում էր շնորհել իր տերութեան երկրորդ զահը, եթե միայն որնէ մեկը կարողանար իր մեծ վրէժը լուծել: «Միայն աթոռովս ես վեր կլինեմ նրանից [ասում էր], թեկուզ շատ անարգ մարդկանցից լինի, կամ թե պատվականներից»: Խոստանում էր ամեն տեսակ պատիվներ, պարզևս և վարձի հատուցում շնորհել:

25 Արդ՝ այս խորհրդի մեջ ոտքի ելավ Պարթևաց տերութեան մի գլխավոր նահապետ, որի անունն էր Անակ, մեջտեղ գալով խոստացավ վրէժ առնել իր ազգակիցներից իբրև թշնամիներից:

26 Սկսեց նրա հետ խոսել [արքայն] և ասաց. «Եթե միայն հավատարմաբար այդ վրէժը լուծես, ձեր պարթևական հայրենի իշխանութիւնը և պահպանական սեփական տիրութիւնները ձեզ կվերադարձնեմ, թագավորական թագ ղնելով՝ կփառավորեմ քեզ, երևելի ու փառավոր կդարձնեմ իմ թագավորութեան մեջ, և իմ երկրորդը կլինես»:

27 Պատասխան տվեց Պարթևն ու ասաց. «Իմ ազգատոհմի մնացորդներին եթե ապրեցնես, ես և հարազատ եղբայրս այսօրվանից քեզ հրաժեշտ կտանք»:

28 Այն ժամանակ Պարթևն իր եղբոր հետ պատրաստվեց

իրով հանդերձ, ընտանեօք կանամբք և որդուլք և ամենայն աղխիւ իրեանց. շու արարեալ յուղի անկեալ, դէտ ակն կալեալ ճանապարհացն՝ ելեալ երթալո հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց, իբրև թէ ապստամբեալ իցէ յարքայէն Պարսից: Եկեալ յանդիման եզև թագաւորին խոստովու յմատի գաւառի, ի խաղխաղ քաղաքի, ի ձմեռոցս արքայութեանն Հայոց:

29 Իբրև հետև թագաւորն Հայոց՝ ցնծացեալ էլ ընդ առաջ նորա և մեծաւ խնդութեամբ ընկալաւ զնա. մանաւանդ իբրև կեղծաւորութեամբ և դատով սկսաւ խօսել ընդ նմա և զիւրոյ գալոյն հաւատարմութիւն ցուցանել: «Վասն այնորիկ եկի ես առ քեզ, ասէ, զի հասարակ զհասարակաց վրէժ խնդրել մարթասցոր:

30 Արդ՝ իբրև ետևս թագաւորն զայրն, զի դիմեալ եկեալ էր առ նա ամենայն ընտանեօքն հանդերձ, և մտերմութեամբ հաւատաց ի նա. յայնժամ տայր նմա պատիւ ըստ օրինաց թագաւորաց, և հանէր նստուցանէր զնա յերկրորդ աթոռ թագաւորութեանն. և զամենայն ժամանակս ձմեռայնոյն ուրախութեամբ զաւուրս ցրտաշունչ հողմաշունչ սառնամանեացն անցուցանէին:

31 Իսկ իբրև եկին հասին աւուրք ջերոտ հարաւահողմն գարուն դրանցն բանալոյ՝ համբարձաւ թագաւորն ի կողմանցն յայնցանէ. եկին իջին յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք. և մինչդեռ ուրախութեամբ հանգուցեալ էին, ի միտ արկեալ թագաւորին՝ գումարտակ առնէր՝ անդրէն արշաւել ի կողմանս Պարսից:

32 Իբրև զայն լսէր Պարթևն՝ զերդումն ուխտին յիշէր որ ընդ Պարսից արքային ուխտեալ էր: Նա և զխոստմունսն յիշէր զպարգևացն, և ի բուն աշխարհն փափագէր որ Պալհան կոչէր, և վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնոյր զթագաւորն մեկուսի նա և եղբայր իւր հարազատ՝ իբրև ի պատճառս ինչ զբօսանաց, իբրև խորհուրդ ինչ խորհել ընդ նմա. և զսուտերսն պողովատիկս թերաքամեալս ունէին. յանկարծ յեղակարծումն ժամանակի զէնս վերացուցեալ՝ զթագաւորն դիմաւալ կացուցեալ յերկիր կործանէին: Անդուստ ուստեմն իրազգած եղեալ իրացն որ եղեն՝ գոյժ աղաղակի ամբոխին թանձրանայր. մինչ այս մինչ այն՝ նոքա հեծեալ յիրաքանչիւր երիվարս փախստական լինէին:

33 Իսկ իբրև զայն գիտացին նախարարք հայակոյտ զօրացն՝ գունդ գունդ հատանէին, զկնի լինէին. ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ, հասանել ի խելս կամրջացն առ դրունս Արտաշատ քաղաքի: Զի գետն Երասխ յարուցեալ զայր լի դարիւ և դարիւ, սառնա-

հանդերձ ընտանյօք, կանանցով, որդիներով, ամբողջ ունեցվածքով շարժվեցին, ճանապարհ ընկան և, զննելով ճանապարհները, ելան, գաղթելու պատրվակով զնացին Հայաստանի կողմերը, իբրև թե ապստամբվել էին Պարսից արքայի դեմ: Եկան հանդիպեցին խոսրով թագավորին Ուտիք գավառի խաղխաղ քաղաքում՝ Հայոց թագավորության ձմեռանոցում:

29 Հայոց թագավորը երբ տեսավ, ցնծութեամբ ընդառայ ելավ ու մեծ խնդութեամբ ընդունեց նրան, մանավանդ, երբ սա կեղծավորութեամբ ու դավով սկսեց խոսել նրա հետ և իր գալու հավատարմությունը ցույց տալ: «Այն բանի համար եմ քեզ մոտ եկել, — ասաց նա, — որ կարողանանք միատեղ ընդհանուրի վրեժը լուծել»:

30 Արդ՝ երբ թագավորը տեսավ այս մարդուն, որ եկել էր իր մոտ ամբողջ ընտանիքով, վստահորեն հավատաց նրան: Այնժամ նրան պատիվ տվեց ըստ թագավորական օրենքների, հանեց նրատեցրեց իր թագավորության երկրորդ աթոռին և ձմեռվա ամբողջ ընթացքում՝ ցրտաշունչ, հողմաշունչ սառնամանիքի օրերը, ուրախութեամբ աճեցկացրին:

31 Իսկ երբ հասան ջերմ օրերը, հարավահողմ գարնան դրոները բացվելու ժամանակը, հեռացավ թագավորը այդ կողմերից: Եկան իջան Այրարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը: Եվ մինչդեռ ուրախութեամբ հանգստանում էին, թագավորը մտադրվելով զորք կազմեց՝ նորից Պարսից կողմերը արշավելու նպատակով:

32 Երբ Պարթևն այս լսեց, հիշեց այն երդումը, որ տվել էր Պարսից արքային: Հիշեց նաև պարզեների խոստումները և փափագեց իր բնիկ աշխարհը տեսնել, որը Պահլավ էր կոչվում, շար միտք հղացավ. իր հարազատ եղբոր հետ թագավորին մեկուսի մի կողմ տանելով՝ իբրև թե զբոսանքի կամ նրա հետ խորհուրդ անելու նպատակով, և պողպատե սուսերները կես մերկացրած պահելով՝ հանկարծ անսպասելիորեն զենքերը բարձրացրին և թագավորին դիմաւալ անելով՝ գետին տապալեցին: Իսկույն եղած իրողութեանը իրազեկ դառնալով՝ ամբոխը աղաղակով գոյժ բարձրացրեց՝ մինչ այս, մինչ այն՝ նրանցից յուրաքանչյուրը իր երիվարը նստելով փախուստի դիմեց:

33 Հայակոյտ զորքի մեծամեծները, երբ այս իմացան, գունդ գունդ բաժանվեցին ու հետապնդեցին: Ոմանք ցամաքով աճապարեցին հասնելու Արտաշատ քաղաքի դռների մոտակա կամուրջի գլուխը: Երասխ գետը հորդացած գալիս էր փեկափ լեցուն, սառ-

հալ, ջրակուտակ, ձիւնասոյզ, ձիւնախաղաղ բաղմոթեամբն յաւուրս իւրոյ պղտորութեանն: Կէսքն անցեալ ընդ կամուրջն Վաղարշապատ քաղաքի, զոր և կամուրջ Մեծամորի կոչին՝ աճապարէին հասանել յառաջ մի ի խելս կամրջին Արտաշատու: Ի կիրճս ճանապարհացն արգելին զնոսա, ի մէջ արարեալ զնոսա՝ ի Տափերական կամրջացն գէտովէժ առնէին զնոսա: Եւ ինքեանք անդրէն դարձեալ՝ վայրիք, ճշովք և ողբովք, և ամենայն երկիրն ժողովեալ զթագաւորն աշխարհին:

34 Եւ մինչ դեռ ջերմ ոգիքն ի ծոցոյն չև էին թափեալ, և շունչ վախճանին չև էր հասեալ՝ հրաման տայր զազգատրհմն սատակել: Ցայնժամ սկսան սատակել և կոտորել. մինչև ոչ թողին յերիտասարդաց մինչև յայն՝ որ բնաւ գաջ և զձախ ոչ գիտէր. նաև զիգական տոհմն մաշէին ի սուր սուսերի իւրեանց: Բայց միայն երկուս մանկունս փոքրկունս յորդոցն Պարթևին պրծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի ձեռն դայեկաց ուրումն. զմին ի կողմանս Պարսից, և զմին ի կողմանս Յունաց առեալ փախչէին:

35 Գ. Եւ եղև իբրև լուաւ զայս ամենայն թագաւորն Պարսից՝ զուարճանայր, զուարթանայր, տօն մեծ ուրախութեան առնէր զօրն զայն, և բազում ուխտ ատուշանացն կատարէր: Զօրաժողով լինէր, խաղայր գնայր, ասպատակ սփռէր զկողմամբք Հայաստան աշխարհին. զխօսուն և զանասուն, զծեր և զտղայ, զերիտասարդ և զմանուկ առ հասարակ խաղացուցանէր ի գերութիւն:

36 Անդ ոմն պրծեալ ապրեցուցանէր ի հինէ անտի որդոցն խոսրովու թագաւորին Հայոց՝ մանկիկ մի փոքրիկ, անուն Տրդատ. առեալ դայեկացն փախուցեալ ի դուռն կայսեր ի կողմանս Յունաց: Եւ զերկիրն Հայոց այնուհետև եկեալ արքային Պարսից յիւր անուն զտեղիսն անուանէր. և զզօրսն Յունաց փախստական արարեալ հալածական տանէին մինչև ի սահմանս Յունաց: Վիհս փոսացուցեալ՝ սահմանս հաստատէին, և տեղոյն անուն եղեալ Դրունս Փոսից, առ տեղեանն որում Սուլզն կոչէին: Եւ զայլ մարդիկ երկրին խաղացոյց, և զաշխարհն յինքն գրաւեաց:

37 Արդ՝ երթեալ, սնեալ և ուսեալ Տրդատէս առ կոմսի ումեմն Լիկիանէս անուն կոչեցելոյ: Իսկ որդի Պարթևին որ ի կողմանս Յունաց գաղթեաց՝ սնանէր և ուսանէր ի Կեսարիայ Կապադովկացոց քաղաքին. և մերձաւորեալ զնա սնոյց դայեկօք երկիրդին Քրիստոսի. և ուսեալ ևս զքրիստոսական դպրութեան հանգամանս, ընտանի եղեալ գրոց Աստուծոյ, և մերձեալ յերկիր Տեառն, որոյ անուն ճա-

նահալ, ջրակուտակ, ձյունախառն, ելման ջրերով իր վարարման շրջանում: Նրանց մի մասն անցալ Վաղարշապատ քաղաքի կամուրջով, որը կոչվում է նաև Մեծամորի կամուրջ: Աճապարում էին որքան կարելի է շուտ հասնել Արտաշատի կամուրջի գլուխը: Ծանապարհների կիրճերում կանգնեցրին նրանց և շրջապատելով Տափերական կամուրջի մոտ գետովեժ արեցին: Իսկ իրենք այնտեղից դարձան վալով, ճիշով ու ողբով, և ամբողջ երկիրը հավաքված թագավորին էր սզում:

34 Եվ քանի դեռ ջերմ շունչը նրա կրծքից չէր հեռացել, և չէր հասել վախճանը, [թագավորը] հրաման տվեց ոչնչացնել նրանց ազգատոհմը: Այնժամ սկսեցին սպանել ու կոտորել, մինչև իսկ լիճոցեցին մանուկներից այնպիսին, որը բնավ աջն ու ձախը չգիտեր: Նաև տոհմի իգական մասը սրի քաշեցին: Միայն Պարթևի որդիներից երկու փոքրիկ մանուկների՝ մի մարդ [երեխաներից] մեկի դայակների միջոցով փրկեց, որոնցից մեկին փախցրեցին Պարսից կողմերը, իսկ մյուսին՝ Հունաց:

35 Գ. Երբ Պարսից թագավորը այս ամենը լսեց՝ զվարճացալ, զվարթացալ, այն օրը ուրախության մեծ տոն արեց և ատուշանեցրին շատ զոհ մատուցեց: Զորք հավաքեց, շարժվեց գնաց ասպատակ սփռեց Հայաստանի կողմերը, խոսունն ու անասունը, ծերն ու տղան, երիտասարդն ու մանուկը ընդհանրապես գերի տարալ:

36 Այդ ժամանակ մի մարդ, ավազակից ազատելով, փրկում է Հայոց խոսրով թագավորի որդիներից Տրդատ անունով մի փոքրիկ մանկան, [որին] դայակները առնելով փախցրին կայսեր արքունիքը, Հունաց կողմերը: Իսկ Պարսից արքան, գալով այնուհետև Հայաստան, իր անվամբ կոչեց այդ վայրերը և հունաց զորքը փախուստի մատնելով՝ հալածեց մինչև հունաց սահմանները: Փոսեր փորելով սահմաններ հաստատեց և տեղի անունը դրեց Փոսից դրունք՝ այն վայրերում, որոնք կոչվում էին Սուլզն: Մնացած ոնակիչներին տեղահանեց և երկրին տիրացալ:

37 Արդ, Տրդատը գնաց Լիկիանես անունով մի կոմսի մոտ դաստիարակություն և ուսում ստացալ, իսկ Պարթևի որդին, որը հունաց կողմերն էր տարվել, մեծացալ և ուսում ստացալ Կապադովկիայի Կեսարիա քաղաքում: [Մի ոմն] տեր կանգնելով՝ դայակների միջոցով նրան դաստիարակեց Քրիստոսի երկյուղով և նա ուսանելով քրիստոնեական դպրության հանգամանքները՝ ընտելացալ Աստվածաշնչին, ճանաչեց Տիրոջ երկյուղը. նրա անունն էր

նաչէր Գրիգորիոս: Իբրև տեղեկացաւ ի դայեկացն հայրենի գործոցն որ եղեալն էին՝ ել և գնաց առ Տրդատիոս ըստ հեշտ պաշտամանս և թաքուցանէր զանձն, և զայն ինչ ի վեր ոչ հանէր, թէ ո՞րք, կամ ուստի՞, կամ ո՞րպէս, կամ զիս՞րդ. զանձն ի ծառայութիւն տուեալ ի հնազանդութեան պաշտէր առաջի նորա:

38 Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ իշխանն Յունաց ի հալածել կայր զեկեղեցի Աստուծոյ: Իսկ իբրև զգացեալ Տրդատիոս վասն Գրիգորի, թէ Քրիստոսական պաշտամանն հաղորդ է՝ սկսեալ այնուհետև պատուհասակոծ առնէր զնա, և ազգի ազգի արհաւիրս արկանէր ի վերայ նորա. բազում անգամ ի բանդս և ի կապանս տանջանօք նեղէր զնա՝ թողուլ ի բաց լինել նմա յերկրպագութենէն Քրիստոսի, և ի հնազանդութիւն դառնալ նմա զիցն սնտոեաց և պղծութեանն պաշտաման:

39 Գ. Յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ զօրաժողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում գունդս զօրաց ժողովեալ՝ գայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յէր օրինակաւս այսուիկ, եթէ «Ընդէ՞ր բնաւ ելանեմք խառնամիտի ի պատերազմ՝ սպառել զզօրս մեր, և վտանգ և տազնապ միանգամայն աշխարհի հասուցանեմք, ես աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այտի. հասցուք եկեցցուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեցին ի ծառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեցցին և հնազանդեցցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունց»:

40 Եւ իբրև զայն ամենայն լուաւ թագաւորն Յունաց՝ երկնաւքանդի օրինօք կազմութեամբ, գունդ առ գունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին, քանզի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, քանզի ոչ զիտէր, զի՞նչ տացէ բանիցն պատասխանի:

41 Յայնմ ժամանակի հրաման տայր թագաւորն՝ հրովարտակս և դեսպանս առնել առ իշխանս և զօրս զօրութեան իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և Լիկիանէ զբուն գունդն որ ընդ իւրով ձեռամբն էր՝ փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատէս ընդ նմա:

42 Եւ մինչ դեռ գալին գունդք զօրացն՝ զէպ եղև նոցա զալ մտա-

Գրիգոր (Գրիգորիոս): Երբ դայակներից տեղեկացավ իր հոր կատարած գործերը, ելավ ու գնաց Տրդատին (Տրդատիոս) կամավոր ծառայելու: Թաքցրեց իր անձը և ոչինչ չէր հայտնում, թե ում համար, կամ որտեղից, կամ ինչպես էր [հայտնվել], և իր անձը ծառայության տալով հնազանդությամբ սպասարկում էր նրան:

38 Այդ ժամանակներում Հունաց իշխանը՝ հալածում էր Աստուծո եկեղեցին: Իսկ երբ Տրդատը զգաց, թե Գրիգորը հաղորդակից է քրիստոնեական պաշտամունքին, այնուհետև սկսեց պատուհասել և տեսակ-տեսակ արհավիրքներ էր պատճառում նրան: Շատ անգամ բանտերով, կապանքներով ու տանջանքներով նեղում էր, որպեսզի թողնի Քրիստոսի երկրպագությունը և ենթարկվի սնտոի աստվածներին ու պղծության պաշտամունքին:

39 Գ. Այդ օրերում գոթերի՞ իշխանը զորաժողով արեց և բազում զորք կուտակելով եկավ պատերազմելու Հունաց իշխանի դեմ: Այսօրինակ պատգամ հղեց թե «Ինչո՞ւ ենք անմտորեն ելնում պատերազմի, մեր զորքը սպառում և միաժամանակ երկրին վտանգ ու տագնապ հասցնում: Ահավասիկ ես քո դեմ եմ դուրս գալիս իբրև ախոյան մեր զորքի միջից և դու էլ իմ դեմ՝ հունական կողմից: Գնանք—հասնենք մարտի վայրը և եթե ես քեզ հաղթեմ, հույներն ինձ կհնազանդվեն, իսկ եթե դու ինձ հաղթես, մեր կյանքը քեզ կպատկանի ու կհնազանդվենք քեզ և առանց արյան ու կոտորածի երկու կողմերի համար էլ խաղաղություն կլինի»:

40 Երբ Հունաց թագավորը այս ամենը լսեց՝ վախեցավ, որովհետև չէր կարող հանձն առնել օրինավոր պատրաստությամբ գունդ առ գունդ ճակատել և ոչ էլ կարող էր սույն պատգամի պահանջին համաձայնել, քանի որ տկար ոսկորներ ուներ և ահարեկվելով զարհուրեց ու չգիտեր ինչ պատասխան տալ այդ խոսքերին:

41 Այն ժամանակ թագավորը հրաման տվեց հրովարտակներ ու պատվիրակներ ուղարկել իր տերության իշխաններին ու զորքին, որպեսզի ուր էլ լինեն, շուտափույթ իրեն հասնեն: Իշխանները, զորքն ու նախարարները շտապով նրա մոտ եկան: Առավ նաև Լիկիանեսն՝ իր ձեռքի տակ եղած բուն գունդը և փութաց հասնել պատերազմի վայրը, ներկայանալու թագավորին, և Տրդատն (Տրդատես) էլ նրա հետ էր:

42 Երբ զորագնդերը գալիս էին, այնպես եղավ, որ եկան ու մտան մի նեղ տեղ, այգեստանի առուների մեջ, շտեմարանի հրապարակում, քաղաքի դռների մոտ, որովհետև կեսգիշերվա ժամն

նել ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս աչգեստանուոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղխեալ էր, զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երիվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջգիշեր՝ հայեցնալ տեսանէին ի դուարափակ քաղաքորմի միոջ, զի խոտահամբար մթերեալ էր. և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատէս ելեալ և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարգս բարգս ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի: Նա և զհամբարապանսն իսկ և բազումս ի շանց յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

43 Զայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ իկիհանէս զարմացաւ Իսկ իբրև աչգն՝ զառաւօտն մերկացաւ՝ դրունք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ հասարակ ի ներքս մտանէին. և իկիհանէս յանդիման լինէր թագաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրազուլսքն և իշխանքն:

44 Ապա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ իկիհանէս ընդ արքային և ասէ. «Մի՛ ինչ զարհուրեսցի սիրտ տեսառն իմոյ. զի գոյ աստ այր մի ի դրան քում, զի իրքզ այդ նովաւ վճարին. Տրդատէս անուն նորա, ի տոհմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց զերեկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ածին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կաղմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ:

45 Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս. և զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, արկեալ զնովաւ զնշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք զփտէր վասն նորա. հրաման ել ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զզունդն զօրաց բազմութեան՝ ի ձայն փողոյ տագնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղին միմեանց կայսերակերպն և թագաւորն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն ի միմեանս հասանէին. անդ յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձերբակալ արարեալ՝ ածեալ յանդիման առաջի կայսերն կացուցանէր:

46 Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն զՏրդատիոս, և մեծամեծ պարգևս ետ նմա. թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա, և կայսերակերպն զարդու շքեղացուցեալ

էր, և քաղաքի դռները փակ էին: Երբ զորքի բազմութեան երիվարներին անասնակեր չոր խոտ չգտնվեց մինչև կես գիշեր, նայեցին ու տեսան, որ քաղաքի պարսպից ներս անասունների բակում խոտի դեղեր էին մթերված, և ոչ ոք չկարողացավ իր ձեռքը հասցնել պարսպին՝ բարձրութեան պատճառով: Այնժամ Տրդատը ելավ և իջնելով [խոտը] դեզ-դեզ նետեց զորքերի մեջ, մինչև որ բավաբարվեցին: Իսկ վերակացուներին և բազմաթիվ շներից շատերին պարսպից այս կողմ զորքերի մեջ նետեց ու ինքն այնտեղից ելնելով իջավ:

43 Տեսնելով այսպիսի մեծ ուժ, իկիհանեսը զարմացավ, իսկ էրբ առավոտը լուսացավ, քաղաքի դռները բացվեցին, և ամբողջ զօրքը ներս մտավ: Իկիհանեսն ու բոլոր մեծամեծները, սպարապետները, զօրազուլսներն ու իշխանները ներկայացան թագաւորին:

44 Ապա թագաւորը պատմեց իշխաններին գոթերի թագաւորի բոլոր պատգամները: Այդ ժամանակ իկիհանեսը սկսեց խօսել արքայի հետ և ասաց. «Թող իմ տիրոջ սիրտը բոլորովին չզարհուրի, քանզի յայտեղ քո պալատում մի մարդ կա, որի միջոցով այս գործը գլուխ կգա: Նրա անունը Տրդատ է՝ Հայոց աշխարհի թագաւորական տոհմից»: Եվ պատմեց նրա երեկոյան գործած քաջագործությունները: Այնժամ հրաման տվեց, և Տրդատին բերեցին թագաւորի առջև, ու նա կարգով պատմեց ամեն ինչ: Ապա մարտի պատրաստութեան ժամ որոշեցին, առավոտյան պատերազմով իրար դեմ ելնելու:

45 Իսկ մյուս օրը առավոտյան հրամայեց (կայսրը) ծիրանի պատմունձանը Տրդատի վրա նետել, և զարդարեցին կայսերական զարդով, զցելով նրա վրա թագաւորական նշանը, և ոչ ոք չգփտեր նրա մասին: Հրաման ելավ ամենքին, թե սա ինքն իսկ կայսրն է: Եվ առնելով զորքերի համակ բազմությունը, փողի ձայնով արագ մոտեցավ, մինչև որ կանգնեց թշնամիներին դեմ հանդիման: Երբ միմյանց դիմաց կանգնեցին կայսերակերպն ու (գոթերի) թագաւորը՝ երիվարներին մտրակելով իրար հասան: Այնտեղ կայսերակերպը հաղթեց թագաւորին և բռնելով նրան բերեց կանգնեցրեց կայսեր առջև:

46 Այն ժամանակ թագաւորը հույժ բարձրացրեց Տրդատին և մեծամեծ պարգևներ տվեց նրան, թագ դրեց գլխին և ծիրանի պատմունձաններով զարդարելով՝ պատվեց նրան: Կայսերական զարդով

մեծարեաց զնա. և զումարեաց ի ձեռս նորա զօրս բարձումս յօգնականութիւն նմա, և արձակեաց յիրական աշխարհն Հայոց:

47 Եւ յետ մարտին յաղթութեան քաջութեանցն զոր արար՝ դարձեալ լինէր ի կողմանցն Յունաց Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Խաղաց զնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց, և եկն եզիտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինքեանս զրաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս կոտորէր, և զբազումս փախստականս արարեալ ի կողմանս Պարսից արկանէր. և զհայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց, և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա:

48 Եւ Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն Հայոց մեծաց, խաղաքցին եկին հասին յեկեղեաց գաւառ, ի գեղն Երիզայ, ի մեհեանն Անահտական, զի անդ զոհս մատուցեն. և իբրև կատարեցին զգործն անարժանութեան՝ իջին բանակեցան առ ափն զետոյն զոր Գայլն կոչեն:

49 Իբրև եկն եմուտ ի խորան անդր և յընթրիս բազմեցաւ, և իբրև ընդ գինիս մտին՝ հրաման ետ թագաւորն Գրիգորի, զի պսակս և թաւ ոսոս ծառոց նուէրս տարցի բազնին Անահտական պատկերին Այլ նա ոչ առնոյր յանձն պաշտօնատար լինել զիցն երկրպագութեան:

50 Յայնժամ խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և ասէ. «Այր մի օտարական և անաշխարհիկ՝ եկիր յարեցար ի մեզ, և զիա՞րդ իշխես պաշտել զԱստուածն զայն, զոր ես ոչ պաշտեմ»: Եւ առ այն օր պահել հրամայեաց: Եւ ի վաղիւ անդր հրաման ետ, և ածին զԳրիգորիոս առաջի թագաւորին:

51 Խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և ասէ. «Այսչափ ամբ են, զի տեսի ես զքեզ, և յամենայն զօրութենէ քումմէ ծառայեցեր դու ինձ միամտութեամբ. և ես զոհ էի զվաստակոց քոց և ունէի ի մտի կեցուցանել զքեզ. ընդէ՞ր ոչ առնես զկամս իմ»:

52 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Հրամայեալ է յԱստուծոյ, զի «Ծառայք հնազանդ լիցին մարմնաւոր տերանց», որպէս օրէն է, որպէս և դուդ իսկ վկայեցեր ինձ, զի ծառայեցի քեզ յամենայն զօրութենէ իմմէ: Այլ զԱստուծոյ զպատիւն և զպաշտօն ոչ ումեք վայել է տալ. զի նա միայն է արարիչ երկնից և հրեշտակաց, որ փառաւորիչք են մեծութեան նորա, և երկրի և մարդկան, որ ի նմա-

շքեղացնելով մեծարեց և օգնական բազում զորք հանձնելով՝ ուղարկեց նրան սեփական Հայոց աշխարհը:

47 Հաղթական մարտում քաջութիւններ գործելուց հետո Մեծ Հայքի Տրդատ* արքան վերագարձով Հունաց կողմերից: Թագավորը շարժվեց եկավ Հայոց կողմերը և հասնելով գտավ այնտեղ Պարսից մեծաքանակ զորք, որ երկիրը գրավել էր, հպատակեցրել: Շատերին կոտորեց և շատերին փախստական դարձնելով Պարսից կողմերը քշեց, իսկ հայրենի տերութիւնը նվաճեց ու զորացավ նրա սահմանների վրա:

48 Ե. Մեծ Հայքի արքա Տրդատի առաջին տարում շարժվեցին եկան, հասան Եկեղաց գավառը, Երիզա գյուղը*, Անահտի մեհեանը, որպէսզի այնտեղ զոհեր մատուցեն: Երբ անարժան գործը կատարեցին, իջան, տեղավորվեցին այն գետի ափին, որը Գայլ* է կոչվում:

49 Թագավորը եկավ մտավ վրանը, ընթրիքի բազմեց. երբ գինեովցան, թագավորը հրաման տվեց Գրիգորին, որ պսակներ ու ծառերի թափ ճյուղեր նվիրաբերի Անահտի արձանի բազնին: Սակայն նա հանձն չառավ աստվածների երկրպագության պաշտամունքը կատարել:

50 Այն ժամանակ թագավորն սկսեց խոսել Գրիգորի հետ ու ասաց. «Մի օտարական ու անծանոթ մարդ էիր*, եկար մեզ միացար և ինչպե՞ս ես համարձակվում պաշտել այն Աստուծուն, որին ես չեմ պաշտում»: Եվ հրամայեց այդ օրը նրան հսկողութիւն տակ առնել: Մյուս օրը առավոտյան թագավորը հրաման տվեց, և Գրիգորին բերեցին իր առջև:

51 Թագավորն սկսեց խոսել Գրիգորի հետ և ասաց. «Այսքան տարի ես քեզ ճանաչել եմ, և դու քո ամբողջ էութիւնով հավատարմորեն ծառայել ես ինձ, և ես զոհ էի քո աշխատանքից ու մտադիր էի ապրեցնել (վարձատրել) քեզ: Ինչո՞ւ չես կատարում իմ կամքը»:

52 Պատասխան տվեց Գրիգորը և ասաց. «Աստված հրամայել է, որ «ծառաները հնազանդ լինեն մարմնավոր տերերին», ինչպես որ վայել է, և ինչպես դու ինքդ վկայեցիր, որ ծառայել եմ քեզ իմ ամբողջ էութիւնով: Իսկ Աստուծո պատիւն ու պաշտամունքը չի կարելի որևէ մեկին տալ. քանզի միայն նա է արարիչը երկնքի ու հրեշտակների, որոնք նրա մեծութիւն փառավորիչներն են, և երկրի ու մարդկանց, որոնք նրա ձեռքով են ստեղծված և որոնց պարտ-

նէ են ստեղծեալ. որոց պարտ է պաշտել զնա և առնել զկամս նորա. և այլ ամենայն որ է ի նոսա, որ ի ծովու և ի ցամաքի»:

53 Արքայ ասէ. «Գիտասցի՛ր, զի ապախտ արարեր զվաստական զոր ինձն վաստակեցեր, որում ես եմ վկայ: Արդ՝ փոխանակ կենացն զոր պարտ էր առնել քեզ՝ յաճախեմ քեզ նեղութիւնս, և փոխանակ պատուին՝ անարգանս. և փոխանակ բարձ տալու և յառաջ ձգելոյ՝ բանդ և կապանս, և մահ՝ որ հատանէ զյուս կենաց մարդկան, եթէ ոչ առնուցուս յանձն դիցն պաշտօն մատուցանել, մանաւանդ այսմ մեծի Անահատայ տիկնոջս, որ է փառք ազգիս մերոյ և կեցուցիչ, զոր և թագաւորք ամենայն պատուեն, մանաւանդ թագաւորն Յունաց. որ է մայր ամենայն զգաստութեանց, բարեբար ամենայն մարդկան ընտրեան, և ծնունդ է մեծին արին Արամազդայ»:

54 Ասէ Գրիգորիոս. «Ես քեզ միամտութեամբ վաստակեցի. ինձէն երբք զիմ վաստակս ապախտ ոչ արարից. զի և զրեալ է յԱստուծոյ, եթէ «Սառայեսցեն մարմնաւոր տերանց». զի այնմ տէր է հատուցանող բարեաց. զի ոչ ինչ ակն ի քէն ունէի եթէ հատուցես ինձ, այլ յԱրարչէն, որոյ են ստացուածք իւր, երևելի և աներևոյթ արարածք ամենայն»:

55 «Այլ վասն որոյ ասեսն, թէ նեղութիւն յաճախեմ քեզ փոխանակ կենաց՝ հանելով զիս յայսց կենաց ահա յաճախես ինձ զպատրաստեալ ուրախութիւնն Քրիստոսի. այն որոյ տէրութիւնն յախտենից է, և արքայութիւնն ոչ անցանէ, և բարիքն ոչ պակասեն: Եւ փոխանակ պատուին որ ասես անարգանս՝ շնորհես ինձ զպատուին հրեշտակաց, փառաւորաց Արարչին իւրեանց ցնծութեամբ»:

56 «Եւ որ ասեսդ, թէ փոխանակ բարձ տալու և յառաջ ձգելոյ ի բանտ և ի կապանս արկանեմ՝ երանի է ինձ, զի առից յանձն զօրինակ կապանաց Տեառն իմոյ. և ընդ նմին ուրախ եղէց և ցնծացայց յաւոր գալստեան նորա: Եւ մերժելով ի քոց բազմականացդ՝ ահա արկանես ինձ բազմականս առ հօրն հաւատոյ Աբրահամու, և ընդ արդարան ամենայն, որ ուրախ լինելոց են յարքայութեանն Աստուծոյ»:

57 «Եւ որ սպառնասդ ինձ մահու՝ ահա խառնես զիս ի գունդն Քրիստոսի, ուր են ամենայն կոչեցեալքն, հարքն և արդարք, և մարգարէքն և առաքեալքն, մարտիրոսքն և ամենայն ընտրեալքն»:

քնն է պաշտել նրան ու կամքը կատարել, ինչպես նաև այն ամենի, որոնք այրում են դրանց վրա թե ծովում, թե ցամաքում»:

53 Ասաց արքան. «Իմացած եղիր, ի չիք դարձրիր այն վաստակը, որ ինձ մոտ ես վաստակել, և որին ես վկա եմ: Արդ՝ այն կյանքի փոխարեն, որ դու պետք է վայելեիր, բազմաթիվ նեղութիւններ եմ տալու քեզ, պատվի փոխարեն՝ անարգանք, փոխանակ բարձ տալու և առաջ տանելու՝ բանտ ու կապանք և մահ կը տամ, որը մարդկային կյանքի հույսը կկտրի, եթե հանձն չառնես աստվածներին պաշտամունք մատուցել: Մանավանդ այս մեծ Անահատ տիկնոջը, որը մեր ազգի փառքն է ու կենսատուն, որին բոլոր թագավորներն են պաշտում, մանավանդ Հունաց թագավորը: Նա է բոլոր զգաստութիւնների մայրը, բարեբարը ամբողջ մարդկային բնութիւն և դուստրը՝ մեծ, քաջ Արամազդի»:

54 Գրիգորը ասաց. «Ես քեզ հավատարմությամբ ծառայեցի և երբք իմ վաստակը ի դերև չեմ հանի, քանզի գրված է Աստուծու կողմից, «Քող ծառային մարմնավոր տերերին», քանզի նա է բարիքներ հատուցող Տերը. ես ոչինչ չէի ակնկալում քեզից, որ ինձ հատուցես, այլ՝ Արարչից, որին իբրև սեփականութիւն պատկանում են բոլոր տեսանելի ու աներևոյթ արարածները»:

55 Իսկ որ ասում ես, թե նեղութիւն կտաս փոխանակ կյանքի [ապա] դու, հանելով այս կյանքից՝ ինձ համար կալիւցանես Քրիստոսի պատրաստած ուրախութիւնը, որի իշխանութիւնը հավիտյան է, արքայութիւնը՝ անանց և բարիքները՝ անպակաս: Եվ այս, որ ասում ես, թե փոխանակ պատվի՝ անարգանք [կտաս], ինձ հրեշտակների պատիվը կշնորհես, որոնք ցնծությամբ իրենց Արարչին են փառավորում»:

56 Ասում ես, թե փոխանակ բարձ տալու և առաջ տանելու, բանտ ու կապանք կտաս: Երանի ինձ, այսպիսով իմ Տիրոջ կապանքների օրինակը ինձ վրա կունենամ և նրա հետ ուրախ կլինեմ ու կցնծամ նրա գալստյան օրը: Մերժելով ինձ քո սեղանակիցը դարձնել, ահա սեղանակից կդարձնես հավատքի հոր՝ Աբրահամին և բոլոր արդարներին, որոնք ուրախ են լինելու Աստծո արքայութիւն մեջ»:

57 Իսկ որ սպառնում ես մահով, ապա խառնում ես ինձ Քրիստոսի գնդին, ուր բոլոր հրավիրվածներն են՝ հայրերն ու արդարները, մարգարեներն ու առաքյալները, նահատակները և ամենայն ընտրյալները»:

58 «Այլ որ ասեսդ, եթէ մահուամբ զյոյս հատանեմ կենաց՝ որպէս քո յոյսդ հատեալ է, և ամենայն աստուածապաշտաց և աստուածասիրաց յոյսն զօրացեալ է: Իսկ որ միանգամ են իբրև զքեզդ, որ պաշտէք զհօռս համերս և անշունչս, ձեռագործս մարդկան՝ արդարև իսկ էք յուսահատք ի ճշմարիտ կենաց անտի Աստուծոյ:

59 «Այլ զոր դուդ կոչես մեծ Անահիտ տիկին՝ լեալ իցեն արդեօք մարդիկ ոք յայնժամ երբեմն ժամանակի: Քանզի դիցապաշտ կախարդութեամբ զմարդիկն որ յայնժամն էին, ցնորիւք կերպս ի կերպս լինելով զիացն՝ հաւանեցուցին մեհեանս շինել և պատկերս կանգնել և երկիր պագանել: Որ ոչ իսկ են, ո՛չ շար և ոչ բարի ումեք ինչ կարեն անել. ո՛չ պատուել կարեն զպաշտօնեայս իրեանց, և ոչ անարգել զթշնամանադիրս իրեանց. զոր դուքն ցնորեալ պաշտէք յափշութիւն մտաց ձերոց: Եւ փոխանակ Աստուծոյ, յորոյ ի բարիսդ վայելէք՝ պաշտէք զփայտեղէնսդ և զքարեղէնսդ և զոսկեղէնսդ և զարծաթեղէնսդ, զոր Աստուծոյ կարգեալ է ի սպաս և ի պէտս և ի փառաւորութիւն մարդկան:

60 «Իսկ ինձ լիցի ամենայն հնազանդութեամբ և ամենայն միամտութեամբ և երկիրդիւ պաշտել զԱստուած արարիչ և զՈրդին հաստիչ և զՀոգին կազմիչ արարածոց, որ արար զամենայն, և եղծանել կարէ, և դարձեալ նորոգէ ողորմութեամբ իւրով: Այլ մեր կեանքս շեն յուսահատութեամբ. զի պաշտեմք զկենդանին, որ կարող է կենդանութիւն տալ մեզ, յորժամ և կամի. զի թէպէտ և մեռանիմք՝ կենդանի եմք: Զի որպէս որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց՝ և մեզ եցոյց օրինակ կենդանութեան յարութեամբն իւրով. զի որ մեռանիմքս վասն նորա՝ լինելոց եմք կենդանիք, յորժամ յայտնեսցի թագաւորութիւն Արարչին առ արարածս իւր, յորժամ խնդրեսցէ զվրէժ ամբարշտութեան, անաշառ դատաստանան ստուգութեամբ պահանջեալ յամենեցունց առ հասարակ»:

61 Արքայ ասէ. «Որ ասացերդ, թէ ի քէն ակն ոչ ունէի և ոչ պիտի իսկ՝ ես գիտեմ զի մահ խնդրես դու և անգէն ի գերեզմանի զհատուցումն քեզ, ուր են իսկ առաջինքն որ մեռանն. վազվազակի յղեմ զքեզ՝ ուր կամիսն երթալ: Կամ ո՞վ այն Քրիստոսն իցէ. ց՞ոյց ինձ, զի գիտացից. ո՞ այն ոք իցէ հատուցանող վաստակոցն քոց, զոր կոչես դու արարիչ. միթէ նա՞ ոք իցէ շահապետ գերեզմանաց, որում

58 Ասում ես՝ թե մահվամբ կկտրես իմ կյանքի հույսը, ինչպես որ քո հույսն է կտրված, ապա [իմացիր որ] բոլոր աստվածապաշտաների ու աստվածասերների հույսը զորավոր է: Իսկ նրանք, որ քեզ նման են և պաշտում են համր ու անշունչ և մարդկանց ձեռքով կերտված կուռքեր, արդարև հուսահատ են Աստծու ճշմարիտ կյանքից:

59 Այլ, որ դու կոչում ես մեծ Տիկին Անահիտ՝ գուցե եղել է այդպիսի մեկը երբեմնի ժամանակներում: Քանզի դիցապաշտ կախարդութեամբ և դեերի տեսակ-տեսակ ցնորքներով համոզել են այն ժամանակվա մարդկանց, որ մեհյաններ շինեն, կուռքեր կանգնեցնեն և երկրպագեն: Նրանք ոչինչ են, ոչ շար, ոչ բարի գործ կարող են անել, ոչ կարող են իրենց պաշտողներին պատվել, ոչ էլ թշնամիներին անարգել, որոնց և դուք ցնորյալ պաշտում եք ձեր մտքերի ապուշութեան պատճառով: Եվ փոխանակ Աստծու, որի բարիքներն եք վայելում, պաշտում եք փայտեղենն ու քարեղենը, ոսկեղենն ու արծաթեղենը, որ Աստված է կարգել մարդկանց ծառայութեան, պետքերի ու փառավորութեան համար:

60 «Իսկ ինձ ցանկալի է ամենայն հնազանդութեամբ և հավատարմութեամբ ու երկյուղով պաշտել արարիչ Աստծուն, հաստիչ Որդուն և արարածներն ստեղծող Հոգուն, որն ստեղծել է ամեն ինչ, կարող է եղծանել և դարձյալ նորոգել իր ողորմութեամբ: Եվ մենք շենք հուսահատվում, քանզի պաշտում ենք կենդանի Աստծուն, որը կարող է մեզ կենդանութուն տալ, երբ որ կամենա, թեպետև մեռնենք, կենդանի ենք: Որովհետև ինչպես Աստծու որդին մեռավ և ապրեց ու իր հարութեամբ մեզ կենդանութեան օրինակ ցույց տրվեց, որ եթե մեռնենք նրա համար, կենդանի ենք մնալու, երբ Արարչի թագավորութունը հայտնվի իր արարածներին, երբ ամբարշտութեան պատիժը տրվի, անաշառ դատաստանով ստուգութեամբ բոլորից առհասարակ պահանջվի»:

61 Ասաց արքան. «Երբ ասում ես, թե քեզնից ակնկալություն չունեի և ոչ էլ պիտի ունենամ, ապա ես գիտեմ, որ դու մահ ես ցանկանում և գերեզմանում իսկույն [կգտնես] հատուցումը, ուր կան այն առաջինները, որոնք մեռան: Շուտափույթ քեզ այնտեղ կուղարկեմ, ուր կամենում ես երթալ: Իսկ թե ո՞վ է այն Քրիստոսը, ցույց տուր ինձ, որ գիտենամ, ո՞վ է այդ քո վաստակների հատուցողը, որին դու արարիչ ես կոչում: Մի՞թե նա գերեզմանների վե-

հատութիւն այն է, զի ոչ ճանաչէք զԱրարիչն՝ ձեր, որ պահանջէ ի ձէնջ վասն այնորիկ, զի ոչ ելէք ի խնդիր տեառն Արարչին ձերոյ, և ոչ ծանեայք զնա: Արդարև իսկ իբրև զձիս եղէք կամ իբրև զըորիս, զի ոչ գոյ ի նոսա իմաստութիւն, և քան զեզն և զէշ ևս պակասամբտագոյն գտայք, զի ոչ ծանեայք զձեր հաստիչն. որ ի ժամանակի իւրում ի սանձս և ի դանդանաւանդս ճմլեացէ զկզակս ձեր, որ առ նա դուք ոչ մարթայցէք մերձենալ:

67 «Այլ զոր ասացերն, թէ զիցն թշնամանս եղիր, զի՞նչ ինչ արդեօք իցէ նոցա այն թշնամանք՝ որ երբեք և պատուելոյն ուրուք զնոսա ոչ զգան. զի ի ձեռաց մարդկան են ստեղծեալք, և ի խելացնոր կարծեաց յերազոց իցեն հաստեալք և եղեալք: Քանզի յանդրիագործ պատկերաց առաջին մարդկանն հրապուրեցան գործել զայն, յոր և անգէն իսկ մոլորեցան, կուրացեալք ի լուսոյ Արարչին: Իսկ որ զնոսայն պաշտեն՝ յիրաւի են իբրև զանասունս. զի «Բերան է նոցա, և ոչ խօսին. աչս ունին, և ոչ տեսնեն. ականջս ունին, և ոչ լսեն. ունչս ունին, և ոչ հոտոտին. ձեռս ունին, և ոչ շօշափեն. ոտս ունին, և ոչ զնան, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա: Նման նոցա եղիցին որք արարին զնոսա, և ամենեքեան ոյք յուսացեալ են ի նոսա»:

68 Զ. Խօսել սկսաւ թագաւորն և ասէ. «Քանի՞ցս անգամ տուեալ է քեզ խրատ և պատուէր, զի մի՞ երկրորդեցես առաջի իմ զհաստուածս քանիցդ առասպելաց, զոր յօղեալ և ուսեալդ ես, զոր ոչդ վայել է քեզ խօսել. վասն որոյ ես խնայեցի ի քեզ՝ իբրև ի վաստակաւոր, զի եկեցես ի կարդ ուղղութեան՝ պաշտել զդիսն: Զորոց դու առեալ զնոցա պատիւն՝ ումպէտ կարգաս արարիչ. և որ են իսկ ճըշմարտիւ արարիչ՝ թշնամանես, և զմեծն Անահիտ, որով կեալ և զկենդանութիւն կրէ երկիրս Հայոց. և ընդ նմին և զմեծն և զարին Արամազդ, զարարիչն երկնի և երկրի. ընդ նմին և զայլ աստուածան կոչեցեր անշունչս և անմտունչս. և ի մեզ ևս ձգտեցար դնել թշնամանս յաճախեցեր, մինչ իշխեցեր ևս մեզ ասել անասունս՝ արդ ես արկից զքեզ ի տանջանս և եղից դանդանաւանդ ի կզակս քո. զի գիտասցես եթէ ի սին քանից քոց, զոր յաճախեցեր առաջի իմ ասել՝ վաղվաղակի եղեն քեզ արդիւնքն: Եւ այս, ասէ, մեծ է ինձ, որ խօսե-

հուսահատ եք, քանզի չեք ճանաչում ձեր Արարչին, որը ձեզանից վրեժ կլուծի նրա համար, որ չեք փնտրել ձեր տեր Արարչին և չեք ճանաչել նրան: Արդարև նման եք ձիերին ու ջորիներին, որովհետև նրանք չունեն իմաստութիւն և նույնիսկ մտքով եղից ու էշից էլ պակասամիտ գտնվեցիք, քանի որ չճանաչեցիք ձեր ստեղծողին, որը երբ ժամանակը գա, սանձով կձմլի ձեր կզակները այն բանի համար, որ չկարողացաք մերձենալ նրան:

67 Իսկ որ ասում ես, թե աստվածներին անարգեցի, ի՞նչ նշանակութիւն ունի նրանց համար անարգանքը, քանի որ երբեք իրենց ցույց տրված պատիվը չեն զգում, որպէս մարդկանց ձեռքով պատրաստված և նրանց խելացնոր երազներից ստեղծված ու գոյացած: Քանզի առաջին մարդկանց կերտած արձաններով հրապուրվեցին և իրենք կերտեցին, որով հենց այն ժամանակ էլ մոլորվեցին՝ զրկվելով Արարչի լույսից: Իսկ որոնք որ նրանց պաշտում են, հիրավի նման են անասունների, քանի որ [կուրքերը] «Բերան ունեն և չեն խոսում, աչքեր ունեն և չեն տեսնում, ականջներ ունեն և չեն լսում, թքեր ունեն և չեն հոտոտում, ձեռքեր ունեն և չեն շօշափում, ոտքեր ունեն և չեն քայլում, և շունչ չկա նրանց բերաններում: Նրանց նման կլինեն նրանք, որ ստեղծել են և հույս են դրել նրանց վրա»:

68 Զ. Թագաւորն սկսեց խոսել ու ասաց. «Քանիցս քեզ խրատ ու պատիւ եր հմ տվել որ իմ առջև չկրկնես քո առասպելանման խոսքերը, որ դու հարմարեցրել ու սովորել ես, և որ վայել չէ քեզ խօսել: Այդ պատճառով ես քեզ խնայեցի որպէս վաստակաւորի, որպէսզի ուղիղ կարգի գաս՝ պաշտելով աստվածներին: Դու նրանց պատիվ զրանալով՝ սուտ արարիչ ես համարում, և որոնք որ ճըշմարտ արարիչներ են, անարգում ես: Նաև մեծ Անահիտին, որով ապրում է և կենդանութիւն ունի մեր Հայոց երկիրը, ինչպէս նաև մեծ և արի Արամազդին, երկնքի և երկրի արարչին, նրանց հետ և մյուս աստվածներին անշունչ և անմտունչ կոչեցիր: Մեզ ևս ձրգտեցիր անարգել՝ համարձակվելով ձիեր ու ջորիներ անվանել: Եվ քանի որ բոլորին նախատեցիր, նույնիսկ համարձակվելով մեզ ևս անասուն անվանել, արդ ես քեզ տանջանքներ կտամ և սանձ կղընեմ քո կզակին, որ իմանաս, թե սին խոսքերը, որ իմ առջև հաճախ կրկնեցիր, անմիջապէս իրենց արդյունքը տվեցին: Եվ այս քեզ համար մեծ պատիվ է, ասում է [Թագաւորը], որ խոսեցի

ցայս ընդ քեզ և մեծարանս եղի քեզ, և դու ետուր ինձ պատասխանի իբրև ընկերի»:

69 Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել գալլ ի բերան նորա, և ետ կախել շառաշեղս աղի ի վերայ ողին նորա, և տալ գեղոցս կրծից նորա, և արկանել առասանս ի կապս կրծից գելարանացն, կապել և համբառնալ ի բարձրաւանդակ տանիս ապարանից որմոյն մենքենայիւր: Եւ կայր պրկեալ կապեալ այնպէս զաւուրս եօթն: Եւ յետ եօթն աւուրն ետ հրաման, և լուծին զնա ի շարաշար և ի դառն կապանացն, և ածին կացուցին առաջի նորա:

70 Սկսաւ հարցանել ցնա, թէ «Ձիա՞րդ կարացեր ժուժալ, տոկալ, տեկլ, մնալ և հասանել մինչև ցայսօր: Եւ կամ առե՞ր զչափ, թէ արդարև իբրև զէջ և իբրև զչորի այնպէս ըստանձնեալ բեռինս պահեցեր և ետեղակալ կացեր դու բեռամբն հանդերձ: Վասն զի իշխեցեր դու թշնամանել զդիսն թէ անշարժ են՝ վասն այսորիկ հատուցին քեզ զայսպիսի պատուհաս: Իսկ արդ՝ եթէ ոչ առցես դու յանձն պաշտօն տանել դիցն, և յաճախեսցես դու ի նոյնպիսի թրշնամանս աստուածոցն՝ և ալլ ևս շարք շարագոյն անցք անցանիցեն ընդ քեզ»:

71 Գրիգորիոս ասէ. «Վասն դիցն թէ ասես, զոր կոչես դու աստուածս՝ ստոյգ իսկ են հաստուածք. վասն զի հաստեալք են ի մարդկանէ, և եղեալք պատկերք ի ձեռաց ճարտարի. ոմն փայտեայք են և ոմն քարեայք. ոմն են պղնձիք և ոմն են արծաթիք և ոմն ոսկիք. ոչ խօսեալ նոցա երբեք և ոչ իմացեալ և ոչ զմտաւ ինչ ածեալ, ոչ վասն քո և ոչ վասն իմ: Եւ դու ինքնին իսկ քեզէն վկայես ինձ, թէ ոչ երբէք ասացեալ է նոցա ցքեզ զայդ վասն իմոյ տանջելոյս ի քէն. և կամ բնաւ արդեօք իմացա՞ն քարինք անմոռնչք զցաւս մարդկան:

72 «Ալլ վասն որոյ կապեցեր ինձ աղ, զի կտտեցայց ես կապանօք՝ յուսամ ես ի Տէրն իմ, որոյ են ստացուածք իւր երկինք և երկիր, և յորդին համագործ և ի Հոգին բարեխօս, զի համեմեսցեն զանմահութիւնս իմ ստուգութեամբ աղիւն ճշմարտութեան որ ոչ անցանէ: Եւ ինձ տացէ զամենահեշտ լուծն խոնարհութեան թեթևութեան պարզեացն, որ ոչ անցանէ յաիտեանս յաիտենից. որ բարձրացուցանէ զխոնարհս իւրով մարդասիրութեամբն յայն յանսպառ և յանվախճան հատուցմոռնսն, յանկէտ և յանժամանակ, յանթիւ յաւուրն ընտրութեան դարին մտելոյ եօթներորդին, իբրև հանգուցանէ զամենայն վաստակաւորս իւր և պարզեացէ իւրով մեծութեամբն:

քեզ հետ և մեծարեցր՝ քեզ, իսկ դու ինձ պատասխան տվեցիր իբրև ընկերոջ»:

69 Նրա ձեռքերը ետևը կապել տվեց, իսկ բերանին բերանակապ դնել տվեց, նրա մեջքի վրա աղի մեծ կտոր կախել տվեց, կրծքին գելարան կապեցին և գելարանի կապերից պարաններ գցելով կապեցին ու մեքենաներով ապարանքի տանիքի բարձր տեղից կախեցին: Այսպես պրկված, կապված մնաց յոթ օր: Յոթ օրից հետո [Թագավորը] հրաման տվեց և արձակեցին շարաշար ու դառն կապանքներից և բերեցին կանգնեցրին նրա առջև:

70 Սկսեց հարցնել նրան. «Ինչպե՞ս կարողացար դիմանալ, տոկալ, մնալ և մինչև այսօր հասնել: Արդյոք զգացի՞ր շափը, թե արդարև էջի և ջորու նման շալակած բեռները պահեցիր և անշարժ մնացիր բեռան հետ մեկտեղ: Քանի որ համարձակվեցիր աստվածներին անարգել [ասելով] թե անշարժ են, դրա համար էլ հատուցեցին քեզ այսպիսի պատուհաս: Իսկ արդ՝ եթե հանձն շառնես աստվածներին պաշտամունք մատուցել և դարձյալ նման անարգանքներ կրկնես, առավել ևս շար փորձանքներ կանցնեն քո գրելիտով»:

71 Ասաց Գրիգորը. «[հեթանոս] Աստվածների մասին, որ ասում ես, թե աստվածներ են, դրանք իրականում ստեղծված են, որովհետև մարդկանց կողմից են պատրաստված և ճարտար ձեռքերով սարքված արձաններ են, մի քանիսը փայտե են, ուրիշները՝ քարե, պղնձե, արծաթե, կամ ոսկե: Նրանք երբեք չեն խոսում, չեն տրամաբանում և չեն էլ մտածում ոչ քո և ոչ իմ մասին: Դու ինքդ իսկ վկայում ես ինձ, թե իմ կրած տանջանքները երբեք էլ նրանց կողմից չեն թելադրված քեզ, որ կատարես: Եվ կամ արդյոք երբևիցե իմացե՞լ են անխոս քարերը մարդկային ցավերի մասին:

72 Բայց երբ ինձ վրա աղ ես կապել, որպեսզի կապանքներով շարաշարվեմ, իմացիր, որ իմ հույսը իմ Տերն է, որի սեփականությունն են երկինքն ու երկիրը, նաև նրա գործակից Որդին և վերջապես բարեխոս Հոգին, որոնք կհամեմեն իմ անմահութիւնը ճշմարտութիւն աղի ստուգութիւնս, որը չի անցնում: Եվ [Տերը] կտա ինձ խոնարհ, թեթև պարզեանքի ամենահաճելի լուծը, որը հավիտյանս հավիտենից չի անցնում: Նա բարձրացնում է խոնարհներին իր մարդասիրութիւնս, մինչև անսպառ և անվախճան հատուցումը, անվերջ ու անժամանակ և յոթերորդ դարաշրջանը մտնելու

73 «Իսկ որ պաշտեն զկուռս քարեղէնս՝ ասէ մարգարէն վասն նոցա, թէ «Իջցեն որպէս զվէմս ի շուրս բաղումս»: Իսկ որ զփայտակերտ քանդակեալսն պաշտեն՝ այսպէս ասէ վասն նոցա, թէ «Հուր վառեցաւ ի վերայ ամենայն փայտի ագարակի, և այրեսցէ զմեղաւորս, և մի՛ շիջցի»: Իսկ որ պաշտեն զարծաթեղէնս և զոսկեղէնս՝ այսպէս ասէ. «Արծաթ նոցա և ոսկի նոցա մի՛ կարասցէ փրկել զնոսա յաւուր բարկութեան Տեառն». որ կարողն է կախել նոցա բեռննս ծանրութեան և ամենայն դիմադարձաց և մեղաւորաց, որ իբրև զքեզդ իցեն ամբարիշտք»:

74 է. Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց կախել զնա զլիսիվայր զմիոյ ոտանէն. զի մինչ զեռ կայցէ զլիսիվայր՝ ծխեսցեն ի ներքոյ նորա աղբ, և արբցէ գան սաստիկ բրօք դալարովք: Եւ տանջեցին զնա տամնայր՝ ըստ հրամանի թագաւորին. և կայր նա կախեալ այնպէս աւուրս եօթն:

75 Արդ՝ մինչ զեռ կայր նա կախեալ՝ սկսաւ խօսել ի կախազանին այսպէս. «Գոհանամ զքէն, Տէր, որ արժանի արարեք զանարժանութիւնս իմ քոյոյ պարգևիդ. զի ի սկզբանէ իսկ սիրեցիք զստեղծուածս ձեռաց բոց, և ետուր զփափկութիւն անաշխատ հանգրստեան զրախտին վայելչութեան. անմահս, անցաւս, անանց կենաց վիճակացն ուրախութեան պատրաստեցիք՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանին, զոր եղբք ի ծառոյն չճաշակելոյ: զի ասացիք, թէ «Մի՛ ուտիցէք յայդմ ծառոյ, զոր պատուիրեցի շուտել ի դմանէ». իբրև ոչ թէ ծառն անուանեալ կենաց՝ կարէր տալ կենդանութիւն առանց քոյոյ բանիդ հրամանի կամացդ բարերարութեան, որ է կամք քո և բանդ և բարերարութիւնդ՝ միածին Որդիդ, ծնունդ աստուածութեան քո. և Հոգիդ սուրբ, որ ի քէն բղխէ լնու զամենայն տիեզերս, որ է ընդ քեզ և ընդ միածնիդ յէութեանդ քում:

76 «Զի եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ քում, Տէր, և պահեալ էր զպատուիրանս, զոր եղբք վասն լաւութեան հանդիսի փորձութեան մերոյ՝ շնորհեալ լինէր քո մեզ զկեանս անցաւս, անաշխատս, անբիծս, անհոգս, անտրտումս, առանց ծերանալոյ: Եւ յետ սերելոյն և բազմանալոյն, որ պատուիրեցիք կեալ մարմնաւորապէս, անամօթ փառօքն զգեցեալ իբրև հանդերձի ի դրախտին քում, յոր եղբք զմեզ, և յետ այնորիկ, որպէս յետ սրբութեան ամուսնութեան և որդի ծնանելոյ ննովքայ, վերացուցիք զնա ի կարգս հրեշտակաց յուրախութեան վիճակն անմահութեան. արդ՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ ի քում հրամանի՝ ցուցիք դու մեզ օրինակ

անորոշ նախասահմանված օրերը, երբ իր բոլոր հոգնածներին կը հանգստացնի և պարգևներ կտա իր մեծությամբ:

73 Իսկ ովքեր քարեղեն կուռքեր են պաշտում, նրանց մասին մարգարեն ասում է. «Քարերի նման կիջնեն խորունկ ջրերի մեջ», և ովքեր փայտակերտ քանդակներ են պաշտում, այսպես է ասում նրանց մասին, թէ «Հուր վառվեց ագարակի բոլոր ծառերի վրա, որը կայրի մեղավորներին և չի հանգչի», իսկ ովքեր արծաթեղեն և ոսկեղեն են պաշտում, այսպես է ասում. «Նրանց արծաթն ու ոսկին չեն կարողանա փրկել նրանց Տիրոջ բարկության օրը»: Տերը կարող է ծանրության բեռներ կախել նրանց և բոլոր ընդդիմացողներին ու մեղավորների վրա, որոնք քեզ նման ամբարիշտներ են»:

74 է. Սրանից հետո հրամայեց մեկ ոտքից զլիսիվայր կախել նրան և կախված վիճակում տակից աղբ ծխել ու դալար ճիւղտնեբով սաստիկ գանակոծել: Տասը մարդ տանջեցին նրան, ըստ թագավորի հրամանի, և այնպես յոթ օր կախված մնաց:

75 Արդ՝ մինչդեռ նա կախված էր կախազանի վրա, այսպես սկսեց խօսել. «Գոհանամ քեզանից, Տեր, որ ինձ՝ անարժանիս, արժանի դարձրիք քո պարգևին, քանզի սկզբից իսկ սիրեցիք քո ձեռքի ստեղծածներին և շնորհեցիք վայելչության դրախտի հանգրստյան անտանջանք զվարճությունը: Անմահ, անհոգ, հավերժական կյանքի ուրախ վիճակը պատրաստեցիք, եթե հաստատ մնայինք ծառից չճաշակելու պատվիրանին. ասացիք, թէ «Ղուտեք այդ ծառից, որից պատվիրեցի շուտել»: Քանզի կենաց ծառ կոչվածը չէր կարող կենդանություն տալ առանց քո բարերար կամքի հրամանի, որը քո կամքն է, խոսքը և բարերարությունը և միածին Որդիդ՝ քո աստվածության ծնունդը. և Սուրբ Հոգին, քեզանից բխելով լցնում է ամբողջ տիեզերքը և քեզ հետ է քո Միածնի հետ քո էության մեջ:

76 Եվ եթե քո պատվիրանի վրա հաստատ մնայինք, Տեր, և պահեինք այն պատվիրանները, որ դրել էիր մեր առաքինի լինելը փորձելու համար, մեզ կշնորհեիր անցավ, անշարշար, անբիծ, անհոգ, անտրտում և առանց ծերության կյանք: Սերնդագործելուց և բազմանալուց հետո, որը պատվիրեցիք մարմնավոր կյանքի համար, ոչ ամոթալի փառքը հագնելով որպես հանդերձ քո դրախտում, որտեղ դրեցիք մեզ և դրանից հետո, ինչպես ննովքին՝ ամուսնական սրբությունից ու որդի ծնելուց հետո նրան բարձրացրիք հրեշտակների կարգը, անմահության ուրախ վիճակին: Արդ՝ եթե մենք հաստատ մնայինք քո պատվիրանին, մեզ ևս ցույց կը

զՆնովք, զի և զմեզ յետ ի դրախտին վայելից և յետ երկրատր կարգացս՝ յանմահութիւն փոխեալ լինէր քո զմեզ իբրև զՆնովք ի կարգս հրեշտակաց. և միահաղոյն ածեալ լինէր զարքայութիւն քո, զոր պատրաստեցեր կանխաւ ի փառս մեր՝ մինչ շէ էր աշխարհ. զի «Զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեցեր դու սիրելեաց քոց յառաջագոյն», զոր տացես դու, Տէր, այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երեւելոյ գալստեան Միածնիդ քո:

77 «Իսկ արդ՝ իբրև ետես թշնամին զմեզ պատուեալս ի մարդասիրութենէ կամարար կամաց քոց՝ նախանձեալ ընդ պատիւ թագի պարծանաց մերոց, պատուին քո որ տուաւ ի քէն, զի ասացեր, եթէ «ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց իմոց արարի ես զմարդն, և կացուցի զնա տէր ամենայնի»։ որ առ նախանձ թշնամուցն բանսարկուի՝ հրապոյրք ցոփացուցիչք մտին յաշխարհ, և արկին զմարդիկ ի կենաց և ի հանգստեանց, զոր դու առ քում բարերարութեանդ շնորհեցեր մարդկան, որ կորուսին զայն:

78 «Իսկ իբրև զթացաւ աստուածութիւնդ քո առ մարդկութիւն տկարութեանս մերոյ, վասն յաճախ ողորմութեանդ քո՝ ոչ թողեր ի ձեռանէ վասն բարերարութեանդ քո. ի ներել երկայնմտութեանդ քո առաքեցեր գտուր զմարդարէսն յերկիր և զսիրելիս քո, որ եղեն լուսաւորք յերկրի, ի խաւարչտական միջոյ ազգացն հեթանոսաց. որ և յանմիտ և յանօրէն մարդկանէն ատեցեալք հալածեցան. որք յայտնեցին զքս խորհուրդս լուսաւորութեանդ, և քարոզեցին զկամս քո և զգալուստ Որդուդ քո յաշխարհ, որ գալոցն էր և բառնալոց զկարիս յանցուցելոց պատուհասի մեղաց մարդկութեան:

79 «Որք վասն զայս քարոզելոյ յաշխարհի շարշարանօք մեռան, տանջանօք և պէսպէս փորձութեանց խռովութեամբք, զառնութեան ճաշակօքն կեցին յաշխարհի, վասն զքեզ քարոզելոցն առ նեղիշս իրեանց. և նեղիչք և թշնամիքն՝ նորա տկարացան և անկան: Վասն որոյ ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ պատերազմիս ոչ երկիցէ սիրտ իմ. և ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ ճակատամարտի՝ ի քեզ եմ յուսացեալ. որ ի վախճան ժամանակացն յայտնեցեր զխորհուրդս կամաց քոց, զոր յառաջագոյն լատմ. ցեր ազգացն առաջնոց սիրելի Որդուդ քոյ առ նոսա, ի ձեռն սրբոց քոց մարգարէից, զոր ի քէն առաքեցեր գալ ծնանել ի կուսէն սրբոյ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն կուսին առաջնոյ Եւայի մահ եմուտ յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ի ձեռն այսր կուսի կեանք մտցեն յաշխարհ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն

տայիր Ենովքին իբրև օրինակ, որպեսզի երկնային վայելից ու երկրավոր կարգերից հետո մեզ էլ Ենովքի նման հրեշտակների կարգը փոխիր և միանգամից տանելի քո արքայությունը, որը պատրաստեցիր կանխով մեր փառքի համար, քանի դեռ չկար աշխարհը: Քանզի «այն ինչ աչքը չէր տեսել և ականջը չէր լսել, և մարդու սիրտը չէր զգացել, առաջվանից պատրաստեցիր քո սիրելիների համար» և որը կտասս դու, Տեր, նրանց, որ սիրեցին քո Միածնի գալստյան օրը:

77 Արդ՝ երբ տեսավ թշնամին, որ մենք մեծարված ենք քո կամարար մարդասիրությամբ, նախանձեց մեր փառքի թագի պատվին՝ քո պատվին, որ դու տվեցիր՝ ասելով, թե «իմ կերպարանքի նմանությամբ ստեղծեցի մարդուն և նրան ամեն ինչի տեր դարձրի»: Քանզի բանսարկու թշնամու նախանձի պատճառով ցոփացուցիչ հրապույրները աշխարհ մտան և մարդկանց զրկեցին կյանքից ու հանգստից, որ դու քո բարերարությամբ շնորհեցիր մարդկանց, իսկ նրանք կորցրեցին այն:

78 Իսկ երբ քո աստվածությունը զթաց մեր մարդկային տրկարությանը, մեզ շրկեցիր քո բարերարությունից՝ շնորհիվ քո անսպառ ողորմածության: Ներող երկայնամտությամբ երկիր ուղարկեցիր սուրբ մարգարեներին, իսկ քո սիրելիներին, որոնք երկրի լուսավորիչներ եղան, առաքեցիր հեթանոս ազգերի խավարի մեջ, և անմիտ ու անօրեն մարդկանց կողմից ատելի դառնալով՝ հալածվեցին: Նրանք հայտնեցին քո լուսավոր խորհուրդները և քարոզեցին քո կամքը և քո Որդու գալուստը աշխարհ, որը գալու էր հանցագործ մարդկանց մեղքերի պատիժներն ու տառապանքները իր վրա կրելու:

79 Նրանք այս բանը աշխարհում քարոզելու համար շարշարաններով մեռան, տանջանքներով և պեսպես խռովահույզ փորձություններով ու դառնություն ճաշակելով ապրեցին աշխարհում իրենց շարշարողների մոտ քո ուսմունքը քարոզելու պատճառով, իսկ նեղողներն ու թշնամիները տկարացան ու ընկան: Դրա համար իմ դեմ հարուցած պատերազմի մեջ իմ սիրտը չի վախճնում և իմ դեմ մղված ճակատամարտում քեզ եմ հուսացել: Ժամանակների վերջում հայտնեցիր քո կամքը, որ նախապես պատմել էիր առաջին ազգերին քո սուրբ մարգարեների և քո սիրելի Որդու միջոցով, որին քո կողմից ուղարկեցիր, որպեսզի գա և ծնվի: Եւայի կուսից: Ինչպես, օրինակ, առաջին կույս Եւայի միջոցով մահը աշխարհ

ծննդեան Եւայի՝ Կահելի անէծք և քրտունք և աշխատութիւնք և երեք-
մունք և տատանմունք մտին յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ծնանելով
Որդու թոյ ի կուսէն հանգիստք և կեանք և օրհնութիւնք մտցեն յաշ-
խարհ:

80 «Որ առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո յաշխարհ, լուս ի լուսոյ,
կեանք ի կենաց, որ եկն զգեհուդ զմեր նմանութիւնս մարմնոյ ի կու-
սէ անտի, զի զմեզ անդրէն առ աստուածութիւնն յարեացէ իւրով
նմանութեամբն, որ իբրև զմեզն եղև: Մնա ի կուսէն մարմնով և
մարդացաւ և մարմնացաւ իբրև զմեզ, այլ կայ և մնայ ի փառս
աստուածութեան իւրոյ. և ոչ ընկալաւ փոփոխումն յաստուածու-
թենէ իւրմէ. այն նոյն է՝ որ էրն և է և կայ և մնայ յափտեան ընդ
Հօր և ընդ սուրբ Հոգւոյն: Այլ զի սիրեաց զմարդիկ՝ վասն այնորիկ
եղև իբրև զմեզ, զի զմեզ ածցէ յառաելութիւն շնորհօք աստուածու-
թեան իւրոյ, որ են կամք ծնողին իւրոյ. և կատարեաց զկամս նո-
րա. որ զսուրբս իւրով փառաւորեաց համբերութեամբն, ի կրել իւ-
րում զանարգութիւն վշտաց մահու տանջանաց, մահուամբն և թաղ-
մամբն հանդերձ. որ վասն զի սիրեցին մարդիկ պաշտել զպատկերս
մարդադէմս փայտագործս ճարտարագործս հիւսանց՝ եղև ինքն
պատկեր մարդկան, զի զպատկերագործան և զպատկերասէրսն և
զպատկերապաշտսն յիւր պատկեր աստուածութեանն հնազանդե-
ցուցէ:

81 «Եւ վասն զի սովոր էին մարդիկ երկիր պագանել անշունչ
պատկերաց մեռելոց՝ եղև ինքն մեռեալ պատկեր ի վերայ խաչին.
և մեռաւ և անշնչացաւ, զի ընդելականան զնոսա աբագ արագ հնա-
զանդեցուցէ իւրում պատկերին. իբրև զկարթ երևեցուցեալ զխաչն,
և զմարմին իւր առնէր կերակուր տիեզերաց. զի այնու որսասցէ
յարբունական սեղանն, մշտնջենաւոր արքայութեանն աստուածու-
թեանն իւրոյ:

82 «Եւ փոխանակ դրօշելոց փայտիցն՝ զխաչ իւր կանգնեաց ի
մէջ տիեզերաց, զի որ սովորն իցեն երկիր պագանել փայտի՝ սովո-
րականաւ ընդելականան հաւանեցին երկիր պագանել խաչին փայ-
տի և որ ի վերայ նորա պատկերն և մարդադէմն իցէ: Զի ի վերայ
խաչին ասէր այսպէս, զոր նշանակեալ մարդարէին յերեսաց տեա-
ռն ասէ, թէ «Եղէ ես որպէս զխուլ՝ որ ոչ լսէ, և իբրև զհամր՝ զի ոչ
բանայ զբերան իւր»: Զի դու, Տէր, ասէիր մարգարէին յառաջ, մինչ
չև էր հասեալ ժամ կրելոյ որդւոյ թոյ Յիսուսի զայս ամենայն համ-
բերութիւնս, թէ «Արարից զքեզ համր, և կապեցից զլեզու քո ի քիմս

մտալ, ապա նույնպէս և այս կուսի շնորհիւ կյանքը մտալ աշ-
խարհ: Ինչպէս Եվայի կողմից Կայենի (Կահել) ծննդյան շնորհիւ
աշխարհ մտան անեծք ու քրտինք, շարձարանք, դող ու տատան-
մունք, նույնպէս և կուսից քո Որդու ծննդամբ աշխարհ կմտնեն
երանություն, կյանք ու օրհնություն:

80 Գու աշխարհ ուղարկեցիր քո Միածին Որդուն՝ լուսի լուս-
սը, կյանքի կյանքը, որ եկավ մեր մարմնի նմանությունը առնելու
կուսից, որպէսզի մեզ հետ ունեցած նմանութեամբ մեզ կրկին
աստվածութեանը միացնի: Մարմնով ծնվեց կուսից և մարդացավ
ու մարմնացավ մեզ նման, և կա ու կմնա ի փառս իր աստվածու-
թեան: Իր աստվածությունը փոփոխում չկրեց, այլ նույնն է, ինչ-
պիսին որ էր, է և կա ու կմնա հավիտյան Հոր և սուրբ Հոգու հետ:
Քանզի սիրեց մարդկանց և այդ պատճառով եղավ մեզ նման, որ-
պէսզի իր աստվածութեան շնորհով մեզ առավելութեան հասցնի,
որը նրա ծնողի կամքն է: Եվ նա կատարեց նրա կամքը, իր համ-
բերութեամբ փառավորեց սրբերին՝ կրելով մահվան տանջանքների
վշտալի անարգանքը, մահվամբ ու թաղումով հանդերձ: Քանի որ
մարդիկ սիրեցին պաշտել հյուսնների՝ մարդադեմ, փայտագործ,
ճարտարագործ արձանները, ուստի ինքն էլ մարդու պատկեր ստա-
ցավ, որպէսզի պատկերագործներին, պատկերասերներին և պատ-
կերապաշտներին իր աստվածային պատկերին հնազանդեցնի:

81 Եվ որովհետև մարդիկ սովոր էին մեռյալների անշունչ
արձաններին երկրպագել, ինքն էլ մեռյալ արձան դարձավ խաչի
վրա: Մեռավ ու անշնչացավ, որպէսզի սովորական դարձածի մի-
ջոցով արագորեն հնազանդեցնի իր պատկերին իբրև կարթ ցույց
տալով խաչը և իր մարմինը դարձնելով աշխարհի կերակուր դրա
միջոցով նրանց որսալու իր աստվածութեան մշտնջենավոր արքա-
յութեան արբունական սեղանի համար:

82 Քանզակված փայտերի փոխարեն նա իր խաչը կանգնեց-
րեց ամբողջ աշխարհի մեջ, որպէսզի փայտի երկրպագելուն վարժ-
վածները սովորական դարձածի միջոցով համաձայնվեին երկրպա-
գել փայտի խաչին և նրա վրա եղած մարդադեմ պատկերին: Քան-
զի խաչի վրա այսպէս էր ասում, որը իմաստավորելով մարդարեն
ասում է. «Ես եղա խուլի նման, որը չի լսում, համրի նման, որն
իր բերանը չի բացում»: Քանզի դու, Տէր, երբ դեռ չէր հասել քո
որդու՝ Հիսուսի այս ամեն տառապանքները կրելու ժամը, նախա-
պէս ասել էիր մարգարեի միջոցով, թե «քեզ կդարձնեմ համր, և

քո. և եղիջիր դու իբրև զայր մի, որոյ ոչ գուցեն բանք յանդիմանութեան ի բերան իւրում»:

83 «Քանզի սիրեցին մարդիկ զանխօս կուսս պատկերաց դիցն սնոտեաց՝ վասն այսորիկ և որդին Աստուծոյ մարմնովն պատկերեղեալ մարդոյ, ի նմանութիւն մարդկան պատկերաց, ելեալ ի բարձրաւանգակ խաչն, իբրև ի վերայ քարձր գիտակի ելեալ՝ ցուցանէր զանբարբառ մեռելութիւնն առ արարածս. վասն որոյ տեսին զնա ի վերայ բարձուն տիեզերք, ցնծացան և երկիր պազին և հնազանդեցան»:

84 «Եւ վասն զի սովոր էին մարդիկ ուրախ լինել ի մեհեանս կոտցն զոհիբն, զոր անմռնչոցն մատուցանէին՝ վասն այնորիկ և զուկոչեցեր ի զնոսմն Որդոյ թոյ զտիեզերս և ասացեր. «Զպարարակ իմ զննեալ է, զճաշ իմ պատրաստեալ է»։ և բազմացուցեր զուրախութիւն ի խաչելոյ Որդոյ թոյ. և յագեցուցեր զամենայն տիեզերս ի կենդանարար մարմնոյն, որ էն կերակուր և կենդանութիւն բաւական ամենայն երկրպագուաց քոց ընդ ամենայն տիեզերս: Իսկ որ ոչն կամեցան զալ ի կոշունս հարսանեաց հոգևոր սեղանոյն՝ պատրաստեցեր զնոսա տանջանացն յաւիտենից, յանմահ սատակումն յանանց դատաստանացն, և զբաղաքս նոցա շինեցեր պատրաստեցեր ի մէջ հրոյն տանջանացն պատրաստելոց բարկութեան»:

85 «Եւ քանզի ուտէին և ըմպէին մարդիկ զարին զոհից անասնոց դիցապաշտութեան՝ վասն այսորիկ եհեղ զարինն իւր ի վերայ փայտին. զի փայտն ընդ զրօշեալ փայտիցն, և ինքն ընդ մարդադէմ պատկերացն պղծութեան, և արինն իւր ընդ նուագացն ուրախութեան արեանցն, որով և նորոգումն մարմնոց զալարութեան մարդկան: Զի եկն զնեաց զմեզ արեամբն իւրով ի ստրկութենէ ծառայութեան աստուածութեամբն իւրով, և աղատեաց ի ծառայութենէ շարութեան մեղացն. զի մեք եմք զինք արեան Որդոյ թոյ, փրկեալք և ազատեալք արեամբ և մարմնով նորա. զի ոչ եմք անձանց տեարք՝ եթէ ըստ կամս դիրութեան անձանց մերոց զնացուր, և կամ ըստ կամաց ամենայն մահկանացու մարդկան, թէպէտ և իցեն մեր տեարք մարմնապէս: Սակայն պարտ է պատուել զնոսա, որչափ ի քէն է հրամայեալ, և ոչ զքեզ ընդ ահի մահկանացու մարդկան փոխանակել. զի սոքա զմարմին և եթ կարող են շարշարել, իսկ Որդիդ միածին, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, կարող է արկանել ի տանջանս

կկապեմ քո լեզուն քո քիմքին և կդառնաս մի մարդու նման, որի բերանում հանդիմանութեան խոսք չկա»:

83 Քանզի մարդիկ սիրեցին սնոտի աստվածների պատկերների անխոս կուռքերը, այդ պատճառով էլ Աստուծու որդին իր մարմնով մարդու կերպարանք առավ՝ մարդկային պատկերի նմանութեամբ և ելնելով բարձրագիր խաչի վրա, որպես բարձր գիտակետի, ցույց տվեց [մարդկային] արարածներին՝ անբարբառ մեռելությունը, ուստի տեսնելով նրան տիեզերքի բարձունքի վրա՝ ցրնծացին, երկրպագեցին ու հնազանդվեցին:

84 Եվ քանի որ մարդիկ սովոր էին անխոս կուռքերի մեհեանսներում ուրախանալ՝ զոհեր մատուցելով, դրա համար էլ քո Որդու զոհաբերման ժամանակ դու կոչեցիր տիեզերքը ասելով. «Իմ պարարտ կենդանին մորթված է, և իմ ճաշը պատրաստ է» ու բազմացրիր ուրախությունը քո խաչված Որդու համար և հագեցրիր ամբողջ տիեզերքը կենարար մարմնով, որը բավական կերակուր ու կենդանություն է քո բոլոր երկրպագուներին ամբողջ տիեզերքում: Իսկ նրանք, որ չկամեցան հոգևոր սեղանի հարսանիքի հրավերքին զալ, նրանց պատրաստեցիր հավիտենական տանջանքներին, անանց դատաստանի անվերջանալի շարշար մահվանը և նրանց քաղաքները շինեցիր, պատրաստեցիր զալիք բարկության տանջալի կրակների մեջ:

85 Եվ քանի որ մարդիկ ուտում և խմում էին դիցապաշտության զոհաբերվող անասունների արյունը, դրա համար նա իր արյունը թափեց փայտի վրա, քանզի փայտ [դնելով] քանդակված փայտերի փոխարեն, իսկ իր անձը՝ մարդադեմ պղծ արձանների դիմաց և իր արյունը՝ արյունների ուրախ նվագների փոխարեն, դրանով իսկ նորոգում է նա մարդկային մարմնի գալարությունը: Եկավ նա իր արյամբ փրկեց մեզ ստրկությունից և իր աստվածութեամբ ազատեց շար մեղքերի ծառայությունից: Քանզի մենք ենք քո Որդու արյան զինը, նրա արյամբ ու մարմնով փրկվածներս ու ազատվածներս: Մենք չենք մեր անձի տերերը, եթե ըստ մեր անձերի հաճելի կամքով ընթանանք և կամ ամեն մահկանացու մարդկանց կամքով, թեպետ և նրանք մեր մարմնական տերերը լինեն: Այնուամենայնիվ պարտավոր ենք նրանց պատվել, ինչպես դու էլ ես հրամայում. սակայն չպետք է քեզնից հրաժարվել մահկանացու մարդկանց ահի դիմաց, քանզի նրանք կարող են միայն մարմինը շարշարել, իսկ միածին Որդիդ, Տեր մեր Հիսուս Քրիստոսը, կարող

յաւիտենից հասարակ, ոգւով և մարմնով հանդերձ, ի հուրն անշէջ և յորդնն անմահ:

86 «Այլ, Տէր, տո՛ւր ինձ զօրութիւն համբերութեան նեղութեան ցաւոց վտանգիս իմոյ, և ողորմեա՛ց ինձ իբրև ի վերայ աւազակին, որ ընդ քեզ էր կցորդ շարշարանաց խաչի քոյ. և արա՛ առ իս զգութ մարդասէր շնորհաց քոց, որով կեանքս ամենայն երկիր առ հասարակ, արդարք և մեղաւորք, վասն ներելոյ քաղցրութեան քոյ. «Զի ծագես զարեգակն քո ի վերայ շարաց և բարեաց, և ածես զանձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց». զի պահես զբարկութիւն քո, և ցուցանես զոգորմութիւն քո առ ամենայն մարդիկ առ հասարակ:

87 «Տո՛ւր ինձ, Տէր, շնորհս համբերութեան դռնն տանջանաց՝ որով կտտեն զիս. զի և ես արժանի եղէց պահել զաւանդութիւն լուսաւորութեան հաւատոցս, զոր ետուր ինձ՝ ճանաչել զքեզ և առնել զկամս քու: Զի մի՛ ամաշխարհն յուսացեալքն ի քեզ, որոց միանգամ պարծեցեալ են ի միածին Որդիդ քո ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ. զոր դու առաքեցեր ի մահ վասն մեղաց մերոց, զի առցէ զմեզս մեր յանձն իւր, և վասն յանցանաց մերոց պատժեսցի, և առցէ զմեզս յանձն իւր, և ընդ նմին տարցի զպատժանսն յանցանաց մերոց յանձն իւր շարշարանօք խաչին, կատարեսցէ և տացէ շնորհս պարգևաց՝ իրոց հաւատացելոցն:

88 «Եւ արդ՝ Տէր բարերար, որ ասացեր, եթէ «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչ ի վախճան աշխարհի»՝ մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռանէ քումմէ, այլ զօրացո՛ւ զմեզ ի կամս քո, զի համբերել կարացուք պատերազմիս՝ վասն մեծի անուանդ քոյ. զի յայտնի լիցի պարծանք հաւատոցս մերոց ծառայից քոց ի տէրութիւն աստուածութեան քոյ. զի և այս յայտնի լիցի, եթէ ոչ կարէ ոք ի թշնամեաց յաղթել յուսացելոց քոց, որք անձանց են թշնամիք:

89 «Այլ, Տէր, խառնեա՛ զմեզ ի թիւ արդարոց քոց վասն մարդասիրութեան քոյ, որ ոչ թողեր զմեզ ընդ վայր ի մեզս հարցն մերոց և ի մոխրապաշտութեան նախնեաց մերոց և յանօրէնութիւնս առաջնոցն մերոց: Եւ ետուր ճանաչել զբնութիւն արարչութեանդ աստուածութեանդ քոյ, զի մի՛ կորիցուք յունայնութեան հեթանոսութեան: Այլ զթացար յարարածս քո, զի մի՛ եկեսցէ ի վերայ մեր ի սպառ բարկութիւն քո, և մի՛ վախճանեսցէ զմեզ սրտմտութիւն քո և մի՛ յուզեսցի ցատումն քո առ արարածս քո:

90 «Եւ արդ՝ տո՛ւր, Տէր, զօրութիւն պատերազմել ի վերայ ճըշ-

է գցել հավիտենական տանջանքների մեջ, հոգով և մարմնով հանդերձ, անշէջ կրակի և անմահ որհրի մեջ:

86 Տո՛ւր ինձ, Տեր, զօրութիւն, համբերելու իմ փորձութեան ցավերի նեղութեանը և ողորմիր ինձ, ինչպես ողորմեցիր այն ավազակին, որը քեզ հետ մասնակից էր քո խաչի շարշարանքներին, և ցույց տուր քո մարգասեր շնորհների գութը, որով ապրում է ամբողջ երկիրն առհասարակ՝ արդարները և մեղավորները՝ շնորհիվ քո քաղցր ներողամտութեան: «Քանզի քո արեգակը ծագեցնում ես թե շարերի, թե բարիների վրա և անձրև ես տեղում արդարների ու մեղավորների վրա» և պահելով քո բարկութիւնը ցույց ես տալիս քո ողորմածութիւնը բոլոր մարդկանց առհասարակ:

87 Շնորհներ տուր ինձ, Տեր, համբերելու այս դռնն տանջանքներին, որոնցով կտտում են ինձ, որպեսզի ես ևս արժանի լինեմ լուսավոր հավատքիս ավանդութիւնը պահելու, որ տվել ես ինձ քեզ ճանաչելու և քո կամքը կատարելու համար: Քանզի շնն ամաչի քեզ հուսացողները, որոնք մի անգամ պարծեցել են քո միածին Որդով՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսով, որին դու առաքեցիր: Գունրան մահվան ուղարկեցիր մեր մեղքերի համար, որպեսզի հանձն առնի մեր հանցանքները ու պատժի մեր մեղքերի համար, խաչի շարշարանքներով իր անձի վրա կրի մեր հանցանքների պատիժը և պարգևների շնորհը տա իր հավատացյալներին:

88 Արդ՝ Տեր բարերար, որ ասացիր, թե «Ես ձեզ հետ եմ ամեն օր մինչև աշխարհի վախճանը» բաց մի թողնի մեզ քո ձեռքից, այլ զորացրու մեզ քո կամքով, որպեսզի կարողանանք համբերել հանուն քո մեծ անվան [մղած] պատերազմին և հայտնի լինի մեր՝ քո ծառաների, հավատքի փառքը քո աստվածային տերութեան մեջ: Որպեսզի այս ևս հայտնի լինի, որ քեզ հուսացողներին ոչ ոք չի կարող հաղթել թշնամիներից, որոնք իրենց են թշնամի:

89 Այլ, Տեր, խառնիր մեզ քո արդարների թվին հանուն քո մարդասիրութեան, որով մեզ չթողեցիր զուր տեղը մեր հայրերի մեղքերի, մեր նախնիների մոխրապաշտութեան և մեր առաջինների անօրինութեան մեջ, ճանաչել տվիր քո աստվածութեան արարչագործ էութիւնը, որ չորրէնք ունայն հեթանոսութեան մեջ: Այլ զթացիր քո արարածներին, որ քո բարկութիւնը խապառ մեզ վրա չգա, քո զայրույթը մեզ չմեռցնի, և քո ցատումը քո արարածների դեմ չզրգույլի:

90 Արդ՝ զօրութիւն տուր, Տեր, պատերազմելու ու մեռնելու

մարտութեան անուանդ քոյ և մեռանել, և դարձեալ նորոգել փառօք միւսանգամ, յորժամ դարձեալ առաքեսցես առ մեզ զհատուցմանց զիրաքանչիւր կշռիչ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. զի կացցուք և մեք զուարթ երեսօք արաջի նորա, և առցուք զպսակն յաղթութեան ընդ սիրելիս քո. զի դու միայն կալոց և մնալոց ես յաւիտեան, և ամենայն տարրական անցաւոր արարածք բանիւ քով մաշեսցին. բայց դու միայն ես յաւիտեանս, և ամփոփես զմարդիկ իբրև զցորեան ի շտեմարանս ի ժամանակի իրեանց, և դարձեալ միւսանգամ նորոգես: Բուսուցանես յերկրէ զոսկերս մարդկան, դալարացուցանես, նորափետուր զարդարես իբրև զարժուիս զսիրելիս քո:

91 «Տէր տունջեան և հաստիչ խաւարի, արարիչ լուսոյ, քո է տիւ և քո է գիշեր, որ կարգեցեր լուսաւորս ի պէտս՝ առաջնորդս արարածոց քոց, որ են յերկրի քում. որ արարեր զերկուս լուսաւորս առ ի պէտս շրջմանց տարեաց, ամսոց, ժամանակաց, առ ի բոլորել զժամանակս չափովք ատուրց՝ որ են յաշխարհի. զմին՝ իշխանական տունջեան, որ ունի զօրինակ Միածնիդ քոյ, զանշէջ և զանպակաս, զաննուաղ և զանխափան լուսոյդ, որ յայտնելոց է իւրոց արդարոց ի հանգերձեալ աշխարհին, ուր ո՛չ ատուրք և ոչ գիշերք, ո՛չ շարաթք և ոչ ամիսք, և ո՛չ ամբ և ոչ ժամք և ոչ ժամանակք, և ո՛չ շրջմունք տարեաց և ոչ շրջանք ժամանակաց. բայց միայն Տէր է, և անուն նորա միայն: Որ առնես զհատուցումն ուրախութեան քոյոց երկրպագուաց բարեօքն, որոց ոչ գոյ փոփոխումն բարեացն, և ոչ հանումն պարգևացն տուելոց:

92 «Իսկ գնացք իշխանականին գիշերոյ, որ ունի քոյով կամօք զՄիածնիդ քո զօրինակ՝ զնորոգումն յարութեան յանձին բարձեալ բերէ, ցուցանել նշանակել ամենայն երկրաւորաց զքաջալերութիւն ամենայն մեռելոց յարութեան: Յարեմտից մինչև յարեւելս երթալ ի մանկութիւն. դարձեալ յարեմուտս կամօք քովք ծերացեալ հասանէ. պատի, թաղի, գուշակ թաղելոց յարութեան մեռելոց, մխիթարութիւն քաջալերութեան առ արարածս մատուցանէ, զգալուստ Որդւոյդ նշանակէ յերկնից և զնորոգումն տիեզերաց ակնարկէ, զհաշումն մաշմանն մեղաւորաց ուսուցանէ, զծագել արդարոցն յարքայութեանն ի գալստեան, դարձեալ զպահանջումն հնացելոց ի մեզս՝ ցուցանէ: Նա և գուշակէ մաշկանն զյաւիտենականէդ, անցականն զանանցէդ, հնականն զնորոգչէդ իւրմէ. որ կամօք քովք փոփոխի ի կերպարանս՝

քո անվան ճշմարտության համար և մյուս անգամ փառքով վերածնվելու, երբ դարձյալ առաքես մեր յուրաքանչյուրի հատուցման կշռիչին՝ մեր տեր Հիսուս Քրիստոսին, որ մենք ևս զվարթ երեսով կանգնենք նրա առջև և քո սիրելիների հետ հաղթության պսակն առնենք, քանզի միայն դու ես մնալու հավիտյան, իսկ բոլոր նյութական անցավոր արարածները մաշվելու են քո խոսքով: Դու ես միայն հավիտենական և մարդկանց իրենց ժամանակին ցորենի նման ամփոփում ես շտեմարանում և դարձյալ նորոգում: Դու երկրից բուսցնում ես մարդկանց ոսկորները, դալարեցնում և արծիվների նման նորափետուր զարդարում քո սիրելիներին:

91 Տեր ցերեկվա և խավարի ստեղծիչ, լույսի արարիչ, քոնն է ցերեկը և քոնն է գիշերը, որ լուսավորներ կարգեցիր կարիքների համար, որպես առաջնորդներ քո արարածներին, որոնք ապրում են քո երկրում: Դու ստեղծեցիր երկու լուսատուներ տարիների, ամիսների, ժամանակների շրջանների համար, աշխարհում եղող օրերի չափերով ժամանակները բոլորելու համար: Մեկը օրվա իշխանն է և նմանութունն ունի քո Միածնի անշէջ, անպակաս, աննվազ ու անխափան լույսին, որ հայտնվելու է իր արդարների հանդերձյալ աշխարհում, ուր չկան ոչ օրեր, ոչ գիշերներ, ոչ շաբաթներ, ոչ ամիսներ, ոչ տարիներ, ոչ ժամ և ոչ ժամանակ, ոչ տարիների և ոչ ժամանակի շրջաններ, բայց կա միայն Տերը և միայն նրա անունը: Դու բարիքներով ես ուրախության հատուցում տալիս քո երկրպագուներին, որոնց բարիքները չեն փոփոխվում, և ոչ էլ խլվում են տրված պարգևները:

92 Իսկ գիշերային իշխանի երթը, որ քո կամքով Միածնի նմանութունն ունի, իր մեջ մարմնավորում է հարության վերածնունդը, ցույց տալու, հաստատելու բոլոր երկրավորներին հարության հույսը: Մանկության ժամանակ գնում է արեւմուտքից մինչև արեւելք և կրկին ծերացած արեւմուտք հասնում քո կամքով. պատանքվում, թաղվում է՝ որպես գուշակ թաղված մեռելների հարության և քաջալերական մխիթարութուն է մատուցում արարածներին, նշում քո Որդու գալուստը երկնքից, իմացնում տիեզերքի նորոգումը, ուսուցանում մեղավորների մաշումը, ոչնչացումը, գալստյան օրը արդարների հարությունը արքայության մեջ և ցույց տալիս մեղքերի մեջ մնացածներից կրկին հաշիվ պահանջելու: Նա գուշակում է ոչնչացողի [տարբերութունը] հավիտենականից, անցավորինը՝ հավերժականից, հնացածինը՝ իր նորոգչից: Նա քո կամ-

որպէս կամք քո հրամայեցին լինել. մինչև բարձցին առակք լինելոցն, զոր եղեր պատրաստեցեր յօր կատարման խոստմանց քոց, յորժամ առնիցես ամենեցուն հատուցումն ի ձեռն Միածնիդ և Հոգւոյդ սրբոյ. զի քո է, և քեզ վայելեն փառք յաւիտեան և յաւիտեանս:

93 «Տէր ամենակալ, որ պսակես զլուսացեալս ի քեզ և կատարես զկամս երկիրդածաց քոց, արժանի արա զիս, Տէր, զի պահեցից զյոյսն իմ որ ի քեզ, և զերկիզն զմեծ՝ զոր ածելոց ես առ դիմադարձ ամբարշտեալսն ի քէն, և ինձ տո՛ւր համբերութիւն կատարել զընթացս իմ նեղութեամբս՝ յոր կամս: Բժիշկ ցաւոց մերոց, ողջացուցիչ բեկելոց, անդորրիչ նեղելոց և արձակիչ կապելոց, մխիթարիչ սգատորաց, յոյս անյուսից, խոռվելոց հանգիստ, աշխատելոց նաւաճանգիստ, որ նայիս սիրով յարարածս քո և կերակրես զամեննեսան քաղցրութեամբ քով. տո՛ւր ինձ, Տէր, առնուլ պսակ ընդ այնոսիկ, զորս արժանիս արարեր մեռանել վասն անուան քոյ, որոց փառատրեալ են մահճ իւրեանց առաջի քո. զի և ես արժանի եղէց վերանալ ընդ առաջ Որդոյ քոյ սիրելոյ, յորժամ յափշտակեսցէ զանձկացեալսն իւր ի ճառագայթ լուսոյ իւրոյ, դատել ճշմարտութեամբ, զամենայն տիեզերս հրով բարկութեամբ իւրով:

94 «Այլ այժմիկ, Տէր, զորացո՛ւ զժառայս քո վասն անուան քոյ, զի յաղթեսցուք զօրութեանց թշնամւոյն. և բա՛րձ և փարատեա՛ զմէզ շարութեան կոպալաշտութեան հեթանոսութեան քաղցրութեամբ սիրով քով առ արարածս քո. որ եղեր զանձն քո ի վերայ խաշանց քոց, մի՛ թողուր զհօտ քո, զի ածցես յուղղութիւն. որ դու միայն կարող ես թողուլ զմեզս, և քաւել զյանցանս և զանօրէնութիւնս քոյոց արարածոց, զի զքեզ միայն պաշտեսցեն և զկամս քո արասցեն, և լիցին փառատրիչք աստուածութեանդ քոյ. և ապրեսցին ի դատաստանացդ քոց, և վայելեսցեն յանճառ բարիս քո. զի ամենքին արժանի լիցին առանց ամօթոյ և պատկառանաց կալ առաջի մեծութեանդ քոյ. զի և զգործ տգիտութեան սոցա անմեղութիւն համարեսցիս:

95 «Եւ զի սովոր ես յարգել յոչնչէ, զանինչսն յինչ ածել, և յոչնչէ ի լինելութիւն արարածոց. որ ոչ թողեր զազգս մարդկան ի կամս անձանց զինչպիտութեան իւրեանց. այլ զթացար առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո, որ եկն դարձոյց զարարածս յաստուածութիւն

քով փոխում է իր կերպարանքը, ինչպես որ դու հրամայել ես, մինչև որ վերանան եղածների օրինակները, որ դու պատրաստեցիր քո խոստումների կատարման օրվա համար, երբ բոլորին հատուցես քո Միածնի և քո սուրբ Հոգու ձեռքով, քանզի քոնն է և քեզ է վայել փառք հավիտյան և հավիտյանս:

93 Տեր ամենակալ, որ պսակում ես քեզ հուսացողներին և կատարում քեզանից վախեցողների կամքը, ինձ էլ արժանի արա, Տեր, որ պահեմ քեզ վրա ունեցած հույսս և այն մեծ երկուղը, որ պատճառելու ես քեզ դիմադարձ եղող ամբարիշտներին և տուր ինձ համբերություն ավարտելու իմ ընթացքը այս նեղությունների մեջ, որտեղ գտնվում եմ: Ով մեր ցավերի բժիշկ, սրտաբեկների կազդուրիչ, նեղչալների անդորրիչ, կապվածների արձակիչ, սգավորների մխիթարիչ, անհույսների հույս, խոռվյալների հանգիստ, հոգնածների նավահանգիստ, որ սիրով ես նայում քո արարածներին և ամենքին կերակրում քո քաղցրութեամբ: [Հնարավորություն] տուր ինձ, Տեր, պսակ ընդունելու նրանց հետ, որոնց դու արժանի դարձրիր քո անվան համար մեռնելու և որոնց մահճ փառավորված է քո առջև, որպեսզի ես ևս արժանի լինեմ բարձրանալու քո սիրելի Որդու առջև, երբ հափշտակի սիրելիներին իր լույսի ճառագայթներում և իր բարկութեան հրով ճշմարտութեամբ դատի տիեզերքն ամենայն:

94 Բայց այժմ զորացրո՛ւ, Տեր, քո ծառաներին, քո անվան սիրուն, որ հաղթենք թշնամու զօրութեանը, և քո արարածների հանդեպ ունեցած քաղցր սիրով վերացրու ու փարատիր կոպալաշտ հեթանոսութեան շար մեզը: Դո՛ւ, որ անձդ զրեցիր քո ոչխարները համար, մի լքիր քո հոտը, որպեսզի ուղղություն տաս նրան: Քանզի միայն դու կարող ես ներել մեր մեղքերը և քավել քո արարածների հանցանքներն ու անօրինությունները, որ միայն քեզ պաշտեն, քո կամքը կատարեն և լինեն քո աստվածութեան փառավորիչները, ապրեն ըստ քո դատաստանի և վայելեն քո անճառ բարիքները, որպեսզի առանց ամոթի ու քաշվելու ամենքը արժանի լինեն կանգնելու քո մեծութեան առջև, իսկ սրանց անգետ գործը անմեղություն համարես:

95 Եվ որովհետև սովոր ես ոչնչից հարմարեցնել, անարժեքից արժեք դուրս բերել և ոչնչութեանից արարածներ ստեղծել, չթողեցիր մարդկային ազգը իր կամքի բնահաճույթին, այլ զթալով նրան՝ ուղարկեցիր քո միածին Որդուն, որը եկավ արարածներին

քո, և հրամայեաց քարոզել Աւետարանին ընդ ամենայն տիեզերս: Այն զի քո միայն է փառաւորութիւն, և քեզ իսկ վայել է երկրպագութիւն յամենայն արարածոց. զի դու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի: Արդ՝ գթա յարարածս քո, քոյով բարեբարութեամբ շնորհօքդ և առ երկիրս Հայոց աշխարհիս, զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զմիաժին Որդի քո, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ առ մեզ, և զգեցաւ զմարմին մարդկութեան մերոյ, և նկարեաց և տպաւորեաց զանձն իւր ի ստեղծուածս ձեռաց իւրոց, զի զգեցցի զմարմին մարդկեղէն, և ազգականան մերձեցուցէ զմարդիկ առ քեզ: Քանզի ոչ հանդարտէին մարդիկ տեսանել զերեսս քո և ապրել. վասն այնորիկ եղև նա ի նմանութիւն մարդկան, զի զմարդիկ արժանիս արասցէ աստուածութեանն իւրում. զի ազգակից մարմնովն որ ի մէնջ տեսեալ զաստուածութիւնն Որդոյն՝ յարգեսցուք բարեբարութեամբ Հօր, և ընդ նմին ընկալցուք զշնորհս բարեբարութեան Հոգւոյդ սրբոյ որ ի քէն. զի և շնորհեսցին պատգամք Աւետարանի քոյ այսմ աշխարհի. զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զերախտիս բարեբարութեանդ շնորհի քոյ, որ առ ամենեսին է:

96 «Այլ որ առատանասդ ամենեցուն՝ տո՛ւր մեզ, զի լիցուք վկայք աստուածութեանդ քոյ, շարշարել վասն անուան քոյ, և մեռանել վասն ճշմարտութեան քոյ, և նորոգել միւսանգամ ի գալստեան քոյ. զի դու եկիր և մեռար ի վերայ արարածոց քոց, և խառնեցեր զմահականացու բնութիւնս մեր յանմահութիւն քո: Վասն այսորիկ և մեր մինչև ի մահ լիցուք վկայք կենդանութեան քոյ, զի խառնեցուք ի թիւ վկայից քոց. զի այլ զի՞նչ ինչ արգևօք կարիցեմք առնել դարձուածս փոխարէն բարեացն որ ի քէն՝ եթէ ոչ տացուք զանձինս մեր փոխանակ պատուիրանաց քոց, ի հաճութիւն կամաց քոց. զի լիցուք ծառանգորդք արքայութեան քում ընդ այնոսիկ որ հաճոյ եղեն առաջի քո. զի մատուցուք զանձինս մեր պատարագ աստուածութեան քում. զի կորուսցուք զանձինս, և դարձեալ գտցուք զնա յաւուր յարութեան. կացցուք ընդ աջմէ քումմէ զանմեղութիւն զգեցեալ ընդ գառինս աջակողմեան դասուն, կամարարաց քոց, յուրախութիւն սրբոց քոց, որ սիրեցին զաստուածութիւն քո և զմիաժին Որդիդ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. որ եղև գառն ճշմարիտ և մատոյց զանձն իւր քեզ պատարագ վասն մեղաց ամենայն աշխարհի, զի լիցի հաճեցուցիչ և բարեխօս ընդ արարիչդ և ընդ արարածս: Իսկ որ յայս հաճութիւն ընթացեալ մերձեցան՝ պատրաստեաց նոցա օթեվանս յար-

դարձրեց զեպի քո աստվածությունը և հրամայեց Ավետարանը քարոզել ամբողջ աշխարհին: Միայն քեզ է վայել փառավորությունը և հենց քեզ պետք է երկրպագեն բոլոր արարածները, քանզի միայն դու ես փառքի ու պատվի արժանի: Արդ՝ քո բարերար շնորհներով գթա քո արարածներին և մեր Հայոց աշխարհի գավառներին, որպեսզի սրանք ևս ճանաչեն քեզ և քո միածին Որդուն, մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին, որը մեզ ուղարկվեց քո կողմից, առավ մեր մարդկային մարմինը և պատկերեց ու նմանեցրեց իր անձը իր իսկ ձեռքով ստեղծածներին, որպեսզի մարդկային մարմինը ստանալով՝ այդ նմանությամբ մարդկանց քեզ մոտեցնի: Քանզի մարդիկ ի վիճակի չէին նայելու քո երեսին ու ապրելու, այդ պատճառով նա մարդկանց նմանություն ունեցաւ, որ մարդկանց իր աստվածությամբ արժանի դարձնի, որպեսզի Որդու աստվածությունը տեսնելով՝ մեզ նման մարմնի մեջ հարգենք նրան հոր բարեբարությամբ, ու նրանից ստանանք քեզանից բխած սուրբ Հոգու բարեբար շնորհները: Որ քո Ավետարանի պատգամները շնորհվեն այս երկրին, որ սրանք ևս ճանաչեն քեզ և քո՝ ամենքի նկատմամբ ունեցած բարեբար շնորհի երախտիքը:

96 Բայց որ ամենքի հետ առատաձեռն ես, մեզ ևս քո աստվածությանը վկա դարձրու, որ շարշարվենք քո անվան համար և մեռնենք հանուն քո ճշմարտության և հարություն առնելու քո կրթկին գալստյան ժամանակ: Քանզի դու եկար և մեռար քո արարածների համար և մեր մահականացու էությունը խառնեցիր քո անմահությանը: Դրա համար և մենք մինչև մահ քո կենդանության վկաները կլինենք, որ խառնվենք քո մարտիրոսների թվին և արդյոք ուրիշ ի՞նչ կարող ենք անել քո բարիքների փոխարեն, եթե ոչ մեր անձերը տալ քո պատվիրանների դիմաց, քո կամքին հաճելի լինելու համար, որպեսզի քո արքայության ժառանգորդները լինենք նրանց հետ, որոնք քեզ հաճո եղան, մեր անձերը պատարագ մատուցենք քո աստվածությանը, կորցնենք մեր անձերը և հարության օրը դարձյալ գտնենք, անմեղություն հագած կանգնենք քո աջ կողմում, աջակողմյան դասի գառների հետ, որոնք քո կամքին հնազանդ են՝ ուրախություն պատճառելով քո սրբերին, որոնք սիրեցին քո աստվածությունը և միաժին Որդուդ՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին: Նա ճշմարիտ գառն եղավ և իր անձը քեզ պատարագ մատուցեց համայն աշխարհի մեղքերի համար, որ լինի հաճեցուցիչ ու բարեխոս արարչիդ ու արարածների միջև: Իր աստվածային արքա-

քայլութեան աստուածութեանն իւրոյ: Իսկ որք ոչն կամեցան մտանել ի հաճութիւն հնազանդութեան գալստեան նորա՝ յաւիտենից տանջանս խոստացաւ:

97 «Եւ արդ՝ Տէր բարերար, որ եկիր և խոնարհեցար և առեր գլկերպարանս մարդկան, և ետուր զանձն քո ամենայն համբերութեան, և ոչ դարձուցեր զանձն քո յանարգանաց ընդ երեսս թքանելոյ, և մատուցեր հարկանելիաց զծնօտ քո, քացախ և լեղի դառնութեան վասն մեր արբեր, քաղցրացո՛ղ զսիրտ ամենայն մարդկան ի պաշտօն քո, զի հնազանդեսցին ընդ ամենահեշտ լծով քով և ապրեսցին ի յաւիտենից տանջանացն. զի լցաւ իսկ երկիր աստուածպաշտութեամբ քով. և որ մնացեալքս են՝ զի և սոքա մի՛ վրիպեսցին ի ճշմարտութեան ճանապարհաց քոց, և հրաւիրեսցին յարքայութեան սեղանդ և վաչելեսցեն ի համբերութենէ քումմէ: Որ վասն ամենեցուն եկիր ի սպանումն իրրև զգառն, և ուրախ արարեր ի մարմին քո, զոր ետուր ի փրկութիւն ամենեցուն, և զուղիս փափկութեան քոյ ետուր ըմպել, զարիւն քո, վասն կենաց ամենայն աշխարհի, գթա՛, զի յիշեսցեն և դարձցին և եկեսցեն առ քեզ ամենայն ծագք երկրի, և երկիր պագցեն առաջի քո ամենեքեան, ոյք իջանեն ի հող. զի կարող ես միւսանգամ կանգնել, կենդանացուցանել և առնել արժանիս մարդասիրութեան քոյ. զի քո իսկ արեամբ են փրկեալք և ազատեալք յիշխանութենէ խաւարի: Արդ՝ ծանիցեն զքեզ՝ յորոց վերայ մեռար դու. զի քո իսկ են ծառայք և քեզ լիցին երկրպագութեամբ. զի մի՛ եկեսցէ ի վերայ մարդկան բարկութիւն սրտմտութեան քոյ:

98 «Արա՛ զմեզ որդիս լուսոյ և որդիս տունջեան, զի փառաւորեսցի անուն քո ի վերայ ամենայն տիեզերաց. զի դու ես փառաւորեալ ի մշտնջենատր արքայութեանդ, որ եսդ յէութեանդ, յիսկութեանդ, յինքնութեանդ: Որ ետուր օրինակ շարձարանաց քոյովդ շարձարանօք խոնարհութեամբ՝ քոյոց սիրելիաց, և ցուցեր զհալածանս քոյով հալածելովդ, և ցուցեր զտանջանս քոց սրբոց՝ ի քո մտանել ի տանջանս կոփահարութեանդ: Իսկ մեք հողեղէնքս բնաւ իսկ զի՞նչ բերիցեմք ի համար զմեր նեղութիւնս շարձարանաց. զի դու, Տէր, խոնարհեցար և առեր յանձն զամենայն, և բարձեր զվիշտս և զշարձարանս ամենայն տիեզերաց: Արդ՝ զօրացո՛ զիս, Տէր, ի ծուժկալութիւն պնդութեան նեղութեանս՝ ուր կամս. զի յերկարեսցի իմս պարծել ի նեղութիւնս տանջանաց. զի հաւասարեցայց և ես

լուծյան օթեաններ պատրաստեց նրանց, որ մերձեցան՝ ընթանալով քո կամքով, իսկ որոնք չկամեցան մտնել նրա գալստյան հնազանդության հաճության մեջ, նրանց հավիտենական տանջանք խոստացաւ:

97 Արդ՝ Տէր բարերար, որ եկար խոնարհվեցիր և մարդկային կերպարանք ստացար, քո անձը ամեն տեսակ շարձարանքի ենթարկեցիր և չհրաժարվեցիր երեսիդ թքելու անարգանքից, քո ծնոտը մոտեցրիր խփողներին, մեզ համար քացախ և դառն լեղի խմեցիր. քաղցրացրու բոլոր մարդկանց սրտերը քեզ երկրպագելու, որպեսզի հնազանդվեն քո ամենաքաղցր լծին և հավիտյան տանջանքներից ազատվեն: Քանզի աշխարհը լցվեց քո աստվածապաշտությամբ, իսկ այս մնացյալներն էլ գոնե չվրիպեն քո ճշմարիտ ճանապարհներից, հրավիրվեն արքայության սեղանիդ և քո համբերությունը վայելեն: Իբրև գառ եկար զոհվելու ամենքի համար և ուրախացրիր քո մարմնով, որը տվիր ամենքին փրկելու համար՝ որպես հաճույքի աղբյուր քո արյունը տվեցիր ըմպելու ամբողջ աշխարհի կենդանության համար: Գթա, որպեսզի հիշեն, դառնան և քեզ մոտ գան երկրի բոլոր ծագերից, քեզ երկրպագեն բոլորը, որոնք հող են իջնելու, և դու կարող ես կրկին կանգնեցնել, կենդանացնել և քո մարդասիրությունը արժանի դարձնել, որովհետև [այդպիսիք] քո իսկական արյամբ են փրկված և ազատված խավարի իշխանությունից: Արդ, թող ճանաչեն քեզ նրանք, որոնց համար մեռար դու, քանի որ դրանք իսկ քո ծառաներն են և քեզ են երկրպագելու, որպեսզի քո սաստիկ բարկությունը մարդկանց վերա չգա:

98 Դարձրու մեզ լուսի և ցերեկի որդիներ, որ քո անունը փառավորվի ամբողջ աշխարհի վրա, քանզի դու քո էությամբ, իսկությամբ և ինքնությամբ փառավորված ես. քո մշտնջենավոր արքայության մեջ: Քո շարձարաններով խոնարհաբար շարձարանքի օրինակ տվեցիր քո սիրելիներին և հալածանքի օրինակ՝ ինքդ հալածվելով, քո սրբերին ցույց տվեցիր, թե ինչ է տանջանքը՝ բռնցքահարություն տանջանքի ենթարկվելով: Իսկ մենք՝ հողեղեններս, ինչպե՞ս թվենք մեր շարձարանքների նեղությունները, քանզի դու, Տէր, խոնարհվեցիր և ամեն ինչ հանձն առար, ամբողջ աշխարհի վիշտն ու շարձարանքը տարար: Արդ՝ զորացրու ինձ, Տէր, տոկալու, դիմանալու այն նեղություններին, որոնց մեջ ես գտնվում եմ, որ ինչքան կարելի է երկար պարծենամ տանջալի նեղություններով

ընդ սիրելիս քո յաւուրն, յորում հատուցանիցես զանպատում բա-
րիսդ, որ կայ պահի յուսացելոց քոց որ յաւիտենից»:

99 Ը. Եւ մինչդեռ կայր նա կախեալ այնպէս՝ խօսեցաւ զայս
ամենայն. և գրեցին ատենակալ դպիրքն նշանագրացն. զի առ
ոչինչ համարեալ զկախադանն, և ոչ զբրածեծ գանին գրեաց ինչ
զվիշտս. զի ջարդեալ էր զամենայն մարմինսն յողորածեծն առնե-
լոյ: Եւ այլ ևս բազում քան զայս խօսեցաւ՝ մինչդեռ կայր կախեալ
զլիսիվայր, և գրեցին և մատուցին զայն առաջի թագաւորին. քան-
զի էր կախեալ զեօթն օր զմիոյ ոտանէն: Եւ յետ այսորիկ ետ հրա-
ման, և իջուցին զնա անտի:

100 Սկսաւ խօսել ընդ նմա թագաւորն Հայոց Տրդատ և ասէ-
«Զի՞նչ ունիս, և կամ զի՞նչ եղեր ի մտի, լինե՞լ կցորդ կենաց իմոց,
որպէս աշխատեցարն ընդ իս ի մանկութենէ վաստակովք, եթէ մե-
ռանել տարապարտոց, ի տարապարտ խորհուրդս ընդունայնու-
թեան մտացդ՝ ուր կասդ իսկ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Փու-
թամ ես ելանել ի մարմնոյս, և առնուլ զկեանսն յաւիտենից. այլ
տո՛ւր հրաման վասն իմ որպէս և կամիս, զի՞նչ մահ և հրամայես ի
վերայ իմ»:

101 Ետ պատասխանի արքայ և ասէ. «Ոչ տամ զայդ պարգև՝
եթէ լիցի քեզ վախճան մահու երազ երազ և հանգչել ի տանջանաց,
զոր կոչես զու կեանս յաւիտենից. այլ կտտել զքեզ յերկար, զի ոչ
լիցի հնար քեզ երազ մեռանել, այլ տանջել զքեզ յերկար և պահան-
ջել ի քէն զանարգանս դիցն և զյամառութիւնդ քո, որ ոչ կամեցար
պաշտել զնոսա»:

102 Եւ ետ հրաման բերել կոճեղս փայտից, և առնել ըստ ոլոքի
խոտացաց ոտից նորա. և դնել և պնդել ուժգին առատկօք, մինչև իջա-
նէր արիւնն ընդ ծայրս ոտից մատանց նորա. և ասէ. «Գիտիցե՞ս
կամ զգայցե՞ս ինչ արդեօք զցաւսդ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ.
«Տուաւ ինձ զօրութիւն, քանզի խնդրեցի ես յԱրարչէն արարածոց,
որ է ճարտարապետ և Արարիչ ամենայնի՝ որ երևի և որ ոչն երևի»: Եւ
հրամայեաց, և լուծին զնա յայնմանէ:

103 Եւ ետ հրաման բերել բեռս երկաթիս և վարել ընդ ներ-
բանս ոտից նորա. և առեալ զձեռանէ նորա աստի և անտի՝ ընթա-
ցուցանէին զնա յայս կոյս և յայն կոյս. և արիւնն հոսէր իջանէր լո-
տից անտի, և ոռոգանէր զերկիրն սաստիկ յոյժ: Եւ դարձեալ ասէ
ցնա. «Ա՛յդ են աներևոյթ արարածք Աստուծոյն քո, զոր դուն տե-
սանես»:

և ես էլ հավասարվեմ քո սիրելիներին այն օրը, երբ հատուցես քո
անպատում բարիքներով, որ պահում է քեզ հուսացողներին հա-
վիտենականության մեջ»:

99 Ը. Այս ամենը խոսեց այնպես կախված դրությամբ, և
գրեցին նշանագրերի ատենակալ դպիրները, քանզի առ ոչինչ էր
համարում կախադանը և բրածեծ լինելու տանջանքը, թեպետ ամ-
բողջ մարմինը ջարդված էր ծեծվելուց: Դեռ սրանից ավելին էլ
խոսեց՝ գլխիվայր կախված վիճակում, և գրեցին ու մատուցեցին
այն թագավորին, քանզի յոթ օր կախված էր մեկ ոտքից: Դրանից
հետո հրաման տվեց, և նրան այնտեղից իջեցրին:

100 Հայոց թագավոր Տրդատը սկսեց խոսել նրա հետ և ա-
սաց. «Ի՞նչ [նպատակ] ունես և կամ ի՞նչ ես մտադիր, իմ կյանքի
ընկերակից լինե՞լ, ինչպես որ մանկությունից ինձ հետ հոգնեցիր,
թե՞ իզուր տեղը մեռնել քո դատարկ մտքերի, ունայն խորհուրդնե-
րի համար, որ հիմա էլ ունես»: Նա պատասխան տվեց և ասաց.
«Ես ձգտում եմ ելնել մարմնիցս և հավիտենական կյանք առնել,
բայց դու հրաման տուր իմ մասին, որպես և կկամենաս, ինչ մահ
էլ որ կառաջարկես ինձ համար»:

101 Արքան պատասխան տվեց՝ ասելով. «Զեմ տա այդ պար-
գևը, եթե քո մահվան վախճանը արագ է գալու և հանգստանալու
ես տանջանքներից, որ դու հավիտենից կյանք ես կոչում, այլ եր-
կար տանջելու եմ քեզ, որ չկարողանաս արագ մեռնել, և տանջելու
եմ երկար ու շեմ ներելու աստվածներին տված քո անարգանքը և
քո համառությունը, որ չկամեցար պաշտել նրանց»:

102 Հրամայեց բերել փայտի կոճղեր և դնել ըստ ոտքի սը-
րունքների ոսկորների և բարակ պարաններով ուժգին պրկել, մինչ-
և որ արյունը նրա ոտքի մատների ծայրից ցայտեր, և ասաց. «Գի-
տե՞ս, կամ արդյոք զգո՞ւմ ես որևէ ցավ»: Նա պատասխանեց ու
ասաց. «Ինձ զորություն է տրված, քանզի խնդրել եմ արարածների
Արարչից, որը ճարտարապետն է և արարիչը ամեն բանի՝ երեւ-
ցողի և աներևոյթի»: Հրամայեց և դրանից արձակեցին նրան:

103 Հրաման տվեց բերել երկաթե բեռներ, գամել օտքի ներ-
բաններին և այս ու այն կողմից բռնելով նրա ձեռքերից քայլեց-
նել այս կողմ և այն կողմ: Արյունը հոսում էր իջնում նրա ոտքե-
րից և հույժ առատորեն ոռոգում գետինը: Դարձյալ ասաց նրան.
«Ա՛յդ են քո Աստծու աներևոյթ գործերը, որ դու տեսնում ես»:

104 Ասաց նա. «Ճիշտ ասացիր, թե այս են իմ Աստծու անե-

104 նա ասէ. «Բարիոք ասացեր, եթէ այս իցեն աներևոյթ արարածք Աստուծոյն իմոյ. վասն զի «Սերմանի տկարութեամբ՝ և յառնէ զօրութեամբ. սերմանի անարդութեամբ՝ և յառնէ փառօք»: Զի «Էլալով լան՝ որք տանիցին զսերմանիս իրեանց», այսինքն են վիշտ և շարշարանք, որ հասանեն մեզ որ վասն աստուածպաշտութեանն են. այլ յորժամ որայն ի հունձս եկեալ մատուցէ զատորութեանն բերրի զպտուղ սերմանողացն՝ ընդ նմին և զցնծութիւն բերկրութեան ուրախութեանց ամենայնի բերէ»:

105 Ասէ թագաւորն. «Բախեցէ՛ք զաման լալոյ արտասուացն. թող եկեացէ զմա ուրախութիւն»: Եւ հանին նմա կոուփս ի գլուխն, հարկանելով զնա անհնարին: Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Ա՞յդ է ուրախութիւնն»: Եւ նա ասէ. «Այո՞ այս է. զի թէ ոչ քրտնեցի մշակն ի տապ խորշակի չերմոյն արեզակնակէզ լինելով՝ ոչ ըմբոնէ զարդիւնս շայնկանս ուրախութեան պտղոցն ձմերայնոյն հանգրտեանն»: Եւ պատասխանի արքայ և ասէ. «Դու աստէն իսկ աշխատեա՞ց ի մշակութիւն տանջանացդ, յորում կասդ»:

106 Եւ ետ հրաման բերել աղ և բորակ և բարկ քացախ, և ընկենուլ զնա յորսայս, և զնել զգլուխ նորա ի հիւսանց մամուլս և զնել փող եղեգան ի քիթս նորա, և արկանել զայն ընդ քիթս նորա:

107 Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և բերին պարկս օգննիս մեծամեծս և լցին զայն մոխրով հնոցի. և արարին թուլագոյն, զի մի՛ կարի լի իցէ, վասն տուրեառ շնչոյն, զի հարկանելով ընդ խելան վտանգեացէ զնա: Եւ ագուցին զայն ի գլուխ նորա, և կապեցին զբերան պարկին ի փողս նորա. և կաց նովաւ արուքս վեց: Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և ածին առաջի թագաւորին, և ի բաց հանին զպարկն ի գլխոյն:

108 Սկսաւ խօսել թագաւորն և ասէ. «Ուստի՞ գաս. թերևս յարքայութենէ անտի գայցես զոր ասէիր»: Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Այո՞, ի՛սկ յարքայութենէ զոր ասէի՝ անտի գամ. վասն զի արժանի արար զիս Աստուած զայս ամենայն կրել յանձին վասն անուան իւրոյ: Արդարև իսկ կայ մնայ ինձ արքայութիւնն որ ոչ անցանէ. փոխանակ մոխրոյն՝ անթառամ ծաղիկքն, և փոխանակ քացախոյն՝ անսպառ ուրախութիւնքն»:

109 Թ. Եւ սաստկացեալ թագաւորին՝ ետ պնդել զոտս նորա ի հրապոյրս տկաց, և կախել զնա զլիսիվայր. և ետ զնել ձագար ի նստոյ տեղոջ նորա, և արկանել շոր տկաւ յորովայն նորա: Եւ ետ հրաման, և իջուցին յայնմանէ. և սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Առ-

բևույթ գործերը, որովհետև «տկարությամբ է սերմանվում և դորությամբ ելնում, անարգությամբ է սերմանվում և փառքով հարություն առնում»: Քանզի «լալով են գնում նրանք, որ իրենց ցանելու սերմն են տանում», այսինքն դրանք վշտեր են և շարշարանքներ, որ հասնում են մեզ աստվածապաշտության պատճառով: Սակայն երբ ցորենի խորձը հնձի ժամանակ սերմանողներին մատուցի պարարտ, բերրի պտուղը, նրա հետ և ուրախալի, բերկրալի ցընծություն է բերում ամենքին»:

105 Թագավորն ասաց. «Եփեցեք աչքերին՝, և թող նրան ուրախություն լինի»: Բնցքահարեցին, սաստիկ ծեծեցին նրան: Սկըսեց հարցնել նրան և ասաց. «Ա՞յդ է ուրախությունը»: Նա ասաց. «Այո, այս է, որովհետև եթե մշակը չքրտնի սաստիկ շոգին՝ արևահար լինելով, ձմեռային հանգստյան օգտավետ ուրախության պըտղաբեր արդյունքը չի հասկանա»: Արքան պատասխանեց և ասաց. «Դու հենց ալատեղ շարշարվիր քո տանջանքների ծառայությամբ, որի մեջ գտնվում ես»:

106 Հրամայեց բերել աղ, բորակ ու թունդ քացախ և նրան գցել երեսն ի վեր, գլուխը հյուսնի մամուլի մեջ պրկել. քթին եղեգի խողովակ զնել և դրանք քթի մեջ լցնել:

107 Դրանից հետո հրամայեց և բերեցին կաշվե մեծամեծ պարկեր, լցրին հնոցի մոխրով և մի քիչ թուլ թողեցին, որ լրիվ լլցվի ու շունչ առնելու հնարավորություն լինի և ներս անցնելով ուղեղին՝ շարշարի նրան: Այն նրա գլխին հագցրին, պարկի բերանը վզին կապեցին և վեց օր նրանով մնաց: Սրանից հետո թագավորը հրաման տվեց, ու բերին իր առջև և պարկը գլխից հանեցին:

108 Թագավորը սկսեց խոսել և ասաց. «Ուրտեղի՞ց ես գալիս, թերևս այն արքայությունից, որի մասին ասում էիր»: Գրիգորը պատասխան տվեց ու ասաց. «Այո, հենց արքայությունից, որի մասին ասում էի, այնտեղից եմ գալիս, քանզի աստված ինձ արժանի արեց այս ամենը իմ անձի վրա կրելու իր անվան համար: Արդարև ինձ համար կա այն արքայությունը, որն անանցանելի է, [ուր] մոխրի փոխարեն անթառամ ծաղիկներ [կան] և քացախի փոխարեն՝ անսպառ ուրախություններ»:

109 Թ. Թագավորը զայրացած հրամայեց նրա ոտքերը կապել տիկերի փոկերին, գլխիվայր կախել, ձագար զնել նրա նստատեղին և տիկով ջուր լցնել նրա որովայնը: Ապա հրաման տվեց, և իջեցրին այդտեղից, ու սկսեց հարցնել նրան՝ ասելով. «Կկատարե՞ս

նե՞ս զկամս իմ, թէ ոչ պաշտես զդիսն, որ են ամենայն երկրի կեանք և շինութիւն»:

110 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ես տեառն Աստուծոյ իմոյ երկիր պազանեմ, զի նա է արարիչ և կեանք և շինութիւն. և զՈրդին հաստիչ և համագոր և համագործ, և զՀոգի նորին, որ ելից իմաստութեամբ զամենայն տիեզերս: Այլ զկուռս կռեալս, կոփեալս, քերեալս և արարեալս՝ ոչ կալայ երբեք առ աստուածս, և մի՛ լիցի այլ ունել՝ մինչև իցէ շունչ իմ ի մարմնի իմում»: Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ. «Փոխանակ զի իշխեաց ասել կռեալս և քերեալս զիցն՝ պահանջեսցի դա բնդ այգորիկ»:

111 Եւ ետ հրաման քերել զկողս նորա երկաթի քերչօք, մինչև ռոտդան վայրքն ամենայն յարեւել նորա՝ Եւ սկսաւ ասել ցնա. «Արդ արասցն՞ս զկամս իմ, Գրիգորիոս, որ յայդպիսի տանջանս մատնեցար»: Ասէ ցնա. «Ինձ լիցի պահել զուխտ աստուածպաշտութեան, զոր ուսայ ի մանկութենէ իմմէ, որ կարողն է փրկել զիս յամենայն նեղութենէ, և զքեզ արկանել ի տանջանս՝ որ ոչ ճանաչես զնա, և զարձեալ զայլս ևս զարհուրեցուցանել կամիս և քակել ի պաշտմանէ սիրոյ նորա»: Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ. «Ո՛ւր է Աստուածքո, որ փրկէն զքեզ ի ձեռաց իմոց, և կամ դատի, որպէս ասացեր, դատաստանօք իւրովք»:

112 Եւ ետ հրաման, և բերին տատասկ երկաթի բազում սակառեօք, և արկին ի վերայ գետնի թանձր. և մերկացուցին զԳրիգորիոս, և արկին ի վերայ տատասկին մերկ. և ծակոտեալ լինէին մարմինք նորա առ հասարակ. և քարշեցին և թաղեցին զնա ի տատասկին. և շրջըջէին զնա անգէն, մինչև առ հասարակ ծակոտեցան մանրիկ մարմինք նորա, մինչ զի ոչ մնաց ի նմա տեղի ողջ:

113 Եւ ի միւսում աւուրն ածին զնա առաջի նորա: Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Ջարմացեալ զարմացեալ եմ, և կարի քաջ. զիա՛րդ կեաս դու կենդանի. և ոչ ինչ գրեցեր դու զցաւսդ, և խօսիս ևս. զի արժան էր, թէ վաղուց էիր դու վախճանեալ ի տանջանաց այտի»:

114 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ոչ է իմ ծուժկալութիւն տոկալոյդ՝ իմով զօրութեամբ, այլ ուժով շնորհի Տեառն իմոյ, և իմոյ յօժարութեան կամացս, որ խնդրեցի ի նմանէ, զի և դու զփորձ առցես զժառանգիս Աստուծոյ. զի գիտացես, թէ ոչ ոք կարէ մեկնել զլուսացեալս ի նա ի սիրոյ նորա: Զի նա տայ ոյժ և զօրութիւն համ-

իմ կամքը, թե՛ շես պաշտի աստվածներին, որոնք ամբողջ երկրի կյանքն են ու հիմքը»:

110 Պատասխանեց Գրիգորն ու ասաց. «Ես կերկրպագեմ իմ տեր Աստծուն, քանզի նա է արարիչը, կյանքն ու հիմքը և Որդուն, որն ստեղծող է համագոր ու համագործ և նրա Հոգին, որն իմաստությամբ լցրեց ամբողջ աշխարհը: Իսկ կռած, կոփած, փորագրած ու ձեռագործ կուռքերը երբեք աստվածներ չեն համարել և այլ կերպ չեն անի, քանի դեռ շունչ կա իմ մարմնի մեջ»: Պատասխան տվեց թագավորն՝ ասելով. «Քանի որ համարձակվեցիր աստվածներին կռած ու քանդակված կոչել, պետք է փոխարենը [հաշիվ] պահանջենք»:

111 Հրամայեց նրա կողերը քերել երկաթե քերիչներով, մինչև որ նրա արյունով ամեն կողմ ռոտվեց: Սկսեց ասել նրան. «Արդ՝ Գրիգոր, որ այդպիսի տանջանքների մատնվեցիր, կկատարե՞ս իմ կամքը»: Ասաց նրան. «Ես պետք է պահեմ աստվածապաշտության ուխտը, որն իմ մանկությունից եմ սովորել, և նա կարող է ինձ փրկել ամեն մի նեղությունից, իսկ քեզ կնետի տանջանքների մեջ, քանի որ շես ճանաչում նրան և դեռ, ուրիշներին ևս զարհուրեցնելով, կամենում ես հեռացնել նրա սիրո պաշտումից»: Թագավորը պատասխանեց. «Ո՛ւր է քո Աստվածը, որը քեզ փրկի իմ ձեռքից և կամ դատի, որպես ասացիր, իր դատաստանով»:

112 Հրաման տվեց և բերին երկաթե տատասկ բազում սակառեներով ու խիտ փռեցին գետնին, մերկացրին Գրիգորին և մերկ գցեցին տատասկի վրա: Նրա մարմինը ծակոտվեց ամբողջովին, քաշեցին ու թաղեցին տատասկների մեջ և նրան այնտեղ շրջըջեցին, մինչև որ ծակծկվեցին նրա մարմնի բոլոր մասերը ու նրա վրա ողջ տեղ չմնաց.

113 Մյուս օրը նրան բերեցին [թագավորի] առջև: Սկսեց հարցնել ու ասել. «Ջարմանալով զարմանում եմ և խիստ շատ, թե ինչպե՞ս ես դու կենդանի մնում: Ոչնչի տեղ գրեցիր ցավերդ և դեռ խոսում ես էլ, քանզի պետք է որ դու վաղուց վախճանված լինեիր այդ տանջանքներից»:

114 Պատասխանեց Գրիգորը ու ասաց. «Իմ տոկալն ու դիմացկունությունը իմ զորությամբ չեն, այլ իմ Տիրոջ շնորհի ուժով և իմ կամքի հոժարությամբ, որ խնդրեցի նրանից, որպեսզի դու էլ փորձության ենթարկելով Աստծու ժառանգիս, գիտենաս, թե ոչ ոք չի կարող նրան հուսացողներին վանել նրա սիրուց: Քանզի նա

բերութեան՝ համբերել նեղութեանց և փորձութեանց. զի ամաչեսցեն անօրէնք յունայնութեան իւրեանց և յամբարշտութեան և յապստամբութեան իւրեանց, որ իբրև զքեզդ իցեն, և կացցեն ամօթով յաւուրն այցելութեան և յանդիմանութեան»:

115 Ժ. Եւ ետ հրաման արկանել կապիճս երկաթիս ի ծունկս նորա, և վարել ուռունս ստուարս, և բաճնալ ի կախաղան՝ մինչև յօշեսցին ծունկք նորա անդէն: Եւ կաց կախեալ այնպէս զերիս աւուրս:

116 Եւ յաւուրն շորորդի հրաման ետ թագաւորն, և իջուցին զնա ի կախաղանէն, և ածին կացուցին զնա առաջի նորա: Խօսել սկսաւ թագաւորն և ասէ. «Տե՛ս դու, Գրիգորիոս, զի ոչ փրկեաց զքեզ սնտտի յոյսն քո, յոր յուսայիր դու. շե՛հան զքեզ ի ձեռաց իմոց»:

117 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Տե՛ս դու, զի սնտտի են յոյսքն քո, և ոչ կարացին հաւանեցուցանել և ոչ երկեցուցանել զիս. զի զոր դուն պաշտես՝ սնտտի է, և ամենայն գործ մոլորութեան քոյ: Այլ տե՛ս դու, զի ո՛չ ի տանջանաց քոց երկեայ ինչ ես, և ոչ զսաստ ահի քոյ համարեցայ ինչ. այլ զօրութեամբ Տեառն իմոյ մարտեալ ընդ թշնամտոյն՝ որ ի ծածուկն քե պատերազմի ընդ ճշմարտութեան, և մատնեցի զմարմինս իմ ի կիզումն տանջանաց. զի եթէ վաղ եթէ անագան՝ սակայն քակտի հնացեալ մարմինն. զի եկեսցէ ճարտարապետն, գտեալ զորդիս մարդկան՝ միւսանգամ զնոյն հնացեալն անդրէն նորոգեսցէ: Զի զորոց զոգիսն գտանէ ի պարկեշտութեան, ի զգաստութեան, ի սրբութեան, ի քաղցրութեան, ի հեղութեան, յաստուածպաշտութեան կեցեալ՝ նորոգէ, զարդարէ, կեցուցանէ զնոյն ոգիս նովին մարմնով: Իսկ զորս գտանէ յանօրէնութեան և յամբարշտութեան, յաստուածատեցութեան, ի կռապաշտութեան կեցեալ՝ թէպէտ և բուսանել բուսանին մարմինք նոցա առ ժամանակ մի՝ այլ զնոսին նովին ոգւով և նովին մարմնով արկանէ ի գեհենն, յանշէջ հօրն, յախտենից տանջանս, մանաւանդ զայնոսիկ, որ իբրև զքեզդ են ի կռապաշտութեան»:

118 Իսկ իբրև լուաւ զայն թագաւորն՝ բարկացաւ ընդ բանսն և ասէ. «Ինձ ոչ է փոյթ զայնմանէ, թէ նորոգեսցէ՞ զքեզ Աստուածն քո թէ ոչ. ինձ ոչ է պէտ զայնմանէ: Այլ զի ասացեր, եթէ զքեզ յանշէջ հօրն արկանէ՝ ես զքեզ աստէն իսկ այրեցից շիջանուտ հրով. տեսցուք, քո Աստուածն զի՞ արասցէ»:

119 Եւ ետ հրաման երկաթի պուտամբք հալել կապար, և մինչդեռ ջերմ էր՝ իբրև զջուր հոսել արկանել զմարմնով նորա: Եւ այ-

ուժ և համբերատար զորություն է տալիս նեղություններին ու փորձություններին դիմանալու, որ քեզ նման անօրեններն ամաչեն իրենց ունայնության, ամբարշտության և անհնազանդության համար ու ամօթով մնան այցելության ու հանդիմանության օրը»:

115 Ժ. Եվ հրաման տվեց նրա ծնկներին երկաթե կապիճներ հագցնել, մեծ կռաններով հարվածել և կախաղան բարձրացնել, մինչև որ նրա ծնկները հոշոտվեն: Այսպես կախված մնաց երեք օր:

116 Չորրորդ օրը՝ թագավորը հրաման տվեց, և նրան իջեցրին կախաղանից ու բերեցին կանգնեցրին իր առջև: Թագավորն սկսեց խոսել ու ասաց. «Տես դու, Գրիգոր, որ քեզ չփրկեց քո սնտտի հույսը, որ դու ակնկալում էիր, և քեզ շաղատեց իմ ձեռքից»:

117 Պատասխանեց Գրիգորը ասելով. «Դու տես, որ սնտտի են քո հույսերը, քանի որ ոչ կարողացան ինձ համոզել, ոչ էլ վախեցնել: Այն որ դու ես պաշտում, սնտտի է այնպես, ինչպես ե՛ն քո բոլոր մոլոր գործերը»: Բայց տես, թե ինչպես քո տված տանջանքներից բոլորովին չվախեցա և քո ահավոր սաստը առ ոչինչ համարեցի, այլ իմ Տիրոջ զորությամբ մարտնչելով թշնամու դեմ, որը ծածուկ քո միջոցով պատերազմում է ընդդեմ ճշմարտության, իմ մարմինը մատնեցի տանջալի կիզման, քանզի վաղ թե ուշ հընացած մարմինը քայքայվելու է, որպեսզի գա ճարտարապետը և գտնելով մարդկանց որդիներին նույն հնացածը կրկին նորոգի: Եվ նրանց, որոնց հոգիները գտնի պարկեշտության, զգաստության, սրբության, քաղցրության, հեղության, աստվածապաշտության մեջ՝ կներդգի, կզարդարի և կյանք կտա այդ հոգիներին նույն մարմնի մեջ, իսկ որոնց որ գտնի անօրենության, ամբարշտության, աստվածատեցության և կռապաշտության մեջ, թեպետև միառժամանակ նրանց մարմինը աճի, այլ նրանց նույն հոգով ու մարմնով կնետի գեհեն, անշեջ հրի, հավիտենական տանջանքների մեջ, մանավանդ այնպիսիներին, որոնք քեզ նման կռապաշտության մեջ են»:

118 Իսկ երբ թագավորն այս լսեց, բարկացավ այս խոսքերի վրա և ասաց. «Իմ փութքը չէ, թե քո Աստվածը քեզ կվերակենդանացնի, թե ոչ, ինձ այդ պետք էլ չէ: Բայց որ ասացիր, թե ինձ անշեջ հուրը կնետի, ես քեզ այստեղ իսկ կայրեմ մարդը հրով. տեսնե՞ք ինչ կանի քո Աստվածը»:

119 Հրաման տվեց երկաթե պուտուկների մեջ կապար հալեցնել և մինչդեռ տաք վիճակում էր՝ ջրի նման թափել նրա մարմնին: Այրեցին նրա մարմինն ամբողջովին և շմեռավ, այլ մեծ

րեցին զմարմինս նորա առ հասարակ, և ոչ մեռաւ. այլ կայր մեծաւ ուժով, և զինչ հարցանէին՝ վազվազակի տայր պատասխանի:

120 Եւ զարմացեալ թագաւորն ընդ ժուժկալութիւն համբերութեանն կարի անհնարին և ընդ տոկալ նորա՝ և ասէ, թէ «Զիա՞րդ կայ ի քեզ շունչդ յայդչափ ժամանակաց, և ի շարաշար տանջանացդ, որով զքեզն կտտեցի»: Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ո՞չ վաղ իսկ ասացի քեզ, եթէ զի առցես դու զփորձ համբերութեան ծառայիս Ասատւոյ. զի տայ զօրութիւն յամօթ աննի զայնոսիկ, որ առանց նորա իցեն և մարտնչիցին ընդզէմ նորա իբրև զքեզդ: Զի այսպէս ասէ. «Ոչ թողից զձեզ, և ոչ ընդ վայր հարից»: Արդ՝ այս է պահպանութիւն նորա առ արարածս իւր և առ սիրելիս իւր, զի պահեսցէ զնոսա ի հաւատս իրեանց որ ի նա, մինչև հատուցէ նոցա ի գալստեան իւրում»:

121 ԺԱ. Եւ մինչդեռ խորհէր Տրդատիոս խօսել և այլ ողորով ընդ նմա, և յղել պատգամ և խոստանալ կեանս և պատիւս, որում ոչ ինչ էր լսելոց, — «Եթէ այնմ ևս ոչ լսիցէ՝ ասէ, և այլ ևս յաւելից, և ի տոկ կտտեցից. — յառաջ մատուցեալ ոմն ի նախարարացն, որում անուն էր Տաճատ, փեսայ Արտաւանայ սպարապետի արքայի՝ սկսաւ խօսել և տալ տեղեկութիւն և ասել այսպէս վասն նորա, թէ «Վասն զի չէ պարտ կենաց՝ վասն այնորիկ ոչ կամի կեալ և զլոյս տեսանել: Զի այսքան ժամանակք են, որ առ մեզ բնակեալ է, և ոչ զիտէաք զսա. այլ դա է որդի Անակայ մահապարտի, որ սպան զհայր քո Խոսրով, և արար խաւար Հայոց աշխարհիս և ի կորուստ մատնեաց զայս աշխարհ և ի գերութիւն. արդ՝ չէ պարտ կեալ դմա, զի որդի վրիժապարտի է դա»:

122 Եւ յետ այսչափ հարցից և տանջանաց, գանից և բանտից, գելարանաց և կախաղանաց, դառն նեղութեանց և ամենայն կրտտանաց, որով կտտեցին զնա, բազում համբերութեամբ յանձն իւր տարեալ վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. այդ՝ իբրև այնմ ևս հասանէր թագաւորն ի վերայ իրացն, եթէ արդարև որդի Անակայ Պարթևի է, որ սպան զԽոսրով հայր նորա՝ հրաման տայր կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռքք և կապեալ պարանոցաւ խաղացուցանել զնա յԱյրարատ գաւառ, և տալ զնա ի զղեակ բերդին Արտաշատ քաղաքի, և իջուցանել ի վիրապն ներքին, որ անհնարին էր խորութեամբ, մինչև անդէն մեռցի: Եւ եղև նա յայնմ վիրապի ամս երեքտասան: Եւ ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ի ձմերոց

ուժով մնում էր և ինչ որ հարցնում էին, անմիջապես պատասխան էր տալիս:

120 Զարմացավ թագավորը նրա սաստիկ համբերության, դիմացկունության ու տոկունության վրա և ասաց. «Ինչպե՞ս դեռ շունչ ունես այսքան ժամանակ և շարաշար տանջանքների մեջ, որոնցով քեզ խոշտանգեցի»: Գրիգորը պատասխան տվեց՝ ասելով. «Զէ՞ որ նախապես ասել էի քեզ, թե կտեսնես Աստուծու ծառայիս համբերության օրինակը, քանզի նա զորություն է տալիս, որպեսզի ամոթով մնան նրանք, որ նրանից հեռու են և քեզ նման մարտնչում են նրա դեմ: Այսպես է նա ասում. «Զեզ չեմ թողնի և ոչ էլ վայր կզցեմ»: Արդ՝ այս է նրա պահպանությունն իր արարածներին և սիրելիներին, որոնց նա պահում է իր հանդեպ ունեցած հավատքի մեջ, մինչև որ հատուցի նրանց իր գալստյան ժամանակ»:

121 ԺԱ. Մինչդեռ Տրդատը խորհում էր այլ սիրաշահություններ խոսել նրա հետ, և կյանք ու պատիվ խոստանալ, որոնց նա չէր էլ չսելու. «Եթե այս խոսքերին էլ չլսի, ասում էր, դեռ ավելին կանեմ և կշարաշարեմ»: Ապա նրան մտեցավ նախարարներից մեկը, որի անունը Տաճատ էր՝ արքայի սպարապետ Արտավանի փեսան: Սկզբնեց խոսել ու տեղեկություն տալ և այսպես ասաց նրա մասին. «Որովհետև սա արժանի չէ ապրելու, դրա համար էլ չի կամենում ապրել և լույսը տեսնել, քանզի այսքան ժամանակ է, որ մեզ մոտ բնակվում է և չէինք ճանաչում նրան: Բայց դա որդին է մահապարտ Անակի, որն սպանեց քո հորը՝ Խոսրովին և խավար բերեց մեր Հայոց աշխարհին, կորստի ու գերության մատնեց այս երկիրը: Արդ՝ դա արժանի չէ ապրելու, քանի որ վրիժապարտի որդի է»:

122 Այսչափ հարցերից ու տանջանքներից, գանահարություններից ու բանտերից, գելարաններից ու կախաղաններից, դառն նեղություններից և ամեն խոշտանգումներից հետո, որոնք նա մեծ համբերությամբ հանձն առավ տեր մեր Հիսուս Քրիստոսի անվան համար, երբ թագավորը այս էլ իմացավ, թե իսկապես դա որդին է Անակ Պարթևի, որն սպանել էր նրա հորը՝ Խոսրովին, հրաման տվեց կապել ոտքերը, ձեռքերն ու պարանոցը, և տարան նրան Այրարատ գավառը, հանձնեցին Արտաշատ քաղաքի բերդի զղյակը և իջեցրին ներքին վիրապը, որի խորությունից դուրս գալ անհնարին էր, որպեսզի իսկույն մեռնեք: Այդ վիրապում նա մնաց տասներեք՝ տարի: Իսկ թագավորը շարժվեց զնաց ձմեռանոց՝ Այրա-

յԱյրարատ դաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի Հայոց աշխարհ յարևելս:

123 Իսկ թագաւորն Տրդատ զամենայն ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն աւերէր քանդէր զերկիրն Պարսից թագաւորութեանն և զաշխարհն Ասորեստանի, աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս: Վասն այսորիկ պատշաճեցան քանքս այս ի բանս կարգի առակաց, թէ «Իբրև զսէզն Տրդատ, որ սիգալովն աւերեաց զթումբս գետոց, և ցամաքեցոյց իսկ ի սիգալն իւրում զյորձանս ծովուց»: Վասն զի սէզ իսկ էր առ հանդերձս և այլ ուժով պնդութեան, հարստութեամբ, բուռն ոսկերօք և յաղթ մարմնով, քաջ և պատերազմող անհնարին, բարձր և լայն հասակաւ. որ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց պատերազմեալ և առնէր մարտիցն յաղթութիւն: Մեծ անուն պարծանաց քաջութեան անծին ստանալը, և զհոյակապ շքեզութիւն յազմութեան ընդ ամենայն աշխարհ կացուցանէր. հարկանէր ի հարուածս զթշնամիսն, և խնդրէր զթէնս վրիժուց իւրոց հայրենեացն, առնոյր ասար բազում ի կողմանցն Ասորւոց, և թափէր կապուտ սաստիկ անհնարին ի նոցանէն: Արկանէր ի սուր զօրս Պարսից, և թափէր կողոպուտ անհնարին. լինէր տառջնորդ ասն և ձիոյ զօրացն Յունաց, և մատնէր նոցա զբանակս նոցա. հանէր զօրս Հոնաց սաստիկ յոյժ, և զերէր զկողմանս Պարսից:

124 Եւ զայն ամս երեքտասան, որ եղև Գրիգորիոս ի բերդին բանդին և ի խոր վիրապին, կին ոմն ալրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ, հրաման առեալ յարհարաց՝ զի աւուրն նկանակ մի արարեալ պատրաստական ընկենու ի ներքս ի խոր վիրապն. և այնու կերակրեալ լինէր նա ի հրամանէն Աստուծոյ զայն ամս որ եղև նա անդ: Իսկ յայն վիրապ, ուր ընկեցին զնա՝ պահեալ լինէր նա կենդանի շնորհիւ Տեառն իւրոյ: Իսկ այլ մարդիկ, որ միանգամ իջուցեալ էր անդ՝ ամենեքեան մեռեալ էին վասն դժնդակ շարաշունչ դառնութեան տեղւոյն, վասն կարակում տղմին, օձախառն բնակութեան և խորութեանն: Վասն շարագործաց իսկ էր շինեալ զայն տեղի և ի սպանումն մահապարտացն ամենայն Հայոց:

125 ԺԲ. Եւ յետ այսորիկ հրաման ետ Տրդատ արքայ՝ հրովարտակ առնել ընդ ամենայն աշխարհս իշխանութեան իւրոյ, հրաման հանեալ օրինակ զայս.

126 «Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, առ մեծամեծս և առ իշխանս և առ նախարարս և առ գործակալս և առ այլ մարդիկդ, որ ընդ իմով իշխանութեամբ էք, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս, յազարակս, առ

բոստ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը, Հայոց աշխարհի արևելքում:

123 Իսկ Տրդատ թագավորը իր թագավորության ամբողջ ժամանակ ավերում էր, քանդում Պարսից թագավորության երկիրն ու Ասորեստանը, ավերում էր և ուժեղ հարվածներ հասցնում: Սրա համար էր, որ պատշաճեցին առակաց կարգի այն խոսքերը, թե «Ինչպես սեզ Տրդատը, որն իր համարձակությամբ ավերեց գետերի թմբերը և իր հանդգնությամբ ցամաքեցրեց ծովերի հորձանքը»: Վասնզի իրոք սեզ էր հանդերձանքով և մեծ ուժով, զորությամբ, ամուր ոսկորներով և հաղթ մարմնով, քաջ էր և կատաղի պատերազմող, բարձր ու լայն հասակով: Իր կյանքի բոլոր տարիներին նա պատերազմել էր և մարտերում հաղթություն ձեռք բերել: Քաջության փառքի մեծ անուն ստացավ և հոյակապ, փառավոր հաղթանակներ տարավ ամբողջ երկրում, թշնամիներին հարվածեց՝ ցանկալով իր հայրերի վրեժը լուծել: Ասորիքի կողմերից շատ ավար առավ և անխնա կողոպտեց նրանց: Սրով կոտորեց պարսից զորքը և հսկայական կողոպուտ վերցրեց, առաջնորդեց հունաց այրուծին և նրանց ձեռքը տվեց թշնամիների բանակները, հոների զորքերը հանեց և զերեց պարսից զավառները:

124 Այն տասներեք տարիներում, որ Գրիգորը մնաց բանտի բերդում և խոր վիրապում, մի ալրի կին, որ այդ բերդում էր, երազում հրաման ստացավ, որ օրական մի նկանակ պատրաստելով՝ խոր վիրապից վայր գցեր: Այսպիսով՝ Աստուծու հրամանով նա կերակրվեց այնտեղ մնացած տարիներին: Սույն վիրապում, ուր նետել էին նրան, կենդանի մնաց շնորհիվ իր Տիրոջ, իսկ այլ մարդիկ, որոնք մի անգամ այնտեղ իջեցված էին, բոլորը մեռել էին՝ դժնդակ, հեղձուցիչ, անտանելի տեղի, թանձր տիղմի, օձախառն և խորունկ լինելու պատճառով: Հենց շարագործների համար էր շինված այս տեղը և ամբողջ Հայաստանի մահապարտների սպանության համար հատկացված:

125 ԺԲ. Սրանից հետո հրաման տվեց Տրդատ արքան հրովարտակ տանել իր իշխանության բոլոր երկրները հետևյալ օրինակով՝

126 Մեծ Հայքի Տրդատ արքայից՝ մեծամեծներին, իշխաններին, նախարարներին, գործակալներին և այլ մարդկանց, որոնք իմ իշխանության ներքո են գտնվում՝ ավաններում, շեներում, գյու-

ազատու և առ շինականս, միանգամայն իսկ առ ամենեսեան, ողջոյն:

127 «Ողջոյն հասեալ և շինութիւն դիցն օգնականութեամբ, լիութիւն պարարտութեան յարոյն Արամազդայ, խնամակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջէ, և քաջութիւն հասցէ ձեզ ի քաջէն Վահագնէ ամենայն Հայոց աշխարհիս. իմաստութիւն Յունաց հասցէ դաստակերտիդ կայսերաց, և ի մեր դիցախառն Պարթևաց հասցէ այցելութիւն, ի փառաց թագաւորաց և ի քաջ նախնեաց:

128 «Ամենայն որ գիտասցէ ի մերոց հրամանցս որ առ ձեզ, զի վասն ձեր շինութեան եմք հոգացեալք. զի յորժամ էաք մեք ի Յունաց աշխարհին՝ անդ տեսանէաք զհոգաբարձութիւն թագաւորացն, ի հոգալ ընդ շինութիւն իրեանց աշխարհին, ի պատուել զբազինս դիցն աստուածոց շինուածովք և սպանդիւք զոհիցն, և երևելի պատարագացն ընծայիւք, և գունակ գունակ նուիրօքն և ի պտղոցն՝ յամենայնէ զամենայն նոցա մատուցանելով, և ջերմեռանդն եռալ զեռալ պաշտամանն, շքեղացուցանելով և զարդուքն զարդարելով և զերևելի զհոյակապ զանեղծ դիսն մեծարելով: Եւ զայն ևս տեսանէաք ի նոցանէ՝ ի նոցունց դից անտի՝ զխաղաղասէր շինութիւն մարդաշատութեան, հոժ բազմամբոյս լիութեամբ պարարտութեամբ՝ նոցա զայն փոխադարձ փոխարինացն շինութիւն շնորհեալ, ամենալիրիւք բարութեամբ մեծացեալք խաղաղացեալք ի բարիսն վայելէին:

129 «Վասն որոյ պատուէր տուեալ, ահարեկ արարեալ թագաւորաց աշխարհին՝ զմարդիկն զարհուրեցուցանէին վասն պաշտաման դիցն յոլովելոյ. մի՛ գուցէ թէ խառնադանջ բազմամբոյս խաժամուժ մարդիկ առ տգիտութեան ինչ արհամարհել զպաշտօն դիցն՝ հրաման ելեալ զօրացեալ ի թագաւորաց, զի խլեցեան բրեացեն իշխանքն որ իցեն յիրաքանչիւր գործակալութեան, զի շինութիւն աշխարհի ի դիցն բազմացի: Զի գուցէ թէ յանկարծ որ զդիսն անգոսնեացէ՝ վնաս մեծ ի ցասմանէ դիցն յուզեցի. այնպիսիքն զանձինս կորուսանեն, և աշխարհի մեծ ոճիրս վնասուց ի նոցանէն ընդոստուցանեն. վասն այսորիկ իսկ և ետուն զհրամանս սաստից այնպիսեացն՝ պատուհաս մահու՝ թագաւորքն Յունաց լիրեանց աշխարհին:

130 «Արդ՝ և մեք հրաման շինութեան կամեցեալ ձեզ, հոգա-

ղերում ու ազարակներում, ազատներին ու շինականներին՝ ողջոյն՝ բոլորին միաժամանակ:

127 Թող ողջոյն և խաղաղություն հասնի աստվածների օգնականութեամբ, պարարտ լիություն՝ արի Արամազդից, խնամակալություն՝ Անահիտ տիկնոջից, քաջություն ամենայն Հայոց աշխարհիս՝ քաջն Վահագնից: Թող Հունաց իմաստությունը հասնի կայսերական դաստակերտիդ և հոգատարություն լինի մեր դիցախառն պարթևներից, թագավորների փառքից և քաջ նախնիներից:

128 Ամեն որ թող գիտենա ձեզ ուղարկած մեր հրամաններից, որ հոգացող ենք ձեր շինության համար, քանզի երբ մենք Հունաց աշխարհում էինք, այնտեղ տեսանք թագավորների հոգացողությունը իրենց երկրի շնության նկատմամբ, աստվածների բազմիները պատվելը՝ շինվածքներով ու զոհեր մատուցելով, երեւելի զոհաբերություններով, տեսակ-տեսակ նվերներով ու ընծաներով, ամեն ինչից ընտիրը նրանց մատուցելով, [տեսանք] պաշտամունքի մեջ ջերմեռանդությունը շքեղացնելով ու զարդարելով և երևելի, հոյակապ, անեղծ աստվածներին մեծարելով: Այն ևս տեսանք, որ նրանց աստվածների շնորհիվ բազմամբոյս, հոժ, խաղաղ, մարդաշատ շնություն կա՝ առատ լիութեամբ, [քանզի] աստվածներն իրենց կողմից փոխադարձելով խաղաղություն են շնորհում, [ուստի] ամենալի բարութեամբ մեծարված խաղաղորեն վայելում էին բարիքները:

129 Այս բանի համար թագավորները պատվիրելով ահարեկելի՝ մարդկանց վախեցնում են, որ շատացնեն աստվածների պաշտամունքը, և շինի թե խառնիճադանջ, բազմամբոյս, խաժամուժ մարդիկ իրենց տգիտութեամբ արհամարհեն, կամ թե որևէ մեկը հանկարծ խելագարութեամբ համարձակվի արհամարհել, աստվածների պաշտամունքը: Թագավորների կողմից խիստ հրաման է տրված, որ իշխանները՝ յուրաքանչյուրն իր գործակալության մեջ, [զրանց] արմատախիլ անեն, որպեսզի աստվածների շնորհիվ շնությունը ավելանա, և եթե հանկարծ որևէ մեկը աստվածներին արհամարհի, աստվածների ցասումից մեծ վնաս հասնի նրան: Այդպիսիք իրենց անձերը կորցնում են և մեծ պատուհաս են հասցրնում իրենց երկրին: Ահա թե ինչու Հունաց թագավորները իրենց երկրում սաստիկ հրաման են տվել՝ այդպիսիներին մահ սպառնալով:

130. Արդ՝ մենք ևս կամեցանք շնություն ապահովելու հրա-

ցեալ զի և ձեզ ամենալրիւքն ամենաբարիքն ի զիցն բազմասցին. զի ի ձէնջ՝ պաշտօն նոցա և փառաւորութիւն, և ի նոցանէ՝ շինութիւն, լիութիւն և խաղաղութիւն. զի որպէս ամենայն տանուտէր ընդ տան իւրոյ և ընդ ընտանեաց հոգայ՝ սոյնպէս և մեք հոգամբ ընդ մեր Հայոց աշխարհիս շինութեան:

131 «Արդ՝ ամենայն նախարարք մեծամեծք և ազատք և զործակալք և սիրելիք մեր թագաւորաց, և շինականք, բնակք և ձեռատունկք և ձեռասունք մեր Արշակունեաց, զոր յանձանձեալսդ և սնուցեալսդ է, անխայեալսդ և յառաջեալսդ, վասն մեր օգտի հասարակաց հոգացեալ, զի զդիսն պատուեսցիք: Արդ՝ եթէ յանկարծ որ թէ գտցի, որ զդիսն անպատուեսցէ, և գտցին զայնպիսին՝ կապեալ ոտիք և կապեալ ձեռքք և կապեալ պարանոցաւ ի դուռն արքունի ածցեն, և տուն և կեանք և արարք և ստացուածք և դանձք՝ այն ամենայն այնոցիկ լիցի, որ զայնպիսիսն ի մէջ ածցեն: Ողջ լինուիք ի զիցն օգնականութենէ դուք ամենեքին և ի մեր թագաւորաց՝ որ ընդ այս հրաման կամիք, և ի շինութեան բնակեսցիք ամենեքեան, զի մեք գլխովին իսկ ողջ եմք»:

132 Իսկ զամենայն ամս ժամանակաց իւրոց թագաւորն Տրդատ գոռացեալ ընդ Պարսից տէրութեանն՝ խնդրէր զքէնս վրիժուց մարտիւք պատերազմաց: Իսկ ի լնուլ ամացն, որ եղև Գրիգորիոս ի վիրապին, իբրև ամս երեքտասան, և էր մարտ սաստիկ խստութեան Տրդատայ ընդ Պարսից թագաւորին՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց:

133 Իսկ միւս ևս այլ հրովարտակ հրամայեաց գրել ընդ աշխարհս և ընդ գաւառս իշխանութեանն իւրոյ՝ օրինակաւս այստիկ.

134 «Տրդատիոս Հայոց մեծաց արքայ, առ աշխարհս և առ գաւառս, առ նախարարս և առ զօրս և առ շինականս և առ ամենեկին ողջոյն. ողջ լիցիք, և մեք մեղէն իսկ ողջ եմք:

135 «Դուք ինքնին զիտեք, զիա՛րդ ի բնէ ի նախնեացն իսկ յաղթութիւն խաղաղութեան բազում էր շնորհեալ մեզ զիցն օգնականութեամբ, և կամ թէ ո՛րպէս զամենայն ազգս նուաճեալ էր, և ի հնազանդութեան ունէար: Իսկ յորժամ զդիսն ոչ մարթացար հաճել պաշտամամբն, զկամս նոցա քաղցրացուցանել ընդ մեզ՝ հանին մերժեցին ի ցասմանն իւրեանց զմեզ ի մեծ տէրութենէն: Մանաւանդ վասն աղանդին քրիստոնէից պատուիրեալ ձեզ, զի հազար և բիւր դէպ է եթէ գտցի որ, զի նոքա անհնարին լինին խափան զիցն պաշտամանն, զայնպիսիսն թէ գտցեն և վաղվաղակի ի մէջ ածցեն՝ յար-

ման տալ, որ ձեզ ևս աստվածներից ամեն տեսակ առատութիւն և բարիք հասնի, որ դուք երկրպագեք նրանց ու փառավորեք, իսկ նրանք ձեզ շնորհեն շնութիւն, լիութիւն ու խաղաղութիւն, և ինչպես ամեն տանուտեր հոգ կտանի իր տանն ու ընտանիքին, նույնպես և մենք կհոգանք մեր Հայոց աշխարհի շնութիւն համար:

131 Ուստի և բոլորդ՝ նախարարներ, մեծամեծներ, ազատներ, զործակալներ և մեր թագաւորութեան սիրելիներ, շինականներ, բնիկներ և մեր Արշակունյաց տան ձեռքի տակ սնված ու դաստիարակվածներ, որոնց փայփայել ու սնուցել ենք, խնայել ու առաջնորդել, հոգալով մեր ընդհանուր օգտի մասին, [հրամայում ենք], որ պատվեք աստվածներին: Արդ՝ եթէ հանկարծ գտնվի որեէ մեկը, որ աստվածներին անպատվի և այդպիսին հայտնաբերեն, ոտքերը, ձեռքերն ու պարանոցը կապած պետք է նրան բերեն արքունի դուռը, իսկ նրա տունը, կյանքը, ինչքը, ստացվածքն ու գանձերը ամենը թող լինեն նրանց, որ այդպիսիներին հայտնաբերում են: Ողջ եղեք բոլորդ օգնականութեամբ աստվածների և մեր թագաւորներին, որոնց հրամանը կատարում եք և թող բոլորդ բնակվեք շնութեան մեջ, քանզի մենք ինքներս իսկ ողջ ենք»:

132 Իր իշխանութեան բոլոր տարիներում Տրդատ թագաւորը սպառնալով պարսից տերութեանը՝ կամենում էր վրեժ լուծել պատերազմներով: Իսկ այն տարիների ընթացքում, երբ Գրիգորը վիրապում էր՝ գրեթէ տասներեք տարի, Տրդատը սաստիկ մարտ էր մղում պարսից թագաւորի դեմ իր կյանքի բոլոր օրերում:

133 Մի այլ հրովարտակ ևս հրամայեց գրել իր իշխանութեան տակ եղած երկրներին ու գավառներին սույն օրինակով.

134 «Մեծ Հայքի Տրդատ արքայից՝ երկրներին, գավառներին, նախարարներին, զորքերին, շինականներին՝ և ամենքին ողջույն: Ողջ եղեք, իսկ մենք ինքներս իսկ ողջ ենք:

135 Դուք ինքներդ զիտեք, թե ինչպես աստվածների օգնականութեամբ սկզբից՝ մեր նախնիների օրերից, բազում հաղթութիւն, խաղաղութիւն էր շնորհված և կամ թե ինչպես բոլոր ազգերը նվաճված և մեզ հնազանդ էին: Սակայն երբ շարունակեցինք աստվածներին պաշտամունքով հաճեցնել, նրանց կամքը մեր նրկատմամբ քաղցրացնել, ցասումով մերժեցին մեզ, զրկեցին մեծ տերութիւնից: Մանավանդ քրիստոնյա աղանդի մասին պատվիրում եմ ձեզ, որ եթէ գտնվի այնպիսին, որ հազար և բյուր դեպքից մեկ անգամ խափանարար լինի աստվածների պաշտամունքին, այդպի-

բունուստ պարզեք և պատիւք նոցա լիցին շնորհեալ որ զնոսայն յայտնեսցեն: Ապա թէ ոք չյայտնեսցէ զայնպիսին, կամ թագուսցէ, և գտցի՝ այսպիսին ընդ մահապարտս համարեալ լիցի, և ի հրապարակ արքունի եկեալ մեռցի, և տուն նորա յարքունիս երթիցէ:

136 «Արդ՝ զոր օրինակ ես ոչ խնայեցի յիմ վաստակաւոր Գրիգորին, յիմ սիրելին, որ վասն դորին իսկ իրաց շարաշար և սաստիկ տանջանօք տանջեցի, և յետ այնորիկ ետու զնա ընկենուլ ի խոր վիրապն յանհնարին, զի անդէն իսկ միանգամայն օձից լիցի կերակուր. զի և ոչ զմեծ վաստակն նորա համարեցայ ինչ՝ առ սիրով և առ ահիւ դիցն, զի և ձեզ ահ լիցի այս և երկիր ի մահուանէն. այլ զի կեցցիք ընդ հովանեալ դիցն և ի մէնջ բարիս մարթասջիք գտանել: Ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք»:

137 ԺԳ. Եւ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ խնդրեաց իւր կին կայսրն Դիոկղետիանոս. և այնուհետև ընդ ամենայն կողմանս տէրութեան իւրոյ արձակեալք շրջէին պատկերազործք նմանահանք ճշգրտագործք. դեղատախտակ պայծառակշիւ հասակաշափ զգեղ երեսացն և զմրազարդ յօնիցն ի տախտակսն համանմանս դեղովքն պաճուճէին, զի յայտ յանդիման ցուցցեն առաջի ակնահաճոյ կամաց թագաւորին:

138 Յայնմ ժամանակի եկեալ գտանէին ի քաղաքին Հոռոմայեցւոց արգելաւանս մի կուսանաց՝ միանձնական լեռնական, ընդակիրս, զդաստացեալս, պարկեշտականս, սրբամատոյց կանայս քրիստոսական հաւատոց, որ զցայգ և զցերեկ և յամենայն ժամանակի փառաւորութեամբ և օրհնութեամբ զկատարեալ աղօթսն իւրեանց առ Աստուած առաքել ի բարձունս արժանի լինէին: Որոյ անուն էր զլիսաւորին Գալիանէ, և սան նորին՝ ի դատեաց ուրումն յաստուածապաշտ և ի թագակալ տոհմէ, զի անուն էր նորա Հոնիփսիմէ:

139 Եւ իրրև եկին հասին՝ բռնութեամբ մտեալ ի սուրբ կայեանս առաքինեացն, տեսեալ զպարկեշտագեղն Հոնիփսիմէ, զարմացեալ սխրացեալ ընդ սքանչելատեսիկն տեսիլ՝ ի նկարապաճոյճ ի տախտակսն յօրինէին, և առ թագաւորն հասուցանէին:

140 Եւ իրրև ետես թագաւորն զգեղապանձ վայելութիւն պատկերակերպ նկարազրին Հոնիփսիմեայ, մոլեգնական ցանկութեամբ տոհողաց զեղխեալ. զի անկարգ ցանկութիւն յիմարութեանն մոլութեան ստիպէր, ժամ տուեալ ուրախութեան հարսանեաց՝ ճեպով

սին եթե գտնվի, [պետք է] շուտափույթ հայտնաբերվի, և արքունիքից պարզեննր ու պատիվներ շնորհվի հայտնաբերողին: Իսկ եթե որեւէ մեկը չհայտնի կամ թաքցնի այդպիսինը, և ապա գտնվի, մահապարտ կհամարվի, արքունի հրապարակը բերվելով կսպանվի, և նրա տունը արքունիքին կտրվի:

136 Արդ՝ ինչպես որ ես շխնայեցի իմ վաստակավոր Գրիգորին՝ իմ սիրելիին, որին հենց նման պատճառներով շարաշար ու սաստիկ տանջանքներով տանջեցի և դրանից հետո նրան անմատչելի խոր վիրապ նետել տվեցի, որպեսզի իսկույն օձերին կերակուր դառնա, նույնիսկ նրա մեծ վաստակը նկատի չունեցա ի սերաստվածների ու նրանց ահու, ապա թող ձեզ էլ ահ լինի և մահվանից երկյուղ, ուստի մնացեք աստվածների հովանավորութեան տակ և մեզանից բարին կգտնեք: Ողջ եղեք, իսկ մենք ինքներս ողջ ենք»:

137 ԺԳ. Այդ ժամանակներում պատահեց, որ Դիոկղետիանոս կայսրը կամեցավ իր համար կին առնել, և այնուհետև իր տերութեան բոլոր կողմերը սկսեցին շրջել նմանահան ճարտար նկարիչներ, և դեմքի գեղեցկութունը, մրազարդ հոնքերը ճշգրտորեն, հասակին հարմար, համապատասխան ներկերով նկարում էին տախտակների վրա, որպեսզի դեմ դիմաց ցույց տան թագավորին՝ ի հաճույս նրա:

138 Այդ ժամանակ գալով Հոռոմ քաղաքը, գտան կույսերի մի արգելաւանք, որոնք լեռներում մեկուսացած, բուսակեր, ժուժկալ, պարկեշտ և սրբանվեր կանայք էին, քրիստոնեական հավատքով լի, որոնք զիշեր ու ցերեկ և ամեն ժամանակ փառավորութեամբ ու օրհնութեամբ իրենց աղօթքը արժանավորապես դեպի վեր առ Աստված էին առաքում: Նրանց զլիսավորի անունն էր Գալյանե, որն ուներ մի սան՝ աստվածապաշտ մարդու դուստրերից՝ թագավորական տոհմից, որի անունն էր Հոնիփսիմե*:

139 Երբ եկան հասան, բռնութեամբ մտան առաքինի կանանց սուրբ կայանը, տեսնելով պարկեշտագեղ Հոնիփսիմեին, սքանչելի տեսիլքով ապշած, զարմացած՝ նկարը տախտակի վրա նկարեցին և թագավորին հասցրեցին:

140 Երբ թագավորը տեսավ Հոնիփսիմեի կերպարանքի նկարի հիասքանչ վայելչությունը, կատաղի ցանկութեան տոհմանքով լցվեց, քանզի հիմար, մոլեգին, անկարգ ցանկութունը ստիպում էր. [և նա] հարսանիքի ուրախութեան ժամ որոշելով տաքնապով

տաղնապալա փութայր զուրախութիւնս հարսանեացն կատարել: Յայնմ ժամանակի տաղնապալութ ստիպով ղեսպանս արձակեալ, պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն, զի ամենեքեան օժտաբեր ընծայատար լիցին մեծի հարսանեացն, և բազում ուրախութեամբ գալ կատարել առ հասարակ ամենեցուն զօրէնս արքայական փեսային՝ ըստ օրինացն թագաւորաց:

141 Իսկ իբրև տեսին առաքինիքն զգաղտածիզ նեւս թշնամտոյն, որ ի ծածուկն սովոր էր ձգել ի սուրբսն քրիստոսասէրսն, աման շարի գտեալ զթագաւորն. որպէս ի դրախտի անդ զօճն անդրուվար արարեալ. առ ի պատուիրանն մոռանալոյ, մտեալ յանդգամ լուսկն կնոջն առաջնոյ. սոյնպէս և աստ զթագաւորն անօրէն իբրև զվահանակ երեսաց գտեալ՝ նովա մարտուցեալ ընդ աստուածաշէն կէղեցիս:

142 Իսկ զթագաւորն հպարտացուցեալ ամբարհաւածեցուցանէր որոգայթադիր թշնամին՝ ի գրգռել յարուցանել հալածանս ի վերայ եկեղեցեաց Աստուծոյ, խելացնորեցուցեալ զնա առ ի տալ պագանել երկիր ուրուկանաց մեռելոտուց, ոսկեղէն և արծաթեղէն, փայտեղէն և քարեղէն պղնձագործ պատկերաց դիցն սնոտեաց, և պղծութեանն պաշտաման: Ուս եղեալ համբառնայր հարկանել ընդ վիմին հաստատոյ, ընդ հաւատոցն եկեղեցույ. վիմին ինչ ոչ ստնանել կարացեալ՝ ինքն առ վիմին խորտակեցաւ: Սակայն յամբարհաւածութիւն մոլեղնութեանն վստահացեալ՝ բազում և անշափ էր այն, որ ի նմանէ անցանէր ընդ եկեղեցիս Աստուծոյ:

143 Իսկ երանելին պարկեշտասէրն Գայիանէ, սրբասնելովն Հոփսիմեա հանդերձ և այլ ընկերօքն իւրեանց, յիշեալ զուխտն սրբութեան, զօրինաւոր կրօնիցն զգաստութեան սրբութիւնն յոր մտեալ էին՝ ողբային յանձինս իւրեանց վասն նկարացոյց հրամանին, առ ի նկատել զպատկերս նոցա պիղծ և անօրէն թագաւորին. ճգնութեամբ մատուցեալ յաղօթս՝ խնդրել ի բազումողորմ Տեառնէն օգնականութիւն՝ փրկել զնոսա ի փորձութենէն, որ հասեալ էր ի վերայ նոցա: Եւ յաղաշին իւրեանց այսպէս ասէին.

144 «Տէր տերանց, Աստուած աստուծոց, Աստուած յախտեանական, Աստուած երկնից, Աստուած անճառ լուսոյ, որ հաստատեցեր զամենայն բանիւ քով. որ արարեր զերկինս և զերկիր և զամենայն զարդ նոցա. որ ստեղծեր զմարդն հող յերկրէ և իմաստուն կացուցեր և բազմացուցեր զնա ի վերայ երկրի, և օգնական եղեր նոցա ի դարս իւրաքանչիւր՝ որ յուսացան ի քեզ:

շտապեց հարսանեկան ուրախութիւնն անել: Այդ ժամանակ շտապութիւթ ղեսպաններ ու պատվիրակներ ուղարկեց բոլոր երկրները, որ ամենքը օժիտներ ու ընծաներ բերին մեծ հարսանիքին և բազում ուրախութեամբ ամենքը առհասարակ գային արքայական փեսայի կարգը կատարելու ըստ թագավորական օրենքների:

141 Երբ առաքինի [կույսերը] տեսան թշնամու գաղտնածիզ նետերը, որով սովոր էր քրիստոսասեր սրբերին ծածուկ հարվածել, [հասկացան որ] թագավորը շարի գործիք է դարձել: Ինչպես այնտեղ դրախտում օճին միջոց դարձնելով, պատվիրանը մոռացնել տալու համար, [սատանան] մտավ առաջին կնոջ անդամ ականջը, նույնպես և այստեղ անօրեն թագավորին դիմակ դարձնելով՝ նրա միջոցով մարտնչում էր աստվածաշէն եկեղեցիների դեմ:

142 Իսկ որոգայթադիր թշնամին թագավորին հպարտացնելով, ամբարտավանացնելով, գրգռում էր նրան հալածանք հարուցելու աստծու եկեղեցիների դեմ, խելացնորեցնելով նրան, ստիպելով երկրպագել մեռելոտի ուրվականներին, սնոտի աստվածների ոսկեղեն ու արծաթեղեն, փայտեղեն ու քարեղեն և պղնձակերտ արձաններին ու պիղծ պաշտամունք կատարել: Ամբարտավանորեն քարձրանում էր՝ եկեղեցու հավատքի հաստատուն վեմը հարվածելու, [սակայն] վեմին ոչինչ չկարողանալով անել, ինքը վեմի վրա խորտակվեց: Այնուհետև մոլեղին ամբարտավանութեանն ապավինելով բազում և անշափ վնասներ էր հասցնում Աստծու եկեղեցիներին:

143 Բայց երանելի, պարկեշտասեր Գայանեն սրբասնյալ Հոփսիմի և իրենց այլ ընկերների հետ, հիշելով սուրբ ուխտը, իրենց ընտրած օրինավոր կրոնի զգաստութեան սրբութիւնը, ողբում էին իրենց անձերը նկարացուց հրամանի պատճառով, քանի որ պիղծ և անօրեն թագավորը տեսնելու էր իրենց պատկերները: Ճշգնութեամբ աղոթք մատուցեցին՝ օգնութիւն խնդրելով բազումողորմ Տիրոջից փրկելու այն փորձութիւնից, որ հասել էր իրենց: Եվ աղաչանքի մեջ այսպես էին ասում նրանք.

144 «Տեր տերանց, Աստված աստվածոց, հավիտենական Աստված, Աստված երկնքի, Աստված անճառ լուսի, որ ամեն ինչը հաստատեցիր քո խոսքերով, ստեղծեցիր երկինքն ու երկիրը և նրանց բոլոր զարդերը, մարդը կերտեցիր երկրի հողից ու իմաստուն դարձրիր, բազմացրիր նրան երկրի վրա և բոլոր դարերում օգնական թղար նրանց, որ քեզ հուսացին:

145 «Արդ՝ օգնեա՛ւ և մեզ, Տէր, ի պատերազմիս որ նեղէս զմեզ, զի յաղթեցուք որոգայթից նենգութեանց սատանայի, և անուն քո, Տէր, փառաւոր լիցի, և եղջիւր եկեղեցւոյ քոյ բարձրացեալ լիցի. զի և մեք արժանի լիցուք հասանել յօթեմանս արքայութեան պատուիրանապահաց քոց: Եւ մի՛ լիցի պակասութիւն ձիթոյ ի լապտերաց մերոց. և մի՛ շիջցին ճրագունք հաւատոց ուխտի սրբութեան մերոյ. և մի՛ հասցէ տխրական մթացուցիչն գիշերոյ կորստեան ի վերայ լուսաւոր ճանապարհաց մերոց. և մի՛ գայթակղեցցին ոտք մեր ի լուսազնաց շաւղաց քոց. և մի՛ կուրացին բիրք տեսանելիաց մերոց ի զուարթարար ճառագայթից ճշմարտութեան քոյ. և մի՛ չափշտակեցէ թռչունն մահացան զսերմանիւն բուսոյն կենաց, զոր սերմանեաց ի մեզ միածին Որդիդ քո, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս. և մի՛ տարցի զզգաստութիւն սուրբ հօտի քոյ գազանն ապստամբ. և մի՛ յաղթահարեսցէ զգառինս հօտի քոյ գայլն ապականիչ. և մի՛ վարատեացէ թշնամին ուխտիս մերոյ զուխարս առաքելական եկեղեցւոյ քոյ սրբոյ:

146 «Տէր Աստուած մեր, որ առաքեցիր զմիածին Որդիդ քո, որ եկն և ելից զամենայն տիեզերս հոգւով իմաստութեամբ քով, զի զամենեւեան իՒսրայէլ անուն աստուածատեսս գրեսցէ: Եւ մեք լուաք զի ասաց, «Թէպէտ և հալածեսցեն զձեզ քաղաքէ ի քաղաք՝ ոչ կարասցիք սպառել զքաղաքս Իսրայէլի, մինչև ի դարձ գալստեան իմոյ այսրէն»:

147 «Արդ խնայեա՛ւ, Տէր, յանձինս մեր, որ ապահինեցաք յանուն քո սուրբ, զի մի՛ խառնակեցուք ընդ անարգութիւն պղծութեան հեթանոսաց. և մի՛ տար զզգաստութիւն սրբութեան մերոյ բողանոց անօրէն շանազգեաց լկտութեան նոցա, և մի՛ զկուսութեան մարգարիտ հաւատոց մերոց՝ ի շաւիղս խողագնաց ամբարշտութեան նոցա: Եւ մի՛ շարժեսցէ ուղիս անյաղ ջուրց բազմութեանց մոլորահողմն խաբէութեան զրահեղեղն սաստկութեան զհիմունս սուրբ եկեղեցւոյ քոյ, որ բազմապատիկ վիմօքն արդարովք շինեցաւ ի վերայ վիմին հաստատնոյ, որոյ գլուխ անկեանն կատարման եղև Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի ձեռն մարմնանալոյն, մահուամբ խաշին, հեղմամբ արեանն, յարութեամբն և յերկինս վերանալոյն, նստելովն յաջմէ աստուածութեան քոյ, ուր էրն յառաջ:

148 «Արդ նայեա՛ց, Տէր, յերկնից ի սրբութենէ քումմէ, զի մի՛ լիցուք մեք իբրև գայն տունն, որ ի վերայ աւաղոյն շինեալ էր, զոր դրողեցին խոռվութիւնք նեղութեանց պէսպէս փորձութեանց. այլ հաստատեա՛ւ զմեզ ճշմարտութեամբ Աւետարանին խաղաղութեան,

145 Արդ՝ մեզ ևս օգնիր, Տեր, այն պատերազմի մեջ, որով գու նեղում ես մեզ, որպեսզի հաշթենք սատանայի նենգությունների որոգայթներին և թող փառավոր լինի քո անունը, Տեր, և քո եկեղեցու զորությունը բարձրանա, որ մենք ևս արժանի լինենք քո պատվիրանապահների արքայության օթևանները հասնելու: Թող մեր լապտերների մեջ ձեթի պակասություն չլինի և մեր սուրբ ուխտի հավատքի ճրագները չհանգչեն: Մեր լուսավոր ճանապարհների վրա թող չհասնի կորստյան գիշերվա տխուր մթացուցիչը, մեր ոտքերը չշեղվեն քո լուսազնաց շավիղներից և մեր աչքերի բիրբրը չկուրանան քո ճշմարտության զվարթարար ճառագայթներից: Թող մահատարած թռչունը չհափշտակի կենաց բույսի սերմերը, որ մեր մեջ սերմանել է քո միածին Որդին, տեր մեր Հիսուս Քրիստոսը, ապստամբ գազանը չլիլի քո սուրբ հոտի զգաստությունը, ապականիչ գայլը չհաղթի քո հոտի գառներին, և թող մեր ուխտի թըշնամին չցրի քո առաքելության սուրբ եկեղեցու ոչխարներին:

146 Տեր Աստված մեր, որ առաքեցիր քո միածին Որդուն, որ եկավ և ամբողջ աշխարհը լցրեց քո իմաստուն հոգով, որպեսզի ամենքին Իսրայելում աստվածատես դարձնի: Մենք լսեցինք, որ նա ասել է. «Թեպետ հալածեն ձեզ քաղաքից քաղաք, դուք փախելով չեք սպառի Իսրայելի քաղաքները մինչև իմ վերստին գալուստը»:

147 Արդ՝ խնայիր, Տեր, մեր անձերին, որ ապավինեցինք քո սուրբ անվանը, որպեսզի չխայտառակվենք հեթանոսների պղծության անարգանքով և մեր սուրբ զգաստությունը մի հանձնիր ներանց վավաշոտ, անօրեն ու շնաբարո լկտիությանը և մեր հավատքի կուսության մարգարիտը նրանց անբարշտության խողագնաց շավիղներին մի տուր: Թող մոլորահողմ խաբեության և պղտոր ու վարար ջրերի անհազ հորձանուտը չշարժի քո սուրբ եկեղեցու հիմքերը, որոնք բազմապատիկ արդար վիմերով շինվել են այն հաստատուն քարի վրա, որի ավարտման անկյան գլուխը եղավ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսը իր մարմնանալով, խաշի վրա մահվամբ, արյունը թափելով, հարությանը և երկինք վերանալով ու նստելով քո աստվածության աջ կողմը, ուր կար առաջ:

148 Արդ՝ Տեր, նայիր երկնքից՝ քո սրբությունից, որպեսզի շինենք ավազի վրա շինված այն տան նման, որը խարխուցին պես-պես փորձությունների նեղիչ խոռվությունները, այլ հաստատիր մեզ խաղաղության Ավետարանի ճշմարտությամբ և առաջնորդիր մեզ ըստ քո կամքի: Արժանի արա լույսի հարսանիքի գի-

և առաջնորդեա՛ մեզ ըստ կամաց քոց, և արժանիս արա զմեզ գիշերոցն լուսոյ հարսանեաց. յորում զգիշերն իբրև զտիւ լուսաւոր առնիցես ի ծագել ճառագայթից յերեսաց փառաց քոց, և ապրեցո՛ւ զմեզ ի ներքոյ թևոց քոց, և մեք հասցուք ի նաւահանգիստ կամաց քոց: Եւ տո՛ւր մեզ, զի արրցուք զբաժակ նահատակութեան, զի առցուք զփոխարէն պսակն յաւուր արդար դատաստանին ի յայտնութեան փառաց քոց»:

149 Եւ յետ այսորիկ սուրբն Գայիանէ սանականան Լոբիփսիմեաւ և պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ՝ դէմ եղեալ տարադէմ գնացեալ փախստեայ լինէին, զի զանձինս իւրեանց սրբութեամբ պահեսցեն յայսմիկ հողաթաւալ, մեղսաթաթաւ, մեղանշական, անօրէն ի դիւական խառնից մարդկան. զի առաւելութեան լուսոյն կենդանութեան և լուսոյն յարութեան արժանի լինիցին հասանել, ընդ առաքելական սահմանօքն ապրեալ յանվախճան ի հանդերձեալ դատաստանաց անտի, և յաջակողմն գահուն մտեալ՝ խոստացելոց բարեացն հասանել, անթառամ պսակօքն զարդարեալ՝ ընդ հնգեկան կամարարսն կուսանաց, գործովքն բարութեան լուսաւորեալք ի հանգիստ նորոգական վայելչութեան դրախտին, ընդ աստուածական փեսային ի բազմաժողովս արդարոցն, ի բազմականս Աբրահամու անպակաս ուրախութեանցն լինել ժառանգորդ: Որպէս և Տէրն յԱւետարանի անդ ասաց, եթէ «Որ թողցէ զբնակութիւն իւր վասն անուան իմոյ՝ ի միւսանգամ զալստեան իմում զկեանս յափտենականս ժառանգեցուցից նմա»: Իբրև ոչ ի ժամանակեան մահուանէս փախուցեալք, այլ յանհնարին մոլեկան անօրէն ցանկութեանցն ճողոպրեալք: Իբրև ոչ զի զմարմինս իւրեանց ի տանջանաց երկրակոխաց ի զրպարտութենէս ապրեցուցեն, այլ զի զոգիսն իւրեանց սրբութեամբ առանց աղտեղութեան պահել մարթասցեն յանօրէն գիճութեան պղծութեան աղտեղութեան խառնից մարդկան անօրէն կրօնից. այլ զի զանձինս իւրեանց բանդից և կապանաց և պատժոց, մահու և անհնարին նեղութեանց վասն անուան Տեառն պատրաստեալ, զի արդարութեան պսակին արժանի լինիցին հասանել: Վասն այսորիկ թողեալ զերկիր ծննդեան իւրեանց, զինչս և զստացուածս և զմերձաւոր զագգակիցս և զտոհմականս վասն աստուածական հրամանին, զանձինս իւրեանց հրեշտակական զուարթական կարգօք լուսաւորեալ վարուցն քաջութեամբք, զի զԱստուած տեսանել կարասցեն:

150 Յայնմ ժամանակի գային հասանէին յերկիրն Հայոց, յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, զոր և Նորաքաղաքն կո-

չերին, երբ գիշերը ցերեկվա նման լուսավոր կղարձեսս քո փառքի ճառագայթների ծագման ժամանակ: Ապրեցրու մեզ քո թևերի տակ, և մենք կհասնենք քո կամքի նավահանգիստը: Տուր մեզ հնարավորութիւն նահատակութեան բաժակը խմելու, որպեսզի փոխարենը առնենք պսակը արդար դատաստանի օրը, երբ քո փառքը հայտնվի»:

149 Սրանից հետո սուրբ Գայանեն Լոբիփսիմե սանով ու մյուս պարկեշտ ընկերներով հանդերձ գնացին, հեռացան՝ փախուստ տալով, որպեսզի իրենց անձերը սրբութեամբ պահպանեն հողաթաւալ, մեղսաթաթաւ, մեղանշական, անօրեն ու դիվական մարդկանց խառնակութեանից և արժանի լինեն հույսի կենդանութեան և լուսի հարութեան լիութեանը հասնելու, առաքելական սահմաններով անվախճան ապրելու հանդերձալ դատաստանի ժամանակ և գահի աջ կողմը մտնելով խոստացալ բարիքներին հասնելու: Անթառամ պսակներով զարդարված հինգ աստվածահաճո կույսերի հետ, բարի գործերով լուսավորված դրախտի նորոգ վայելչութեան հանգրստութեամբ աստվածային փեսայի հետ արդարների բազմաժողովին Աբրահամի սեղանակիցների անպակաս ուրախութեաններին լինել ժառանգորդ: Ինչպես և Տէրը Ավետարանի մեջ ասաց. «Ո՛վ իր բնակչութեանը թողնի իմ անվան համար, իմ մյուս անգամ զալստեան ժամանակ նրան հավիտենական կյանքի ժառանգորդ կըղարձենմ»: Նրանք ոչ թե սոսկ ժամանակավոր մահվանից էին փախչում, այլ անտանելի կատաղի և անօրեն ցանկութեաններից էին ճողոպրում: Ոչ թե [ուզում էին] սոսկ իրենց մարմինները երկրայինների տանջանքներից, զրպարտութեանից աղտեղ, այլ իրենց հոգիները սրբութեամբ, առանց աղտեղութեան պահել անօրեն կրօնի մարդկանց անառակ, պիղծ ու աղտեղի խառնակութեանից: Իրենց անձերը պատրաստել էին բանտի կապանքների ու պատիժների, մահվան և սաստիկ նեղութեանների, Տիրոջ անվան համար սահմանված, որպեսզի արժանի լինեն արդարութեան պսակին հասնելու: Այս պատճառով, ի սեր աստվածային հրամանի, թողել էին իրենց ծննդավայրը, ինչքն ու ունեցվածքը, մերձավոր ազգականներին ու տոհմակիցներին և իրենց անձերը հրեշտակային զվարթ կարգով լուսավորել էին առաքինի վարքով, որպեսզի կարողանան տեսնել Աստծուն:

150 Այն ժամանակ նրանք եկան-հասան Հայոց երկիրը, Այրարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը, որը նաև Նորաքաղաք է

չեն, ի նիստս թագաւորացն Հայոց: Այնուհետեւ եկեալ մտանէին ի հնձանայարկս այգեստանւոյն, որ կան շինեալ ի հիւսիսոյ յարեւելից կուտէ. և կերակրէին ընչիւք իւրեանց ի վաճառաց քաղաքին. և ոչ ինչ ալ ինչ գոյր թոշակ ընդ նոսա զոր ունէին, բայց մի ոմն ի նոցանէ ունէր արուեստ ապակագործութեան՝ առնել ուլունս ապակեղէնս, և տալ զինս ընդ կերակրոյ ատուրն պարենի բոճկի:

151 ԺԴ. Յայնմ ժամանակի ոչ սակաւ ինչ խոռվութիւն լինէր ի մէջ Յունաց աշխարհին. ի կողմանս կողմանս լուգախնդիրք ելանէին, դեսպանս արձակէին, թերևս ուրեք գտանել կարասցեն: Յայնմ ժամանակի գայր հասանէր դեսպան առ Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, և յանդիման լինէր թագաւորին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ իբրև մատոյց զհրովարտակն՝ առ ի ձեռանէ նորա խնդալով: Եւ էր պատճէն հրովարտակին օրինակ զայս.

152 «Ինքնակալ կայսր Դիոկղեստիանոս, առ սիրելի եղբայր արթոակից մեր Տրդատ, ողջոյն:

153 «Գիտութիւն լիցի եղբայրութեանդ քում նիզակակցի մերում վասն շարեացս, որ անցանենն ընդ մեզ հանապազ ի մուր աղանդէս քրիստոնէից. զի յամենայնի դարովեալ լինի տէրութիւնս մեր յուխտէ նոցա, և արհամարհեալ լինի արքայութիւնս մեր ի նոցանէ. և ինչ համեստութիւն ոչ գոյ ի նոսա: Զի ինքեանք զմեռեալ ոմն զխաչեալ պաշտեն, և փայտի երկիր պագանեն, և զոսկերս սպանելոցն պաշտեն, որ զիւրեանց մահն, որ վասն Աստուծոյն իւրեանց է՝ փառս և պատիւս համարին: Եւ ի մերոց արդար օրինացս դատապարտեալ լինին. վասն զի և զմեր զնախնիսն, զառաջին հարսն զթագաւորսն, զառնացուցեալս ձանձրացուցին. զի մեր սուրբս բթեցան, և նոքա ոչ զարհուրեցան ի մեռանելոյ: Զի ինքեանք զհետ Հրէի ուրումն խաչելոյ մոլորեալ են, և զթագաւորս անպատուել ուսուցանեն, և զխոռվին իսկ զպատկերս դիցն զաստուածոց անարգել ուսուցանեն:

154 «Նա և զլուսաւորացդ զօրութիւն, զարեգական և զլուսնի աստեղօքդ հանդերձ՝ առ ոչինչ համարին, նա և արարած առնեն այնր խաչելոյ: Եւ զլսովին զպատկերս դիցն աստուածոցն անարգել ուսուցանեն. և զաշխարհս ամենայն փոխեցին ի պաշտամանէ դիցն. մինչև զի և զկանայս անգամ յարանց և զարս ի կանանց կենդանւոյն մեկնեալս հեռացուցանեն: Թէպէտ և ազգի ազգի պատուհաս տանջանաց ի վերայ եղաք՝ առաւել ևս տոչորեալ յորդագոյնս տարածեցաւ աղանդ նոցա: Թէպէտ և բիւրապատիկ ինչ արհաւիրս սաստից

կոչվում, Հայոց թագավորների նստավայրը: Այնուհետեւ եկան-մըտան այգեստանների հնձանները, որոնք շինված էին հյուսիս-արեւմելյան կողմում: Մնվում էին իրենց ունեցվածքը քաղաքում վաճառելով, լուսնին իրենց հետ ապրուստի միջոցներ, միայն թե նըրանցից մեկը գիտեր ապակեգործութեան արհեստը, ապակյա ուլունքներ էր պատրաստում և իրենց օրական ապրուստի ու պարենի գրամն էին ճարում:

151 ԺԴ. Այդ ժամանակ սակավ խոռվութիւն շարժրացավ Հունաց աշխարհում. ամեն կողմերում լարված որոնում էին, սուրհանդակներ ուղարկում, որ թերևս կարողանան նրանց գտնել: Դեսպան եկավ Մեծ Հայքի Տրդատ արքայի մոտ և ներկայացավ նրան Վաղարշապատ քաղաքում: Երբ հրովարտակը մատուցեց նրան, սակեցրեց այն ուրախութեամբ: Հրովարտակի պատճենն այս էր:

152 «Ինքնակալ կայսր Դիոկղեստիանոսը մեր սիրելի եղբայր և արթոակից Տրդատին, ողջոյն:

153 Թող ի գիտութիւն լինի քո եղբայրութեանը և մեր նիզակակցին այն շարեացի մասին, որ ամեն օր հասնում են մեզ քրիստոնյաների խաբեբա աղանդից, քանզի ամեն բանում անարգվում է մեր տէրութիւնը նրանց ուխտի կողմից, մեր թագավորութիւնը արհամարհվում է նրանցից և ոչ մի համեստութիւն չկա նրանց մեջ: Մի ոմն խաչյալ մեռյալի են պաշտում, փայտին երկրպագում, սպանվածների ոսկորները հարգում և իրենց աստծու սիրուն մահը փառք ու պատիվ են համարում: Մեր արդար օրենքներով դատապարտվում են, որովհետև մեր նախնիներին՝ առաջին թագավոր հայրերին, դառնացնելով ձանձրացրին: Մեր սրբերը բթացան, իսկ նրանք չզարհուրեցին մեռնելուց, քանզի մոլորված են՝ ոմն խաչյալ հրեայի հետեւելով: Ուսուցանում են թագավորներին անպատիվել, իսկ բուն աստվածների կուռքերը՝ անարգել:

154 Նաև լուսավորների՝ արեգակի ու լուսնի զօրութիւնը աստղերով հանդերձ արհամարհում են և համարում են նույնիսկ այդ խաչյալի ստեղծածը: Աստվածների կուռքերը անարգել սովորեցրին և ամբողջ աշխարհը նրանց պաշտամունքից հեռացրին, մինչև անգամ կանանց տղամարդկանցից և տղամարդկանց կանանցից ողջ-ողջ հեռացնում են: Թեպետև տեսակ-տեսակ տանջանքներ տվեցինք նրանց, առավել ևս բորբոքվեց ու տարածվեց նրանց աղանդը և թեպետ բյուրապատիկ սաստիկ արհավիրքների

արկաք ի վերայ նոցա՝ ի հեղումն արեան նոցա առաւել ևս բղխեաց յորդեաց աղանդ նոցա:

155 «Իէպ եղև տեսանել ինձ յաղանդոյ ուսման նոցա օրիորդ մի կոյս և գեղեցիկ, և կամեցայ առնուլ զնա ինձ կնութեան. սակայն և զայն իշխեցին խորամանկել յինէն: Եւ ոչ իրրև ի թագաւոր ցանկութեամբ փափաքեցին յիս. և ոչ ի սաստից սպառնալեաց իմոց երկեան ինչ նոքա. այլ առաւել ևս վասն աղանդոյն իւրեանց՝ աղտեղի և պիղծ և զարշ համարեցան զիս, և սնուցիչ նորին դայեկան ի կողմանս ձերոյ տէրութեանդ փախուցեալս յուղարկեցին:

156 «Արդ՝ փոյթ լիցի քեզ, եղբայր մեր, զի ուր և իցեն զկողմամբդ զայդոքիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթասցես. և որ ընդ նմայն իցեն դայեկան հանդերձ՝ վրիժուց մահու արժանի արասցես. և զհրապուրեալն զչքնաղագեղն ինձ ի սոյն այսրէն յուղարկեցես. ապա թէ հաճոյ թուեսցի քեզ տեսիլ գեղոյ նորա՝ այդրէն առ քեզ պահեսցես, զի ոչ երբէք դուաւ նման նմա ի մէջ Յունաց աշխարհիս: Ողջ լիբ դիցն պաշտամամբ ամենայն պատուով»:

157 ԺԵ. Եւ եղև իրրև ընթերցան զթուղթն հրամանաց հրովարտակին այնորիկ՝ հրաման տայր թագաւորն մեծաւ սաստկութեամբ պատուիրանաւ, զի զամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ քննայոյզ խուզիւ փութով խնդրեսցեն: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս, զի ուր և գտցեն՝ ի մէջ ածցեն վաղվաղակի. և որ գտցէ զնոսա՝ մեծամեծ պարգևս հատուցանել խոստանայր:

158 Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան էին յաշխարհին սահմանացն Հայոց՝ սուրբ վկայքն այնորիկ եկեալ զօղեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ յետ սակաւ ինչ ատուրցն այնոցիկ վաղվաղակի ի մէջ եկեալ խուզիւք իրքն յայտնէին:

159 Այլ ոչ իսկ էր պարտ թագչել ճշմարտութեանն և վկայիցն առաքինութեան, և ոչ լուսոյ ճրագի ընդ դրուանաւ ծածկել, և ոչ ի ներքոյ ստուերաց կաթնղորացն աներևոյթ լինել. այլ ի վերայ աշտանակացն ոսկւոց զարդարելոց, և ոսկուլք ճրագարանօք զիւղն պարարտութեան անուշութեան, զարդարութեան հաւատոցն՝ վառեալ զլոյսն համապայծառ. որպէս և ինքեանք իսկ յառաջին աղօթս իւրեանց աղաչէին. որպէս և Տէրն իսկ ասէր առ իր սիրելիսն, թէ «Տեսցեն զգործ ձեր բարիս, և փառաւորեսցեն զՀայր ձեր որ յերկինս է»:

ենթարկեցինք նրանց, սակայն նրանց արյան հեղումից առավել ևս ծաղկեց ու բազմացավ նրանց աղանդը:

155 Պատահեց, որ տեսա նրանց ուսմունքի աղանդից մի գեղեցիկ կույս օրիորդի և կամեցա նրան կնության առնել, սակայն հանդգնեցին նրան ևս ինձանից խորամանկորեն հեռացնել: Նրանք ոչ ցանկությամբ փափաքեցին ինձ իրրև թագավորի, ոչ էլ իմ սաստիկ սպառնալիքներից որևէ վախ ունեցան, այլ իրենց աղանդի պատճառով ավելի ևս աղտեղի, պիղծ ու զարշելի համարեցին ինձ և սնուցիչ դայակի հետ նրան թաքուն ուղարկեցին ձեր տերության կողմերը:

156 Արդ՝ փութաջան եղիր, եղբայր մեր, որպեսզի ուր էլ լինեն այդ կողմերում, կարողանաս նրանց հետքը գտնել և նրա հետ եղածներին դալակով հանդերձ վրիժառությամբ մահվան արժանացնես, իսկ խաբված շքնաղագեղ կույսին այստեղ ինձ ուղարկես: Իսկ եթե նրա գեղեցկությունը քեզ հաճո թվա, այդտեղ մոտդ կպահես, քանզի նրա նմանը երբեք չգտնվեց մեր Հունաց աշխարհում: Ողջ եղիր աստվածների պաշտամունքով ամենայն պատվով»:

157 ԺԵ. Երբ ընթերցեցին սույն հրովարտակի թուղթը, արքան խիստ հրաման տվեց՝ պատվիրելով, որ իր իշխանության բոլոր վայրերը մանրակրկիտ խուզարկումով փութաջան որոնեն: Շուտափութ սուրհանդակներ ուղարկեց տարբեր կողմեր, որպեսզի ուր էլ գտնեն, անմիջապես մեջտեղ բերեն, իսկ ով որ գտնի նրանց, խոստանում էր մեծամեծ պարգևներով հատուցել:

158 Մինչդեռ Հայոց աշխարհի սահմաններում քննության իրարանցման մեջ էին, այն սուրբ վկաները եկան թաքնվեցին արքայական նստավայրի մոտ, նույն թագավորական Վաղարշապատ քաղաքում: Այն օրերից քիչ անց շուտով որոնումներով մեջտեղ բերվելով հայտնի դարձան:

159 Սակայն ճշմարտությունը և առաքինության նահատակները երբեք չէին կարող թաքնված մնալ, և ոչ լույսի ճրագը [կարող է] ամանի տակ ծածկվել, ոչ էլ նստարանի ստվերի ներքո աներևոյթ դառնալ, այլ ոսկով զարդարված աշտանակների վրա և պարարտ անուշահոտ յուղերով լի ոսկե կանթեղները, որպես արգարության հավատքի նշան, պետք է վառվեն և համապայծառ լույս [տան]: Որպես և հենց իրենք իրենց առաջին աղոթքների մեջ աղաչում էին, ինչպես և Տերն էր ասել իր սիրելիներին, թե «Տեսնեն ձեր բարի գործերը և փառաբանեն ձեր Հորը, որ երկնքում է»:

160 Տեսանե՞ս զի վասն գործոցն բարութեան ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ ոչ գարշի տալ զիր ժառանգութիւն իրոց սիրելեացն ծառայիցն: Որ ինքն բնութեամբ Որդի է՝ անվեհեր մատուցանէ զիւր պատուիրանապահան լիւր բնութիւնն. բայց միայն թէ ոք իցէ, որ պահիցէ զբանս նորա՝ իբրև զմարգարիտ պատուական գտեալ խընդութեամբ, գնեալ և զգուշացեալ լինի նմա՝ առեալ զնշան պատուին, զպսակն թագաւորութեան և յարքայականն մատուցանի: Որպէս պատուականութիւն լուսոյս այսորիկ երևեալ առաջի հեթանոսաց Հայաստան աշխարհիս ակամայ, իսկ փառաւորութիւնն առ աստուածութիւնն հնչիւք լցիւք զտիեզերս:

161 Արդ՝ գտեալ լինէին նոքա ի հնձանս շինուածոցն: Քանզի իբրև եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խոռվութիւն եղև ի մէջ աշխարհին Հայոց. զի պահէին դամեանայն անցս ճանապարհաց պողոտայիցն և զամենայն գաւառացն. ի կողմանս կողմանս յուզախնդիրք ելեալ քննէին: Իսկ ուրումն տեսեալ՝ պատմեաց զնոցանէ:

162 Իսկ իբրև իրքն հոշակեցան զնոցանէն՝ ապա աւուրս երկուս ասպարափակ արարեալ՝ տուեալ պահել զնոսա անդէն ուր գտինն լեզէոն հետեակ զօրուն. ապա յետ երկուց աւուրցն համբան հոշակեալ պարկեշտութեան զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ ի մէջ բազմամբոյս հրապարակացն լինէր. ամենայն այր առ այր և մարդ առ մարդ զարմացումն յաճախէր:

163 Իսկ ի տես գեղոյ նորա կուտեալ յեղեալ զեղեալ խուռն կաճառացն կուտակէր. նա և նախարարք և մեծամեծք աւագանւոյն ընթացեալք ի տեսանել՝ զմիմիամբք ելանէին: Նա և ազատակոյտն, խառնաճաղանճ ամբոխիւն հանդերձ, զմիեամբք զիզանէին ի միմեանց վերայ, առ պակշոտ յիմարութեան ցոփութեան բարոյիցն, այլանդակ մտացն զեղխութեան զիճութեանն հեթանոսարար սովորութեանցն:

164 Իսկ երանելիքն իբրև գիտացին զանմիտ և զշղուարարոյ մարդկանն զյոռութիւն, կականարարձ արտասուելից, զձեռս լի աղօթիւք յերկինս համբառնային, խնդրել զփրկութիւն յամենազօր յամենակալ Տեսունէն, որ յառաջին նուագին ապրեցոյց զնոսա յանօրէն պղծութենէն շարութեան զազրութեան հեթանոսացն. զի նոյն տացէ նոցա զմարտին յաղթութիւն, զհաւատոցն լուսաւորու-

160 Տեսնո՞ւմ ես, թե ինչպես բարի գործերի դիմաց Աստուծո ճշմարիտ որդին չի խորշում իր ժառանգութիւնը տալ սիրելի ծառաներին: Ինքը, որ էութիւյամբ Որդի է, անվեհեր մտտեցնում է պատվիրանապահներին իր էութիւյանը, միայն թե մարդ այնպիսին լինի, որ նրա խոսքերը պահի, որպես թե խնդրութիւյամբ թանկագին մարգարիտ գտած լինի, գնի ու գուրգուրանքով պահի այն և առնելով պատմի նշանը, թագավորական պսակը՝ արքայականին մերձենալ: Ահա որպես այս լուսի պատվականութիւն երևաց մեր Հայաստան աշխարհի հեթանոսների առջև՝ ակամա, իսկ աստվածութիւյանն ուղղված փառաբանութիւյան հնչյունները լցրին տիեզերքը:

161 Արդ՝ նրանք գտնվում էին շենքերի հնձաններում, և երբ հունաց մեծ թագավորի հրովարտակը հասավ Մեծ Հայքի արքա Տրդատին, պակաս խոռվութիւն շեղավ Հայոց աշխարհում, քանզի պահպանում էին պողոտաների և բոլոր գավառների ամեն անցքերը տարբեր կողմեր ելնելով իրարանցման մեջ փնտրում էին: Իսկ մեկը, տեսնելով, պատմեց նրանց մասին:

162 Երբ նրանց մասին իրողութիւնը հայտնի դարձավ, ապա երկու օր վահանափակ շրջապատեցին նրանց՝ հետեակ զորքի մի լեզեոնի հանձնարարելով պահել նրանց այնտեղ, ուր գտնվում էին: Ապա երկու օր անց՝ Հոփսիմեի պարկեշտութիւյան ու շքնաղ գեղեցկութիւյան համբավը հոշակելով բազմամբոյս հրապարակներում տարածվեց, և ամեն մարդ մյուսին իր զարմանքն էր հայտնում:

163 Իսկ նրա գեղեցկութիւնը տեսնելու համար խուռներամ բազմութիւնը կուտակված-դիզված հավաքվեց, նաև նախարարներն ու ավագանու մեծամեծերը նրան տեսութիւյան գալով՝ իրար վրա էին թափվում: Աղնվական մարդիկ խառնիճաղանջ ամբոխի հետ մեկտեղ դիզվում էին միմյանց վրա իրենց վավաշոտ, հիմար, ցոփ բարքերի, այլանդակ մտքերի, զեխ, անառակ հեթանոսական սովորութիւնների պատճառով:

164 Իսկ երանելիները, երբ իմացան անմիտ ու վայրենարար մարդկանց անպետքութիւնը, ողբաձայն արտասուքով, ձեռքները աղթքով լի երկինք բարձրացրին՝ փրկութիւն խնդրելու ամենազօր, ամենակալ Տիրոջից, որն առաջին անգամին փրկեց նրանց շար, զազրելի հեթանոսների անօրեն պղծութիւնից, որպեսզի այս մարտում նույնպես նրանց հաղթութիւն տա և հավատքի լուսավորութիւն: Երեսները ծածկելով ընկել էին գետնին և պառկել՝ ա-

թին. և զերեսս իւրեանց պատեալ՝ անկեալ դնէին յերկիր, յամօթոյ լկտեացն տեսողաց, որ ժողովեալն էին ի տեսանելի:

165 Եւ ապա յետ այսորիկ զարմացուցեալ զթագաւորն բազում տեսողացն, որ մտերիմքն էին որ եկեալն էին ի տեսիլ գեղոյ նորա, և պատմեալ առաջի թագաւորին: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն, և ևս վաղագոյն, հրաման ելեալ ի թագաւորէ անտի, զի զերանելին Ղոխփսիմէ տանել յարքունիս, և զսուրբն Գայիանէ անդէն պահել պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ:

166 Եւ անդէն յարքունուստ վաղվաղակի ոսկիապատ գահաւորակս սպասաւորօք հանդերձ հասուցանէին առ դուրս հնձանին, ուր էին վանք նոցա արտաքոյ քաղաքին: Նա և հանդերձս ազնիւս գեղեցիկս փափուկս պայծառս, և զարդարանս երևելիս մատուցանէին նմա յարքունուստ, զի զարդարեսցի, և շքով և պատուով մտցէ ի քաղաքն և յանդիման լիցի թագաւորին. քանզի ըն էր տեսեալ զնա՝ խորհեցաւ կին առնել զնա, վասն այնորիկ որ պատմեցինն զնմանէ վասն վայելչութեան գեղոյ նորա:

167 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Գայիանէ՝ խօսել սկսաւ առ սանն իւր և ասէ այսպէս. «Յիշեալ իմ, որդեակ իմ, զի թողեր լքեր զմեծապատիւ շքեղաշուք ոսկիակուռ զաթոռն քո հայրենի, զծիրանեաց թագաւորութեանն, և ցանկացար անանց ճառագայթարձակ լուսոյ թագաւորութեանն Քրիստոսի, որ է արարիչ և կեցուցիչ և նորոգիչ, և խոստացեալ պահէ զանպատում բարիսն իւրոցն յուսացելոց: Եւ դու, որդեակ, անարգեցեր զանցաւորս քոյոյ բնութեանն զծիրանիսն. արդ՝ զիա՞րդ արդեօք տացես դու զզգաստութիւն սրբութեանդ քոյ կերակուր շանց յայսմիկ ի բարբարոս յաշխարհի: Քա՛ւ քեզ, որդեակ, եթէ լինիցի այդ այդպէս. այլ ընկալցի զմեզ քև հանդերձ այն՝ որ առաջնորդեաց մեզ ի մանկութենէ մերմէ մինչև յօրս յայս և ի ժամս յայս, յորում այժմիկ հասեալ կամք»:

168 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Ղոխփսիմէ զայն ամենայն ամբոխս շարաց, և զոր լուսն ի դայեկէն իւրմէ՝ վառեցաւ իբրև զինու Ղոզույն զօրութեամբ Տեառն իւրոյ. զի զգեցեալ էր զհաւատս մանկութեան տիոցն իբրև սպառազէն զրահիւք. ճշեաց մեծաձայն ուժով և տարածեաց զբազուկս իւր ի նմանութիւն խաչին, և սկսաւ ասել մեծաձայն այսպէս.

169 «Տէր Աստուած ամենակալ, որ հաստատեցեր զարարածս քո ի ձեռն Որդոյ քոյ միածնի և սիրելոյ, և կազմեցեր յօրինուածս երևելի և աներևոյթ արարածոց ի ձեռն Ղոզուոյ սրբոյ. դու ես որ

մաշելով լկտի ականատեսներից, որոնք հավաքվել էին դիտելու իրենց:

165 Ապա դրանից հետո թագաւորին զարմացրին բազում մտերիմ ականատեսները, որոնք եկել էին նրա գեղեցկությունը տեսնելու և պատմելու թագաւորին: Մյուս օրը առավոտյան այգաքացին և նույնիսկ ավելի վաղ հրաման եկավ թագաւորից, որ երանելի Ղոխփսիմէին արքունիք տանեն, իսկ սուրբ Գայանէին այնտեղ պահեն՝ պարկեշտ ընկերներով հանդերձ:

166 Իսկույն արքունիքից շուտափույթ ոսկեպատ գահաւորակներ հասցրին, սպասաւորներով հանդերձ, հնձանի դուռը, քաղաքից դուրս, ուր նրանց կացարանն (վանքն) էր: Նաև ազնիվ, գեղեցիկ, փափուկ ու պայծառ հանդերձներ և երևելի զարդարանքներ մատուցեցին նրան արքունիքից, որպեսզի զարդարվի և շուքով ու պատվով քաղաք մտնի ու ներկայանա թագաւորին, քանզի [սա] թեև չէր տեսել նրան, սակայն ըստ այն բոլորի, որ պատմել էին նրա վայելչու գեղեցկության մասին, մտածեց կնության առնել:

167 Արդ՝ սուրբ Գայանէն երբ տեսավ, սկսեց խօսել իր սանի հետ և այսպէս ասաց. «Շիշիր, որդյակ իմ, որ թողցիր, լքեցիր քո հայրենի մեծապատիվ, շքեղաշուք, ոսկեկուռ գահը, թագաւորական ծիրանիները և ձգտեցիր Քրիստոսի թագաւորության անանց ճառագայթարձակ լուսին, որն արարիչ է, կեցուցիչ ու վերակենդանացնող և իրեն հուսացածներին խոստացած անպատում բարիքները պահում է: Եվ դու, որդյակ, որ անարգեցիր քո անցավոր կյանքի ծիրանին, արդ, ինչպե՞ս արդյոք քո զգաստության սրբությունը կերակուր կտաս շներին՝ այս բարբարոս երկրում: Քավ լիցի, որդյակ, եթե այդ այդպէս լինի, այլ թող ընդունի մեզ՝ քեզնով հանդերձ, նա, որ մեզ մեր մանկությունից առաջնորդել է մինչև այս օրն ու այս ժամը, որին այժմ հասել ենք»:

168 Սուրբ Ղոխփսիմէն երբ տեսավ շարերի այս ամբողջ ամբոխը և ինչ որ լսեց իր դայակից, զինավառվեց հոգու զննքով, իր տիրոջ զօրութեամբ, քանզի մանուկ հասակից զգեստավորվել էր հավատքով՝ որպէս սպառազէն զրահներով: Մեծաձայն ուժով ճշուցաց և, խաչի նման տարածելով իր բազուկները՝ սկսեց այսպէս ասել բարձրաձայն.

169 «Տեր Աստուած ամենակալ, որ ստեղծեցիր քո արարածներին սիրելի ու միածին Որդու ձեռքով և երևելի ու աներևոյթ արարածների հորինվածքներ կազմեցիր սուրբ Ղոզու միջոցով: Դու

յոշնչէ զամենայն չեութիւն յօրինեցեր, և քոյով հրամանաւ վարին ամենայն զօրութիւնք երևելիք և աներևոյթք, որ են յերկինս և յերկրի, ի ծովու և ի ցամաքի: Քանզի դու ես, տէր, որ ետուր յողոր ջուրց զանօրէն պղծալից մարդիկ ութերորդ դարուն, և փրկեցեր զսիրելին քո զնոյ, որ պահեաց զհրաման բանի քոյ, և ապրեցուցեր խաշանման փայտին ի ջուրցն հեղեղէ: Որ յայնժամ օրինակաւ խաշին արարեր զփրկութիւն՝ և այժմ արա՛ ճշմարտութեամբ խաշիդ քոյ, յոր ելեր և հեղեր զարին քո ի բժշկութիւն ցաւոց մերոց:

170 «Որ պահեցեր զԱբրահամ ի մէջ ամբարիշտ ազգացն Քանանացւոց. որ յամօթոյ նախատանաց պղծութենէ մահու ապրեցուցեր զաղախին քո զՍառա. որ զթացար յԻսահակ ծառայ քո, և պահեցեր զաղախին քո զԵրեմիակայ յանօրէն Փղշտացւոց անտի, մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռաց վասն սրբոյ անուանդ քոյ. որ ուսուցեր, վարդապետեցեր և ետուր զբանս քո ի բերան մեր, զի այնու ապրել մարթացուք յորոգայթից թշնամուցն, և ասես. «Անուն իմ ի վերայ ձեր կոչեցեալ է», և «Դուք տաճար էք աստուածութեան իմոյ». և ասես, եթէ «Չանուն իմ սուրբ անխիջիք ի սիրտս ձեր». և եղեր բանս ի մտի՛ խնդրել ի քէն և ասել, «Սուրբ եղիցի անուն քո» ի վերայ մեր՝ զոր խնդրեմք ի քէն. և ահա ժողովեալք շարք բազումք պղծել զանուն սուրբ քո որ ի վերայ մեր է, և զտաճար անուանդ քոյ. զի թէպէտ և մեք տկար և անարժան եմք՝ սակայն դու, տէր, պահեա՛ զանձինս մեր յանարժան խայտառականացս:

171 «Մարդասէր և քաղցր, որ արկեր զմեզ յայս փորձութիւն, տո՛ւր մեզ յաղթել քոյով զօրութեամբդ, զի քո է յաղթութիւն, և յաղթեսցէ քո անունդ՝ պահել զմեզ յուսով զգաստութեամբ. զի այսու մտցուք ի թիւ վիճակաց արդարոց քոց. զի և առցուք զվարձս վաստակոց, զոր տացես այնոցիկ, և հատուցես իւրաբանչիւր այնոցիկ, որ կացեալ իցեն յահի բում և պահեալ իցեն զհրամանս քո:

172 «Որ ապրեցուցեր զնոյ ի ջուրցն հեղեղէ՝ ապրեցո՛ւ և զմեզ յանօրէնութեանցս հեղեղէ որ շուրջ պատեալ է զմեօք: Զի եթէ զգաղանս զանասունս ապրեցուցեր ի տապանին, ո՞րչափ ևս խնայեսցես ի քո պատկերս, որ զքեզ փառաւորեմք: Իսկ եթէ ի սողունս և ի թրուռնս խնայեցեր, ո՞րչափ ևս խնայեսցես ի մեզ, զոր անուանեցեր տաճար կամաց քոց»:

ես, որ ոշնչից ամեն ինչին էութիւն տվեցիր և քո հրամանով են վարվում երևելի և աներևոյթ բոլոր զօրութիւնները երկնքում ու երկրի վրա, ծովի մեջ ու ցամաքում: Քանզի դու ես, Տէր, որ ջրով հեղեղեցիր ութերորդ դարաշրջանի՝ անօրեն պղծալից մարդկանց և փրկեցիր քո սիրելի Նոյին, որ քո հրաման խոսքը պահեց, և խաշանման փայտով փրկեցիր ջրհեղեղից: Եթէ այնժամ խաշի օրինակով փրկութիւն տվեցիր, ապա այժմ էլ արա նույնը ճշմարտությամբ քո խաշի, որի վրա բարձրացար և թափեցիր քո արյունը ի բժշկութիւն մեր ցավերի:

170 [Դու] որ պահպանեցիր Աբրահամին քանանացիների ամբարիշտ ազգերի մեջ, փրկեցիր քո աղախին Սառային մահվան պղծութեան նախատինքի ամոթից, զթացիր քո Իսահակ ծառային և պահպանեցիր քո աղախին Երեմիակային (Երեմիակա) անօրեն փղշտացիներից, հանուն քո սուրբ անվան մեզ ևս մի լքիր: Սովորեցրիր մեզ, վարդապետեցիր և քո խոսքը դրեցիր մեր բերանները, որպեսզի զբանով կարողանանք փրկվել թշնամու որոգայթից, և ասացիր. «Իմ անունը ձեզ վրա է կոչված» և «Դուք տաճար եք իմ աստվածութեան» և կամ թե «Իմ անունը սուրբ պահեցեք ձեր սրտերում» և դիր քո խոսքը մեր մտքում խնդրելու քեզանից և ասելու. «Սուրբ լինի քո անունը» մեզ վրա, որ խնդրում ենք քեզանից: Եվ ահա բազում շարագործներ հավաքված են պղծելու քո սուրբ անունը, որ մեզ վրա է և քո անվան տաճարը: Զի թեպետ և մենք տկար ու անարժան ենք, սակայն դու, Տէր, պահիր մեր անձերը անվայել խայտառակութիւնից:

171 Մարդասեր և քաղցր, որ մեզ նետեցիր այս փորձութեան մեջ, քո զօրությամբ օգնիր մեզ հաղթելու, քանզի բուն է հաղթութիւնը և քո անունը կհաղթի մեզ պահելով զգաստութեան հույսով: Սրանով մենք կմտնենք քո արդարների խմբերի թվի մեջ և կառնենք վաստակների վարձը, որ տալու ես և հատուցելու յուրաքանչյուրին, որը քո երկուղի մեջ է մնում և պահպանում քո հրամանները:

172 Դու, որ փրկեցիր Նոյին ջրհեղեղից, փրկիր և մեզ շրջապատող անօրինութեան հեղեղից, քանզի եթէ գազաններին ու անասուններին ապրեցրիր տապանում, առավել ևս կխնայես քո պատկերը [կրողներին], որոնք քեզ են փառավորում և եթե սողուններին ու թռչուններին խնայեցիր, որչափ ևս կխնայես մեզ, որ անվանեցիր քո կամբի տաճարը»:

173 ԺԶ. Արդ՝ իբրև այս այսպէս եղև՝ ժողով ամբոխին ի վերայ կուտէր բազմութիւն մարդկան, և էին բազում սպասաւորք արքունի, որ եկեալ էին զնմանէն՝ տանել յարքունիս, և նախարարքն և մեծամեծք աւագանւոյն, որ եկեալ էին շքադիրք՝ պատիւ առնել նմա և երթալ ընդ նմա յարքունիս. զի տարցին զնա կնութեան թագաւորին Տրդատայ և Հայոց տիկնութեան:

174 Իսկ նորա արտասուագոչ ողորմ ողորմ զձեռս համբարձեալ յերկինս՝ խնդրէին ի կամարար Տեառնէն՝ ապրեցուցանել զնոսա յանօրէն յանարժան հարսանեացն պղծութենէն: Զգոչիւն բարձեալ լալով մեծաձայն ճչէին և ասէին. «Քա՛ւ լիցի մեզ, թէ պատրեսցեն զմեզ մեծութիւնք, կամ խողտեսցեն զմեզ փափկութիւնք, կամ հրապուրեսցեն զմեզ թագաւորութիւնք, կամ նեղեսցեն զմեզ հալածանք, կամ վտանգեսցեն զմեզ տանջանք հարուածոց, թէպէտ և բիւր ազգի ազգի տանջիցէք զմեզ. կամ երկիցո՞ւք մեք արդեօք յահագին մահուանէն, զոր ածելոց էք դուք ի վերայ մեր: Քա՛ւ լիցի մեզ, թէ փոխանակեսցուք զանցաւոր կեանս ընդ յախտենական կենացն որ ոչն անցանէ. քա՛ւ լիցի մեզ, թէ ուրասցուք զէն Աստուած զամենահաստիչն, որոյ տէրութիւնն յէութենէ հաստատեալ՝ անփոփոխ են բարիքն ամենայն և ոչ անցանեն: Այլ ո՛չ խորութիւնք և ոչ բարձրութիւնք, ո՛չ վիշտք և ոչ շարշարանք, ո՛չ կապանք և ոչ տանջանք, ո՛չ հուր, ո՛չ ջուր և ոչ սուր, ո՛չ զբօսանք և ոչ պատրանք, ո՛չ մեծութիւնք և ոչ աղբատութիւնք, ո՛չ այն աշխարհ և ոչ այս աշխարհս, ո՛չ կեանք և ոչ մահ՝ ոչ ոք կարէ մեկնել զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի: Զի նմա նուիրեցաք զկուսութիւնս մեր, զի նմա աւանդեցաք զսրբութիւնս մեր, զի նմա մնամք և սիրոյ նորա ցանկացեալ սպասեմք, մինչև կացցուք առաջի փառաց գովութեան նորա առանց ամօթոյ և պատկառանաց»:

175 Եւ արդ՝ եղեալ որոտումն յերկնից սաստիկ անհնարին, զի ահաբեկեալ զամենայն ամբոխն, և ձայն՝ զի ասէր առ նոսա, թէ «Զօրացարո՛ւք, պինդ կացէք, քաջալերեցարո՛ւք, զի ես ընդ ձեզ եմ, և պահեցի զձեզ յամենայն ճանապարհս ձեր, և ածի զձեզ պահեալս անարատութեամբ, և հասուցի զձեզ մինչև ի տեղիս յայս, զի և աստ փառաւորեսցի անուն իմ առաջի հեթանոսաց կողմանց հիւսիսականաց: Մանաւանդ դու, Հռիփսիմէ, ըստ անուանդ քում արդարև ընկեցեալ եղեր Գայիանեաւդ և քոյովք սիրելեօքդ ի մահուանէ ի կեանս. և մի՛ երկնչիք, այլ եկեսչիք ի տեղի յայն՝ զոր ես և հայր իմ

173 ԺԶ. Արդ՝ երբ այս բոլորը եղավ, ամբոխի բազմութիւնը ավելի կուտակվեց: Շատերը արքունի սպասավորներ էին, որոնք եկել էին նրան արքունիք տանելու և նախարարներ ու ավագանու մեծամեծներ, որոնք եկել էին նրան շքադիր պատիվ տալու և հետը արքունիք երթալու, որպեսզի տանեն նրան Տրդատ թագավորին կնութեան և Հայոց տիկնութեան համար:

174 Իսկ նրանք արտասովազոչ, ձեռքերը ողորմազին երկինք բարձրացնելով խնդրում էին կամարար Տիրոջից փրկել իրենց անօրեն, անարժան հարսանիքի պղծութիւնից: Բարձր աղաղակով մեծաձայն ճչում էին և ասում. «Քավ լիցի մեզ, եթե հարստութիւնը մեզ խաբի, կամ հաճույքը մեզ գայթակղեցնի, թագավորութիւնները մեզ հրապուրեն, հալածանքը մեզ նեղի, և կամ հարվածների տանջանքը փորձութեան ենթարկի, թեպետև բյուր տեսակի տանջեք մեզ: Կամ արդյոք կվախենանք ահավոր մահվանից, որ դուք բերելու եք մեզ: Քավ լիցի մեզ, թե անցավոր կյանքը փոխանակենք հավիտենականի հետ, որն անանց է, քավ լիցի, թե ուրանանք է-ին, Աստծուն՝ ամենաստեղծիչին, որի տերութիւնը էութիւնից է հաստատված, բոլոր բարիքներն անփոփոխ են և ոչ անցողիկ: Բայց ոչ խորութիւնները և ոչ բարձրութիւնները, ոչ վշտերը և ոչ շարշարանքը, ոչ կապանքը և ոչ տանջանքը, ոչ հուրը, ոչ ջուրը և ոչ սուրը, ոչ զվարճութիւնը և ոչ պատրանքը, ոչ հարստութիւնները և ոչ աղբատութիւնը, ոչ այն աշխարհը և ոչ էլ այս աշխարհը, ոչ կյանքը և ոչ էլ մահը, ոչ ոք չի կարող մեզ հեռացնել Քրիստոսի սիրուց, քանզի նրան նվիրեցինք մեր կուսութիւնը, նրան ավանդեցինք մեր սրբութիւնները, նրան ենք մնում և նրա սիրուն ձգտելով սպասում, մինչև որ կանգնենք նրա գովութեան փառքի առջև, առանց ամոթի ու վախի»:

175 Եվ սաստիկ որոտում եղավ երկնքում, ամբողջ ամբոխը ահաբեկվեց, և մի ձայն լսվեց, որ ասում էր նրանց, թե «Զորացե՛ք, պինդ կացե՛ք, քաջալերվեցե՛ք, քանզի ես ձեզ հետ եմ, պահեցի ձեզ ամեն ճանապարհներում, անարատ վիճակում ձեզ բերի հասցրի մինչև այս տեղերը, որպեսզի այստեղ ևս փառավորվի իմ անունը հյուսիսային կողմերի հեթանոսների առջև: Մանավանդ, դու, Հռիփսիմէ, արդարև, ըստ քո անվանը, մահվանից դեպի կյանք նետվեցիր* (ընկեցեալ) Գայանեի ու քո սիրելիների հետ: Մի վախենաք, այլ կգաք այն տեղը, որ ես ու իմ հայրը պատրաստել ենք»:

պատրաստեցաք ձեզ, զանքնին ուրախութեան տեղին, ձեզ և որ միանգամ իբրև զձեզդ իցեն»:

176 Եւ այնպէս յերկար որոտացեալ, մինչև թմբրեալ լինէին մարդիկն յահէ անտի. և բազմաց ընդոստուցեալ, անգուշեալ բազում երիվարք հեծելոց յահէ անտի՝ զբազումս ընկեցեալ և զբազումս առաթուր հարեալ սատակէին: Եւ մարդկանն իսկ ընդ միմեանս ամբոխեալ՝ ընդ կուտակելն բազումք զբազումս կոխեալ սատակէին. և բազմաց լինէր կոտորած, և ձայն աղաղակի և վայոյ, և անհնարին շարիք և արհաւիրք ի վերայ մարդկանն հասանէին. և բազումք մեռան, և բազմաց արիւնն հեղեալ զերկիրն ոռոգանէր: Արդ՝ իբրև այս շփոթ ամբոխի եղև ի նոցանէն ի մէջ կուտակելոցն մարդկան բազմութեան՝ ոմանք ի մեծամեծ սպասաւորացն արքունի անդէն ընթացան պատմել թագաւորին զամենայն բանս նոցա. քանզի դիպեցան անդ նշանագիրք, որ գրեցին զամենայն բանս, և ընթերցան առաջի թագաւորին:

177 Եւ ասէ թագաւորն. «Փոխանակ զի ոչ կամեցաւ զալ պատուով շքեղութեամբ կամօք՝ բռնաբար ածցեն մինչև յապարանսս և մուծցեն զնա ի սենեակն արքունի»:

178 Արդ՝ առեալ զտուրն Հոփսիմէ սպասաւորացն բռնաբար, մերթ վերամբարձ, մերթ ի քարշ. և նա աղաղակէր և ասէր. «Տէր Յիսուս Քրիստոս, օգնեա՛ ինձ». և ամենայն ամբոխն զկնի նորա փողեալ՝ թնդէր երկիրն ի բազմութենէ անտի: Արդ՝ ածին մուծին զնա մինչև յապարանս թագաւորին, ի սենեակն արքունի: Իսկ իբրև արգելին զնա ի սենեակն՝ սկսաւ խնդրել ի Տեառնէ և ասէ.

179 «Տէր զօրութեանց, դու ես Աստուած ճշմարիտ: Դու ես, որ հերձեր զծովն Կարմիր, և անցուցեր զքո ժողովորդն: Դու ես, որ զամուլ վէմն դարձուցեր ի ծննդականութիւն ջուրցն վտակաց, և արբուցեր զժողովորդն ծարաւեալ: Դու ես, որ իջուցեր զծառայն քո զՅովնան յանդունդս խորոց ծովուն, և ետուր առնուլ զշափ քոյոյ զօրութեանդ, և արտաքսեցեր զնա ի դուրս քան զմարդկային բնութիւնս. և միւսանգամ յայրէն առանց ապականութեան ածեր ողջանդամ և կացուցեր ի կենդանութեան, զի և մազ մի անգամ ոչ շարժեալ լինէր ի վարսից նորա: Դու ես Աստուած ճշմարիտ, որ և զԴանիէլ, կուր արկեալ զազանաց՝ ապրեցուցեր յահագին ժանեացն, և կացուցեր զզրպարտեալն առաջի նեղչացն փառաւորութեամբ: Դու և զերիս մանկունսն, որ արկեալ յայրել վասն զքեզ պաշտելոյն՝ ողջ և անարատ ի հրոյն պահեցեր. զի փառաւորեսցեն զքեզ՝ որք տեսին

ուրախութեան անքննելի տեղը՝ ձեզ և նրանց համար, որոնք մի անգամ ձեզ նման կլինեն»:

176 Այնպէս երկար որոտաց, մինչև որ մարդիկ նրա ահից թմբեցին: Շատերը տեղից վեր ցատկեցին, հեծյալների բազմաթիվ երիվարներ ահից աքացի տալով շատերին գետին տապալեցին և այլոց ոտքի տակ կոխտելով սպանեցին: Իրար վրա դիզված բազմությունից շատերը իրար տրորելով սպանեցին, և մեծ կոտորած եղավ: Աղաղակի ու վայնասունի ձայներ լսվեցին, սաստիկ շարիք ու արհաւիրք հասավ մարդկանց և շատերը մեռան ու շատերի արյունը թափվելով՝ հողը ոռոգեց: Արդ՝ երբ այս խառնաշփոթությունը եղավ, կուտակված մարդկանց բազմության մեջ, արքունի մեծամեծ սպասավորներից ոմանք զնացին պատմելու թագավորին այս ամենը, որովհետև այնտեղ գտնվեցին գրագիրներ, որոնք գրեցին ամեն ինչ և ընթերցեցին թագավորի առջև:

177 Ասաց թագավորն. «Քանի որ չկամեցավ զալ իր կամքով, պատվով, շքեղութեամբ, թող բռնի բերեն մինչև ապարանք և նրան մտցնեն արքունի սենյակը»:

178 Արդ՝ սպասավորները բռնի տարան սուրբ Հոփսիմեին՝ մերթ բարձրացրած, մերթ քարշ տալով, իսկ նա աղաղակում էր և ասում. «Տեր Հիսուս Քրիստոս, օգնիր ինձ»: Ամբողջ ամբոխը նրա ետևից փող էր հնչեցնում, և այդ բազմությունից երկիրը թրնդում էր: Տարան, մտցրեցին թագավորի ապարանքը, իսկ երբ արգելափակեցին նրան սենյակում, սկսեց խնդրել Տիրոջից և ասել.

179 «Տեր զօրութեանց, դու ես ճշմարիտ Աստված: Դու ես, որ պատուեցիր Կարմիր ծովը և անցկացրիր քո ժողովրդին: Դու ես, որ ամուլ քարից ջրի վտակներ բխեցրիր և խմեցրիր քո ծարավ ժողովրդին: Դու ես, որ իջեցրիր քո ծառային՝ Հովնանին, ծովի խոր անդունդները, ճանաչել տվիր քո զօրութեան չափը՝ արտաքսելով նրան մարդկային էությունից և մշուս անգամ կրկին առանց ապականութեան ողջանդամ դուրս բերիր և կենդանութուն տվիր, այնպէս որ նրա վարսից մի մազ անգամ չէր խախտվել: Դու ես ճշմարիտ Աստված, որ Դանիելին, զազաններին որպէս կերակուր նետելուց հետո՝ փրկեցիր ահալոր ժանիքներից և փառավորութեամբ ապրեցրիր զրպարտային նեղիչների առջև: Դու փրկեցիր նաև երեք մանուկներին, որոնց քեզ պաշտելու համար գցել էին այրելու, և ողջ ու անարատ պահպանեցիր հրի մեջ, որպեսզի քո հրաշքները տեսնողները փառաբանեն քեզ: Դու խոտաճարակ դարձ-

զսքանչելիս քո: Դու ետուր խոտաճարակ լինել խիստ և անօրէն թագաւորին Բաբելացոց, զի ոչ իմացաւ փառաւորել զքեզ ի վերայ սքանչելեացն քոց զոր ցուցեր նմա. փոխեալ զնա ի կերպարանս անասնոց և ընդ գազանս անապատի եղեր զբնակութիւն նորա, և ընդ ցիռս վայրի զարօտ նորա: Դու և զաղախին քո Շուշան կրկին ապրեցուցեր, յերկուց մահուց փրկեալ, և խայտառակամահ սատակեցեր զանօրէն թշնամիսն, և պսակ պարծանաց արդարութեան յուսացելոյն քոյ շնորհեցեր և կանգնեցեր: «Դու նոյն ինքն ես, և ամբ քո ոչ անցաննն»: «Դու, տէր, զփառս քո ալլում ոչ տաս»: Դու ես որ փառաւորեալդ ես ի վերայ ամենայն տիեզերաց. մի՛ պղծեսցեն զանուն սուրբ քո հեթանոսք: Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս յայսմանէ. զի վախճանեցայց սրբութեամբ մեռանել վասն անուանդ քոյ մեծի»:

180 ԺԷ. Արդ՝ մինչդեռ սուրբն Հոփսիմէ զայս ամենայն աղօթս առ Աստուած մատուցանէր՝ եկն եմուտ թագաւորն Տրդատ ի ներքս ի սենեակն՝ ուր էրն զնա արգելեալ: Արդ՝ իբրև եկն եմուտ նա ի ներքս՝ առ հասարակ մարդիկն, ոմանք արտաքոյ ապարանիցն, կէսքն ի փողոցս ի ներքսագոյնսն, առ հասարակ երգս առեալ բարբառեցան կայմիք վազելով, ցուց բարձեալ մարդկանն. կէսքն ի բերդամիջին, և կէսք զբազաբամէջն լցին խնձոյիք. առ հասարակ համարէին հարսանեացն զպարսն պարել և զկաքաւան յորդորել: Իսկ տէր Աստուած նայեցաւ յիւր սիրելին Հոփսիմէ՝ ապրեցուցանել զնա, զի մի՛ կորիցէ աւանդն որ պահեալ զգուշացեալ էր, և լուս աղօթից նորա՝ զօրացուցանել զնա իբրև զՅայէլն և իբրև զԴեբուլթայն. ետ զօրութիւն նմա, զի ապրեսցի ի ստամբակ բռնութենէ անօրէնութեանն:

181 Արդ՝ մտեալ թագաւորն՝ բուռն հարկանէր զնմանէն, կատարել զկամս ցանկութեանն: Իսկ նա զօրացեալ լինէր ի Հոգւոյն սրբոյ. զազանաբար ոգորեալ, առնաբար մարտնչէր. իբրև յերեք ժամուց սկսեալ մարտնչել մինչև ի տասն ժամն՝ պարտեալ լինէր զթագաւորն իսկ զայն, որ անհնարին համարեալ ուժով. որ մինչ ի ծունաց աշխարհին էր՝ բազում ոչժ պնդութեան ուկերաց ցուցեալ էր, զարմացուցեալ զամենեսեան. և ի թագաւորութեանն իսկ, իբրև ի հայրենի բնութիւնն դարձեալ էր՝ բազում զործս արութեան քաջութեան և անդ ցուցեալ. և որ այնպէս հռչակեալ էր ամենայնիւ՝ արդ յաղջկանէ միողէ պարտեալ վատթարանայր կամօք և զօրութեամբն Քրիստոսի:

182 Արդ՝ իբրև պարտեցաւ, վաստակեցաւ և լքաւ՝ ել նա արտաքս, և ետ ածել զերանելին Գայիանէ, և արկանել խառան ի պա-

րեցիր բաբելացիների խիստ, անօրեն թագաւորին, որը շկարողացավ փառավորել քեզ այն հրաշքների համար, որ ցույց տվիր նրան: Անասունի կերպարանք տվիր նրան, անապատի գազանների հետ բնակեցրիր և վայրի ցիռերի հետ նշանակեցիր նրա արտավայրը: Դու կրկին ապրեցրիր քո աղախին Շուշանին*, երկու մահերից փրկելով, խայտառակամահ սատակեցրիր անօրեն թշնամիներին և արգար փառքի պսակ շնորհեցիր ու կանգնեցրիր քեզ հուսացողներին: «Դու նույն ինքդ կաս, և քո տարիները շեն անցնի»: «Դու, Տեր, քո փառքը ուրիշներին չես տա»: Դու ես, որ փառավորյալ ես ամբողջ տիեզերքի մեջ, և թող հեթանոսները չպղծեն քո սուրբ անունը: Դու կարող ես ինձ փրկել այս պղծութունից, որպեսզի կարողանամ սրբությամբ վախճանվել քո մեծ անվան համար»:

180 ԺԷ. Արդ՝ մինչդեռ սուրբ Հոփսիմեն այս ամեն աղօթքները Աստուծուն էր մատուցում, եկավ Տրդատ թագաւորը մտավ սենյակից ներս, ուր նրան արգելափակել էին: Երբ նա մտավ, բոլոր մարդիկ, ոմանք ապարանքից դուրս, իսկ մի մասը փողոցներում, սկսեցին միասին երգել պարելով, վեր-վեր թռչելով, վազելով: Կեսը բերդի մեջ, մյուս կեսը քաղաքում լցվեցին խնջույքի, առհասարակ պատրաստվում էին հարսանեկան պարեր պարելու և կաքավելու: Իսկ տեր Աստուած ուշադրութուն դարձրեց իր սիրելի Հոփսիմեին՝ փրկելու նրան, որպեսզի չկորչի այն ավանդը, որ զգուշությամբ պահել էր, և լսեց նրա աղօթքը՝ զորացնելու Հայելի և Դեբուլթայի* նման, զորութուն տվեց նրան, որպեսզի դիմանա անօրինութեան դաժան բռնութեանը:

181 Արդ՝ ներս մտավ թագաւորը և փորձեց բռնի միջոցներով ստիպել նրան իր ցանկութունը կատարել. իսկ նա սուրբ Հոգով զորացել էր, գազանաբար ոգորելով, առնաբար մարտնչում էր: Գրեթե ժամը երեքից մինչև տասը մաքառելով, թագաւորը, որ շատ ուժեղ էր համարված, պարտվեց նրանից: Մինչդեռ նա Հունաց աշխարհում մեծ ուժի բազում օրինակներ էր ցույց տվել ու բոլորին զարմացրել և իր թագաւորութեան մեջ էլ, երբ վերադարձել էր հայրենիք, բազում քաջագործութուններ էր կատարել: Նա, որ այնպես ամեն ինչով հռչակված էր, այժմ մի աղջկանից պարտվեց, հաղթվեց Քրիստոսի կամքով ու զորությամբ:

182 Երբ պարտվեց, հոգնեց ու թուլացավ, դուրս եկավ ու բերել տվեց երանելի Գայանեին և վիզը պարան գցելով բերել տվեց

րանոց նորա, և ածել ունել զնա առ դուրս սենեկին. և ինքն անդրէն ի ներքս մտանէր. և եղ րանս ի բերան սպասատրացն, զի ստիպեսցեն զանհրապուրն Գայիանէ՝ ասել ի դրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ, թէ արա՛ զկամս դորա, և կեա՛ց դու և մեք:

183 Իսկ նա յանձին կալեալ խօսել ընդ սանուն իւրում, և մատուցեալ ասէ ի դրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ. «Որդեակ, պահեսցէ՛ զքեզ Քրիստոս ի պղծութենէդ և լիցի քեզ զօրաւիգն, բա՛ւ քեզ, որդեակ, եթէ լիցի քեզ ելանել ի ժառանգութենէ անտի կենացն Աստուծոյ, և ժառանգել քեզ զանցատրս, որ ոչ ինչ իսկ է, այսօր է, և վաղիւն կորնչի»:

184 Իբրև իմացան, թէ զո՛ր խրատ յաճախեաց մատուցանել՝ բերեալ քարինս՝ հարկանէին զբերանն, մինչև թափել ատամանցն. և ստիպէին ասել նմա, զի արասցէ զկամս թագատրին:

185 Նա ևս քան զևս պնդէր և ասէր. «Քաջալերեա՛ց, պինդ կաց, և այժմ տեսանես զՔրիստոս, առ որ անձկացեալն ես: Յուշ լիցի քեզ, որդեակ, հոգեխառն սնունդն, որով զքեզ սնուցի: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն խրատն, որով զքեզ պարարեցի: Յուշ լիցին հալածանքն իմ և քո ի միասին: Յուշ լիցի քեզ և բաժակ մահուն, զոր ի միասին եմք ըմպելոց: Յուշ լիցի քեզ և յարութիւն ամենայն տիեզերաց: Յուշ լիցի քեզ և մեծատանն յանդիմանութիւն: Յուշ լիցի քեզ այրումն յաւիտենական գեհեանին տանջանաց: Յուշ լիցի քեզ անապական պարզեքն արդարոց, զոր և մեզն է պատրաստեալ: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն բարբառն երկնաւոր, զոր լուար իսկ դու քեզէն քոյովք ականջօք յայսմ ատուր. որ քաջալերեաց և զօրացոյց զքեզ մեօք հանդերձ՝ նոյն և արժանիս արասցէ պսակին և հանգրստեանն զոր խոստացաւ. և զօրացուցէ զքեզ մեօք հանդերձ, զի լիցուք բնակիչք Աստուծոյ լուսեղէն յարկացն յաւիտենականաց բնակութեան:

186 «Այլ տէր մեր և թագաւոր մեր և Աստուած մեր, որ վասն մեր խոնարհեցաւ յանարգութիւն, մի՛ թողցէ զմեզ անարգս, զի զօրութեանց նորա ցանկացաք. փրկիչն աշխարհաց օգնեսցէ մեզ, որ ոչ եթող ընդ վայր զմեզ զյուսացեալս իւր, և արժանիս համարեցաւ իւրոց բանիցն՝ քաջալերութիւն տալոյ: Զի նա անարգամեծար տէր է, և նա ինքնին պահեսցէ զմեզ զաղախնեալս իւր յամենայն մեղաց. որպէս և այսօր իսկ լուաք, զի էր պահեալ զմեզ ամենազօր աշոյն, և պահեսցէ զմեզ մինչև յաւիտեան. բայց միայն ի սիրոյ նորա մի՛ մեկնեսցուք: Այլ զարթուցէ զզօրութիւնս իւր, և եկեսցէ կե-

նրան սենյակի դուռը, ուր ինքը ներս մտաւ: Եվ սպասավորներին պատվիրեց, որ ստիպեն շհրապուրվող Գայանեին զրսից ասել սենյակում գտնվող Հռիփսիմեին, թե կատարիր զրա կամքը, որ ապրենք՝ դու և մենք:

183 Իսկ նա հանձն առնելով խոսել իր սանի հետ՝ մոտեցավ դռանը և խոսեց ներսում գտնվող Հռիփսիմեի հետ. «Որդյակ, թող Քրիստոսը քեզ պղծութիւնից պահի և զօրավիգ լինի. քա՛վ լիցի, որդյակ, եթե Աստծո կենաց ժառանգութիւնից դուրս դաս ժառանգելու համար անցավոր աշխարհը, որը ոչինչ է, այսօր կա և վաղը կկորչի»:

184 Երբ իմացան, թե ինչպիսի խրատ շտապեց տալ, քարեր բերելով խփեցին բերնին, մինչև որ ատամները թափվեցին, և ստիպում էին նրան թագավորի կամքը կատարել:

185 Իսկ նա ավելի ու ավելի էր պնդում՝ ասելով. «Քաջալերվիր, ամուր կաց, քանզի այժմ կտեսնես Քրիստոսին, որին փափագել ես: Հիշիր, որդյակ հոգեխառն սնունդը, որով քեզ սնեցի, հիշիր աստվածային խրատը, որով քեզ դաստիարակեցի: Հիշիր իմ ու քո միասին կրած հալածանքը և մահվան բաժակը, որը միասին պետք է ըմպենք: Հիշիր նաև ամբողջ տիեզերքի հարութիւնը և մեծատան հանդիմանութիւնը: Հիշիր տանջանքների գեհեանի հավիտենական այրումը. և արգարների անապական պարզեքները, որոնք մեզ համար են պատրաստված: Հիշիր աստվածեղեն երկնային խոսքը, որ այսօր իսկ դու ինքդ լսեցիր քո ականջներով, որը քաջալերեց ու զօրացրեց քեզ մեզնով հանդերձ և արժանի է դարձնելու իր խոստացած պսակին ու հանգստյանը, զորացնելու է քեզ մեզնով հանդերձ, որպեսզի աստվածային հավիտենական բնակութիւն լուսեղեն հարկերի բնակիչներ դառնանք:

186 Այլ մեր Տերը, մեր թագավորը և մեր Աստվածը, որը մեզ համար խոնարհվեց զնպի անարգութիւն, մեզ անարգ չի թողնի, քանզի ապավինեցինք նրա զօրութիւններին: Աշխարհի փրկիչը կօգնի մեզ, որը չթողցէ մեզ՝ իրեն հուսացածներին, որ վայր ընկնենք, և արժանի համարեց իր խոսքերով քաջալերելու: Նա անարգվածներին մեծարող տեր է և ինքը զերծ կպահի մեզ՝ իր աղախններին, բոլոր մեղքերից: Ինչպես այսօր հենց լսեցինք, որ նրա ամենազօր աշը պահպանեց մեզ և կպահի մինչև հավիտյան, միայն թե նրա սիրուց շնորհանք: Նա կարթնացնի իր զօրութիւնները և կգա մեզ ապրեցնելու, ու մենք Տիրոջ անվանը կդիմենք: Իր երեսը

ցուցէլ զմեզ, և մեք զանուն Տեառն կարդասցուք. երևցուցէլ զերեսս իւր ի մեզ, և կեցցուք. զի նա է Աստուած փրկիչ մեր. վասն նորա համբերեսցուք զօրհանապազ:

187 «Յո՛ւշ լիցի քեզ Տէրն, որ վասն զմեզ բարձրացուցանելոյ խոնարհեցաւ, և հեղ զարիւն իւր ի վերայ խաչին. վասն կենաց մերոց և փրկութեան մերոյ ի մահ վիրատրեցաւ: Դի՛ր զնա ի մտի քում, և կարդա՛ սրտի քով զնա. ահա հասեալ է քեզ յօգնականութիւն, և զօրացուցէլ զբազուկս քո, որպէս զմանկանն Դաւթի ի վերայ արջոցն և առիւծոցն, որ իբրև զուլս այծեաց ճեղքեալ բեկանէր: Նա և որ զանարի հսկայն շարդեաց ի ձեռն ծառայի իւրոյ Դաւթի՝ նոյն խորտակեացէլ զշարութիւն անօրէնութեան զորա առաջի քո:

188 «Գուտոր մարգարէութեան հաւատոցն Դաւթի և սնեալ յարդարութեան ի վերայ բազկաց իմոց. առաջի սուրբ և փառաւորեալ սեղանոյն Աստուծոյ սնար դու աղախին Քրիստոսի. այն որ այսօր իսկ յայտնութեամբ՝ գթութեամբ և մարդասիրութեամբ իւրով յայտնեցաւ մեզ, որ իմաստութեամբն խնդրեցաք զնա՝ նոյն տացէլ քեզ մեօք հանդերձ առանց ամօթոյ տեսանել զնա դէմ յանդիման»:

189 Արդ՝ զայս ամենայն խօսեցաւ սուրբն Գայիանէ ի բարբառ Հոռոմայեցոց ընդ իւրում սանուն ի դրաց սենեկին, մինչդեռ թագաւորն ոգորէր ընդ սրբոյն Հոնիփսիմեայ: Բայց գոչին անդ ոմանք ի սպասատրացն արքունի, որ լսէին զայն ամենայն ի բարբառ Հոռոմայեցոց:

190 Եւ արդ՝ իբրև լուան զայն ամենայն, զոր խօսեցան Գայիանէ ընդ սանուն իւրում՝ ի բաց առին զնա ի դրաց անտի: Զի թէպէտ և բազում անգամ հարին զնա, և ծեծեցին քարամբք զերեսս նորա, և թափեցին զատամունս նորա, և շարդեցին զմտուր բերանոյ լնդաց նորա՝ սակայն ոչ շրջեաց զբանս իւր՝ խօսել ընդ աղջկանն այլ ինչ. այլ զոր սկիզբն արարեալ էր բանիցն իւրոց առաջնոց՝ զնոյն յաճախեալ բազմացուցանէր:

191 Իսկ նա մարտեաւ ևս ընդ նմա ի տասն ժամէ աւուրն մինչև ի պահ մի գիշերոյն, պարտեաց զթագաւորն: Եւ զօրացեալ լինէր աղջիկն ի Հոգւոյն սրբոյ. հարեալ վանեալ պարտեալ, վաստակաբեկ առնելով զթագաւորն՝ մեղկեալ ընկենոյր: Մերկ կողոպուտ ևս ի հանդերձից զթագաւորն կացուցանէր, և զպատմուճանն պատառեալ և զնշան թագին ցրուեալ կողոպտեալ՝ ամօթալից թողոյր: Զի թէ-

մեզ ցուց կտա, և մենք կապրենք, որովհետև նա է մեր փրկիչ Աստուածը, և նրա համար համբերեցինք շարունակ:

187 Հիշիր Տիրոջը, որ մեզ բարձրացնելու համար խոնարհվեց և իր արյունը թափեց խաչի վրա, մեր կյանքի ու մեր փրկութեան համար մահվան մատնվեց: Պահիր նրան քո մտքում և սրտովդ նրան օգնութեան կանչիր: Ահա քեզ օգնութեան են հասել և կզորացնեն քո բազուկները, ինչպես Դաւիթ պատանուն զորացրին արջերի ու առյուծների դիմաց, որոնց նա այժի ուլերի նման պատառտեց, բզկտեց: Նա որ վիթխարի հսկային շարդեց իր ծառայի՝ Դաւթի ձեռքով, նույն ինքը կխորտակի սրա անօրեն շարությունը քո առջև:

188 Ով Դաւթի հավատքի մարգարէութեան դուտոր և սնված արդարութեամբ իմ բազուկների վրա՝ Աստուծու սուրբ ու փառավորյալ սեղանի առջև դաստիարակվեցիր դու, ով աղախին Քրիստոսի, որն այսօր իսկ իր հայտնութեամբ, գթութեամբ ու մարդասիրութեամբ մեզ հայտնվեց, և որին իմաստութեամբ խնդրեցինք, նույն ինքը քեզ, մեզնով հանդերձ, առանց ամօթի դեմ հանդիման նրան տեսնել կտա»:

189 Արդ՝ այս ամենը խոսեց սուրբ Գայանեն հոռոմայեցիների լեզվով իր սանի հետ սենյակի դռնից, մինչդեռ թագավորը պայքարում էր սուրբ Հոնիփսիմեի հետ: Բայց կային այնտեղ ոմանք արքունի սպասավորներից, որոնք լսում էին այս ամենը հոռոմայեցիների լեզվով:

190 Երբ լսեցին այն բոլորը, որ Գայանեն ասաց իր սանին, հեռացրին այդ դուան մոտից: Թեպետ շատ անգամ գանահարեցին նրան ու երեսները ծեծեցին քարերով, ատամները թափեցին ու շարդեցին նրա ատամնահիմերը, սակայն նա շփոխեց իր խոսքերը և աղջկան այլ բան չասաց, այլ սկզբում ասած առաջին խոսքերը նույնութեամբ կրկնում էր:

191 Իսկ սա, մարտնչելով նրա հետ օրվա ժամը տասից մինչև գիշերվա առաջին ժամը, հաղթեց թագավորին: Սուրբ հոգով հզորացած աղջիկը ուժեղ հարվածներով պարտութեան մատնեց, վաստակաբեկ արեց թագավորին, որը թուլացած վայր ընկավ: Թագավորին մերկացրեց իր հանդերձներից՝ պատմուճանը պատառ-պատառ եղած, թագի նշանը իրենից ընկած, խլված, ամօթալի վիճակում թողեց: Թեպետ իր զգեստն էլ բզկ-բզկ պատառտված, և

պէտ և զիր զգեստիկն թճթճեալ պատառատուն ի նմանէն ի դուրս բերէր՝ սակայն յաղթող պահէր զանձն իւր սրբութեամբ:

192 Եւ բացեալ զդուրս տանն բոնարար՝ ի դուրս ելանէր, հերձեալ զամբոխ մարդկանն. և ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել զնա: Եւ ընթացեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ ելանէր ընդ արևելս կոյս, ընդ Արեւ դուռն քաղաքին: Երթեալ առ հնձանօքն, ուր էինն իսկ յառաջ վանք իրեանց՝ ձայն անտեսաց մատուցանէր ընկերացն. և ինքն անցանէր հարուստ մի ի քաղաքէն ի կողմն մի հիւսիսոյ, ի տեղի մի յարևելս կոյս, ի սարաւանդակ ի բարձրաւանդակ յաւազին տեղի մի, մօտ ի բուն պողոտայն, որ երթայր յԱրտաշատ քաղաք:

193 Իբրև եհաա յայն տեղի՝ ծունր եղեալ կայր յաղօթս և ասէր. «Տէր ամենայնի, ո՞ կարիցէ հատուցանել քեզ փոխանակ բարեացն, որ ի քէն շնորհեցաւ մեզ. զի պահեցեր զյոյս մեր հաստատուն որ ի քեզ էր, և ապրեցուցեր զմեզ ի պղծալից ժանեաց զազանին որ ապականէին զմեզ: Այլ զի՞նչ ևս կայցէ ի մեզ կար՝ փոխարէնս հատուցանել քեզ. բայց անձինք մեր լիցին փոխանակ փրկութեան քում. զի դու ինքն արժանիս արարեր զմեզ արբանեկութեան, կրել զանունդ քո, որով ապրեցուցեր զմեզ. զի բայց ի քէն, Տէր, զայլ ոչ ոք զիտեմք, և զանուն քո անուանեմք զօր հանապազ:

194 «Այլ մեզ լաւ է մեռանել ի սրբութեան քում, քան թէ ձգիցնմք զձեռս մեր յաստուածս օտարս, որ շիցեն իսկ. այլ ոչ ինչ իսկ են ամենայն պաշտամունք հեթանոսաց. զի դու ես արարիչ, և ամենայն ի քէն է և Որդուդ քո միածնաւ, առանց որոյ եղև և ոչինչ, և «Հոգիդ քո բարի առաջնորդեսցէ մեզ յերկիր ուղիդ», որ տանի զմեզ ի բարութիւնսն յաւիտենականսն յերկրաւորսն:

195 «Որոյ յանդիման լինելոց եմք առաջի Միածնիդ քոյ. զի առանց ամօթոյ կայցեմք ի կողմն աջակողմանն, յորժամ առաքեսցես զդա «ի պատրաստ լուսոյ բնակութենէդ հայել յամենայն բնակիչս երկրի»: Որ ստեղծ իսկ զսիրտս որդոց մարդկան, որ ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա: Զի և մեք ի ժողովրդենէ քումմէ եմք և ի խաշնէ արօտի քոյ. մտցուք ի յարկսդ, զոր պատրաստեցեր սիրելեաց քոց: Փութամք, Տէր, զի ելցուք ի մարմնոյս, զի խառնեցուք ի գունդ միածնի Որդուդ քոյ սիրելոյ, և ի թիւ այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երևելոյ զալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ի պղծութենէս և եթ ապրեսցուք. այլ եթէ եկեսցեն տանջանք ի վերայ մեր վասն անուան քոյ՝ պատրաստ եմք: Զի ոչ զրկես դու զմեզ. զի դու, Տէր, ինքնին վկայես ինձ, զի վարուց երկրակեաց կենացս ես

դուրս էր բերված նրա կողմից, սակայն ինքը հաղթող պահեց իր անձը սրբութեամբ:

192 Ուժով բաց անելով տան դռները, դուրս եկավ, ճեղքեց մարդկանց ամբոխը, և ոչ ոք կարողացավ հաղթահարել նրան: Ընթանալով քաղաքի մէջ, ելավ քաղաքի արևելյան կողմը Արեւ դուռնով: Գնալով հնձանի մոտ, ուր առաջ իրենց կացարանն էր, ընկերներին ավետիք տվեց ու ինքն անցավ գնաց քաղաքից հեռու հյուսիսային կողմի արևելք ընկած մի վայր, մի ավազուտ սարավանդ բարձրավանդակ, մոտիկ բուն պողոտային, որը տանում էր Արտաշատ քաղաքը:

193 Երբ այնտեղ հասավ, ծունր դրեց, սկսեց աղոթել և ասել. «Տեր ամենայնի, ո՞վ կարող է քեզ հատուցել մեզ շնորհած քո բարիքների դիմաց, քանզի դու հաստատուն պահեցիր քո նկատմամբ ունեցած մեր հույսը և ազատեցիր մեզ զազանի պիղծ ժանիքներից, որն ապականում էր մեզ: Բայց մենք էլ ինչ կարող ենք փոխարենը հատուցել, եթե ոչ մեր անձերը քո փրկութեան փոխարեն, քանզի դու ինքդ արժանի արեցիր մեզ քո ծառայութեանը, քո անունը կրելու, որով ապրեցիր մեզ, քանի որ բացի քեզանից, Տեր, ուրիշ ոչ ոքի չենք ճանաչում և քո անունն ենք արտասանում շարունակ:

194 Բայց լավ է, ու մենք մեռնենք քո սրբութեան մէջ, քան թե մեր ձեռքերը մեկնենք օտար աստվածների, որոնք չեն էլ եղել, և հեթանոսների ամբողջ պաշտամունքն էլ ոչինչ է: Դու ես արարիչը, և ամեն ինչ քեզանից է ու քո միածին Որդուդ, առանց որի ոչինչ չի եղել, և «քո բարի հոգին թող առաջնորդի մեզ զեպի ուղիդ երկիր», որը կտանի մեզ երկնավոր հավիտենական բարիքներին:

195 Ներկայանալու ենք քո Միածնի առջև, որպեսզի առանց ամօթի կանգնենք աջ կողմում, երբ ուղարկես նրան «լուստ բնակութեան վայրերից նայելու երկրի բոլոր բնակիչներին: Նա ստեղծեց մարդկանց սրտերը և նրանց բոլոր գործերին ուշադիր է, քանզի մենք էլ՝ քո ժողովրդից ենք, քո արտոյի հոտից և կմտնենք քո սիրելիների համար պատրաստված հարկերի մէջ: Փութամք, Տեր, դուրս ելնել այս մարմնից, խառնվելու քո սիրելի միածին Որդու գնդին և նրանց թվին, որոնք սիրեցին մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի գալստան օրը: Ազատիր մեզ այս պղծությունից, իսկ եթե տանջանքներ տրվեն մեզ, քո անվան համար, պատրաստ ենք: Դու մեզ չես զրկի, որովհետև դու, Տեր, ինքդ վկայում ես ինձ համար, որ երկրավոր կյանքից ոչինչ եմ ցանկացել իմ մանկութունից. քանի

պէտ և զիւր զգեստիկն բճրճեալ պատառատուն ի նմանէն ի դուրս բերէր՝ սակայն յաղթող պահէր զանձն իւր սրբութեամբ:

192 Եւ բացեալ զդուրս տանն բռնաբար՝ ի դուրս ելանէր, հերձեալ զամբոխ մարդկանն. և ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել զնա: Եւ ընթացեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ նլանէր ընդ արևելս կոյս, ընդ Արեգ գոտն քաղաքին: Երթեալ առ հնձանօքն, ուր էինն իսկ յառաջ վանք իւրեանց՝ ձայն աւետեաց մատուցանէր ընկերացն. և ինքն անցանէր հարուստ մի ի քաղաքէն ի կողմն մի հիւսիսոյ, ի տեղի մի յարևելս կոյս, ի սարաւանդակ ի բարձրաւանդակ յաւազին տեղի մի, մօտ ի բուն պողոտայն, որ երթալը յԱրտաշատ քաղաք:

193 Իբրև եհաս յայն տեղի՝ ծունր եղեալ կայր յաղօթս և ասէր. «Տէր ամենայնի, ո՞վ կարիցէ հատուցանել քեզ փոխանակ բարեացն, որ ի քէն շնորհեցաւ մեզ. զի պահեցեր զյոյս մեր հաստատուն որ ի քեզ էր. և ապրեցուցեր զմեզ ի պղծալից ժաննաց զպզանին որ ապականէին զմեզ: Այլ զի՞նչ ևս կայցէ ի մեզ կար՝ փոխարէնս հատուցանել քեզ. բայց անձինք մեր լիցին փոխանակ փրկութեան քում. զի դու ինքն արժանիս արարեր զմեզ արբանեկութեան, կրել զանունդ քո, որով ապրեցուցեր զմեզ. զի բայց ի քէն, Տէր, զայլ ոչ ոք դիտեմք, և զանուն քո անուանեմք զօր հանապազ:

194 «Այլ մեզ լաւ է մեռանել ի սրբութեան քում, քան թէ ձգիցն մք զձեռս մեր յաստուածս օտարս, որ չիցեն իսկ. այլ ոչ ինչ իսկ են ամենայն պաշտամունք հեթանոսաց. զի դու ես արարիչ, և ամենայն ի քէն է և Որդուվդ քո միածնաւ, առանց որոյ եղև և ոչինչ, և «Հոգիդ քո բարի առաջնորդեսցէ մեզ յերկիր ուղիդ», որ տանի զմեզ ի բարութիւնսն յաւիտենականսն յերկրաւորսն:

195 «Որոյ յանդիման լինելոց և մք առաջի Միածնիդ քոյ. զի առանց ամօթոյ կայցեմք ի կողմն աջակողմանն, յորժամ առաքեսցես զդա «ի պատրաստ լուսոյ բնակութենէդ հայել յամենայն բնակիչս երկրի»: Որ ստեղծ իսկ զսիրտս որդոց մարդկան, որ ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա: Զի և մեք ի ժողովրդենէ քում մէ եմք և ի խաշնէ արօտի քոյ. մտցուք ի յարկսդ, զոր պատրաստեցեր սիրելեաց քոց: Փութամք, Տէր, զի ելցուք ի մարմնոյս, զի խառնեսցուք ի գունդ միածնի Որդոյդ քոյ սիրելոյ, և ի թիւ այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երևելոյ զալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ի պղծութենէս և եթ ապրեսցուք. այլ եթէ եկեսցեն տանջանք ի վերայ մեր վասն անուան քոյ՝ պատրաստ եմք: Զի ոչ զրկես դու զմեզ. զի դու, Տէր, ինքնին վկայես ինձ, զի վարուց երկրակեաց կենացս ես

դուրս էր բերված նրա կողմից, սակայն ինքը հաղթող պահեց իր անձը սրբությամբ:

192 Ուժով բաց անելով տան դռները, դուրս եկավ, ճեղքեց մարդկանց ամբոխը, և ոչ ոք կարողացավ հաղթահարել նրան: Ընթանալով քաղաքի մէջ, ելավ քաղաքի արևելյան կողմը Արեգ դռնով: Գնալով հնձանի մոտ, ուր առաջ իրենց կացարանն էր, ընկերներին ավետիք տվեց ու ինքն անցավ զնաց քաղաքից հեռու հյուսիսային կողմի արևելք ընկած մի վայր, մի ավազուտ սարավանդ բարձրավանդակ, մոտիկ բուն պողոտային, որը տանում էր Արտաշատ քաղաքը:

193 Երբ այնտեղ հասավ, ծունր դրեց, սկսեց աղոթել և ասել. «Տէր ամենայնի, ո՞վ կարող է քեզ հատուցել մեզ շնորհած քո բարիքների դիմաց, քանզի դու հաստատուն պահեցիր քո նկատմամբ ունեցած մեր հույսը և ազատեցիր մեզ զազանի պիղծ ժանիքներից, որն ապականում էր մեզ: Բայց մենք էլ ինչ կարող ենք փոխարենը հատուցել, եթե ոչ մեր անձերը քո փրկության փոխարեն, քանզի դու ինքդ արժանի արեցիր մեզ քո ծառայությանը, քո անունը կրելու, որով ապրեցիր մեզ, քանի որ բացի քեզանից, Տէր, ուրիշ ոչ ոքի չենք ճանաչում և քո անունն ենք արտասանում շարունակ:

194 Բայց լավ է, ու մենք մեռնենք քո սրբության մէջ, քան թե մեր ձեռքերը մեկնենք օտար աստվածներին, որոնք չեն էլ եղել, և հեթանոսների ամբողջ պաշտամունքն էլ ոչինչ է: Դու ես արարիչը, և ամեն ինչ քեզանից է ու քո միածին Որդով, առանց որի ոչինչ չի եղել, և «քո բարի հոգին թող առաջնորդի մեզ զեպի ուղիդ երկիր», որը կտանի մեզ երկնավոր հավիտենական բարիքներին:

195 Ներկայանալու ենք քո Միածնի առջև, որպեսզի առանց ամոթի կանգնենք աջ կողմում, երբ ուղարկես նրան «լուստ բնակության վայրերից նայելու երկրի բոլոր բնակիչներին: Նա ստեղծեց մարդկանց սրտերը և նրանց բոլոր գործերին ուշադիր է, քանզի մենք էլ-քո ժողովրդից ենք, քո արտաի հոտից և կմտնենք քո սիրելիների համար պատրաստված հարկերի մէջ: Փութամք, Տէր, դուրս ելնել այս մարմնից, խառնվելու քո սիրելի միածին Որդու զնդին և նրանց թվին, որոնք սիրեցին մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի գալստյան օրը: Ազատիր մեզ այս պղծությունից, իսկ եթե տանջանքներ տրվեն մեզ, քո անվան համար, պատրաստ ենք: Դու մեզ չես զրկի, որովհետև դու, Տէր, ինքդ վկայում ես ինձ համար, որ երկրավոր կյանքից ոչինչ եմ ցանկացել իմ մանկությունից. քանի

իրբն զբիր ական, և ի հովանի թևոց քոց ապրեցաք յանօրէնութեանցս բազմութենէ. և ահա մեռանիմք վասն փառաւորեալ անուանդ քոյ»: Եւ զայս միտքան սասցեալ՝ առ հասարակ սպառեցան:

201 Եւ մի ոմն որ անդէն ի ներքս սպանին ի հնձանի անդ, ուր էին վանք նոցա. որ այսպէս ասէր ի ժամ հրաժարելոյն իւրոյ. «Գոհանամ զքէն, Տէր բարեբար, զի և զիս ոչ զրկեցեր. զի ես հիւանդ էի, և ոչ կարացի ընթանալ և զհետ ընկերացն ժամանել, սակայն դու, Տէր մարդասէր և քաղցր, ընկա՛լ և խառնեա՛ր՝ և զիմ ոգիս ի գունդ քոյ սուրբ վկայիցն, ընկերացն իմոց և քերցն, առ քո աղախինն և մայրն մեր և զլուխ Գայիանէ, և զքեզ սիրիչ և որդեակ մեր Հովիփսիմէ»: Եւ սա այսու օրինակաւ խօսեալ՝ փոխեցաւ: Եւ քարշեալ ի քաջ ընկեցին զմարմինս նոցա՝ առ ի կեր լինել շանց քաղաքին և գազանաց էրկրի և թռչնոց երկնից:

202 ԺԹ. Իսկ թագաւորին թողեալ զիր ամօթն կորանաց, որ պարտ էր նմա ամաչել, որ այնչափ անուանի եղեալ՝ քաջութեամբ առաւելոյր ի մարտս պատերազմացն. նաև և յղղիմպիադսն Յունաց հսկայազօր երեւեալ, բազում գործս արութեան և անդ ցուցեալ, և ոչ սակաւ մղեալ պատերազմունս յայնկոյս Եփրատ գետոյ ի կողմանս Տաճկաց. ուր և կարեւրէր խոցեալ՝ ելանէր երիվարան ի պատերազմէն. իսկ նորա առեալ զերիվարն, և գասպազէն նորին և զիր զանազէնն առեալ կապեալ ի թիկունսն՝ ի վերայ մկանանցն ի լիւզ անցանէր ընդ գետն Եփրատ. արդ՝ որ այնչափ հզօր զօրաւորն էր և բուն ոսկերօք՝ յաղջկանէ միջէ յաղթահարեալ լինէր կամօրն Աստուծոյ: Եւ զայն ոչ էր եղեալ ի մտի զամօթն նախատանացն, այլ ի տեսիլ սիրոյ նորա ջեռեալ՝ տրտմեալ ընդ մահ աղջկանն, տիրացեալ սգայր:

203 «Տեսէ՛ք, ասէ, զկախարդասար աղանդ ազգիդ քրիստոնէից. զիւրդ կորուսանեն զանձինս բազումս մարդկան, հանեալ յաստուածոցն պաշտամանէ. յերկրաւոր վայելից կենացս խափանեն, և ի մահուանէ ոչ դողան. մանաւանդ վասն սքանչելոյն Հովիփսիմեայ, որոյ ոչ գոյր համեմատ յերկրի ի ծնունդս կանանց: Վասն զի սիրտ հատեալ զհետ անհնարին և անմոռաց՝ ի մտացս շանկանի, մինչ կենդանի եմ ես, Տրդատ արքայ: Զի զՅունաց աշխարհն և զՀռոմոց քաջ գիտեմ, և զմեր Պարթևաց կողմանսն, վասն զի բնութիւն իսկ է

ցինք բազմութեան անօրենութիւնից: Մեռնում ենք ահա քո փառավորալ անվան համար»: Այս բանը միտքերան ասելով ամենքը կոտորվեցին:

201 Նրանցից մեկին հնձանի ներսում սպանեցին, ուր նրանց կացարանն էր. նա այսպես էր ասում կյանքից հրաժարվելու ժամին. «Գոհանամ քեզանից, Տէր բարեբար, որ ինձ էլ չզրկեցիր, քանզի ես հիվանդ էի և չկարողացա քայլել ու իմ ընկերների հետ ժամանել, Սակայն դու, Տէր մարդասեր և քաղցր, իմ հոգին ևս ընդունիր ու խառնիր քո սուրբ վկաների գնդին, իմ ընկերներին ու բույրբրին, քո աղախին և մեր մայր Գայանե գլխավորին և քեզ սիրող ու մեր որդակ Հովիփսիմեի մոտ»: Այսպես խոսելով նա վախճանվեց: Նրանց բոլորի մարմինները քաշելով դուրս գցեցին, որպեսզի կեր դառնան քաղաքի շներին, երկրի գազաններին ու երկրնքի թռչուններին:

202 ԺԹ. Իսկ թագավորը մոռացել էր նվաստացումը, որի համար պետք է ամաչեր, քանզի այնքան անվանի լինելով քաջութեամբ գերազանցել էր պատերազմներում, հունաց ողիմպիական [խաղերում], հսկայի զորութեամբ ասպարեզ գալով, բազում քաջազործութիւններ էր ցույց տվել: Ոչ սակաւ պատերազմներ էր մղել Եփրատ գետի այն ափին, արարների (Տաճկաց) կողմերում, ուր և խիստ խոցված երիվարով դուրս էր եկել պատերազմից: Այնուհետև նա վերցնելով երիվարը, ասպազեանն ու զենքերը և կապելով մեջքին, ալիքների վրա լողալով՝ անցել էր Եփրատ գետը: Արդ՝ նա որ այնչափ հզոր էր և ամբակազմ, Աստծու կամքով մի աղջկանից պարտվեց: Սակայն նա չէր մտածում ամոթալի անպատվութիւնների մասին, այլ նրա գեղեցկութիւնը տեսնելու ցանկութեամբ վառված, տրտմել էր աղջկա մահվան համար և տխուր սգում էր:

203 «Տեսեք, ասում էր, թե ինչպես քրիստոնյաների կախարդական աղանդը մարդկային բազմաթիվ կյանքեր է խլում՝ նրանց հեռացնելով աստվածների պաշտամունքից: Երկրավոր կյանքի վայելքները արգելում են և մահվանից շեն դողում: Մանավանդ սքանչելի Հովիփսիմեի համար [եմ ասում], որ կանանցից ծնվածների մեջ աշխարհում իր նմանը չուներ: Վասնզի սիրտս նրա հետ է, և նա ամենևին իմ մտքից դուրս չի գա, քանի կենդանի եմ ես՝ Տրդատ արքա: Ես քաջ գիտեմ հույների և հռոմայեցիների (Հռոմոց) երկրները ու մեր պարթևների կողմերը, որը մեր բնիկ երկիրն է, Ասորես-

մեր, և զԱսորեստան և զՏաճկաստան և զԱտրպատական: Եւ զի՞ մի ըստ միողէ թուեմ. զի բազում տեղիք այն են, որ իմ խաղաղութեամբ է հասեալ, և բազումք այն են, որ մարտիւ պատերազմաւ աւարի ասպատակեալ: Ոչ ուրեք տեսեալ է նման նմանութիւն այսր գեղոյ, զոր էր կորուսեալ այս կախարդացն. զի այսպէս զօրացան կախարդինքն, մինչև ինձ յազթեցին»:

204 Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ՝ առնոյր հրաման զահճապետն վասն սրբոյն Գայիանէայ սպանման: Իսկ նա իբրև լուա՛ առ սէրն յեղեալ զեղեալ յիմարեալ ապշեալ և ոչ յիշեալ վասն մահուան սրբոյն Ղոբիսիմեայ՝ համարեցաւ եթէ կենդանի իցէ: Մեծ աւագութեան, բարձի և պատուոյ պարգևս խոստանայր՝ եթէ յանկարծ ոք հնարեսցէ պատրել հաճել զմիտս աղջկանն՝ գալ առ նա: Իսկ նա ապէ, թէ «Այնպէս կորիցեն ամենայն թշնամիք քո, արքայ, և որ զաստուածքս անարգենն և զհրամանս ձեր թագաւորաց. այլ կայ կախարդն այն, որ ապականեալ կորոյս զչքնաղագեղն, և երկու ևս ընկերք նորուն»:

205 Իբրև լուա, թէ մեռաւ սուրբն Ղոբիսիմէ՛ զարձեալ ի նոյն տրամութիւն ընկլաւ, և իջեալ նստէր ի վերայ գետնոյ, և լայր և ի սուգ մտանէր: Գարձեալ հրաման տայր վասն առաքինոյն Գայիանեայ, թէ նախ զլեզուն ընդ ծործորակսն հանել, և ապա սպանանել վասն զի իշխեաց վնասակար խրատուն իւրով կորուսանել զայնպիսին, որ զգիցն գեղեցկութիւն ունէր ի մէջ մարդկան: Իսկ զորին խըրատող անշնորհ առել զգիսն իշխեաց, որոց նմայն զայն շնորհեալ էր գեղեցկութիւն. վասն այնորիկ զնա կտտամահ սպանցեն:

206 Արդ՝ ելեալ զահճապետն պարծելով՝ շարամահ առնել զնա, և ետ հանել զնոսա շղթայիւք ի քաղաքէն ընդ դուռն հարատոյ, ընդ կողմն պողոտային որ հանէր ի Մեծամօրի կամուրջն, ի տեղին յայն, ուր սովոր էին սպանանել զամենայն մահապարտս, ի ճախճախուտ տեղի մի, մօտ ի պարկէն փոսին որ շուրջ գայր զքաղաքան: Եւ վարեցին շորս շորս ցիցս միում միում ի նոցանէն:

207 Եւ մինչդեռ կազմէին զայն՝ սկսաւ ասել սուրբն Գայիանէ ընկերօքն հանդերձ այսպէս. «Գոհանամք զքէն, Տէր, որ արժանի արարեր զմեզ մեռանել վասն մեծի անուանդ քոյ, և յարգեցեր զհո-

տանը, արարների՞ երկիրը (Տաճկաստան) և Ատրպատականը: Եվ ինչու մեկ առ մեկ թվեմ, քանզի բազում են այն վայրերը, որտեղ ես հասել եմ խաղաղությամբ և բազում են այն երկրները, որոնք պատերազմելով ասպատակել և ավարել եմ: Սակայն ոչ մի տեղ չեմ տեսել նմանությունը այսպիսի գեղեցկության, որը կորցրեցին այդ կախարդները: Քանզի այնպես զօրացան կախարդանքները, մինչև որ ինձ ևս հաղթեցին»:

204 Վաղ առավոտյան նրա մոտ եկավ զահճապետը՝ հրաման առնելու սուրբ Գայանեի սպանման համար: Իսկ նա երբ լսեց, սիրո պատճառով հուզված, հիմարացած և ապշած լինելով, շփշեց սուրբ Ղոբիսիմեի մահը, կարծելով թե կենդանի է: Մեծ ավագության, բարձի ու պատվի պարգևներ էր խոստանում, եթե հանկարծ որևէ մեկը կարողանար հնար գտնել աղջկան համոզելու՝ գալ իր մոտ: Բայց նա ասաց նրան. «Այդպես կկորչեն քո բոլոր թշնամիները, արքա, և որոնք աստվածներին և ձեր թագավորների հրամանները կանարգեն: Սակայն դեռ կա այն կախարդը, որն ապականելով կորցրեց շքնաղագեղ [աղջկան], ինչպես նաև կան նրա երկու ընկերները»:

205 Երբ լսեց, թե մեռած է սուրբ Ղոբիսիմեն, զարձյալ նույն տրամության մեջ խորասուզվեց և, իջնելով գահից, նստեց գետնի վրա, լալիս էր ու սգում: Գարձյալ հրաման տվեց առաքինի Գայանեի մասին, թե նախ լեզուն ծոծորակից հանել, և ապա սպանել նրան, քանի որ համարձակվել էր իր վնասակար խրատներով կորուստյան մատնել այնպիսի կույսին, որն աստվածների գեղեցկությունն ուներ մարդկանց մեջ: Իսկ նա սրա խրատների պատճառով համարձակվեց անշնորհակալ լինել աստվածներին, որոնք նրան գեղեցկություն էին շնորհել: Այս բանի համար անհրաժեշտ համարեց նրան տանջամահ անել:

206 Արդ՝ ելավ զահճապետը նրան տանջամահ անելու. շղթայակապ հանել տվեց քաղաքից, հարավային դռան մոտ, այն ճառագարհի կողմը, որը տանում էր դեպի Մեծամօրի կամուրջը, ուր ըստ սովորության սպանում էին բոլոր մահապարտներին, մի ճախճախուտ վայրում քաղաքի շուրջը պտտվող խրամ փոսի մոտ: Նրանցից ամեն մեկի համար շորսական ցից տնկեցին:

207 Եվ մինչդեռ պատրաստում էին այս, սուրբ Գայանեն սկսեց այսպես խոսել իր ընկերների հետ մեկտեղ. «Գոհանում ենք քեզանից, Տէր, որ մեզ արժանի դարձրեցիր քո մեծ անվան համար

ղէղէն բնութիւնս մեր, զի լիցուք արժանի աստուածութեանդ քում-
և հաղորդեցեք զիս մահուան սրբոց քոց վկայիցն, Հոփսիմեայ և
ընկերացն: Եւ արդ՝ փութամ և անձկացեալ եմ հասանել նոցա որ
դքեղն սիրեցին, և ուրախ եմ, զի ժամանեցից զկնի դատերն իմոյ և
որդեկին իմոյ Հոփսիմեայ և քերցն իմոց և ընկերացն: Արդ՝ յիշեա՛
ղմեզ, Տէր, որ «վասն անուան քոյ մեռանիմք զօրհանապազ. հա-
մարեցաք իբրև զուխար ի սպանումն». «արի՛ և մի՛ մերժեք զմեզ
վասն անուան քոյ». և դու տո՛ւր մեզ գլաղթութիւնդ քո, և շարն գոր-
ծակցօքն հանդերձ նկուն լիցի յահէ փառաց քոց»:

208 Եւ յետ այսորիկ մատեան և պատառեցին գհանդերձս նոցա
յանդամոց նոցա, և պրկեցին զնոսա մի մի ի շորս շորս ցիցս: Եւ ծա-
կեցին զմորթն ի պնդունս նոցա և եղին փողս և փշելով այնպէս
կենդանութն մորթեցին զաւորքսն երեսին, ի ներքուստ ի վեր մինչև ի
ստինսն, և ծակեալ զծործորակսն՝ և զլեզուսն ընդ այն հանէին: Եւ
վարեցին ևս քարինս ընդ զոգս նոցա, և ցրուեալ գաղիս նոցա յորո-
վայնիցն ընդ զոգս նոցա. և քանզի դեռ ևս կային կենդանի՝ և ապա
բարձին զգլուխս նոցա սրով:

209 Արդ՝ որք միանգամ եկեալ էին ընդ նոսա անտուստ ի Հո-
ռոմոց աշխարհէն, որ միանգամ միաբանք եկին հասին յերկիր Հա-
յաստան աշխարհիս՝ աւելի էին քան զեօթանասուն մարդ: Իսկ որ
սպանան ընդ սուրբ տիկնայսն, ընդ Գայիանայ և ընդ Հոփսիմեայ,
նոքիմբք հանդերձ որ թուեցան ի թիւ վկայելոցն՝ ընդ ամենայն
սպանեալն երեսուն և եօթն մարդ:

210 Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն
Հոփսիմէ դասուն սրբով, երեսուն և երեք նահատակակից ընկերօքն
հանդերձ և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գայիանէ երկու
խորովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին
զպսակն յաղթութեան:

211 Ի. Արդ՝ աուրս վեց ի խոր տխրութեան և յանհնարին տըրտ-
մութեան կացեալ թագաւորն առ անձուկ սիրոյ գեղոյն Հոփսիմեայ.
ապա յետ այսորիկ ժամ տուեալ որսոյ՝ ամենայն զօրաց ածել կուտել
զպառականն, խուճապական սփռեալ, երազազ տուեալ, թակարդ
ձգեալ, կամեցեալ որս առնել, երթեալ ի դաշտն Փառական Շեմա-
կաց:

212 Այն ինչ ի կառս ելեալ կամէր թագաւորն ըստ քաղաքն ելա-
նել՝ անդէն վաղվաղակի պատուհաս ի Տեառնէ ի վերայ հասանէր. և
հարեալ զթագաւորն այսոյն պղծութեան՝ ի կառացն ի վայր կործա-

մեռնելու, հարգեցիր մեր հողեղեն էութիւնը, որպեսզի արժանի
չինենք թո աստվածութիւնը, և ինձ էլ մասնակից դարձրիր թո սուրբ
նահատակների՝ Հոփսիմեի ու նրա ընկերների մահվանը: Արդ՝
շտապում և փափագում եմ հասնել նրանց, որոնք քեզ սիրեցին, և
ուրախ եմ, որ կհասնեմ իմ զուստր ու որդյակ Հոփսիմեի ու իմ
քույրերի և ընկերների ետեկց: Հիշիր, Տէր, որ «թո անվան համար
մեռնում ենք ամեն օր, իբրև ոչխար, որ մորթվելու է տարվում»: «Զարթնիր և մեզ ևս մի մերժիր հանուն թո անվան»: Տուր մեզ թո
հաղթութիւնը, իսկ շարը իր գործակիցներով հանդերձ կընկճի թո
փառքի ահից»:

208 Սրանից հետո մոտեցան ու պատառոտեցին նրանց հան-
գերձները և պրկեցին նրանց՝ յուրաքանչյուրին շորս ցցի վրա: Ծա-
կեցին մորթերը, ոտքերի կողմից խողովակներ դրեցին և այնպես
փշելով ողջ-ողջ մորթագերծ արեցին, երեք սրբերին էլ ներքևից վեր
մինչև ստինքները, ապա ծոծրակները ծակելով, լեզուները այնտե-
ղից դուրս քաշեցին: Քարեր լցրին նրանց գոգերը և նրանց աղիք-
ները որովայններից ցրելով հանեցին գոգները, և որովհետև դեռ
կենդանի էին, ուստի սրով կտրեցին նրանց գլուխները:

209 Արդ՝ ամենը որ նրանց հետ միաժամանակ եկել էին հոռո-
մայեցիների երկրից և բոլորը միասին հասել մեր Հայաստան աշ-
խարհը, ավելի քան յոթանասուն հոգի էին: Իսկ որոնք սպանվեցին
սուրբ տիկնանց՝ Գայանեի և Հոփսիմեի հետ, նրանց հետ մեկտեղ,
որ հիշվեցին նահատակվածների թվում, ընդամենը երեսունյոթ,
մարդ էին:

210 Նահատակվեց սուրբ Հոփսիմեն սրբերի դասով մեկտեղ
Հոռի՝ ամսի քսանվեցին երեսուներեք նահատակակից ընկերներով:
Իսկ Հոռի ամսի քսանյոթին սուրբ Գայանեն իր երկու ընկերներով,
որոնք նրա հետ մարտնչեցին, պսակներ ընդունեցին և առան հաղ-
թութիւն թաղը:

211 Ի. Արդ՝ վեց օր խոր տխրութիւն և անտանելի տրտմու-
թիւն մեջ էր թագավորը, Հոփսիմեի գեղեցկութիւնն նկատմամբ
ունեցած տենչալի սիրո պատճառով: Այնուհետև, որսի ժամ որոշեց,
բոլոր զորքերին հրամայեց հավաքել բերել որսի զենքերը, տագ-
նապ գցել, որսի ցանցեր պատրաստել, թակարդներ լարել. կամե-
նում էր որս առնել Փառական Շեմակաց՝ դաշտում:

212 Մինչդեռ կառքի վրա նստած թագավորը քաղաքից դուրս
էր եկել, իսկույն նրա վրա տիրոջ պատուհասը հասավ, և պիղծ

նէր: Եւ անդէն մոլեգնել սկսաւ, և իւրովի ուտել զիր մարմինն. նա և ըստ նմանութեանն նարուգողոնոսորայ արքային Բաբելացոց, ելնալ ըստ մարդկային բնութիւնս արտաքս՝ ի նմանութիւն վայրենի խողաց, իբրև զնոսա ընդ նոսա ի մէջ նոցա երթեալ բնակէր: Եւ այնուհետև մտեալ յեղէզն, խոտաճարակ լեալ անհնարին անզգայութեամբ, մերկ գանձն ընդ դաշտան կոծելով: Զի թէպէտ կամեցան արգելու անդէն ի քաղաքին՝ ոչ կարացին. մի՛ վասն բնական ուժոյն, և մի՛ վասն զի էր և ոյժն դիւաց որ ի նմայն հարեալ էին:

213 Նա և ամենայն մարդիկն որ ի քաղաքին էին՝ նոյն օրինակ դիւաբախք մոլեգնէին. և անհնարին կործանումն ի վերայ աշխարհին հասանէր: Եւ ամենայն ընտանիք թագաւորին, ծառայք և սպասաւորք առ հասարակ, հարուածովք հարեալք լինէին. և անհնարին սուգ վասն հարուածոցն լինէր:

214 Յայնմ ժամանակի տեսիլ երևեալ յԱստուծոյ ի վերայ քեռ թագաւորին, որոյ անուն էր Խոսրովիդուխտ: Արդ՝ եկեալ խօսէր ընդ մարդկանն, պատմէր զտեսիլն և ասէր. «Տեսիլ երեւեցաւ ինձ յայսմ գիշերի. այր մի ի նմանութիւն լուսոյ եկեալ՝ պատմեաց ինձ, եթէ «Ոչ այլ ինչ գոյ բժշկութիւն հարուածոցդ, որ եկին հասին ի վերայ ձեր՝ եթէ ոչ յղեսջիք դուք ի քաղաքն յԱրտաշատ, ածել անտի զկայեալն Գրիգորիոս. նա եկեալ ուսուցէ ձեզ դեղ ցաւոցդ բժշկութեանն»:

215 Արդ՝ իբրև լուան մարդիկն՝ սկսան ծիծաղել զբանիւքն զոր ասաց. սկսան խօսել ընդ նմա և ասեն. «Եւ դո՛ւ, ուրեմն մոլեգնեցար. դև ուրեմն հարաւ ի քեզ: Զիա՞րդ է, զի այս հնգետասան ամ է, զի ընկեցին զնա յանհնարին խոր վիրապն, և դու ասես եթէ կենդանի է. արդ և ոսկերոտին իսկ ո՞ւր իցեն. զի նոյն օրին, իբրև իջուցին զնա անդր՝ յօձիցն իսկ տեսլենէն նոյնժամայն սատակեալ իցէ»:

216 Իսկ կրկնեաց դարձեալ ևս կնոջն զնոյն տեսիլ, և հնգկնեաց սպառնալեօք, զի եթէ ոչ պատմեսցէ ստէպ ստէպ՝ մեծամեծ տանջանս ընկալցի, և հարուածք մարդկան և թագաւորին ևս քան զևս սաստկացցին մահու և պէսպէս տանջանօք: Եւ մտեալ անդրէն Խոսրովիդուխտն՝ մեծաւ երկիրիւ և զգուշութեամբ ասաց զբանսն հրեշտակին:

217 Իսկ նոքա վաղվազակի յղէին անդր նախարար զոմն աւագ, որոյ անուն Օտայ կոչէր: Եւ գնաց նա ի քաղաքն Արտաշատ՝ հանել զնա ի խոր բանդէ վիրապին: Արդ՝ իբրև եկն հհաս Օ-

գեր խփելով թագաւորին կառքից վայր տապալեց: Անմիջապէս սկսեց մոլեգնել ու ինքն իրեն ուտել և բարեւացիներ ի նարուգողոնոսոր արքայի նման մարդկային բնութիւնից դուրս գալով՝ վայրենի խողերի կերպարանքով, իբրև նրանցից մեկը գնաց նրանց մեջ բրնակվելու: Այնուհետև մտնելով եղեզնուտը խոտաճարակ դարձավ, սաստիկ անզգայութեամբ դաշտերում կոծելով իր մերկ մարմինը: Թեպետև կամեցան նրան արգելափակել քաղաքում, չկարողացան. նախ բնական ուժի պատճառով և ապա շղթանալով նրա մեջ մըտած դիվական ուժին*:

213 Նաև քաղաքի բոլոր մարդիկ նույնօրինակ դիվահար եղած մոլեգնում էին, ու սաստիկ կործանում հասավ երկրին: Թագաւորի բոլոր մերձավորները, ծառաներն ու սպասավորները առհասարակ հարվածներ կրեցին ու ահաւոր սուգի մեջ էին պատուհասի պատճառով:

214 Այն ժամանակ Աստուծոց տեսիլ երևաց թագաւորի քրոջը, որի անունն էր Խոսրովիդուխտ: Արդ՝ եկավ պատմեց մարդկանց իր տեսիլը՝ ասելով. «Ինձ տեսիլք երևաց այս գիշեր. մի մարդ լուսի նմանութեամբ եկավ պատմեց ինձ, թե ձեզ վրա հասած հարվածներից բժշկութիւն չի լինի, եթէ [մարդ] չուղարկեք Արտաշատ քաղաքը՝ այնտեղից բերելու կապյալ Գրիգորին: Նա գալով կսովորեցնի ձեզ ցավերից բուժվելու գեղը»:

215 Երբ մարդիկ լսեցին, սկսեցին ծիծաղել նրա խոսքերի վրա: Խոսեցին նրա հետ ու ասացին. «Ուրեմն դու էլ մոլեգնեցիր, և դիվահար եղար: Ինչպե՞ս է, որ ահա տասնհինգ տարի նրան գցել են սոսկալի և որ վիրապը, և դու ասում ես, թե կենդանի է: Որտե՞ղ են նրա ոսկորները, նույն օրն իսկ, երբ նրան այնտեղ իջեցրին, օձերի հենց տեսքից նույն ժամին մեռած կ'լինի»:

216 Սակայն նույն տեսիլքը դարձյալ երևաց կնոջը հինգ անգամ և սպառնալիքով կրկնեց, որ եթէ տեսիլքը շուտ-շուտ չպատմի, մեծամեծ տանջանքներ կկրի, և մարդկանց ու թագաւորի հարվածները առավել ևս կսաստկանան մահվամբ ու պեսպէս տանջանքներով: Այդ ժամանակ Խոսրովիդուխտը գնաց և մեծ երկնալուծով ու զգուշութեամբ պատմեց հրեշտակի խոսքերը:

217 Իսկ նրանք շուտափութեամբ այնտեղ ուղարկեցին մի ավագ նախարարի, որի անունն էր Օտա: Նա գնաց Արտաշատ քաղաքը նրան վիրապի խոր բանտից հանելու: Երբ Օտան եկավ հասավ Ար-

տաշն ի քաղաքն յԱրտաշատ՝ ընդ առաջ ելանէին նմա քաղաքացիքն՝ հարցանել զպատճառս գալոյն: Եւ նա ասէ ցնոսա, թէ «Վասն կապելուն Գրիգորի եկեալ եմ, տանել զնա»: Իսկ նոքա զարմացեալ առ հասարակ ասէին. «Ո՞ր գիտէ թէ կայցէ. զի բազում ամբ են, զի ընկեցին զնա անդր»: Իսկ նա պատմեաց զիրս տեսլեանն և զգործն զինչ եղևն իսկ:

218 Եւ եկին բերին կարս պարանաց երկայնս և ստուարս, և կցեցին իջուցին ի ներքս: Աղաղակեաց Օտայ նախարարն ի ձայն մեծ և ասէ. «Գրիգորիս, եթէ կայցես ուրեք՝ ե՛կ ի դուրս. զի տէր Աստուածն քո, զոր պաշտէիրն դու՝ նա հրամայեաց հանել զքեզ այտի»: Եւ անդէն լուտն կացեալ՝ վաղվաղակի շարժեաց զպարանն, և բուռն հարեալ ունէր:

219 Իսկ սոցա գիտացեալ՝ ձգեալ հանին զնա ի վեր, և տեսին զի թխացեալ էր մարմին նորա իբրև զածուղ սևացեալ. և անդէն հանդերձս մատուցեալ զգեցուցին նմա, և խնդովեամբ առին զնացին յԱրտաշատ քաղաքէ, տանել ի Վաղարշապատ քաղաք: Ցայնմ ժամանակի առ վտանգի տարակուսի ցաւոցն՝ ելեալ թագաւորն յերամէ խոզիցն՝ դիւին առեալ ածէր ընդ առաջ նորա մերկ խայտառակ: Եւ նախարարքն արտաքոյ քաղաքին սպասէին սոցա:

220 Արդ՝ իբրև տեսանէին զնոսա ի բացէ, զի գային Գրիգորիս Օտային հանդերձ, և այլ բազում մարդիկ, որ գային ընդ նոսա յԱրտաշատ քաղաքէ՝ ընդ առաջ խաղացեալ, մոլեգնելով և ուտելով զմարմինս իրեանց՝ դիւահարէին և փրփրէին առաջի նորա:

221 Իսկ նա վաղվաղակի ծունր եղեալ յաղօթս կայր, և նոքա անդրէն ի զգաստութիւն դառնային: Եւ նա անդէն հրամայեաց, զի արկցեն զանձամբք իրեանց հանդերձս և ծածկեսցեն զամօթ իրեանց: Եւ մատուցեալ թագաւորն և նախարարքն՝ բուռն հարեալ ունէին զոտից սրբոյն Գրիգորի և ասէին. «Խնդրեմք ի քէն, թող մեզ զյանցումն մեր, զոր մեք ընդ քեզ արարաք»:

222 Իսկ նա մատուցեալ կանգնեաց զնոսա ի գետնոյ անտի և ասէ. «Ես մարդ եմ իբրև զձեզ, և մարմին ունիմ իբրև զձերդ, բայց դուք ծաներո՞ւք զձեր արարիչն, որոյ զերկինս և զերկիր արարեալ է, զարեգակն և զլուսին և զաստեղս, զծով և զցամաք. և նա կարող է զձեզ բժշկել»:

223 Իսկ անդէն սկսա հարցանել Գրիգորիս, թէ ո՞ր եղեալ են մարմինք վկայիցն Աստուծոյ: Իսկ նոքա ասեն, թէ «Զորո՞ց վկա-

տաշատ քաղաքը, քաղաքացիք նրան ընդառաջ ելան՝ գալու պատճառը հարցնելու: Ասաց նրանց, թէ «կապլալ Գրիգորին տանելու համար եմ եկել» նրանք զարմացած առհասարակ ասացին. «ո՞վ գիտե՞ ո՞ղջ է, քանզի ահա շատ տարիներ են, որ նրան այնտեղ են գցել»: Իսկ նա պատմեց տեսիլքի զեպերը և ամեն ինչ, որ եղել էր:

218 Եվ եկան բերեցին երկայն ու հաստ պարաններ ու իրար կապելով իջեցրին ներքև: Մեծ ձայնով աղաղակեց Օտա նախարարը ու ասաց. «Գրիգոր, ուր որ ես, դուրս եկ, քանզի քո տեր Աստվածը, որին պաշտու՞մ էիր, հրամայեց հանել քեզ այդտեղից»: Սա անմիջապես ոտքի կանգնեց, իսկույն շարժեց պարանը ու ամուր բռնեց:

219 Իսկ սրանք, իմանալով, քաշեցին, վեր հանեցին նրան և տեսան, որ նրա մարմինը թխացել էր, ածուխի նման սևացել: Իսկույն հանդերձներ մատուցելով հագցրին նրան և խնդովեամբ Արտաշատ քաղաքից առանձնացին Վաղարշապատ քաղաքը: Այն ժամանակ սարսափելի տագնապալի ցավերից թագավորը դևի կողմից տարվելով՝ ելավ խոզերի երամից ու գնաց նրան ընդառաջ մերկ խայտառակ [վիճակում]: Իսկ նախարարները քաղաքից դուրս ներանց էին սպասում:

220 Երբ հեռվից տեսան նրանց՝ Գրիգորին Օտայի հետ մեկտեղ և այլ բազմաթիվ մարդկանց, որոնք նրանց հետ գալիս էին Արտաշատ քաղաքից, ընդառաջ շարժվելով, մոլեգնելով և իրենց ուտելով զիվահարում էին ու փրփրում նրա առջև:

221 Իսկ նա անմիջապես ծունկի գալով աղոթեց, և նրանք իսկույն զգաստացան: Ապա հրամայեց հանդերձներ գցել նրանց վերա, որ ծածկեն իրենց ամօթը: Թագավորն ու նախարարները մտնեալով բռնել էին սուրբ Գրիգորի ոտքերից ու ասում էին. «Խնդրում ենք քեզանից՝ ներիր մեր հանցանքները, որ մենք քո նկատմամբ գործել ենք»:

222 Իսկ նա մտտենալով գետնից բարձրացրեց նրանց ու ասաց. «Ես մարդ եմ ձեզ նման և ձեզ նման մարմին ունեմ, իսկ դուք պետք է ճանաչեք ձեր Արարչին, որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը, արեգակը, լուսինն ու աստղերը, ծովն ու ցամաքը և նա կարող է ձեզ բժշկել»:

223 Գրիգորը այնուհետև սկսեց հարցնել, թե ուր են գրված Աստծու վկաների մարմինները: Իսկ նրանք ասացին. «Ո՞ր վկա-

յից ասես»: Եւ նա ասէ, «Որ վասն Աստուծոյն մեռան ի ձէնը»: Իսկ նոցա ցուցեալ նմա զտեղիսն: Իսկ նա ընթացեալ ժողովել և ամփոփել զմարմինս նոցա ի սպանման տեղեացն, զի կային անդէն: Եւ տեսին զի զօրութեանն Աստուծոյ պահեալ էր զմարմինս նոցա. զի այն ինն տիւ էր և ինն գիշեր, զի արտաբոյ ընկեցեալ կային մարմինք նոցա, զի ոչ գազանի էր մատուցեալ և ոչ շան, քանզի անդէն շուրջ զքաղաքան էին, մօտ ի քաղաքն. և ոչ հաւու վնասեալ ևս էր նոցա. և ոչ հոտեալ էին մարմինք նոցա:

224 Իսկ նորա բերին հանդերձս սուրբս պատանաց. բայց երանելին Գրիգորիոս ոչ արժանի համարէր զպատանսն բերեալս թագաւորին, կամ զայլոց մարդկանն. այլ իւրաքանչիւր պատառտուն հանդերձիւն պատէր զսուրբսն. «Առ անգամ մի, ասէ, մինչև լիջիք զուր արժանի պատել զմարմինս նոցա»: Եւ ամփոփեաց, առ զնաց ի հնձանն, ուր վանքն իսկ լեալ էին նոցա. և իւր իսկ վանս անդէն կալեալ՝ օթեվանս առնէր: Եւ երանելին Գրիգորիոս զցայգն ամենայն առ Աստուած աղօթս մատուցանէր վասն նոցա փրկութեան, և խնդրուածս առնէր, զի դարձցին և ապաշխարութեան հնարս գտանել մարթացեն:

225 Եւ ի վաղիւ անդր թագաւորն և նախարարն և մեծամեծ աւագանին խառնադանձ ամբոխին բազմութեամբ եկեալ ի ծունր իջեալ առաջի սրբոյն Գրիգորի և առաջի սուրբ ոսկերաց վկայիցն Աստուծոյ՝ խնդրէին և ասէին. «Թո՛ղ մեզ զամենայն յանցումն շարեացն, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և խնդրեա՛ զու վասն մեր յԱստուծոյ բումմէ, զի մի՛ կորիցուք»:

226 ԻԱ. Իսկ կապեալն Գրիգորիոս անդէն խօսել սկսաւ և ասէ. «Որ ասէքդ, թէ «Աստուած քո»՝ Աստուած է և Արարիչ, ամենազօր կամայական բարերարութեամբն յանուստեք յաննիւթոյ զնիւթական արարածս գոյացոյց. նոյն ինքն էական զօրութեամբն յանտեղեաց, յանվայր յոչնչէ իմեքէ հրամայեաց հաստատել երկրի. որ զամենայն ինչ արար՝ Աստուածն ամենակալ, ամենարարն, ամենատէրն: Զնաժաներուք, զի բժշկեսցին ձեր ցաւք յանցանաց ի պատուհասէ այտի: Որ վասն իւրոյ մարդասէր ողորմութեանն խրատեաց զձեզ, ըստ քանի աստուածական Իմաստութեանն, որպէս ասաց իսկ, թէ «Զոր սիրէ Տէր՝ խրատէ. զանալից առնէ զորդի՛ զոր յակն առնու»: Իսկ նա բարերարութեամբ իրով կոչէ զձեզ յորդեգրութիւն:

ների մասին ես ասում». ասաց նա. «Որոնք Աստուծու համար մեռան ձեր ձեռքով», և նրանք ցույց տվին նրան այդ տեղերը: Իսկ նա զնաց, հավաքեց ու ամփոփեց նրանց մարմինները սպանման տեղերում, որովհետև դեռ այնտեղ էին: Տեսան, որ Աստուծու զորությամբ նրանց մարմինները պահպանվել էին, թեպետ ինք օր ու ինք գիշեր նրանց մարմինները դրսում ընկած էին: Ոչ գազան էր նրանց մոտեցել և ոչ էլ շուն, թեև քաղաքի շրջակայքում էին, մոտիկ վայրում: Ոչ թռչուն էր վնասել նրանց և ոչ էլ հոտել էին նրանց մարմինները:

224 Իսկ նրանք պատանքի շատ հանդերձներ բերեցին, բայց երանելի Գրիգորը արժանի չհամարեց թագավորի կամ ուրիշների բերած պատանքները, այլ պատեց սրբերին՝ յուրաքանչյուրին իր պատառտուն հանդերձով՝ ասելով. «Առայժմ [այսպես] մինչև որ զուր արժանի լինեք պատել նրանց մարմինները»: Եվ հավաքեց առավ զնաց հնձանը, ուր նրանց կացարանն էր եղել և իր իսկ կայանը այնտեղ հիմնելով՝ օթեան դարձրեց: Երանելի Գրիգորը ամբողջ գիշերը աղոթում էր Աստուծուն նրանց փրկության համար և խնդրում էր, որ դարձի գան և կարողանան ապաշխարության հնար գտնել:

225 Հետևյալ օրը թագավորը, նախարարներն ու մեծամեծ ավագանին, խառնիճաղանջ ամբոխի բազմությամբ, եկան և ծունկի իջնելով սուրբ Գրիգորի ու Աստուծու նահատակների սուրբ ոսկորների առջև՝ խնդրում էին և ասում. «Ներիր մեր բոլոր շար հանցանքները, որ քո նկատմամբ գործել ենք, և մեզ համար խնդրիրք Աստուծուց, որ շկորչենք»:

226 ԻԱ. Իսկ կապյալ Գրիգորը իսկույն սկսեց խոսել ու ասել. «Դուք ասում եք, թե «քո Աստվածը» Աստված ու արարիչ է. նա ամենազօր սրտաբույս բարերարությամբ անիմանալի ու աննյութական բանից գոյացրեց նյութական արարածները: Նույն ինքը աստվածեղեն զորությամբ անտեղ, անվայր, ոչինչ բանից հրամայեց հաստատել երկիրը: Ամեն ինչ ստեղծեց նա՝ ամենակալ, ամենաստեղծ ու ամենատեղ Աստվածը: Նրան ճանաչեցեք, որպեսզի ձեր հանցանքների ցավերը բուժվեն այդ պատուհասից: Նա իր մարդասեր ողորմությամբ խրատեց ձեզ ըստ աստվածային իմաստության խոսքի, ինչպես ասաց իսկ, թե «Տերը ում սիրում է, [նրան] խրատում է, ծեծում է այն որդուն, որին հավանում է»: Իսկ նա իր բարերարությամբ ձեզ կոչ է անում որդեգրվել նրան:

227 Իսկ ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ ոչ ամօթ համարի զայնոսիկ իւր եղբարս անուանել, որք դաձցին յերկրպագութիւն Հօր: Եւ Հոգին սուրբ շնորհեսցէ ձեզ զառհասատշեաց սիրոյն իւրոյ, զուարճացուցանել զսիրտս ձեր յուրախութիւն որ ոչն անցանէ. բայց միայն եթէ զարձգիք և ըստ կամաց նորա գնասցիք, տացէ ձեզ զանմահութիւն կենաց:

228 «Այլ զի կոչեցիքք «Աստուած քո»՝ բարիօք ասացէք. քանզի որք ճանաչեն զնա՝ նա նոցա Աստուած է: Իսկ որք ոչն ճանաչեն, թէպէտ և են նորա արարածք՝ օտար են ի խնամոց և ի սիրոյ մարդասիրութենէ անտի նորա. իսկ երկիւղածք նորա մերձ են առ նա, և այցելութիւն նորա շուրջ է զնոքօք, և պահէ զնոսա:

229 Իսկ թերևս ասիցես զու, թէ ո՞ւր պահէ զերկիւղածս իւր, զի որ ի ձեռս մեր անկան՝ շարշարեցան և մեռան, և մեք ըստ կամաց մերոց դատեցաք զնոսա: Տես զի կամեցաւ Աստուած զճանգիստ մահու մարդկան, և ի միսանգամ զայստեան փառացն երևցուցանէ՝ տալ զբարիան սիրելեաց իւրոց և այնոցիկ որ ճանաչեն և առնեն զկամս նորա:

230 «Այլ տես զու զայս, թէ զիմ՝ զգորութեամբ աստուածութեան իւրոյ պահեաց հաստատուն զսուրբ վկայսն սիրելիսն, և ոչ նեղութիւնք բազումք երկմտեցուցին զմի ոք ի նոցանէն: Եւ ապրեցոյց զսուրբ զերանելին Հոսիփիմէ ընկերօքն հանդերձ ի ձերոյ պղծութենէ և յանօրէնութենէ:

231 «Արդ՝ պատրանք մեքենայից թշնամուցն, որ ի սկզբանէ իսկ խաբեցին պատրեցին զմարդիկ և կորստական ճանապարհացն ուղևորս հաստատեցին: Եւ կամ զիմ իսկ զանարժանութիւնս, զի ո՞րպէս բարեբարութեամբն իրով արժանի արար պատրաստել զիս՝ շարշարել վասն անուան իւրոյ մեծի. և ետ ինձ համբերել, զի հաստացէ զիս ի վիճակսն երկնաւորս, որպէս ասաց իսկ մեծ առաքեալն Պաղոս, զոր հասցէ ձեզ ճանաչել, և ի նմին իսկ և ի նորուն բանս վայելել մարդասիրութեամբն Քրիստոսի, թէ «Յորհնեալ է այն, որ արժանիս արար զմեզ՝ հասանել ի մասն ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս»: Եւ արդարև հասաք պարժանօք ի խաչն Քրիստոսի, զի շարշարանօքն Քրիստոսի վայելիցեմք ի նորա կամս և ի նորին վարդապետութեանն:

232 «Արդ՝ զնա ծանիջիք, որ զձեզ ի խաւարէն կոչեաց յիւր սբանչելի լոյս փառաց. մատիջի՞ք առաջի աթոռոյ շնորհաց նորա, և գտջիք զողորմութիւն ի նմանէ. և ի բաց թօթափեսջիք զամենայն աղտ

227 Իսկ Աստուծո ճշմարիտ Որդին ամօթ չի համարի եղբարս անվանել այնպիսիներին, որոնք կհամաձայնեն Հորը երկրպագելու: Սուրբ Հոգին իր սիրո երաշխիքը կշնորհի ձեզ՝ անանց ուրախությամբ զվարճացնելու համար ձեր սրտերը և կյանքի անմահություն կտա, միայն թե դուք դարձի գաք և ըստ նրա կամքի ընթանաք:

228 Այլ որ ասում եք «քո Աստվածը», ճշմարիտ եք, քանզի նրանք, որ ճանաչում են նրան, նա նրանց աստվածն է, իսկ որոնք չեն ճանաչում, թեպետ և նրա արարածներն են, անմաս կմնան նրա խնամքից ու մարդասիրությունից: Սակայն երկյուղածները մոտ են նրան, և նրա հսկողությունը նրանց շուրջն է ու կպահպանի նրանց:

229 Իսկ թերևս ասես, թե ո՞ւր է պահում երկյուղածներին, քանի որ նրանք երբ մեր ձեռքն ընկան, շարշարվեցին ու մեռան, և մենք ըստ մեր կամքի դատեցինք նրանց: Տես որ Աստված կամեցավ մարդուն մահվան երանությունը և իր փառավոր երկրորդ գալստյան ժամանակ իր վերաբերմունքը ի հայտ կբերի՝ բարիքներ տալով իր սիրելիներին և նրանց, որոնք ճանաչում են նրան և նրա կամքն են կատարում:

230 Այլ տես զու, թե ինչպես իր աստվածության զորությամբ հաստատուն պահեց սիրելի սուրբ վկաներին և ոչ էլ բազում նեղությունները նրանցից որևէ մեկին երկմտեցրին: Նա ձեր պղծությունից և անօրենությունից փրկեց նաև սուրբ երանելի Հոսիփիմին՝ ընկերներով հանդերձ:

231 Թշնամու խաբեական մեքենայությունը այն է, որ սկզբից իսկ խաբել, պատրել է մարդկանց ու կորստյան ճանապարհների ուղևորներ դարձրել: Եվ կամ հենց ինձ՝ անարժանիս, իր բարեբարությամբ արժանի արեց շարշարվելու իր մեծ անվան համար: Ինձ համբերություն տվեց, որպեսզի հասցնի երկնավոր վիճակին, ինչպես որ ասել է մեծ առաքյալ Պողոսը, որին դուք էլ արժանի կլինեք ճանաչելու և նրա խոսքերը վայելելու Քրիստոսի մարդասիրությամբ, թե՛ «Յորհնեալ է նա, որ մեզ արժանացրեց մասնակից լինելու սրբերի ժառանգությանը լույսի մեջ»: Եվ արդարև պարժանքով հասանք Քրիստոսի խաչին, քանզի Քրիստոսի շարշարանքներով պիտի վայելենք նրա կամքի ու նրա վարդապետության մեջ:

232 Արդ՝ ճանաչեցեք նրան, որը ձեզ խավարից կոչեց իր փառքի սբանչելի լույսին, մոտեցեք նրա շնորհների աթոռին և ողոր-

չարեաց անօրէնութեան. լուսաշի՛ք զանձինս ձեր կենդանի ջրովն, և զփառաց լուսոյ զպատմուճանն արժանի լինիչի՛ք զգենուլ յանձինս ձեր:

233 «Այլ վասն սրբոյն Հնիփսիմեայ զուրբ իսկ ինքնին գիտէք, թէ ո՛րպէս պահեաց զնա Տէր և ապրեցոց ի ձեռաց ձերոց, ի պրդ-ծովենէ անօրէնութեան: Եւ զու ինքնին գիտես զչափ քաջութեան ուժոյ պնդութեան ոսկեիւրաց քոց. զի ա՛րդ եղեր տկարացեալ առաջի աղջկան միոջ. զի պահեաց զնա զօրութիւն ամենատեսոն Քրիստոսի, իսկ վասն իմ զու իսկ գիտես, զի հնգետասան ամ է իմ՝ զի կայի ես ի խաւարչուտ ի խոր յանհնարին վիրապին. ի մէջ օձիցն էր րնակութիւն իմ, և վասն ահին Տեառն ոչ երբէք մեղան ինձ. և ոչ զարհուրեցայ ի նոցանէ, և ոչ երկեալ սիրտ իմ. զի յուսացեալ էի ի տէր Աստուած արարիչ ամենայնի:

234 «Այլ վասն այսորիկ գիտեմ, զի տգիտութեամբ արարէք զոր ինչ արարէքն: Բայց արդ՝ դարձարո՛ւք և ծաներո՛ւք զՏէր, զի ողորմեսցի և կեցուցէ զձեզ. և զսպանեալ կենդանիսն բարեխօս արարէք. զի կենդանիք են և շին մեռեալք. և ծաներո՛ւք զԱստուած, զի նա ինքն է Տէր ամենայնի. և ի րաց թողէք այսուհետև զպղծութեան պաշտամունսդ, զքարեղէն և զփայտեղէն, զարծաթեղէն և զոսկեղէն պղնձաձոյլ պատկերացդ, զի սուտ են և սնտոսի:

235 «Եւ ո՛չ զայդ իսկ ասացի ձեզ վաղագոյն վասն մոլորութեանդ ձերոյ, թէ մառախուղ ստուերացն խաւարին թանձրութեան նստեալ է ի վերայ ձերոյ աչաց սրտին, ոչ կարացեալ հայել իմանալ, ածել զմտաւ, և զԱրարիչն ճանաչել: Արդ՝ թէ ի ձէնջ ես ուղղութիւն ինչ տեսանէի՝ առ աստուածութիւնն պաշտամամբ մերձենալ՝ ոչ զաղարէի զցայգ և զցերեկ աղաչել վասն ձեր, զի մի՛ կորիցէք: Այլ վասն բազում մարդասիրութեան Արարչին, որ անքնին և անպատում է առ արարածս իւր, որ երկայնմտութեամբ ներէ թողու անսայ խնայէ. վասն բազում գթութեան իւրոյ:

236 «Որ յաւուրցն առաջնոց թոյլ ետ զնալ մարդկան ըստ կամաց իրեանց, որպէս և ասեն իսկ. «Բարձի թողի զնոսա՛՛ երթալ զհետ կամաց սրտից իրեանց: Եւ զնացին նոքա ըստ կամս անձանց իրեանց»: Այլ այժմիկ սկսեալ է կոչել զձեզ յիւր փառսն և յանեղծութիւն, լինել ձեզ ժառանգաւոր յաւէժ կենդանութեանն որ ոչն անցանէ:

237 «Վասն որոյ իսկ զիւր վկայսն սիրելիս առաքեաց առ ձեզ. որք ի վկայելն իրեանց վկայեցին զմիասնական տէրութիւնն Երրոր-

մութիւնն զտեք նրանից, որպեսզի թոթափեք անօրենութեան ամեն շար աղտ, ձեր անձերը կենդանի ջրով լվաք և արժանի լինեք ձեզ վրա հագնել փառքի լուսի պատմուճանը:

233 Բայց սուրբ Հնիփսիմեի մասին հենց դուր գիտեք, թե ինչպես Տերը պահեց նրան և փրկեց ձեր ձեռքերից ու անօրեն պղծութիւնից: Եվ դու [ով թագավոր] ինքդ գիտես քո ոսկորների ամբողջական ու քաջութեան շափը և թե ինչպե՞ս տկարացար մի աղջկա առջև, քանզի նրան պահեց ամենատեր Քրիստոսի զորութիւնը: Իսկ իմ մասին դու ինքդ գիտես, որ ահա տասնհինգ տարի է, որ մնում էի խավարչուտն ու խոր ահազու վիրապում: Իմ բնակութիւնը օձերի մէջ էր, սակայն Տիրոջ ահից նրանք երբեք չվնասեցին ինձ, ոչ էլ զարհուրեցի նրանցից, և ոչ էլ սիրտս երկուղ ընկալի, քանզի հուսացել էի ամենի արարիչ տեր Աստծուն:

234 Իսկ այս մասին գիտեմ, որ տգիտութեամբ ենք արել, ինչ որ արել ենք: Բայց, արդ՝ դարձի եկեք և ճանաչեցեք Տիրոջը, որպեսզի ողորմի և ապրեցնի ձեզ, սպանված ողջերին բարեխոս արեք, քանզի կենդանի են և ոչ մեռյալ: Ծանաչեցեք Աստծուն, որը ինքն է բոլորի տերը, այսուհետև հրաժարվեցեք պիղծ պաշտամունքներից, քարեղէն ու փայտեղէն, արծաթեղէն ու ոսկեղէն, պղղրնձաձոյլ արձաններից, քանզի սուտ են ու սնտոսի:

235 Չէ՞ որ նախապես էլ խոսեցի ձեր մոլորութեան մասին, թե թանձր խավարի սովերի մառախուղը նստած է ձեր սրտի աչքերի վրա և խանգարում է ձեզ նայել, միտք ածել ու ճանաչել Արարչին: Արդ՝ եթե ես աստվածութեանը պաշտամամբ մերձենալու որևէ ուղղութիւն տեսնեի ձեզանից, չէի դադարի գիշեր ու ցերեկ ձեզ համար աղաչելուց, որ շփոթեք: Այլ [խոսենք] Արարչի բազում մարդասիրութեան մասին, որն անքնին ու անպատում է իր արարածների նկատմամբ և համբերութեամբ ներում է, լսում ու խնայում շնորհիվ իր բազում գթութեան:

236 Առաջին ժամանակներում նա թույլ տվեց մարդկանց զընալ ըստ իրենց կամքի, ինչպես և ասել է. «Թողեցի նրանց, որպեսզի իրենց սրտի ուզած ձևով ընթանան, և ընթացան նրանք ըստ իրենց անձնական կամքի»: Սակայն այժմ արդեն կանչում է ձեզ իր փառքին ու անեղծութեանը, որպեսզի ժառանգորդ դառնաք հավերժ կենդանութեան, որը չի անցնելու:

237 Սրա համար էլ իր սիրելի նահատակներին ձեզ մոտ ուղարկեց, որոնք իրենց նահատակութեամբ վկայեցին երրորդութեան

դական՝ ընդ ամենայն ի վերայ ամենայնի զԱստուած, որ նա ինքն է յաւիտեանս յաւիտենից, արքայութիւն նորա արքայութիւն յաւիտենից, և տէրութեան նորա վախճան ոչ գոյ: Եւ զմահն իրեանց եղին կնիք հաւատարիմ հաստատական՝ իրեանց ճշմարտութեան հաւատոց. որոց ահաւասիկ և ճառք ի միջի ձերում պատմին. որք կենդանի են առ Աստուած և բարեխօս տօնողացն, որ մաղթեմք բարեխօս ունել զնոսա առ Աստուած: Քանզի վասն Աստուծոյ մեռան՝ կարող են զմեռելութիւն բազմաց կենդանացուցանել:

238 «Վասն այսորիկ նորք հաշտեցարո՛ւք առ Աստուած, ի ձեռն մահուան Որդոյն Աստուծոյ. վասն զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ, զի զմեռելութիւն արարածոց կենդանացուցէ. իսկ սորա մեռան, զի վկայք լիցին Աստուածութեան նորա: Եւ զի ոչ եթէ առանց իւրոյ մահուանն կենդանութիւն տալ մեզ ոչ կարէր, այլ զի մեծացուցէ զարարածս իւրով յանարգութիւն իջանելովն. զի զանարգաբարձրացուցէ իւրովն իբրև զմեզ լինելովն:

239 «Իսկ ոչ եթէ առանց սոցա վկայութեան շինէր արգօք հատարիմ, այլ զի մեծասցին սորա որ սիրեցին զնա: Եւ զմեր շունչս պահեալ ի մարմնի մերում. զի թէպէտ և հասին մեզ նեղութիւնք մարմնոյ վշտաց և անհնարին ցաւոց, աւելի տանջեալ քան զամենայն մարդիկ. զիս՞ող հնար էր միօրեայ տոկալ մարդկային բնութեանս մարմնոյ այնմ ահագին վտանգի շարշարանացն: Կամ թէ կեցցէ՞ արգօք մարդ լոկ միօրեայ ժամանակի յանհնարին ի խոր վիրապի անդ յայնմիկ, յորում թաղեալն կայի ես ի մէջ օձիցն իբրև ի շեղջի, և եռային զմարմնովք իմովք, պատեալ կային շուրջ զինև և կայտաւային զանգամովք իմովք. սակայն մեծասքանչ ողորմութիւն Տեառն պահեաց զիս կենդանի: Եւ որում ոչ ևս էի արժանի՞ զբանս մշակութեան բժշկութեան օգտի ոգւոց և մարմնոց մշակեմք աւասիկ ի միջի ձերում. բժիշկ ոգւոց և մարմնոց ձերոց պատրաստեցաք՝ զձեր օգուտն ձեզ մատուցանել:

240 «ՅԱստուծոյ ի բարերարութենէ անտի սկսցուք զպատգամս երկնաւորս ձեզ շամբել. զի եթէ լուիջիք բանին իրաւանց, քարոզութեան Աւետարանին, հրամանաց Արարչին ամենայնի՞ փրդկեալք սրբեալք լինիջիք ի փոքր պատուհասէդ, և ի յաւիտենական կեանսն վայելեսջիք. բանին աստուածութեան լուիջիք, և զբարութիւն երկնից արքայութեանն յանձինս ձեր ընկալիք:

241 «Միայն թէ յակամայ տգիտութենէ մեղացդ, ի քարապաշտ ի փայտապաշտութենէդ սրբեալ լիջիք, և զանճառ բարիսն Աստու-

միասնական տերությունը, ամեն ինչում ամենից վեր Աստծուն, որը հավիտենական է, նրա արքայությունը հավիտենից է և տերությունն անվախճան: Նրանք իրենց մահը դրին որպես հավատարիմ հաստատուն կնիք իրենց ճշմարիտ հավատի համար: Ահավասիկ ձեր մեջ նրանց ճառերն են պատմվում, որոնք կենդանի են Աստծով և բարեխոս՝ [նրան] տոնողները համար, և մենք մաղթում ենք, որ իրոք բարեխոս լինեն առ Աստված: Քանզի Աստծու համար մեռած լինելով՝ կարող են շատերին մահվանից կենդանացնել:

238 Ուրեմն նրանց միջոցով հաճեցրեք Աստծուն, Աստծու որդու մահվան շնորհիվ, վասնզի Աստծու որդին մեռալ, որպեսզի արարածների մեռելությունը կենդանացնի, իսկ սրանք մեռան նրա աստվածության վկաները դառնալու համար: Առանց իր մահվան նա չէր կարող մեզ կենդանություն տալ, այլ արարածներին բարձրացրեց անարգության աստիճանի իջնելով, որպեսզի մեզ նման լինելով նա բարձրացնի անարգներին:

239 Իսկ առանց սրանց վկայության, արդյոք կարելի չէ՞ր հավատարիմ լինել: Բայց այդ արվեց, որպեսզի բարձրացնի նրանց, որոնք սիրեցին նրան: Նույնպես և մեր շունչը մնաց մեր մարմնի մեջ, թեպետ մեզ մարմնական նեղություններ հասան, վշտեր ու անասելի ցավեր՝ բոլոր մարդկանցից ավելի տանջվելով. նույնիսկ մի օր չէր կարող մարդկային մարմինը տոկալ այն ահավոր շարշարանքներին: Կամ թե արդյոք կարո՞ղ է մարդ լոկ մի օր ապրել այն սարսափելի խոր վիրապում, ուր ես թաղված էի օձերի մեջ, որպես շեղջերի մեջ, և վխտում էին նրանք իմ մարմնի վրա, փաթաթվում ինձ և խլրտում էին իմ մարմնի մասերի վրա, սակայն տիրոջ մեծասքանչ ողորմությունը ինձ կենդանի պահեց: Եվ թեև արժանի չէի՞ ահավասիկ մշակում եմ ձեր մեջ հոգիների ու մարմինների բժշկությունը. ձեր հոգիների ու մարմինների բժիշկ դարձա՞ ձեզ մատուցելու այն, ինչ որ օգտակար է:

240 Սկսենք խոսել Աստծու բարերարության մասին՝ երկնային պատգամները ձեզ հաղորդելով, որովհետև եթե լսեք ճշմարտության խոսքը, Ավետարանի քարոզությունը, բոլորի Արարչի հրամանները, ապա փրկված և սրբված կլինեք այս փոքր պատուհասից և կվայելեք հավիտենական կյանքը: Լսեցեք Աստվածային խոսքը և երկնքի արքայության բարությունը ձեր անձի վրա կընդունեք:

241 Միայն թե մաքրված լինեք ակամա տգիտության մեղքերից, քարապաշտությունից ու փայտապաշտությունից և Աստծու

ծոյ յանձինս ձեր ընդունել մարթասջիբ. ապա և սուրբ վկայքն Աստուծոյ, զոր դուքն շարշարեցէք՝ վասն ձեր և նոքա բարեխօսութիւն կարեն մատուցանել. և մեր բանքս և ճարքս և ջանս և վաստակս ձեզ յօգուտ սերմանեսցի. բարեկեաց շատակեաց կենօք զձեզ յերկրի վայելեցուցէ, և յերկինս հանդերձեալ կենացն զձեզ ժառանգորդս արասցէ:

242 «Ապա եթէ ոչ կամիցիք լսել քարոզութեան բանին կենաց՝ աստէն հարեալ վրիժուքն շարաշար հարուածովք զձեզ սատակեսցէ, և ի ձեռն օտար թշնամեաց զձեզ դատեսցի, և միանդամայն իսկ զքէն վրիժուցն հանեալ՝ ի մահ զձեզ մատնիցէ»:

243 ԻՔ. Եւ իբրև խօսեցաւ երանելին Գրիգորիոս զայս ամենայն՝ առ հասարակ զձեռս զօձիւք արկեալ՝ զպատմութեանս պատառէին. թաղաւորն և նախարարքն, և այլ բազմութիւն մարդկանն իջեալ ի գետին ընդ մոխիր թաւալեալ՝ ասէին առ հասարակ իբրև ընդ մի բերան. «Արդ կայցէ՞ ինչ մեզ յոյս թողութեան յԱստուծոյ. զի մեք կորուսեալ էաք ի տգիտութեան մերում և ի խաւարային ճանապարհս. արդ՞ իցէ՞ թէ թողցին մեզքս այս մեր բազումք»:

244 Եւ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Մարդասէր է Տէր, երկայնամիտ և բազումողորմ է. գթած առ ամենեսեան որ կարդան առ նա, և որ խնդրեն ի նմանէ՝ թողու նոցա»:

245 Իսկ նոքա ասէին, թէ «Ծանո՞ մեզ, և հաստատեա՞ զմիտս մեր, զի մարթասցուք աղաչել զերեսս Արարչին մերոյ զոր ոչն գիտէաք. եթէ դարձեալ արգարև դարձցի՞ և ընկայցի՞ զմեզ յապաշխարութիւն. և կայցէ՞ ևս տեղի դարձի, և շիցէ՞ արդեօք հատեալ յոյս կենաց մերոց ի նմանէն: Կամ դու արդեօք ոչ՞ յիշեսցես զչարիսն, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և տայցե՞ս մեզ զուղիղ վարդապետութիւն, և ո՞չ կալեալ ընդ մեզ ոխս, և ո՞ր շարակնիցես զմեզ, և ո՞չ արկանիցես զմեզ յարդարև յուղիղ ճանապարհէն»:

246 Եւ առ հասարակ գոչին բարձեալ մարդկանն ի գոչին լալոյ թաղաւորան հանդերձ՝ ամենայն մարդիկն անկեալ թաւալէին առաջի նորա. զի սակաւիկ մի ոչ կարէին մեկնել ի նմանէ, վասն անհնարին հարուածոցն բարկութեան դիւացամոլ տանջանացն: Զի թէ լինէին երբեք ուրեք մեկնեալ ի նմանէ՝ անդէն դիւացն ի վերայ հասեալ զայրագնեցուցանէին, անդէն իւրեանց ատամամբքն ուտել մարդկան զմարմինս իւրեանց:

247 Արդ՞ իբրև լուաւ սուրբն Գրիգորիոս զայս ամենայն բանս զոր խօսեցան նոքա առաջի նորա, իսկ նա յարտասուս հարեալ ասէ ցնոսա. «Դուք ինքնին գիտէք զայն ամենայն շարիս, զոր դուքն ընդ

անճառ բարիքները կարողանաք ձեր անձի վրա ընդունել: Իսկ Աստուծու սուրբ նահատակները, որոնց դուք շարշարեցիք, կարող են և ձեզ համար բարեխօսութիւն անել: Մեր խոսքերը, ճառերը, ջանքն ու վաստակը ձեզ օգուտ կսերմանեն, որ դուք բարեկեցիկ երկարակյաց կյանք վայելիք երկրի վրա, իսկ երկնքում ձեզ ժառանգորդ կդարձնի հանդերձալ կյանքին:

242 Իսկ եթէ չկամենաք լսել կենաց խոսքի քարոզը, այստեղ վրեժի շարաշար հարվածներ խփելով կկոտորի ձեզ, օտար թշնամիներ զատաստանին կհանձնի ու միանգամայն վրեժ լուծելով՝ մահվան կմատնի ձեզ»:

243 ԻՔ. Երանելի Գրիգորը երբ այս ամենը խոսեց, առհասարակ իրենց ձեռքերը օձիքին տանելով պատռեցին պատմութեանները: Թագավորն ու նախարարները և մարդկանց այլ բազմութիւն, գետնին ընկնելով՝ մոխրի մեջ թաւալվում էին ու միաբերան ասում. «Արդյոք կարո՞ղ ենք Աստուծոց թողութիւն հուսալ, քանզի կորած էինք մեր տգիտութիւն մեջ ու խաւար ճանապարհներում: Թողութիւն կգտնե՞ն մեր բազմաթիւ մեղքերը»:

244 Պատասխան տվեց Գրիգորը ու ասաց. «Մարդասեր է Տէրը, համբերող ու բազումողորմ, գթացող է նրանց նկատմամբ, որոնք կզիմեն նրան և եթէ իրենից խնդրեն՝ կների նրանց»:

245 Իսկ նրանք ասում էին. «Ծանոթացրու մեզ և հաստատիր մեր միտքը, որպեսզի կարողանանք խնդրել [տեսնելու] երեսը մեր Արարչի, որին չէինք ճանաչում. արդյոք կհամարձայնի՞, կընդունի՞ մեր ապաշխարութիւնը: Դեռ կա՞ դարձի տեղ և կամ արդյոք կտրուված չէ՞ մեր կյանքի հույսը նրանից: Կամ դու արդյոք չե՞ս հիշի քեզ հասցրած մեր շարիքները, կտա՞ս մեզ ուղիղ վարդապետութիւնը, որ չե՞ս պահի մեր նկատմամբ՝ շարստութիւն մը նայելով մեզ և չե՞ս շեղի մեզ ուղիղ ճանապարհից»:

246 Մարդիկ միասին աղաղակ բարձրացրին ու լաց եղան թագավորի հետ մեկտեղ, բոլորն ընկան և թաւալվում էին նրա առջև՝ չկարողանալով մի քիչ հեռանալ նրանից, դիվական տանջանքների անտանելի հարվածների սաստկութիւն պատճառով: Քանզի, երբ մի քիչ հեռանում էին նրանից, դեերն իսկույն վրա հասնելով կատաղեցնում էին՝ ստիպելով ատամներով իրենց մարմիններն ուտել:

247 Արդ՞ Սուրբ Գրիգորը, երբ լսեց այս բոլոր խոսքերը, որ նրա առջև խոսեցին, արտասուք թափելով ասաց նրանց. «Դուք գիտեք այն ամեն շարիքները, որ ինձ հասցրեցիք: Ինչպե՞ս կարող

իս արարէք. զիա՞րդ կարիցէ մարդ տոկալ յայնչափ շարշարանաց վերայ, կամ գո՞յր հնար տոկալ ժամ մի՛ լոկ ի տեսլինէ օձի միոջ բացուստ ի բաց, թո՞ղ թէ ի մէջ բազմութեան օձիցն լինել ամս հընգետասան, և ողջ ապրել, և տոկալ և բնակել ևս հանապազ ի մէջ նոցա:

248 «Նախ յայդմ իսկ տեսէք զզօրութիւն Արարչին. զի որ զամենայն արար՝ զիարգ և կամի, յորժամ և կամի կարող է զիւրաքանչիւր բարս փոփոխել. զի և զայն զմեղանշական զթունաւոր զազանս որ յանհնարին գրի անդ՝ ընդ իս անարժանի ընդ իւրում ծառայիս քաղցրացուցանէր: Զի թէպէտ և մեք անարժանք էաք՝ սակայն վասն ձերոյ օգտի զմեզ պահեալ՝ երևեցոյց զիւրոց սքանչելեացն զօրութիւն. զի զմեզ պահեալ ածեալ, և ի ձեր մշակութեան գործն եկեալ, և զօգուտն զձեր բերեալ, Աստուծոյ մարդասիրութիւնն մեք առ ձեզ կատարեսցի:

249 «Եւ կամ է՞ր արդեօք հնար աղջկան միոջ մանկամարդոյ՝ ունել զդէմ առն սկայի, որպէս տեսէք իսկ աշօք ձերովք. զիա՞րդ էր հնար այդմ լինել, եթէ ոչ Աստուծոյ էր տուեալ զիրաւունս յաղթութեանն՝ պահել զիւր վկայսն անարատութեամբ ի ձերոց յանցուածոց յանօրէնութենէ: Արդ՝ վասն մահուան յանոցիկ սրբոց երանելեացն, որոց արիւն նոցա հեղեալ յերկրի ձերում, որք արժանի եղեն աստուածութեան շնորհացն և պատարագեցան, վասն որոյ և ձեզ այց և խնդիր եղեալ Հայաստան աշխարհիս. վասն նոցա արդար արեանն հեղոյ և ձեզ քառութիւն շնորհի աւաղիկ ձերով ապաշխարութեամբդ յամենապարզեւն Աստուծոյ:

250 Իսկ վասն իմ՝ արդեօք ես ո՞չ էի ի հրամանէ Աստուծոյ ձեզ քարոզ, այլ ի կամս մտա՞ց իմոց. և զիա՞րդ հնար է՞ր այնմ լինել: Իսկ արդ գո՞յր ինձ արդեօք հնար իշխանութեան՝ իշխել բան մի ի ձէնջ թաքուցանել, թո՞ղ թէ հրաման առեալ յԱստուծոյ: Զի և ես ի խոր վիրապի անդ զամենայն օր տեսիլ տեսեալ աշօք բացօք զհրեշտակ Աստուծոյ, զի հանապազ քաջալերէր զիս և ասէր, որպէս և այժմ իսկ զնոյն տեսիլ տեսանեմ, որ ասէ ցիս, թէ «Քաջալերա՞ց, պինդ կաց, զի տէր Աստուած պահեաց զքեզ և արժանի համարեցաւ արբանեկութեան իւրոյ. և ետ քեզ զգործս մշակութեան իւրոյ, զի և դու ընդ այլ մշակսն մտեալ՝ վարձս առցես զանապական պարզեացն Քրիստոսի»:

251 «Զի և ձեր իսկ արկեալ զիս ի խոր վիրապն, յանհնարին տեղին մահուան, և ելեալ անտի ողջանդամ կամօքն Աստուծոյ: Իբրև ոչ

էր մարդ տոկալ այնչափ շարշարանքներին, կամ որևէ հնար կա՞ր նույնիսկ մի ժամ զիմանալու. մարդ մեկ օձի լոկ տեսցից հետու է փախչում, թող թե տասնհինգ տարի մնալ օձերի բարձմութեան մեջ և ողջ փրկվել, տոկալ և շարունակ բնակվել նրանց մեջ:

248 Նախ այս բանում տեսեք Արարչի զօրութիւնը, որն ամենինչ ստեղծել է ըստ իր կամքի և երբ կամենա կարող է ամեն մեկի բնույթը փոխել և, նույնիսկ այն վնասակար թունավոր գազաններին, որոնք սարսափելի հորի մեջ էին, քաղցրացրեց անարժանիս՝ իր ծառայի նկատմամբ: Թեպետև մենք անարժան էինք, սակայն ձեր օգտի համար պահեց մեզ և ցույց տվեց իր հրաշքների զօրութիւնը: Փանգղի մեզ պահեց, որպեսզի ձեր մշակութեան գործին մտտեանալով և ձեզ օգուտ բերելով՝ Աստուծու մարդասիրութիւնը մեր միջոցով ձեր նկատմամբ կատարվի:

249 Կամ արդյոք հնարավոր էր, որ մի մանկամարդ աղջիկ զիմադրեր հսկա տղամարդու, ինչպես տեսաք հենց ձեր աշքերով: Ինչպե՞ս կարող էր դա հնարավոր լինել, եթե Աստված տված շինքեր հաղթութեան իրավունքը իր նահատակներին անարատութեամբ պահպանելու ձեր անօրինութիւնից: Արդ՝ այդ երանելի սրբերի մահվան համար, որոնց արյունը թափվեց ձեր երկրում, և արժանի եղան աստվածային շնորհներին ու նահատակվեցին և որի համար ողորմաց ձեզ և մեր Հայաստան աշխարհին: Նրանց թափած արդար արյան համար ձեր ապաշխարութեամբ ահա քառութիւն շնորհեց ամեն ինչ պարզեող Աստված:

250 Իսկ իմ մասին [եթե խոսենք], արդյոք Աստուծու հրամանով չէի՞ քարոզում ձեզ, թե՞ իմ որոշումն էր դա: Եվ ինչպե՞ս կարող էր այդ լինել: Իսկ արդ՝ ես հնար ունե՞ի արդյոք համարձակվել որևէ բան ձեզանից թաքցնելու, այն էլ Աստուծուց հրաման առած լինելով: Հենց խոր վիրապում էլ ես ամեն օր բաց աշքերով տեսիլքի մեջ տեսնում էի Աստուծու հրեշտակին, որը մշտապես քաջալերում էր ինձ և ասում. ինչպես և այժմ էլ նույն տեսիլքը տեսնում եմ, որ ասում է ինձ, թե «Քաջալերվիր, պինդ կաց, քանզի տեր Աստված պահեց քեզ, արժանի համարեց իրեն ծառայելու և քեզ տվեց իր մշակութեան գործը, որպեսզի դու ևս, այլ մշակների միանալով, Քրիստոսի անապական պարզեանից քո վարձը առնես»:

251 Դուք ինձ դցել էիք խոր վիրապը, մահվան սարսափելի տեղը, և ես այնտեղից Աստուծու կամքով ողջանդամ ելաւ: Այս բո-

եթէ դաշս ասելով՝ անձինս պարծանս տամ, այլ զի ոչ իսկ հնար է թաքուցանել զսքանչելիսն Աստուծոյ. քանզի ոչ իսկ թաքչի, այլ պատմիւ Վասն զի զիս ապրեցոյց ի մահուանէ, որ յաշս ձեր մեռեալ համարեալ էի, որպէս և դուք իսկ ձեզէն վկայէք ինձ. և դուք զի մեռեալ էիք ի մեղս ձեր՝ ահա ազիկ մեռեալք ի ձեռն մեռելոյս կենդանանայք: Վասն զի տուա ի ձեռս իմ պատմել ձեզ զհրամանս Աստուծոյ, դարձուցանել զձեզ ի ստուգութիւն, ի ճշմարտութեան ճանապարհն, և ի բաց լինել ձեզ յունայնութեան պաշտամանց անտի, ի քարեղէն, ի փայտեղէն, յարծաթագործ, ի պղնձագործ պատկերաց այտի, որ ոչ ինչ իսկ են և ոչ ումք պիտանացու. դառնալ առ Աստուած կենդանի, որ արար զերկինս և զերկիր և զժով և զամենայն որ է ի նոսա, և ի Բան նորա՝ յՈրդին միածին, և ի Հոգին կենդանի և կենդանարար, սրբիչ և քաղիչ երկրպագուաց և փառաւորաց իւրոց:

252 «Իսկ եթէ զձեզ յորդոր յօժարութեամբ տեսանիցեմք դարձեալ առ աստուածութիւն անդր՝ ախորժ յօժարութեամբ սկիզբն արասցուք ձեզ պատմելոյ վասն արարչութեանցն, թէ զիա՛րդ բարի աշխարհս ստեղծաւ ի բարերարէ անտի, թէ զիա՛րդ վարեցան կարգք աշխարհիս. զի ոմանք ի մարդկանէ զհաճութիւն բարեացն չիրանց կամաց կատարեցին առ Աստուած. թէ որ զչարն գործեցին՝ աստէն պատժեցան յերկրի. թէ զիա՛րդ եկն Որդին Աստուծոյ մարմնով յաշխարհ անարգութեամբ. թէ զիա՛րդ գալոց է ի վախճանի նովին մարմնով և փառօք Հօր, և վասն լինելոց բարեացն և հանդերձեալ դատաստանին. և թէ առ այժմ զիա՛րդ օրէն է մեզ գնալ պատուիրանօք ըստ կամացն Աստուծոյ. և թէ զիա՛րդ ապաշխարութիւն գտանել, ընդ նմին և զթողութիւն մեղաց. և թէ զիարդ զմեղուցեալսն տգիտութեամբ՝ բաւել, և ըստ կամացն Աստուծոյ փախչել ի շարէ և զբարիս գործել և խոստացելոց բարեացն հասանել. և թէ զիա՛րդ արժան է գնալ ի ճանապարհս Աստուծոյ: Զայս ամենայն կարգաւ մի ըստ միոջէ ոճով պատմեցից, անաշխատ լեզուաւ և անհանգիստ բերանով. զի և Տէր ըստ իւրում մարդասիրութեանն ընկալցի զձեր ապաշխարութիւնդ, և դուք արժանի լիջիք մտանել ի շնորհս մարդասիրութեան ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

253 «Սակայն մեք ձեզ ի սկզբանցն սկիզբն արարեալ՝ սկսցուք ցուցանել զաշխարհի զարարչութիւնն, բարերարութեան բարեացն ի բարերարէն, եթէ դուք կամիցիք սրտի մտօք ունկնդիր լինել և հաւատալ: Սակայն մեք անտուստ ի բնէ սկիզբն արասցուք պատմելոյ

լորն ասելով ոչ թե իմ անձով եմ պարծնում, այլ որովհետև հնարավոր չէ թաքցնել Աստուծո հրաշքները: Քանզի չի էլ թաքցիլի, այլ պետք է պատմիլի, քանի որ ինձ փրկեց մահվանից, մինչդեռ ձեր աչքում մեռած էի համարվում, ինչպես որ դուք հենց ձեր կողմից վկայում եք: Իսկ դուք, որ մեռած էիք ձեր մեղքերի մեջ, ահավասիկ մեռչալներդ մեռչալիս ձեռքով կենդանանում եք: Վասնզի ինձ հանձնաբարված է հաղորդել Աստուծո հրամանները, ձեզ դարձի բերել զեպի ճշմարտության ճանապարհը, որ հրաժարվեք քարեղեն, փայտեղեն, արծաթեղեն ու պղնձե կուռքերի ունայն պաշտամունքից, որոնք ոչինչ են և ոչ ոքի պիտանի, դարձ կատարեք զեպի կենդանի Աստվածը, որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը, ծովն ու ամեն ինչ, որ նրա մեջ կա և զեպի նրա խոսքը՝ միածին Որդին ու կենդանի ու կենդանարար Հոգին, որը մաքրիչ ու քավիչ է իր երկրպագուներին ու փառավորողներին:

252 Իսկ եթե տեսնենք, որ դուք սրտանց ու հոժարությամբ դարձ կկատարեք առ Աստված, ապա հաճույքով ու սիրահոժար կսկսենք ձեզ պատմել արարչության մասին, թե ինչպես բարի աշխարհն ստեղծվեց բարերարի ձեռքով, ինչպես վարվեցին աշխարհի կարգերը: Մարդկանցից ոմանք ըստ իրենց կամքի Աստուծո հանդեպ կատարեցին հաճելի բարություն, և եթե շարիք գործեցին, պատժվեցին այստեղ՝ երկրում: Թե Աստուծո որդին մարմնով աշխարհ եկավ անարգությամբ և ինչպես վերջում գալու է նույն մարմնով և հոր փառքով և գալիք բարիքների ու հանդերձյալ դատաստանի մասին: [Պատմելու ենք], թե ինչպես առայժմ մենք պարտավոր ենք ընթանալ պատվիրանների ուղիով և ըստ Աստուծո կամքի, թե ինչպես կարելի է գտնել ապաշխարություն և մեղքերի թողություն և ինչպես տգիտությամբ մեղք գործողները կարող են քավություն գտնել և ըստ Աստուծո կամքի շարիք փախչել և բարիք գործել, որպեսզի խոստացված բարիքներին հասնեն, և թե, ինչպես արժան է, գնալ Աստուծո ճանապարհով: Այս ամենը կարգով մեկ առ մեկ պատմելու ենք պարզ լեզվով ու անլուռ բերանով, որպեսզի Տեքը իր մարդասիրությամբ ընդունի ձեր ապաշխարությունը և դուք արժանի լինեք մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի միջոցով մարդասիրության շնորհների մեջ մտնելու:

253 Սակայն մենք սկզբից սկսելով, ձեզ ցույց կտանք աշխարհի ստեղծումը՝ բարերարի կողմից արված բարերարությունը, և թե դուք կամենաք սրտանց ունկնդիր լինել ու հավատալ: Սակայն

ձեզ նախ՝ վասն մեծի միտյ միայնոյ բարերարին, և ապա՝ եղելոցս ամենեցուն ի նմանէ: Այլ զամենայն ի ձեր աշակերտելոցդ յօգուտ փութամբ կատարել ըստ հրամանի աստուածութեանն. կարևորագոյն համարեցաք ընդ նորա և վասն նորին դիպանագոյն և նմանագոյն բանիւք զփոխանակն թելադրել. զի վասն աստուածութեան են բանքս. քանզի գիտեմք, թէ նա է ճշմարիտ Աստուած:

254 «Այլ ոչ եթէ զանհաս բնութենէն կարիցէ ոք ճառել, և որպէս էն՝ զայն կարիցէ ոք պատմել. զի անհաս և անբաւ և անբաւանդակ և անքնին է, անմատոյց և անիմաց է յամենայն արարածոց, աներևոյթ ի տեսչենէ և մօտ առ ամենեսին խնամով տեսչութեամբ գթութեամբ, շնորհօք մարդասիրութեան իւրոյ. ոչ տեսաւ երբէք ի մահկանացու մարմնատրաց, նա և ոչ ի հոգեղինաց և ի հրեղինաց զուարթնոց: Միայն փառատրեալ յամենայն արարածոց. քանզի ամենայն ինչ ի նմանէ է, բայց նա միայն ինքնութեամբ:

255 «Սակայն արք արդարք ի մարդկանէ, որ արժանի եղեն ճանաչել զարարչութիւն նորա, և երկրպագութեամբ կամացն հնազանդեալ հրամանակատարք մշտնջենականին և աստուածամերձ կենացն պատմող մարգարէք անուանեցան ի դարս առաջինս յաստուածապաշտ յազգէն Երբայեցոց, յԱրրահամեան զաւակէն, որ աստուածպաշտութեամբն ընտրեալ՝ ամենայն ազգաց հայր անուանեալ. զի ի գլուխ հաւատոց արդարութեան ամենեցուն ելեալ նստիցի յառաջահաւատն պարժանօք, արդարև իսկ հայր անուանեալ. յորոյ օրինակ և ծնունդքն սերեալք ի նմանէ՝ ժողովուրդ առաջին և սեպհական անուանեալ:

256 «Յորոց միջի և մարգարէքն իբրև լուսատեք աստուածապայծառ պատգամօքն ծագեցին, որք Հոգւոյն շնորհաց աստուածութեանն արժանի եղեն՝ ուսուցանել ամենեցուն զօրէնս Աստուծոյ, և զկամս և զկարգս նորուն ուղղութեան երկնատր հրամանացն ամենայն ուրուք առաջի դնելով, որպէս նոցուն իսկ մատեանք մարգարէութեան հաւաստեաւ պատմեն. որ յամենեցունց յօգուտ մինչ ի վախճան ընթացեալ, լի արարեալ զտիեզերս յօրինեալ ընթերցութեան յանգիման կացուցանել զարուեստն մարգարէական աստուածեղէն բանիցն. որպէս զի հնար լիցի ամենայն հնազանդելոցն բանից նոցա՝ զԱստուած ինքնին գլխովին յանդիման տեսանել ըստ տեսչութեանն:

նախ և առաջ կսկսենք պատմել միակ մեծ բարերարի ու ապա նըրա կողմից ստեղծվածների մասին: Եվ այս ամենը հօգուտ ձեզ՝ աշակերտյալների դ շտապում ենք կատարել ըստ աստվածային հըրամանի, կարևորագույն համարելով նրա փոխարեն և նրա մասին ամենապատշաճ ու ամենահարմար խոսքերով արտահայտվել, քանի որ աստվածության մասին ենք խոսելու և գիտենք, որ նա է ճշմարիտ Աստվածը:

254 Սակայն ոչ ոք չի կարող անհաս էության մասին ճառել և ինչպես որ նա է, ոչ ոք չի կարող պատմել, որովհետև անհաս, անբավ, անպարփակ ու անքնին է, անմատույց ու անիմանալի է բոլոր արարածների համար, տեսողության համար աներևույթ է, սակայն շնորհիվ իր հոգատարության ու գթության մոտ է բոլորին: Մահկանացու մարդկանցից ոչ ոք նրան չի տեսել երբեք, և ոչ է՛լ հոգեղեններից ու հրեղեն հրեշտակներից որևէ մեկը: Միայն փառաբանված է բոլոր արարածներից, քանզի ամեն ինչ նրանից է ծագում, բայց նա միայն ինքնագո է:

255 Սակայն արդար մարդիկ, որոնք արժանի եղան նրա արարչությունը ճանաչելու և երկրպագությամբ նրա կամքին հնազանդվեցին, մշտնջենականին հրամանակատար դարձան և աստվածամերձ կյանքի մասին պատմեցին՝ առաջին դարերում անվանվեցին մարգարեներ, երբայցի աստվածապաշտ ազգից, Արրահամի զավակներից, որն իր աստվածապաշտության համար ընտրվելով՝ ամենայն ազգաց հայր անվանվեց ու որպես հավատքի գլուխ՝ պարժանքով նստելու է բոլորի աջակողմը և արդարև արժանի է հայր կոչվելու: Նույնպես և նրանից ծնված սերունդը առաջին և սեփական ժողովուրդ է կոչված:

256 Նրանց միջից ծագեցին մարգարեններ իբրև աստվածապայծառ պատգամներ ունեցող լուսավորներ, որոնք արժանի եղան հոգու աստվածային շնորհների, ամենքին սովորեցրին Աստծու օրենքները, նրա կամքը ու երկնավոր հրամանների ուղիղ կարգը ամենքի առջև դրեցին, ինչպես նրանց մարգարեական մատյաններն են հավաստիորեն պատմում, որպեսզի բոլորի օգուտը մինչև վերջ լրանա: Տիեզերքը լցրին կարգավորված ընթերցվածքներով՝ ցույց տալով աստվածեղեն խոսքերի մարգարեական արվեստը, որպեսզի բոլոր նրա խոսքերին հնազանդվողները կարողանան հայտնի տեսնել հենց իրեն՝ Աստծուն, ըստ վերին կարգադրության*:

257 Արդ՝ ի մէջ սրբոցն աստուածապաշտ զնդաց մարգարէիցն ոմն յարուցեալ մեծ մարգարէ, որոյ անուն Մովսէս կարգացեալ, արժանի եղեալ աստուածութեան շնորհացն. որոյ սկիզբն արարեալ ուսուցանելոյ յամենաստեղծ յսկզբնագործ ժամանակէն՝ աշխարհահամար աշխարհապատում մարգարէութեամբ՝ ամենեցուն աւանդեաց զճշմարիտ գիտութիւն: Ըստ նմին օրինակի և մեր անտի սկիզբն արարեալ՝ ամենուսոյց շնորհօք Հոգւոյն բան ի գործ արացուք վարդապետել ձեզ, փոյթ յանձին կալեալ վասն երկուց աշխարհաց հաստատելոց ի բարերարէն Աստուծոյ, վասն սկզբան և կատարածի, վասն անցաւորիս և վասն յաւիտենական մշտնջենաւորին: Մեղ տացին բանք ի բերան, մեզ՝ ցուցանել զօգուտն, և ձեզ՝ լսել, ընդունել և հաւատալ, և քակել ի սատանայական գործոց շարութենէ, և աստուածամուխ կենացն լինել ժառանգորդ:

258 «Արդ՝ սկսցուք շնորհօքն Քրիստոսի ձեզ պատմել մի ըստ միոջէ մանրապատում նշանակօք, և դուք ունկնդիր եղեալ սրտի մտօք լուիջի՛ք»:

257 Արդ՝ սուրբ մարգարեաների աստվածապաշտ գնդերի միջից ելալ մի մեծ մարգարե, որին կոչում էին Մովսես և արժանի լինելով աստվածային շնորհներին, սկսեց ուսուցանել ամենաստեղծ սկզբնագործ ժամանակի մասին, աշխարհահամար, աշխարհապատում մարգարեությամբ ամենքին ավանդեց ճշմարիտ գիտութիւնը: Նույն ձևով մենք էլ հոգու ամենուսույց շնորհներով սկսենք ձեզ վարդապետել, ջանք դնենք պատմելու երկու աշխարհների մասին, որոնք բարերար Աստծու ստեղծածներն են, սկզբի ու վախճանի, անցավորի ու հավիտենական մշտնջենավորի մասին: Թող [Աստծու] խոսքերը մեր բերանում լինեն և մենք ցույց տանք օգուտը, իսկ դուք՝ լսեք, ընդունեք, հավատաք ու հեռանաք սատանայական շար գործերից՝ աստվածամուխ կյանքի ժառանգորդ դառնալով:

258 Արդ՝ սկսենք Քրիստոսի շնորհներով մեկ առ մեկ մանրապատում նշաններով ձեզ պատմել, իսկ դուք ունկնդիր եղեք ու սրտանց լսեցեք:

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

259 ԻԳ. Տէր Աստուած, որ նա միայն ինքնութեամբ, և ոչ ոք յառաջ քան զնա. շիք ոք այլ Արարիչ ամենայնի՛ որ երևի և որ ոչն երևի. բայց Որդին միածին որ ի Հօրէ ծնեալ, և Հոգի նորուն որ ի նորին յեւթնէ. որով եղև աշխարհս ի սկզբանց անդ, արարեալ միասնական Երրորդութեանն միով զօրութեամբ կամացն ամենադօրաց, միախորհ, միակամ, միաբուն ինքնութեամբ, և ամենայն ի նմանէ եղեալ, երկինք և երկիր: Արարեալ զերկինս խորանարդ հաստայարկ, և զերկիր թանձրաչատակ աղիտեալ սեղմեալ. և զերկինս կախեալ զոչնչէ, և զերկիրս ի վերայ ոչնչի կացուցեալ, և ի նմին զանգունդս համատարածս խաւարազգածս աներևոյթս անկազմս անարարս և անյարդարս, անպատրաստս ստուերամածս:

260 Եւ անդէն իսկ ընդ ասելն Հօրն արարչութեան ցարարչակից Որդին և ցհամագործ Հօգին որ ի վերայ ջուրցն շրջէր, անդ ի ներքոյ ջուրցն հրամայեաց լինել կազմածոյն յօրինուածոց արարածոց: Ասացեալ ի Հօրէ առ խորհրդակալսն խորհրդակատարսն համագործսն՝ լինել լոյս, և անդէն եղեալ լոյսն համասփիւռ՝ խաւարակուղ օրաբեր: Եւ յետ այսորիկ հաստատութիւն ջրամած սառնեղէն ծովահերձ ջրաբաժին. որով երևեալ ցամաքն ամենածին ծաղկաբուղիս տնկաբեր: Եւ յետ այսորիկ ասացեալ միասնական Երրորդութեանն զօրութեան՝ լինել լուսաւորացող առ ի ջրեղէն խորանանման հաստատութեան երկինն ճառագայթածիզք, աշխարհագունդք, նշանացոյցք, ժամանակաշարք. և ապա զազգն շնչակեաց թռչնոց և զեռնոց և ջրածին կայտառաց:

261 Յետոյ բղխեալ եռացեալ յերկրէ ամենայն շորքտանեաց ազգ, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարգի, վայելելիս հաստատեալ յառաջակամ պատրաստութեամբ կամացն աստուածութեան առ ի պա-

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ*

259 ԻԳ. Տեր Աստուած միակն է իր էութեամբ և ոչ մեկը չի եղել նրանից առաջ: Չկա այլ Արարիչ այն ամեն ինչի, որը երեւելի և աներևոյթ է, բացի Հորից ծնված միածին Որդուց և նրա Հոգուց, որ նույն էութեանից է, որով ի սկզբանե եղավ աշխարհը, ստեղծվեց ամենագոր կամքի միակ զորութեամբ, միասնական Երրորդութեան մեկ մտածողութեամբ, կամքով և բնութեամբ: Նրանով էր ստեղծված ամենայն ինչ՝ երկինքն ու երկիրը: Նա ստեղծեց երկինքը ամրածածկ, զմբեթածև և երկիրը՝ թանձրահատակ, պարփակյալ ու պինդ: Երկինքը ոչ մի բանից չի կախված [դատարկութեան մեջ], իսկ երկիրը ոչնչի վրա է կանգնեցված, նրա (դատարկութեան) մեջ կան համատարած անդունդներ՝ խավարամած, աներևոյթ, անկազմ, անկերպարանք, անհարդար, անպատրաստ, ստվերամած:

260 Ապա իր արարչական խոսքով դիմեց արարչակից Որդուն և համագործ Հոգուն, որը շրջում էր ջրերի վրա: Հայրը հրամայեց, որ ջրերի տակ գոյանան արարածները կարգավորված հորինվածքները: Հայրն ասաց իր խորհրդակիցներին, խորհրդակատարներին, գործակիցներին՝ թող լինի լույս և ահա եղավ համասփյուռ լույսը խավարը փարատող և օրաբեր: Դրանից հետո [ստեղծվեց] ջրածածկ, սառնեղեն, ծովը պատող, ջրաբաժան [ամուր] հաստատութեանը, որով երևաց ամենածին ծաղկաբուխ և տնկաբեր ցամաքը: Հետո միասնական Երրորդութեան զօրութեանն ասաց՝ թող լինեն ջրերի մեջ լուսավորներ, երկնքի խորանանման հաստատութեան մեջ ճառագայթածիզներ, լուսավոր գնդեր, նշանացույցներ, ժամանակաշարք [լուսատուներ]: Ապա [ստեղծեց] շնչավոր թռչունների ցեղը, զեռունները և ջրածին ձկները:

261 Հետո երկրից բխեցին ելան շորքտանի ցեղի բոլոր տեսակները, յուրաքանչյուրն ըստ իր կարգի, հիանալիորեն հաստատված աստվածային կամքի նախապատրաստված բարյացակամու-

տիւ մարդոյն: Որ զվայելչականն հանդերձեալ առնել Արարչին, որ կամարար կամացն առեալ անդէն զբարերարութիւն իւր ցուցանել, առնել զբանաւոր զիմաստուն զխօսուն արարածն, ի մէջ անխօս անբան անիմաստ արարածոցն: Զի իմաստունն գիտացէ զպատիւ Արարչին. իմացեալ զԱրարչին սքանչելութեան շնորհս փառաւորութեան՝ գիտացէ դարձուցանել ի նմանէ զփառաւորութիւն փոխարէն. և ընդ նմին և ի ձեռն նորին՝ ամենայն արարածք երևեալ գործքն մատուցեն զփառաւորութիւն:

262 ԻԳ. Իսկ ի մէջ աներևութիցն արարեալ աներևութ փառաւորիչս—զօրս հրեշտակաց հոգեղէնս, հրեղէնս, բազմութիւնք զուարթնոց: Սոքա յօգս վերինս բնակեալ են, ի վերայ հաստատութեան ջրայարկի. իսկ մարդկանս ի ներքոյ, ի հողեղէն բնակութեան երկրիս, տուան վիճակք: Զի Աստուծոյ բարերարի զամենայն արարեալ, կարգս լինելութեան հաստատեալ. իսկ շարն յանձնիշխան կամաց մտեալ՝ կործանէ զիւրաքանչիւր ոք առանձինն. ալ Արարչէն բարի եղեալ ամենայնն հաստատեցաւ:

263 Որ յառնելն զմարդն՝ սքանչելագոյն կարգաւ զիշխանն ի մէջ անցուցեալ, և անդ է տեսանել սքանչելիս և զարմանալիս և անհասական հրեշտակակերպս: «Արասցո՛ւք, ասէ, մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան»: Իսկ արդ՝ ըստ որո՞ւմ պատկերի արդեօք ասիցէ, և կամ ըստ որո՞ւմ նմանութեան զմարդն առնել. քանզի անհղծական, անստեղծական, անտարրական, իսկական աստուածութիւնն ճանաչի: Ո՞րպէս լինելոցն արդեօք էականին հանդոյն առնոյր լինել, կամ հողն սակաւիկ՝ ինքնաբուն զօրութեանն Աստուծոյ, որ և անտեղեօք և անչափակալ վայրօքն, անսկզբնական լիութիւնն անմատոյց յումեքէ ունի մշտնջենաւոր նոյն պարզական և անշարժական միապէս:

264 Իսկ արդ՝ ո՞րպէս ստեղծականին զինքն օրինակ զնիցէ, և կամ զկան զրօշեալ՝ Աստուծոյ պատկերան ձևիցէ. զոր և ասէն իսկ, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա»: Նախ ասաց բանս յառաջասաց պատմութեան հանդերձելոցն, ապա անց յառաջակայսն, և ի լինելոցսն նշմարեցուցանէ: Եւ են որ անդէն իսկ մօտալուտ առաջոյ՝ ի նոյն ի նմին ժամանակի դէմ յանդիման ցուցանէ. զի տէր ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա: Մի՛ վասն իմաստու-

թյամբ, ի պատիվ մարդու, որը պետք է կատարեր այն, ինչ հաճելի է Արարչին: Նա իր սեփական կամքով ցուցաբերեց իր բարերարությունը, ստեղծելով բանավոր, իմաստուն, խոսուն արարածին, անխոս, անբան, անմիտ արարածներին միջև, որպեսզի իմաստունը ճանաչի Արարչի պատիվը և հասկանալով նրա փառքի սքանչելի շնորհքը, գիտակցի, որ պետք է իր կողմից փառավորի նրան և որ նրանով ու նրա միջոցով ամենայն արարածները [իրենց] տեսանելի գործերը որպես փառավորություն նրան մատուցեն:

262 ԻԳ. Իսկ աներևութ [արարածներին] մեջ ստեղծեց աներևութ փառավորիչներին՝ հրեշտակների հոգեղեն, հրեղեն զորքերը, արթունների բազմությունը: Սրանք վերին օդում են բնակվում, ջրածածկ հաստատության վրա, իսկ մեզ՝ մարդկանցս տեղ է տրված ներքևում այս երկրի հողեղեն բնակավայրում: Քանզի բարերարն Աստված ստեղծել է ամեն ինչ, հաստատելով [արարածներին] լինելության կարգը: Սակայն շարը անձնիշխան կամք ունենալով, կործանում է ամեն մի առանձին անհատի: Մինչդեռ Արարիչը ամեն ինչ բարի էր ստեղծել:

263 Ստեղծելով մարդուն, նա սքանչելագոյն կարգով իշխան դարձրեց նրան և ա՛հա այստեղ կարելի է տեսնել հրաշալի, զարմանալի և անհասկանալի հրեշտակային կերպարանքը: «Ստեղծենք, ասում է նա, մարդուն, ըստ մեր պատկերի և նմանության», իսկ արդյոք ո՞ւմ պատկերը նա նկատի ունի և կամ ո՞ւմ նմանությամբ էր ստեղծելու մարդուն: Քանզի իսկական աստվածությունը հայտնի է որպես անեղծ, անստեղծ, աննյութական: Արդյոք ինչպե՞ս ստեղծվելիքը կարող էր նման լինել իսկական գոյություն ունեցողին կամ սակավիկ հողը՝ Աստուծո բնական զորությանը: Նա տարածությամբ չի սահմանափակված և անչափելի է, անսկիզբ լիություն ունի, բոլորին անմատչելի է, մշտնջենապես նույնը, պարզ և միանգամայն անշարժ:

264 Արդ, ինչպե՞ս կարող էր ինքն իրեն զնել որպես պատկեր ստեղծվողի համար, կամ կավին կերպարանք տալով, Աստուծո պատկերով ձևել: Ինչպես ասված է «Ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց նրան»: Նախ ասաց այս խոսքերը նախատեսելով հանդերձալի պատմությունը, ապա անցավ ներկային և ակնարկեց լինելիքին: Իսկ ինչ որ մոտալուտ [գալիք] է, անմիջապես հայտնի ցույց տվեց: Քանզի տեղը ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց նրան: Մի կողմից՝ հանուն նրա (մարդու) իմաստության, բանա-

թեան, բանաւորութեան, խելամտութեան, կենդանութեան, հոգևոր շնչոյն, զոր շնորհնաց առաւելութիւն՝ գիտել ճանաչել իմանալ և ի միտ առնուլ զամենայն շնորհաց զաստուածակիր զաստուածատուր իմաստութիւնն և զբանաւորութիւնն, զաստուածածանօթութիւնն և զպետութիւնն, և իշխել ի վերայ ամենայն երկրաբուղիս երկրածին ստեղծուածոցն, և զգիտութիւն յառաջգիտութեանն, և կացոյց զնա տէր ամենայնի: Եւ ասաց Աստուած, թէ «Ամենայն քաղցրաբուղիս սերմանիք երկրի՝ ձեզ լիցի ի կերակուր»: Եւ ապա զամենայն գազանս և զանասունս և զթռչունս ածեալ առաջի մարդոյն հնազանդէր: Իսկ ապա աստուածակիր իմաստութեամբն խելամտեալ՝ ճանաչել ըստ իւրաքանչիւր ըստ առանձնային կերպարանաց զանունն նշմարեցուցանել. զի զգիտութիւն Տեառն ի մէջ անցուցեալ, նորա գիտութեամբ զնորա արարածս ճանաչել՝ նորա նման անուանեցաւ:

265 Եւ մի՛ վասն այսորիկ ասէ նման, վասն անձնիշխանական կամացն իշխանութեան: Զի յԱստուծոյ յամենագործութեանն և ամենարարութեանն երկու արարածք պատուականք և արգոյք եղեալք ի բարերարէն հաստատեցան, մարդիկ և հրեշտակք: Արդ՝ զմարդիկ թողեալ ի կամս անձնիշխան կամաց, վասն զի իւրովք կամօք անձնիշխանութեանն գիտասցէ ընդ բարեացն գործոց՝ շնորհս գտանել ի բարերար Տեառնէն և յԱրարչէն. և եղեալ առաջի նորա զգիտութիւն պատուիրանաց հաճոյիցն Աստուծոյ, զի գիտասցէ խոյս տալ ի շարէն, և զբարին ընտրել իւրոց կամացն լաւութեամբ, իբրև յինքեան քաջութենէ, իւրով անձնիշխան կամօք՝ յԱրարչէ անտի զիւրոց վաստակոց առեալ զփոխարէնս պատուեսցէ:

266 Իսկ վասն նմանութեանն իմանալի է այսպէս. զի ամենայն արարածք ընդ հնազանդութեամբ ծառայութեան են հարկեալք. զի մի՛ այլ աւելիս ինչ իշխեսցեն գործել քան զայն, որչափ ինչ նոցայն հրամայեցաւ՝ հարկք եղան ի վերայ իւրաքանչիւր՝ կտտարել զհրամանս: Բայց Աստուած զմարդն միայն բազմապատիկ փառաւորեաց և մտօք մեծացոյց, հոգեխառն հրեշտակակիցս խոնարհագոյնս արար:

267 Տե՛ս զարեգակն և զլուսին և զաստեղս՝ մեծամեծս ո՞րչափ քան զմարդն իցեն, և նորա կամացն կան, հարկեալք ընդ հրամանաւ պատուիրանադրին: Ո՛չ արեգակն յընթացից զադարէ, և ոչ լուսին կասէ ի մաշել և ընուլ, ո՛չ աստեղք զկարգօք իւրեանց անցանեն, և ոչ լերինք հտեղափոխ լինին. ո՛չ օդք ի շշնջելոյ զադարեն, և ոչ ծով

կանության, խելամտության, կենդանության, հոգևոր շնչի, որն առատորեն շնորհեց, որպեսզի նա գիտենա, ճանաչի, տեղյակ լինի և իմանա ամենայն շնորհների աստվածատուր իմաստությունը, քանականությունը, աստվածածանությունը, տիրությունը, իշխելը ամենայն երկրաբուլս, երկրածին արարածների վրա ու կանխատեսելու գիտությունը և նրան դարձրեց ամենայնի տերը: Ասաց Աստված, թէ «Երկրի բոլոր քաղցրաբուլս սերմերը ձեզ լինեն որպես կերակուր»: Ապա բոլոր գազաններին, անասուններին ու թռչուններին նա բերեց մարդու առջև և հնազանդեցրեց: Ապա աստվածային իմաստությամբ [մարդը] խելամտ եղաւ ըստ յուրաքանչյուրի առանձին կերպարանքի ճանաչել և ցույց տալ անունը: Քանզի Տերը գիտություն ներշնչեց, և նրա գիտությամբ [մարդը] ճանաչեց նրա արարածներին և նրան նման համարվեց:

265 Մյուս կողմից նա ասում է. «նման» նրա անձնիշխան կամքի հզորության համար: Քանզի Աստուծո ամենակարողության և ամենաստեղծ գործունեության շնորհիվ երկու պատվական և հարգի արարածներ հաստատվեցին բարերարի կողմից՝ մարդիկ և հրեշտակները: Արդ, մարդուն թողեց իր անձնիշխան կամքին, որպեսզի իր անձնական ազատ կամքով ի վիճակի լինի բարի գործերի փոխարեն արժանանալ բարերար Տիրոջ և Արարչի շնորհին: Նա դրեց նրա առջև աստվածահաճո պատվիրանների գիտությունը, որպեսզի գիտակցի, որ պետք է շարից խոյս տալ և բարին ընտրել իր կամքի ուղղամտությամբ, անձնական գործությամբ, իր անձնիշխան կամքով և ստանալով Արարչից իր վաստակի փոխհատուցումը, պատվի նրան:

266 Իսկ նմանությունը այսպես պետք է հասկանալ. ամենայն արարածները հարկադրված են ծառայական հնազանդության, որպեսզի չլինի թե համարձակվեն ավելին գործել, քան նրանց հրամայված չափը, յուրաքանչյուրը հարկադրված լինելով հրամանները գործադրել: Բայց Աստված մարդուն հատկապես բազմապատիկ փառավորեց, մտքով հարստացրեց, դարձնելով հոգեպես հրեշտակներին խոնարհագոյն ընկերակից:

267 Տես արեգակը, լուսինը և աստղերը ինչքան մեծ են մարդուց, սակայն նրանք նրա կամքին ենթակա են, հարկադրվելով պատվիրանադրի հրամաններին: Ոչ արեգակը դանդաղում է իր ընթացքից, ոչ լուսինը դադարում է նվազելուց և լիանալուց, ոչ էլ աստղերը իրենց կարգից առաջ են անցնում: Ոչ լեռները տեղա-

ի սահանս ծփանաց անդնդային մոլեգին արեացն խոտվելոց յուզե-
լոցն սաստկութեամբ անդադար կուտակելոցն՝ ղերեալ սահմանն ոչ
կարացեալ անցանել և ապականել զերկիր. և ոչ երկիր բառնալ կրեչ
դանդաղի գամենայն: Որոյ հրամանաւ յօրինեալ է ամենայն, որոյ
սուրբ և երկնաւոր զուարթունքն կան յանդադար փառաբանութեան:
Որ արար զբարձրութիւն երկնից և զթիւս աստեղաց, զչուրս ծովու և
զաւազ երկրի, զկշիռս լիւրանց: Որ հանէ գամպս և արգելու զհողմս,
և դարձուցանէ զերեկ, և դալարեցուցանէ զչոր գօսացեալս, և ծոզո-
վէ դանձրեալիթս: Վասն որոյ մարգարէութեան հօգին պատմէ, թէ
«Ո՛ր շափեաց ափով իւրով զչուրս ամենայն, և թզաւ զերկինս, և ղեր-
կիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եզ զլերինս ի կշիռս, և զդաշտս կըշ-
տորդօք եբարձս: Ո՛ր իցէ տեղին, որ զնա բարձեալ ունիցի, որոյ
բանի արարածք ամենայն կախեալ կան: Որ գիտէ զանցս զնացից
երկնաւոր զնտոցն, որ ի վերայ օդոց շրջին, և ոչ թիրին. տարա-
ծին, և ոչ ըստ արտուղի անկանին. ելանեն և մնան վարձկանք
պարտաւորք տարուչ. կասեն՝ արժարծին ի տունջենէ ի գիշեր և ի
գիշերոյ ի տիւ. փոխարէնս արկեալ միմեանց փոխարինին՝ աննա-
խանձ տան, անարգել դարձուցանեն ի շափ ժամանակաց, ի շորս
որոշմունս փոփոխել տարւոյն, որպէս և Աստուած կարգեաց:

268 Եւ զիա՞րզ զնայցեն զօրութիւնք աստեղաց երկնից հաս-
տատութեան՝ կշիռ կարգեալ ի զնացս իւրեանց անդադար, և ոչ ան-
ցանեն զշափով: Կամ ուստի՞ ելանիցեն օդաշունչ սիբ հողմոցն բըռ-
նութեան, և ո՞ւր երթեալ դադարիցեն. և զի՞նչ որոշմունք իցեն միոյ
միոյ ի նոցանէ. մինն քաղցրաշունչ՝ սնուցանէ զբոյսս, մինն սաստ-
կացեալ՝ զպտուկսն բանայ, մինն զգեստս կկէ, գունակ գունակ ծաղ-
կօք զերկիր զարդարէ ի գունագոյն երանգս. զմերկ ծառս ագուցանէ,
զվարսաւոր գագաթունս զարդարէ:

269 Ուստի՞ ծանիցին օդք ամպածինք, որ և ի նոսին սպառին
ի փալատակմանց հողմոյ. ի ձայնէ որոտման ծնանին անձրեք. և
ուր Տէր հրամայէ երթալ՝ երթեալ իջուցանեն և ոռոգանեն զերկիր.
սնուցանեն զբոյսս, պարարեն զպտուղս մարմնապարարս. յո՞ւր

փոխվում են, ոչ քամիներն են փչելուց դադարում, ոչ էլ ծովը ան-
դնդային սահանքների ծփանքներով իր խոտվալ սաստկութեամբ
հուզվալ և անդադար կուտակող մոլեգին արեքներով, դրված սահ-
մանները կարող է անցնել և ապականել երկիրը, և ոչ էլ երկիրը ա-
մեն ինչը բառնալ կրելուց դադարում է: Նրա հրամանով է հորին-
ված ամեն ինչ և Նրա սուրբ և երկնավոր հրեշտակները անդադար
փառաբանում են նրան: Նա է, որ հաստատեց երկնքի բարձրու-
թյունը, աստղերի թիվը, ծովի ջրերը, երկրի ավազը և լեռների հա-
վասարակշռությունը: Նա է, որ ամպեր է բարձրացնում, արգելում
է հողմերը, կրկին երեկո է բերում, դալարություն է տալիս գոսաց-
յալ շոր խոտին և հավաքում է անձրեալիթերը: Նրա մասին մար-
գարեութեան ոգին պատմում է, թե «ո՞վ է շափել իր ափով բոլոր
ջրերը, իր թիղով՝ երկինքը և իր քիւլով՝ ամենայն երկիրը: Ո՞վ դը-
րեց լեռները կշեռքի վրա և դաշտերը հաշվեց շափիչով»: Ո՞րն է
այն տեղը, որ վեր է պահում Նրան, որի խոսքով բոլոր արարած-
ները կախված են մնում: Նա գիտե երկնավոր գնդերի ընթացքը,
որոնք օդի մեջ շրջում են և շեն շեղվում, տարածվում են, սակայն
զարտուղի շեն ընկնում: Նրանք գալիս են և մնում որպես տարե-
կան վարձկաններ, հայտնվում են և վառվում ցերեկից մինչև գի-
շեր, գիշերից ցերեկ հաշորդելով միմյանց են փոխարինում, առանց
խանդարելու անարգել վերադառնալով իրենց ժամանակների շա-
փին և փոխվելով տարվա շորս եղանակների, ինչպես Աստված է
կարգավորել:

268 Ինչպե՞ս են ընթանում երկնքի հաստատութեան աստղերի
զորությունները, իրենց անդադար ընթացքի հավասարակշռությունը
պահպանելով և առանց շափն անցնելու: Կամ որտեղի՞ց են ելնում
սաստիկ հողմերի օդաշունչ սյուրքերը և ուր են գնում դադարում:
Ի՞նչ են ամեն մեկին բնորոշ [եղանակները]: Մեկը քաղցրաշունչ
է, սնուցում է բույսերը, մյուսը սաստիկ է, պտուկներն է բացում,
մեկ ուրիշը զգեստներ է հյուսում, գույնզգույն ծաղիկներով զար-
դարում երկիրը տարբեր երանգներով, մերկ ծառերն է հագցնում,
վարսավոր գագաթներն է զարդարում:

269 Որտեղի՞ց են ծնվում ամպաբեր քամիները, որոնք սպառ-
վում են հողմի փալատակումից, իսկ անձրևները ծնվում են որոտ-
ման ձայնից: Ուր տեղը հրամայում է երթալ, գնում են, իջնում,
ռոտգում երկիրը, սնում են բույսերը, գիրացնում են մարմնապար-

յորովայնէ՛ ելանիցեն գետք աղբերօքն հանդերձ, և ոչ դադարեն յե-
լիցն և ոչ լնուն ի մտանելն:

270 Երկիրք և երկիր, արեգակն և լուսին և բազմութիւնք
աստեղաց, և՛ ծովք, գետք, դազան և անասուն, սողուն և թռչուն,
ձկունք լուղականք, լեալք, լինելոցք՝ զիրաքանչիւր կարգեալսն ըստ
իրաքանչիւր հրամանացն մատուցանեն: Բայց միայն մարդոյն
անձնիշխան թողան կամքն՝ զինչ և կամեսցի. և այլ աւելի ինչ ոչ
բռնադատեցաւ քան զայն որ ազդեալ ասացաւ— չճաշակել նմա ի
ծառոյ անտի. զի այնու արժանի արասցէ զնա փոխանակ ընդ փոքուն
մեծամեծս ընդունել. վասն իւր շնորհ ունելուն վաստակոց՝ լիցի
առնուլ նմա յԱրարչէն զփոքունց փոխարէն զմեծամեծ շնորհան:
Վասն այնորիկ և զանձնիշխան կամաց նմա հրամայեաց կամակար
իշխանութիւն:

271 Կամ ո՞րպէս մարդ հողաքեր՝ օրինակաւ Արարչին յաշխարհ
գայցէ, առժամագիտ մատուցականն անմատոյց էականին նմանու-
թեամբ առնուցու լինել զլինելն: Քանզի անսահմանական և ան-
վարափակ և առանձնական զօրութեամբ, աստուածական անուամբն
միայն արդեօք մեծարեաց՝ ըստ պատկերին ասելով. այն չէ ինչ ի
դէպ: Քանզի ասէ Գիրն, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա».
և այլոր ասէ, եթէ «Աստուած հաստատեաց զմարդն յանեղծութիւն,
և ըստ պատկերի իւրոյ բարերարութեանն արար զնա». և միւս ևս
աստուածածանօթ իմաստութիւնն ասաց, թէ «Մարդ պատկեր Աս-
տուծոյ է»: Այլ անդէն ի սկզբանն կարգեաց Աստուած մարդոյն՝ մեր-
ձաւոր և ծանօթ կերպարանաց Աստուծոյ լինել, քանզի ոչ ի հաստա-
տելն միայն, այլ առաւել ի ծանօթն առնել փութայ: Քանզի նմանու-
թեամբ մարդոյ երևեալ Աստուծոյ ի ստեղծանել զմարդն հող յերկրէ,
և փշեաց յերեսս նորա շունչ կենդանի, և եղև մարդն յոգի կենդանի:
Ստեղծեալ զմարդն ձեռօք իւրովք՝ և արկ ի նա զկենդանութիւն ի
փշել բերանոյ իւրոյ զկենդանական շունչն իմաստակիր մտաւորու-
թեան բանաւորութեան ազդեցութեան. զի անդէն զաչս բացեալ ար-
արածոյն՝ զԱրարչին ծանիցէ, և անդէն Աստուծոյ բարերարութեան
արարչութեանն ընտանի և մերձաւոր, գիտակ և պատմիչ լինիցի:

272 Եւ թէ զիւրոգ ամենայն արարածոց առեալ հրաման լինել
յաննիւթոյ, ի շքաւոր յանկերպարան նիւթոյ, որպէս ընդելական
կերպարանացն և ձայնի հրամանացն՝ առանց յապաղանաց՝ ամե-

ջար պտուղները: Ո՞ւմ որովայնից են ելնում գետերը իրենց աղ-
բյուրներով, չեն դադարում ելնելով և ոչ էլ հորդում լցվելով:

270 Երկիրքն ու երկիրը, արեգակն ու լուսինը և աստղերի
քաղմությունը, ծովերը, գետերը, դազանն ու անասունը, սողունն
ու թռչունը, լողական ձկները, եղածները և լինելիքները՝ ամեն մե-
կը իր կարգով և յուրաքանչյուրը ենթարկվեցին հրամաններին:
Բայց միայն մարդու կամքն է, որ անձնիշխան է թողնված, անելու
ինչ կամենաւ: Ավելի ոչինչ նրանից չպահանջվեց, քան այն, որից
զգուշացված էր՝ չճաշակել այդ ծառից, քանզի այսպիսով, նա ար-
ժանի կդարձներ նրան փոքրի փոխարեն մեծամեծ [բաներ] ընդու-
նել և այն բանի համար, որ իր վաստակների դիմաց շնորհ էր վա-
չելում, նա Արարչից կստանար փոքր [արարքների] փոխարեն մե-
ծամեծ շնորհներ: Ահա սրա համար էլ նա հրամայեց նրան ունենալ
անկախ կամքի ազատ իշխանություն:

271 Կամ ինչպե՞ս հողածին մարդը կարող էր Արարչի օրինա-
կով աշխարհ գալ և թեպետ դեռ նորմատեղծ, իր էությամբ նմա-
նություն ունենալ անմատուց էականին: Քանզի իր անսահման,
անբովանդակալի ինքնուրույն զորությամբ արդյո՞ք, միայն աստ-
վածային անվամբ մեծարեց նրան ասելով «Ըստ պատկերի»: Սա
բողոքովին այդպես չէ: Քանզի Ս. Գիրքն ասում է, թե «Ըստ Աստու-
ծո պատկերի ստեղծեց նրան» և այլուր ասվում է, թե «Աստված
հաստատեց մարդուն անեղծության մեջ և ըստ իր բարերար պատ-
կերի ստեղծեց նրան»: Մի ուրիշ աստվածածանոթ իմաստություն
ևս ասաց, թե «մարդը Աստուծո պատկերն է»: Սկզբում Աստված
մարդուն աստվածային կերպարանքին մերձավոր և ծանոթ դարձը-
րեց, քանզի նա ջանում էր ոչ միայն հաստատել նրան, այլև առա-
վել ծանոթ դարձնել: Աստված մարդու նմանություն ունեցա՞վ՝ ըս-
տեղծելով մարդուն երկրի հողից: Նրա երեսին կենդանի շունչ փը-
շեց և մարդը դարձավ կենդանի ոգի: Իր ձեռքով ստեղծելով մար-
դուն, նրա մեջ կենդանություն դրեց, փշելով իր բերնով իմաստուն
մտավորության, բանականության կենդանի շունչը, որպեսզի արա-
րածը աչքը բացելով ճանաչի Արարչին և ապա Աստուծո բարերա-
րության, արարչագործության ծանոթ ու մերձավոր, գիտակ ու վկա
լինի:

272 Կամ ինչպե՞ս ամենայն արարածներին հրամայված էր
գոյություն առնել աննյութականից, աղքատիկ անկերպարան նյու-
թից և [նյութական] կերպարանքին ու հրամանների ձայնին ար-

նայն արարածք սպասաւորականք զհրամանսն կատարիցեն: Իսկ իսկական աստուածութիւնն ի ծածկութեանն ի վերոյ քան զտարրական նմանութիւնս և զձայնել զազդեցութիւնս, յիւրում յառանձնական չեութեանն զիւրն ունի: Այլ վասն երեւելի արարածոցս առեալ նմանութիւն, վասն ժուժկալութեան արարածոցս խոնարհեացի: Զի թէ ոչ այնպէս էր, ոչ ոք էր որ տեսլեանն բնութեան կամ ինքեան ձայնին բարբառոյ ժուժալ կարէր. այլ որպէս զի կարասցեն զնա տեսանել՝ վասն այսորիկ առեալ նմանութիւն երեւելի, բարբառոյ ազդեցութիւն:

273 Արդ՝ եղեալ մարդն ըստ պատկերի Աստուծոյ, հանդերձ պատութեամբ, իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ և իշխանական պատուով ըստ ազդեցութեան արարչութեանն, ոչ եթէ ըստ աստուածաբուն զօրութեանն, զոր միայն Միածինն ունի զնկարագիր էութեանն Հօր: Ապա ածեալ Աստուծոյ զամենայն արարածս արարչութեան իւրոյ առ Ադամ, տեսանել զի՛նչ կոչեսցէ անուանս նոցա: Որով յայտ իսկ է, թէ զԱրարիչն անուն յառաջ քան զայս ծանուցեալ Ադամայ. զի նախ այն էր կարևորագոյն: Քանզի և միածին որդին Աստուծոյ զայս ասէր առ Հայր, թէ «Այս են կամք իմ, զի ծանիցենք զքեզ միայն ճշմարիտը Աստուած»: Նա և ի հարկէ իսկ նախ զԱրարիչն անուանէր Ադամ, զի յորոյ երեսաց զկենդանութիւնն ընկալեալ էր՝ նախ քան զամենայն զնա ետես. քանզի և արարածք իսկ առ ի ծանօթ առնելոյ նմա զԱրարիչն հաստեցան:

274 Արդ՝ անուանէ զառաջի ածեալսն յանդիման Արարչին. և զկնի եկեայն յառաջագունիցն ծանօթական լինի, որոց ոչ միայն անուանելովն, այլ և իմաստութեամբ և իշխանութեամբ առ հասարակ տիրէ: Ապա մինչդեռ միայն սկիզբն և կատար է ինքն միանգամայն, յամենայն արարածս ինքն ինքեան միայն էր, և ոչ ոք էր զօրավիզն, և ոչ ընկեր ոք և ոչ նման նմա:

275 Արդ՝ Հօր արարչի խորհուրդ ի մէջ եղեալ ընդ արարչակից Որդոյ և ընդ արարչակից Հոգոյ, իբրև զխորհուրդն զառաջին նախաստեղծ մարդոյն. զի որպէս անդն ասաց, թէ «Եկա՛յք արասցուք մարդ ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց մերոց», և անդէն ստեղծեալ Ադամ ի կենդանութիւն ի շգոյն հաստատեցաւ՝ նոյն օրինակ և աստ ասացեալ Հօր առ Որդին և առ Հոգին, ասէ. «Եկա՛յք

զեն սովոր լինելով, առանց հապաղելու բոլոր արարածները հրամանները կատարեցին: Սակայն իսկական աստվածությունը ծածուկ (անտեսանելի) կերպով առանց նյութական նմանությունների կամ բարձրաձայն ազդարարելու իր անհատականության մեջ ունի իր սեփական էությունը: Սակայն տեսանելի արարածների սիրուն նա նմանություն (ձև) առավ, որպեսզի իրեն խոնարհեցնուով, ուժեղացնի արարածներին: Քանզի եթե այնպես շաներ, ոչ ոք չպիտի կարողանար նրա բնությունը տեսնել, կամ նրա ձայնը [լսել], այլ որպեսզի կարողանային նրան տեսնել, դրա համար տեսանելի նմանություն ստացավ և ձայնով խոսեց:

273 Արդ, մարդը ստեղծվել է ըստ Աստուծո պատկերի և շքեղորհիվ արարչության գործունեության օժտված է ազատությամբ, իմաստությամբ, բանականությամբ և անկախ պատվով, սակայն ոչ աստվածահատուկ զօրությամբ, որը միայն Միածինն ունի, որպես Հոր էության նկարագիրը: Ապա Աստված իր ստեղծած ամենայն արարածներին տարավ Ադամի մոտ տեսնելու, թե նա ինչ անուններով է կոչելու նրանց: Թեև պարզ է, թե Ադամը ամենից առաջ Արարչի անունը գիտեր, քանզի նախ և առաջ այդ էր կարևորը: Աստուծո միածին որդին այսպես էր ասել Հորը. «Այս է իմ կամքը, որ միայն քեզ ճանաչեն որպես ճշմարիտ Աստված»: Այսպիսով, Ադամը, իհարկե նախ Արարչի անունը տվեց, քանզի ում երեսից որ կենդանություն էր ընդունել, նախ և առաջ նրան տեսավ: Արարածներն էլ ստեղծվել էին նրան Արարիչը ծանոթ դարձնելու համար:

274 Արդ, նա Արարչի ներկայությամբ տվեց անունները իր առջև դրված [կենդանիների] և ծանոթացավ նրանց իրար ետևից, որոնց և նա առհասարակ տիրում էր ոչ միայն անունները տալով, այլև իմաստությամբ և զօրությամբ: Նա դեռ միայն առաջինն էր [մարդկանցից], ինչպես նաև վերջինը: Բոլոր արարածների մեջ նա միայնակ էր ինքն իր հետ և ոչ ոք չկար նրան զօրավիզ կամ ընկեր և ոչ ոք նման էր նրան:

275 Արդ, Արարիչ Հայրը խորհուրդ արեց արարչակից Որդու և արարչակից Հոգու հետ, առաջին նախաստեղծ մարդու համար եղած նախորդ խորհրդի նման. ինչպես այն ժամանակ ասել էր՝ «եկեք մարդ ստեղծենք մեր կերպարանքի պատկերի նման», ապա ստեղծեց Ադամին և շգոյնությունից նրան հաստատեց կենդանության մեջ: Նույն ձևով և այստեղ Հայրը ասաց Որդուն և Հոգուն.

արասցուք Ադամայ օգնական նման նմա, ըստ նմանութեան պատկերի իւրոյ և ըստ նմանութեան կերպարանաց իւրոց»: Եւ անդէն արկեալ նմա քուն զարմանալի, և հանեալ ոսկր ի կողից նորա՝ և շինեաց զայն ի պատկեր կնոջ և կացոյց առաջի նորա: Եւ անդէն ծանուցեալ Ադամայ աստուածազգեաց իմաստութեամբ, թէ «Այս ալմ ոսկր յոսկերաց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմմէ. սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ». «Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր իւր և զմայր իւր, և յարեացի ի կին իւր, և եղիցին երկոքին ի մարմին մի»:

276 Ո՞չ ապարէն յանդիման Աստուծոյ ասիցէ զայս, անգ՝ ուր ամենայն զօրք հոգեզինացն զփառս Տեառն բարձրացուցանէին, և մարդն ի հանդիսի անցեալ: Եւ զոր ասէն՝ ամենհաս գիտութեամբ մարդարէանայ, և քնով գործեալն զարթնականին ի մէջ բերէ զգործն. զի որ յառնէն առեալ գիտաց՝ նա և զայր յերկրէ գիտէ, և զերկիր՝ յոչնչէ, և զԱստուած՝ էական: Եւ ասելովն, եթէ «Թո՛ղեալ զհայր և զմայր և յարել ի կին իւր, և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»՝ զրոյրովին կարգս աշխարհիս և զկատարած զամենայն գիտաց:

277 Ի՞նչ, Յետ այսորիկ առեալ Աստուծոյ՝ յԱդին դրախտին փափկութեան գնէր զմարդն, որում յայտ արարեալ ծառս երկուս, զմինն կենաց և զմինն գիտութեան բարւոյ և շարի, որում եղեալ պատուիրան՝ չճաշակել նմա ի ծառոյ անտի՝ մահու սպառնալեօք. զի Աստուծոյ պատուիրանապահութեամբն՝ զնախանձելի զաստուածատուր իմաստութիւն պահեալ, զաստուածական իշխանութիւնն պահպանութեամբ պատուիրանին յանտուշական փառս էականին ինքնակաջ եղեալ վայելիցէ: Եւ որպէս վերագոյնն ասացաք, եթէ զհրեշտակս և զմարդիկ յանձնիշխանութեան թողեալ, և զիւրաքանչիւր պատուէրեղեալ ի վերայ, զի իւրաքանչիւր, յօժարութեամբ կամացն՝ լիցին Արարչին հրամանացն հնազանդեալ, վասն որոյ և առաւել փառաց արժանի լիցին հասանել: Արդ՝ մարդոյն եղաւ փոքր պատուէր— ի ծառոյն չճաշակել. զի այնու ի մեծ պատիւ ձգեալ հասցէ, որպէս վերագոյնն ասացաք: Իսկ զօրացն բազմութեան հրեշտակաց եղաւ պատուէր՝ կալ յանդադար փառատրութեան իւրեանց Արարչին, ի մեջ պատիւ փառաց զնոսա բնակեցուցեալ, յաներևոյթ մեծութեանն վերին երկնաւոր մշտնջենաւոր լուսոյն:

278 Արդ՝ ոմն ի վերին զօրացն իշխանութեանցն հրեշտակաց իրրև տեսանէր զխոստումն բարեացն բարեբարութեան Արարչին որ

«Եկեք Ադամին նրա նման օգնական ստեղծենք, իր պատկերի նրմանողութեամբ և իր կերպարանքի նման»: Ապա զարմանալի քուն տվեց նրան և մի ոսկոր հանելով նրա կողից, այն ձևեց կնոջ պատկերով և կանգնեցրեց նրա առջև: Իսկ Ադամը կռահեց աստվածատուր իմաստութեամբ, թե «այս ոսկորը իմ ոսկորներից է և մարմինը իմ մարմնից է, սա կոչվելու է կին, քանզի իր ամուսնուց առնըվեց». «Այդ պատճառով այրը պետք է թողնի իր հորն ու մորը և հարի իր կնոջը և երկուսը մի մարմին կլինեն»:

276 Զէ՞ որ Աստուծո զիմաց է նա ասել այս բանը այնտեղ, ուր հոգեղենների բոլոր զորքերը Տիրոջ փառքն էին բարձրացնում և մարդն էլ ներկա էր հանդեսին: Այս խոսքերը ասելով, նա ամենայն գիտութեամբ մարգարեացավ բացահայտ զարձնելով հավերժ արթունի կատարած գործը, երբ ինքը քնած էր: Նա, որ տղամարդուց առնվեց, գիտեր, և նա ևս գիտեր, որ մարդը երկրից (հողից) է, և երկիրը՝ ոչնչից, և միայն Աստված գոյութուն ունի: Ասելով, թե «թողնելով հորն ու մորը, հարում է իր կնոջը և երկուսը լինեն մեկ մարմին», նա գիտեցավ աշխարհիս բոլոր կարգերը և ամենինչի վախճանը:

277 Ի՞նչ, Դրանից հետո Աստված առավ մարդուն և դրեց Ադամին (Եղեմի) հաճելի դրախտի մեջ: Նրան ցույց տվեց երկու ծառ՝ մինը կենաց [ծառը], մյուսը՝ բարիի և շարի գիտութեան: Նա մահվան սպառնալիքով պատվիրեց նրան չճաշակել այն ծառից, քանզի Աստուծո պատվիրանը պահելով, նախանձելի աստվածատուր իմաստությունը պահպանելով և պատվիրանապահութեամբ նա վայելելու էր աստվածային իշխանությունը [ինքնագո] էակի անձնամխելի փառքով: Ինչպես վերևում ասացինք, թե հրեշտակներին և մարդկանց թույլ տալով անձնիշխան լինել [միաժամանակ] յուրաքանչյուրին պատվեր տվեց, որպեսզի ամեն մեկը իր հոժար կամքով Արարչի հրամաններին հնազանդ լինի, որի համար առավել փառքի արժանի կգաննա: Արդ, մարդուն փոքր պատվեր տվեց՝ ծառից չճաշակել, քանզի այսպիսով մեծ պատիվ ձեռք կբերեր, ինչպես վերևում ասացինք: Իսկ հրեշտակների զորքի բազմութեանը պատվեր տվեց՝ իրենց Արարչին անդադար փառաբանել, որը նրանց մեծ պատվի և փառքի մեջ էր պահել, վերին երկնավոր մըշտնջենավոր լուսի աներևոյթ մեծութեան մեջ:

278 Արդ՝ մեկը հրեշտակների վերին զորքի դասերից, երբ տեսավ Արարչի բարեբարութեան լավ խոստումները մարդուն և որ մար-

առ մարդն, և մարդոյն կալ ի բանի՝ Արարչին իւրոյ, և զգուշացեալ պահել զպատուիրանն՝ իրովք կամօք շարացեալ շարն՝ շար անուանեցաւ ուստի և զՅեսոս երթալոյ զհակառակասէրն զսատանայ անուն ժառանգեաց: Արդ՝ նախանձեալ շարին՝ արկանէ զմարդն ի մահ պատրանօք ի փառաց անտի. քանզի և ասէ իսկ իմաստունն, թէ «Նախանձու բանսարկուին և եմուտ մահ յաշխարհ», խաբէութեամբն ապականեալ:

279 Արդ՝ եկեալ մատուցանէ զխաբէութիւն պատրանաց մարդոյն թշնամիին: Եւ արդ՝ դու տե՛ս զոր ասէն. «Ընդէ՞ր, ասէ, պատուիրեաց ձեզ Աստուած չճաշակել ի ծառոյն». որով յայտ իսկ է, թէ ունէր ազատութիւն Ադամ և անձնիշխան կամս և իմաստութիւն յԱստուծոյ. գիտելով զԱստուած՝ պատուիրանագիր և զԱդամ՝ պատուիրեալ. թերևս յառաջ իսկ սա քան զպատուիրանն նենգութեամբ էր երևեալ, և ամենագիտին չէր ի ծածուկ, քանզի քննիչ է սրտի և երկկամանց:

280 Եւ արդ՝ դու տե՛ս զի՛նչ ասէր. «Թէ ճաշակեցէք՝ ասէ, աստուած լինիք»: Զպատճառսն եզ ի նոսա, և ի ներքոյ յինքն զիշխանութիւնն կորզել ջանայր. զի զնա վրիպեցուցեալ հանեալ ի խոստմանցն՝ թերևս հնար լիցի նմա զնորա տեղին ծառանգել: Որպէս և առաքեալն Աստուծոյ, որ հմուտ և տեղեակն էր աստուածաբեր խորհրդոյն, քանզի և ասէ իսկ, թէ «Անօրէն իշխանն իբրև աստուածանալն կամեցաւ՝ ձեռն արկանէր և զամենայն մարդիկ մեղօք կապէր». զի իբրև զնոսա հանեալ յայնմ բարեաց՝ ապա նմա հնար լիցի զխոստացեալսն ըմբռնել: Իսկ նորա վասն նորին պատճառանաց խաբեալք՝ ճաշակեցին, և անցեալ զպատուիրանան՝ յաստուածակերպ փառացն մերկացան:

281 Սակայն և անդ իբրև ի վերայ որդոց հատուցելոց հայրաբար գթացեալ բարեգործէ. զոր և ասէ իսկ Գիրն, թէ «Լուան զձայն տեառն Աստուծոյ, զի իջեալ զգնայր ի դրախտին ընդ երեկս ատուրն»: Եւ նոցա փախուցեալ թաքուցեալ ծառախիթ տերևապատ լինէին՝ զորոյ անցանել զամենագէտն երեսօք անհնար է. վասն որոյ և ասէ իսկ, թէ «Տէր Աստուած մերձաւոր եմ ես, ասէ Տէր, և ոչ Աստուած հեռաւոր. միթէ մա՞րթ ինչ իցէ մարդոյ փախչել թաքչել յինէն ի ծածկոյթ իւր՝ զի ես ոչ տեսից զնա. ո՞չ ինն լի են երկինք և երկիր»: Եւ միւս ոմն հմուտ մեծութեան նորա ի մարգարէիցն սրբոց ասէ, թէ

զը մնում էր Արարչի խոսքին, զգուշությամբ պահելով պատվիրանը, ապա իր շար կամքով շարացավ, շար անվանվեց, ուստի և ետ երթալու, հակառակասեր և սատանա անունները ծառանգեց: Ապա շարք նախանձելով մարդուն, պատրանքներով այդ փառքից դեպի մահ նետեց, քանզի իմաստունն ասում է, թե «բանսարկուի նախանձով մահը մտավ աշխարհ» խաբէությամբ ապականելով:

279 Արդ, մարդու թշնամին պատրանքի խաբէությունը հնարեց: Տես, թե ինչ է ասում՝ «Ինչո՞ւ, ասում է Աստված ձեզ պատվիրեց ծառից չճաշակել»: Սակայն հայտնի է, որ Ադամը ուներ ազատություն, անձնիշխան կամք և աստվածատուր իմաստություն, ճանաչելով Աստծուն իբրև պատվիրանատու և Ադամին՝ պատվիրյալ: Թերևս իսկապես դա նենգությամբ հայտնված էր նրան նախքան պատվիրանը, սակայն դա ամենագետից ծածուկ չէր մնա, քանզի նա սրտի և երկկամանց (սրտի գաղտնիքների) քննիչն է:

280 Ապա տես, թե ինչ է ասում. «Եթե ճաշակեք, ասում է, աստվածներ կդառնաք»: Նրանց հաղորդեց արդարացումը, իսկ ներքևից ինքը ջանում էր նրանց իր իշխանության տակ վերցնել, որպեսզի նրան վրիպեցնելով ու խոստումից հանելով, թերևս իրեն հնար լինի նրա տեղը ծառանգել: Ինչպես Աստուծո առաքյալը, որը հմուտ և տեղյակ էր աստվածային խորհրդին, ասում էր, թե «անօրեն իշխանը, երբ կամեցավ աստվածանալ, ձեռքը գցեց և ամենայն մարդկանց մեղքով կապեց», որպեսզի նրանց հեռացնելով այդ բարիքներից, նրան հնարավոր լինի խոստացվածը ձեռք բերել: Իսկ նրանք նրա հնարած պատճառաբանություններից խաբվելով, ճաշակեցին և պատվիրանները զանց առնելով, աստվածային փառքից մերկացան:

281 Սակայն պատժի արժանի որդիներին հայրաբար գթալով, նա բարիք է գործում, ինչպես Ս. Գիրքն է ասում. «Լսեցին Տեր Աստուծո ձայնը, որն օրվա երեկոյան իջել և քայլում էր դրախտում»: Նրանք փախչելով թաքնվեցին ծառերի մեջ և տերևապատ դարձան, սակայն ամենագետի հայացքից փախչելն անհնար էր: Այս պատճառով նա ասում է, թե «որպես Տեր Աստված, ես մերձավոր եմ, ասում է Տերը, և ոչ հեռավոր Աստված. միթե հնարավոր է մարդուն փախչել ինձանից, իր ծածկույթի տակ թաքնվել, որպեսզի ես չտեսնեմ նրան: Չէ՞ որ ինձնով լի են երկինքն ու երկիրը»: Սուրբ մարգարեներից մեկ ուրիշը, որը ճանաչում է մեծությունը, ասում է, թե «ո՞ր երթամ ես քո հոգուց, կամ ուր փախ-

«Յո՞ր երթացես յոգույ ջուամէ, կամ յերեսաց քոց ես յո՞ փախեաց. թէ ելանեմ յերկեսս՝ դու անդ ես. թէ իջանեմ ի դժոխս՝ և անդր մօտ ես», նայեցեալ զնորքօր, թէպէտ և թաքչել կարծեցին:

282 Սակայն բարերարին ձայն արկեալ, թէ «Ո՞ւր ես, Ադամ». և նա ասէ. «Լուայ զձայն քո և երկեայ, զի գնայիր ի դրախտի աստ. քանզի մերկ էի և թաքեայ»: Տեսանե՞ս ո՞րչափ մերձատր և ծանօթ էին Աստուծոյ, մինչև ոտնաձայնին անգամ չլինել անտեղեակ: Քանզի բարերարն յանդէտս պատճառեալ՝ նախ ոտնաձայն ատնէ. զի յոտսն քաւութիւնարերս հասեալ մարդոյն, ինքնապատում լինելով զլանցանացն՝ փրկութիւն գտանիցէ:

283 Իսկ իբրև այն չլինէր՝ սակայն չկամի ամբաստան լինել և ահագինս ի դիմի հարկանել, այլ հաշտականան զիջանէ, թէ «Ո՞ւսաց ցքեզ թէ մերկ ես դու». քանզի կամի իմն ներելով այսրէն յինքն արկանել, զի քաղցրութիւնն Աստուծոյ զնոսա յապաշխարութիւն ածիցէ: Իսկ իբրև այսու ևս ոչ զգաստացան, այլ զմիմեամբք պատճառեալ թշուառացան՝ ապա զգատատրութիւնն ի մէջ անցուցեալ՝ վճիռ հատանէր, զոր հատուցեալ և ի հող դառնայցեն, զի Աստուծոյ դատաստանն ճշմարիտ է ի վերայ այնոցիկ որ զլարն գործիցեն:

284 Յետ այսորիկ ապա զազատամբութիւնն ի մէջ բերեալ ասելովն, թէ «Ահա Ադամ եղև իբրև զմի ի մէնջ՝ ճանաչել զբարի և զչար. հանցուք առ ի ծառոյն կենաց, զի մի՛ կերեալ կեցցէ յախտեանս»: Բայց «իբրև զմի ի մէնջ» ոչ եթէ Աստուած եղեալ. քանզի չէ էականն լինելով, այլ զկարծեալն լինելոյ ասէ. զոր օրինակ սուտ աստուածք կարծեալք ի մարդկանէ՝ որ գործեցան առ անմտութեան յիմարութեան և պղծութեան մարդկան. որպէս և առ ձեզդ իսկ տեսանէի զքարապաշտ զփայտապաշտ մոլորութիւնսդ, որ առ տգիտութեան ի ձէնջ նկարեցան. որ ոչ լսեն և ոչ խօսին, ոչ իմանան և ոչ շարժին, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա. և թողեալ ձեր զԱստուած կենդանի, զԱրարիչն երկնի և երկրի՝ անշունչ անմտունչ քարանց պաշտօն մատուցանէիք, որ ոչ ինչ իսկ են:

285 Վասն որոյ և աստուածատես սրբոց մարգարէիցն հոգացեալ, իբրև իմաստուն բժշկեաց, զզեղ դարմանոյն ըստ ցաւոց հիւանդին պատրաստել, բառնալ ջնջել զգայթակղութիւնն, ի միջոյ ի

չեմ քո երեսից. եթե ելնեմ երկինք, դու այնտեղ ես, թե իջնեմ զըժոխք, այնտեղ ևս մոտս ես»: Այս բոլորը գիտենալով հանդերձ նրանք թաքնվել փորձեցին:

282 Սակայն բարերարը ձայն տվեց, թե «Ո՞ւր ես, Ադամ» և նա ասաց՝ «Լսեցի քո ձայնը և երկնչեցի, քանզի գնում էիր այստեղ դրախտում, իսկ ես մերկ էի և թաքնվեցի»: Տեսնում ես, թե որչափ մերձավոր և ծանոթ էին Աստուծո, որ մինչև անգամ ոտնաձայնին անտեղյակ չէին: Այսպիսով բարերարը նախ ոտնաձայն էր հանում զղջումի առիթ տալով տգետին, որպեսզի մարդը հասնելով քավություն բերող ոտքերին, անձամբ պատմի իր հանցանքները և փրկություն գտնի:

283 Իսկ այն տեղի շունեցավ. սակայն նա չկամեցավ ամբաստանող լինել և ահաբեկելով հարձակվել, այլ խաղաղարար ձևով զիջեց ասելով, թե «Ո՞վ ասաց քեզ, թե մերկ ես», քանզի կամենում էր ներելով իրեն քաշել, որպեսզի Աստուծո քաղցրությունը նրանց ապաշխարության բերի: Իսկ երբ սրանով էլ չզգաստացան, այլ ապաշնորհ դարձան միմյանց արդարացնելով, ապա նա դատապարտեց նրանց, վճիռ հաստատեց, որ հատուցեն ու հող դառնան, քանզի Աստուծո դատաստանը ճշմարիտ է բոլոր նրանց հանդեպ, որոնք շար գործեր են կատարում:

284 Դրանից հետո [Ադամի] ըմբոստությունը մեջ բերելով ասում է, թե «Ահա Ադամը դարձավ մեզանից մեկը, ճանաչելով բարին և չարը: Հեռացնենք նրան կենաց ծառից, որպեսզի չլինի թե ուտելով ապրի հավիտյանս»: Բայց «Իբրև մեղանից մեկը» ոչ թե [նշանակում է] Աստված դարձավ, քանզի իրական էակը չէր նա, այլ ենթադրյալ գոյությունը: Օրինակ, մարդկանց ենթադրած սուտ աստվածները, որոնք հնարվել են մարդկանց անմտության, հիմարության և պղծության հետևանքով, ինչպես և ձեզ՝ մոտ էլ տեսա քարապաշտության, փայտապաշտության մոլորությունները, որոնք տգիտությամբ ձեր կողմից պատկերվել են: Նրանք չեն լսում, չեն խոսում, չեն հասկանում, չեն շարժվում և շունչ չկա նրանց բերանում: Թողնելով կենդանի Աստուծուն, երկնքի ու երկրի Արարչին, անշունչ, անմտունչ քարերին եք պաշտամունք մատուցում, որոնք ոչինչ են:

285 Այդ պատճառով աստվածատես սուրբ մարգարեները իբրև իմաստուն բժիշկներ հոգացել են դարմանելու զեղը, ըստ հիվանդի ցավի պատրաստել, որպեսզի վերացնեն, ջնջեն գայթակղու-

բաց կորուսանելի Որպէս և մի ոմն ի նոցանէ աստուածային Հոգւոյն զօրութեամբ լցեալ՝ գոչեաց ասելով, թէ «Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին՝ կորիցեն յերկրէ ի ներքոյ երկնից. այլ Տէր որ արար զերկիր զօրութեամբ իւրով, և ձգեաց զերկինս սքանչելի խորհրդով իւրով, և պատրաստեաց զտիեզերս ամենայն իմաստութեամբ իւրով, և որոտայ ձայնիւ, և լնու ջուրր բազմութեամբ զերկինս, և հանէ զամպս ի ծագաց յերկրէ, և զփայլատակունս իւր յանձրես արար, և հանէ զհոգմս ի շտեմարանաց իւրոց»:

286 Յիմարեցաւ ամենայն մարդ ի գիտութենէ՝ ի վերայ անձանց թշուառութիւն յարուցանել, անդէն անձանց անձամբք իւրեանց ամօթալից առնեն զերեսս իւրեանց, և մեծի բարկութեանն Աստուծոյ պատրաստեն զանձինս. այլ այժմիկ կացցէ այս՝ յանդիմանել զմոլորութիւն ձեր, զի ի կարգի իւրում պատշաճէ: Բայց այժմ որ ի կարգին սկիզբն արարար պատմել ձեզ՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի զայն պատմեսցուք:

287 Հանեալ այնուհետև զմարդն ի փափկական դրախտէ անտի հանգստեան՝ արտաբոյզ դրախտին բնակեցուցանէր, և փափկալ նմա զճանապարհ ծառոյն կենաց, զի մի՛ ափանատես անգամ լիցի վայելչութեան դրախտին: Անդ և երկիր անիծեալ, փուշ և տատասկ և հաց ցաւոց, և Ադամայ մահկանացուի մահ. և այս՝ մարդասիրութեան նշանակ է. որպէս և ասէն իսկ ի բերանոյ մարգարէին Աստուած, թէ «Նրատեսցէ զքեզ ապստամբութիւն քո, և շարիքն քո կշտամբեսցեն զքեզ. ապա գիտացես դու, թէ շար և դառն եղև քեզ թողուլն զիս, ասէ տէր Աստուած քո»: Եւ միւս ոմն ասէ յԱստուծոյ, թէ «Յորժամ դարձցիս և հեծեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես և գիտացես թէ ո՛ւր իցես»: Քանզի յորժամ դառն ճաշակացն և կասկածանաց մահուն պաշարեալ իցէ, անսթափ ի մտացն ուշի լիշեացէ զլիշատակս ծառոյն կենաց, և հեծեծելով խնդրեսցէ զմուտս դրախտին վայելչութեան. զի և յանդիման դրախտին բնակեցուցանելն ասացելոցս վկայէ:

288 Ի՞՞. Իսկ բարերարն ոչ միայն ի դրախտին, այլ և արտաբոյզ նորին չհեռանալր ի նոցանէ, յորժամ յանդիման դրախտին բնակեցուցանէր: Եւ վասն իւրոյ բարերարութեանն հրամայեաց սերել յերկիր. ուր և անդէն հրամանաւ ակնարկելոյ Արարչին ծնունդ արձա-

թյունը և բուրրովին մեշտեղից հանեն: Ինչպես նրանցից մեկը աստվածային Հոգու զօրութեամբ լցված գոչել է ասելով, թե «աստվածները, որոնք երկինքն ու երկիրը շնն ստեղծել, երկնքի տակ կորչելու են երկրից. այլ Տէրը ստեղծեց երկիրը իր զօրութեամբ և երկինքը ձգեց իր սքանչելի խորհրդով, պատրաստեց տիեզերքը իր ամբողջ իմաստութեամբ: Երբ որոտում է իր ձայնով, բազում ջրերով լցվում է երկինքը, ամպեր է հանում երկրի ծայրերից, Նա իր կայծակները դրեց անձրևների համար և հանեց հողմերն իր շտեմարաններից»:

286 Բուր մարդիկ գիտությունից են հիմարացել, իրենց անձերին թշվառություն բերելով, ապա իրենք անձամբ իրենց երեսները ամօթալի են դարձնում, երբ իրենց անձերը ենթարկում են Աստուծո մեծ բարկությանը: Այժմ այսքանը բավական է հանդիմանելու ձեր մոլորությունը, քանզի այն պատշաճ է իր տեղում: Արդ այն, որ շարքով սկսեցինք ձեզ պատմել, յուրաքանչյուրը ըստ կարգի պատմելու ենք:

287 Այնուհետև մարդուն հանելով հեշտալի հանգստյան դրախտից, դրանից դուրս բնակեցրեց և փափկեց նրա համար կենաց ծառի ճանապարհը, որպեսզի այլևս ափանատես անգամ չլինի դրախտի վայելչությանը: Ապա անեծք իջավ երկրի վրա՝ փուշ և տատասկ, ցավերի հաց և մահկանացու Ադամի մահը: Սակայն սա մարդասիրության նշան է, ինչպես ասել է Աստված մարգարեի բերանով. «Քո ըմբոստությունը քեզ խրատելու է և քո շար գործերը կշտամբելու են քեզ: Ապա դու կգիտենաս, թե շար և դառն է քեզ համար ինձ թողնելը, ասում է քո տեր Աստվածը»: Մի ուրիշը Աստուծո կողմից ասում է, թե «երբ դու դարձի գաս և հեծեծես, այն ժամանակ կապրես և կգիտենաս, թե ուր ես»: Քանզի երբ ճաշակի դառնությունը և մահվան անորոշութեամբ պաշարված լինի, անզգալիորեն նրա միտքն է գալու կենաց ծառի հիշատակը և հեծեծելով խնդրելու է դրախտի վայելքներին մոտենալ: Հենց նրա դրախտի դեմ հանդիման բնակվելը այս ասածներիս վկայությունն է:

288 Ի՞՞. Իսկ բարերարը ոչ միայն դրախտում, այլև դրանից դուրս չէր հեռանում նրանցից, երբ բնակեցրեց դրախտին դեմ հանդիման: Իր բարերարության պատճառով հրամայեց երկրում բազմանալ, ուր և նրանք Արարչի ակնարկած հրամանով երկրում

կեալ յերկիր՝ սկսան բազմանալ ընդ ասելն. «Աճեցէ՛ք և բազմացա-
րո՛ւք, և լցէ՛ք զերկիր»:

289 Որդւոցն Ադամայ անդրանկանն Կահել անուն ճանաչէր, և միւսումն Հարել. որք անդէն դիմաստութիւն տուողին ի մէջ անցուցեալ, նորին իմաստութեամբ՝ զնոյն Արարիչ ճանաչել: Արդ՝ առեալ Կահելի երէց որդւոյն ընծայս նուիրաց յարմտեաց, որայ կապեալ ցորենոյ՝ պատարագս նմա մատուցանէր: Իսկ ընդ այն հայեցեալ Հարելի՝ ի հօտիցն գառանցն ընծայեալ պտուղ՝ ի խաշանցն մատուցանէր: Իսկ Աստուած իւրով մարդասիրութեամբն խոնարհեալ յընծայս որդւոցն Ադամայ՝ մերձաւոր ճանաչէր: Քանզի և անդէն իսկ ընտրութիւն առնէ. զոմն ի միամտութեան գտեալ՝ ընդունի զպատարագն. իսկ զոմն ընդ եղբօրն յերկմտութեան գտեալ՝ անդէն դատապարտեալ դարձուցանէ վասն երկմտութեանն. իսկ նա անդէն վասն որոյ մահ խորհեալ՝ սպան զեղբայրն. և անդէն նզովեալ երկիր վասն նորա, և նա ինքն անիծաւ դաւազան հանդերձ:

290 Արդ՝ Ադամայ ա՛լ որդի ստացեալ յԱստուծոյ փոխանակ սպանելոյն Հարելի, որոյ անուն Սէթ ճանաչէր: Իսկ այն սպանեալն, վասն արդարութեան իւրոյ, կենդանի է առ Աստուած. զի որ յունչէն արար՝ նոյն և կենդանացուցանէ զնա յորժամ և կամի, զոր յոյժ պատմել դիրիս է ձեզ. յորժամ զձեզ ջերմեռանդն ի հաւատսն տեսանիցեմք՝ ասացուք զայն, որոյ արդարութիւնն կայ պահի յաւիտեանս յաւիտենից: Արդ՝ Կահել նենգաւոր մարդասպանն նզովեալ անիծաւ. վասն այսորիկ որոշեցաւ հրամանաւ Աստուծոյ. զի օրհնեաց Աստուած զՍէթ, և ետ նմա պատուէր, զի մի՛ զաւակն օրհնեալ խառնեցի յանիծեալ զաւակն մարդասպանին Կահելի: Արդ՝ բազմացան մարդիկն առ հասարակ ի վերայ երկրի կողմանց ցեղիցն երկոցունց:

291 Արդ՝ սեթեան ցեղին կացին նահապետք արք արդարք մինչև ի դարն ութերորդ. առ որս բարերարութիւնն Աստուծոյ մերձաւոր եղեալ՝ միանգամայն, իսկ առ ամենեքումքք մերձաւորութեամբն յաճախեալ, զի մի՛ մոռացօնք ընտանութեանն լինիցին: Վասն որոյ և երկայնակեաց իսկ արարեալ զհարսն, և յերկարակեաց ծնունդ շնորհեաց. զի զոնեայ վասն ցանկութեան որդւոց ելանիցեն ի խնդիր Աստուծոյ. մանաւանդ զի կարևորագոյն իսկ է գիւտ ծննդոց ի կեանս երկրածնաց:

292 Արդ՝ նահապետքն կարգեալք, Ադամն առաջին աստուածաստեղծ, յայսինքն Ադամ. և Սէթ, և ի նմանէ Ենոյվս, և ի նմանէ

ծնունդներ տվեցին և սկսեցին բազմանալ, ինչպես՝ ասված է՝ «Աճեցեք ու բազմացեք և լցրեք երկիրը»:

289 Ադամի որդիներից անդրանիկը կոչվում էր Կահել (Կայն) և մյուսը Հարել, Ապա նրանք ի հայտ բերեցին տվողի իմաստությունը, նրա իմաստությամբ նույնին ճանաչելու որպես Արարիչ: Արդ, Կահելը՝ երեց ուղին, վերցրեց որպես նվիրելու ընծա՝ արմտիք, ցորենի կապոց կազմեց և Նրան պատարագ (զոհ) մատուցեց: Երբ Հարելը այս տեսավ, իր գառների հոտից նոր ծնունդը ընծայեց և իր խաշինքի [ոչխարներից] մատուցեց: Իսկ Աստված իր մարդասիրությամբ խոնարհեց Ադամի որդիների ընծաներին մերձավոր դառնալով: Ապա ընտրություն կատարեց, մեկին անկեղծ գտնելով ընդունեց նրա զոհը, իսկ մյուսին՝ իր եղբոր նրկատմամբ շարակամ գտնելով, դատապարտեց և ետ դարձրեց շարանեղբայրության պատճառով: Իսկ նա դրա համար մահ նյութեց և սպանեց եղբորը: Ապա երկիրը նրա պատճառով նզովվեց, և ինքն էլ անիծվեց զավակով հանդերձ:

290 Արդ, Ադամը Աստուծուց ուրիշ որդի ստացավ, սպանված Հարելի փոխարեն, որի անունն էր Սեթ: Իսկ այն սպանվածը իր արդարության համար կենդանի է Աստուծո մոտ, քանզի նա, որ նրան ոչնչից ստեղծեց, ինքն էլ կկենդանացնի նրան երբ որ կամենա, ինչպես շատ դյուրին է ձեզ պատմել: Երբ մենք ձեզ տեսնում ենք հավատի մեջ ջերմեռանդ, հիշում ենք Նրան, որի արդարությունը կա և կամն հավիտյանս հավիտենից: Արդ, նենգավոր մարդասպան Կահելը նզովվեց ու անիծվեց և այդ պատճառով Աստուծո հրամանով անջատվեց: Քանզի Աստված օրհնեց Սեթին և նրան պատվեր տվեց, որ իր օրհնյալ զավակը շխառնվի մարդասպան Կահելի անիծյալ զավակին: Ապա մարդիկ երկրի վրա բազմացան առհասարակ երկու ցեղից:

291 Սեթյան ցեղն ունեցավ նահապետներ, որոնք արդար մարդիկ էին մինչև ութերորդ սերունդը: Աստուծո բարերարությունը նրանց մոտիկ էր և նա միշտ ամենքին մերձավոր էր, եթե չմոռանային Նրա հարազատությունը: Դրա համար նա հայրերին երկարակյաց դարձրեց և երկարակյաց զավակներ շնորհեց, որպեսզի գոնն որդիներ ցանկանալով, Աստված փնտրեն: Մանավանդ որ շատ կարևոր էր զավակ վաստակելը երկրածինների կյանքում:

292 Նահապետները կարգով հետևյալն են՝ առաջինը Ադամն աստվածաստեղծ, այսինքն Ադամը, ապա Սեթը և նրանից Ենոյվսը

Կայնան, և ի նմանէ Մաղաղիէլ, և ի նմանէ Յարէդ, և ի նմանէ Ենովք: Եւ եկաց Ենովք ամս հարիւր վաթսուն և հինգ, և ծնաւ զՄաթուաղայ. և հաճոյ եղև Ենովք Աստուծոյ:

293 Նա և ամենայն նահապետացն շատակեաց եղեալ, իբրև ի բարերարէ անտի Աստուծոյ սերեալք բազմացան. նոյնպէս և յետ ծննդոցն յերկարակեացս արարեալ, զի որք Աստուծովն ստացան՝ պատմեսցեն հարք որդոց. զի իբրև պատուիրանք զգուշացուցիչք լինիցին, առ ի ծանօթս առնելոյ զնոսա Աստուծոյ, որպէս և ասացաւ իսկ, թէ «Հարցը՛ր դու ցհարս քո, և պատմեսցեն քեզ, և ցծերս քո, և ասացեն քեզ». որով յայտ իսկ է, թէ վասն այսորիկ երկայնակեացք, և ոչ վասն բազմութեան ծննդոց:

294 Զի թէպէտ և ասաց Աստուած ցԱդամ, թէ «Աճեցէ՛ք և բազմացարո՛ւք և լցէ՛ք զերկիր»՝ որպէս յառաջագէտ բոս մարմնական բարուցն զլինելոցն ասաց. իսկ Աստուած ոչ ի բազմացուցանելն միայն, այլ անդէն և անդ կամէր. զի ի մշտնջենակեաց անմահութիւնն փոխեսցին: Որպէս և զԵնովք տեսանեմք յետ վարուց երկրակեաց կենացն, յետ ամուսնանալոյ և որդիս ծնանելոյ ուղղութեանն վարուք, վերացուցեալ զնա կենդանւոյն իսկ յանմահութեան վիճակն: Որ ոչ վասն առնն միայնոյ, այլ զի ելք նորա՝ այլոց ճանապարհ գործեսցեն. և ոչ բռնադրօսութեամբ առեալ ի կեանսն, այլ զպարտ հաճոյական վարուցն հատուցեալ: Սոյն օրինակ կամեցեալ Աստուծոյ զամենեսեան յանմահութիւն փոխել, յետ աստ վայելելոյ ամենեցուն:

295 Ամենայն մարդիկ ութերորդ դարուն հնազանդեալ մահու, մեղաց ծառայեալ՝ մոռացան զԱրարիչն, յուսակորոյսք ի կենաց անտի Աստուծոյ և ապականեալ զուղղական զիրեանց ճանապարհն: Մատնեաց զնոսա Աստուած ի կամս անձանց իրեանց, առեալ զոգի շնորհաց մարդասիրութեան իրոյ ի նոցանէ, զորոց և զառնելն ստրջացեալ ասէ: Որ և ստրջանալն Աստուծոյ՝ ահագին զգուշութեան նշանակ է. զի թերևս այնու յուշ առնել մարթասցէ մոռացելոցն զարարչական զօրութիւնն, որ խառնակեցան յանիծեալ զաւակն Կայննի՝ ի պոռնկութիւնս, յայլանդակ վարս, ուտել մեռելոտի: Միանգամայն իսկ երկիր զազրացեալ ի վարուց մարդկան գարշեցեալ, որպէս ասէ իսկ, թէ «Միանգամայն ամենեքեան յամբարշտութիւն կործանեցան, և ամենայն մարդ պղծեաց զճանապարհս իւր ի վերայ երկրի»:

և նրանից Կայնանը և նրանից Մաղաղիէլը և նրանից Հարեդը (Յարեդ) և նրանից Ենովքը: Ենովքը ապրեց հարյուր վաթսուն և հինգ տարի ու ծնալ Մաթուաղային և Ենովքը հաճո եղաւ Աստուծո:

293 Նա բոլոր նահապետներից երկարակյաց եղաւ: Քանի որ նրանք Աստուծո բարերարությամբ սերյալ բազմացան, ապա իրենց ծնունդից հետո էլ երկարակյաց եղան, որպեսզի ովքեր Աստուծով էին ստեղծված, իբրև հայրեր [ամեն ինչ] պատմեն իրենց որդիներին: Քանզի պատվիրանները զգուշացուցիչ էին Աստուծուն ճանաչելու համար, ինչպես և ասված է, թե «հարցրու քո հայրերին և նրանք քեզ կպատմեն և քո ծերերին և նրանք քեզ կասեն»: Այսպիսով, պարզ է, թե այս պատճառով է, որ նրանք երկարակյացներ եղան և ոչ թե բազմաթիւ ծնունդներ ունենալու համար:

294 Քանզի թեպետ Աստուած ասաց Ադամին, թե «աճեցեք ու բազմացեք և լցրեք երկիրը», սկզբից գիտենալով այն նյութական բարիքների մասին, որոնք լինելու էին, սակայն Աստուած ոչ միայն բազմանալուն [ակնարկեց], այլև այն բանին, թե կամենում էր, որ նրանք մշտնջենական անմահության անցնեն: Ինչպես տեսնում ենք, Ենովքը երկրային կյանք վարելուց, ամուսնանալուց և ուղիղ վարքով որդիներ ծնելուց հետո, կենդանի վերացավ անմահության վիճակին: Այդ բանը միայն մեկ մարդու համար չէր, այլ նրա դուրս գալը պետք է այլոց ճանապարհ բացեր: Նա բռնությամբ չկասկեց կյանքին, այլ հաճելի կյանքի պարտքը [արդեն] հատուցել էր: Նույն օրինակով Աստուած կամեցավ ամենքին անմահության փոխել, այստեղ [կյանքը] վայելելուց հետո:

295 Ութերորդ սերնդի (դար) բոլոր մարդիկ մահվան ենթարկվեցին, [քանզի] մեղքերին ծառայելով մոռացան Արարչին, աստվածային կյանքից հուսակորույս լինելով և ապականելով իրենց ուղիղ ճանապարհը: Աստուած նրանց իրենց կամքին թողեց, նրբանցից վերցնելով իր մարդասիրական շնորհների ոգին և նրանց ստեղծած լինելուն զղջաց: Աստուծո զղջալը նրա ահագին հոգատարության նշանն է, որ թերևս այսպիսով կարողանա մոռացողներին հիշեցնել արարչական զորությունը: Նրանք խառնվել էին Կայննի անիծյալ սերնդի հետ, պոռնկության այլանդակ վարքի և մեռելոտի ուտելու մեջ: Երկիրը միանգամայն զազրելի և գարշելի դարձավ մարդկանց վարքի պատճառով, ինչպես ասում է [Ս. Գիրքը], թե «ամենք միանգամայն զլորվեցին ամբարշտության մեջ և ամեն մարդ պղծեց իր ճանապարհը երկրի վրա»:

296 Ի՛է. Արդ՝ ի ժամանակին յայնմիկ մի ոմն արդար գտեալ յարդարացեալ տոհմէն, շրում Նոյ անուն կարդացեալ, հաճոյ եղեալ Աստուծոյ սիրեցաւ ի նմանէ: Որ հրաման առեալ յԱստուծոյ առնել տապան արկղազործ փայտի՛ւ՝ բազում ամաց գործելոյ, առ ի հարկանելոյ ազգին թշուառացելոյ: Որոյ խոստացեալ այնուհետև առնուլ զՆոյ ընտանեօքն հանդերձ և ամենայն շնչականօքն ի տապանն, և ամենապահ ձեռամբն փակեալ զտապանն: Եւ ապա դարձուցեալ զանդունդսն աւազակապս զցամաքաւ՝ հանդերձ հոսանօքն արձակելովք յերկնից, հեղեղասաստ ծովապատիժ բարկութեամբ զառ ի ներքոյս երկնից ջնջեալ, առ հասարակ ողողեալ սրբաց: Իսկ յետ սաստիցն անցելոց՝ զայլն արդար՝ աշխարհահայր երկրակալ յափտեանագիր ուխտի կացուցեալ. զոր և յերկարակեաց արարեալ, առ ի պատմելոյ ազգացն եկելոց զհամաշխարհական բարկութեանն՝ պայման:

297 Բայց ապա միատոհմ միալեզու ազգին բազմացելոյ խորհուրդ առեալ աշխարհագունդ՝ երկնաբերձ աշտարակ շինելոյ, անուանակիր առ ի յիշատակ մշտնջենաւոր, փոխանակ յափտեանականին Աստուծոյ, որոյ պատմի անուն յափտենից յափտեանս և յիշատակ ազգաց յազգս: Որոյ բարձրագոյն ազդեցութեամբ ցուցեալ զաստուածագործ գիտութիւնն ի խառնակելն, յամբոխելն, և զմիասնունդ ազգն ի բազում ազգս այլալեզու օտարաձայնս անժանօթս միմեանց ընդ երեսս երկրի սփռէր. զի մի՛ կամայական սահման անձանց արկանիցեն, այլ յափտենադիր սահմանացն Աստուծոյ հնազանդեալ զնասցեն: Որ ի բաժանել ազգացն և ի խառնակել լեզուացն և ի ցանել որդւոցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ամենայն ազգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն Աստուծոյ:

298 Ի՛Ը. Եւ քանզի տարածելոց ազգացն աստուածամոռաց գիտութեամբն յւրաքանչիւր պաշտամունս ի տարրականս արարածոց որոշեալ խոտորեցան յանդունդս մոլորութեան, արդ՝ այլ մի ոմն աստուածեղէն ազդեցութեամբն զարթուցեալ, երանելի ամենեցուն, որոյ Աբրահամ անուն ճանաչի: Ճշմարտին աստուծոյ ուղեկից լեալ՝ երթեալ զհետ հրամանաց նորին հնազանդէր. առ որ բարբառ արձակեալ Աստուծոյ՝ ելանել նմա ի հայրենեացն իւրոց. քանզի պատրաստական գտանի Աստուած խնդրականաց իւրոց:

299 Արդ՝ ելեալ Աբրահամ ի հայրենեացն իւրոց, զհետ հրամանացն Աստուծոյ զնացեալ՝ հաւատովք վարեցաւ. որ զմեծ զակտիսն արժանի եղև ընդունել, զկամս Աբարալին իւրոյ կատարէր. որ

296 Ի՛է. Արդ՝ այդ ժամանակ գտնվեց մի արդար մօտրդ արդարացյալ տոհմից, որին Նոյ էին կոչում: Սա Աստուծո հաճո լինելով սիրվեց նրանից: Հրաման ստացավ Աստուծուց փայտե արկղի պես տապան պատրաստել, բազում տարիների աշխատանքով, քանզի նա [կամենում էր] պատժել թշվառ ցեղը: Այնուհետև նա խոստացավ Նոյին հանդերձ ընտանյութ և բոլոր շնչավորներին վերցնել տապանի մեջ և ամենապահ ձեռքով փակել տապանը: Ապա ավազապատ [ծովի] անդունդները բռնելով ցամաքի վրա, երկնքից արձակված հեղեղի հոսանքով հանդերձ, հեղեղասաստ, ծովապատիժ բարկութեամբ, ջնջեց երկնքից ներքև եղած [ամեն ինչ] և առհասարակ ողողելով սրբեց: Պատուհասի անցնելուց հետո, նա արդար մարդուն հավիտենադիր ուխտով կարգեց հայր աշխարհի և տեր երկնի: Նրան երկարակյաց դարձրեց, որ պատմի զալիք սերունդներին իր բարկության տիեզերական պայմանը:

297 Սակայն միատոհմ, միալեզու ազգը բազմացավ և խորհուրդ արեց կլոր երկնամերձ աշտարակ շինել, մշտնջենավոր լինելու սահմանված, փոխանակ հավիտենական Աստուծո, որի անունը հիշվելու է հավիտյանս հավիտենից և հիշատակը ազգից ազգս: Իսկ նա բարձրագույն ներգործությամբ ցույց տվեց աստվածային գիտությունը՝ խառնակելով, շփոթելով և տոհմակից ազգը բազում, այլալեզու, օտարաձայն միմյանց անժանոթ ազգերի բաժանելով, երկրի երեսին սփռեց, որպեսզի այլևս իրենց համար կամայական սահմաններ չորոշեն, այլ հնազանդ ընթանան Աստուծո հավիտենադիր սահմաններում: Ազգերը բաժանելով, լեզուները խառնակելով և Ադամի որդիներին ցիրուցան անելով, նա բոլոր ազգերին սահմաններ կարգեց ըստ Աստուծո հրեշտակների թվի:

298 Ի՛Ը. Եվ քանի որ ցրված ազգերը աստվածամոռաց գիտությունով յուրաքանչյուրը տարվել էր նյութական արարածների պաշտամունքով, մոլորության անդունդը խոտորեցին: Ապա մի մարդ աստվածային ազդեցությամբ ելավ, ըստ ամենայնի երանելի, որի անունն էր Աբրահամ: Ուղեկից լինելով ճշմարիտ Աստուծո, նրա հրամաններին հետևելով հնազանդվեց: Նրան խոսքն ուղղեց Աստված, թե պետք է ելնի իր հայրենիքից: Քանզի Աստված պատրաստակամ է իրենից խնդրողների նկատմամբ:

299 Արդ, ելավ Աբրահամը իր հայրենի երկրից հետևելով աստվածային հրամաններին և հավատով քայլեց: Նա արժանի եղավ ընդունելու մեծ ավետիսը և իր Աբարալի կամքը կատարեց: Գը-

ելեալ՝ ի մէջ օտար ազգացն հեթանոսաց պանդխտեցաւ. ըստ աստուածապաշտ սովորութեանցն բազում ամօք զհամբերութիւն յանձն իւր կրէր:

300 Արդ՝ իբրև լցան նորա ամբ իննսուն և ինն, երևեալ Աստուած Աբրահամու՝ ուխտ եղեալ խօսէր և վերանայր. և դարձեալ հրեշտակօքն եկելովք ի Մամբրէ՝ զպարզեական զաւակն խոստացաւ, և զիւր որդին գալ մտանել ընդ մարմնով, առնուլ մարմին ի զաւակէն Աբրահամու, և լինել որդի Աբրահամու, և ամենայն հաւատացելոց լինել հայր արդարութեան, և նահապետ արդարոց զնա կացուցեալ:

301 Նա և մարմնապէս իսկ զանթիւ բազմութեան խոստումնն զաւակին ընդունէր. որով ճանապարհաւ իսկ միանգամայն զժանդողործ երկիրն Սոգոմացոց խրատեալ կուրացելովքն, ապա ի շահաւանելն՝ իջուցեալ կրակաբեր անձրևս, և աստուածասաստ բարկութեամբն համառօտ դատեալ:

302 Եւ յետ այսորիկ կատարեալ նմա զխոստումն զաւակին, զի տուաւ նմա որդի Իսահակ: Եւ դարձեալ երևի Աստուած Աբրահամու, առ ի պատարագել զփորձական զոհն զԻսահակ, որով զաւետիս հանդերձելոցն ընկալաւ: Նոյն օրինակ և առ Իսահակ որդին Աբրահամու երևեալ, հայրենի զինքն յուշ առնելով Աստուած:

303 Իսկ առ Յակոբ որդին Իսահակայ՝ ևս սքանչելագոյն սանդղածն երկնաբերձ տեսլամբ հանդերձ ամենայն հրեշտակօք՝ Տէրն ժանուցեալ երևի, և երբեմն իբրև զայր մի սոսկագոյն՝ զիշերամարտ մենակոխ. բայց մարգարէն հրեշտակ ասէ: Զոր և կաղացուցեալ իսկ՝ աստուածատես անուամբն նշանակեալ արծակէ, որ հանապազատես յիշատակ երևեալ Տեառն՝ յակորեան զաւակին փայլիցէ:

304 Եւ այսպէս ընդելական և մերձաւորագոյն յաճախէ զերևումն, մինչև հեթանոսական թագաւորացն հնազանդի տեսլամբ՝ առ ի պահպանութիւն իւրոց ծանօթիցն. զորոց և պատմէր իսկ, թէ «Կըշտամբեաց զթագաւորս վասն նոցա՝ շմերձեալ յօծեալս Տեառն». յայտ արարեալ, թէ «Արդարև բաժին Տեառն՝ Յակոբ, և վիճակ ժառանգութեան իւրոյ՝ Իսրայէլ»:

305 Որոց և զամենայն ժամանակս զհետ երթեալ օգնականու-

նալով օտար հեթանոս ազգերի մեջ, պանդխտեց և ըստ աստուածապաշտ սովորութիւնների, բազում տարիներ իր անձի վրա համբերությամբ [նեղութիւն] կրեց:

300 Երբ նրա իննսունինն տարին լրացաւ, Աստուած երևաց Աբրահամին, ուխտ դրեց նրա հետ և խոսեց ու վերացաւ: Եվ դարձյալ Մամբրեի մոտից եկած հրեշտակների միջոցով պարզեական զավակը խոստացաւ, թե նրա որդին գալու էր մարմնով, մարմին էր առնելու Աբրահամի սերնդից և լինելու էր Աբրահամի որդի և բոլոր հավատացյալների համար արդարության հայր և արդարների նահապետ էր կարգվելու:

301 Նա ստացաւ նաև անթիվ բազմությամբ սերունդ ունենալու մարմնավոր խոստումը: Նույն ձևով նաև Նա խրատեց Սոգոմացոց շարագործ երկիրը կուրացվածների [օրինակով]. ապա երբ նրանք շահանդիվեցին, կրակաբեր անձրևներ իջեցրեց և աստուածահաստատ բարկությամբ վճիռ դատեց:

302 Դրանից հետո կատարեց նրան զավակի խոստումը, քանզի տվեց նրան որդի՝ Իսահակը: Դարձյալ երևաց Աստուած Աբրահամին և փորձելու համար պահանջեց, որ Իսահակին որպես զոհ մատուցի, որով նա հանդերձյալ [կյանքի] ավետիսն ստացաւ: Նույն ձևով Աստուած երևաց նաև Աբրահամի որդի Իսահակին, հիշեցնելով նրան հայրենի երկիրը:

303 Իսկ Տեբը ծանոթ դարձավ և երևաց նաև Իսահակի որդի Հակոբին սքանչելագոյն տեսիլքով՝ դա մի սանդղաք էր, որը հասնում էր երկինք ամենայն հրեշտակների հետ մեկտեղ: Իսկ երբեմն նա երևում էր իբրև սոսկական մարդ և զիշերային մենակով էր մղում: Բայց մարգարեն ասում է, որ հրեշտակն էր [մենամարտում]: Նա նրան կաղացրեց, նրան աստվածատես անվանեց, և սա մշտական հիշեցումն էր Տիրոջ երևալու մասին, որը փայլեցնելու էր Հակոբի սերունդը:

304 Այսպես սովորական և մերձավոր դարձավ նրա երևումը, նույնիսկ հեթանոս թագավորներին տեսիլքով երևաց, որպեսզի պահպանի իրեն ճանաչողներին: Սրանց մասին [Ս. Գիրքը] պատմում է, թե «նրանց սիրուն կշտամբեց թագավորներին, որպեսզի շմերձեան Տիրոջ օծյալներին», հայտնի դարձնելով, թե «արդարև Հակոբը Տիրոջ բաժինն է և Իսրայելը նրա ժառանգության վիճակը»:

305 Նա ամեն ժամանակ հետևում էր նրանց, օգնելով, օրհ-

թիւն առնելով, օրհնել անկ բազմացուցանել զզաւակ նոցա ի պանդրխտութեանն: Չորս և յերկիրն Եգիպտացոց իջուցեալ առ ի հաց ի բերան՝ սովոյն պատճառաւ, որ լինին ընդ հինգ նահապետսն յարահամեան դարէն՝ ամբ իբրև շորեք հարիր և երեսուն: Ապա անդ էր տեսանել զբարձրագոյն զառաւելութիւն շնորհաց մարդասիրին Աստուծոյ յերկիրն Եգիպտացոց: զի զայր մի ի բանա արգելեալ կալանաւոր՝ հանեալ վերացուցեալ, յայտնի արարեալ մարգարէական արուեստիւ, տէր Եգիպտացոցն կացուցեալ:

306 ԻՔ. Յետ այսորիկ բազմացուցեալ զժողովուրդն իւր յերկիրն Եգիպտացոց, և ետես զնոսա նեղեալս ի նոցանէ: Արդ՝ եկեալ երևեալ Տեառն առն միոջ ի ժողովրդենէն Եբրայեցոց, ընդ որ կարի հաճեալ և արժանի գտեալ աստուածեղէն խորհրդոցն, որոյ անուն Մովսէս ճանաչէր: Երևեալ նմա ի Քորեբական լեռինն բոցանշան բորբոքեալ ի մորենոյն. ծանօթս տուեալ Մովսիսի ի հայրենեաց անտի, և զէական անունն իւր ճշմարտեալ՝ առաքեաց զնա յԵգիպտոս. ընդ որում իջեալ ազգի ազգի հարուածովք տանջէր զԵգիպտացիսն առ ի խրատ:

307 Եւ հանեալ զԻսրայելացիսն հովանացեալ ամպովն և սիւնաձև լուսովն և բոցադէզ հրոյն սպառնալեօք, հերձեալ զանդունդս ծովախորս, սուզանելով զԵգիպտացիսն, և անցուցեալ զժողովուրդն հանէ յանապատ. զոր և նշանագրեալ վայելեցուցանէ: Տանի ի Քորեբ, և հանէ զնոսա ի լեռան Սինեայ. և անդ ի վեր ի Սինէական լեռինն ամպայարկ աստուածամուտիս խորան հարեալ, յորում և գունդ սիւնաձև ճառագայթածիզ, և մէզ ի մառախուղ սրահակաձև շուրջ զլեռամբն պատեալ. անդ բանակ բիրաւոր հրեշտակաց:

308 Անդր այնուհետև կոչեցեալ զՄովսէս՝ յանդիման առնել աստուածակերպ տեսլեանն. որոյ յստակագոյնս նկատեալ և զպատուանդան ոտիցն՝ կապուտակաձև ականակերպ աղիւսանման, զուտ երկնագոյն ջինջ, առ ի յիշեցուցանել զգործ կաւոյն և ծովուն, և զլըրբենի սիրտ խստերախ ժողովրդեանն. և ի փառաց աթոռոյն և շուրջ զնովաւ շուք ահի իբրև զհուր բորբոքեալ:

309 Աստուած, որ ամենայնիւ լոյս է, ամենայնիւ լուր է, ամենայնիւ տես է, ամենայնիւ բան է, ամենայնիւ զօրութիւն է, ամենայնիւ իմաստութիւն է, հոգի կենդանի, հուր կիզելոյ, լոյս անփոփոխ է, փառք անպատում, անքնին տեսիլ, անբաւ մեծութիւն՝ երևէր նոցա՝ որչափ զի նոքա կարասցեն հանդարտել նորա տեսլեանն մեծութեան:

նելով, որ աճեն, և սերունդը բազմանա պանդխտութեան մեջ: Նասովի պատճառով բերեց նրանց Եգիպտացոց երկիրը բերանի հացի համար: Այնտեղ նրանք մնացին հինգ նահապետների [ժամանակ] արահամյան դարաշրջանից [հաշված] մոտավորապես չորս հարյուր երեսուն տարի: Այնտեղ կարելի էր տեսնել մարդասեր Աստուծո շնորհների բարձրագույն առավելությունը Եգիպտացոց երկրում. քանզի մի մարդու, որ բանտարկված էր որպես կալանավոր, Նա հանեց, բարձրացրեց ու հայտնի դարձրեց մարգարեական արվեստով և Եգիպտացոց տեր դարձրեց:

306 ԻՔ. Դրանից հետո նա բազմացրեց իր ժողովուրդը Եգիպտացոց երկրում և տեսավ, որ նեղված են նրանցից: Արդ, Տերը եկավ-երևաց Եբրայեցոց ժողովրդից մի մարդու, որին շատ էր հավանել, արժանի գտել աստվածային խորհուրդներին և որի անունն էր Մովսես: Երևաց նրան Քորեբ լեռան վրա, որպես մորենու մեջ բորբոքված բոց: Նա Մովսեսին պատմեց նրա հայրենի երկրի մասին, նրան ցույց տվեց իր էական անունը և ուղարկեց Եգիպտոս: Հնդ որում նա տեսակ-տեսակ հարվածներով տանջեց եգիպտացիներին, որպես խրատ:

307 Իսրայելացիներին դուրս հանեց ամպով և սյունաձև լույսով ու բոցադէզ կրակի սպառնալիքով հովանավորեց: Ճեղքեց ծովախոր անդունդները, ջրասույզ անելով եգիպտացիներին և անցկացնելով ժողովրդին անապատ հանեց, որը հրաշալի ձևով նկարագրված է: Տարավ Քորեբ, հանեց (Սինէ) լեռը և այնտեղ Սինեայի (Սինէական) լեռան վրա աստվածային ամպից խորան դրեց, որի մեջ կար ճաճագայթածիզ սյունաձև գունդ, և մեզն ու մառախուղը վարագույրի նման լեռան շուրջը պատել էին: Այնտեղ կար բյուրավոր հրեշտակների բանակ:

308 Այնուհետև կանչեց Մովսեսին աստվածակերպ տեսիլը ցույց տալու: Սա հստակագույն ձևով նկատեց ոտքի պատվանդանը՝ կապուտագույն գոհարանման շափշուղա աղյուս, զուտ ջինջ երկնագույն, հիշեցնելու համար կավի և ջրի (ծովի) գործը և սանձարձակ ժողովրդի լրբենի սիրտը, իսկ փառքի աթոռից և նրա շուրջը ահավոր փայլ երևաց, իբրև բորբոքյալ հուր:

309 Աստված, որն ամբողջովին լույս է, ամբողջովին համբավ, ամբողջովին տեսիլք, ամբողջովին խոսք, ամբողջովին զօրություն, ամբողջովին իմաստություն, կենդանի հոգի, վառող հուր, անփոփոխ լույս, անպատում փառք, անքնին տեսիլք, անբավ մեծություն, երևաց նրանց որչափ որ նրանք կարող էին դիմանալ

Յետ որոյ քահանայիցն հանդերձ ծերովքն ինքնատես երևի. և ամենայն ժողովրդեանն եկեալ յանդիման երևէր ի տեսիլ հրոյ բորբոքելոյ, և ի շիփոր բարբառոյ տալ նոցա պատգամս պատուիրանաց՝ գրեալ ի քարեղէն տախտակս ձեռինն Աստուծոյ. զի յիրաւանց նորա երկիցեն, և զպատուիրանս նորա պահեսցեն: Եւ ասէ ցնա, թէ «Գամ ես յամպս յանդիման լինել Իսրայելացոցն՝ խօսել ընդ քեզ, զի հաւատասցեն քեզ»: Եւ երեւցաւ կառօք քրովբէիք, և սին ամպովք և միգախառն հրով:

310 Իրրև ել նա երկիցս անգամ կալ առաջի Տեառն՝ ասէր. «Թէ գտի գթութիւնս ի քէն՝ երեւցո՛ւ զքեզ ինձ, զի գիտացից դանուն քո. քանզի ողորմութիւն գտի ես ի քէն»: Ասէ ցնա Տէր, թէ «Ոչ կարես դու տեսանել զքեզս իմ. զի ոչ գոյ մարդ որ տեսանիցէ զիս, և ապրի. բայց ահա դնեմ զքեզ ի փապ վիմիդ, և անցուցանեմ առ քեզ փառս իմ»: Եւ ցոյց նմա, զի գթած է և ողորմած. և երեւցաւ նմա խոնարհութեամբն, զի նա մի՛ մեոցի, և ապրեացի և կեցցէ: Որ և ամենայն ժողովրդեանն եկեալ յանդիման երևէր. զորոյ և զբարբառն իսկ առ հասարակ լուեալ, մինչդեռ ընդ Մովսիսի բանս ի կիր արկեալ էր:

311 Եւ այնպէս երեկօթս արարեալ ի լերինն աւուրս բազումս, և ականատես եղեալ, և զօրէն հոգեմատեան դիւանին զլեռն արարեալ՝ ուսուցանէր զորդիսն Իսրայէլի. որոց և պատուիրանս իւրագիրս շնորհեալ, յորում և զաշխարհահամար զաշխարհապատումն լինելն Մովսիսի տայր: Յուցանէր և ի նմանութիւնս ինչ անտարրական խորան. զոր տեսեալ Մովսիսի՝ հանդերձ որդւովքն Իսրայելի գործեաց խորան նիւթական ըստ օրինակի ցուցելոյն, որով բնակիցէ Աստուած ի մէջ նոցա: Յորում և հանապազախօս իսկ ընդ Մովսիսի եղեալ և բիրապատիկ օրինացն կարգելոց պատմող և ընդ նոսին հանապազորդեալ յօթեվանս յանապատին, և ահաւորագոյն նշանազործութեամբք տարեալ հասուցեալ ի խոստացեալսն:

312 Եւ եղեալ ընդ նոսա յանապատի անդ, և շրջեցուցեալ զնոսա անդ ամս քառասուն, զի մոռացուցէ նոցա զսովորութիւն դիւցապաշտ քարապաշտութեանցն. զի թերևս կարացեն սակաւ մի փարատել ի հեթանոսական ի սնտի ուսմանց անտի՝ որ ներկեալ անմտութեամբն էին: Զի այսպէս ածեալ զմտաւ, թէ հանեալ զնոսա յերկրէն Եգիպտացոց սովորութեամբ շարեացն, զուցէ ուր տանի-

նրա տեսիլքի մեծութեանը: Դրանից հետո նա անձամբ երևաց քահանաներին ծերերով հանդերձ և ամբողջ ժողովրդին եկալ-երևաց, բորբոքյալ կրակի տեսիլքով և մի ձայն շեփորի նման դրեց նրանց պատվիրանների պատգամներ, որոնք գրված էին Աստուծո ձեռքով քարեղեն տախտակների վրա, որ նրանք հարգեն նրա արդարութունը և պահեն նրա պատվիրանները: Ասաց նրան (Մովսեսին), թե «գալիս եմ ամպերի մեջ հանդիպելու իսրայելացիներին, որ խոսեմ քեզ հետ, որպեսզի հավատան քեզ»: Նա երևաց կառքով, քերովրեներով, ամպի սյունով և միգախառն հրով:

310 Երբ երկրորդ անգամ եկալ կանգնելու Տիրոջ առջև, ասաց՝ «Եթե ես քեզանից գթութուն պտա, քեզ ցույց տուր ինձ, որ գիտենամ քո անունը, քանզի ես ողորմութիւն գտա քեզանից»: Տերն ասաց նրան, թե «չես կարող իմ երեսը տեսնել, քանզի մարդ չի կարող ինձ տեսնել ու ապրել, բայց ահա քեզ կդնեմ ժայռի խոռոչի մեջ և իմ փառքը քո կողքով կանցկացնեմ»: Նա ցույց տվեց նրան, որ գթած ու ողորմած է և երևաց նրան խոնարհութեամբ, որպեսզի նա շմեռնի, փրկվի ու ապրի: Նա ամբողջ ժողովրդի դիմաց եկալ-երևաց և նրա ձայնը բոլորը լսում էին, երբ նա Մովսեսի հետ էր խոսում:

311 Այսպես բազում օրեր լեռան վրա հսկում կատարելով, ականատես լինելով և հոգով ներշնչված օրենքների գիրքը լեռան վրա ստանալով, ուսուցանում էր Իսրայելի որդիներին, որոնց [Աստված] իր դրած պատվիրանները շնորհեց և աշխարհի արարչազործության պատումը տվեց Մովսեսին: Յույց տվեց նաև նմանողութեամբ մի աննյութական խորան: Երբ Մովսես Իսրայելի որդիներով հանդերձ տեսավ, ըստ ցուցադրված օրինակի, նյութական խորան պատրաստեց, որպեսզի Աստված նրա մեջ բնակվի: Նա հաճախ խոսում էր Մովսեսի հետ և պատմում էր կարգած օրենքների բյուրապատիկ օրինակներ: Նա անընդհատ նրանց հետ էր անապատի օթեաններում և ահավոր հրաշքներով տարալ-հասցրեց խոստացյալ [երկիրը]:

312 Նա նրանց հետ էր անապատում և այնտեղ նրանց շրջեցրեց քառասուն տարի, որպեսզի մոռացվի նրանց դիցապաշտ քառապաշտության սովորությունը, որ թերևս կարողանան իրենցից մի քիչ փարատել հեթանոսական սնտի ուսմունքները, որոնք նրանց թակարդել էին անմտության պատճառով: Քանզի նա այսպես մըտածեց՝ թե չար սովորություններով հանելով նրանց եգիպտացոց

ցին՝ զնոսա՝ ևս լի շարեօքն զնոսա տեսեալ՝ առաւել ևս բորբոքիցին
ի շարինս. զոր օրինակ օգ զհոր տեսեալ՝ ևս շարագոյն հրդեհ հատա-
նիցէ. այլ նախ քերեսցէ ի նոցանէ զաղտն հնացեալ, և ապա զնոսին
իսկ պղծալից ազգացն Քանանացոց խիշս տարեալ բրեսցէ, և զնո-
սա անդէն բնակեցուցէ:

313 Վասն այտորիկ առեալ շրջեցուցեալ զնոսա ընդ անապատն՝
ինքնատես ի լերինն լինելով, և ազգի ազգի նշանօք և արուեստիք ի
ձեռն Մովսիսի զգաւակն արրահամեան հրահանդէր: Երկնաւոր հա-
ցիւն մանանային քաղցրութեան զնոսա կերակրէր. ջուր ի վիմէ
բղխեալ ի ծարաին վտակս հոսեցուցանէր. և լորամարգի տեղա-
ցեալ զբանակօքն՝ զփափագն հարեալ լցուցանէր:

314 Որոց անդէն իսկ դառնացուցեալ զԱրարիշն՝ բարկացու-
ցին շարին սննդեամբն սովորութեամբ, փոխանակ բարերարին Աս-
տուծոյ՝ որթ կանգնեալ, Աստուած անուն եղեալ և փրկիչ կարգային.
վասն որոյ բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ նոցա եկեալ՝ սատա-
կեաց անթիւ զօրս բազմութեան ի ժողովրդենէ անտիւ. վասն որոյ
հրաման ելանէր՝ շմտանել յերկիրն խոստացեալ: Եւ անդէն անկեալ
սատակեցան յանապատի անդ ամենեքեան առ հասարակ ազգն անօ-
րէն դառնացողաց որդւոցն Իսրայելի:

315 Եւ մեծ մարգարէն Մովսէս հրամանաւ Աստուծոյ ելեալ ի
լեռան՝ և անդ մեռանէր. որ մինչև ցայսօր զգերեզման նորա ոչ ոք
գիտել կարաց: Եւ սերեալք բազմացան յանապատին՝ որք ոչ գիտէին
ամենեկին զարին զսնունդ ինչ մեղաց:

316 Լ. Արդ՝ ի վերայ նոցա այր մի ընտիր, ի ձեռանէ Մովսիսի,
հրամանաւ Աստուծոյ զօրավար և առաջնորդ կացուցեալ, որով Յե-
շով անուն ճանաչէր. որ առեալ յանապատէն զբրահամեան զա-
ւակն զորդիան Իսրայելի խաղաց զնաց ի խոստացեալ երկիրն-
խիւաց քակեաց ազգս եօթն յամբարշտացն, և զնոսա ածեալ բնա-
կեցուց: Ուր և տեղի երևեցուցեալ՝ նախ յանուն Տեառն տաճար շի-
նեցին. և յայտ իսկ էր ի հրամանէ Աստուծոյ, անդ միայն իշխել մա-
տուցանել նմա զողջակէզսն պատարագաց, ուր բնակեալ էր Աս-
տուած ի մէջ մարդկան: Եւ անդ յարուցեալ նոցա դատատրոս, որք
ըստ Աստուծոյ, կամացն դատէին զնոսա, որ և լի էին հոգւով մար-
գարէութեան. և էր զի ամամէջս արարեալ նոցա, իբրև մեռանէին
դատատրքն՝ դարձեալ ամբարշտեալ յԱստուծոյ՝ զից պաշտօն տա-

երկրից, գուցե այնտեղ, ուր տարվեն, նրանք տեսնեն, որ ժողո-
վորդը էլ ավելի շար է և իրենք ևս շարիքի մեջ առավել բորբոք-
վեն, ինչպես օրինակ, օղբ, որ տեսնելով հուրը, ավելի է հրդեհ
բորբոքում: Նա ուղեց նախ քերել նրանցից հնացյալ աղտը և նր-
բանց առաջնորդելով Քանանացոց պիղծ ազգերի դեմ, քանդել, ար-
մատախիլ անել նրանց և [իսրայելացիներին] այնտեղ բնակեցնել:

313 Այս բանի համար նա շրջեցրեց նրանց անապատի մեջ,
ուր նա անձամբ լեռան վրա երևաց: Նա Մովսէսի գործած տեսակ-
տեսակ նշաններով ու հրաշքներով հրահանգեց Արահամի դա-
վակներին: Քաղցր մանանայի երկնավոր հացով կերակրեց նրանց,
վեմից ջուր բխեցրեց, վտակներ հոսեցրեց ծարավների համար և
բանակատեղու վրա լորամարգի տեղացրեց նրանց փափագը գո-
հացնելու համար:

314 Այնտեղ ևս նրանք Արարշին դառնացրին, բարկացրին ի-
րենց սովորական շար վարմունքով: Բարերար Աստուծո փոխարեն
հորթ կանգնեցրին, նրա անունը Աստված դրեցին և փրկիչ կոչե-
ցին: Այդ պատճառով Աստուծո բարկությունը նրանց վրա եկավ և
ժողովրդի անթիվ բազմություն կոտորվեց, որի համար էլ հրաման
եղավ խոստացյալ երկիրը շմտնել: Ապա անապատում կորան, կո-
տորվեցին ամենքն առհասարակ՝ Իսրայելի որդիների անօրեն,
[Աստուծոյ] դառնացնող ազգը:

315 Եվ մեծ մարգարեն Մովսէս Աստուծո հրամանով ելավ լե-
ռը և այնտեղ մեռավ ու մինչև օրս ոչ ոք չի կարողացել գտնել նրա
գերեզմանը: Իսկ նրանք սերելով բազմացան անապատում և ամե-
նեկն չգիտեին, որն է մեղք կամ շարի ներգործություն:

316 Լ. Արդ, Մովսէսի ձեռքով և Աստուծո հրամանով նրանց
վրա մի ընտիր այր զօրավար և առաջնորդ էր կարգվել, որի ա-
նունն էր Հեշով (Յեշով, Յեսու): Սա անապատից վերցնելով ար-
րահամյան սերունդը՝ Իսրայելի որդիներին, շարժվեց-գնաց Խոս-
տացյալ երկիրը: Նա արմատախիլ արեց, կործանեց ամբարիշտ
յոթը ազգերին, և նրանց (իսրայելացիներին) բերելով բնակեցրեց:
Այստեղ նա տեղ ցույց տվեց և նախ հանուն Տիրոջ տաճար շինե-
ցին: Աստուծո հրամանից հաշտնի էր, որ միայն նրան իրավունք
ունեն պատարագի ողջակեղը մատուցել, ուր Աստված բնակված
էր մարդկանց մեջ: Ապա նրանց դատավորներ տվեց, որոնք ըստ
Աստուծո կամքի դատում էին նրանց և լի էին մարգարեական հո-
գով: Սակայն երբ դատավորները մեռնում էին, նրանց տարիների

նէին և պատկերաց երկիր պագանէին: Վասն որոյ անդրէն մատնեալ զնոսա ի ձեռս օտար ազգաց և հեթանոս թագաւորօք խրատէր զնոսա:

317 Յետ այսորիկ ինքեանք իսկ խնդրեցին յԱստուծոյ թագաւորս, և ետ նոցա: Յորոց միջի յարոյց զԴաւիթ որ լի էր Հօգով սըրբով, որում վկայեաց ևս, թէ «Գոտի զԴաւիթ զորդի Յեսսեայ՝ այր ըստ սրաի իմում, որ արասցէ և կատարեսցէ զամենայն զկամս իմ»: Եւ կանգնեաց ևս զաթոռ նորա և զաթոռ զաւակի նորա:

318 ԼԱ. Եւ ապա դարձեալ՝ անդ էր տեսանել ի պարգևական երկրին գունդս գունդս մարգարէականս, որք և տեսանողք կոչէին՝ վասն աստուածակերպ յայտնութեանցն պատահելոց: Որք և բարձրագոյն պատմէին իսրայելական տոհմին ըստ իւրաքանչիւր կարգի. որպէս և արքայն Դաւիթ զհամաշխարհական տէրութիւնն երգնաց, թէ «Տէ՛ր Տէր մեր, զի՛ սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի»:

319 Զի է որումն կառօք տեսեալ իբրև զօրավար պայծառագոյն, և ոմն իբրև զայր մի դատաւոր ի դատողական աթոռ՝ իբրև զորդի մարդոյ ընդ ամպս երկնից եկեալ՝ զհինաւորցն տեսանէ. իսկ այլ ոմն իբրև զայր մի ի վերայ սեղանոյ. զոր և ասէն իսկ, թէ «Տեսի զՏէր, զի կայր ի վերայ սեղանոյ»: Տեսանե՞ս, զի թէպէտ և այր տեսանի՝ Տէր ճանաչի:

320 Եւ միւս ոմն ևս սքանչելակերպ, թէ «Տեսի զՏէր ի վերայ աթոռոյ բարձրացելոյ, և վեցթեան սրբէագունդ շուրջ զՏերամբն». ուստև և զամենայնսն աստուածեղէն է իմանալ. որպէս և Աստուծոյ իսկ առ Աբրահամ անհամար և յաճախագոյն տեսիլս արարեալ և ամենայն զաւակի նորա: Զոր և ասէ իսկ մարգարէն ի Տեառնէ, թէ «Ես ի տեսիլս յաճախեցի, և ի ձեռն մարգարէից նմանեցայ»:

321 Որ ի բաժանել ազգացն և խառնակել լեզուացն և ի ցանել որդւոցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ըստ թոռոյ հրեշտակաց Աստուծոյ: Որպէս և հրեշտակացն իսկ ինքնապատում արարեալ ցանկալոյն Դանիելի զիւրաքանչիւր սահմանացն, զոր և բարերարին Աստուծոյ հարկանելով, ի բարկութեանն զողորմութիւնս յիշէր. զի ի

միջև ընկած ժամանակ դարձյալ Աստուծո նկատմամբ ամբարիշտ դառնալով, աստվածներին պաշտամունք էին մատուցում և պատկերներին երկրպագում: Դրա համար նրանց կրկին մատնեց օտար ազգերի ձեռքը և հեթանոս թագավորների միջոցով խրատում էր նրանց:

317 Դրանից հետո իրենք Աստուծոց թագավորներ խնդրեցին և Նա տվեց նրանց: Սրանց միջից բարձրացրեց Դաւիթին, որը լի էր սուրբ հոգով և նրա մասին վկայեց իսկ, թե «գոտա Դաւիթին՝ Հեսսեի (Յեսսէ) որդուն, իմ սրտի համեմատ մարդուն, որն անելու և կատարելու է իմ բոլոր ցանկությունները: Նա կանգնեցրեց նաև նրա աթոռը և նրա զավակի աթոռը:

318 ԼԱ. Ապա դարձյալ կարելի էր տեսնել այնտեղ պարգևական երկրում գունդ-գունդ մարգարեների, որոնք նաև տեսնողներ էին կոչվում, իրենց [երևացած] աստվածային հայտնությունների համար: Նրանք բարձրաձայն պատմում էին Իսրայելի տոհմերին, ըստ յուրաքանչյուրի կարգի, ինչպես Դաւիթ արքան երգեց համաշխարհային տերությունը, թե «Տեր, Տեր իմ, ինչ սքանչելի է քո անունը ամբողջ երկրի վրա»:

319 Քանզի մեկին երևաց կառքով, իբրև պայծառագոյն զորավար, և մեկ ուրիշը տեսավ Հինավուրցին (Աստուծո), դատավորի նման դատական աթոռին նստած կամ մարդու Որդու նման, որը երկնքի ամպերի վրա էր գալիս. մեկ ուրիշն էլ [տեսավ նրան] իբրև մի մարդու, որը սեղանի (խորանի) վրա է, ինչպես ասում են՝ «Տեսա Տիրոջը, որը սեղանի վրա էր»: Տեսնում ես, որ թեպետ իբրև մարդ երևաց, ճանաչված է որպես Տեր:

320 Իսկ մեկ ուրիշն էլ տեսավ զեռ ավելի սքանչելակերպը. «Տեսա Տիրոջը աթոռին բարձրացած և վեցթեյան սերովբեների գունդը Տիրոջ շուրջը»: Ուստի այս ամենը աստվածային ձևով պետք է հասկանալ և Աստված էլ Աբրահամին ու բոլոր սերունդներին անհամար և հաճախագոյն տեսիլքներ ցույց տվեց: Ինչպես մարգարեն էլ ասում է Տիրոջ կողմից, թե «Ես տեսիլքները հաճախակի դարձրի և մարգարեների ձեռքով նմանություններ գործեցի»:

321 Նա ազգերի բաժանման, լեզուների խառնակության և Ադամի որդիների ցիրուցան անելու ժամանակ սահմաններ կարգեր ըստ Աստուծո հրեշտակների թվի: Ինչպես իրենք հրեշտակներն էլ պատմել են ցանկալի Դանիելին, յուրաքանչյուրի սահմանների մասին և որոնց բարերարն Աստված պատժեց, սակայն բարկության

պղծագործնդ այսոց, ի պատերազմական զիւացն՝ աստուածակարգ անուշահոտ ոգիքն զազգս մարդկան աներկիւղ պահեսցեն, առ ի յարդարելոյ ի գիտութիւն աստուածամերձ: Զոր և երանելոյն Դաւթայ զչափ առեալ պատմէր, թէ «Բանակը հրեշտակաց Տեառն շուրջ է զերկիւղածօք իւրովք, և պահէ զնոսա»: Եւ մեծն Յակոբ, թէ «Հրեշտակն որ պահէր զիս ի մանկութենէ իմմէ»: Եւ ամենատէրն, թէ «Հրեշտակ իմ երթիցէ առաջի՝ պատրաստել զճանապարհս քո»: Որոյ պահպանութիւնն առ ի ծանօթ առնելոյ աստուածամերձ գիտութեանն զմիասնական ազգսն բաժանեալս, զանկեալսն յերեսաց Աստուծոյ, զի թերևս երևելի արարածովքս՝ ծանօթք աներևութիւն Աստուծոյ լինիցին:

322 Զի «արար ի միոջէ արեւնէ զամենայն ազգս մարդկան՝ բնակել ի վերայ երեսաց երկրի. և հաստատեաց կարգեալ ժամանակս և սահմանագրութիւնս բնակութեան նոցա՝ խնդրել զԱստուած, զի թերևս զննիցեն զնա և գտանիցեն». «զի աներևոյթք նորա ի սկզբսնէ աշխարհի՝ յարարածոցս իմացեալ տեսանին». զի Տէր արժանատրաց իւրոց մերձատր է: Եւ յոյն օրինակ և ի Տեառնէ են ամենայն պահպանութիւնք. զի ուր Տէրն է՝ անդ ամենայն բանակը հրեղինացն են. որպէս և հայրապետին Յակոբայ՝ ըստ յայտնութեանցն եղելոցն առ նա՝ միանգամայն իսկ ի միջի լինէր հրեշտակախումն բանակաց. քանզի կարգեալ էին հրեշտակքն ըստ նմանութեանցն առ ի պատգամատրութիւն մարդկան կամօք մարդասիրին Աստուծոյ, որ առ վեցթևեան սերովբէիւքն իմանալի է:

323 Քանզի ոչ եթէ մարմնեղէն թեւատրք, այլ ըստ նմանութեան թեւատրք. որք երբեք բնաւ իսկ սոսկագոյն իբրև զմարդիկ հրեշտակքն երևեալ: Քանզի առ Աբրահամու և Ղովտայ մարդկօրէն իսկ դարմանեալ. և առ Դանիէլի՝ իբրև զայր մի երևեալ. նոյնպէս առ Գեղէոնի՝ թանձրագոյն տեսեամբ. իսկ Զաքարիա՝ հեծեալ ի մէջ լերանց ետես, և Յեսու՝ բնաւ իբրև զմարդ յանկարծագոյն, որում և յաներկիւղս հարցանէր. «Ի մէջնջ իցես, եթէ ի թշնամեաց մերոց». և

մեջ հիշեց իր ողորմութիւնը: Որպեսզի աստվածակարգ անուշահոտ հոգիները ոգիների պիղծ գնդից, ռազմաշունչ զեերից մարդկային ազգը աներկիւղ պահպանեն և պատրաստեն աստվածամերձ գիտութիւնը: Ինչպես երանելի Դավիթը բնեւելով պատմում է, թե «Տիրոջ հրեշտակների բանակները շրջապատում են իրենց երկրորդածններին և նա պահպանում է նրանց»: Մեծն Հակոբը (ասում է), թե «հրեշտակը, որ ինձ պահում էր իմ մանկութիւնից»: Իսկ Ամենատերը, թե «Իմ հրեշտակը (դեսպանը) առջևից է գնալու քո ճանապարհները պատրաստելու համար»: Նրա պահպանութիւնը այն բանի համար է, որ միասնական [բնութիւնամբ], բայց բաժան-բաժան եղած ազգերին, որոնք Աստուծո երեսից բնկած են, աստվածամերձ գիտութիւնը ծանոթացնի, որպեսզի թերևս նրա երևելի արարածների միջոցով նրանք ծանոթացան աներևութիւն Աստուծուն:

322 Քանզի «մեկ արշուճից ստեղծեց մարդկութիւնս բոլոր ազգերը, որ բնակվեն երկրի երեսին, հաստատեց որոշված ժամանակները (եղանակները) և նրանց բնակութիւնս սահմանները, որպեսզի փնտրեն Աստուծուն և թերևս զննեն ու գտնեն»: «Նրա աներևութիւն [արարածները] ի սկզբանէ աշխարհի, ծանոթ և տեսանելի են եղել ստեղծվածների միջոցով». քանզի Տերը իր արժանավորներին մերձավոր է: Նույնպես և Տիրոջից են ամենայն պահպանութիւնները, քանզի, ուր Տերն է, այնտեղ են նաև հրեղենների (հրեշտակների) բոլոր բանակները: Ինչպես Հակոբ հայրապետը, ըստ նրան եղած հայտնութիւնների, միանգամայն հրեշտակների բանակի մեջ էր գտնվում, քանզի հրեշտակները ըստ իրենց նմանութիւնների, կարգված էին մարդասեր Աստուծու կամքով պատգամաբեր լինելու մարդկութիւնս համար, որը հասկանալի է վեցթևեան սերովբենների օրինակով:

323 Քանզի թեև նրանք մարմնեղեն թեւավորներ չեն, այլ նմանութիւնամբ թեւավորներ, այսուհանդերձ հրեշտակները սոսկական մարդու կերպարանքով երևում են: Նրանք Աբրահամին և Ղովտին մարդկային արտաքինով հայտնվեցին. նրանցից մեկը Դանիէլին երևաց որպես մարդ. նույնպես և ծանր տեսիլքով հայտնվեց Գեղէոնին: Զաքարիան լեռներում հեծյալ գնալիս, տեսավ [հրեշտակին], իսկ Հեսուն հանկարծակի տեսավ հենց մարդու կերպարանքով և աներկիւղ հարցրեց նրան՝ «Մեզանի՞ց ես, թե մեր թշնամիներից» և ապա տեղեկանալով, թե Աստուծո զորքերի զորավար

ապա տեղեկացեալ, եթէ զօրավար է զօրացն Աստուծոյ՝ անկեալ երկիր պագանէր: Նոյն օրինակ և ամենայն հրեշտակատեսացն:

324 Ճշմարտագոյն համարիցիմք այսուհետև զհոգեկան ազգին զամենայն մարդակերպ նմանութիւնս առ մարդիկ եղեալ՝ առ ի պատգամաւորութիւն սպասաւորութեան հրամանացն Աստուծոյ, առ ի պաշտօն ժամանակաց ըստ իրաց իրաց ինչ ընծայելոց, և ոչ հանապաղակիւր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելոյ: Զորոց զանտարբական անձինս մարգարէն իսկ գուշակէ, թէ «Ուրար զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր ի բոց հրոյ»: զի «հոգիք են հարկաւորք, որք առաքին ի սպասաւորութիւն ժառանգաւորացն փրկութեանն»:

325 Վասն այսորիկ և անպատում եղեալ Մովսիսի, զի մի՛ ընդ անզգայական արարածս հոգիքն մտաւորք և բանաւորք համարեսցին. այլ ծառայական սպասաւորութեամբն ինքեանք իսկ բարձեալ բերիցին զհրամանս մեծութեան փառացն Աստուծոյ: Բայց վասն արարեալ բնութեան նոցա՝ անգուստ ի վերուստ իսկ մարգարէքն բարձրագոյնս հնչէին, թէ «Արար զհրեշտակս իւր հոգիս»: Եւ միանս, թէ «Ես եմ տէր Աստուած, որ հաստատեցի զերկինս և զերկիր, որոյ ձեռք հաստատեցին զամենայն զօրս երկնից»։ Բայց եթէ էին տարբարորք՝ ապա երևելիք, և ոչ աներևոյթք. և առ հասարակ ոչ ումեք երևեալ: Իսկ եթէ արարելոցն այսպիսի, ո՞րչափ ևս առաւել բարձրագոյն անարար և անմատոյց աներևոյթ բնութիւն էականին Աստուծոյ իմանայցի:

326 Որոյ ամենայն աստուածատես կատարելոցն միապէս մարդահասակ նմանութեամբ երևեալ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակի, որ ի բարբառոյն իսկ և ի հրամանացն ճանաչի, եթէ մարդակերպ երևեալ: Քանզի և ընդ մարդկան խօսէր, վասն հրաւիրելոյ ի տեսիլ բարեացն խոստացելոց, և ոչ մշտնջենաւոր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելով: Այլ նա բաւական է նմանութեամբ ճշմարտութիւն ցուցանել, որում ամենայն դժուարինքն դիւրականք են, և անհնարինքն հնարաւորք. կարող է ամենայնի, և տկարանայ նմա և ոչ ինչ: Զորմէ և տեսանողքն բարձրաձայն հնչէին. զի ի չափաւոր յայտնութեանցն զանշափական աներևոյթն ճանաչէին, և առժամայն տեսլեամբն՝ զէական զօրութիւնն գիտէին ըստ կարի իրեանց:

327 Զոր և հայրապետն Աբրահամ՝ տէր և դատաւոր ամենայն

է, գետին ընկալ, երկրպագեց: Նույնը կատարվեց նաև բոլոր հրեշտակատեսներին:

324 Այսուհետև ճշմարիտ համարենք, որ հոգևոր ցեղի ամեն տեսակ մարդկային կերպարանքով ի հայտ գալը մարդկանց, եղել է Աստուծո հրամաններին հնազանդվելու և տարբեր ժամանակներում ծառայություն մատուցելու համար տրված [զգուշացում]: Եվ նրանք ոչ միայն նույն կերպարանքն են պահպանում. նրանց աննյութական անձերի մասին մարգարեն իսկ գուշակում է, թե «Նա իր հրեշտակներին հոգիներ է դարձրել և պաշտոնյաներին՝ կրակի բոց», քանզի «նրանք ծառայող հոգիներ են, որոնք առաքվում են սպասավորելու փրկության ժառանգորդներին»:

325 Այս մասին Մովսեսը ոչինչ չի պատմել, որպեսզի չլինի թե մտավոր և բանավոր հոգիները անզգա արարածներ համարվեն, այլ նրանք ծառայական սպասավորությամբ իրենք վերցրած կրեւրեն Աստուծո փառքի մեծության հրամանները: Բայց ինչ վերաբերում է նրանց բնության ի վերուստ ստեղծված լինելուն, մարգարենները բարձրաձայն հայտնում են, թե «Նա իր հրեշտակները հոգիներ դարձրեց», իսկ մյուսը, թե «ես եմ Տեր Աստվածը, որ հաստատեց երկինքն ու երկիրը, որի ձեռքերը հաստատեցին երկնքի բոլոր զորքերը»: Բայց եթե նրանք նյութական լինելին, ապա տեսանելի պիտի լինեին, ոչ աներևոյթ և առհասարակ ոչ ոքի [հատուկ] չպիտի հայտնվեին: Իսկ եթե այսպես է ստեղծվածների համար, որչափ ևս առավել Աստուծո էություն աներևոյթ բնույթը պիտի համարվի անստեղծ և անմատչելի:

326 Բոլոր աստվածատես կատարյալներին Նա միատեսակ մարդկային նմանողությամբ երևում է ըստ տարբեր ժամանակների և ճանաչվում է իր ձայնից և հրամաններից, եթե մարդակերպ է երևում, քանզի մարդկանց հետ է խոսում, հրավիրելով խոստացյալ բարիքների տեսիլքին և միշտ չէ, որ Նա նույն կերպարանքը իր վրա է վերցնում: Նա ի վիճակի է ցույց տալ ճշմարտությունը նմանությամբ, որի մեջ բոլոր դժվարությունները դուրին են և անհնարինները՝ հնարավոր: Նա կարող է ամեն ինչ անել և ոչինչ անկարելի չէ նրա համար: Նրան տեսնողները նրա մասին բարձրաձայն գոչում էին, թե չափավոր հայտնություններից նրանք ճանաչեցին անշափելին, աներևոյթը և վայրկենական տեսիլքով իմացան էական զօրությունը ըստ իրենց կարողության:

327 Աբրահամ հայրապետն էլ նրան ամբողջ երկրի տեր և

երկրի կոչէր. և մեծն Մովսէս՝ էական Աստուած և արարիչ ամենեցուն. որում և ցանկացեալ իսկ էր զփառան տեսանելոյ, զի ամենայն իսկ մարգարէքն տեսանողք էին: Ոմն՝ թէ «Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի կորսա». և թէ՛ «Բերան Տեառն խօսեցաւ զայս»: Ապարէն որ բերանոյն լսէր՝ և կերպարանացն ականատես լինէր: Եւ ոմն պաղատանս մատուցեալ ասէր. «Տէր Տէր, ահաւասիկ խօսել իսկ ոչ գիտեմ, զի մանուկ եմ ես»: Տեսանե՞ս, «աւասիկ» զյանդիմանն ցուցանէ: Եւ ամենայն իսկ հրամանաբերքն՝ իբրև յերեսաց Տեառն եկեալ բարձրաբարբառ ընդ հանուր ազաղակէին, ոմն՝ թէ «Ասաց Տէր զօրութեանց», և ոմն՝ թէ «Հրամայեաց Տէր ամենակալ»: Իսկ Ամովսական բարբառովն միանգամայն իսկ ճանաչի՞ որով ասէն, թէ «Ոչ արաոցէ Աստուած իրս ինչ՝ եթէ ոչ յայտնեսցէ զիրատն ծառայից իւրոց մարգարէից»:

328 ԼԲ. Եւ արդ՝ յայտնի է այսուհետև ասացելովքս, թէ և նախաստեղծ մարդոյն զնոյն նմանութիւն երևեալ ի սկզբանն. որպէս և առ յապայ ամենայն աստուածատես կատարելոցն զնոյն պահեալ, զի մի՛ օտարագոյն ինչ և անծանօթ կերպարանօք զտեսողսն հարթուցանիցէ: Մանաւանդ թէ առաւել լաւագոյն իսկ, զի յաստուածատես հօրէն որդւոյն տեղեկացեալ՝ զիրագոյն պատրաստիցի իբրև ընդելականի՛ և զլուեալն ունկանն և ակամբ ևս նկատել: Որպէս և երանելին Յովբ, սիրելին Աստուծոյ, արդարն, ասէր ցԱստուած, թէ «Ի լուր ականջաց լսէի զքէն յառաջագոյն, բայց արդ և ակն իմ ետես զքեզ». ցոր և ասէր իսկ Աստուած. «Պնդեա՛ իբրև այլ զմէջքո, և մի՛ համարիր այլազոյն ինչ երևեալ քեզ»:

329 Քանզի և ի սկզբանն ըստ ազդեցութեանն երևեալ Աստուած, զոր և ասէն, եթէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զմարդն»: Եւ ամենայն յարիտեանցն ըստ նմին նմանութեան Աստուած փառաց երևեալ. զոր և ասէր իսկ վկայն Ստեփաննոս, թէ «Աստուած փառաց երևեցաւ հօր մերում Աբրահամու», և ամենեքեան իսկ Տէր սարաւովթ, և Աստուած ամենակալ կոչին:

330 Եւ արդ՝ զերևելն Աստուծոյ ըստ նմանութեան մարդկան՝ ապաքէն ըստ տկարութեան տեսողացն իմանալի է, և ոչ եթէ անշափակալ բնութիւնն Աստուծոյ՝ սահմանաթաքոյց և կողմնափակ իցէ, և երբեք երբեք յիրակայան սահմանացն յայլ սահմանս երևեալ գայցէ, որով լին է ամենայն: Այլ զիջանելով և հնարաւորութեամբ

զատավոր կոչեց, իսկ մեծն Մովսէսը՝ ինքնագո Ստոված և ամեն ինչի Արարիչ: Նա ցանկանում էր տեսնել Նրա փառքը, բանզի բոլոր մարգարեներն էլ տեսնողներ են: Մեկն ասել է, թե «Տերը, Տերն առաքեց ինձ և նրա Հոգին» և թե «Տիրոջ բերանը խոսեց այս»: Իհարկե ով որ բերանից է լսում, նրա կերպարանքին էլ ականատես է լինում: Մեկ ուրիշը պաղատանք մատուցելով ասում է՝ «Տեր, Տեր, ահավասիկ խօսել իսկ չգիտեմ, բանչի մանուկ եմ»: Տեսնում ես, «ահավասիկը» ցույց է աւելիս նրա ներկայութունը: Բոլոր հրամանաբերները իբրև Տիրոջ կողմից եկածներ, միահամուռ բարձրաբարբառ ազաղակեցին. մեկն ասաց, թե «խոսեց զօրութունների Տերը» և մեկ ուրիշը՝ «ամենակալ Տերը հրամայեց»: Իսկ Ամովսի լեզվով նա միանգամայն ճանաչվում է նրա այն խոսքերից, թե «Աստված ոչինչ չի անի առանց իր խորհուրդները հայտնելու իր ծառաներին՝ մարգարեներին»:

328 ԼԲ. Արդ, հայտնի է այսուհետև մեր ասածներից, թե սկզբում նախաստեղծ մարդուն էլ նույն նմանությամբ երևաց, ինչպես և հետագայում բոլոր աստվածատես կատարյալներին նույնը արեց, որ շինի թե օտար կամ անծանօթ կերպարանքով տեսնողներին խրտնեցնի: Մանավանդ թե ավելի լավ է, որ որդին աստվածատես հորից տեղեկանալով դյուրությամբ նախապատրաստված լինի, որպես ընտանի [երևույթի] և լսածը ականջով ու աչքով նկատի: Ինչպես և երանելի Հոբբը, Աստուծո սիրելին, արդարը ասել է Աստուծուն, թե «Իմ ականջների լսողությամբ ես առաջինը քեզ լսեցի, բայց հիմա իմ աչքն էլ քեզ տեսավ», որին և ասել է Աստված. «Պնդացրու քո մեջքը տղամարդու նման և մի համարիր, թե որևէ օտարոտի բան երևաց քեզ»:

329 Քանզի սկզբում էլ Աստված երևաց ըստ ազդարարության, ինչպես [Սուրբ Գիրքն] ասում է, թե «Ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց մարդուն»: Ուստի ամբողջ հավերժության մեջ նույն նմանությամբ փառքի Աստվածը երևում է, ինչպես Ստեփաննոս վկան ասել է, թե «Փառքի Աստվածը երևաց մեր հօր Աբրահամին»: Եվ նրանք բոլորն էլ նրան կոչեցին Տեր Սարավովթ (Աստված) և ամենակալ Աստված:

330 Արդ, Աստուծո երևալը մարդու նմանությամբ տեսնողների տկարության պատճառով էր և ոչ թե այն, որ Աստուծո անշափելի բնությունը սահմանափակ և կողմնափակ է և ոչ էլ, այն, որ նա, որով լցված է ամենայն ինչ, երբեմն երևում է իր սահման-

ընդելացուցանէր նմանութեամբքն, զի մերձաւորս և աստուածամուխս և յանդիմանատեսս ճշմարիտ կերպարանացն պատրաստիցէ. քանզի ի նմանութենէն ապաքէն լինի ճշմարտութիւնն խնդրելի:

331 Որում և մեծն Մովսէս ցանկացեալ հայէր. զի թէպէտ ձեռն ի ձեռն և բերան ի բերան յանդիմանախօս ընդ Աստուծոյ ճանաչէր Մովսէս՝ սակայն ճշմարիտ գեղոյն փութալլո հասանել, ասելովն ցԱստուած, թէ «Յո՛րջ ինձ զանձն քո»: Եւ արդ՝ տե՛ս զպատասխանին, թէ «Ոչ ոք է մարդ, որ տեսանիցէ զԱստուած և ապրիցէ». և ապա սակաւիկ ինչ նշանակաւ նուաճեալ զհայցողն, և զընականն աներևոյթ պահեալ, վասն զի անհաս էր:

332 Տեսանե՛ս, զի անտեսական է ի հալեցողաց, և անքնական ի քննողաց ըստ առանձնական կերպարանացն. քանզի ոչ եթէ կերպարանք ինչ տարրականք իցեն նմանութիւնքն, այլ առ ժամայն տեսիլ. իսկ ճշմարտութիւնն՝ բնութիւն գոյական: Քանզի և Մովսիսի նմանութիւն օրինակաւ տարրական խորանի ցուցաւ, ըստ որում կազմեաց խորան նիւթական, և Եզեկիելի՝ տաճար, օրինակ տաճարի: Նոյնպէս և առաջին մարդոյն նմանութիւն անտարրական մարդակերպ երևեալ Աստուծոյ, զի արասցէ մարդ ի տարրական նիւթոյ՝ մերձաւոր ճշմարտութեանն: Քանզի Աստուած անզղջական բարերարութեամբ իւրով կարգեաց առաջին մարդոյն՝ մերձաւոր և աստուածամուխ լինել աստուածական վայելչութեանն:

333 Եւ մի ըստ միոջէ առատագոյն Հոգին Աստուծոյ հեղեալ ի վերայ դասադաս գունդագունդ սրբոց մարգարէիցն ի մէջ խորայնլական տոհմին, որք ըստ կամացն Աստուծոյ պատուիրէին իւրեանց ազգացն՝ պահել զգուշութիւն հրամանացն Աստուծոյ. որ ազգ էին ընտիր, և պատուէր առին՝ շմերձենալ յայլ ազգս, և շխառնակել ի տոհմս հեթանոսաց, զի մի՛ ևս ուսցին զմեղս նոցա:

334 Իսկ նոցա խառնակեալ թաթաւեալ խնամութեամբ ընդ նոսա՝ առին ուսան զանաստուածապաշտութիւնս նոցա. թագաւորօքն և իշխանօքն խառնակեցան: Վասն որոյ տրտունջ եղեալ մարգարէին՝ գոչէր, թէ «խառնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան զգործս նոցա».

ներք փոխարինելով ուրիշ սահմաններով: Այլ նա զիջելով և հնարամտութեամբ ընտելացնում է նրանց նմանություններով, որպեսզի ճշմարիտ կերպարանքին մերձավոր, Աստուծո [էութեանը] խորամուխ և հայտնապես տեսնող դարձնի, քանզի անկասկած ճշմարտությունը պետք է փնտրել նմանութեան մեջ:

331 Նրան ցանկացալ տեսնել նաև մեծն Մովսեսը: Քանզի թեպետ ձեռքը ձեռքին և բերանը բերանին Մովսեսը ճանաչեց ու դեմ առ դեմ խոսեց Աստուծո հետ, սակայն նա ձգտում էր հասնել ճշմարիտ գեղեցկութեան, ասելով Աստծուն, թե «ցույց տուր ինձ քո անձը»: Բայց տես պատասխանը. «Ոչ ոք կարող է տեսնել Աստծուն և ապրել»: Ապա ավելի փոքր նշանակով նվաճում է իրեն հայցողներին, իսկ իր բնական անտեսանելիութունը պահպանում է, վասնզի անհասանելի է:

332 Տեսնում ես, որ անտեսանելի է նայողներին և քննողներին անհասանելի իր առանձնահատուկ կերպարանքով: Քանզի նրա նմանությունները ոչ թե նյութական կերպարանքներ են, այլ անցողիկ տեսիլքներ, իսկ ճշմարտությունը՝ նրա էական բնությունն է: Մի նմանություն ցույց տվեց նաև Մովսեսին նյութական խորանի օրինակով, ըստ որի նա նյութական խորան կազմեց: Եվ մի տաճար ցույց տվեց Եզեկիելին որպես տաճարի օրինակ: Նույնպես և առաջին մարդուն Աստված ցույց տվեց մի աննյութական նմանություն մարդու կերպարանքով, որպեսզի նյութական տարրից մարդ պատրաստի ճշմարտութեանը մոտիկ ձևով: Քանզի Աստված իր անզղջական բարերարութեամբ առաջին մարդուն կարգադրեց, որ իրեն մերձավոր ծանոթ լինի և խորամուխ աստվածային վայելքին:

333 Նրանց վրա մեկը մյուսի ետևից Աստուծո Հոգին առատագույն թափվեց Իսրայելի ցեղի դասադաս և գունդագունդ սուրբ մարգարեների վրա, որոնք ըստ Աստուծո կամքի իրենց ժողովրդին պատվիրեցին Աստուծո հրամանները զգուշութեամբ պահել: Նրանք ընտրյալ ազգ էին և պատվեր էին ստացել շմերձենալ այլ ազգերին և շխառնակվել հեթանոսների տոհմերին, որպեսզի շտվորեն ներանց մեղքերը:

334 Իսկ նրանք խառնակվեցին և խնամութեամբ ապականվեցին նրանց հետ, վերցրին, սովորեցին նրանց կոապաշտութեանը, թագաւորներով ու իշխաններով խառնակվեցին: Դրա համար մարգարեն տրտունջք ասելով գոչեց, թե «խառնակվեցին հեթանոսները».

ծառայեցին կոոց նոցա, և եղև նոցա ի գայթակղութիւն», և թէ «Զոհեցին զուստերս և զդատերո իւրեանց զիւաց, և հեղին արիւն անբիծ, արիւն ուստերաց և դատերաց իւրեանց, զոր զոհեցին կոոցն Քանանու»:

335 ԼԳ. Արդ՝ տէր Աստուած ի ժամանակի զի հարկանէր զերկիրն Եգիպտացոց, զի հանցէ զնոսա անտի՝ կոտորեաց զամենայն անդրանիկս Եգիպտացոց, և փրկեաց զնոսա անտի. վասն որոյ եդեալ ուխտ ընդ հարս նոցա՝ նուիրել զորդիս իւրեանց անդրանիկատեառն Աստուծոյ իւրեանց: Արդ՝ փոխանակ այտորիկ առեալ նոցա զուստերս և զդատերս իւրեանց՝ զիցն հեթանոսաց զոհէին, բազինաշինեալ յերկրին՝ զոր տէր Աստուած իւր անուանեալ՝ վիճակ ժառանգութեան իւրոյ կոչէր. իսկ նոցա պատկերս կանգնեալ փոխանակ նորա՝ քարանց և փայտից երկիր պապանէին. և շաղախեալ երկիրն յարենէն, որ պոռնկեալ ի զիսն՝ յաճարէին և զպոռնկութիւնս մարմնոց. վասն որոյ պղծեալ ի գնացս իւրեանց:

336 Զի ի մտանել նոցա յերկրին զոր ետ նոցա՝ հրամայեաց զնջել զանօրէն ազգան որ էին յերկրին. զորս ոչ սատակեցին, այլ գաշնատր եղեալ, ուխտս հաստատեալ ընդ ազգան անօրէնս, ընդ որում և միաբանեալ ժառանգեցին զամբարշտութիւն: Զի Աստուած վասն շարեացն իւրեանց հան զբուն բնակիչս երկրին ի բնակութենէ անտի. իսկ նոքա մտեալ՝ զնոյն գործ միաբանութեան գործել սկսան իւրեանց թագաւորօքն և իշխանօքն և քահանայիքն հանդերձ:

337 Վասն որոյ տեառն Աստուծոյ յառաւել զթոյ մարդասիրեան իւրոյ առաքեալ առ նոսա զմարգարէսն սպառնալեաց պատգամօք, զի դարձցին յանօրէնութեան գործոց իւրեանց, և պաշտեսցեն զԱստուած գարարիչն ամենայնի, որ վասն իւրոյ մարդասիրութեանն զթացեալ ողորմէր ի վերայ շարութեան նոցա: Որ մարգարէիւն տրտնջէր զնոցանէ, թէ «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին՝ թէ քո իսկ է ծնեալ զմեզ. և դարձուցին յիս զթիկունս, և ոչ զերեսս իւրեանց»:

338 Արդ՝ շար և անմիտ ազգին կուրացելոյ յարուցեալ ի վերայ մարգարէիցն՝ քարկոծել և սպանանել. և այնչափ կոտորել զնոսա,

նոսների հետ և նրանց արարքները սովորեցին, նրանց կուրքերին՝ ծառայեցին և նրանք սրանց համար որոգայթ եղան» և թե «իրենց որդիներին ու զուստերին զոհեցին դերին և անբիծ արյուն թափեցին՝ իրենց որդիների ու զուստերի արյունը, որ զոհեցին Քանանի կուրքերին»:

335 ԼԳ. Արդ, այն ժամանակ, երբ Տերը հարվածեց Եգիպտացոց երկիրը, որպեսզի նրանց (իսրայելացոց) այնտեղից հանի, եգիպտացիների բոլոր անդրանիկներին կոտորեց, իսկ նրանց այնտեղից փրկեց: Այդ պատճառով նա ուխտ դրեց նրանց հայերի հետ՝ նվիրել իրենց անդրանիկ որդիներին Տեր Աստծուն: Բայց դրա փոխարեն նրանք իրենց որդիներին և զուստերին հեթանոս աստվածներին զոհեցին, բազիններ շինեցին այն երկրում, որը Տեր Աստվածն իրն էր անվանել և իր ժառանգության վիճակն էր կոչվել: Իսկ նրանք նրա փոխարեն պատկերներ կանգնեցրին և քարերին ու փայտին երկրպագեցին: Երկիրը շաղախվեց աստվածների հետ շնանալու արյունով և նրանք շատացրին մարմնի պոռնուկությունը: Այսպիսով նրանք պղծյալ էին իրենց վարքի մեջ:

336 Երբ նրանք մտան այն երկիրը, որ նա տվել էր նրանց, հրամայեց զնջել այդ երկրում եղած անօրեն ցեղերին: Սակայն նրանք շկոտորեցին, այլ դաշնակից դառնալով, ուխտեր հաստատեցին անօրեն ցեղերի հետ, որոնց միանալով ամբարշտություն ժառանգեցին: Քանզի Աստված երկրի բնակիչներին հանել էր երկրի բնակությունից, նրանց շար արարքների պատճառով: Իսկ նրանք նորից մտնելով նույն ձևով կրկին միաբանեցին նրանց հետ, իրենց թագավորներով, իշխաններով և քահանաներով հանդերձ:

337 Դրա հետևանքով Տեր Աստված իր առավել զթության և մարդասիրության պատճառով նրանց մոտ մարգարեներ առաքեց սպառնալի պատգամներով, որպեսզի ետ դառնան իրենց անօրեն գործերից և պաշտեն ամենայնի արարիչ Աստծուն, որն իր մարդասիրությամբ զթալով ողորմել էր նրանց շարության վրա: Նա մարգարեների միջոցով տրտնջում էր նրանցից, թե «փայտին ասացին՝ դու ես իմ հայրը և քարին, թե՛ դու ես մեզ ծնել, իսկ ինձ թիկունք դարձրին և ոչ իրենց երեսները»:

338 Արդ, շար և անմիտ ազգը կուրացյալ ելավ մարգարեների դեմ, քարկոծեց ու սպանեց և այնչափ կոտորեց, մինչև որ մարգարեներից մեկն աղաղակեց, թե «ես միայն մնացի»: Նրանք մար-

մինչև աղաղակել մարգարէի միտք, թէ «Ես միայն մնացի»: Եւ առեալ զմարգարէ սուրբ անունն՝ կարդալ սուտ և ընդվայրահար քրմացն:

339 Նա և աստուածատես մարգարէքն ճշմարիտք, որք ճշմարտութեամբ պատմեցին նոցա զգալուստ ճշմարիտ Որդոյն Աստուծոյ յաշխարհ՝ մարմնատրութեամբ հանդերձ. որ դառնացող ազգին և դայն չկամեցեալ լսել: Վասն որոյ ևս առաւել ի վերայ նոցա զմահն զօրացուցեալ, զի և մի որ ոչ մնացեալ՝ զոր ոչ սպանին պէսպէս տանջանօր:

340 ԼԳ. Վասն որոյ բարկացեալ տեառն Աստուծոյ ի վերայ ժողովրդեանն՝ գարշելի առնէր զժառանգութիւնն, մատնեալ զնոսա ի ձեռս հեթանոսաց. զի զորոց սիրեցին պաշտել զդիւսն և ի նոսին պոռնկեցան՝ զնոսին տանջիլս և թշնամանիլս և գերիլս ի վերայ յարուցեալ՝ մատնեաց ի ձեռս նոցա. որպէս և ասէն, թէ «Մատնեցի զնոսա ի ձեռս հոմանեաց իւրեանց հեթանոսաց, և տիրել նոցա ատելեացն, և թշնամեացն նեղել զնոսա, խոնարհեցուցեալ զնոսա ի ներքոյ ձեռաց նոցա»: Զի թէ և բազում անգամ փրկեաց զնոսա ի ձեռաց նեղչացն, սակայն յետ ելանելոյն ի նեղութենէն՝ ի նոյն յաճախեցին. դառնացուցին զԱստուած ի խորհուրդս իւրեանց, և կորացան յանօրէնութեան իւրեանց:

341 Սակայն հայեցաւ Տէր ի նեղութիւնս նոցա՝ ի լսել զձայն աղօթից նոցա. յիշեալ զուխտն որ ընդ հարսն էր, և զթացեալ ըստ բազում ողորմութեան իւրում, և ետ զնոսա ի գթութիւնս առաջի ամենայն գերչաց նոցա: Փրկեաց զնոսա տէր Աստուած, և ժողովեաց ի հեթանոսաց, դարձուցեալ զնոսա ի գերութենէն, յետ ամացն եօթանասնից, յերկրէն Բաբելոնի, ի կողմանցն Ասորեստանի: Շինեաց զաւերակսն վերստին, և նորոգեաց զտաճարն անուան իւրոյ. ետ զմարգարէութիւնն, և դարձոյց զքահանայութիւնն, և նորոգեաց միսանգամ վերստին զամենայն. և անդէն իսկ զբանն ընծայեցոյց, զոր յետ անցելոց յաւիտեանցն կատարեաց Միածնաւն իւրով:

342 Զի ոչ եթէ յետոյ իմացեալ ամենազիտին՝ գայր երևել Որդին յաշխարհ, և բարձրացուցանել զմարդիկ ի փառս աւագութեան, այլ ըստ յառաջադրութեան ի սկզբանն՝ կատարեաց ի վախճանի: Զի խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուած յազգացն յաւիտեանց, այժմ յայտնեցաւ սրբոց իւրոց, քանզի նմանութիւնք փրկեալք առ ժամայն արդարոցն՝ զուշակք ճշմարտութեանն յաւիտենականի որ գալոցն էր՝ լինէին:

գարե սուրբ անունն առնելով, գործածեցին սուտ և անարգ քրմերի համար:

339 Նույն ձևով այս ժանտաբարո ազգը չկամեցավ լսել նաև աստվածատես ճշմարիտ մարգարեներին, որոնք պատմում էին աստվածային ճշմարիտ Որդու գալուստը աշխարհ՝ մարմնավորութեամբ հանդերձ: Ուստի նրանց առավել ևս մահվան մատնեցին և ոչ որ շմնաց, որին չսպանեին պես-պես տանջանքներով:

340 ԼԳ. Այս պատճառով Տէր Աստված բարկացավ այդ ժողովրդի վրա և գարշելով իր ժառանգությունից, նրանց (իսրայելացիներին) մատնեց հեթանոսների ձեռքը: Նա մատնեց նրանց այն մարդկանց ձեռքը, որոնց աստվածները պաշտել սիրեցին և նրանց հետ պոռնկացան: Սրանց որպես տանջողներ, թշնամանողներ և գերողներ հարուցեց նրանց դեմ: Ինչպես և ասում է, թե «մատնեցի նրանց իրենց հեթանոս հոմանիւնների ձեռքը, նրանց ատողները տիրեցին նրանց, թշնամիները նեղեցին նրանց և խոնարհեցրին իրենց ձեռքերի տակ»: Քանզի թեև բազում անգամներ փրկել էր նրանց նեղիչների ձեռքից, սակայն նեղությունից փրկվելուց հետո նույնք առավել հաճախ կրկնեցին, դառնացրին Աստծուն իրենց մտածություններով և կորացան իրենց անօրենութեան մեջ:

341 Սակայն նայեց Աստված նրանց նեղություններին, լսելով նրանց աղոթքների ձայնը և հիշեց այն ուխտը, որ նրանց հայրերի հետ ունեցել էր: Գթաց նրանց ըստ իր մեծ ողորմութեան և նրանց շնորհ արեց ընդդեմ բոլոր գերողների: Տէր Աստվածը փրկեց նրանց և հեթանոսների միջից հավաքեց նրանց, լոթանասուն տարի հետո վերադարձրեց գերությունից, Բաբելոնի երկրից, Ասորեստանի կողմերից: Վերստին շինեց ավերակները և նորոգեց իր անվան տաճարը, նրանց մարգարեություն տվեց, վերահաստատեց քահանայությունը և ամեն ինչ վերստին նորոգեց: Ապա իր խոսքը առաջ բերեց, որը դարաշրջաններ անցնելուց հետո նա իրագործեց իր Միածնի միջոցով:

342 Քանզի ամենագետը ոչ թե հետո իմացավ Որդու գալերևալը աշխարհին և մարդկանց բարձրացնելը ավագութեան փառքին, այլ հենց սկզբից առաջադրված նպատակը նա վերջում կատարեց: Այն խորհուրդը, որն Աստուծո մոտ հավիտյան ծածկված էր, այժմ հայտնվեց իր սրբերին, քանզի արդարներին ժամանակավորապես երևացող նմանությունները՝ գալիք հավիտենական ճշմարտութեան գուշակություններն էին:

343 ԼԵ. Զի «բազում մասամբք և բազում օրինակօք՝ կանխաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարսն մեր մարգարէիւք. ի վախճան աւուրցս այսոցիկ խօսեցաւ ընդ մեզ Որդուլն, զոր եղ ժառանգ ամենայնի, որով և գլախտեանս արար. որ է լոյս փառաց և նկարագիր էութեան նորա. որ կրէ զամենայն բանիւ զօրութեամբ իւրոյ»:

344 Տեսանե՞ս զմասունսն և զօրինակսն և զմարգարէսն՝ յաճախագոյն, և Աստուած՝ մի, որ վասն միոյ Միածնին իւրոյ խօսէր: Ասաց մարգարէն ի դիմաց Տեառն, թէ «ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բաց յինէն, որ պատմիցէ յառաջագոյն զվերջինսն՝ մինչ չն եղեալ իցեն, և միանգամայն կատարեսցին», զի զխորհուրդն, լռեալ ի ժամանակաց և յայտնեալ մարդօրէական գրովք՝ վասն միայնոյն իմաստնոյն Աստուծոյ գիտէր:

345 Իսկ յորժամ ինքն Լկեալ փրկիչն Որդին Աստուծոյ՝ յայտնեաց առ աշակերտսն. զի «Երանի է, ասէ, աշաց ձերոց՝ զոր տեսանէքդ, և ականջաց ձերոց՝ զոր լսէքդ. զի բազում մարգարէք և արդարք և թագաւորք ցանկացան տեսանել զոր տեսանէքդ՝ և ոչ տեսին, և լսել զոր լսէքդ՝ և ոչ լուան»:

346 Տեսանե՞ս, զի ազդեցուցիչք էին նմանութիւնքն՝ ճշմարիտ կերպարանացն Քրիստոսի. և վայրկեան նմանութեամբքն՝ ի մշտնջենատես կերպարանսն փութային հասանել: Զոր և օրէնքն մովսիսագիրք ամենայն իրօք զհանդերձելոցն նշանակեալ փայլէին:

347 Քանզի իբրև ետես Աստուած զհամաշխարհագործ զմեզսն տարածեալ, և որով մահն թագաւորեալ՝ առ հասարակ կլանէր յԱդամայ մինչև ի Մովսէս, և ի մոռացօնս դարձուցեալ զկենսաբեր անտիսն յառաջագիրս, որպէս հուր ինչ մոլեկան հրգեհի՝ որ ապականիցէ զլերինս և զզաշտս, արձակեալ այնուհետև ի ներքս զօրէնսն իբրև զհեղեղատ սաստիկ՝ շիջուցանել զայն համատարած: Վասն որոյ և ասէն իսկ, թէ «Ամենայն որ արասցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին». զի որպէս Ադամայ, թէ ճաշակեսցէ ի ծառոյն՝ մահ սպառնացաւ, ուստի և թագաւորեաց իսկ մահ՝ նոյնպէս և զօրինացն ասաց, թէ «Որ արասցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին», որով և շիջաւ իսկ մահ:

348 Քանզի և օրէնքն իսկ ստուերագիր յօրինակատարն Քրիս-

343 ԼԵ. Քանզի «բազում եղանակներով և բազում օրինակներով Աստուած կանխաւ խոսել է մեր հայրերի հետ մարգարեների միջոցով, իսկ այս օրերի վախճանին մեզ հետ խոսել է իր Որդու միջոցով, որին ամենայնի ժառանգ կարգեց, որի միջոցով հավիտենականութունն ստեղծեց, և որը նրա փառքի լույսն է, էութեան պատկերը և ամեն ինչ կրում է իր զորութեան խոսքով»:

344 Տեսնո՞ւմ ես, որ եղանակները, օրինակները և մարգարեները բազմաթիվ են, իսկ Աստուած մի է, որը խոսեց իր Միածին որդու մասին: Ասաց մարգարեն Տիրոջ փոխարեն, թե «ես եմ Աստվածը և չկա այլ ոք բացի ինձանից, որ կարողանար առաջվանից պատմել վերջին դեպքերի մասին, նախքան դրանց լինելը և բոլորը միանգամայն կատարվելը», քանզի նա գիտեր խորհուրդը միակ իմաստուն Աստուծո, որը թաքնվել էր ժամանակներից և հայտնվեց մարգարեական գրքերի միջոցով:

345 Իսկ երբ եկավ ինքը՝ փրկիչը, Աստու Որդին, հայտնեց աշակերտներին, թե «Երանի, ասում է, ձեր աչքերին՝ տեսածների և ձեր ականջներին՝ լսածների համար, քանզի բազում մարգարեներ, արդարներ և թագավորներ ցանկացան տեսնել ձեր տեսածները ու լստեսան և լսել ձեր լսածները ու չլսեցին»:

346 Տեսնո՞ւմ ես, թե [մարգարեների] ազդարարութունները նմանութուններ էին Քրիստոսի ճշմարիտ կերպարանքի և ժամանակավոր նմանութուններով ջանում էին հասնել մշտնջենավոր կերպարանքին: Այսպես էլ Մովսեսի դրած օրենքները մատնանշում ու փայլեցնում էին հանդերձայլը ամենայն մանրամասնութեամբ:

347 Քանզի երբ Աստուած տեսավ, որ մեղքը աշխարհում համատարած դարձավ ու նրանով մահը սկսեց թագավորել, մոռացութեան տալով սկզբում գրված կենսաբեր ավետիսը, և կլանել էր առհասարակ ամեն ինչ Ադամից մինչև Մովսես, որպես մոլեկան հրգեհի կրակ, որն ապականելու էր լեռներն ու դաշտերը, ապա այնուհետև ներքև արձակեց օրենքը սաստիկ հեղեղատի նման հանգցնելու համատարած [կրակը]: Սրա համար նա ասում է, թե «ամեն ոք, որ այս բանը կատարի, նրանով կապրի», քանզի ինչպես ծառից ճաշակելու համար Ադամին մահվամբ սպառնաց, ուստի և մահն էլ թագավորեց: Այսպես ասաց նաև օրենքների մասին, թե «Ով որ այս բանը կատարի, նրանով կապրի», որով և հանգավ մահը:

348 Քանզի հենց օրենքը, որը Քրիստոսի սովերագիրն է ու

տոս՝ կորուսին զմահ, որով և յայտ իսկ արարեալ զծովացեալ զմեղան, և ի համար արկեալ, և ըստ իւրաքանչիւր յանցանաց մահ սպառնացեալ: Եւ տկարացուցեալ զամենեսին, և փակեալ ընդ անիծիւք և ընդ դատապարտութեամբ. զի յորժամ եկեալ բառնայցէ ամենափրկիչն՝ Քրիստոս զմեղս անիծաբերս և մահածինս՝ ասացեն ազատեալքն, թէ «Շնորհք նմա, որ յայնչափ մահուց փրկեաց զմեզ»:

349 Հուսկ յայտ առնէ, թէ օրէնքն Քրիստոսի մնային, ասելովն, թէ «Օրէնքն յանցուածոց վասն յաւելան, մինչև եկեսցէ զաւակն որում խոստացեալն էր, կարգեալ հրեշտակօք ի ձեռն միջնորդի»: Քանզի «Ընդ օրինօքն, ասէ, փակեալ պահէաք ի հանդերձեալսն հայեցեալ»: որում ոչ միայն ազգք երկնածնաց, այլ և աներևոյթ զօրք հրեշտակաց հանդերձ ամենայն անզգայ արարածովքս սպասեալ մնային. ըստ այնմ թէ «Անկալութիւն արարածոց յայտնութեան Որդոյն Աստուծոյ սպասէ. զի ընդունայնութեան արարածք հնազանդեցան, ոչ իրեանց կամաւ, այլ վասն այնորիկ՝ որ հնազանդեցուցն յուսով. զի և ինքեանք իսկ արարածքն ազատեսցին ի ծառայութենէ ապակալութեան՝ յազատութիւն փառաց Որդոյն Աստուծոյ»:

350 Քանզի յորժամ Ադամ, որ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ, և ամենայն զաւակ նորա, որ աստուածորդիքն կուցեցան, կամօք իրեանց զապականութիւն ժառանգեցին՝ ընդ նոսին և ամենայն արարածք հնազանդեալ ապականեցան. ոչ իրեանց կամաւ, այլ վասն առաջնորդութեան կամացն Աստուծոյ առ ի Քրիստոս ազատելոյ: Քանզի և որ միանգամ ի վայելչութիւն և ի փառս մարդոյն հաստեցան՝ ապականեալք և անարգեալք վասն նորին բարկութեան: Եւ երկիր անիծեալ և փշարեր, հեղեղատեալ և հրայրեաց, շարժահիմն յողողղեալ, և օգք ապականեալք ընդ ժամանակս ժամանակս. և լուսատրք խաւարամածք և արիւնանշանք, և երկինք այլազունեալք. որպէս ի գրոց մարգարեականաց զանցելոցն է նշանակեալ. զոր և նոյն իսկ մարգարէքն յազգականացն կրէին յանձինս իրեանց: Զի թէպէտ և յԱստուծոյ պատուեալք առաքէին, սակայն և չընդունելեացն

օրինակատարը՝ ոչնչացրեց մահը, նրանով հայտնի դարձավ մեղքերի ծովացյալ լինելը և հաշիվ կատարելով մահ սպառնաց՝ ըստ յուրաքանչյուրի մեղքերի: Նա ամենքին տկարացրեց, դրեց անեծքի ու դատապարտութիւն տակ, որպէսզի երբ զա ամենափրկիչ Քրիստոսը և վերացնի անիծաբեր և մահածին մեղքերը, ազատվածներն ասեն՝ «Շնորհակալութիւն նրան, որ այդպիսի մահվանից փրկեց մեզ»:

349 Վերջինս հայանի է դարձնում, որ օրենքը մնաց մինչև Քրիստոս, ասելով, թե «օրենքը ավելացավ օրինազանցութիւն պատճառով, մինչև զա այն սերունդը, որին խոստացված էր, հրեշտակներով հաստատված և միջնորդի ձեռքով», քանզի «օրենքի տակ, ասում է, փակված մնացինք նայելով հանդերձայլին», որին ոչ միայն երկրածին ազգերը, այլև հրեշտակների աներևոյթ զորքերը ամենայն անզգա արարածներով հանդերձ սպասավորելու մնացին: Ըստ այնմ, թե «արարածների անկալութիւնը սպասում է Աստուծո Որդու հայտնութիւնը, քանզի արարածները ունայնութիւն հնազանդվեցին, ոչ իրենց կամքով, այլ նրա համար, որը նրանց հնազանդեցրել էր այն հուշտով, որ արարածները իրենք ևս ազատվելով ապականութիւն ծառայութիւնից, Աստուծո Որդու փառքի ազատութիւնը հասնեն»:

350 Քանզի երբ Ադամը, որն ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծվեց, ինչպես նաև նրա բոլոր զավակները, որոնք աստվածորդիներ կուզեցին, իրենց կամքով ապականութիւնը ժառանգեցին, նրանց հետ նաև բոլոր արարածները հնազանդվեցին ու ապականվեցին, ոչ իրենց կամքով, այլ Աստուծո առաջագոյն սահմանյալ կամքի համաձայն նրանց ի Քրիստոս ազատ թողնելու համար: Քանզի նրանք, որ մի անգամ մարդու վայելքի ու փառքի համար ստեղծվեցին, ապականւյալներ և անարգյալներ դարձան նրա բարկութիւն պատճառով: Երկիրն անիծյալ և փշաբեր դարձավ, հեղեղատյալ և հրով այրված, հիմքից խախտ, անհաստատ դարձավ, քամիները ապականված էին ըստ տարբեր եղանակների, լուսավորները խավարամած և արյունանշան, երկինքը տժգույն, ճիշտ այնպես, ինչպես նշված է գալիք դեպքերի մասին մարգարեական գրքերում: Նույնը մարգարեները իրենց ազգակիցներից կրեցին: Քանզի թեպէտ պատվավորները Աստուծուց էին առաքվել, սակայն նրանց չընդունողները թշնամանեցին ու քարկոծեցին, ինչպես ասում է

թշնամանեալք և քարկոծեալք. որպէս և ասէ իսկ ամենատէրն, թէ «Վասն ձեր կոտորեցի զմարգարէսն բանիւ բերանոյ իմոյ»:

351 Նոյնպէս և հրեշտակքն պատգամաւորեալք առ ազգս մարդկան, անարգեալք և տրտմեալք ի շրնդունելեացն դառնային. որպէս և առ Ղուլտ եկելովքն հրեշտակօքն պատհազոյն է և զայլոցն իմանալ. Քանզի եթէ դարձ միոյ մեղաւորի՝ ամենայն հրեշտակաց ուրախութիւն բերէ, ո՞րչափ ապստամբութիւնն ամենեցուն՝ տրամութիւն գործիցէ, որով և անունն Աստուծոյ հայհոյեալ ասի և զՀոգին սուրբ տրամեցուցեալ: Այլ թէպէտ և այնպէս նեղութիւնակիր ամենայն արարածքն ընդունայնութեան ծառայէին, սակայն առաջի եղելոյ ազատեցուցիչ յուսոյն ամենեքեան սպասէին, հրեշտակք և մարգարէք և ամենայն արարածք: Ձի ոմն ասէր. «Ի պահու իմում կացից, և ելից ի վերայ վիմին և ակն կալայց». և միւսն՝ թէ «Ծն Տեառն ակն կալայց և սպասեցից Աստուծոյ փրկչին իմոյ». և ոմն՝ թէ «Ո՞ տացէ ի Սիտլնէ զփրկութիւն Իսրայելի»:

352 ԼՁ. Իսկ ընդէ՞ր արգեօք յերկարեալ Միածինն՝ այնչափ նեղութիւնս արարածոցն հասուցանէր. եթէ ոչ՝ զի նախ ազգ արարեալ յառաջագոյն ընդելականս առնիցէ. զի մի յորժամ յանկարծ երևեալ՝ անծանօթ, անընկալ լինիցի. այլ իբրև հայեցելոց և սպասելոց՝ եկեալ ծանօթս տայցէ: Ձի եթէ յայնչափ ժամանակաց առ իւր արարեալսն եկեալ անընկալ եղև, ո՞րչափ ևս շաղկեցելոցն և շհամբուսելոցն. այլ կանխալ խորհրդով ծանօթս տուեալ ամենայն ազգացն և յաւիտեանցն եկելոց:

353 Որպէս ոմն ի պատգամատրացն Աստուծոյ ասէ, թէ «Ինձ տուան շնորհքս այս՝ ի հեթանոսս անտարանել զանքնին մեծութիւնն Քրիստոսի, և լուսաւոր առնել զամենեսեան, թէ զի՞նչ է տընտեսութիւն խորհրդոյն, որ ծածկեալն էր յամենայն յաւիտեանց առ Աստուծոյ՝ որ զամենայն ինչ արար. զի յայտնեսցի արդ իշխանութեանց և պետութեանց որ յերկինս են, ի ձեռն եկեղեցւոյ՝ բազմապատիկ իմաստութիւնն Աստուծոյ, ըստ յառաջադրութեան յաւիտեանցն, զոր արար տերամբ մերով Յիսուսի Քրիստոսի». որոյ և վասն նորին իսկ յայտ արարեալ, թէ «Իբրև եկն լրումն ժամանակին»:

ամենատերը, թև «Զեղ համար ևս կոտորեցի մարգարեներին իմ բերանի խոսքով»:

351 Նույնպէս և հրեշտակները, որոնք պատգամավորներ էին մարդկային ազգին [ուղարկված], իրենց շրնդունողներից անարգված ու նեղված վերադարձան այնպես, ինչպես կարելի է հասկանալ, Ղուլտի մոտ եկած հրեշտակներին, քանզի եթե մեկ մեղավորի դարձը բոլոր հրեշտակներին ուրախություն է բերում, ապա որչափ նրանց ըմբոստությունը ամենքին տրամություն կպատճառի, քանի որ Աստուծո անունը հայհոյված կլինի և սուրբ Հոգին տրամեցրած: Այլ թեպետ այսպիսով բոլոր արարածները նեղություն էին կրում և ունայնության ծառայում, սակայն ամենքը՝ հրեշտակները, մարգարեները և բոլոր արարածները սպասում էին առաջադրված ազատարար հույսին, քանզի մեկն ասել է՝ «Իմ պահպանության տեղը պիտի կանգնեմ, վեմի վրա պիտի բարձրանամ և պիտի հուսամ», իսկ մյուսը, թե «ես Տիրոջը պիտի հուսամ և պիտի սպասավորեմ իմ փրկիչ Աստծուն»: Մեկն էլ, թե «Բացի Սիոնից Իսրայելին ո՞վ փրկություն կտա»:

352 ԼՁ. Իսկ ինչո՞ւ արգլոք Միածինը երկարածոյում էր արարածներին նեղություններ հասցնելը, եթե ոչ այն բանի համար, որ նախապես զգուշացնի և իրեն ընտելացնի, որպեսզի երբ հանկարծակի երևա, անծանօթ, անընդունելի չլինի, այլ իբրև նրան տեսածներ ու սպասավորներ որպէս ծանօթ ընդունեն: Քանզի արգեն այդքան ժամանակ է, որ իր արարածներին զալով [երևաց] ու անընդունելի եղավ, ապա որչափ ևս անընդունելի պիտի լիներ, եթե հայտնվեր այնպիսիների, որոնք չէին ազդարարված և տեղեկացված: Այլ կանխալ հայտնեց խորհուրդը ամեն ազգերին և հավիտյան եկողներին:

353 Ինչպէս Աստուծո պատգամավորներից մեկը ասում է, թե «Ինձ տրվեց այս շնորհք՝ ավետարանելու հեթանոսներին Քրիստոսի անքննելի մեծությունը և ամենքին լուսավորել, թե ի՞նչ է այն խորհրդի տնօրինությունը, որը բոլորից հավիտյան ծածկված էր Աստուծո մոտ, որն ամեն ինչ ստեղծել է: Որպեսզի նա հիմա երկնքի՞ վրա գտնվող իշխանություններին և պետություններին եկեղեցու միջոցով հայտնի Աստուծո բազմապատիկ իմաստությունը, ըստ իր հավիտեանական ծրագրի, որը նա իրագործեց մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի միջոցով»: Նույնի մասին խոսելիս նա հայտնում է, թե «Երբ ժամանակը լրացավ»:

354 Իսկ ո՞վ այն իցէ ի մարդկանէ, որ կարող իցէ այնպիսի վարդապետութիւն զաստուածութենէն ճշգրտել խօսել. այլ որչափ ինքն կամեցաւ՝ առ ի ծանօթ առնել զինքն. զի ծանիցեն զնա և կեցցեն: Այլ ոչ բաւեմք արարածքս զԱրարչէն պատմել, որ բնեռեալ կամք ի տիպս պատկերիս՝ ըստ առնել առնողին. այլ որչափ ըստ շափոյ ժուժալոյ տկարութեանս մերոյ՝ ինքն կամեցաւ պատմել մեզ. քանզի ոչ ոք գիտէ զԱստուծոյ՝ եթէ ոչ Հոգին Աստուծոյ և Որդին, որ եկն և պատմեաց և յայտնեաց և եցոյց. թէ «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»:

355 Բայց Աստուած հոգի կենդանի է, հուր կիզելոյ, անթիւ և անփոփոխ է, փառք անպատում, զօրութիւն անբաւ, գեղ անմման զարմանալի, անհաս մտաց և խորհրդոց, անխօս լեզուաց, անամփոփ խորհրդոց, արտաքոյ քան զամենայն ճառս. ոչ ականատես և ոչ ունկան լուեալ, և ոչ կարծիք սրտի կարեն հասանել: Երկինք ամենայնիւ, աշխարհ ամենայնիւ և տիեզերք ամենայնիւ ի վեր ունել ոչ բաւեն. և բան նորա բարձեալ ի վեր ունի զամենայն և ի զօրութիւն հրամանի նորա կախեալ առանց թևոց ի թռիչս ի վերայ օդոց իբրև թռուցեալ: Ինքն պատեալ զամենայնիւ, ի ներքոյ ամենայնի, ի վերայ ամենայնի, արտաքոյ ամենայնի, և ամենայն ի նմանէ, և ամենայն ի նա, և ամենայն ի փառս նորա:

356 Եւ ի բազում նշանս և ի բազում արուեստս խօսեցաւ ընդ հարս մեր մարգարէիւք ի ժամանակս ժամանակս, ի տեսիլս անպատումս, յանման փոփոխմունս, ի լուր զարմանալի, ի գեղ գովելի, յաստուածեղէն կերպարանս: Ումեմն լուսեղէն նմանութեամբ, ի կերպարանս մարդոյ, ումեմն իբրև զհուր բորբոքեալ, ի կերպարանս մարդոյ, և արդարոց բազմաց երևեցաւ ըստ կարել տեսանելեացն նոցա, և ըստ հանդուրժել լսելեաց նոցա խօսեցաւ ընդ նոսա: Զի անբաւ է մարդոյ տեսանել զԱստուած գոյի իւրով, իբրև մոժոյ զհուր, զի եթէ լերինք ոչ կարեն տեսանել զնա, զի յորժամ հայեցեալ ընդ նոսա՝ հալեցցին:

357 Բայց իբրև ինքնակամ կամօք բարերարութեամբ իւրով

354 Բայց ո՞վ մարդկանցից կարող էր աստվածութեան մասին այսպիսի վարդապետութիւն ճանաչել և խոսել: Բայց նա ինքը այսպէս կամեցավ, որպէսզի իր անձը ծանոթ դարձնի և ճանաչեն նրան ու ապրեն: Սակայն մենք արարածներս չենք կարող պատմել Արարչի մասին, մենք, որ բնեռված ենք այս պատկերի տիպին, ըստ ստեղծողի ստեղծածին: Բայց ինչքան որ մեր տկարութիւնը կարող էր ժուժկալել, ինքը կամեցավ մեզ պատմել, քանզի ոչ ոք չգիտի Աստծուն բացի Աստուծո Հոգուց և Որդուց, որը եկավ ու պատմեց, հայտնեց ու ցույց տվեց, թե «ով որ ինձ է տեսել, իմ Հորն է տեսել»:

355 Բայց Աստված կենդանի հոգի է, կիզող հուր, անշափելի և անփոփոխ, անպատում փառք, անբավ զօրութիւն, անմման, զարմանալի գեղեցկութիւն, անհասանելի մտքերի ու խոհերի համար, լեզվով անբացատրելի, մտքում շամփոփվող, դուրս է ամեն տեսակ խոսքերից, ոչ աչքով է տեսանելի, ոչ ականջով լսելի, ոչ էլ սրտի հուշը կարող է նրան հասնել: Երկինքն ամբողջովին, աշխարհն ամենայն և տիեզերքը ամբողջովին բավական չեն ընդգրկելու նրան: Նրա խոսքը վերև բարձրանալով կրում է ամեն ինչ: Նրա հրամանի զօրութեամբ [տիեզերքը] կախված է մնում առանց օդի վրա թռչող թևերի և կարծես թռչում է: Ինքն ամեն ինչ պարփակում է, ամեն ինչի մեջ է, ամեն ինչի վրա է, ամեն ինչից դուրս է, ամեն ինչ նրանով է, ամեն ինչ նրանում է և ամեն ինչ նրա փառքի համար է:

356 Նա բազում նշաններով ու հրաշքներով տարբեր ժամանակներում խոսեց մեր հայրերի հետ մարգարեների միջոցով անպատում տեսիլքներով, անմման կերպարանափոխումներով, զարմանալի ձայնով, գովելի գեղեցկությամբ, աստվածային կերպարանքներով, երբեմն լուսեղեն նմանությամբ, մարդկային կերպարանքով, երբեմն որպէս բորբոքված հուր, մարդու կերպարանքով: Բազում արդարների երևաց՝ ըստ նրանց տեսնելու կարողութեան և ըստ նրանց լսելու համբերութեան՝ խոսեց նրանց հետ: Քանզի մարդը անկարող է տեսնել Աստծուն իր էութեան մեջ, ինչպէս մոժը չի դիմանա կրակին և լեռները չեն կարող տեսնել նրան, քանզի եթէ նայեն նրան, կհալվեն:

357 Բայց երբ իր ինքնակամ ցանկութեամբ և բարերարութեամբ ինքնիրեն ցույց տվեց, երևաց մարդու կերպարանքով, եր-

զինքն ցուցանէր՝ ի կերպարանս մարդոյ երևէր, ումեմն լոյս, ումեմն հուր և ումեմն հողմ, և յամպ և ի մէզ և ի մրրիկ:

358 Իսկ եթէ ասիցեմք եթէ հուր է՝ զոր ինչ տեսանեմքն ասեմք. եթէ ասեմք լոյս է՝ զնմանութեան աստի կարծիս առեալ զմերոյ բնութեանս՝ նմանութիւն ցուցանեմք երևութիւքս աներևութին վասն մերոյ անհասութեան: Ապա նա ըստ մերոյ փորրկութեանս երեի, որպէս զի մի՛ տարրական արարածքս կիզցին յահէ փառացն: Եւ զանուն նորա ոչ որ գիտաց. զի չէ ևս անդր քան զնա որ՝ որ անտի և այսր անուանիցէ:

359 Եւ յերևելն իւրում արդարոցն՝ զահն իւր յինքն ամփոփէր, և մարդատեսիլ և հրեշտականման երևէր մտահաս ըստ հանդուրժելոյ աշաց: Ո՛չ արարածք կարեն քննել զարարիչն, և ոչ զանդուածն զզանգիչն գիտէ:

360 Բայց Արարիչն զթայ յիւր արարածս. զի Աստուած արար զամենայն արարածս, և զարդարեաց ի զեզ գովելի և ի փառս վայելուչս ի հողոյ ստեղծ զհողեղէն մարմինս և ի լուսոյ զհրեշտակս, զարդարեալ ի լոյս վայելուչ, և զգեցեալ զարդարեաց զփառաց աթոռն, ուր մտանեն օրհնութիւնք հրեշտակաց, բարբառք սրովբէից, փառատրութիւնք զուարթնոց, ժողովք բանակաց և զունդք սրբոց և զասք գովչաց և օրհնութիւնք երկնատրացն և աղօթք արդարոցն և պաշտօն սրբոցն, սրովբէքն և քրովբէքն և զօրք միաբանական լուսոյն:

361 Լէ. Զայս վկայութիւն ասացեալ՝ կարգեցաք ի ձեր լսելիս զսուրբ հաւատս ճշմարիտս, որ յայտ յանդիման վարդապետեցին մեզ Գիրք սուրբք՝ սուրբ Հոգւովն, վասն մշտնջենաւոր արքայութեան աստուածութեանն. որ յայտնեցաւ խորհրդով՝ արդարոց հարցն մերոց, և խօսեցաւ ընդ մեզ Որդւովն և սուրբ Հոգւովն, և աւետարանեցաւ սրբովք մարգարէիւք և առաքելովք, և տուաւ մեզ հաստատութիւն հաւատոց:

362 Զի հաւատովք ճշմարտեսցուք ի մի Աստուած հայր և տէր և արարիչ ամենայնի, և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր, և ի սուրբ Հոգին, որ ի նորին էութենէ, և նովաւ արար զամենայն արարածս: Որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի գիտութիւն, մի խորհուրդ, մի պետութիւն,

բեմն որպէս լույս, երբեմն հուր և երբեմն հողմ, ինչպէս և ամպի, մեզի ու մրրիկի մեջ:

358 Իսկ եթէ ասենք, թե նա հուր է, ապա ասում ենք այն, ինչ տեսնում ենք. եթէ ասում ենք լույս է՝ նրա նմանութեան զազափարք մեր բնությունից ենք աճում, աներևութիւն ցույց ենք տալիս որպէս երևացող մեր անկարողութեան պատճառով: Բայց նա մեր փորրկութեան համեմատ երևաց, որպէսզի նյութական արարածները շայրվեն նրա փառքի ահից: Նրա անունը ոչ որ գիտի, քանզի զեռ ոչ որ չկար այնտեղ, բացի նրանից, որ նրան այնտեղ և այստեղ անուն տար:

359 Եվ իր երևալովը արդարներին՝ իր ահավորութունը իրեն էր քաշել և երևացել էր մարդատեսիլ, հրեշտականման և հասկանալի ըստ աչքերի կարողութեան: Ոչ արարածները կարող են քննել Արարչին և ոչ էլ իմորը գիտի իրեն պատրաստողին:

360 Բայց Արարիչը գիտում է իր արարածներին, քանզի Աստված ամենայն արարածներին ստեղծեց և զարդարեց գովելի գեղեցկութեամբ և վայելուչ փառքով: Հողից ստեղծեց հողեղեն մարմինները և լուսից՝ հրեշտակներին, վայելուչ լույսով ծածկեց ու զարդարեց փառքի աթոռը, ուր բարձրանում են հրեշտակների օրհնությունները, սերովբեների ձայները, զվարթունների փառավորությունները, բանակների բազմութունը, սրբերի գնդերը, գովերգողների դասերը, երկնավորների օրհնությունները, արդարների աղօթքները, սրբերի պաշտամունքը, սերովբեներն ու քերովբեները և միաբանական լույսի զորքերը:

361 Լէ. Հիշելով այս վկայութիւնը՝ ձեր լսելիքներին կարգով մատուցեցինք ճշմարիտ սուրբ հավատը, որը հայտ հանդիման մեզ ուսուցանել են սուրբ Գրքերը, սուրբ Հոգու միջոցով: Աստվածութեան մշտնջենավոր արքայութեան մասին, որը խորհրդով հայտնեց մեր արդար հայրերին, հաղորդվեց մեզ Որդու և սուրբ Հոգու միջոցով, ավետվեց սուրբ մարգարեների և առաքյալների կողմից ու տրվեց մեզ հավատի հաստատութիւնը:

362 Քանզի հավատով մենք հաստատ ճանաչեցինք մեկ Աստված Հայրը, ամենայնի տերն ու արարիչը, միածին Որդին, որը Հորիցէ, Հոր կողքին, Հոր հետ և սուրբ Հոգին, որը նույն էութեանից է և նրանով է ստեղծել ամենայն արարածներին, որը մեկ տերութիւն է, մեկ զօրութիւն, մեկ իշխանութիւն, մեկ մեծութիւն, մեկ գիտութիւն, մեկ խորհուրդ, մեկ պետութիւն, մեկ անսկիզբ

մի անսկզբնական զօրութիւն. երեք կատարեալ անձինք, մի կատարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի էութիւն, մի Աստուածութիւն, Հայր և Որդի և սուրբ Հոգին. երեք անձինք, մի զօրութիւն Աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգի ի նոցունց ի նսսին. իսկութեամբն, էութեամբն, Աստուածութեամբն հարթ հաւասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս. մի էութիւն բնութեան, մի պսակ Երրորդութեանն, և լի են երկինք և երկիր փառօք նորա:

363 Որպէս և Սողոմոն արքայ, որդի մարգարէին, ասէ չիւր յսգեկիր աղօթան, եթէ «Երկինք և երկիր շնն քեզ բաւական»: Եւ մարգարէն ասէ իբրև յերեսաց Տեառն, թէ «Երկինք աթոռ իմ են, և երկիրս պատուանդան ոտից իմոց. զո՞րպիսի տուն շինիցէք ինձ, ասէ Տէր, կամ զի՞նչ տեղի բնակութեան պատրաստիցէք ինձ. ո՞չ ձեռն իմ արար զայս ամենայն. և ես յո՞ հանգեայց և զաղարեցից, եթէ ոչ ի հեզս ի խոնարհս և յայնոսիկ, ոչք զսղան ի բանից իմոց». և «Եղէց նոցա Աստուած, և նորա եղիցին իմ ժողովուրդ»: Իսկ որում երկինք և երկիր շնն բաւական, ո՞րպիսի ունիցի զնա սիրտ մարդոյ. միթէ մե՞ծ ինչ իցէ մարդ քան զերկինս և զերկիր: Այլ Աստուածութեանէն զինչ կամի՞ և լինի, զինչ կամեցա՞ւ և արար, զինչ կամեցա՞ւ և եզև, որ ինչ կամի՞ ոչ զանցանէ. այլ ամփոփեցաւ, փոքրկացաւ, և եզև զինչ և կամեցաւ:

364 ԼՂ. Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր յաշխարհ, որ եկն և եզև ի կնոջէ. և ի մարդկեղէն մարմինս պատեցաւ. մարմնովն իւրով զամենայն մարմին կենդանացոյց: Որով և յաղթեաց իսկ Արարիչն աշխարհի, զի նորոգեացէ զարդարսն և զերծուցէ ի մեղացածին ծննդոց և հրեշտակակերպս արասցէ և աստուածորդիս կոչեսցէ. և զմահականացուս անմահացուցէ անմահ Հոգովն, պատուեսցէ աստուածեղէն փառօքն: Վայելուչ լուսովն զարդարին, և յերկրաւորութենէս յերկնաւորութիւնն անցանեն, ի մահկանացուէս յանմահ կենդանութիւնն, զանանց լուսն զգնուն և զանապական զեղ կերպարանացն:

365 Ո՞րչափ ևս իցէ անպատում աստուածութիւնն, որ ամենայն բարութեանց աղբիւր են կամք նորա, և տէր ամենայն զործոց. և բանիւ բերանոյ նորա հաստատեցան ամենայն արարածք և ի նմանէ լոյս առին ամենայն լուսաւորք, և ի զօրութիւն նորա հաստատեալ

զորութիւնն, երեք կատարյալ անձինք, բայց մեկ կատարյալ կամք, Երրորդութեան անպատում անըննելի միութիւնը: Մի իսկութիւնն, մի էութիւն և մի աստվածութիւնն, Հայր և Որդի և սուրբ Հոգի, երեք անձինք, բայց մի Աստվածային զորութիւնն՝ Հայրն ինքնիրենից, Որդին Հորից, Հոգին նրանցից ու նրանց մեջ: Իսկությամբ, էությամբ, Աստվածությամբ նրանք առհասարակ հարթ հավասար են խորությամբ, բարձրությամբ, լայնությամբ, երկայնությամբ, բնությամբ մեկ միութիւն են, Երրորդութեան մեկ պսակ և երկինքն ու երկիրը լի են նրա փառքով:

363 Ինչպես մարգարեի որդի Սողոմոն արքան ասում է իր հոգեկիր աղօթքների մեջ, թե «Երկինքն ու երկիրը քեզ բավական չեն», իսկ մարգարեն ասում է Տիրոջ կողմից, թե «Երկինքն իմ աթոռն է և երկիրը իմ ոտքերի պատվանդանը, ինչպիսի՞ տուն եք շինելու ինձ համար կամ ի՞նչ բնակութեան տեղ եք պատրաստելու ինձ, չէ՞ որ իմ ձեռքն է այս ամենը ստեղծել. ես ո՞ւմ հանգիստ ու դադար տամ, եթե ոչ հեղեբին, խոնարհներին և այնպիսիներին, որոնք զոգում են իմ խոսքերից» և «Կլինեմ նրանց Աստվածը ու նըրանք իմ ժողովուրդը կլինեն»: Իսկ նա, որին երկինքն ու երկիրը բավական չեն [պարփակելու], ինչպե՞ս մարդու սիրտը պիտի նըրան ընդգրկի, մի՞թե մարդն առավել մեծ է, քան երկինքն ու երկիրը: Սակայն Աստվածութիւնը ինչ կամենում է, լինում է, ինչ կամեցաւ՝ ստեղծեց, ինչ կամեցաւ՝ եղավ, ինչ կամենում է՝ զանց չի առնում, այսուհանդերձ [մարդանալով] նա ամփոփվեց, փոքրացավ և եղավ, ինչ որ կամեցավ:

364 ԼՂ. Արդ, Աստված իր Որդուն առաքեց աշխարհ, որը եկավ ու ծնվեց կնոջից և մարդկային մարմնով ամփոփվեց, իր մարմնով բոլոր մարմինները կենդանացրեց: Նրանով աշխարհի Արարիչը կարողացավ նորոգել արդարներին, փրկել նրանց մեղացածին ծնունդներից, հրեշտակակերպ դարձրեց՝ ու աստվածորդիներ կոչեց, մահկանացուներին անմահացնելով անմահ հոգիով ու պատվելով աստվածային փառքով: Նրանք վայելուչ լույսով զարդարված են և կանցնեն երկրավորութիւնից երկնավորութեան, մահկանացուից՝ անմահ կյանքի, անանցանելի լույսով ու կերպարանքի անապական գեղեցկությամբ կպարուրվեն:

365 Որչափ անպատում է Աստվածութիւնը, որի կամքը ամենայն բարիքների աղբյուր է և տերն է ամեն գործերի: Նրա բերանի խոսքով հաստատվեցին բոլոր արարածները. նրանից լույս

կան ամենայն արարածք, վերնայարկք երկնից և աշխարհ ամենայն և որ ի նոսրին, «Եւ ի հոգւոյ բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նոցա»: Եւ երկնաւոր պաշտօնեայքն, և սրբոցն լուսեղէն բանակքն յուսով նորա կան կախեալ և ողորմութեանց նորա կարօտին. և ի նորա ակնարկելն՝ ամենայն արարածոց պէտք պատրաստին. և ի զօրութիւն նորա կեան ամենեքեան, և «Աչքն ամենեցուն ի նա յուսան»:

366 Որ արարիչն և հաստիչն է և առաջնորդն է ամենայնի իսկութեան բնութեամբն. անբաւ զօրութիւնն որ ի նմանէ է՝ տարածեալ արկեալ զամենայնիւ. ուստի կենարար զօրութիւնքն բաշխին, որ ընդ ամենայն արարածս անցանէ, ընդ երկնաւորս և ընդ երկրաւորս, ընդ օդս և ընդ հողմս, ընդ հուր և ընդ ջուր, ընդ լոյս և ընդ խաւար, ընդ անդունդս և ընդ բարձունս: Որ ընդ աներեւակի զօրութիւնսն թափանցանց լուսով իւրով ելանէ, որոյ զօրութիւն հոգւոյն անբաւ է, զամենայնիւ սփռեալ, ընդ ամենայնիւ տարածեալ. և ելանեն ճառագայթք զօրութեամբ, անըմբռնելի բնութեամբ: Մի ունի զչափ վերին բարձանց, և մի զստորին անդնդոց, մի յաջ ձգեալ և մի յահեակ, մի ի դէմս և մի ի թիկունս: Վեց զօրութեամբ ճառագայթքն, վեց հազարեան դարքն. եօթներորդ դարին՝ հանդիստ արդարոց:

367 Մեծքակերպ զԱստուած ի՞նչ քարոզեսցուք յօղապատ անզամովքս զանգեալ ի հոգոյ: Իւրաքանչիւր անգամ զիւրաքանչիւր գործ բարձեալ բերէ յանձին, ոչ ձեռնհաս ի գործ ընկերին. ո՛չ ակն լսէ, և ոչ ունկն տեսնէ. ո՛չ լեզու հոտոտի, և ոչ ձեռք գնան, և ոչ օտք աղաղակեն: Բերան՝ խորտկաց, հոտոտելիք՝ հոտոց, քիմք՝ ճաշակաց, մի մի յիւրաքանչիւր բնութեանն կապեալ կան:

368 Բայց ինքն իւրով կամօք արար զամենակեցոյց զալուստն իւր և կատարեաց զկամս Հօր: Առաքեցաւ Աստուած յԱստուծոյ սուրբ Որդին, առ զմարմին ի կուսէ, մարդ կատարեալ՝ կատարեալ Աստուածութեամբն. զԱստուածութեան զօրութիւնն յայտ արար, և զմարմնոյ տկարութիւնն ցուցանէր: Մառայակից եղև մարմնովն մարդկութեանս, և ազատեաց ի մեղաց զմարդկութեան մարմինս: Որով էջ ի դժոխս, և ած եհան անտի զարգելեալսն ի դժոխոց: Մարմնով հալածեցաւ, և հալածեաց զսատանայ և կապեաց զմեղս:

առան բոլոր լուսավորները և նրա զօրութեան մեջ հաստատված են բոլոր արարածները, երկնքի վերնահարկերը և ամբողջ աշխարհը իր մեջ եղածներով: «Նրա բերանի հոգիով հաստատվեցին նրանց բոլոր զօրութիւնները»: Երկնավոր պաշտոնյաները և սրբերի լուսեղեն բանակները նրա հույսով մնում են կախված և կարոտ են նրա ողորմութիւններին: Նրա մի ակնարկելով բոլոր արարածների պետքերը պատրաստվում են, ամենքը նրա զօրութեան մեջ են ապրում և «ամենքի աչքերը նրան են հույս դնում»:

366 Նա է Արարիչը, ստեղծողը և ամենայնի առաջնորդը իր իսկական բնութեամբ: Անբաւ զօրութիւնը, որ նրանից է տարածված, շրջապատում է ամեն ինչ: Նրանից են բխում կենարար զօրութիւնները, որոնք բոլոր արարածներին են անցնում՝ երկնավորներին և երկրավորներին, օդի և հողմի մեջ, հրո և ջրի մեջ, լույսի ու խավարի մեջ, անդունդների և բարձունքների մեջ: Նա երևում է իր աներեւելի զօրութիւններին հետ իր թափանցիկ լույսով: Նրա հոգու զօրութիւնը անբաւ է, ամեն տեղ սփռված, ամեն տեղ տարածված և ճառագայթները ելնում են զօրութեամբ, անըմբռնելի բնութեամբ: Նա չի գնում վերին բարձունքների շափ, ոչ էլ իջնում ստորին անդունդները, չի գնում ձախ կամ աջ, ոչ դիմաց, ոչ թիկունք: Վեց զօրութեամբ ճառագայթներ [կան], վեց հազարամյա դարեր, իսկ յօթներորդ դարը արդարների հանդիստն է:

367 Ինչպե՞ս ենք Աստուծոյ մեղ նման հայտարարում, երբ մենք [կազմված ենք] հողից շաղված հոգակապ անզամներից: Յուրաքանչյուր անգամ իր գործն է կատարում իր մեջ և ձեռնհաս չէ իր ընկերոջ գործին: Ոչ աչքը լսում է, ոչ ականջը տեսնում, ոչ լեզուն հոտոտում, ոչ ձեռքը գնում և ոչ օտքն աղաղակում: Բերանը խորտիկների համար է, հոտոտելիքը՝ հոտերի, քիմքը՝ ճաշակելու. ամեն մեկը կապված է իր բնութեամբ:

368 Բայց ինքն իր կամքով իր ամենակեցոյց զալուստը պատրաստեց և կատարեց Հոր կամքը: Սուրբ Որդի Աստվածը առաքվեց Աստուծո կողմից, կույսից մարմին առավ [որպես] կատարյալ մարդ՝ կատարյալ Աստվածութեամբ: Հայտնի դարձրեց Աստվածութեան զօրութիւնը և ցույց տվեց մարմնի տկարութիւնը: Մարմնով ծառայակից եղավ մարդկութեան և մեղքերից ազատեց մարդկանց մարմինները: Նա իջավ դժոխք և այնտեղից դուրս հանեց դժոխքում արգելվածներին: Մարմնով հալածվեց, հալածեց սատանային և կապեց մեղքերը:

369 Զի որ ի մարմինն հաւատացին՝ ծանոց նոցա զԱստուածութիւնն իւր, և որք ի մարմնոյն գթեցին՝ ուրացան զբնութիւն նորա: Քանզի միացաւ ի մարմնի բնութեամբ, և խառնեաց զմարմինն ընդ իւր Աստուածութիւնն: Որք հաւատացին ի նա՝ նոքա վայելեցեն ի բարիսն յանպատումս. և որք յայսց հաւատոց վրիպեցան՝ նոքա զանկոխն և զանխուլ զնացին և քստ արտուղի անկան և խրամատեցին անձանց իւրեանց անցս անկարկատս, և զբազումս ի ճշմարիտ հաւատոցն թիրեցին: Իբրև կարծէին թէ գտին ինչ՝ գտին զոչինչ. որպէս և գրեալ է, թէ «Չոգան զճեռ ոչնչի, և գտին զոչինչ»: Զի գիտիցն խնդիր՝ աշխատութիւն է, իսկ անգիտ աշխատութիւն՝ սուտ վարդապետութեամբ կոսապաշտութեան հասուցանէ:

370 Զի անտուտ ի վերուտ զանցելոց յաւիտեանցն՝ զկնի իսկ եկելոցս մարգարէիւրն ամենեքումբ ծանօթս տալ. և առաջին օրինակօքն՝ վերջնոցս բազում անգամ վարդապետեալ. մերթ ահագին սպառնալեօք կարգէ՝ յիշատակօք առաջի վրիժուցն խնդրելոյ, զի զանհաւանան զարհուրեցուցեալ՝ յուղղութիւն յորդորիցէ. որպէս զգունակ զունակ հարուածան Եգիպտացոց, և զդառնազոյն հատուցումն նոցա վրիժուցն խնդրելոյ: Եւ կամ զանհաւան անկելոցն յանապատին, և զամենայն իսկ զփորձ առելոցն բարկութեանն Աստուծոյ զյիշատակս առեալ բերէ:

371 Նա և Քրիստոսի իսկ զերկիրն Սոդոմացոց և Գոմորացոց յօրինակ առեալ, զի մի ի շհաւանել ոմանց՝ ևս զժնդակագոյնս քան զայն կրիցեն: Եւ մերթ զբազմադիմի սքանչելագործութիւնս պայծառագոյնս և զհատուցմունս արգարոցն պարգևելոցն Աստուծոյ յիշեցուցանէ. կարգէ միանգամայն և զհաստատութեան արարածոցս զպայման, բազում անգամ ասելով, թէ «Զերկիրն ձգեցի, և զերկիր հաստատեցի», և «Զծով սահմանօք փակեցի». զի այսու ամենայնիւ հաւատարիմ զլսողսն առ խոստացեալսն քաջալերեսցէ:

372 ԼԹ. Իսկ իբրև եկեալ՝ կատարեաց փրկիչն ամենեցուն զբրբեմնի խոստացեալսն վասն նորին: Եւ վկայութեամբ զգալուտ Որդոյն կարեմբ ճշմարտել մարգարէականօքն յառաջասացելովք վասն մարմնածին ծննդեան աստուածորդոյն, հոգեխառն բանիք զաստուածախառն մարմնոյն. զոր յառաջագոյն Աստուած եցոյց զիւրոյ Որդոյն զգալուտ՝ արժանաւոր իւրոց մարգարէիցն ձայնիւք:

369 Նրանց, որոնք հավատացին մարմնին, ծանոթացրեց իր Աստվածութիւնը, իսկ որոնք գայթակղվեցին մարմնից, ուրացան նրա բնութիւնը: Քանզի նա միացել էր մարմնին բնութեամբ և խառնել էր մարմինը իր Աստվածութեանը: Ովքեր նրան հավատացին, վայելելու են անպատում բարիքները, իսկ ովքեր այս հավատից վրիպեցին, նրանք անկոխ և ծածուկ ճամփաներով զնացին, զարտուղի ընկան և իրենց անձերին անհուսալի ուղիներ խրամատեցին ու շատերին ճշմարիտ հավատից շեղեցին: Երբ կարծում էին, թե ինչ-որ բան գտել են, ոչինչ չգտան, ինչպես և գրված է՝ «Գնացին ոչնչի ետևից ու ոչինչ չգտան»: Քանզի գտնելու համար փրկութիւնը աշխատութիւն է, իսկ աշխատանքն առանց [որևէ բան] զրտնելու կոսապաշտութեան է հասցնում սուտ վարդապետութեամբ:

370 Քանզի այնտեղից՝ վերևից բոլոր մարգարեների միջոցով ճեռո գալիքներին ապագա անցքերը ծանոթացրեց: Եվ նախորդ օրինակներով ուշ եկողներին բազում անգամ վարդապետել է մերթ սարսափելի սպառնալիքներով, հիշեցնելով նախկին վրեժխնդրութիւնը, որպեսզի անհավատներին զարհուրեցնի և [ճշմարիտ] ուղղութեան մղի, ինչպես եգիպտացիների տեսակ-տեսակ պատիժները և նրանցից դառնագոյն հատուցմամբ վրեժ խնդրելը: Կամ հիշում է անապատում անհավատութեան մեջ ընկածներին և բոլոր նրանց, ովքեր փորձել էին Աստուծո բարկութիւնը:

371 Նույն ձևով Սոդոմացոց և Գոմորացոց երկիրը նա Քրիստոսի օրինակ դարձրեց, որ շինի թե նրանցից մի քանիսի շահավատալու պատճառով նրանք ավելի զժնդակ ձևով տուժեն: Մերթ հիշեցնում է բազմապիսի սքանչելի հրաշքները և արդարների հատուցումը Աստվածային պարգևներով: Նա միաժամանակ հիշեցնում է արարածների հաստատութեան կարգը, բազում անգամ ասելով՝ «Երկիրք բարձրացրեցի և երկիրը հաստատեցի» և «Սովը սահմաններով փակեցի», որպեսզի այս ամենով նա կարողանա ուժեղացնել իր լսողների հավատը խոստացվածների հանգեպ:

372 ԼԹ. Ապա երբ եկավ ամենքի փրկիչը, կատարեց այն, որ մի ժամանակ խոստացված էր իր մասին: Եվ վկայութեամբ մենք կարող ենք ճշգրտել Որդու գալուտը Աստվածութեան մարմնածին ծննդյան և աստվածախառն մարմնի մասին հոգեխառն խոսքերի վերաբերյալ մարգարեների գուշակութիւններով, ինչպես և Աստված առաջվանից ցույց էր տվել իր Որդու գալուտը իր արժանավոր մարգարեների ձայներով:

373 Ձի «առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր, որ եկն ծնաւ ի կնոջէ, և եմուտ ընդ օրինօք. զի զորս ընդ օրինօքն իցեն՝ զնեսցէ, զի մեք զորդեգրութիւն ընկալցուր»: Հանգոյն սորա և կարապետն Յովհաննէս ասէր. «Ապաշխարեցէ՛ք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից». զոր և յաւիտեանց Տէրն արքայութիւնաբեր առակ առաջի իսկ դնէ ասելովն, թէ «Կատարեալ է ժամանակ, և հասեալ է արքայութիւնն Աստուծոյ»:

374 Եւ արդ՝ եկեալ սքանչելի խորհրդակից Որդին Աստուծոյ՝ կատարել զխորհուրդ նախակարգ յաւիտեանցն, զոր և մարգարէն ասէ, եթէ «Հաստատէ զբանս ծառայից իւրոց, և զխորհուրդս հրեշտակաց իւրոց արդարացուցանէ»: Ունի և հրեշտակն պատրաստել նմա ճանապարհ. որոյ տունեալ ողջոյն կուսին, առ ի զմարգարէականն կատարելոյ, եթէ «Կոյն յղասցի և ծնցի որդի, և կոչեսցեն զանուն նորա էմմանուէլ», և ասէ, «Ուրախ լեր, բերկրեալ, Տէր ընդ քեզ»:

375 Եւ անդէն նշանակէ, թէ զի՛նչ օրինակ Տէր ընդ նմա լինելոց իցէ. ասէ. «Հոգի սուրբ եկեսցէ ի քեզ, և զօրութիւն Բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո. քանզի որ ծնանելոցն է՝ սուրբ է, և որդի Բարձրելոյ կոչեսցի»: Եւ անդէն ի մարգարէականն հայեցեալ՝ ասէ, թէ «Տասցէ նմա Տէր Աստուած դաթոն Դաւթի հօր իւրոյ, և թագաւորեսցէ ի վերայ տանն Յակովբայ յաւիտեան, և թագաւորութեան նորա վախճան մի՛ լիցի»: Զորմէ և հայրապետն Յակովբ Հոգւովն լցեալ ասէր, և փառաւոր զՅուդա գիտացեալ՝ և մարգարէութիւն ասէ. «Մի՛ պակասեսցէ իշխան Յուդայ, և մի՛ պետ յերանաց նորա, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւր է թագաւորութիւն, զի նա է յոյս հեթանոսաց»:

376 Ահա տեսանեմք լցեալ կատարեալ զամենայն մարգարէութիւն յիտով. ահա տեսանեմք զամենայն հեթանոսս սպասեալ նմա, ո՛ր կամաւ և ո՛ր ակամայ: Ասէ. «Կապեսցէ զգրաստ իւր զորթոյ, և զյաւանակ իշոյն զորթոյն գնդակէ». այսինքն՝ զգալն խոնարհութեամբ առ մշակաւ աղւտն, որ ոչ կամեցան զայգուոյ տէրն. որ շարշարեցաւ իւրով կամօք համբերեալ, զոր ի ժամու իւրում պատմեսցուր՝ որ դեռ վասն ծննդեան են բանք ասել ձեզ, զգուշակումն մարգարէիցն, զքարոզութիւն առաքելոցն, զվկայութիւն վկայիցն»:

377 Խ. Որ նա ինքն է լէութեանն, որպէս և էն իսկ. սակայն

373 Քանզի «Աստուած առաքեց Իր Որդուն, որը եկավ-ծնվեց կնոջից և մտավ օրենքների տակ, որպեսզի նրանց, ովքեր օրենքների տակ են, փրկագնի, և մենք որդեգրութիւն ստանանք»: Այս ձևով Հովհաննէս կարապետը ասում է՝ «Ապաշխարեցեք, քանզի երկնքի արքայութիւնը մոտ է»: Այս ևս հավիտենութիւն Տերը համարում է արքայութիւն մասին առակ ասելով, թե՛ «Ժամանակը կատարյալ է և հասել է Աստուծո արքայութիւնը»:

374 Արդ, եկավ Աստուծո սքանչելի խորհրդակից Որդին, որպեսզի կատարած լինի երկար դարեր առաջ նախակարգված խորհուրդը, ինչպես մարգարէն է ասում, թե՛ «Հաստատեց իր ծառաների խոսքը և արդարացրեց իր հրեշտակների խորհուրդները»: Ներան ճանապարհ է պատրաստում նաև հրեշտակը, որը կուսին ողջույն է տալիս, որպեսզի կատարվի մարգարէութիւնը, թե՛ «կույսը հղանալու է և ծնվելու է որդի և նրա անունը լինելու է էմմանուել» և ասում է՝ «Ուրախ եղիր, բերկրալի, Տերը քեզ հետ է»:

375 Ապա ցույց է տալիս, թե ինչ ձևով Տերը նրա հետ է լինելու, ասում է՝ «Սուրբ Հոգին գալու է քեզ վրա և Բարձրելու զօրութիւնը քեզ հովանի է լինելու, քանզի նա, որ ծնվելու է, սուրբ է և կոչվելու է Բարձրելու Որդի»: Ապա նայելով մարգարէութիւնների ասում է, թե՛ «Տեր Աստուած նրան տալու է իր հօր Դաւթի անունը և թագաւորելու է Հակոբի տան վրա հավիտյան, և նրա թագաւորութիւնը վախճան չի ունենա, նրա մասին Հակոբ հայրապետը Հոգիով լցված նույնպես ասաց, և Հուդային փառավոր ճանաչելով մարգարէութիւն մեջ ասաց՝ «Հուդային իշխան չի պակասի և ոչ էլ պետ երանքի (մեջքի) համար, մինչև որ գա նա, որին պատկանում է թագաւորութիւնը, քանզի նա է հեթանոսների հույսը»:

376 Ահա տեսնում ենք մարգարէութիւնը լրիվ իրականացած, կատարված, ահա տեսնում ենք ամենայն հեթանոսների կամա թե՛ ակամա նրան ծառայելիս: Ասում է՝ «Իր գրաստը որթատունկին է կապելու և իր իշու ձագը որթատունկի ծունկին», այսինքն դա նրա խոնարհութիւնը գալն է այգու մշակների մոտ, որոնք չկամեցան այգու տիրոջը: Նա շարշարվեց իր կամքով, համբերեց: Այն իր ժամանակին պիտի պատմենք. նրա ծննդյան մասին դեռ խոսքեր կան ասելու, մարգարէների զգուշացումը, առաքյալների քարոզը, վկաների վկայութիւնը:

377 Խ. Նա ինքն իր էութեան մեջ է, որպես և իսկպաես է-ն,

չորժամ կամեցաւ՝ առ զմարդկան կերպարանս, և զգեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն. այն որ անբան էր և անհաս յամենայն լրութեան Աստուածութեանն՝ և վասն մեր էջ ի չափաւորութիւն, և ամփոփեցաւ ի մարմին. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմնին, և ճշմարիտ մարդ եղև, և էջ յանարգութիւն, զի զմեզ բարձրացուցէ: Սակայն իւրով Աստուածութեամբն յերկինս է և յերկրի՝ առ Հօր և ընդ Հօր. և ամենայն արարածք հրամանաւ նորա շարժին ըստ իւրարանչիր կարգածոցն կազմածոց:

378 Սակայն թէպէտ վասն մեր էջ յանարգութիւն՝ այլ կայ յիւրում բնութեանն. որպէս և ինքն ասէ, թէ «Ես նոյն եմ, և ոչ փոփոխեցայ»: Զի թէպէտ զկերպարանս առ և զմարմին մարդկան՝ այլ խառնեաց միացոյց ընկղմեաց զմարմինն յԱստուածութեան իւրում: Եւ դարձեալ ասէ. «Սա է Աստուած Աստուած մեր յաւիտեանս յաւիտենից»: Եւ դարձեալ ասէ. «Դու նոյն ես, և ամբ քո ոչ անցանեն»: Եկեալ այսպիսի բարբառ և առ մեծն մարգարէից Մովսէս, թէ «Ես եմ որ ի սկզբանէն էի. այսպէս ասացես, թէ որ ի սկզբանէն Աստուած՝ առաքեաց զիս առ ձեզ»: Զոր և Յովհաննէս ասէր ի թրղթին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաք, որում ականատեսքն իսկ եղաք, ընդ որ հայեցարն, և ձեռք մեր շօշափեցին զբանն կենաց. և կեանքն յայտնեցան, և տեսար և վկայեմք», զի նա ինքն է Աստուած ճշմարիտ և կեանք յաւիտենականք:

379 Որ առ զմարմին անբմբռնելին, և շօշափեցաւ և բմբռնեցաւ մարմնովն. և դամենայն անցս մարմնոյն յանձն առեալ իւրովք կամօք, յանձանօթս եղեալ համբեր խոնարհութեամբ. և ոչ ուրուք բռնադատութեամբ, բայց իւրովք իշխանական և անձնիշխան կամօք կրեաց զայն. որպէս և ինքն ասէր. «Իշխանութիւն ունիմ զնել զանձն իմ իմովք կամօք, զի դարձեալ միւսանգամ առից զնա»:

380 Եւ ինքն ծնաւ ի կուսէն և իւրովք կամօք կատարեաց զկամօս առաքչին իւրոյ. ասէ. «Ես եկի կատարել զկամօս Հօր իմոյ», զի ցուցցէ զմիատրական զանբակ զանբաժին ինքնութեանն միութիւն: Կամօք Հօր եմուտ յարգանդ կուսին, և ոչ զարշեցաւ. վասն զի ինքն է սրբիչ ամենայնի: Իւրովք կամօք պատեցաւ ի խանձարութս և եղեալ ի մտուր անասնոց. զի ինքն է տէր և արարիչ ամենայն մեծութեանց և բղխիչ ամենայն բարութեանց:

381 Հինաւուրցն վասն մեր մանկացաւ, և առ զկերպարանս

սակայն երբ կամեցաւ, մարդկային կերպարանք առաւ, մարմին հաղաւ և իջաւ մեր նմանությանը: Նա, որ անբովանդակելի էր և անհասանելի իր Աստվածության ամբողջ լիության մեջ, մեր պատճառով իջաւ չափավոր ձևերի մեջ, ամփոփվեց մարմնի մեջ: Ըըը-մարտությամբ բովանդակվեց մարմնի մեջ, եղաւ ճշմարիտ մարդ, իջաւ անարգության, որպեսզի մեզ բարձրացնի: Սակայն իր Աստվածությամբ երկնքում է և երկրի վրա, Հոր մոտ է և Հոր հետ: Բոլոր արարածները նրա հրամանով են շարժվում, յուրաքանչյուրն ըստ կարգադրության և դասավորման:

378 Սակայն թեպետ մեզ համար իջաւ անարգության, այսուհանդերձ մնում էր իր բնության մեջ, ինչպես ինքն է ասում, թե «Նույնն եմ և շեմ փոխվել», քանզի թեպետ առաւ մարդկային կերպարանքը և մարմինը, սակայն խառնեց-միացրեց-ընկղմեց մարմինը իր Աստվածության մեջ: Դարձյալ ասում է՝ «Սա է Աստված, մեր Աստվածը հավիտյանս հավիտենից»: Եվ դարձյալ ասում է՝ «Դու նույնն ես, և քո տարիները շեն անցնի»: Այսպիսի ձայն հասավ նաև մարգարեներից մեծագույն Մովսէսին, թե՛ «Ես եմ, որ սկզբից կայի, այսպես պիտի ասես, թե նա՝ Աստվածը, որ սկզբից կար, ինձ առաքեց ձեզ»: Հովհաննեսը նույնպես ասում է իր թրղթում, թե՛ «Նա կար սկզբից, նրա մասին լսել էինք, նրան ականատես իսկ եղանք, նրան նայեցինք, մեր ձեռքերը շօշափեցին կյանքի խոսքը և կյանքը հայտնվեց և տեսանք ու վկայեցինք», քանզի նա ինքը ճշմարիտ Աստվածն է և հավիտենական կյանքը:

379 Անբմբռնելին մարմին առաւ, շօշափվեց և ճանաչվեց մարմնով և մարմնի բոլոր հանգամանքներով հանձն առաւ իր կամքով, խոնարհությամբ համբերեց անձանտիների մեջ լինելով: Ոչ որևէ մեկի բռնադատությամբ, այլ իր սեփական և ինքնիշխան կամքով կրեց այն, ինչպես ինքն է ասում՝ «Իշխանություն ունեմ իմ անձը զնելու իմ կամքով, որպեսզի դարձյալ առնեմ այն»:

380 Ինքը ծնվեց կուսից, իր կամքով կատարեց իր առաքիչի կամքը, ասում է՝ «Ես եկա կատարելու իմ հօր կամքը», որպեսզի նա ցույց տա միակ անբակտելի, անբաժանելի ինքնության միությունը: Հոր կամքով մտաւ կուսի արգանդը և զգարչեց, վասնզի ինքն է ամեն ինչ սրբացնողը: Իր կամքով խանձարուրի մեջ փաթթվեց և անասունների մտուրը գրվեց, քանզի ինքն է տերն ու արարիչը ամեն մեծությունների և բաշխիչը ամեն բարիքների:

381 Հինավուրցը մեզ համար մանկացաւ, առաւ մեր մարդ-

մարմնոյ տկարութեանս մերոյ մարդկութեանս, զի զմեզ փոխեցէ յանմահութիւն իւր: Սակայն թէպէտ և զգեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն՝ այլ կայ ի փառս հայրենի բնութեանն Աստուածութեան իւրոյ. որպէս և էր իսկ, և է, և կայ յաւիտեան ընդ Շօր իւրում ի բարձունս յիւրում բնութեանն, հանդերձ մարմնովն զոր ի մէնջն զգեցաւ, փառաւորեալ ցանկորդ ի հոգեղէն և ի հրեղէն զուարթնոցն:

382 Նա եկն եղև մարդ, զի մարմնաւորքս տեսանել կարացեն. բայց զԱստուած զոյիւ ոչ տեսեալ ուրուք, ո՛չ հրեշտակաց և ոչ հրեշտակապետաց, ո՛չ սրովբէից և ոչ քրովբէից և ոչ բիրաւոր բանակաց երկնաւոր զուարթնոց. բայց Որդին ծածկեալ մարմնով՝ կատարելամիտ իմաստնոց եցոյց և յայտնի արար, զի յագեցցին լուսոյն սքանչելութեամբ, թէ «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»: Եւ եկեալ զխոստացեալսն կատարեաց ի որբոյ կուսէն. և ծնունդն առաջին՝ ի Շօրէ յառաջ քան զանկէտ յաւիտեանս, մշտընջենական և յաւիտենական ծնունդ, ի մշտընջենական և յաւիտենական Շօրէն յառաջ քան զամենայն:

383 Այսչափ և եթ զիտել տկարութեան արարելոցս ի նմանէ, զի նա և ճշմարիտ Հայր՝ մի են. ուստի ամենայն հայրութիւն անուանեալ կոչի երկնաւորաց և երկրաւորաց: Մի միայն Տէր, երեքանձնական զօրութիւն. երեք անձինք, մի զօրութիւն, մի միութիւն գիտութեան, զօրութիւն մի՝ միասնական փառօք, մի միայն լուսաւորութեամբ, մի միայն իսկութեամբ. զի ոչ ոք կարէ քննել, թէ ո՞րպէս կամ զիա՞րդ եղև:

384 Հաւատացէ՛ք յԵրրորդութիւնն. ճշմարտեցէ՛ք ի միութիւնն անշշունջ լուութեամբ, լուս հաւատովք: Բայց զանյոյզ զանքնինս հողայատեանքս ի հողոյ զանգեալ զիա՞րդ քննել կարիցեմք և կամ զիտել զԲարձրելոյն. և սկզբնաւորքս զանսկիզբնն զանհասն զիա՞րդ կարիցեմք քննել:

385 Հաւատք ճշմարիտ այս են: Խոնարհեցաւ և խառնեաց զԱստուածութիւնն ընդ մարդկութեանս, և զանմեռն ընդ մեռոտս. զի զամենայն մարդիկ անքակ արացէ յանմահութենէ Աստուածութեան իւրոյ. յորժամ մարմնովն առ Շօրն ընդ աջմէն եմուտ, և խառնեաց զմեզ յԱստուածութիւն իւր միածին Աստուածորդին հօրակիցն Շօր. յորոյ ի ձեռն հաստատեաց զհիմունս երկրի, և

կային տկարութեան մարմնի կերպարանքը, որպեսզի մեզ տանի իր անմահութեանը: Սակայն թեպետև մարմին հագնվեց և իշավ մեր նմանութեանը, այսուհանդերձ մնում էր իր Աստվածային հայրենի բնութեան փառքում, ինչպես և էր իսկապես և է և կա հավիտյան իր հոր մոտ բարձունքներում, իր բնութեան մեջ, մեր մարմնով, որ հագավ փառավորվելով հանապազօր հոգեղեն ու հրեղեն հրեշտակների կողմից:

382 Նա եկավ-զարձալ մարդ, որպեսզի մենք մարմնավորներս կարողանանք տեսնել: Սակայն Աստուած իր էութեամբ չի տեսել ոչ ոք, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ հրեշտակապետերը, ո՛չ սերովբեները, ո՛չ քրովբեները և ո՛չ էլ երկնավոր զվարթունների բյուրավոր բանակը: Բայց Որդին մարմնով ծածկված կատարելամիտ իմաստուններին ցույց տվեց և հայտնեց ինքն իրեն, որպեսզի հագնան իր լույսի սքանչելիութեամբ, թե «ո՞վ ինձ տեսավ, տեսավ իմ հորը»: Նա զայլով խոստացածը կատարեց սուրբ կույսից: Առաջին ծնունդը եղել էր Շօրից նախքան անսահման ժամանակները, մի մշտնջենական և հավիտենական ծնունդ, մշտնջենական և հավիտենական Շօրից, նախքան ամեն ինչ:

383 Միայն այսչափ զիտենք մենք տկար արարածներս նրա մասին, քանզի նա և ճշմարիտ հայրը մեկ են, ինչպես ամեն մի հայրութեան կողմում է երկնավոր և երկրավոր [արարածների] կողմից: Միայն մեկ Տէր՝ երեքանձնական զօրութեան, երեք անձինք՝ մեկ զօրութեան, մեկ գիտութեան միութեան, մեկ զօրութեան՝ միասնական փառքով, միայն մեկ լուսավորութեամբ, միայն մեկ իսկութեամբ, քանզի ոչ ոք կարող է քննել, թե որպես կամ ինչու նա եղավ:

384 Հավատացեք Երրորդութեանը, ընդունեցեք միութեանը անշշունջ լուութեամբ և լուս հավատով: Բայց մենք հողայատյան արարածներս ինչպես կարող ենք քննել անիմանալին, անքննելին և կամ ճանաչել բարձրալիս: Մենք, որ սկիզբ ենք ունեցել, ինչպես կարող ենք քննել անսկզբին, անհասանելիին:

385 Այս է ճշմարիտ հավատը: Նա խոնարհվեց, խառնեց Աստվածայինը մարդկայինին և անմահը մահականացուին, որպեսզի բոլոր մարդկանց անբակտեիտեն [կապի] իր Աստվածային անմահութեանը: Երբ միածին Աստվածորդին, հոր հզորակիցը, մարմնով հոր մոտ՝ աջ կողմը մտավ, մեզ խառնեց իր Աստվածութեանը: Նրա ձեռքով [հայրը] հաստատեց երկրի հիմքերը և պարզեց եր-

պարզեաց զպարզուածս և երկնից: Վասն որոյ մարգարէն ասէ. «Յայտնեաց Տէր զաջ իւր և զբազում իւր ամենայն հեթանոսաց, և տեսին ամենայն ծագք երկրի զփրկութիւն Աստուծոյ մերոյ»:

385 Աջն Հօր ինքն իսկ է և բազումն՝ միածինն Քրիստոս, և նովա լուսաւորեցան ամենայն եղեալքս, որ «ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. որ ամենայն ինչ նովա եղև», և նովա հաստատեցան ամենայն ինչ՝ որ ինչ յերկինս և որ ինչ յերկրի. հարկ էր զի նովա սրբեցին՝ որով եղինն և հաստատեցան, և նովա լուսաւորեցին. և կամեցեալ Աստուծոյ, զի կեցցեն արարածք, և մի՛ կորիցեն:

387 ԽԱ. Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՀոգին սուրբ ի կույսն Մարիամ, և առ Աստուածորդին մարմին ի կուսէն. որով կորոյս զչարկ՝ դովին մարմնովն պարտաւորեաց զմեզսն աստուածախառն մարմնովն. ի բարձրախառն խոնարհութենէն՝ զաներևոյթ խառն տեսմանն: Անտարանումն հրեշտակացն առ հովիւսն՝ զաստուածեղէն փառացն գուշակէր. մտորն և խանձարուրքն՝ զխոնարհածիք մարմնոյն զաղքատութիւնն ի մէջ բերէին. առաջնորդ աստեղքն, մոգուցն պատարագօք՝ յայտնի ամենատեառնն տէրութիւն. երկրաւորօք զիտասցուք զմարմինն, և երկնաւորօք ծանիցուք զԱստուածութիւնն:

388 Արդ՝ տն՝ զի՛նչ պատմէ մեզ Միքիայն շնորհ հոգւոյն մարգարէութեան, թէ «Եւ դու, Բեթղեհէմ, ասէ, ոչ ինչ կրսեր վիճակաց հասեր. ի քէն ծագեցէ ինձ պետ և իշխան տանն Իսրայէլի, և ելք նորա ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի»: «Ի սկզբանէ»՝ զԱստուածութիւնն ցուցանէ, «Բեթղեհէմ»՝ զմարմինն պատմէ: Հրեշտակապետն ասէ. «Ծնցի և կոչեցցեն զանուն նորա Յիսուս». և սաղմոսարանն երգեաց «յառաջ քան զարև զանուն նորա»: Մին զմարմնածին ծնունդն պատմէ, և միւսն զԱստուածութիւնն ցուցանէ՝ զյառաջ քան զարուեսակ ի Հօրէ ծնեալ:

389 Մեր զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց եկեղեցւոյ՝ առաջնորդ կենաց ճանապարհի առ Աստուած, և ի սուրբ զիրս վարդապետութեան հաւատովք: Եւ մի՛ խոտորիք ի կարգաց իմաստութեան, մի՛ յաջ և մի՛ յահեակ. զի ոչ եթէ այնպիսիք իցեն սերմանիքն, ամուլք և ժանգառք, ազազունք և ոսնեալք, բոյսք զոր սերմանեմք յանդաստանս սրտից լսելեաց, այլ յաստուածեղէն գրոց, ի հոգեպատում մատենից. և քան զայս աւելի թէ ոք սերմա-

կրնքի տարածությունը: Նրա մասին մարգարեն ասում է. «Տերը երևան հանեց իր աչք և իր բազումը բոլոր հեթանոսներին, և երկրի բոլոր ծայրերը տեսան մեր Աստուծո փրկությունը»:

386 Հոր աչք ինքն իսկ է և բազումը՝ միածին Քրիստոսը: Նրանով լուսավորվեցին բոլոր արարածները, «Սկզբից էր Խոսքը, Խոսքը Աստուծու մոտ էր, Աստված էր Խոսքը և ամեն ինչ նրանով եղավ»: Նրանով հաստատվեց ամեն ինչ, որ երկնքում և երկրում է: Անհրաժեշտ էր, որ օրհնվեն նրանով, որի [կողմից] ստեղծվել են, հաստատվել և նրանով լուսավորվեն, քանզի Աստված կամեցավ, որ արարածներն ապրեն և շկորչեն:

387 ԽԱ. Արդ, Աստված առաքեց սուրբ Հոգին կույս Մարիամին և Աստվածորդին մարմին առավ կույսից, որով վերացրեց շարքը, նույն մարմնով մեղքերի հատուցումը տվեց աստվածախառն մարմնով, բարձրախառն խոնարհությամբ աներևոյթ միացրեց տեսանելիին: Հրեշտակների ավետումը հովիվներին՝ աստվածեղեն փառքն էր գուշակում: Մտորը և խանձարուրը ցույց էին տալիս մարմնի խոնարհ աղքատությունը, առաջնորդ աստղերը, մոգերի ընծաները ի հայտ էին բերում ամենատիրոջ տերությունը: Երկրավոր [նշաններով] պետք է ճանաչենք մարմինը, իսկ երկնավորներով՝ ճանաչենք Աստվածությունը:

388 Արդ, տես ինչ է պատմում մեզ մարգարեական հոգու շնորհը Միքիայի մեջ, թե՛ «Եվ դու Բեթղեհէմ, ասում է, որ ոչ ցածր աստիճանի ես հասել, քեզանից ծագելու է ինձ պետ և իշխան՝ Իսրայելի տանը, և նրա ելքը աշխարհի օրերի սկզբից է»: «Սկզբից», այսինքն աստվածությունն է ցույց տալիս, «Բեթղեհէմը» մարմինն է նշանակում, հրեշտակապետն ասում է՝ «Կծնվի և նրա անունը կդնեն Հիսուս» և սաղմոսերգուն երգեց՝ «նրա անունը արևից առաջ է»: Մեկը մարմնածին ծնունդն է պատմում և մյուսը ցույց է տալիս աստվածությունը, որը ծնված է Հորից նախքան արուայակը (արեղակը):

389 Մենք այս ճշմարիտ հավատն ունենք սուրբ Գրքերի և եկեղեցու օրենքների մասին, [որպես] կյանքի առաջնորդ Աստուծո մոտ գնալու, ընդունելով սուրբ Գրքերի հավատի վարդապետությունը: Մի խոտորվեք իմաստության կարգից ո՛չ աջ և ո՛չ ձախ, քանզի սրանք այնպիսի սերմեր չեն, որոնք ամուլ են ու փտած, ազազուն ու շորացած: Բույսերը, որոնք սերմանում ենք լսող սրտերի անդաստանում, աստվածեղեն գրքերից, հոգեպատում մատյան-

նեսցէ դայնպիսի սերմանիս ի լսելիս լսողաց՝ այնպիսիքն նզովեալք են. թէ և հրեշտակ իցէ յերկնից՝ իբրև զօձ նզովեալ հողակեր, որ սուտ և պատիր բանիւք զպատուիրան Արարչին փոխել կամեցաւ:

390 Բայց մեք ոչ այնպիսի պատրանս ձեզ մատուցանեմք, և զայս վկայեմք առաջի Աստուծոյ. զի նա միայն գիտէ զսրտից խորհուրդս, և ամենայն ծածկեալք նմա յայտնի են. զի յամենայն ժամ առաջի նորա եմք: Եւ այժմ առաջի նորա խօսիմք զնորա պատգամսն, զքաջաբոյսսն և զատոքսն և զպտղաբերսն և զարդիւնատուան և զշայեկանսն և զվայելելիսն և զշտեմարանալիցսն. որ կարող են պարարել զձեզ, աստ մարմնաւոր պտղովն, և անդ յարքայութեանն զձեզ փայլեցոցանել յանանց և յերկրնաւոր ուրախութեանն: Նմա փառք ամենատեառնն, որ վասն մերոյ կենաց մարդացաւ և մարդակերպ շրջեցաւ: Եկեր իբրև զմեզ և արբ. տանջեցաւ, շարշարեցաւ, խաշեցաւ, բռնեցաւ, սպանաւ, թաղեցաւ, կենդանացաւ, յարեաւ, վերացաւ և ել նստաւ ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ Աստուծոյ, և Հայր կենդանացոց զամենեսեան որ ի նայն հաւատացին:

391 ԽՔ. Բայց մեզ դեռ կայ պատմել ձեզ՝ զծնունդ Աստուածորդուն որ ի կուսէն. զէ զիա՛րդ եղև, մի ըստ միտջէ պատմեսցուք: Զի ոչ եթէ յորմէ հետէ ծնունդն ի կուսէն իցէ՝ յայնմ հետէ է սկիզբն անսկզբանն Բանին գոյացութեան. այլ յառաջ քան զամենայն յաւիտեանս ծնաւ ի Հօրէ, իսկ արդ վասն մեր էջ և մարմնով ծնաւ ի կուսէն. այլ այնր ծննդոյ Հօր որ զնայն ծնաւ՝ նա միայն գիտէ: Իսկ երկրորդ ծնունդն շնորհիւ իւրով ի մէջ մարդկան. վասն զի կեցուցէ զմարդիկ, և օրհնեսցէ յառաջին անիծից անտի զերկիր և իւրովք օրհնութիւնարբեր զարշապարօքն եկեալ նորոգեսցէ. զի ետես կորուսեալ զմարդիկ՝ ժողովեաց զցրուեալսն, և եգիտ զկորուսեալսն:

392 Եւ յղացեալ այնուհետև ի Հոգւոյն սրբոյ շնորհագիւտ կուսին յանարանց յանապական արգանդին զորդին Աստուծոյ՝ անհասական պայմանաւ: Եւ ըստ օրինին ծննդականաց ծնաւ զանդրանիկն ի քաղաքի Դաւթի ի Բեթղեհէմ, առ ի կատարելոյ զմարգարէականն, թէ «Դու, Բեթղեհէմ տունդ Եփրաթայ, սակաւաւորդ, իցն՝ս լինել ի հազարաւորսն Յուդայ. ի քէն ելցէ ինձ պետ և իշխան Իսրայելի. և ելք նորա ի սկզբանէ ատուրց յաւիտենից աշխարհի»:

ներից [են վերցված]: Եթե որնէ մեկը դեռ նույնիսկ սերմանի [վերոհիշյալների] նման սերմեր իր լսողների լսողութեան մեջ, այդպիսին նզովյալ լինի, եթե նույնիսկ հրեշտակ է երկնքից, հողակեր օձի նման անիծյալ լինի, քանի որ սուտ և պատիր խոսքերով կամենում է Աստուծո պատվիրանը փոխել:

390 Բայց մենք այսպիսի պատրանք չենք մատուցում ձեզ և այս բանը վկայում ենք Աստուծո առջև, քանզի միայն նա գիտի սրտի խորհուրդները, ամեն ծածուկ բան նրան հայտնի է և ամեն ժամ նրա առջև ենք: Այժմ նրա առջև խոսում ենք նրա պատգամները, որոնք քաջաբույս են, բովանդակալի, պտղաբեր, արդյունատու, շահեկան, վայելիչ, շտեմարանալի, որոնք կարող են ձեզ պարարել այստեղ մարմնավոր պտղով և այնտեղ արքայութեան մեջ ձեզ վայելել կտան անանցանելի և երկնավոր արքայությունը: Փառք նրան՝ ամենատիրոջը, որ մեր կյանքի համար մարդացավ և մարդակերպ շրջեց, մեզ նման կերավ ու խմեց, տանջվեց, շարշարվեց, խաշվեց, գամվեց, սպանվեց, թաղվեց, կենդանացավ, հարություն առավ, վերացավ և ելավ-նստեց իր ծնող Աստուծո՞ աջ կողմը, և Հայրը կենդանացրեց բոլոր նրանց, որ հավատացին նրան:

391 ԽՔ. Բայց մենք դեռ պետք է պատմենք Աստվածորդու ծնունդը կուսից, թե ինչպես եղավ, մեկ առ մեկ կպատմենք: Քանզի ոչ թե կուսից ծնունդ առնելուց հետո գոյացութեան սկիզբն առավ անսկիզբ խոսքը, այլ նա ամեն ինչից առաջ հավիտյան ծնվել էր Հորից, իսկ այժմ մեզ համար իջավ և մարմնով ծնվեց կուսից և Հորից նրա ծննդյան մասին միայն ինքը գիտի: Իսկ երկրորդ ծնունդը նրա շնորհիվ տեղի ունեցավ մարդկանց մեջ, որպեսզի ապրեցնի մարդկանց, երկիրը փրկի առաջին անեծքից և իր օրհնաբեր քայլերով գա ու նորոգի նրան, քանզի նա տեսավ, որ մարդիկ կորստյան են մատնված, և հավաքեց ցրվածներին ու գտավ կորածներին:

392 Այնուհետև շնորհագլուտ կույսը անհայր, անապական արգանդում սուրբ Հոգուց հղացավ Աստծո որդուն [մեր մտքերին] անմատչելի ձևով: Եվ ըստ ծննդականների օրենքի նա իր անդրանիկը ծնավ Դավթի քաղաքում՝ Բեթղեհէմում, կատարելու համար մարգարեական խոսքը, թե «դու Բեթղեհէմ Եփրաթա տուն թեև սակավավոր ես Հուդայի հազարավորների մեջ, քեզանից ինձ կելնի պետ և իշխան, ու նրա ելքը ի սկզբանե աշխարհի հավիտենական օրերից է»:

393 Տեսանե՞ս զեյսն յառաջընծայս: Տեսանե՞ս և զաւետիս հրեշտակացն յօթևանս հովուացն, թէ «Մնաւ ձեզ այսօր փրկիչ, որ է օծեալ տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Տեսանե՞ս, որոյ ելքն ի սկզբանէ աշխարհի՝ «այսօր ծնաւ» ասէին. պատմեն զօծելոյն՝ առ ի նշանակելոյ զմարգարէականն, թէ «Մ՛ պատմէ ի մէջ մարդկան զօծեալ իւր»: Եւ տունալ նշան զօծելոյն, թէ «Գրտանիցէք մանուկ պատեալ ի խանձարուրս և եզեալ ի մտոր»: այն իսկ էր յաւիտենական խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուծոյ, որ յայտնեցաւ երկնակեաց իշխանացն:

394 Զորոյ անդէն իսկ զաստուածական փառացն զերգս առեալ երկնաւոր զօրուն՝ հովուացն ուսուցանէին. զի մի՛ ի մարոյն և ի պատանացն արճամարճեալ հովուացն կարծիցի: Եւ փութացեալ այնուհետեւ հովուացն՝ հասեալ գտանէին զմանուկն ըստ նշանակելոյ հրեշտակին. որ ոչ միայն մօտաւորացն, այլ և բացականացն արեւելեաց աստղանշան ծանօթ գտեալ: Անդ էր այնուհետեւ քննելի հոգեպատում մատեանքն մարգարէականք, թէ «Մանուկ ծնաւ մեր, և որդի տուաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն իւր է ի վերայ ուսոց իւրոց. և անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ, սքանչելի խորհրդակից, Աստուած հզօր, իշխան հայր հանդերձելոյ աշխարհին»:

395 Տեսանե՞ս, զի և որդի և իշխան և հրեշտակ և խորհրդակից և Աստուած հզօր և հայր հանդերձելոյ աշխարհին՝ զայսօրածին մանուկն նշանակէ: Քանզի և է իսկ որդի. վասն զի զօրութիւն Աստուծոյ է, խորհրդակից և Աստուած հզօր, որով և յաւիտեանքն հաստատեցան: Եւ մանուկ՝ զի այսօր ի սուրբ կուսէն ծնաւ ի Բեթղեհէմ. որ և յառաջապատում իսկ ասէ, թէ «Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ». և հայր հանդերձելոյ աշխարհին՝ զի զհնացեալ և զմահակուլ աշխարհս ըստ առաջին հողածին մարդոյն՝ երկրորդ մարդն կուսածին եկեալ յերկնից նորոգիցէ: Եւ իշխան՝ քանզի «զաւազան րդխեալ յարմատոյն Յեսսեայ, ասէ Եսայի, և ծաղիկ ի շառաւեղաց անտի»՝ զծնունդ դատերն Դաւթի. ապա և յաթոռն Դաւթի նստցի, և զարքայութիւն նորա յաջողեցցէ:

396 ԽԳ. Որով եկեալ հասին աւուրքն, զոր մարգարէն յառաջագոյն սահմանեաց. «Ահա աւուրք գան, ասէ Տէր, հաստատեցից

393 Տեսնո՞ւմ ես նախագուշակված դեպքերը: Տեսնո՞ւմ ես հրեշտակների ավետիսը հովիվների օթևանում, թե՛ «Զեզ այսօր փրկիչ ծնվեց, որը Դաւթի քաղաքի օծյալ Տերն է»: Տեսնո՞ւմ ես, որ նրա էլըը աշխարհի սկզբից է, «այսօր ծնվեց» ասում էին: Նրանք խոսում էին օծյալի մասին, որպեսզի մատնանշեն մարգարեությունը, թե՛ «որը խոսում է մարդկանց մեջ իր օծյալի մասին»: Նա նշան տվեց օծյալի մասին, թե՛ «կգտնեք մի մանուկ խանձարուրով փաթաթված և զրված մտուրի մեջ»: Սա էր հավիտենական խորհուրդը, որը ծածուկ էր մնացել Աստուծո մոտ և հայտնվել երկնային իշխաններին:

394 Այնտեղ նրա աստվածային փառքի մասին երգեր էին ասում երկնավոր զորքերը և սովորեցնում հովիվներին, որ չլինի թե նա հովիվների կողմից արճամարճի մտուրի և պատանքի պատճառով: Այնուհետև հովիվները փութալով հասան-գտան մանուկը ըստ հրեշտակի նշածի: Նա հայտնի դարձավ ոչ միայն մոտավորներին, այլև արեւելքի հեռավոր [երկրներին], աստղի նշանով: Ուստի այսպես պետք է հասկանալ մարգարեական հոգեպատում մատյանները՝ «մեզ մանուկ ծնվեց և որդի ծնվեց մեզ, որի իշխանությունը իր ուսերի վրա է և նրա անունը կոչվեց մեծ խորհրդի հրեշտակ, սքանչելի խորհրդակից, հզոր Աստված, հանդերձյալ աշխարհի իշխան հայր»:

395 Տեսնո՞ւմ ես, որ որդի իշխան, հրեշտակ, խորհրդակից, հզոր Աստված և հանդերձյալ աշխարհի հայր է կոչվում այսօրածին մանուկը: Քանզի իսկապես որդի է, քանի որ Աստուծո զօրութունն է, խորհրդակից և հզոր Աստված, որի միջոցով հավիտենականությունը հաստատվեց: Մանուկ է, քանի որ այսօր սուրբ կուսից ծնվեց Բեթղեհէմում, որի մասին նախօրոք ասել է, թե՛ «Տերն ասաց ինձ, իմ որդին ես դու, և ես այսօր ծնեցի քեզ»: Հանդերձյալ աշխարհի հայր է, քանզի երկրորդ կուսածին մարդը երկրնքից գալով պիտի նորոգի առաջին հողածին մարդու պատճառով հնացած և մահակուլ դարձած աշխարհը: Իշխան է, քանզի «Հեսսեի արմատից, ասում է Եսային, զավազան բխեց և ծաղիկ՝ նրա շառավիղից». դա Դաւթի դատեր ծնունդն է: Ապա նա նստելու է Դաւթի աթոռին և նրա թագավորությունը հաջողության պիտի հասցնի:

396 ԽԳ. Այսպիսով եկան-հասան օրերը, որոնք մարգարեն նախապես սահմանել էր: «Ահա օրեր կգան, ասում է Տերը, երբ

զրանս իմ բարի՝ զոր խօսեցայ ի վերայ տանն Իսրայելի և ի վերայ տանն Յուդայի Յաուրն յայնսօրիկ և ի ժամանակին յայնմիկ ծագեցից Դաւթի ծագումն արդարութեան, որ առնիցէ իրաւունս և արդարութիւն յերկրի: Վասն որոյ և անդէն ասէ. «Դա՛րձ, Յակոբ, և բռուն հար զնմանէ, ընդ ծագումն առաջին լուսոյ նորա. մի՛ տար այլում զփառս քո, և մի՛ զօգուտ քո ազգի օտարոտւոյ»:

397 Իսկ այլ մարդարէ յայտնագոյն իսկ վճիռ տայ, թէ «Յաւոր յայնմիկ կանգնեցից զխորանն Դաւթի, զանկեալն կանգնեցից, և զկործանեալս նորա և զատակեալս նորա վերստին կանգնեցից, և շինեցից զնա ըստ աւուրցն յաւիտենից. որպէս զի խնդրեցեն զիս մնացորդք մարդկան և ամենայն հեթանոսք, յորոց վերայ կոչեցեալ է անուն իմ, ասէ Տէր»: Որ առնէ զայս՝ յայտնի է ի սկզբանէ յաւիտեանց, քանզի յառաջագոյն խոստացեալ Դաւթի՛ ասէ, թէ «Ի պողոյ յորովայնէ բումմէ նստուցից յաթոռ քո՝ բարձրացուցեալ քան զամենայն թագաւորս երկրի, հաստատեալ զաթոռ նորա ըստ աւուրցն երկնից, իբրև զարեգակն առաջի իմ, իբրև զլուսին, զի հաստատեալ է յօդս»:

398 Նա եկեալ, «Որոյ իբն է թագաւորութիւն, և նա է յոյս հեթանոսաց», որպէս և պատմեացն Մովսէս, և յարուցեալ թագաւոր համաշխարհական, զամենայն ազգս հնազանդելով, և զթագաւորութիւն իբ ազգի այլում ոչ փոխեալ, ըստ ասացելոյն Դանիելի՝ նա և Դաւթի իսկ, որոյ որդի անուանեցաւ Քրիստոս, բղխեալ ի սրտէ հոգեպատում բարբառով մարդարէին, զհանգամանս թագաւորին յայտարարեալ. նախ՝ թէ «Գեղեցիկ է քան զամենայն որդիս մարդկան, և շնորհս սփռէ ի շրթանց իւրոց». և գեղեցիկ ոչ զկերպարանացն, այլ զանզուգական փառացն ասէ: Եւ դարձեալ՝ թէ «Ա՛ծ զսուր քո ընդ մէջ քո, հզօր, զի վայելէ ճշմարտութեան քում»: Ապա յետ այնորիկ միանգամայն իսկ վճիռ տայ, թէ «Աթոռ քո, Աստուած, յաւիտեանս յաւիտենից, զաւագան ուղղութեան՝ զաւագան արքայութեան քոյ». և նշանակէ, թէ օծեալն է այն, զոր և ինքն իսկ մարգարէն զմուտս օծելոյն երգէր ասելովն, թէ «Վասն այսորիկ օծ զքեզ Աստուած Աստուած քո իւղով ուրախութեան առաւել քան զընկերս քո»:

399 Տեսանե՛ս, զի յառաջագոյն ծանուցեալ տեսող մարգարէին Լոզուովն սրբով, թէ միածին Որդին Աստուծոյ աթոռակից Լօր սիրե-

կհաստատովն իմ բարի խոսքերը, որ խոսքերը, որ խոսեցի Իսրայելի և Լուդայի տան մասին: Այդ օրերին և այդ ժամանակ ես ծագեցնելու եմ արդարութեան ծնունդը, որը երկրի վրա իրավունք և արդարութիւն պիտի գործի»: Այդ մասին ապա ասում է. «Դարձիր Լակոբ և բռնիր նրան, նրա լույսի առաջին ծագման ժամանակ. մի տար այլոց քո փառքը և ոչ քո օգուտը՝ օտար ազգի»:

397 Իսկ մի ուրիշ մարգարե հայտնապես վճիռ է տալիս, թե՛ «այդ օրերին Դաւթի խորանն եմ կանգնեցնելու, ընկածները պիտի ոտքի կանգնեցնեմ, նրա կործանված ավերակները վերստին եմ կանգնեցնելու և այն շինելու եմ հավիտենականութեան համար, որպեսզի ինձ փնտրի մարդկանց մնացած մասը և բոլոր հեթանոսները, որոնց վրա իմ անունն է դրված, ասում է Տէրը»: Թե ով է այս բանն անում, հայտնի է հավիտենականութեան սկզբից, քանզի նախապես խոստանալով Դաւթին ասել է, թե՛ «Քո որովայնի պառուղից նստեցնելու եմ քո աթոռին, բարձրացնելու եմ ավելի բարձր, քան երկրի բոլոր թագավորները, նրա աթոռը երկնքի օրերի չափ եմ հաստատելու, իմ առջևի արեգակի նման և իբրև լուսինը, քանզի նրանք օդում են հաստատված»:

398 Նա եկավ, «որին [պատկանում] է թագավորութիւնը և նա հույսն է հեթանոսների», ինչպես պատմել է Մովսէսը: Եվ աշխարհակալ թագավորը բարձրացվեց բոլոր ազգերին հնազանդեցնելու: Նա իր թագավորութիւնը այլ ազգի չի տա, ինչպես ասել է Դանիելը: Նույնպես և Դաւիթը, որի որդին կոչվեց Քրիստոս մարգարեի սրտից բխած հոգեպատում խոսքերով: Թագավորի հատկանիշները ցույց տալով նախ ասում է, թե՛ «նա գեղեցիկ է ավելի քան բոլոր մարդկանց որդիները և նրա շրթները շնորհ են սրբառում», իսկ գեղեցիկ է ասում ոչ թե կերպարանքի, այլ անզուգական փառքի համար: Եվ դարձյալ, թե՛ «Սուրդ կախիր քո մեջքին, ով հզոր, որպեսզի վայել լինի քո ճշմարտութեանը»: Ապա զրանից հետո անմիջապես վճիռ է տալիս, թե՛ «քո աթոռը Աստուած հավիտյան հավիտենից է, քո թագավորութեան զավագանը արդարութեան զավագան է» և նշում է, թե օծյալն է նա և որ ինքն իսկ մարգարեն նրա օծյալ զալու մասին երգել է, թե՛ «այս պատճառով Աստուած, քո Աստուածը ուրախութեան լուղով քեզ օծեց ավելի քան քո ընկերները»:

399 Տեսնո՞ւմ ես, որ մարգարեին նախապես սուրբ Լոզու կողմից ծանուցված էր, թե Աստուծո միածին Որդին՝ հոր աթոռա-

լին՝ եղև որդի Դավթի, և բարձրացուցանել զաթոռ նորա յախտենական: Որպէս և ասէն. «Յառաջագոյն տեսանէի զՏէր առաջի իմ յամենայն ժամ, և ընդ աջմէ իմմէ»: զոր և գիտէ, զի երդմամբ երդուաւ նմա Աստուած՝ ի պտղոյ յորովայնէ նորա նստուցանել յաթոռ նորա. որում և օրինականքն իսկ վկայէին, թէ «Յազգէ Դավթի և ի Բեթ-զաճէմ գեղջէ գայ Քրիստոսն»:

400 Եւ անդ նա ոչ միայն յառաջագոյն գուշակելոցն, այլ և առ ժամայն նշանաւ՝ մոգուցն եկելոց թագաւոր ճանաչէր. որք և ասէին. «Ո՛ր է որ ծնաւ արքայն Հրէից», և տեղեկացեալ ի դպրացն՝ հասանէին ուր էր մանուկն. որում և երկրպագեալ և պատարագս մատուցեալ, և միանգամայն տիրագէտ և հրեշտակածանօթ եղեալ դարձան:

401 ԽԳ. «Եւ իբրև լցան աւուրք ութ թլփատել զնա՝ և կոչեցաւ անուն նորա Յիսուս, որ կոչեցեալ էր ի հրեշտակէն, մինչ չև յղացեալ էր զնա յորովայնի»: Զոր և ասէ մարգարէն, թէ «Մինչ չև ստեղծեալ էր զքեզ յորովայնի՝ գիտեմ զքեզ, և մինչ չև ելեալ էիր յարգանդէ՝ սրբեցի զքեզ». և այս ի Տէրն իսկ թարգմանի, թէ «Զոր հայր սրբեաց և առաքեաց յաշխարհ»: Իսկ այլ մարգարէ, թէ «Յարգանդէ կարդաց զիս Տէր, և յորովայնէ մօր իմոյ կոչեաց զանուն իմ»:

402 Եւ արդ՝ զու տե՛ս զճշմարիտ կերպարանս բերեալ ի սուրբ կուսէն, և ոչ առ աջօք ինչ տեսիլ: Զի սկիզբն առնու անսկզբնականն. և աւուրք համարեալ՝ ութօրեայ թլփատի յառաջ քան զարուեսակ որդին, աւետօք խոստացեալ զաւակն Աբրահամու. որով օրհնին ամենայն ազգք երկրի. որպէս և Քրիստոսի Յիսուսի թլփատելն առ ի կատարելոյ զանտիս հարցն, որոյ «Մտեալ, ասէ, ընդ օրինօք, զի զօրինաւորսն փրկեսցէ, զի և մեք զորդեգրութիւն ընկալցուք»:

403 Արդ՝ անընկալ եղեալ՝ այնուհետև որդին Դավթի հալածի յճգիպտոս, առ ի կատարելոյ զայն, թէ «Յերկրէն Եգիպտացոց կոչեցից զորդի իմ»: Քանզի յառաջագոյն սահմանեալ Աստուծոյ ամենագիտի հոգեկիր մարգարէիւքն իւրովք, թէ ո՛րպիսի համբերութիւնս միածին Որդին իւր ի Հրէաստանեացն եկեալ կրիցէ: Որպէս և Պետրոս յառաքելագործ մատենին ասէ, թէ «Աստուած որպէս յառաջագոյն պատմեաց ի բերանոյ ամենայն մարգարէից զշարչարելն Քրիս-

կիցը, սիրելին եղաւ Դավթի որդի և բարձրացրեց նրա աթոռը հաւքիտայն: Որպես և ասում է՝ «Նախապես տեսնում էի Տիրոջն իմ առջև ամեն ժամ և իմ աջ կողմում»: Նա ինքն էլ գիտի, որ երդումով երդվեց նրան Աստված՝ նրա աթոռին նստեցնել նրա որովայնի պտուղը, որի մասին և օրինակներն են վկայում, թե «Դավթի ազգից և Բեթղեհեմ գյուղից է գալիս Քրիստոսը»:

400 Այստեղ նա թագավոր ճանաչվեց ոչ միայն նախապես եղած գուշակութուններով, այլև նույն ժամին եղած նշանով՝ նրա մոտ եկած մոգերով, որոնք ասում էին. «Ո՛ր է նա, որ ծնվեց Հրէից արքա» և դպիրներից տեղեկանալով հասան այն վայրը, ուր մանուկն էր, ու երկրպագեցին նրան, ընծաներ մատուցեցին և միաժամանակ Տիրոջից ու հրեշտակից տեղեկութուններ ստանալով վերադարձան:

401 ԽԳ. «Սրբ լրացան նրա թլփատելու ութ օրերը, նրա անունը գրեցին Հիսուս, որը հրեշտակն էր կոչել, մինչ զեռ չէր հղացած արգանդում»: Ինչպես և ասում է մարգարեն. «Մինչ զեռ նա չէր ստեղծել քեզ որովայնում, ես գիտեի քեզ և նախքան արգանդից ելել էի, քեզ սրբացրի»: Սա բացատրվում է՝ այն վերաբերելով Տիրոջը, թե «ում որ Հայրը սրբացրեց և առաքեց աշխարհ»: Իսկ մի ուրիշ մարգարե, թե «արգանդից կանչեց ինձ Տերը և իմ մոր որովայնում կոչեց իմ անունը»:

402 Արդ, տես որ նա ճշմարիտ կերպարանք ստացավ սուրբ կույսից և ոչ թե աչքին երևացող տեսիլք: Քանզի սկիզբ է առնում [միայն] անսկիզբը: Օրերով հաշվելով ութերորդ օրը նախքան առավոտյան աստղը (արուեսեակ) թլփատվեց որդին՝ ավետիսով խոստացված Աբրահամի զավակը, որով օրհնվում են երկրի բոլոր ազգերը: Ուստի Քրիստոսի թլփատվելը կատարումն էր հայրերին տրված ավետիսի: «Մտալ, ասում է, օրենքի տակ, որպեսզի օրինապահներին փրկի և մենք ևս որդեգրություն ստանանք»:

403 Արդ՝ անընկալ լինելով այնուհետև Դավթի որդին հալածվեց Եգիպտոս, որպեսզի կատարվի այն [խոսքը], թե «Եգիպտացոց երկրից կանչելու եմ իմ որդուն»: Քանզի Աստուծո կողմից նախապես սահմանված էր իր հոգեկիր մարգարեների միջոցով, թե որպիսի շարժարանքներ կրելու էր միածին Որդին հրեաներից, ինչպես և Պետրոսը առաքելագործ մատյանի մեջ ասում է, թե՛ «Աստված ինչպես որ նախապես պատմել էր բոլոր մարգարեների բերանով իր Քրիստոսի շարժարվելու մասին, այնպես էլ կատարվեց»:

տասի իւրոյ՝ նոյնպէս և կատարեաց»։ զոր և Տէրն իսկ ասէր, թէ «Եկի կատարել զօրէնսն և զմարգարէսս»։

404 ԽԵ. Կոչեցեալ ապա յԾգիպտոսէ՝ զայ անցանէ ի նազարէթ, ի կարծեալ հայրենիսն իւր ըստ մարմնոյ. աճէ և զարգանայ հասակաւ, ըստ օրինակի մարդկան որդին մարդոյ. անսայ և Իսրայելական ազգին՝ զի ինքնակամ դիմեսցեն ի բացեալ աղբիւրն կենաց։ Քանզի զնմանէ իսկ գուշակէ սաղմոսանուագն, թէ «Աղբիւրն կենաց ի քէն է»։ Զոր և Փրկիչն յայտ արարեալ սամարացի կնոջն ասելով. «Թէ գիտէիր դու զպարզեան Աստուծոյ, և ո՞վ է, որ ասէր քեզ, թէ տուր ինձ ըմպել՝ դու արդեօք խնդրէիր ի նմանէ, և տայր քեզ զչորն կենդանի»։

405 Որոյ ապա ի լնուլ ամացն իւրոց երկոտասանից՝ ելեալ յԹուսաղեմ, և ընդ վարդապետս օրինացն բանս ի կիր արկեալ և զարմացուցեալ զամենեանն, առ ի կատարելոյ զմարգարէականն, թէ «Ահա առիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի և բարձրացի և փառաւորեսցի յոյժ»։ Զի թէպէտ և խոնարհեցաւ Աստուածութիւնն յերկնից՝ սակայն յերկրակեաց ի ներքնոցս բարձրացեալ ճանաչի։ Ի միտ առեալ, զի թէպէտ և խոնարհութեամբ էջ՝ սակայն ինքնաբուն իւրոց փառացն զօրութեամբ վերացեալ, ըստ յառաջագուշակ տեսողութեան մարգարէին, թէ «Վերասցի և բարձրացի և փառաւորեսցի»։ Իբրև զի ոչ ինչ է նա կարօտ փառաց, այլ յետ իւրով կամօք զիւր կամս կատարելոյ համբերատար իշխանութեամբն, ոչ եկամտաւ ինչ, այլ բնական փառքն վերացեալ ճանաչէր երկնաւոր զօրուն, ըստ այնմ որ ասէն, թէ «Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ, և Տէր մեր ձայնիւ փողոյ»։

406 Իսկ փողն միթէ եղջիւր ինչ գոչիցէ, փրցոտուոյց լնուլք, թաւիր օգով փողիցն այտմամբ. այլ աստուածասքանչ աւետեօքն զամենայն գոչի և լցուցանել, թէ «Ահա Աստուած, ահա Տէր»։ Զի և ճանապարհս բարոզութեան կենսաբեր նորա վարդապետութեանն արացեն, և զնա ի միտ առեալ ծանիցեն, թէ «Ահա Տէր, որում սպասէք սմա. ցնծացուք և ուրախ լիցուք ի փրկութեան մերում»։ Որ նովիմք ճանապարհք բարոզութեան բացեալ իւրեանց կենացն լուսոյ բարեաց հանգստեան, և ի միտ առեալ ծանիցեն, թէ ընդ նմա յարբալութիւնն վերացեալ, լուսեղէն յարկացն բնակութեան լինիցին բնակիչք. հաւանեսցին լսել, ի միտ առնուլ, այսինքն է ճանաչել

ինչպէս և Տերն իսկ ասում է, թե «եկա կատարելու օրենքը և մարգարենքը»։

404 ԽԵ. Կանչվելով ապա Ծգիպտոսից եկավ-անցավ Նազարեթ իր կարծեցյալ հայրենիքը ըստ մարմնի։ Աճեց և զարգացավ հասակով՝ ըստ մարդկային ցեղի օրինակի։ Ենթարկվեց նաև իսրայելական ազգին, որպեսզի նրանք ինքնակամ դիմեն բացված կենաց աղբյուրը։ Քանզի նրա մասին է գուշակել սաղմոսանվագը, թե «կենաց աղբյուրը քեզանից է»։ Այս ևս Փրկիչը հայտնեց սամարացի կնոջն ասելով՝ «Եթե դու գիտեսայիր Աստուծո պարզեր և ո՞վ է նա, որ ասաց քեզ, թե տուր ինձ ըմպել՝ դու ինքդ կկրնդիրք նրանից և նա քեզ կտար կենդանի ջուրը»։

405 Ապա նա տասներկու տարեկանը լրացնելուց հետո ելավ Թուսաղեմ և օրենքի վարդապետների հետ զրույցի մեջ մտավ ու զարմացրեց բոլորին։ Ի կատարումն այն մարգարիության, թե՛ «Ահավասիկ իմ մանուկը պիտի ըմբռնի, բարձրանա, վերանա և հույժ փառավորվի»։ Քանզի թեպետ Աստվածությունը երկնքից խոնարհվեց, սակայն ներքևի երկրակյացների կողմից բարձր է ճանաչված։ Նրանք հասկացան, որ թեպետ և խոնարհությամբ նա իջավ, սակայն իր ինքնաբուն փառքի զօրությամբ բարձր է ըստ մարգարեի նախապես գուշակած տեսիլքի, թե՛ «կվերանա-կբարձրանա և կփառավորվի», բայց քանի որ նա փառքի կարոտ չէ իր կամքը կատարելուց հետո համբերատար իշխանությամբ բարձրացավ, ոչ արտաքին որևէ [օգնությամբ], այլ իր բնական փառքով բարձրանալով ճանաչվեց երկնավոր զորքի կողմից, ըստ այն խոսքի, թե «Աստված համբարձավ օրհնությամբ և Տերը մեր ձայնի փողով»։

406 Իսկ փողը մի՞թե եղջյուրի նման չի հնչելու շնչով ուռած այտերով [լնով], թուր օգով լի բերանից փչվելով, որպեսզի աստվածասքանչ ավետիսներով գոչեն և լցնեն ամբողջ [տիեզերքը], թե «ահա Աստված, ահա Տերը»։ Քանզի նրանք բարոզության ճանապարհն են կտրելու և նրան հիշելու, ճանաչելու են, թե «ահա Տերը, որին սպասում էինք, ցնծանք և ուրախ լինենք մեր փրկության համար»։ Նրանով բարոզության ճանապարհք բացվեց իրենց կյանքի լույսի, բարիքների և հանգստյան համար, որպեսզի մտածեն ու հասկանան, թե նրա հետ արբալություն բարձրանալով լուսեղեն հարկերի կացարանների բնակիչներ պիտի լինեն։ Նրանք պիտի հոծարեին լսել հասկանալ, այսինքն տիեզերքը պետք է ճա-

զնա տիեզերաց. որպէս և սաղմոսարանն ասէ, թէ «Յիշեսցեն և դարձցին առ Տէր ամենայն ծագք երկրի»:

407 Եւ վերանալն և բարձրանալն՝ զի էջ ի խոնարհութիւն խոնարհ մարմնովն. վասն այնորիկ նորին խոնարհութեան մարմնոյն կերպարանօք բարձրանալ: Իբրև զմարդ խոնարհ երևեալ, և առաւել քան զամենայն մարդիկ հեզ և խոնարհ, և հանդարտութիւն ցուցեալ համբերութեամբ վշտացն զոր առ ի մարմինն. վասն այսորիկ նովին մարմնովն բարձրացեալ ի խոնարհութեանցն, մարդկութեամբն վերացեալ և բարձրացեալ և փառաւորեալ. իբրև զի զմարդատեսիլ կերպարանացն զոր առն՝ բարձրացուցանէր, զբարս խոնարհութեան օրինակեալ տպաւորէր յինքեան:

408 ԽՁ. Արդ՝ լուեալ ամս երեսուն զինքն ի յայտնելոյ, ի հասակ մարմնոյն զարգացեալ, ըստ բնութեան աճման մարմնոյն՝ անսայ և մկրտութեան, և նախ յառաջագոյն կարապետ առաջոյ արձակեալ զՅովհաննէս, մեծն մարդարէիցն՝ պատրաստել նմա ճանապարհ և ուղղել զշաւիղս յայտնութեան նորա: Անսայ տալ զմկրտութիւն ապաշխարութեան, ոչ զմկրտութիւն աստուածադրոշմն լուսաւորութեան կենացն անվախճանից, այլ տալ զապաշխարութեանն սրբութեան մկրտութիւն. որպէս առ մովսիսեան դարին, յորժամ Աստուած երևել նոցա կամէր՝ հրամայէր նոցա լուանալ և սրբել, զի արժանաւորք լիցին աստուածատես փառացն երևելոյ:

409 Մոյնպէս և Յովհաննէս եկեալ լուանայր զժողովորդն ապաշխարութեամբ. զի յորժամ Աստուածորդին երևեսցի՝ պատրաստագոյնք արժանաւորութեամբ նորին վարդապետութեանն զունկընդրութիւն մատուցեն, ի սիրտսն գործել ճանապարհ, զի ի հեզ և ի խոնարհ օթևանս զամենատէրն ընդունել մարթացեն:

410 Արդ՝ եկեալ և ինքն մկրտի ի Յովհաննէս, ձեռն արկեալ զրել կտակ յաւիտենական, և իւրով արեամբն կնքեալ, ապրել ամենեցուն լուսաբեր և կենսատու մկրտութեամբն, հրամայեաց ամենայն երկրածին մարդկան, ամենայն մսեղեաց, աստուածանման պատկերին փրկութեան նմանել: Արդ՝ եկեալ առ կնքատուն Յովհաննէս մկրտել ի նմանէ. որոյ զահի հարեալ՝ ընդդէմ զնացեալ, թէ «Ինձ պարտ է ի քէն մկրտել»: Որոյ լուեալ պատասխանի և առեալ հրաման համար-

նալի նրան, ինչպես և սաղմոսարանն է ասում, թե «Երկրի բոլոր ծայրերը պիտի հիշեն և դառնան առ Տերը»:

407 Եվ վերանալն ու բարձրանալը այն է, որ նա իշով խոնարհության, խոնարհ մարմնով, այդ պատճառով նույն խոնարհության մարմնի կերպարանքով կբարձրանա: Նա երևաց իբրև խոնարհ մարդ և առավել հեզ ու խոնարհ, քան բոլոր մարդիկ: Նա դիմացկունություն և համբերություն ցուցաբերեց իր մարմնի վրա կրած վշտերի հանդեպ: Այդ պատճառով նույն մարմնով բարձրացավ խոնարհություններից, իր մարդկությամբ վերացավ, բարձրացավ, փառավորվեց: Քանզի նա բարձրացրեց մարդատեսիլ կերպարանքը, որ առել էր, և խոնարհության նկարագիրը որպես օրինակ իր վրա տպավորվեց:

408 ԽՁ. Արդ, երեսուն տարի ինքնիրեն շահայտնելուց հետո, զարգանալով մարմնի հասակով, ըստ մարմնի բնական աճման՝ նա ենթարկվեց մկրտության: Նախ և առաջ նա որպես կարապետ ուղարկել էր Հովհաննէս [Մկրտչին]՝ մարդարեններից ամենամեծին՝ պատրաստելու ճանապարհը և ուղղելու նրա հայտնության շավիղները: Նա համաձայնեց տալ ապաշխարության մկրտությունը, ոչ անվախճան կյանքի աստվածադրոշմ լուսավորության մկրտությունը, այլ ապաշխարության սրբության մկրտությունը, ինչպես Մովսեսի դարում, երբ Աստված նրանց երևալ ուղեց, հրամայեց լվացվել և սրբանալ, որպեսզի արժանավոր լինեն աստվածատես փառքի երևալուն:

409 Այսպես եկավ Հովհաննէսը՝ լվալով ժողովրդին ապաշխարությամբ, որ երբ Աստվածորդին գա, պատրաստագոյն արժանավորությամբ նրա վարդապետությանը ունկնդիր լինեն, իրենց սրտում ճանապարհ բացեն, որպեսզի կարողանան ընդունել ամենատիրոջը իրենց հեզ ու խոնարհ օթևաններում:

410 Արդ, նա գալով ինքը մկրտվեց Հովհաննէսից, ձեռնարկելով գրել հավիտենական կտակ և իր արյամբ կնքել, որպեսզի ամենքը ապրեն լուսաբեր և կենսատու մկրտությամբ: Հրամայեց ամեն երկրածին մարդկանց, բոլոր մարմնավորներին աստվածանման փրկության պատկերին նմանվել: Արդ, եկավ կնքատու Հովհաննէսին՝ մկրտվելու նրանից, որն ահաբեկված մեքոսեց, թե «Ի՞նձ հարկավոր է քեզանից մկրտվել»: Իսկ նա լսեց ու պատասխանեց համարձակ հրամայելով մկրտել իրեն, թե «Թույլ տուր այժմ, քան-

ձակ զնա մկրտելոյ, թէ «Թոյլ սուր ալժմ, զի այսպէս արժան է լինել, զի կատարեսցուք զարդարութիւնս ամենայն»:

411 Եւ զի՞նչ իցեն արդարութիւնքն, եթէ ոչ զոր Հոգւովն սըրբով նորուն Յովհաննու հայրն Զաքարիա գոչեաց, թէ «Յիշեաց, ասէ, զերզումն, զոր երգուա Աբրահամու հօր մերում, տալ մեզ առանց երկիրի զփրկութիւն՝ ի թշնամեաց մերոց և ի ձեռաց ամենայն ատելիաց մերոց. պաշտել զնա սրբութեամբ և արդարութեամբ»: Ըստ որում և երգողն ասէ. «Յիշեաց զուխտ իւր որ ընդ Աբրահամու և զերզումն իւր ընդ Սահակայ, և հաստատեաց առ Յակովբ զհրաման իւր, և առ Իսրայէլ զուխտ իւր յախտենից»: Թրճնեաց հարցն հաւատովք զամենայն երկիր, օրհնեաց կատարեաց զխոստմունսն, և վասն նորին էջ ինքն ի ջուրսն, և սրբիչ և նորոգիչ միանգամայն զջուրսն կացուցանէր:

412 Եւ վասն զի զերկիր զառաջինն ի ջուրցն փարատեցուցեալ հրամանաւ, և ջրովն պարարեալ՝ ամենայն բոյսք և զեռունք և գազանք և անասունք և թռչունք ի ջուրցն զալարութենէ բոխեցին յերկրէ. սոյն օրինակ դալարեցոյց զարգանդ ծննդականութեան ջուրցն՝ մկրտութեամբ, սրբեալ ջուրքն և նորոգեալ զհնութիւն մաշուածոյ հողեղէն նիւթոյս, զոր մեղացն էր մաշեալ հնացուցեալ, մերկացուցեալ ի ջնորհաց անտի Հոգւոյն: Արդ՝ միւսանգամ բացեալ զարգանդ աներևոյթ Հոգւոյն երևելի ջրովն՝ նորածնունդ նորափետուր զարդարեալ միւսանգամ ի ծննդականութիւն աւազանին, զգեցուցանել զամենեսեան լուսաւոր պատմութեանօք, որ միւսանգամ վերստին ծնանիցին:

413 Քանզի ի սկզբանն իսկ արարչութեան ժամանակին՝ շրջէր Հոգի Աստուածութեան ի վերայ ջուրցն. և անտի զկազմած արարածոցն յօրինէր, ի լինելութիւն արարածոցն հրամայէր հաստանալ: Նա և զհաստատութիւն երկնի՝ բնակութեան հրեշտակաց հրեղինաց, որ երևիս մեզ ջրեղէն՝ հրամայեաց հաստանալ: Նոյն օրինակ եկեալ կատարէ զուխտն զոր եղ ընդ հարսն: էջ ինքն ի ջուրսն, սրբեաց զջուրս ներքինս երկրիս՝ որ մեղօք մարդկան էր պղծեալ:

414 Արդ՝ իւրոց գարշապարացն կոխելով զջուրսն՝ սրբեաց և սրբիչս արար: Եւ որպէս յառաջագոյն շրջէր Հոգին ի վերայ ջուրցն՝ նոյն օրինակ բնակեցէ ի ջուրսն, և զամենեսեան ընկալցի որ ծնանին նովաւ: Եւ ջուրքն վերինք մածեալք բնակութիւն են հրեշտակաց: Արդ՝ զայս ջուրս իրրև զայն ջուրսն արար. վասն զի ինքն էջ ի ջուրսն, զի ամենեքեան Հոգւովն ի ջուրցն նորոգեալ հրեշտակացին,

զի այսպես արժան է լինել, որպեսզի կատարենք բոլոր արդարությունքս:

411 Ի՞նչ է արդարամիտ լինելը, եթէ ոչ այն, որ Հովհաննեսի հայր Զաքարիան սուրբ հոգով գոչեց, թէ «հիշեց, ասում է, երզումը, որ երզվեց մեր հայր Աբրահամին՝ մեզ առանց երկրուզի փրկություն տալ մեր թշնամիներին և բոլոր նրանցից, ովքեր ատում են մեզ, ծառայեց նրան սրբությամբ և արդարությամբ»: Նույն ձևով սաղմոսերգուն ասում է. «Հիշեց իր ուխտը Աբրահամի հետ և երզումը Սահակին և Հակոբի համար հաստատեց իր օրհնքը և Իսրայելի համար դրեց իր հավիտենական ուխտը»: Հայրերի հավատով օրհնեց ամբողջ երկիրը, օրհնեց՝ կատարեց խոստումները և նույն պատճառով նա ինքը եկավ ջրերի մեջ և միանգամայն սըրբացնող ու նորոգող դարձրեց ջրերը:

412 Վասնզի նա առաջին երկիրը իր հրամանով դուրս բերեց ջրերից և ջրով պարարեց բոլոր բույսերը, զեռունները, գազանները, անասուններն ու թռչունները և ջրի դալարությամբ բխեցին երկրից: Նույն ձևով՝ մկրտությամբ դալարեցրեց ջրերի ծննդականության արգանքը՝ ջրով՝ սրբացնելով և նորոգելով հողեղէն նյութի մաշված հնությունը: որը մեղքի միջոցով մաշված-հնացած էր, մերկացած հողու շնորհներից: Ապա անտեսանելի Հոգին կրկին բացեց արգանքը երևելի ջրով, նորածնունդ նորափետուրներին զարդարելով ավազանի ծննդականության համար, հաղցնելու համար բոլորին լուսավոր պատմութեանը, որ մյուս անգամ վերստին ծնվին:

413 Քանզի արարչության ժամանակի սկզբից իսկ Աստվածության Հոգին շրջում էր ջրերի վրա և այնտեղ արարածներին կազմավորությունն էր հորինում ու հրամայում էր արարածներին լինելության հասնել: Նա հրամայեց նաև կազմել երկնքի հաստատությունը՝ հրեղեն հրեշտակների բնակարանը, որը մեզ ջրեղեն է թվում: Նույն ձևով եկավ կատարեց ուխտը, որ դրել էր հայրերի հետ: Իջավ ինքը ջրերի մեջ և սրբացրեց երկրի ներքին ջրերը, որոնք մարդկանց մեղքով պղծված էին:

414 Արդ, իր գարշապարով կոխելով ջրերը սրբացրեց և սըրբացնող դարձրեց: Եվ ինչպես նախապես Հոգին շրջում էր ջրերի վրա, նույն ձևով էլ կրնակվի ջրերի մեջ և ամենքին կընդունի, որ նրանով ծնվին: Հավաքված վերին ջրերը հրեշտակների բնակարանն են: Սակայն նա այդ ջրերը դարձրեց այն ջրերի նման, քանզի ինքն իջավ ջրերի մեջ, որպեսզի ամենքը ջրերի մեջ Հոգով նո-

և նոյն Հոգին մինչև յաւիտեան ի ջուրցն զամենեսեան յորդեգրութիւն մատուցանիցէ: Վասն զի դրունս բացեալ ջուրցն ի խոնարհ, զի վերնաջուրցն դրունք բացցին երկնից, և զամենեսեան փառօք վերացուցէ յորդեգրութիւն:

415 Վասն զի ճշմարիտ որդին Աստուծոյ խոնարհեցաւ և էջ ի ջուրան մկրտութեան, զի զխոստմունսն կատարեսցէ զհարցն և զաւետիսն: Յառաջ քան զայն և զթլփատութիւնն առ յանձն. զի և երկոցունց կողմանցն շնորհեսցէ շնորհս և հատուցէ զբարիս: Զի իւրով թլփատելովն կատարեսցէ զհաստատութիւն խոստմանցն, և ի խրախոսն հրաւիրմանցն որդեգրութեան ժառանգութեան արժանատրացն: Եւ ի մկրտելն՝ զամենայն մկրտեալսն կեցուցանէ իւրով յանձն առնելովն զմկրտութիւնն, և պատուական արարեալ զմկրտութիւն՝ իւրով իջանելովն ի մկրտութիւն:

416 Եւ նախ անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ՝ բարբառովն Հօր իւրոյ և իջանելովն ի վերայ նորա Հոգւոյն: Զի անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի, առ ի կատարելոյ զյառաջասացութիւնն Հօր, թէ «Ահա ապիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի և բարձրացի և փառատրեսցի յոյժ»:

417 Զի մամ երեսուն լուռ և աներևոյթ շրջեալ ի մէջ նոցա, և ապա եկեալ հասեալ ի մկրտութիւն՝ արդ ի մկրտութեանն ճանաչի ամենեցուն: Յովհաննէս վկայէ և ասէ. «Սա է, զորմէ եսն ասէի, որ զկնի իմ դայ՝ առաջի իմ եղև. զի նախ նա իսկ առաջին էր. զի ի լրութենէ անտի նորա մեք ամենեքեան առաք շնորհս»:

418 Խէ. Եւ Հոգին ի վերայ նորա իջեալ ի նմանութիւն աղանոյ, Իսկ ընդէ՛ր արգօք ի նմանութիւն աղանոց կրկեսցի Հոգին սուրբ Աստուծոյ. զի ուսուցէ տեսողացն, թէ ոչ այլ իւրք է հնար մատչել առ Աստուածորդին՝ եթէ ոչ անմեղութեամբ և արդարութեամբ և սրբութեամբ՝ յաղանակերպ նմանութենէ անտի առեալ զկերպարանս յանձին բերիցեն:

419 Վասն զի քննիչ է սրտից և ծածկագէտ և ամենայն զաղտնեաց յայտնիչ. զի զամենայն ինչ զիտէ, և զամենայն ինչ զոր ասէ՝ կարող է կատարել, և տկարանայ նմա և ոչ ինչ. որպէս ասաց Գաբրիէլ առ կոյսն սուրբ, թէ «Ոչ տկարացի առ ի յԱստուծոյ ամենայն բան»: Որ և զսրտից մարդկան զխորհուրդս ի վեր բերեալ յանդիմանէ. «Ո ստեղծ առանձին զսիրտս նոցա, որ ի միտ առնու զամենայն զործս նոցա», որ առ նա էին մատչելոց:

որոված հրեշտականան, և նույն Հոգին մինչև հավիտյան ամենքին ջրերով որդեգրություն բերի: Նա բացեց ստորին ջրերի դռները, որպեսզի երկնքի վերին ջրերի դռները նույնպես բացվեն և ամենքին փառքի մեջ բարձրացնի որդեգրության համար:

415 Վասնզի Աստուծո ճշմարիտ Որդին խոնարհվեց և իջավ մկրտության ջրերի մեջ, որպեսզի հայրերին տրված խոստումներն ու ավետիսները կատարվեն: Նախքան այդ նա թլփատությունը հանձն առավ, որպեսզի երկու կողմից շնորհ և բարիք ընծայի՝ իր թլփատվելով նա կկատարեր խոստումների հաստատումը և իր խրախոսանքով ժառանգության արժանիներին որդեգրության կհրաւիրեր: Եվ մկրտվելով՝ նա բոլոր մկրտվածներին կյանք է տալիս՝ ինքն անձամբ ընդունելով մկրտություն և պատվական դարձրեց մկրտությունը՝ ինքն իջնելով մկրտվելու:

416 Իսկ նա նախ հասկացվեց ու ճանաչվեց, որպես Աստուծո ճշմարիտ Որդի, իր Հոր ձայնով և Հոգու նրա վրա իջնելով: Քանզի դրանով նա հասկացել և ճանաչվել էր, կատարելու համար Հոր նախապես ասածը, թե «հավաստիկ իմ մանուկը խոհեմ պիտի լինի, վերանա, բարձրանա և հույժ փառավորվի»:

417 Երեսուն տարի լուռ և աներևոյթ շրջեց նրանց մեջ և ապա եկավ հասավ մկրտության և մկրտությամբ էլ ճանաչվեց բոլորից: Հովհաննէսը վկայում է և ասում. «Սա է, որի մասին ասում էի, որ կգա իմ ետևից. և նա ինձանից առաջ էր, քանզի նա առաջինն էր, և նրա կատարելությունից մենք ամենքս շնորհ ստացանք»:

418 Խէ. Եվ Հոգին իջավ նրա վրա աղավնու նմանությամբ: Իսկ ինչո՞ւ արդյոք աղավնու նմանությամբ եկավ Աստուծո սուրբ Հոգին. որպեսզի տեսնողներին ուսուցանի, թե չկա ոչ մի այլ հրեանար մտտենալու Աստվածորդուն, եթե ոչ անմեղությամբ, արդարությամբ և սրբությամբ, որ նրանք պետք է աղավնակերպ նմանություն առնեն իրենց մեջ կրելու համար այդ կերպարանքը:

419 Վասնզի նա սրտերի քննիչ է, ծածկագետ և ամենայն զաղտնիքների բացահայտող, քանզի ամեն ինչ զիտի, ամեն ինչ, որ ասում է, կարող է կատարել, և նրա համար անկարելի բան չկա: Ինչպես ասաց Գաբրիէլը սուրբ կոյսին, թե «Աստուծո համար ամեն բան կարելի է»: Նա ի հայտ է բերում մարդկանց սրբտի խորհուրդները և հանդիմանում: «Նա, որ հատուկ ստեղծեց նրանց սրտերը և հասկանում է նրանց բոլոր գործերը», որոնք մերձենալու են նրան:

420 Վասն այնորիկ Հոգին աղանակերպ իշանէ, զի ուսուցէ տեսողացն՝ սրբամտելով առ Աստուածորդին մերձենալ, և զընորհօս բարեբարութեան Հոգւոյն ընդունել, և Հօրն հաճոյ լինել. վասն այսորիկ Որդին Աստուծոյ եկն և կատարեաց զուխտ հարցն, անուանելով անոցա որդի: Որդին Աստուծոյ վասն այսորիկ եկեալ մկրտի, ի հաստատել զմկրտութիւն ամենայնի՝ որ մկրտելոցն իցեն, զի անդ իսկ զայս անանգելով՝ փրկութիւն ամենեցուն յայտնեալ՝ ի միտ առնալ ծանիցի, և անտի իսկ բացցէ զամենակեցոյց ճշմարտութեան վարդապետութիւնն իւր յայտնել աշխարհի: Որպէս ասէ մարգարէն իբրև յերեսաց տեսանորդոյն, թէ «Մատերո՞ք առ իս և լուարո՞ք դայս. ոչ ի սկզբանէ ի ծածուկ ինչ խօսեցայ, և ոչ ի տեղուջ խաւարին երկրի. զի յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի. և արդ՝ Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի նորա»: Տեսանե՞ս զէական միաւորութիւնն. «յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի» ասէ. յայտ արարեալ զմիաբուն երրորդական զօրութիւնն, թէ և՛ ի հաստատելն համադործ, և ի նորոգելն միաբան:

421 Արդ՝ բացեալ երկինք՝ և Հայր աղաղակէ, թէ «Գա է Որդի իմ սիրելի». և Հոգին իջեալ ի նմանութիւն աղանույ. զի յայտ լիցի միաբուն խորհուրդ զօրութեան զայստեան Որդւոյն:

422 Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն, թէ «ի սկզբանէ խօսեցայ»՝ եթէ ոչ զյառաջածայնսն սրբոց մարգարէիցն, որ ինքն իսկ ի նոսա վասն իւր խօսեցաւ. և խորհրդով միաբանական Հօրն և Հոգւոյն՝ եկեալ երևի արդ ի վախճան ժամանակացս: «Որ էրն ի սկզբանէ Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ որ ինչ եղևն: Նովաւ կեանք էր, և կեանքն էին լոյս մարդկան. և լոյսն ի խաւարի անդ լուսաւորէր. և խաւար նմա ոչ յաղթեաց: Եղև այր մի առաքեալ յԱստուծոյ, անուն նորա Յովհաննէս. սա եկն ի վկայութիւն, զի վկայեսցէ վասն լուսոյն, զի ամենեքեան հաւատասցեն նովաւ»:

423 Արդ՝ լցեալ և կատարեալ զամենայն, և լոյս Որդւոյն Աստուծոյ ի մէջ անցեալ լուսաւորել զամենայն մարդ՝ որ գալոց է յաշխարհ. որում խաւարն ոչ կարացեալ համեմատել յաղթել. այլ այսու լուսով եղև աշխարհ, և զնա ոչ ծանեաւ: Արդ՝ վասն այսորիկ եկեալ, զի ի միտ առցեն զլոյս նորա, և որդիք Աստուծոյ լիցին: Եկն

420 Այդ պատճառով Հոգին աղաղակեալ իջալ, որպեսզի տեսնողներին ուսուցանի սուրբ մտքով: Աստվածութեան մերձենալ և հոգու բարեբարութեան շնորհները, ընդունել ու հաճոյ լինել հորը: Այդ բանի համար Աստուծո Որդին եկալ և կատարեց հայրերի սխալը, նրանց որդի անվանելով: Աստուծո Որդին այն բանի համար եկալ-մկրտվեց, որպեսզի հաստատի բոլորի մկրտութեանը, սվքեր մկրտվելու են և որ այդ անվանելով՝ ամենքի համար փրկութեան հայտնի և հասկացվի ու ճանաչվի և այդպիսով բացահայտի ամենակեցուց ճշմարտութեան վարդապետութեանը ու հայտնի դարձնի աշխարհին, ինչպես ասում է մարգարեն Տյառնորդու կողմից, թե՝ «մոտեցեք ինձ և այս լսեցեք, առաջվանից ծածուկ շխտեցի և ոչ էլ երկրի մի խավար տեղում, քանզի երբ նա կար, ես այնպէք էի և արդ՝ Տերը, Տերը և նրա հոգին առաքեցին ինձ»: Տեսնո՞ւմ ես էականի միավորութեանը, «երբ նա կար, ես այնտեղ էի» ասում է հայտնելով միաբուն երրորդութեան զօրութեանը, որը համադործ է հաստատելու մեջ և միաբան՝ նորոգելու մեջ:

421 Արդ, երկինքը բացվեց և հայրն աղաղակեց, թե «դա է իմ սիրելի որդին» և Հոգին իջալ աղանու նմանութեամբ, որպեսզի հայտնի լինի Որդու զայստեան զօրութեան միաբուն խորհուրդը:

422 Իսկ ի՞նչ է նշանակում, որ ասում է, թե «սկզբից խոսեց»: Եթե ոչ սուրբ մարգարեների գուշակութունները, որոնց մեջ ինքն իր մասին խոսեց և Հոր և Հոգու միաբանական խորհրդով եկալ-երևաց վերջին ժամանակներում: «Որն սկզբից խոսեց էր և խոսքը Աստուծո մոտ էր և Աստված էր խոսքը: Նա սկզբից Աստուծո մոտ էր, ամեն ինչ նրանով եղալ և եղածներից ոչինչ առանց նրան չեղալ: Նրանով էր կյանքը և կյանքը մարդկանց՝ լույսն է: Լույսը խավարում լուսավորում էր և խավարը նրան չհաղթեց: Մի այր առաքեալ ուղարկվեց Աստուծուց, որի անունն էր Հովհաննէս: Սա եկալ վկայութեան, որպեսզի վկայի լույսի մասին և ամենքը նրա միջոցով հավատան»:

423 Արդ, ամեն ինչ լրանալուց և կատարվելուց հետո Աստուծո Որդու լույսը եկալ մեր մեջ լուսավորելու բոլոր մարդկանց: Որոնք աշխարհ են գալու, և խավարը չկարողացալ հակառակվել, հաղթել: Այս լույսով ստեղծվեց աշխարհը, որը սակայն շճանաչեց նրան: Արդ, այս պատճառով եկալ, որպեսզի նրանք ըմբռնեն նրա լույսը և Աստուծո որդիներ դառնան: Եկալ հաստատելու օրհնքը և

հաստատել զօրէնս և զմարդարէս, և զօրինական անցուցեալ՝ և զճըշմարտութիւնն հաստատեալ:

424 Եւ զի՞նչ իցէ որ ասէ՝ «Բանն». միթէ բարբա՞ռ լուկ իցէ, բախին լեզուի ընդ օդս, որ յառաջ քան զասել ասողին չէ յայտ, և յետոյ անհետ՝ չէ ի միջի: Այլ վասն այսորիկ անուանեցաւ Բան, զի որպէս բան ի բերան ասողին՝ նոյնպէս և ամենայն հրամանք չօր կամաց ելանեն ի բերանոյ Որդոյ: Զի գիտակ է չօր և կատարիչ կամաց նորա, որպէս և ինքն ասէ. «Ոչ ոք գիտէ զձայր՝ եթէ ոչ Որդի-որպէս և զՈրդի ոչ ոք գիտէ՝ եթէ ոչ Հայր»: Եւ դարձեալ ասէ, եթէ «Եկի կատարել զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս»: Եւ դարձեալ ծովհաննէս ասէ. «ԶԱստուած ոք երբէք ոչ ետես, բայց միածին Որդին որ ի ծոց Չօր՝ նա պատմեաց»:

425 Եւ ինքն առ Հայր ասէ, թէ «Ե՛հա սա, Հայր. փառաւոր արա զՈրդի քո», և եկեալ բարբառ յերկնից ասէ. «Փառաւոր արարի, և այլ փառաւորեցից»: Իբրև զի ոչ թէ ի խնդրել ապաստան, և կամ կարօտ ինչ հայրաբուն փառացն, այլ զի լուիցեն արարածք և հաստատեցցին յՈրդին: Նոյն օրինակ և Որդին ի միջի կացեալ՝ զՀայրն ցուցանէ աշխարհի և զՉոգին սուրբ. նոյնպէս և Հայրն աղաղակէ վասն Միածնին, թէ «Դա է Որդին իմ միածին, հաճեցուցիչ անձին իմոյ. եղից զոգի իմ ի վերայ գորա»: Որ և յայտ լեալ յիջանելն ի վերայ և հանգչել, որպէս և ինքն ասէր զՉոգոյն սրբոյ, թէ «Նա զիս փառաւոր առնէ»:

426 Եւ եկեալ կատարէ զկամս առաքչին իւրոյ. որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, եթէ «Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն զիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Եւ այսպէս զհայրական փառսն յինքեան ցուցանէ ամենեցուն յայտական վարդապետութեամբն:

427 Եւ զյառաջընթաց կարապետն հրեշտակ առաքեալ Չօր՝ գայ առաջի և աղաղակէ, թէ «Սա է Որդին Աստուծոյ, սա է գառն Աստուծոյ, սա է որ գայ բառնալ զմեզս աշխարհի»: Եւ ելեալ ի վերայ լերինն բարձու, ի մեծութիւն զօրութեան Աստուածութեանն, որպէս յառաջատես տեսանող մարգարէն ասէ ի Տեառնէ. «Ի վերայ լերինն սրբոյ, ի լերինն բարձու՝ անդ ծառայեացեն ինձ ամենայն ազգք երկրի»: Եւ դարձեալ միս տեսանողն գոչէ, թէ «Ե՛լ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի. բարձրացո՛ւր արբառ քո, աւետարանիչդ Երուսաղեմի: Բարձրացա՛ւք, բարձրացուցէ՛ք զբարբառ ձեր,

մարգարեներին: Օրինակներ ցույց տվեց և հաստատեց ճշմարտությունը:

424 Իսկ ի՞նչ է նշանակում «Խոսքը». մի՞թե լուկ մի ձայն է, լեզվի բախում օդի մեջ, որը նախքան ասողի արտասանելը հայտնի չէ և հետո անհետանում է: Այն պատճառով «Խոսք» կոչվեց, քանզի ինչպես խոսքն է ասողի բերանում, նույնպես և Չօր կամքի բոլոր հրամանները Որդու բերանից են ելնում: Նա գիտի Չօրը և կատարում է նրա կամքը, որպես և ինքն ասում է՝ «Ոչ ոք չգիտի Չօրը բացի Որդուց և Որդուն ոչ ոք չգիտի բացի Չօրից»: Դարձյալ ասում է, թե «եկա կատարելու ինձ առաքողի կամքը»: Դարձյալ ասում է Չովհաննեսը. «Աստուծուն ոչ ոք չի տեսել բացի միայն Միածին Որդուց, որ Չօր ծոցում է և պատմել է նրա մասին»:

425 Իսկ ինքն ասում է հորը, թե՝ «հասավ ժամը, հայր, փառավորիք քո Որդուն» և երկնքից ձայն լսվեց, որն ասում է. «Փառավորեցի և կրկին կփառավորեմ»: Սա ոչ թե ապաստան խնդրելու կամ հոր հատուկ փառքից զուրկ լինելու համար է ասված, այլ նրա համար, որ արարածները լսեն և հաստատ լինեն Որդու մեջ: Նույն ձևով և Որդին մեր մեջ գտնվելով աշխարհին ցույց է տալիս Չօրը և սուրբ Հոգուն, ինչպես հայրը աղաղակում է Միածնի մասին, թե՝ «դա է իմ միածին Որդին, իմ անձի հաճեցուցիչը. իմ հոգին դնելու եմ նրա վրա»: Սա հայտնվեց նրա վրա իջնելով և կանգ առնելով, որպես և ինքն ասում է սուրբ Հոգու մասին, թե՝ «նա ինձ փառավորում է»:

426 Եկավ ու կատարեց իր առաքիչի կամքը: Նա աղաղակելով ասում է, թե՝ «ով հավատա ինձ, կհավատա նրան, որ առաքեց ինձ, ով տեսնի ինձ, կտեսնի նրան, որ առաքեց ինձ»: Այսպես ամենքին հայտնի վարդապետությամբ ցույց է տալիս հայրական փառքը իր անձի միջոցով:

427 Եվ հայրն առաջընթաց [Չովհաննես] կարապետին դեսպան ուղարկեց, որն առաջինը գալով աղաղակեց, թե՝ «սա է Աստուծո Որդին, սա է Աստուծո գառը, սա է, որ գալու է աշխարհի մեղքերը տանելու»: Եվ ելավ բարձր լեռան վրա, դեպի Աստվածության զօրության մեծությունը, ինչպես կանխատեսող մարգարեն ասում է Տիրոջ մասին՝ «Սուրբ լեռան վրա, բարձր լեռան վրա, այնտեղ երկրի բոլոր ազգերը ինձ են ծառայելու»: Եվ դարձյալ մյուս տեսնող [մարգարեն] գոչում է, թե «Ելի՛ր բարձր լեռան վրա, ով Սիոնի ավետարանիչ, բարձրացրու քո ձայնը, ով Երուսաղեմի

և մի՛ զանգիտէք. ասա՛ դու ցքաղաքսդ Յուդայ. Ահաւասիկ Աստուած մեր, ահաւասիկ Տէր Տէր գայ զօրովեամբ իւրով, և բազուկն հզօր տէրութեամբ իւրով. ահաւասիկ վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր, և գործք իւրաքանչիւր առաջի նորա: Իբրև հովիւ հովուեսցէ զխաշինս իւր, և ի բազուկս իւր ժողովեսցէ զգառինս իւր, և ի գիրկս իւր ընկալցի զնոսա, և մխիթար լիցի չղեաց. ծանրացելոց: Ո՞ շափեաց ափով իւրով զքուրս ամենայն, կամ ո՞վ շափեաց զերկինս թղաւ իւրով, և զերկիրս ամենայն քլաւ իւրով: Ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և բարձ զդաշտս կշռողօր: Ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակիցս:

428 Եւ զի՛նչ իցէ զոր ասէն, թէ «Մ՛ւ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչ Սիոնի»: ալ իբրև զայն որ ասէն, թէ «Տէր ետ հրաման», զի տէրունի հրամանքն՝ ամենեցուն գեր ի վերոյ են, և ի բարձանց են հրամանք Բարձրելոյն: Եւ զի՛նչ բարձր և ստուար քան զհրամանս Աստուածութեանն կայցէ. ի նոյն ինքն ելեալ Աստուածութեանն քարոզք, ի նոյն հրամանաց լեռն բարձրութեան, առանց զանգիտելոյ և երկիրդ ամենեցուն առաջի անվեհեր քարոզել:

429 ԽԸ. Արդ՛ եկն և մեծն Յովհաննէս, որդի քահանայապետին Զաքարիայ. անդէն ել տաճարակիցն, և ոչ օտար ոք. անդէն ժառանգն և բնակիչն Սիոնի, նորուն վակասակիր քահանայութեանն, խոյրադիր պատուին պատմութեանս սրբութեան, աւանդակիր պատուիրանացն. և ոչ եկամուտ ոք, ալ կամարածուն վայելչութեան, շառանգն Մովսիսի և զաւակն Ահարոնի և աւետարանիչն Սիոնի, օծութեանն անկու, առեալ զպատիւ նախնեացն քահանայութեան: Եւ բովանդակեալ զմարգարէութիւն մարգարէիցն՝ ելեալ յանապատ ի վերայ աստուածական հրամանացն լեռնացելոց, բարձրացուցեալ զբարբառ իւր աւետարանիչն Երուսաղեմի, բարձրացեալ բարձրացուցանէր զբարբառ իւր, զի ձայն բարբառոյ էր նա յանապատի, և ասէ. «Ահա Աստուած մեր, ահա Տէր», և նա նոյն թագաւոր Իսրայելի:

430 Արդ՛ ամենայն շնորհք աւանդութեան մարգարէութեանն Իսրայելական ազգին, որ կրէր աւանդապահ օրհնութեանն աւետեացն և օծութեանն, ի ձեռն Ղեեայ տոհմին էր յանձնեալ, քահանայութիւնն՝ թագաւորութեամբն հանդերձ:

431 Քանզի ի ժամանակին, իբրև կոչեաց Տէր զՄովսէս ի մէջ հրոյն և ամպոյն ի գլուխ Սինէական լերինն՝ և տեսիլ փառաց Տեառն

ավետարանիչ: Բարձրացեք, բարձրացրեք ձեր ձայնը և մի վախեցեք, Հուդայի քաղաքներին ասացեք: Ահա վասիկ մեր Աստվածը, ահա վասիկ Տերը, Տերը գալիս է իր գործովսմբ և նրա՝ բազուկը հզօր է իր տերությամբ, ահա վասիկ իր հատուցման վարձը իր հետ է և իր յուրաքանչյուր գործը իր առջև է: Իբրև հովիվ հովվելու է իր խաշինքը և իր բազուկներին մեջ հավաքելու է իր գառներին, իր գիրկն է ընդունելու նրանց և մխիթարիչ է լինելու ծանր հղիններին: Ո՞վ է շափել իր ափով բոլոր ջրերը կամ ո՞վ է շափել երկինքը իր թիղով և երկիրը իր քիւղով: Ով դրեց լեռները կշեռքի վրա և դաշտերը հաշվեց կշիռով: Ո՞վ գիտեցավ Տիրոջ միտքը կամ ո՞վ եղավ նրան խորհրդակիցս:

428 Իսկ ի՛նչ է այն, որ ասում է, թե՛ «ելիր բարձր լեռան վրա, ով Սիոնի ավետարանիչ», այլ ինչպես այն, որ ասում է, թե՛ «Տերը տվեց հրաման», քանզի տերունի հրամանները ամեն ինչից վեր են և բարձրալի հրամանները վերևից են: Իսկ ի՛նչ է ավելի բարձր և հաստատուն, քան Աստվածության հրամանը: Աստվածության քարոզչինքը ելան նույն հրամանների բարձր լեռը՝ բոլորի առջև անվեհեր քարոզելու առանց վախի կամ երկյուղի:

429 ԽԸ. Արդ, եկավ և մեծն Հովհաննէսը, Զաքարիա քահանայապետի որդին: Ապա եկավ տաճարակիցը, որը օտար մեկը չէր: Այստեղ էր Սիոնի ժառանգորդը և բնակիչը, որը նույն վակասակիր քահանայութունից է, խոյր կողը ի պատիվ պատմութեանի սրբության և պատվիրանների ավանդակիրը: Նա օտարամուտ մեկը չէր, այլ վայելուչ գոտի կապողը, Մովսէսի շառավիղը, Ահարոնի զավակը և Սիոնի ավետարանիչը, օծության արժանին, որն առել էր նախնիների քահանայության պատիվը: Եվ կատարելով մարգարեների գուշակությունը, ելավ անապատ, ըստ լեռնականներին տրված աստվածային հրամանների, Երուսաղեմի ավետարանիչը բարձրացավ և բարձրացրեց ձայնը, քանզի սա աղաղակի ձայնն էր անապատում և ասում էր. «Ահա մեր Աստվածը և Տերը» և նույնը Իսրայելի թագավոր է:

430 Արդ, իսրայելական ազգի ավանդության մարգարեության ամբողջ շնորհք, որ կրում էր ավետիսների օրհնության և օծման ավանդապահը, ինչպես նաև քահանայութունը թագավորությամբ հանդերձ [նրան] էր հանձնված Ղեթի տոհմի միջոցով:

431 Քանզի այն ժամանակ, երբ Տերը կանչեց Մովսէսին հրի և ամպի միջից, Սինա (Սինեական) լեռան գլխին Տիրոջ փառքի

իրբն զհուր վառեալ էր. իբրև առնոյր զպատուիրանս օրինացն Մովսէս ի ձեռացն Աստուծոյ, պարզեախնդիր տեսանելով զԱստուած ի պատասխանսն նմա, զի ասէ «Գթած եմ և ողորմած»՝ անդ առնոյր զաւանդութիւն իշխանութեան՝ քահանայութեան, թագաւորութեան և մարգարէութեան՝ ի ձեռաց Աստուծոյ: Անդ ետ նմա զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի նախ առակքն լինիցին, և ապա եկեսցէ ճշմարտութիւնն, որ էն իսկ. անդ տայր նմա առնել զեղջիրն օծութեան և զխնկանոց խնկոյն:

432 Որ եղջիրն զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, և խնկանոցն զօրինակ սուրբ կուսին Մարիամու ունէր: Զի որպէս նայն լին էր հոտով սրբութեամբ՝ նոյնպէս և կոյսն Հոգով սրբով և զօրութեամբ Բարձրելոյն: Իսկ եղջիր ձիթոյն ունէր զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի որ միանգամ յօրինակ նորա օծանէին՝ անտի օծան: Ուստի և օծանէրն իսկ Ահարովն ի քահանայութիւն տեառն, և առնոյր զքահանայութեան թագն՝ օծանել ըստ նմին օրինակի, զնել նոցա արտախորակս, և պաշտել ի սրբութիւն Տեառն, և կարգել զհանապազորդ հացն ի սեղանն, որ բերէր զօրինակ մարմնոյ Աստուածորդոյն:

433 Անդ արար Մովսէս զարծաթի եղջիրն օծութեան իրոյ, ուստի քահանայքն և մարգարէքն և թագաւորքն օծանէին: Անդուստ զայր կարգեալ օծութիւնն մի ըստ միոջէ ըստ հրամանի իշխանութեան պատուիրանին, որ կարգեալ զայր առաջնորդութեամբ: Յարահամեան զաւակին պաշտէր խորհուրդն, զի աւանդապահքն տային ցմիմեանս մինչև ցՅովհաննէս՝ քահանայ, մարգարէ և մկրտիչ. և ի նա հասեալ՝ իբրև ի ժառանգ մնացեալ: Զի ի նա հասեալ էր յառաջին նախնեացն՝ թագաւորացն, մարգարէիցն և յօծելոց քահանայիցն՝ իբրև յաւանդապահ. և նա ետ զքահանայութիւնն, զօծութիւնն, զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

434 Եւ կատարեցաւ մարգարէութիւնն Յակովբայ՝ յասել առ որդիս ազգի իրոյ, թէ «Մի՛ պակասեսցէ պետութիւն իշխանութեանն, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իր է թագաւորութիւնն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

435 Արդ՝ առաջին հարքն որ եղեն օրինակ նորա, յորս Աստուծոյ կերպարանքն նկարեալ կային. զի նոցա ամենայն արարածք հնազանդէին, քանզի զկերպարանս Արարչին ի նոսա տեսանէին: Իսկ

տեսիլքը որպէս հուր վառւում էր, և երբ Մովսէս Աստուծո ձեռքից առավ օրենքների պատվիրանը ու տեսավ, որ Աստուած բարյացակամ է նրան տված իր պատասխանների նկատմամբ, քանզի ասում է՝ «Գթած եմ և ողորմած», ապա նա առավ իշխանութեան ավանդութիւնը՝ քահանայութիւնը, թագաւորութիւնը և մարգարեութիւնը Աստուծո ձեռքից: Նա նրան մի օրինակ տվեց Քրիստոսի օծման, որպէսզի նախ առակներն իրականանան և ապա զա ճշմարտութիւնը՝ Նա որ է: Ապա նա հրամայեց առնել օծման եղջուրը և խունկի բուրվառը:

432 Եղջուրը օրինակն է Քրիստոսի օծման և խնկանոցը՝ օրինակը սուրբ կույս Մարիամի: Քանզի ինչպես նա լի էր սրբութեան հոտով, նույնպէս և կույսը՝ սուրբ Հոգով և Բարձրյալի զորութեամբ: Իսկ ձիթի եղջուրը նմանութիւնն ուներ Քրիստոսի օծման, քանզի ովքեր մեկ անգամ նրա նման օծվել էին, նրանից էին օծվել: Ուստի և Ահարոնն էլ օծվեց Տիրոջ քահանայութեան, առավ քահանայութեան թագը, որ նույն ձևով ինքն էլ օծի, խուրի փաթեթոց (արտախորակ) զնի, որպէսզի Տիրոջ սրբութիւնը պաշտեն, սեղանին հանապազօր հաց կարգեն, որը Աստուածութեան մարմնի օրինակն է:

433 Այդտեղ Մովսէս իր օծման արծաթ եղջուրը պատրաստեց, որից օծվում էին քահանաները, մարգարեները և թագաւորները: Ապա կարգով մեկ առ մեկ, ըստ իշխանութեան պատվիրանի հրամանի, հերթով գալիս էր ըստ ավագութեան: Խորհուրդը պահպանված էր Աբրահամի սերնդի մեջ, քանզի նրանք ավանդութիւնը պահելով իրար փոխանցեցին մինչև Հովհաննեսը՝ քահանան, մարգարեն և մկրտիչը: Նրան հասնելով՝ իբրև ժառանգի նրա մոտ մընաց: Նրան էր հասել առաջին նախնիներից, թագաւորներից, մարգարեններից և օծյալ քահանաներից, որպէս ավանդապահի: Իսկ նա տվեց քահանայութիւնը, օծութիւնը, մարգարեութիւնը և թագաւորութիւնը մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին:

434 Եվ կատարվեց Հակոբի մարգարեութիւնը ասելով իր ազգի որդիներին, թե «մի պակասեցրեք իշխանութեան տիրապետումը, մինչև որ գա նա, որինն է թագաւորութիւնը, քանզի նա է հեթանոսների հույսը»:

435 Արդ, առաջին հայրերը նրա օրինակով էին, որոնց մեջ Աստուծո կերպարանքն էր նկարված, և ամենայն արարածները հնազանդվում էին նրանց, քանզի Արարչի կերպարանքը նրանց

գիւրդ հնազանդէին անխօս անմտունչ և անշշունչ արարածքն՝ մահ-
կանացու մարդկան, եթէ ոչ զնշանս Աստուծոյ ի նոսա տեսանէին և
զկերպարանս Արարչին: Եւ այսպէս մի ըստ միոջէ վարեալ եկեալ
աւանդութիւնքն մինչև ցՅովհաննէս, և Յովհաննէս ետ զաւանդ պա-
հեստին տեսն իւրում:

436 ԽԹ. Եւ այնուհետև Տէր ինքնին ի միջի կայ, և Յովհաննէս
վկայէ, թէ. «Չեմ ես Քրիստոսն, այլ առաքեալ եմ առաջի նորա: Այլ
ոչը հարսնն է՝ նա է փեսայ, և որ բարեկամն է փեսային՝ կայ առ
նմա և հնազանդի նմա. նա և ուրախ առնի յուրախութեան նորա, զի
զձայն լսէ զփեսային: Իմ ուրախութիւնս այս լցեալ և կատարեալ է, և
արդ՝ նմա պարտ է աճել, և ինձ մեղմանալ: Որ ի վերուստն գայ՝ ի
վեր է քան զամենայն, որ յերկրէ է՝ յերկրէ աստի խօսի. որ յերկ-
նիցն գայ՝ զոր ինչ լուան և ետես՝ վկայէ, և զվկայութիւն նորա ոք
ոչ ընդունի. իսկ որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց,
զի արդարև ճշմարիտ Աստուած է: Զի որ յԱստուծոյ առաքեցաւ՝
նա զպատգամս Աստուծոյ խօսի. զի ոչ եթէ շափով տուաւ նմա հո-
գին. Հայր սիրէ զՈրդի, և զամենայն ինչ ետ ի ձեռս նորա. որ հաւա-
տայ յՈրդի՝ ընդունի զկեանս յաւիտենից, և որ թերահաւատէ յՈր-
դոյ՝ ոչ տեսանէ զկեանս յաւիտենից. այլ բարկութիւն Աստուծոյ ի
վերայ նորա բնակեալ է»:

437 Ահա եկեալ հրեշտակն Յովհաննէս՝ պատրաստել ճանա-
պարհ տեսն իւրում: Զի որպէս ծննդեանն Գաբրիէլ եղև կարապետ՝
նոյնպէս յայտնութեանն սա եղև, և առաջի եկեալ ասէ. «Առաքեալ
եմ առաջի նորա. այլ ոչը հարսնն է՝ նա է փեսայ»:

438 Իսկ ո՞ իցէ հարսն, կամ ո՞ փեսայն, եթէ ոչ այն՝ զոր մար-
գարէն ասէ, թէ «Այսպէս ասէ Տէր. խօսեցայց զքեզ ինձ յաւիտեան,
և խօսեցայց զքեզ ինձ արդարութեամբ և իրաւամբք և ողորմութեամբ
և զթութեամբ. և ծանիցես, զի ես եմ Տէր Աստուած քո. և լքես դու
զհոմանիսն քո, զփայտեղէնս և զքարեղէնս, և ասասցես, եթէ երթայց
դարձայց առ այրն իմ առաջին»:

439 Քանզի թողին մարդիկ զպաշտօն Արարչին իրեանց, և ամե-
նայն փայտի և քարի հնազանդեցան. և թողին զայրն առաջին որ
յոշնչէն արար զնոսա, և շնացան յամենայն ինչ տարբեղէն որ առ
ական դիպեցան, և պոռնկեցան զհետ սնտոի պաշտամանցն արա-

վրա էին տեսնում, իսկ ինչպե՞ս անխոս, անմտունչ, անշշունչ արա-
րածները կհնազանդվեին մահկանացու մարդկանց, եթե նրանց
վրա շտեսներին Աստուծո նշանները և Արարչի կերպարանքը: Այս-
պես, ավանդությունները մեկից մյուսին անցնելով հասան մինչև
Հովհաննեսը, և Հովհաննեսը պահեստի ավանդը տվեց իր տիրոջը:

436 ԽԹ. Այնուհետև տերը ինքը առաջ եկավ և Հովհաննեսը
վկայեց, թե «Ես չեմ Քրիստոսը, այլ առաքված եմ նրա առջևից:
Ով հարսն ունի, նա է փեսան, իսկ նա, որ փեսայի բարեկամն է,
նրա հետ կանգնում է և նրան է հնազանդվում. նա և ուրախանում
է նրա ուրախությանը, քանզի լսում է փեսայի ձայնը: Իմ այս ու-
րախությունը լիացած և կատարյալ է և արդ նա պետք է աճի, իսկ
ես պետք է նվազեմ: Նա, որ ի վերուստ է գալիս, վեր է ամենքից:
Ով երկրից է, երկրից է խոսում, և ով երկնքից է գալիս, ինչ լսել
ու տեսել է, վկայում է, ու նրա վկայությունը ոչ ոք չի ընդունում:
Իսկ ով ընդունի նրա վկայությունը, ծրարած ու կնքած կլինի, թե
արդարև [նա] Աստված ճշմարիտ է: Քանզի նա, որ Աստուծուց ա-
ռաքվեց, Աստուծո պատգամներն է խոսում, քանի որ հոգին շա-
փով չի տրվել նրան: Հայրը սիրում է Որդուն, և ամեն ինչ տվել է
նրա ձեռքը: Ով հավատա Որդուն, հավիտենական կյանք կընդու-
նի, իսկ ով թերահավատ լինի Որդու [նկատմամբ], չի տեսնի հա-
վիտենական կյանքը, այլ Աստուծո բարկությունը նրա վրա կմնա»:

437 Ահա դեսպան (հրեշտակ) Հովհաննեսը եկավ պատրաստե-
լու իր տիրոջ ճանապարհը: Քանզի ինչպես նրա ծննդյան ժամա-
նակ Գաբրիելը դարձավ սուրհանդակ (կարապետ), նույնպես և
հայտնության ժամանակ սա եղավ (դեսպանը) և առաջ գալով ա-
սաց. «Առաքված եմ նրա առջևից, բայց նա, ով հարսն ունի, նա
է փեսան»:

438 Իսկ ո՞վ է հարսը կամ ո՞վ է փեսան, եթե ոչ նա, որի
մասին մարգարեն ասում է, թե «այսպես ասում է Տերը, քեզ
հավիտյան ինձ պիտի նշանեմ և քեզ արդարությամբ, իրավունքով,
ողորմությամբ ու զթությամբ ինձ պիտի նշանեմ, և կձանաչես, թե
ես եմ քո Աստվածը, և դու կլքես քո փայտեղեն ու քարեղեն հո-
մանիներին և կասես, թե երթամ-դառնամ իմ առաջին ամուսնուն»:

439 Քանզի մարդիկ թողեցին իրենց Արարչի պաշտամունքը և
ամեն փայտի ու քարի հնազանդվեցին: Նրանք թողեցին առաջին
«մարդուն»*, որը ոչնչից ստեղծել էր նրանց, շնացան ամեն նյու-
թականի հետ, որ նրանց աչքին ընկավ, և պոռնկացան արարած-

բաժոց: Վասն այսորիկ էջ Աստուածորդին քակել յերկրէ զընդունայնութիւն պոսնկութեան շնութեան քարեղէն հոմանեացն, դարձուցանել յերկրպագութիւն Հօր, և տալ անուանել զայրն իր՝ այր առաջին: Եւ առաջին՝ վասն նախանական ինքնութեանն ասէ, որպէս մեկնէ Պաւղոս առաքեալ առ հեթանոսս և ասէ. «Հաստատեցի խօսեցայ զքեզ հարսնութեան իրրև զկոյս մի սուրբ՝ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի». և մարգարէն ասէ. «Վասցէ զշխոյ ընդ աջմէ քումմէ», զամենայն տիեզերս իրրև զմի հարսն դարձուցեալ առ մի փեսայ. այսպէս նշանակէ այրն՝ որ յերկնից եկն Որդին Աստուծոյ, որպէս Յովհաննէս ասէ. «Ոյր հարսնն է՝ նա է փեսայ. և մեք, բարեկամք և ծառայք՝ ըստ հրամանացն ընթանամք. կամք առ նմա և հնազանդիմք նմա, և ուրախ առնիմք յուրախութեան նորա, և զձայնն յսեմք զփեսային»:

440 Այս այն է զոր մարգարէն ասէ. «Լո՛ւր, դուստր, և տե՛ս, խոնարհեցո՛ զունկն քո, մոռա՛ զժողովուրդ քո և զտուն հօր քոյ. զի ցանկացաւ թագաւոր զեղոյ քում. զի սա ինքն է Տէր քո. երկիր պաղփփես սմա»: Այս այն է որ ասէն. «Եղբօրորդեա՛կ իմ, յարիցես զարթիցես, մերձաւոր իմ, սիրելի՛ իմ. բացցես ինձ զդուրս տանն, և համբուրեսցես զիս ի համբուրից բերանոյ քոյ. զի առատ են ստինք քո քան զգինի, և հոտ իւղոց քոց քան զամենայն խունկս անուշութեան: Իւղ արկեալ է անուն քո, վասն այսորիկ օրիորդք սիրեցին զքեզ. զհետ անուշութեան իւղոց քոց ընթասցուք մեք. տարաւ զիս արքայ ի սենեակ իւր»:

441 Եւ ո՞վ իցէ հարսն՝ եթէ ոչ եկեղեցի հեթանոսաց, կամ ո՞վ իցէ փեսայն՝ եթէ ոչ Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ, որ էջ յերկնից և նուաճեաց զամենայն յերկրպագութիւն Հօր: Եւ զի՞նչ իցեն երկու առատ ստինքն՝ եթէ ոչ կտակարանքն Աստուծոյ, որ արբուցանեն զամենայն տգէտս հոգևոր կաթամբն գիտութեան: Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն. «Հոտ իւղոց քան քան զամենայն խունկս անուշութեան». և թէ՛ «Իւղ արկեալ է անուն քո». — զօժութիւնն Քրիստոսի և զանուն յայտ առնէ. և համբուրելն՝ սիրոյ նշանակ է, զի եկեղեցի՝ Քրիստոսի, և Քրիստոս՝ Որդի Աստուծոյ:

ների սնտաի պաշտամունքից հետո: Այդ պատճառով Աստվածորդին իջավ երկրից վերացնելու քարեղեն հոմանիների հետ պոսնկութեան, շնութեան ունայնութիւնը՝ [մարդկանց] դարձնելու Հոր երկրպագութեան և իր ամուսնուն անվանելու առաջին այր: Ասում է առաջին [այր կոչվեց] նախնական ինքնութեան (բնութեան) համար, ինչպես Պողոս առաքյալը հեթանոսներին բացատրում է ասելով. «Ես հաստատեցի և հարսնութեան նշանեցի քեզ, որպես մի սուրբ կոյս Քրիստոսի դիմաց կանգնեցնելու»: Եվ մարգարեն ասում է. «Դշխոն կանգնելու է քո աջ կողմում» ամբողջ տիեզերքը որպես մեկ հարս բերելով մեկ փեսայի մոտ: Այսպես նա նշանակում է մարդուն, որը եկավ երկնքից՝ Որդին Աստուծո. ինչպես Հովհաննէսն է ասում. «Ում որ է հարսը, նա է փեսան և մենք՝ բարեկամներ ու ծառաներ, ըստ հրամանների ընթանում ենք: Նրանով կանք և նրանք ենք հնազանդվում, ուրախանում ենք նրա ուրախութեամբ և լսում ենք փեսայի ձայնը»:

440 Սա նա է, որին մարգարեն հիշում է. «Լսիր դուստր և տես, խոնարհեցու քո ականջը, մոռացիր քո ժողովրդին և քո հոր տունը, քանզի թագավորը ցանկացավ քո զեղեցկութեանը: Նա է քո Տերը և նրան ես երկրպագելու»: Սա նա է, որ ասում է. «Ով եղբորորդի (կամ հորեղբորորդի) իմ, դու վեր կկենաս, կզարթնես, իմ մերձավոր, իմ սիրելի, կբացես ինձ տան դռները և ինձ կհամբուրես քո բերնի համբուրներով, քանզի քո ստինքները զինուց առատ են և քո յուղերի հոտը [զերազանց է] քան ամեն տեսակ անուշ խունկերը: Քո անունը դուրս թափված յուղ է, դրա համար էլ օրիորդները սիրեցին քեզ: Մենք ընթանալու ենք քո յուղերի անուշութեան հետևից: Արքան տարավ ինձ իր սենյակը»:

441 Եվ ո՞վ է հարսը, եթե ոչ հեթանոսների եկեղեցին, կամ ով է փեսան, եթե ոչ Աստուծո Որդի Հիսուս Քրիստոսը, որն իջավ երկնքից և նվաճեց ամենքին՝ երկրպագելու Հորը: Եվ ի՞նչ են երկու առատ ստինքները, եթե ոչ Աստուծո Կտակարանները, որոնք բոլոր տգետներին արբեցնելու են գիտութեան հոգևոր կաթով: Իսկ ինչ է այն, որ ասում է, թե «քո յուղերի հոտը [զերազանց է] քան ամեն տեսակ անուշ խունկերը և թե «քո անունը դուրս թափված յուղ է». դա ի հայտ է բերում Քրիստոսի օժութիւնը և նրա անունը: Համբուրելը սիրո նշանակ է, քանզի եկեղեցին քրիստոնեություն է, իսկ Քրիստոսը Աստուծո Որդին:

442 Արդ՝ «նմա աճել և ինձ մեղմանալ», այսինքն զժամանակն ասէ մեղմանալոյ. զի մկրտութիւնն զոր տայր նա ժողովրդեանն՝ ապաշխարութեան մկրտութիւնն էր: «Որ, ասէ, ի վերուստ եկն՝ ի վերոյ է քան զամենայն», յայտ արարեալ զգալն ի ծոցոյ Հօր առ մեզ: Իսկ ես, ասէ, յերկրէ խօսեցայ, յերկնից առեալ զգիտութիւն. իսկ որ յերկնիցն եկն՝ նա զՀօրն խօսի և զՀօրն գործ գործէ: Որպէս և Տէր ինքն ասէր առ Հրեայսն, թէ «Ծն ի Հայր, և Հայր յիս. զինչ տեսանեմ թէ Հայր գործէ՝ զնոյն և ես գործեմ. զի վասն այսորիկ իսկ եկի, զի արարից զկամս Հօր իմոյ, և կատարեցից զգործս նորա»:

443 Ասաց և վասն Հրէիցն, թէ զվկայութիւն նորա դուք ոչ ընդունիք: Իսկ որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց, զի անկորուստ լիցի արդարութիւնն. և երդամբ՝ զի արգարև ճշմարիտ Աստուած է. զի անշուշտ և անշարժ և անկորուստ լիցի արդարութիւնն հաստատոցն. և երդումն՝ կնիք, որպէս առ Աբրահամն: Զի որ ի ծոցոյ Հօր եկն՝ նա է տեղեակ խորհրդոց ծնողին իւրոյ: Զի որ ի ծոցոյ Հօր եկն՝ նա զշնորհս Հոգւոյն, այլ ինքն միակամ, միաշունչ, միախորհ ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն. զի ինքն է բաշխիչ շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ: Զի Հայր սիրէ զՈրդի իւր, և ամենայն հաստատեալքն Հօր՝ Որդւով. և որ Հօրն՝ նոյն և Որդւոյ. և որպէս Հայր՝ նոյնպէս և Որդի. և ամենայն շնորհք Հոգւոյն յՈրդւոյ բաշխին: Եւ «Որ հաստայ յՈրդի՝ ունի զկեանսն յափտենականս. որ թերահաստէ յՈրդւոյ՝ ոչ տեսանէ զկեանսն յափտենից»:

444 Վկայէ Յովհաննէս, ասէ. «Զորմէ ասէին, սա է միածին Որդին Աստուծոյ. ես տեսի և վկայեմ, թէ սա է որ բառնայ զմեզս աշխարհի»: Սա է ժառանգ այգւոյն, և Տէր գայ զօրութեամբ, և բազուկն հզօր տէրութեամբ իւրով. զի բազուկ հզօր Հօր սա՛ է, և զտէրութիւն իւր առ իւր ունի, թէպէտ և կամօք երևեցաւ խոնարհութեամբ:

445 «Ահաասիկ, ասէ, վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր». և ամենայնի նա է հատուցանող, «և գործք իւրաքանչիւր առաջի նորա»: Ըստ այնմ, թէ «Ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա»: Իբրև հովիւ մի հովուեսցէ զխաշինս իւր»: Որ և ի մէջ իսկ անցեալ կենարարն ասէ, թէ «Ծն եմ հովիւն քաջ. հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վե-

442 Արդ, «նրան պետք է աճել, իսկ ինձ նվազել» ասելով, ակնարկում է մեղմանալու ժամանակը, քանզի ժողովրդին տված նրա մկրտությունը, ապաշխարության մկրտություն էր: «Նա, որ, ասաց նա, ի վերուստ եկավ, վեր է, քան բոլորը», ակնարկելով Հոր ծոցից նրա գալը մեզ մոտ: Նա, ասում է, երկրից խոսեցի, երկրնքից առնելով գիտությունը, իսկ նա, որ երկնքից եկավ, Հոր [խօսքն] է խոսում և Հոր գործերն է կատարում: Ինչպես ինքը Տերը-ասել է հրեաներին, թե «ես Հոր մեջ եմ և Հայրն իմ մեջ». ինչ տեսնում եմ, որ Հայրը գործում է, նույնը ես եմ գործում, քանզի հենց դրա համար էլ եկա, որպեսզի իրագործեմ իմ Հոր կամքը և կատարեմ նրա գործերը»:

443 Ասել է նաև հրեաների մասին, թե նրա վկայությունը չեք ընդունում, իսկ ով ընդունել է նրա վկայությունը, ծրարել ու կնքել է, թե անկորուստ է արդարությունը և երդամբ հաստատել է, թե արդարև ճշմարիտ է Աստված, որպեսզի հավատքի արդարությունը չինի հաստատ, անշարժ և անկորուստ: Երդումը՝ կնիքն է, ինչպես Աբրահամի հետ եղավ: Նա, որ Հոր ծոցից եկավ, տեղյակ է իր ծընողի խորհրդին: Քանզի նրա մոտ Հոգու շնորհների պակաս չկա, այլ ինքը միակամ, միաշունչ և միախորհ է Հոր և Հոգու հետ, քանի որ ինքն է Սուրբ Հոգու շնորհների բաշխիչը: Հայրը սիրում է որդուն և ամեն ինչ, որ Հոր կողմից է հաստատված և Որդու միջոցով է [կատարված]: Ինչ որ Հօրն է, նույնպես և Որդուն է, ինչպես Հայրն է, նույնպես և Որդին է և Հոգու բոլոր շնորհները Որդու կողմից են բաշխվում: «Ով հավատա Որդուն, հավիտենական կյանք կունենա, իսկ ով չհավատա Որդուն, չի տեսնի հավիտենական կյանքը»:

444 Հովհաննեսը վկայում է ասելով. «Այն, որի մասին ասում էին, թե սա է Աստուծո միածին որդին, ես տեսա և վկայում եմ, թե նա է, որ բառնալու է աշխարհի մեղքերը»: Սա է այգու ժառանգորդը և Տերը գալու է զօրությամբ և բազուկը հզօր է իր տէրությամբ: Քանզի սա է հզօր Հոր բազուկը և իր տէրությունը պահպանում է, թեև կամավոր կերպով խոնարհ երևաց:

445 «Ահավասիկ, ասում է [մարգարեն], իր հատուցման վարձքը իր հետ է»: Բոլորին հատուցողը նա է «և յուրաքանչյուրի գործերը նրա առջև են»: Նմանապես, թե «ի միտ է առնում նրանց բոլոր գործերը»: «Հովիվի նման հովվելու է իր խաշինքը»: Որպես կենարար մեր մեջ գալով, նա ասում է. «Ծն եմ քաջ հովիվը, քաջ

րայ խաշին իւրոյ», Եւ ի բազուկս իւր ժողովեսցէ զգառինս իւր, և ի գիրկս իւր ընկալցի զնոսա»:

446 Որ և կենարարն եկեալ յայտ առնէր, յառնուլն ի ժողովելն զմանկտին ի վերայ աստուածական բազկացն. և օրինակեալ ամենեցուն, «Եթե ոչ դարձջիբ և լինիջիբ իբրև զմանուկս զայս՝ ոչ կարէք մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ»: Նորոգել հրամայէ, և մերկանալ զհին մարդկութիւնս ի ձեռն մկրտութեան աւազանին: Զի թէպէտ և կարի ոք թմբրեալ ծանրացեալ իցէ՝ ծանրակիր մեղօքըն խստութեան յղացեալ, որպէս ասէն. «Ահաւասիկ երկնեաց զանօրէնութիւն, յղացաւ զցաւս և ծնաւ զանիրատութիւն». սակայն բացեալ զդրունս ապաշխարութեան՝ ի մէջ մեր եկեալ կայ կենարարն, աղաղակէ և ասէ. «Եկա՛ք առ իս, ամենայն վաստակեալք և աշխատեալք և ոյք ունիք բեռինս ծանունս, և ես հանգուցանեմ զձեզ. և առէ՛ք զլուծ իմ ի ձեզ և ուսարո՛ւք լինէն, զի հեզ եմ, հանդարտ և խոնարհ սրտի, և գտջիք հանգիստ անձանց ձերոց. զի լուծ իմ քաղցր է, և բեռն իմ փոքրոգի»:

447 Իսկ եթէ հարցցէ ոք, թէ ո՞վ իցէ որ այսպէս մխիթար լինիցի յղեացն ծանրացելոց՝ լուիցէ Եսայեայ մարգարէութեանն՝ ո՞վ այն իցէ. ասէ. «Ո՞ր շափեաց ափով իւրով զջուրս ամենայն, կամ ո՞վ շափեաց զերկինս թղաւ իւրով և զերկիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և բարձ զգաշտս կշռորոք. ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից»: Որ ի հօրէ ուսաւ զվճիռ դատաստանին՝ նա եկեալ մարդ լեալ քարոզէ աշխարհի, խառնեալ սիրով իւրով զամենեանս յԱստուածութիւնն: Եւ այսուհետև եկեալ լոյսն, ի մէջ անցեալ՝ «լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»՝ քարոզէր և ասէր. «Ապաշխարեցե՛ք, զի մերձեալ է արքայութիւնն Աստուծոյ». կատարեալ են ժամանակք. հաւատացէ՛ք յաւետարանն:

448 Մ. Արդ՝ իբրև անցանէր առ ծովեզերքն՝ տեսանէ զՊետրոս և զԱնդրէաս և զՅակովբոս և զՅովհաննէս, և կոչեաց զնոսա ի ձկնորսութենէ անտի. որ անդէն վաղվաղակի թողուն զհայրն իրեանց նաւան հանդերձ և երթան զհետ նորա: Եւ զբազումս յայլոց ի պէսպէս զբօսանաց կոչեալ՝ աշակերտս երկոտասանս և առաքեալս անուանեաց. զորս ուսուցանէ ազատանալ յամենայն զբօ-

հովիվը իր անձը դրեց իր հօտի համար» և «իր բազուկներն մեջ հավաքելու է իր գառներին և իր գիրկն է ընդունելու»:

446 Նա՛ կենարարը եկալ-հայտնեց մանուկներին ժողովելով իր աստվածային բազուկներն մեջ՝ «Եթե դարձի չգաք և չդառնաք այս մանուկների նման, չեք կարող մտնել Աստուծո արքայութիւնը»: Հրամայում է նորոգել մեր անձերը և ազատվել հին մարդկութիւնից, մկրտութեան ավազանի միջոցով: Քանզի թեպետ մարդ կարող է շատ հոգնած, ծանրացած լինել, տանելով մեղքերի խիստ դժվարին բեռը, ինչպես ասված է «Ահավասիկ երկնեց անօրենութիւնը, հղացալ ցավերը և ծնեց անիրավութիւնը», սակայն ապաշխարութեան դռները բացելով կենարարը եկալ-մնաց մեր մեջ, աղաղակեց ու ասաց. «Եկեք ինձ մոտ բոլոր հոգնավաստակներ և խոնջացածներ և որոնք ունեն ծանր բեռներ և ես կհանգստացնեմ ձեզ, ձեզ վերցրեք իմ լուծը և սովորեցեք ինձանից, քանզի հեզ եմ, հանդարտ և սրտով խոնարհ և ձեր անձերին հանգիստ կգտնեք, քանի որ իմ լուծը քաղցր է և իմ բեռը թեթև»:

447 Իսկ եթե որեւէ մեկը հարցնի, թե ով է նա, պետք է այսպես մխիթարիչ լինի հոգնած ծանրացածներին, ով էլ լինի, թող լսի Եսայիի մարգարէութիւնը, որն ասում է՝ «Ո՞վ շափեց իր ափով ամբողջ ջրերը, կամ ո՞վ շափեց երկինքը իր թիղով և երկիրը իր քիլով, ո՞վ շափեց լեռները կշռի մեջ և դաշտերը կշռորդով: Ո՞վ գիտեցաւ Տիրոջ մտքերը, կամ ո՞վ եղաւ նրան խորհրդակից»: Նա, որ Հորից սովորեց դատաստանի վճիռը, եկալ, մարդ դարձալ, քարոզեց աշխարհին, իր սիրով ամենքին խառնելով Աստվածութեանը: Այսուհետև ելալ լույսը, եկալ մեր մեջ, «լուսավոր դարձրեց ամեն մի մարդու, որն աշխարհ է գալու» նա քարոզում էր և ասում՝ «Ապաշխարեցե՛ք, քանզի մերձեցել է Աստուծո արքայութիւնը», ժամանակները ի կատար են ածված, հավատացեք Ավետարանին:

448 Մ. Արդ, երբ ծովեզերքով էր անցնում, տեսալ Պետրոսին, Անդրեասին, Հակովբոսին ու Հովհաննեսին և կանչեց նրանց ձկնորսութիւնից: Նրանք անմիջապես թողցին իրենց հորը նավով հանդերձ և զնացին նրա ետևից: Բազում այլոց ևս տեսալ տեսակ զբաղմունքներ ունեցողների կանչեց և անվանեց նրանց իր տասներկու աշակերտներն ու առաքյալները, որոնց սովորեցրեց ազատ մնալ ամեն տեսակ զբաղմունքներից: Նրանք շրջում էին

ասանաց, որ զհետ նորա շրջէին, արժանի եղեալ աստուածագործ ասանդութեան խորհրդոյն:

449 Որ այնուհետև մարդասէրն Քրիստոս ի մէջ անցուցեալ զամենակար բժշկարանն, բժշկել զամենայն ախտս և զչարշարանս և զյառաջաձայն սրբոց մարգարէիցն զգուշակումն ելից, ի մէջ ունելով զբանն որ գուէ. «Նա զհիւանդութիւնս մեր բարձցէ». և զնոցոն բանս արգարացուցեալ, որպէս ասէն, թէ «Արդարացուցանէ զբանս ծառայից իւրոց մարգարէից»:

450 Եւ սկսնու այնուհետև զառական անցուցանել, թէ «Ընդ ամենայն տեղիս ի ձեռն Հոգւոյն ճշմարտութեան երկիր պաղցեն Հօր, զի Հայր զայնպիսի երկրպագուս խնդրէ». և թէ «Զողորմութիւն կամիմ, քան զպատարագոս»: Եւ եթէ նա եմ հօրորդին, զի Հայր ինձ վկայէ Հոգւովն հանդերձ ճշմարտութեամբ. և թէ Մովսէս ձեզ յառաջագոյն վասն իմ գրեաց. և Յակոբ վասն իմ ասէր ցՅուրա, թէ «Մի՛ պակասեսցէ իշխան Յուդայ և մի՛ պետ յերանաց նորա, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւրն է թագաւորութիւն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

451 Եւ թէ՛ մարգարէքն ամենայն վասն իմ գրեցին, առեալ յիմմէ առաքէն զգիտութիւն. և յայտ արարեալ նոցա, թէ իմ է այգին, և դուք էք մշակքն. և ես եկի, զի ես եմ ժառանգ այգւոյն. եկի խնդրել զպտուղ այգւոյն զի առից. որպէս առաքեաց զիս Հայր իմ՝ և ես եկի կատարել զկամս Հօր իմոյ: Եւ թէ՛ եկի կատարել զխոստացեալ աւետիսն Աբրահամու, զի աւետեօքն կեցցէ զաւակն Աբրահամեան, և զաւակն Աբրահամու նոցա ծանօթ լիցի: Իսկ նորա միանգամայն զճշմարտագոյնն առաջի եղեալ, եթէ «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես»: Եւ անոր ի վեր այնուհետև հայեցուցեալ, որպէս և ասէն իսկ, հարցանելով առ ի նոցանէ զմարգարէականն, թէ «Ո՞րպէս ասէք զՔրիստոս որդի Դաւթի, զորմէ Դաւիթ իսկ նշանակեաց Հոգւովն սրբով, թէ Ասաց Տէր ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ. և արդ՝ զիա՞րդ իցէ որդի Դաւթի»:

452 Նոյնպէս և ամենայն յայտնութեամբք և առակօք յանդիմանէր և խայտառակէր զկեղծաւորութիւն և զամբարշտութիւն և զանօրէնութիւն նոցա: Իսկ նոցա, խլացելոցն և կուրացելոց ի ճրճմարտութենէն, նախանձեալ՝ ելին, ի շարութիւն զառնութեան իւրեանց, կորուսանել զանձինս իւրեանց: Իսկ նա եկեալ՝ լինէր բրժիշկ մարդասիրութեամբ իւրով, զկոյրս լուսաւորել, զկաղս զնա-

նրա ետեից, արժանի լինելով աստվածագործ ավանդութեան խորհրդին:

449 Այնուհետև մարդասեր Քրիստոսը ի հայտ բերեց իր ամենակարող բժշկութիւնը, բժշկելու ամեն տեսակ ախտեր և շարշարանքներ: Նա կատարեց սուրբ մարգարեների նախօրոք արած գուշակութիւնները, հիշելով խոսքը, որ ասում է. «Նա կվերցնի մեր հիվանդութիւնները» նա արդարացրեց նրանց խոսքերը, ինչպես ասել են, թե «արդարացնում է իր ծառա մարգարեների խոսքերը»:

450 Այնուհետև սկսեց առակներ անցկացնել, թե «Ամեն տեղ ճշմարտութեան Հոգու միջոցով նրանք երկրպագելու են Հօրը, քանզի Հայրը այնպիսի երկրպագուներ է փնտրում» և թե «նախընտրում եմ ողորմութիւնը, քան զոհերը»: Ապա թե «ես եմ Հոր Որդին, քանզի Հայրն ինձ է վկայում Հոգով՝ ճշմարտութեամբ հանդերձ և թե Մովսեսը նախապես գրել էր իմ մասին և՛ Հակոբը իմ մասին էր ասել Հուդային, թե «Հուդային շնք պակասի իշխաններ և ոչ էլ պետ նրա մեջքից, մինչև որ գա նա, որինն է թագաւորութիւնը, քանզի նա է հեթանոսների հույսը»:

451 Եւ թէ՛ բոլոր մարգարեները իմ մասին գրեցին: Նրանք տեղեկութիւն էին վերցրել ինձ առաքողից և հայտնեցին: Թե՛ իմն է այգին և դուք եք մշակները: Ես եկա, քանզի ես եմ այգու ժառանգորդը, եկա խնդրելու այգու պտուղը, որ տանեմ. ինչպես առաքեց ինձ իմ Հայրը, այնպես էլ եկա կատարելու իմ Հոր կամքը: Եւ թե՛ եկա կատարելու Աբրահամին խոստացված ավետիսը, քանզի ավետիսներով է ապրում Աբրահամի զավակը, և որպեսզի Աբրահամի զավակը նրանց ծանօթ լինի: Իսկ նա միանգամից առաջադրեց ճշմարտութիւնը, թե «Աբրահամի լինելուց առաջ ես կայի»: Այնուհետև վեր բարձրացրեց նրանց հայացքները, ինչպես և ասված է՝ հարցնելով նրանց մարգարեների մասին, թե «ինչպե՞ս եք Քրիստոսին Դաւթի որդի կոչում, որի մասին հենց Դաւիթը հաստատեց Սուրբ Հոգու միջոցով, թե ասաց Տերն իմ Տիրոջը՝ նրստիր իմ աջ կողմը, ուստի ինչպե՞ս կարող է լինել Դաւթի որդի»:

452 Նոյնպէս և ամեն տեսակ հայտնութիւններով և առակներով հանդիմանում էր և խայտառակում նրանց կեղծաւորութիւնները, ամբարշտութիւնը և անօրենութիւնը: Իսկ նրանք խլացած և կուրացած ճշմարտութեան հանդէպ, նախանձելով ելան, իրենց զառնութեան շարութեան մեջ կորցնելու իրենց անձերը: Իսկ նա գալով բժիշկ դարձավ իր մարդասիրութեամբ, կույրերին լուսավոր-

չարութեամբ: Զի ամենայն որ զչար գործէ՝ զչար գտցէ, և ատեալ
նա զլոյսն, և ոչ գայ ի լոյսն, զի մի՛ յանդիմանեացին գործք նորա:
Իսկ որ առնէ և գործէ զճշմարտութիւն՝ գայ նա ի լոյսն՝ զի յայտնի-
լինիցին գործք նորա, թէ Աստուծով գործեցան»: Եւ Աստուածորդ-
ւոյն ուսուցեալ ամենեցուն զճանապարհս արդարութեան, իսկ խա-
ւարասովոր գործոց մարդկան անօրինաց Հրէից սկսեալ կեղծաւո-
րել, և խնդրեալ սպանանել զնա մշակաց այգւոյն, և ոչ համարեալք
արժանի զանձինս իրեանց կենացն յաւիտենականաց, իսկ այն-
պիսեացն զհնեան խոստացաւ, ասելով վա՛յ ի վերայ նոցա:

457 ԾԲ. Իսկ բարերարի Տեառնն ժողովեալ զաշակերտան եր-
կոտասան, զորս և առաքեալս անուանեաց, և դարձեալ եօթանա-
սուն և երկուս. խրատեալ և վարժեալ զնոսա. Աստուածութեանն
խրատուն, և վկայ կացուցեալ և ասացեալ ցնոսա, և սիրելիս իւր
և բարեկամս անուանեալ, թէ «Ես ձեզ ասեմ, սիրելեաց իմոց. մի՛
երկնչիք յայնցանէ, որ զմարմինն սպանանեն, և զոգին ոչ կարեն
սպանանել»: Եւ թէ «Ես զձեզ ինձ բարեկամս դիտեմ». և թէ «Զոր
միանգամ ասաց ինձ Հայր իմ և եցոյց՝ ես ձեզ ցուցի»: Եւ յայտ-
նեալ նոցա զելսն առ ի Հօրէ և զդարձն ի նոյն, ասելովն, թէ «Ելի՛
ի Հօրէ և եկի յաշխարհ, և դարձեալ թողում զաշխարհ և երթամ աս
Հայր»:

458 Տուեալ նոցա և զաւերիս Հոգւոյն սրբոյ առաքելոյն ի
Հօրէ, թէ «Երթամ և առաքեմ զմիսիթարիչն, որ եկեալ միսիթարե-
ցէ զտրտմեալսդ վասն իմ»: Տե՛ս զզուգականութիւնն, տե՛ս զմիա-
ւորական զօրութիւնն, տե՛ս զէականութիւնն, տե՛ս զմիական լիու-
թեանն կամակցութիւն. զի «Եկեալ՝ ասէ, զիմ տեղին լցցէ ձեզ, և
նովին ճշմարտութեամբ առաջնորդեսցէ ձեզ, և յանդիմանեացէ զաշ-
խարհս, զի ոչ հաւատացին յիս, դատեսցի և զկարծեալ իշխան աշ-
խարհիս այսորիկ: Ճշմարտեսցէ միանգամայն ձեզ վասն իմ, զի
ի Հօրէ առաքի. որոյ գալուստն՝ զերթալոյն իմոյ առ Հայր վկայե-
նա եկեալ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»:

459 ԾԳ. Ապա առնու այնուհետև զյառաջադիր խորհուրդ շար-
չարանացն Յիսուս՝ կատարել յԵրուսաղէմ. վասն որոյ բազում ան-
գամ գուշակեաց, թէ մեռանելոց է և յերիր աւուր յառնելոց:

460 Եւ վասն ո՞յր արդեօք գայցէ ի մահն. մի՞թէ պարտական
ինչ իցէ մահու. այլ մարգարէն ասէ, թէ «Անօրէնութիւն ինչ ոչ գոր-

գործերը շար էին: Ով որ շարիք է գործում՝ շարիք կգտնի, նա ա-
տում է լույսը և լույսի մոտ չի գա, որպեսզի նրա գործերը չհան-
դիմանվեն: Իսկ ով ճշմարտութիւն է անում և գործում՝ կգա լույ-
սին, որպեսզի նրա գործերը հայտնի լինեն, թե գործվել են Աս-
տուծով»: Աստվածորդին ամենքին ուսուցանեց արդարութեան ճա-
նապարհները, իսկ անօրեն հրեաները խաւարասովոր մարդիկ, սկը-
սեցին կեղծավորել և այդու մշակները կամեցան սպանել նրան ու
իրենց անձերը արժանի չէին համարում հավիտենական կյանքին:
Այդպիսիներին զհնեան խոստացալ ասելով՝ վայ նրանց:

457 ԾԲ. Իսկ բարերար Տեքը հավաքելով տասներկու աշա-
կերտներին, որոնց առաքյալներ անվանեց, ինչպես նաև յոթանա-
սուներկուսին խրատեց և վարժեցրեց նրանց Աստուծո խրատներով,
փորձեց ու խոսեց նրանց, իր սիրելիներն ու բարեկամները անվա-
նեց, ասելով թե «ասում եմ ձեզ իմ սիրելիներ, մի վախեցեք նը-
րանցից, որոնք մարմինն են սպանում և հոգին չեն կարող սպա-
նել»: Եվ թե «ես ձեզ գիտեմ որպես իմ բարեկամներ» և թե «այն»,
որ Հայրը մի անգամ ասաց ինձ և ցույց տվեց ես ձեզ ցույց տվե-
ցի»: Հայտնեց նրանց իր ելքը Հորից և դարձը դեպի նուընը ասե-
լով, թե «եւա Հորից և եկա աշխարհ և դարձյալ թողնում եմ աշ-
խարհը երթալու Հոր մոտ»:

458 Տվեց նրանց նաև Հորից առաքված Սուրբ Հոգու ավետի-
սը, թե «զնում եմ առաքելու միսիթարիչին, որ գալով կմիսիթարի
իմ պատճառով տրտմածներին»: Տես հավասարութիւնը, միավոր-
ված զօրութիւնը, էականութիւնը և միակ լիութեան կամակցու-
թիւնը: «Գալով, ասում է, ձեզ համար իմ տեղն է լցնելու և նույն
ճշմարտութեամբ առաջնորդելու է ձեզ ու հանդիմանելու է այս
աշխարհը, որ չհավատաց ինձ, դատելով նաև այս աշխարհիս կար-
ծեցյալ իշխանին: Նա միանգամայն ճշմարիտն է ասելու ձեզ իմ
մասին, քանզի Հորից է առաքված. նրա գալուստը վկայում է իմ
հոր մոտ երթալը: Գալով նա առաջնորդելու է ձեզ ամենայն ճըշ-
մարտութեամբ»:

459 ԾԳ. Այնուհետև Հիսուսը ընդունեց շարչարանքների կան-
խորշված խորհուրդը, որպեսզի այն կատարի Երուսաղեմում, որի
մասին բազում անգամներ գուշակել է, թե ինքը մեռնելու է և եր-
րորդ օրը հառնելու:

460 Արդոյք ո՞ւմ համար էր գնալու մահվան, մի՞թե նա պար-
տական էր մահվան: Սակայն մարգարեն ասում է, թե «նա անօրի-

ծեաց, և ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա»։ զոր և ինքն իսկ ասէր, թէ «Ո՞վ ի ձէնչ յանդիմանեացէ զիս վասն մեղաց»։ Իսկ ըստ օրինաց ինչ պարտական մահու. այլ ասէ. «Կատարել եկի զօրէնս»։ որում և առաքեալ վկայէ, թէ «Կատարած օրինացն Քրիստոս է»։ Իսկ ի բռնաւորաց արդեօք ի հարկէ մեռանիցի. այլ ասէ, թէ «Անձամբ իմով դնեմ զանձն իմ, և ոչ ոք հանէ յինէն։ Անձամբ, ասէ, զանձն իմ դնեմ, զի միւսանգամ առից զնա»։

461 Իսկ ընդէ՞ր կամիցի զանձն դնել անպարտական մահու։ «Ես եմ, ասէ, հովիւ քաջ, որ ի վերայ խաշանց իմոց մեռանիմ»։ Յորո՞ց խաշանց արդեօք. ի հարթուցելո՞ցն, ի փախուցելո՞ցն, ի գազանակուր եղիլո՞ցն, զորոց յառաջագոյն մարգարէն ասաց, թէ «Ամենեքին իբրև ոչխարք մոլորեալք, և այլ ամենայն ի ճանապարհի իրում մոլորեցաւ. և Տէր մատնեաց զնա ի մեղս մեր, և յանօրէնութեանցն ժողովրդեան իմոյ ի մահ վարեցաւ»։

462 Վասն որոյ քահանայապետ ազգին տիրասպանուաց ակամայ մարգարէացաւ, թե «Լաւ է մեզ, զի այլ մի մեռանիցի ի վերայ ժողովրդեանս, և մի՛ ամենայն ազգս կորիցէ»։ Բայց նա ոչ ասէ ի վերայ ազգին միայն, այլ զի և զամենայն որդիսն Աստուծոյ, զցրուեալսն ի բաժանել ազգացն՝ ժողովեացէ ի մի։ Վկայէ և Պաւղոս, թէ «Յայտնեաց Աստուած զսէրն իւր ի մեզ. զի մինչ դեռ մեղաւորքն էաք՝ Քրիստոս վասն մեր մեռաւ». և թէ «Ի ժամանակի ի վերայ ամբարշտաց մեռաւ»։

463 Եւ արդ՝ եկեալ աշակերտօքն ի լեռն Զիթաստանեաց, զի կատարեցէ զմարգարէին որ ասէ, թէ «Եկեացէ հասցէ տէր Աստուած իմ և ամենայն սուրբք ընդ նմա. և կացցեն ոտք նորա յաւուր յայնմիկ ի վերայ լերինն Զիթենեաց հանդէպ Երուսաղէմի, յարևելից կուսէ»։

464 Եւ ի տօնական աւուրն օրինականաց գայ աշակերտօքն կատարել զօրէնսն, և յայտնել զխորհուրդս հոգևորական տօնին. և յառաջ քան զչարչարանսն՝ զփրկութիւնագործ զմարմին իւր և զարիւն պարզէ աշակերտացն։ Տեսանե՞ս, զի կամաւ և ոչ ի բռնութենէ շարչարի Որդին Աստուծոյ, որ յառաջագոյն քան զչարչարելն ճաշակեալ լինի։

նություն շի գործել և ոչ էլ նենգություն կար նրա բերանում»։ Իսկ ինքն ասում էր, թե «ձեզանից ո՞վ ինձ կհանդիմանի մեղքերի համար»։ Իսկ արդյոք ըստ օրենքի՞ էր նա մահվան դատապարտված։ Սակայն նա ասում է՝ «Եկա կատարելու օրենքը», որի մասին առաքյալն է վկայում, թե «Քրիստոս է օրենքի իրականացումը»։ Իսկ արդյոք բռնավորների՞ ուժով է մեռնելու, սակայն ասում է՝ «Իմ կամքով եմ դնում իմ կյանքը, և ոչ ոք կարող է ինձանից վերցրնել։ Իմ կամքով ասում է դնում եմ իմ կյանքը, որպեսզի կրկին առնեմ այն»։

461 Իսկ ինչո՞ւ է կամենում իր անձը դնել անպարտ մահվան։ «Ես եմ, ասում է, քաջ հովիվը, որ իմ ոչխարների համար մեռնում եմ»։ Արդյոք ի՞նչ ոչխարների համար՝ խրտնածների, փախչողների, գազանների կեր եղողների, որոնց մասին մարգարեն նախօրոք ասել է, թե «ամենքը ոչխարների նման մոլորվեցին և ամեն մարդ իր ճանապարհին մոլորվեց։ Տերը մատնեց նրան մեր մեղքերի պատճառով և իմ ժողովրդի անօրինությունների համար մահվան տարվեց»։

462 Այդ բանի մասին տիրասպանների ազգի քահանայապետը ակամա մարգարեացավ, թե «լավ է մեզ, որ մի մարդ մեռնի ժողովրդի համար և ամբողջ ազգը չկորչի»։ Բայց նա չի ասում միայն մեկ ազգի համար, այլ թե նա ի մի է հավաքելու ազգերի բաժանման ժամանակ ցրված, Աստուծո բոլոր որդիներին։ Վկայում է նաև Պողոսը, թե «Աստված իր սերը հայտնեց մեզ, որ մինչդեռ մենք մեղավորներ էինք, Քրիստոս մեզ համար մեռավ» և թե «Նա [համար] ժամանակին մեռավ ամբարիշտների համար»։

463 Արդ, աշակերտների հետ եկավ Զիթաստանյաց լեռը, որպեսզի կատարվի մարգարեի խոսքը, որ ասում է, թե «գալու-հասնելու է իմ Տեր Աստվածը և բոլոր սրբերը նրա հետ և այն օրը նրա ոտքը կանգնելու է Զիթենյաց լեռան վրա Երուսաղեմի հանդէպ, արևելյան կողմում»։

464 Եվ օրինականաց տոնական օրը աշակերտներով եկավ օրենքը կատարելու և տոնի հոգևոր խորհուրդները հայտնելու։ Իր շարչարանքներից առաջ իր փրկությունագործ մարմինը և արյունը պարզեց աշակերտներին։ Տեսնո՞ւմ ես, որ իր կամքով և ոչ բռնանությամբ շարչարվեց Աստուծո Որդին, որպեսզի շարչարանքից առաջ ճաշակած լինի։

465 Յետ այսորիկ աղօթս առնէ խորհրդիւ ի լերինն առ Հայր, ոչ վասն իւր ինչ զանգիտելոյ, այլ զի ցուցցէ, թէ միակամ ընդ Հօր զառաջի եղևալսն գործիցէ: Վասն որոյ բազում անգամ ասացեալ յառաջագոյն, թէ «Ոչ յանձնէ ինչ խօսիմ և ոչ յանձնէ ինչ գործեմ, այլ Հայր որ բնակեալն է յիս՝ նա գործէ»: Մանաւանդ լնու մարգարէականն, թէ «Փոխանակ սիրոյ իմոյ մատնէին զիս, այլ ես յաղօթս կայի»:

466 Եւ յայտ արարեալ աշակերտացն զմիակամութիւնն իւր ընդ Հօր՝ և ապա իջանէ ի լեռնէն, փութացեալ վասն անհաւատիցն զնել զանձն. մանաւանդ յորժամ ի տօնն եկելոց հեթանոսացն առաջել զաշակերտսն՝ երթալ ընդ նոսա առ Յիսուս: Որովք կատարի և մարգարէականն, թէ «Այսպէս ասէ Տէր ամենակալ. յաւուրսն յայնսպիկ բուռն հարկանիցեն արք տասն յամենայն ազգաց զըրօշակէ առն հրէի և ասացեն. երթիցու՛ր մեք ընդ քեզ, զի լուսք, և թէ Աստուած ընդ քեզ է»: Եւ Յիսուսի լուեալ ասէ. «Ե՛հաս ժամ, զի փառաւորեսցի Որդի մարդոյ»: Տեսանե՛ս, զի զշարշարանսն փառս կոչէ:

467 ՄԴ. Արդ՝ ճշմարիտ աշակերտացն երբեմն ժողովեալ առ ճշմարիտ վարդապետն տէր Յիսուս, փրկիչ և բարերար և Որդի Աստուծոյ և օծեալ. զորս հարցանէր, թէ «Ձո՞ւ ուտեք ասեն մարդիկս զՈրդւոյ մարդոյ՝ թէ իցէ: Որոց տուեալ պատասխանի՞ ասեն. Ոմն զՅովհաննէս Մկրտիչ, այլք զԵղիա և կամ զմի ոք ի մարգարէիցն. և ասէ Յիսուս. Դուք զո՞ւ ոք ուտեք ասէք, թէ իցեմ»: Որոց առաջինն Պետրոս ասէ, թէ Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ»: Վասն որոյ և զերանութիւնն ընկալաւ. ասէ. «Երանի՛ է քեզ, Պետրոս որդի Յովնանու, զի ոչ յերկրէ տոհմակցաց քոց, ի մարմընոյ և յարենէ ազգի քոյ, ի մարդկանէ առեր դու զայդ գիտութիւն, այլ Հայր յերկնից ետ ի սիրտ քո և յայտնեաց քեզ»: Եւ արար զնա վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց:

468 Եւ եղեն իսկ հիմունք առաքեալքն, և առին շնորհս քահանայութեան և մարգարէութեան և առաքելութեան երկնաւոր խորհրդոյն գիտութեան, որ վարէր զայր յԱրրահամեան զաւակէն. զոր ետ ցՏէր ժառանգութեանն աւանդապահն Յովհաննէս, և Տէր ետ առաքելոցն: Եւ զփականս արքայութեանն ետ ի ձեռս նոցա, զի

465 Դրանից հետո լեռան վրա թաքուն աղոթեց Հօրը ոչ այն պատճառով, որ իր կողմից անգիտութիւն կար, այլ որպեսզի ցուց տա, որ միակամ լինելով Հօր հետ, նախապես դրվածք պիտի գործադրի: Դրա համար բազում անգամներ նախօրոք ասել է, թե «ինքըս ոչինչ չեմ խոսում և ինքս ոչինչ չեմ գործում, այլ Հայրը, որ իմ մեջ բնակված է, նա է գործում»: Մանավանդ նա լրացնում է մարգարեությունը, թե «իմ սիրո փոխարեն ինձ մատնեցին, բայց ես աղոթքի մեջ էի»:

466 Եվ հայտնեց իր աշակերտներին իր միակամութիւնը Հօր հետ և ապա լեռից իջավ, փութալով իր անձը զոհել անհաւատների համար, մանավանդ տոնին եկած հեթանոսները աղաչեցին աշակերտներին իրենց հետ գնալ Հիսուսի մոտ: Սրանով կատարվում էր մարգարեությունը, թե «այսպես է ասում ամենակալ Տերը այդ օրերին՝ տասը մարդ բոլոր ազգերից բռնելու են մի հրեայի շապիկից (ըրօշակ) և ասելու են՝ «գնանք քեզ հետ, քանզի լսել ենք, թե Աստված քեզ հետ է»: Եվ Հիսուսը լսելով ասաց. «Հասավ ժամը, որ փառավորվի մարդու Որդին»: Տեսնո՞ւմ ես, որ շարշարանքները փառք է կոչում:

467 ՄԴ. Արդ, ճշմարիտ աշակերտները երբեմն հավաքվում էին ճշմարիտ վարդապետ, փրկիչ, բարերար Աստծո Որդի և օծյալ տեր Հիսուսի մոտ և նա հարցնում էր նրանց, թե «ի՞նչ են ասում մարդիկ մարդու Որդու մասին, թե ով է: Նրանք պատասխանեցին և ասացին՝ ոմանք ասում են Հովհաննէս Մկրտիչն է և ուրիշները՝ Եղիան և կամ մեկը մարգարեներից: Ասաց Հիսուս՝ իսկ դո՞ւք ինչ եք ասում, թե ով եմ»: Նրանցից առաջինը Պետրոսը ասաց, թե «դու Քրիստոսն ես, կենդանի Աստծո որդին»: Դրա համար էլ նա երանութիւն ընդունեց: Ասաց «Երանի քեզ, Պետրոս, որդի Հովնանի, քանզի ոչ թե քո երկրային տոհմակիցներից, որոնք քո մարմընից ու արյունից են, [ոչ էլ] մարդկանցից ստացար դու այդ գիտութիւնը, այլ Հայրը երկնքից դրեց քո սրտի մեջ և հայտնեց քեզ»: Եվ նրան բոլոր եկեղեցիների հաստատության վեմ դարձրեց:

468 Եվ իրոք առաքյալները դարձան հիմքեր, ստացան քահանայության, մարգարեության, առաքելության և երկնավոր խորհրդի գիտության շնորհները: Եվ սա եկավ-հասավ Արրահամի սերնդին, իսկ ժառանգության ավանդապահ Հովհաննէսը այն տրվեց Տիրոջը և Տերը տվեց առաքյալներին: Արքայության փականքները (բանալիները) տվեց նրանց ձեռքը, քանզի ինքն իսկ Աստ-

ինքն իսկ Աստուածորդին էր դուռն մտողացն. վասն որոյ և մարգարէն աղաղակէր. «Այս դուռն Տեառն է, և արդարք մտանեն ընդ սա»: Արդ՝ ետ Յովհաննէս դքահանայութիւնն և զօրութիւնն և զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցփրկիչն մեր Քրիստոս. և Քրիստոս ետ առաքելոցն, և առաքելքն՝ եկեղեցւոյ մանկացն:

469 Համարձակութիւն առին հարցանելոյ զՏէրն ի Զիթաստանեաց լերինն, յորժամ վասն քակելոյ գեղեցիկ տաճարին վճիռ ետ. «Ասա՛ մեզ, ասեն, ե՛րբ լինիցի այդ, և կամ զի՛նչ նշան իցէ քոյոյ գալստեանն և վախճանի աշխարհիս»: Իսկ նա թէպէտ և հրաժարէր, թէ «Վասն աւուրն այնորիկ ոչ ոք գիտէ, ո՛չ հրեշտակք երկնից և ոչ Որդի, բայց միայն Հայր», և Ղուկաս յառաքելագործ մատենին առակաւ մեկնէր. «Ոչ է ձեզ, ասէ, քննել զժամանակս և զժամբոյս, զոր Հայր եզ յիւրում իշխանութեանն». — իսկ ո՛ւ այլ ոք իցէ իշխանութիւն Հօր՝ եթէ ոչ ինքն Որդի. — սակայն առեալ մանրապատումն նշանակօք վասն ահաւոր և ամպախաղաց գալստեանն իւրոյ՝ աշակերտացն ուսուցանէր:

470 Տեսանե՞ս, զի գիտակ էր Որդի ոչ միայն աւուրն, այլ և ժամուն, և կերպարանաց իւրոյ գալստեանն ոչ իւրք անտեղեակ. բայց վասն թերահաւատ լսողացն ըստ ժամանակի և զիջանելով խօսէր: Այլ թէպէտ և խառնապատում վճարեաց վասն հարցողացն զաւերն Երուսաղեմի, և զհամաշխարհական կատարածն պատմեաց, ոչ ինչ զժուարին է հասանել ի վերայ կատարածին և աւերածոյն Երուսաղեմի, թէ կամեսցի ոք հաւաստեալ քննել զիրաքանչիւրսն ընտրելով:

471 Եւ արդ՝ առեալ ի պատմել զպայման մեծամեծ նեղութեանցն և սուտ քրիստոսացն և սուտ մարգարէիցն յարուցելոց և զնեռինն՝ զնոցին մոլորեցուցիչ նշանագործութեանցն ճառէ: Վասն որոյ և առաքելքն նշանակեցին, թէ «Յետին ժամանակս այնպիսիքն յառնելոց են»: Ապա վասն յանկարծակի և երազահաս գալլստեան իւրոյ նշանակէ հանդերձ օրինակօքն տուելովք Նոյի և Ղովտաւ. զոր Պաղոս՝ «Յական թօթափել» ասէ: «Վաղվաղակի, ասէ, յետ նեղութեան աւուրցն այնոցիկ արեգակն խաւարեսցի, և լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր. և աստեղք յերկնից թօթափեսցին, և զօրութիւնք երկնից շարժեսցին: Եւ ապա երևեսցի նշան Որդւոյ մարդոյ յերկինս»: Ի վերուստ խաչն փայլեսցէ, և լնուցու զամենայն

վաճորդին էր մտնողների դուռը, որի համար մարգարեն աղաղակում էր. «Սա տիրոջ դուռն է և արդարները կմտնեն նրանից»: Արդ, Հովհաննեսը քահանայապետությունը, օծությունը, մարգարեությունը և թագավորությունը տվեց մեր փրկիչ Քրիստոսին և Քրիստոսը տվեց առաքյալներին, իսկ առաքյալները՝ եկեղեցու մանկացն:

469 [Աշակերտները] համարձակություն առան Զիթաստանյաց լեռան վրա հարցնելու Տիրոջը, երբ նա գեղեցիկ տաճարը քանդելու վճիռ էր տվել «Ասա՛ մեզ, ասում են, ե՛րբ կլինի դա և կամ ի՞նչ նշան է լինելու քո գալստյան և աշխարհի վախճանի մասին»: Իսկ նա թեպետ և հրաժարվում էր, ասաց՝ «Այդ օրվա մասին ոչ ոք գիտի, ոչ երկնքի հրեշտակները և ոչ որդին, բացի միայն Հորից»: Ղուկասը առաքելագործ մատյանի (Գործք առաքելոց) մեջ առակով մեկնում էր «որքոք չպետք է, ասում է, քննեք ժամանակները և ժամը, որը Հայրը դրել է իր իշխանություն մեջ»: Իսկ ուրիշ ո՞վ [ներկայացնում] է Հոր իշխանությունը, եթե ոչ ինքը Որդին: Այս սուհանդերձ նա մանրապատում նշաններով բացատրեց աշակերտներին իր ահավոր և ամպախաղաց գալստյան մասին:

470 Տեսնո՞ւմ ես, Որդին գիտակ էր իր գալստյան ոչ միայն օրվա, այլև ժամի և կերպարանքի մասին և ոչ մի բանի անտեղյակ չէր, բայց թերահավատ լսողների պատճառով խոսում էր ժամանակի համեմատ և զգուշությամբ: Թեպետ և նա խառնապատում ձևով իրեն հարցնողներին պատմեց Երուսաղեմի ավերի, ինչպես նաև համայն աշխարհի վախճանի մասին, [այսուհանդերձ] դժվար չէ հասկանալ վախճանը և Երուսաղեմի ավերածությունը, եթե մարդ կամենա ստույգ քննել յուրաքանչյուր [մանրամասնությունը] ընտրելով:

471 Արդ, սկսեց պատմել մեծամեծ նեղությունների պարագաների և սուտ քրիստոսների ու երևան գալիք սուտ մարգարեների և նեոի (սուտ Քրիստոս) մասին, նկարագրելով այդ մոլորեցուցիչների նշանները: Այդ մասին առաքյալներն էլ մատնացույց արեցին, թե «հետին ժամանակներում այնպիսիներն են երևան գալու»: Ապա իր հանկարծակի և արագահաս գալստյան մասին նշում է, օրինակներ տալով Նոյի և Ղովտի միջոցով, որի մասին Պողոսն ասում է «ակնթարթում». «Անմիջապես այն օրերի նեղությունից հետո արեգակը խավարելու է և լուսինն իր լույսը չի տալու, աստղերը երկնքից թափվելու են և երկնքի զորությունները շարժելու են: Ապա երկնքում երևալու է մարդու Որդու նշանը»: Ի վերուստ խաչն

երկիր լոյս նորա, յորժամ կրկին զիր գալուստն այսրէն նշանակէ, առնել զհատուցումն իւր— ի ժողովուրդս ամենայն յանդիմանութիւն— յազգս ազանց, դատել զամենայն ազգս հրով բարկութեամբ իւրով և դատաստանօք իւրովք, զամենայն գիտութիւն ետ և յայտնեաց իւրոց առաքելոցն և հաւատացեալ աշակերտացն և սիրելի բարեկամացն:

472 ՍԵ. Արդ՝ եկեալ ի մէջ ժողովրդեանն, յուշ առնելով զյանդիմանաւոր և զհրապարակախօս վարդապետութիւնն իւր՝ ասէ, թէ «Ես յայտնի խօսեցայ ընդ աշխարհի և յամենայն ժամ ուսուցի ժողովրդեանն ի տաճարի անդ, ուր ամենայն Հրեայքն ժողովեալ էին, և ի ծածուկ ինչ ոչ խօսեցայ»: Որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, թէ «Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն զիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Եւ այսպէս վկայութիւն եղեալ ճշմարտութեամբ և ուխտեալ՝ երթայ այնուհետև անկանել ի ձեռս ապստամբողացն: Զի որք ի լուսաւոր և ի կենդանատու վարդապետութեանն թիկունս գարձուցեալ մոլորեցան՝ թերևս ի շօշափել ձեռացն շարշարանօք զկենդանարարն՝ սթափեսցին և զգաստացին մոլորականքն:

473 Քանզի քահանայիցն և օրէնսուսուց վարդապետացն մատնեցաւ, առ ի յուշ առնելոյ նոցա օրինօքն զյառաջապատում շարշարանացն իւրոց. և նոցա առեալ դատեցան զգատաւորն ամենայնի, ըստ ամենայն գրելոցն վասն նորա: Որպէս և Պաւղոս յԱնտիօք Պիսիդացոց վկայէ վասն նորա, թէ «Բնակեալքն յԵրուսաղէմ անծանօթք եղեն ի նմանէ, և ըստ բարբառոյ մարգարէիցն, որ յամենայն շաբաթսն ընթեռնուին՝ դատեալ կատարեցին, և ոչ մի ինչ պատճառս մահու գտեալ՝ խնդրեցին ի Պիղատոսէ սպանանել ըզնա»: Եւ իբրև առեալ զկեանսն՝ յանդիման իւրեանց կախեցին ըզփայտէ. այն վասն որոյ յառաջագոյն Տեառն նշանակեալ առ ի յօրինացն, թէ «Պարտ է բարձրանալ Որդւոյ մարդոյ»: Եւ անդ այնուհետև ի ժամուն յայնմիկ լցեալ կատարի բանն որ ի Յովք, թէ «Որ տայ հրաման արեգական, և ոչ ծագէ և թաքուցանէ զաշխարհատարած ճառագայթսն, և որ կնքէ զիւրաքանչիւր փայլիւն աստեղաց»:

474 Եւ ի վեցերորդ ժամէ անտի, ասէ աւետարանագիրն, խաւար կալաւ զերկիր մինչև ցինն ժամ աւուրն, առ ի կատարելոյ զԱմովսական մարգարէութիւնն, թէ «Ծղիցի յաւուր յայնմիկ, ասէ Տէր Տէր, մտցէ արեգակն ի միջօրէի, և խաւարեսցի յերկրի լոյս ի տուէ»:

է փայլելու և նրա լույսը լցնելու է ամբողջ երկիրը, երբ նշվելու է նրա կրկին գալուստյան մասին, առնելու է իր հատուցումը, որպես հանդիմանութիւնն բոլոր ժողովուրդներին, բոլոր ազգերին դատելու իր բարկութեան հրով և իր գատաստանով: Ամբողջ գիտութիւնը նա տվեց ու հայտնեց իր առաքյալներին, հավատացյալ աշակերտներին և սիրելի բարեկամներին:

472 ՍԵ. Արդ, գալով ժողովրդի մեջ, նա հիշեցնելով իր հանդիմանաւոր և հրապարակախօս վարդապետութիւնը, ասում է, թե «Ես հայտնի խոսեցի աշխարհին և ամեն ժամ ժողովրդին ուսուցանեցի տաճարում, ուր բոլոր հրեաները հավաքվել էին, և ծածուկ ոչինչ չխոսեցի»: Նա աղաղակելով ասում էր, թե «Ով հավատա, ինձ կհավատա նրան, որ առաքել է ինձ, և ով տեսնի ինձ, նրան է տեսնում, որ առաքեց ինձ»: Այսպես ճշմարտութեամբ վկայութիւն տալով և ուխտելով զնաց այնուհետև ընկնելու ապստամբողների ձեռքը, որպեսզի, ովքեր լուսավոր և կենդանատու վարդապետութիւնից թիկունք գարձնելով մոլորվեցին, դաժանորեն ձեռք գցելով կենդանարարին, թերևս սթափվեն և զգաստանան մոլորութիւնից:

473 Քանզի քահանաների և օրենսուսուց վարդապետների ձեռքը մատնվեց, նրանց օրենքի միջոցով հիշեցնելու իր կանխագուշակված շարշարանքների մասին: Սակայն նրանք բռնեցին ու դատեցին ամենայնի դատաւորին, ըստ նրա մասին եղած բոլոր գրքավածքների: Ինչպես Պողոսը Պիսիդացվոց Անտիօքում վկայում էր նրա մասին, թե «Երուսաղեմ բնակվածները անծանօթ մնացին նրանից և ըստ մարգարեների խոսքերի, որն ամեն շաբաթ օրերում ընթեռնում էին՝ դատ արեցին և մահվան ոչ մի պատճառ չգտնելով, Պիղատոսից խնդրեցին սպանել նրան»: Եվ երբ նրա կյանքը խլեցին, իրենց դիմաց փայտից կախեցին: Այս մասին Տեբը նախօրոք նշանակել էր օրինաց [գրքերում], թե «մարդու որդին պետք է բարձրացվի»: Այնուհետև այն ժամին լրացավ ու կատարվեց Հոբի ասածը, թե «նա որ հրաման է տալիս արեգակին և նա չի ծագում և թաքցնում է աշխարհատարած ճառագայթները և կնքում է յուրաքանչյուր փայլուն աստղ»:

474 Վեցերորդ ժամից, ասում է ավետարանագիրը, երկիրը խավար պատեց մինչև օրվա իններորդ ժամը, որպեսզի կատարվի Ամովսի մարգարեութիւնը, թե «այդ օրը այնպես է պատահելու, ասում է տերանց Տեբը (Տէր Տէր), որ արեգակը կեսօրին մայր

Հանդոյն նմա և Զարարիա, թէ «Եղիցի յաւորն յայնմիկ, ոչ եղիցի լոյս, և ցուրտ և պարզ եղիցի օր մի. և օրն այն յայտնի Տեառն. ոչ տիւ իցէ և ոչ գիշեր. և ընդ երեկս եղիցի լոյս»:

475 Եւ զի՞նչ իցէ, թէ «Օրն այն յայտնի Տեառն», եթէ ոչ յաւաշագոյն նկատեալ մարգարէիքն ասէ, թէ օր Տեառն, որոյ և ժամադրութիւնն Հասեալ կայր: Որպէս և Գանիէլ ի հրեշտակէն տեղեկացեալ գրեաց, թէ «Յետ վաթսուն և երկուց եօթներորդացն սպանցի օծեալն»: Իսկ «Յայտնի Տեառն»՝ զնշանաւորն ասէ, զոր արեգակամբն ցուցեալ: որպէս ի սկզբանցն ի լինելութեանն Հաստատեաց զլուսաւորսն, թէ «Եղիցին ի նշանս»: Վասն որոյ իւր իսկ յերկարեալ զհրաժարելն Հանդերձ խաւարողիբ ժամուն նշանան, զի «Հայնացին և տեսցնն զոր խոցեցինն»: Իսկ նորա ևս քան զևս նսեմացեալք, և հասեալք ի յատակս մոլորութեան, և իբրև շունք համարացեալք ի խոստովանողական բարբառոյն:

476 Եւ նորա կատարեալ զամենայն, որպէս ասէ աւետարանագիրն, թէ «Յետ այսորիկ գիտաց Յիսուս, եթէ ահա ամենայն ինչ կատարեալ է՝ ասէ. Ծարաւի եմ»: Զի լցցի գիրն, այսպնութեան բաժական քացախ ընդ լեզույ խառնեալ մատուցանէին. վասն որոյ նշանակեաց, թէ «Ամենայն ինչ կատարեալ է»: Անդ լցեալ և բան մարգարէին, թէ «Կատարած ինքն արասցէ». վկայէ և Պաւղոս, թէ «Իբրև կատարեցին զամենայն զգրեալսն վասն նորա՝ իշուցեալ զդին եղին ի գերեզմանի»:

477 «Եւ զինն ժաման, ասէ, գոչեաց Յիսուս ի ձայն մեծ և ասէ. էլի էլի, լամա սաբաբթանի, այսինքն է, Աստուած, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս»: Տեսանե՞ս, զի ի հրաժարելն՝ անոխակալութեամբ վարդապետութիւն գործէ, որով և զաւազակն խաշակից իւր և զհարիւրապետն և զրազում ևս այլս աշակերտեալ: Քանզի կամօք եկեալ ի կատարումն, և ոչ ուրուք ի բռնութենէ ըմբռնեալ ամենազօրն, վասն որոյ գոչեաց ի ձայն մեծ, զի կատարեսցէ զասացեալսն մարգարէին, թէ «Արեգակն և լուսին խաւարեսցին, և աստեղք ծածկեսցնն զլոյս իւրեանց», և «Տէր ի Սիոնէ գոչեսցէ, և յԵրուսաղեմէ տացէ զձայն իւր»:

է մտնելու և լույսը երկրի վրա խավարելու է ցերեկը»: Նրա նրման է Զարարիան, թէ «այդ օրը այնպես է պատահելու, որ լույս չի լինելու և մի օր ցուրտ ու պաղ է լինելու և այն օրը հայտնի է տիրոջը. ոչ ցերեկն է լինելու, ոչ գիշեր, և երեկոյան լույս է լինելու»:

475 Եւ ի՞նչ է, թէ «այդ օրը հայտնի է Տիրոջը», եթէ ոչ այն, որ նախապես մարգարեների կողմից նկատված էր Տիրոջ օրը, որի ժամադրությունը հասել էր: Ինչպես և Դանիելը հրեշտակից տեղեկանալով գրեց, թէ «Վաթսուներկու շաբաթից (եօթներորդաց) օծյալը կսպանվի»: Իսկ «Տիրոջը հայտնի է» նշանակում է արեգակով ցույց տրված նշանը, ինչպես սկզբում հաստատեց լուսավորների լինելությունը, թէ «թող նշանների համար լինեն»: Այդ պատճառով նա երկարացրեց իր մեռնելը խավարողիբ ժամի նշանի հետ, որպեսզի «նայեն ու տեսնեն նրան, ում խոցեցին»: Իսկ նրանք առավել ևս կուրացած և մոլորության հատակին հասնելով, շնորհի նման համբացան, չկարողանալով խոստովանել:

476 Եւ նա ամեն ինչ կատարելով, ինչպես ասում է ավետարանագիրը, թէ «Դրանից հետո Հիսուս գիտեցավ, թէ ահա ամեն ինչ կատարված է և ասաց՝ ծարավի եմ», որպեսզի կատարվի գրվածը, նրան այսպնութեան բաժակով մատուցեցին լեղիով խառն քացախ»: Սրա համար է նշել, թէ «ամեն ինչ կատարված է»: Այնտեղ կատարվեց և մարգարեի խոսքը, թէ «նա ինքն է վերջավորությունը լրացնելու»: Պողոսը վկայում է, թէ «երբ բոլոր նրա համար գրվածները կատարեցին իջեցնելով նրա դին, գրեցին գերեզման»:

477 «Երբ ինն ժամին, ասում է, գոչեց Հիսուս մեծ ձայնով և ասաց՝ էլի էլի լամա սաբաբթանի, այսինքն Աստված, Աստված իմ, ինչու ինձ թողեցիր»: Տեսնո՞ւմ ես, թէ մահվան ժամանակ նա անոխակալությամբ է վարդապետում, որով և սովորեցրեց իր խաշակից ավազակին, հարյուրապետին և այլ աշակերտների: Քանզի իր կամքով էր եկել մահվան և ոչ որպես ամենազոր որևէ մեկի կողմից բռնազատված: Դրա համար մեծ ձայնով գոչեց, որպեսզի կատարվի մարգարեի ասածները, թէ «Արեգակն ու լուսինը խավարելու են, և աստղերը ծածկելու են իրենց լույսը», և «Տերը Սիոնից գոչելու է և Երուսաղեմից իր ձայնն է տալու»:

478 Արդ՝ ո՞վ իցէ ի մարդկանէ, որ ի տագնապել ոգւոյն, յոր-
ժամ մօտ ի սպառնել իցէ՝ զաղաղակ տայցէ կամ գոչիցէ. այլ բե-
րանակապ և անբան ևս եղեալ յառաջ քան զմեռանելն իսկ: Իսկ
հաստիչ ոգւոց Քրիստոս, կամայական սիրովն եկեալ ի մահ՝ ազդ
առնէր բարձրաձայն հանդերձ ահաւոր նշանօքն տուելովք, թէ և ի
հրաժարելն միակամ միագործ է ընդ Հօր. և յայտնի արարեալ զհա-
ւաստի մահն իւր վասն աշխարհի, բարբառելով զմարգարէականն,
թէ «Աստուած Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս», և թէ «Ի ձեռս քո
զնեմ զհոգի իմ»:

479 ՄՁ. Եւ զի մի՛ յերկբայս ինչ վասն փութանակի և լուսա-
ւոր յարութեանն ի նենգաւորացն համարեցի՞ իջուցեալ ի փայտէն
եղին ի գերեզմանի. զորմէ ինքն իսկ կանխաւ նշանակեաց, օրի-
նակելով ըստ մարգարէին, թէ «Որպէս Յովնան եղև ի փոր ձկանն
զերիս տիւս և զերիս զիշերս, նոյնպէս լինելոց է Որդի մարդոյ ի
սիրտ երկրի»: Որով լցաւ տեսողութիւնն Եսայեայ, թէ «Ահաւասիկ
զնեմ ի հիմունս Սիոնի վէմ պատուական». հանդոյն նմա և հոգե-
պատում երզողին, թէ «Ի հող մահու իջուցին զիս». որում և Պաւ-
ղոս վկայէ, թէ «Մեռաւ ըստ գրոց և թաղեցաւ»:

480 Որոց և Հրեայքն հմուտ և տեղեկագոյն եղեալ ասացելոցն,
և պատմեալ դատաւորին զասացեալսն Քրիստոսի, թէ «Յերիբ ա-
ւուր յառնելոց եմ»՝ առին դաս մի զինուորաց, զի անքուն ակամբ
պատրաստականք կայցեն ի գիշերապահս զգուշութեամբ: Իսկ Տէ-
րըն, ըստ ասացելոյն իւրոյ, յարուցեալ յաւուրն երրորդի, զի որ-
պէս ի մահն կամօք Հօր՝ նոյնպէս և ի փառս յարութեանն, զի լըց-
ցին և ասացեալքն մարգարէին, թէ «Յետ երկուց աւուրց յաւուրն
երրորդի յարիցուք և կացցուք առաջի նորա, և զհետ երթիցուք ճա-
նաչել զՏէր. և իբրև զառաւօտ պատրաստական գտցուք զնա»: Ո-
րով լուծեալ զերկունս մահու. «Քանզի ոչ իսկ էր հնար արգելու
նմա ի նմանէ», որ շէրն վաճառեալ ընդ մեղօք. զի թէպէտ և վի-
րաւորեցաւ և համարեցաւ ընդ ննջեցեալսն ի գերեզմանս, առ ի
բառնալոյ զմեղս և բժշկելոյ զարարածս իւր՝ այլ «առանց օգնա-
կանի և ի մեռեալս ազատ»:

481 Քանզի միայն և անժառայական անձամբ և ի մեղացն ա-
զատ՝ սպան «զգօրացեալ մահ աշխարհակու և եհատ զամենայն
արտօսը յամենայն երեսաց»: Վասն այնորիկ և ասացեալն կա-
տարէր, թէ «Ոչ թողցես զանձն իմ ի դժոխս, և ոչ տացես սրբոյ

478 Արդ, ի՞նչ մարդ, որ հոգու տագնապի ժամանակ, երբ
մահվան մոտ է լինում, աղաղակ տա կամ գոչի. նա պետք է բե-
րանակապ և անխոս լիներ մեռնելուց առաջ: Սակայն հոգիների
արարիչ Քրիստոսը հոժարակամ սիրով գալով մահվան, բարձ-
րաձայն ազդարարեց, ահավոր նշաններով հանդերձ, թե նույ-
նիսկ մահվան ժամանակ Հոր հետ միակամ և միագործ է: Նա
աշխարհի համար [կատարված] իր հավաստի մահը հայտնի
դարձրեց բարբառելով մարգարեությունը, թե «Աստված, Աստ-
ված իմ, ինչո՞ւ ինձ թողցիր» և թե «Քո ձեռքն եմ զնում իմ հո-
գին»:

479 ՄՁ. Եվ որպեսզի չլինի, թե նենգավորների կողմից որևէ
կասկած լինի նրա շուտափույթ և լուսավոր հարություն մասին,
իջեցնելով նրան փայտից գերեզման դրին, որի մասին ինքն իսկ
կանխավ նշել էր, ըստ մարգարեական օրինակի, թե «Ինչպես Հով-
նան ձկան փորում երեք օր և երեք գիշեր մնաց, նույնպես և մար-
դու Որդին լինելու է երկրի սրտում»: Սրանով կատարվեց Եսայիի
տեսիլքը, թե «Ահավասիկ Սիոնի հիմքում զնում եմ պատվական
վեմ», նրա նման և հոգեպատում սաղմոսերգուն ասում է, թե
«Մահվան հողը իջեցրին ինձ», որին Պողոսը ևս վկայում է, թե
«Մեռավ [սուրբ] Գրքերի և թաղվեց»:

480 Այս խոսքերին վերահասու և տեղյակ լինելով հրեաները
դատավորին պատմեցին Քրիստոսի ասածները, թե «Երեք օրից
հառնելու եմ», և զինվորների մի դասակ վերցրին, որպեսզի ան-
քուն աչքերով գիշերը պատրաստ հսկեն զգուշությամբ: Իսկ Տերը,
ըստ իր ասածի, երրորդ օրը հարություն առավ, որպեսզի, ինչպես
Հոր կամքով եղած մահվամբ, այնպես էլ հարություն փառքով,
կատարվեն մարգարեի խոսքերը, թե «Երկու օրից հետո երրորդ օրը
հարություն ենք առնելու և կանգնելու նորա առջև ու հետևելու,
ճանաչելու ենք Տիրոջը և նրան պատրաստ ենք գտնելու արշալույ-
սի նման»: Սրանով լուծեց մահվան երկունքը «քանզի հնարավոր
չէր, որ նա նրանից բռնվի»: Նա մեղքերի տակ վաճառված չէր և
թեպետ վիրավորվեց ու համարվեց գերեզմաններում ննջեցյալնե-
րից, սակայն նա «առանց օգնականի և մեռյալների մեջ ազատ էր»
բառնալու համար մեղքերը և բժշկելու արարածներին:

481 Քանզի լինելով միակ ինքնիշխան և մեղքերից ազատ, նա
սպանեց «աշխարհակուլ զորեղ մահը և արտասուքը սրբեց բոլոր
երեսներից»: Դրա համար նա կատարեց ասվածը, թե «Իմ անձը

քում տեսանել զապականութիւն. ծանուցեր ինձ զճանապարհս քո կենաց, լցուցեր զիս ուրախութեամբ յերեսաց քոց»։ Որ և ասէր իսկ, թէ «Ես եմ հովիւն քաշ, և վասն խաշանց իմոց դնեմ զանձն իմ»։ Եւ ել այնուհետև յերկրէ հովիւն հօտից բանաւոր ոչխարաց, և կատարէ զմարգարէական բարբառն, թէ «Որ եհան յերկրէ զհովիւն հօտից»։ զոր առաքեալն թարգմանէ, թէ «Եհան ի մեռելոց զհովիւն հօտից զմեծն արեամբ յաւիտեանական ուխտին՝ զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս»։

482 Եւ քանզի բազում անգամ աւանդեալ ի լսելիս օրինականացն զշարժարանն և զերրորդ ատուր զյարուսթիւնն, ոչ պարծանօք և ոչ սպառնալով, այլ զի քաղցրուտոյց վարդապետութեամբ ամիցէ զվրիպեալսն ի հաւատոցն ճշմարտութիւն՝ յառաջագոյն ժամադիր առնէ առ ի յարութիւնն։ Զի որոց՝ եկեալ առ ի կուսէն ոչ ծանուցեալ՝ թերևս յորժամ առ ի գերեզմանէն դայցէ՝ դիմեցեն անկանել յարքայութիւնն։ Քանզի առ ի կեալ կենդանեաց եկն կենդանարարն. և նորա փոխանակ կենացն՝ յուսահատութեամբ մահու նուիրեցան։

483 Մեռաւ ապա վասն մեռելոցն, և յարեալ՝ զի յարութեամբն իւրով օրինակ լիցի. վասն որոյ և ի գիշերի իսկ արարեալ զլուսաւոր յարութիւնն, զի պահարկելոցն և զգուշացելոցն ծանուցէ զճշմարտութիւն իւր չիրացն կատարելոց։ Որոց թանձրագոյն և ահագինս արարեալ զարհաւիրսն շարժմամբ երկրին և վիմօքն պատանելովք և գերեզմանօքն բացելովք և մեռելովքն յարուցելովք։ Որով և ընոյր բան մարգարէին, թէ «Լերինք շարժեցին ի նմանէ, և երկիր խախտեցաւ յերեսաց նորա, և վէմք պատանեցան»։ որով և «Նուովեալ պահպանացն և եղեալ հանգոյն մեռելոց»։

484 Իսկ կենդանին յարուցեալ, և հանդերձ հրեշտակացն վրկայութեամբ ծանօթս տայ՝ որոց եկեալ սպասէին նմա, որպէս և նշանակեաց մարգարէն, թէ «Քաղցր է Տէր՝ որոց սպասեն նմա յատուր նեղութեան, և ճանաչէ զերկիւղածս իր»։ Քանզի յառաջագոյն իսկ հրաւիրեաց յակնկալութիւն լուսաբեր յարութեանն. որով եկեալ ի վախճան և բարբառ մարգարէին, թէ «Վասն այսորիկ սպասեալ ինձ, ասէ Տէր, յատուր յարութեան իմոյ ի վկայութիւն»։

չես թողնի դժոխքում և քո սուրբը ապականություն չի տեսնելու։ Իսկ ինձ ծանոթացրիր կյանքի քո ճանապարհին, ինձ լցրիր ուրախութեամբ քո երեսից»։ Նա ասել էր նաև, թե «Ես եմ քաշ հովիվը և իմ ոչխարների համար դնում եմ իմ անձը»։ Այնուհետև բանավոր ոչխարների հօտի հովիվը ելավ երկրից և կատարեց մարգարեական խոսքը, թե «Նա որ երկրից հանեց հօտերի հովիվին», որն առաքյալը թարգմանում է, թե «հավիտեանական ուխտի մեծ արյամբ հանեց մեռելներից հօտերի հովիվին՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին»։

482 Քանզի բազում անգամ տեղեկացրել էր օրենքի վարդապետներին շարժարանքների և երրորդ օրում հարության մասին, ոչ պարծանքով և ոչ սպառնալիքով, այլ [կամենում էր] քաղցրուտոյց վարդապետութեամբ հավատքից վրիպածներին ճշմարտության բերել։ Նա առաջվանից հարության ժամ էր որոշել, որպեսզի նրանք, ովքեր շճանաչեցին նրան, երբ եկավ կույսից, թերևս այն ժամանակ, երբ գերեզմանից գա, կձգտեն արքայություն ընկնելու։ Քանզի կենդանարարը եկավ կենդանիների կյանքի համար, իսկ նրանք կյանքի փոխարեն հուսահատութեամբ մահվան նվիրվեցին։

483 Ապա մեռավ մեռելների համար և հարություն առավ, որպեսզի իր հարութեամբ օրինակ լինի։ Այդ պատճառով իր լուսավոր հարությունը կատարեց հենց գիշերը, որպեսզի պահանջներին և հսկիչներին հայտնի իր կատարած գործի ճշմարտությունը։ Նրանք սարսափելի ահաբեկվեցին երկրաշարժի արհավիրքից, պատառվող քարերից, բացվող գերեզմաններից և հանող մեռելներից։ Այսպիսով կատարվեց մարգարեի խոսքը, թե «Երևեցրը պիտի շարժվեն նրանից, և երկիրը ցնցվեց նրա առջև, իսկ ժայռերը ճեղքվեցին»։ Ապա և «պահպանները խռովյալ էին, մեռելների նման»։

484 Իսկ կենդանին ելավ և հրեշտակների վկայութեամբ հայտնեց նրանց, որ եկել էին և սպասարկում էին նրան, որպես և նշել է մարգարեն, թե «Քաղցր է Տերը նրանց համար, որ սպասում են նրան նեղության օրը և նա ճանաչում է իրենից երկյուղածներին»։ Քանզի նախ և առաջ նա հրաւիրել էր լուսաբեր հարության ակընկալութեանը, որով կատարվեց մարգարեի այն խոսքը, թե «սրա համար սպասեց ինձ, ասում է Տերը, մինչև իմ հարության օրը որպես վկայություն»։

485 Դիմեալ այնուհետև պահապանացն ի քաղաքն, և այնպէս հռչակաւոր և ազդական արարեալ զաստուածագործ յարութիւնն, մինչև անդէն գիշերայն ընթացեալ եկելոց կանանցն ի գերեզմանէն, աւետարանել աշակերտացն զտեսեալ զսքանչելիսն: Նոյնպէս և պահապանացն ոգեսպառ և սրտաբեկ ի քաղաքն անկեալ, պատմելով քահանայիցն և աշակերտացն եղելոց, մանաւանդ յարուցելոցն ամբոխելոցն և զրգելոցն՝ ի քաղաքն երևելով բազմաց:

486 Որով եկեալ ի վախճան և խոստացեալ բան մարգարէին, թէ «Բացից զգերեզմանս ձեր, ասէ Տէր, և հանից զձեզ ի գերեզմանաց ձերոց»: Դարձեալ Եսայի ասէ, թէ «Յարիցեն մեռեալք և կանգնեցին, որ իցեն ի գերեզմանս. զի ցողդ որ ի քէն՝ բժշկութիւն է նոցա». թերևս վասն կենդանարար արեանն Քրիստոսի նշանակեաց, որ ի վերայ խաչին հեղաւ զամենեքումբք: Եւ զի յայտ արասցէ, եթէ անտի մարգարէացաւ՝ զնովիմբ անեալ և ի դէմս աշակերտացն. «Գնա՛ ժողովուրդ իմ, մո՛ւտ ի շտեմարանս քո, և փակեա՛ զգուրս քո և թաքի՛ր առ ժամանակ մի»:

487 Իսկ կամակոր ազգին խաչահանուացն, խլացելոցն և կուրացելոցն ի ճշմարտութենէն, ոչ ինչ օգուտ գործեաց՝ ո՛չ պատմութիւն կենդանեացն, և ո՛չ երևել մեռելոցն, և ոչ ահաւորութիւն նշանացն աստուածայաղթ յարութեանն: Քանզի վասն նոցա իսկ առականաց ամենագէտն զլինելոց իրսն վասն մեծատանն թելադրեալ. «Թէ Մովսիսի և մարգարէիցն ոչ լուիցեն՝ ապա թէ և ի մեռելոց ոք երթայ առ նոսա՝ ոչ լսեն»: Որոց ի դէպ ելանէ և բարբառ մարգարէին, թէ «Յաւուր յայնմիկ առից ի վերայ ձեր առակ, և ողբասցեն ողբս ձայնի և ասասցեն, թէ թշուառութեամբ թշուառացաք»: Զոր և առեալ իսկ և ազգականին իւրեանց Պաղոսի, թէ «Ողբալով ասեմ զթշնամեաց խաչին Քրիստոսի, որոց կատարածն կորուստ է»:

488 Մէ. Երթայ այնուհետև Քրիստոս ընդ երեկս աւուրն միաշաբաթուն՝ երևել աշակերտացն դրօքն փակելովք, ասէ աւետարանագիրն. և տուեալ զկենդանարար ողջոյնն, և բազում ուրախութիւն աշակերտացն արարեալ: Անդ կատարէր նուագ սաղմոսարանին, թէ «Տէր Աստուած մեր երևեցաւ մեզ. արարէ՛ք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկիւնս սեղանոյ»: Եւ զի՞նչ իցեն ան-

485 Այնուհետև պահապանները դիմեցին քաղաք և այսպես ազդարարեցին ու հայտնի դարձրեցին աստվածագործ հարությունը, մինչև որ գիշերը կանայք գերեզմանից եկան ավետելու աշակերտներին իրենց տեսած հրաշքները: Նույնպես և պահապանները ոգեսպառ և սրտաբեկ ընկան քաղաք, եղածը պատմելով քահանաներին ու աշակերտներին, մանավանդ հուզված ու գրգռված ամբոխին, շատերին երևալով քաղաքում:

486 Այսպիսով կատարվեց մարգարեի խոստացածը. «Բացելու եմ ձեր գերեզմանները, ասում է Տերը, և ձեզ հանելու եմ ձեր գերեզմաններից»: Դարձյալ ասում է Եսային. «Կհառնեն մեռյալները, և կկանգնեն գերեզմանում եղածները, քանզի քեզանից եղած ցողը նրանց կբուժի»: Թերևս նա ակնարկեց Քրիստոսի կենդանարար արյունը, որը խաչի վրա թափվեց ամենքի համար: Եվ որպեսզի հայտնի դարձնի, թե այնտեղ մարգարեացավ, նա խոսքը վերաբերեց աշակերտներին: «Գնա, իմ ժողովուրդ, մտիր քո շտեմարանները, փակիր քո դռները և մի առ ժամանակ թաքնվիր»:

487 Իսկ խաչ հանողների կամակոր ազգը, որը խլացած և կուրացած էր ճշմարտությունից, ոչ մի օգուտ քաղեց ոչ կենդանացածների պատմությունից, ոչ մեռելների երևալուց և ոչ էլ աստվածահաղթ հարության ահավոր նշաններից: Քանզի նրանց մասին է, որ ամենագետը առականերով խոսեց, հաշվելով այն, ինչ պատահելու էր մեծատունին. «Եթե նրանք Մովսեսին ու մարգարեներին չլսեցին, ապա եթե մեռելներից որևէ մեկը զա նրանց մոտ, չեն լսելու նրան»: Նրանց էր վերաբերում նաև մարգարեի խոսքը, թե «այն օրը ես ձեր մասին առակ եմ ասելու և նրանք ձայնով ողբալու են ու ասելու, թե՛ մենք խիստ թշվառությամբ թշվառացանք»: Այդ ողբը իրոք իրենց ազգակից Պողոսը բարձրացրեց, թե «ողբալով եմ ասում Քրիստոսի խաչի թշնամիների մասին, որոնց վախճանը կորուստն է»:

488 Մէ. Այնուհետև զնում է Քրիստոս միաշաբաթ (կիրակի) օրվա երեկոյան և երևում աշակերտներին փակ դռներից ներս, ինչպես ասում է ավետարանագիրը: Եվ տվեց նա կենդանարար ողջույնը և աշակերտներին բազում ուրախություն պատճառեց: Ապա կատարեց Սաղմոսարանի նվազը (երգը), թե «մեր Տեր Աստվածը երևաց մեզ, ուրախության տոն արեք շատ կանուխ մինչև սեղանի (խորանի) անկյունները»: Եվ ի՞նչ են սեղանի (խորանի)

կիւնք սեղանոյն՝ եթէ ոչ զխաչն նշանակէ, որ և անկիւնս իսկ ցուցանէ խաչին շորս:

489 Մինն ընդ երկիր ցցեալ, զի յայտնեսցէ զննել զՏեառն գարշապարսն յերկրի. զի ի վերայ վիմին հաստատութեան շինեսցէ զիցէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցւոյ. որպէս և մարգարէն գուշակեաց, թէ «Ի վերայ վիմին կացոյց զիս Տէր, զի անշարժ առնիցէ»: Իսկ զբուն անկիւնն՝ զկատարն ի վեր ուղղեալ, զի այն անկիւնն (որ) ի վեր կոյս ուղղեալ է իբրև զկշռուած սահմանի, զբրնութիւն այնորիկ, որ ի նորայն ի վերայ բազմեցաւ՝ ի վեր կոյս հաստանիցէ և անոր հայեցուցեալ զտեսողսն, ի Հայրն ի գլուխն Քրիստոսի, և զբնութիւնն ցուցանիցէ: Իսկ աչ անկիւնն՝ ցուցանէ զզօրութիւն աշոյ բազկի. աշովն զուրախութիւն արդարոցն զուարթութեան՝ պարզեացն պատրաստելոց պսակացն զարդուն ցուցանէ: Իսկ ահեակ անկիւնն՝ զտանջանսն նշմարեցուցանէ զմեղաւորացն:

490 Վասն զի ունի սեղանն շորս անկիւնս, որ է խաչն. և յիւրաւի սեղան, զի եղև վերընկալ տէրունական մարմնոյն ճշմարիտ պատարագին որ մատեաւ Հօր: Յիրաւի և շորս անկիւնս ասէ, զի ուղղեացի ընդ շորս անկիւնս ամենայն երկրի, և զամենայն տիեզերս ուրախ արացէ յայսմ սեղանոյ, զերկնաւորս և զերկրաւորս, և զսանդարամետականսն, և զհիմնացեալսն, որ են առաքեալքն և մարգարէքն: Եւ զերկնաւորսն՝ զհրեշտակս, զզօրսն հոգեղէնս. որոց կարի իսկ ուրախութիւն եղև և լինի ընդ անկարծակամ դարձ կենացն: Եւ մարդիկ իսկ երկրաւորք՝ որ կեցին և դարձան առ Տէր. և զուր արդ կամիք կեալ այցելութեամբն Քրիստոսի: Եւ սանդարամետականքն՝ ննջեցեալքն, զորս փրկեաց զալստեամբն իւրով: Քանզի խաչն, որ կանգնականն՝ զյաղթականն ցուցանէ, վերնանկիւնն զյաղթութիւնն ցուցանէ:

491 Իսկ յայսմ սեղանոյ վայելեցին նախ առաքեալքն, զի տեսին զյարութիւն նորա և ցնծացան. և լցաւ կատարեցաւ այն որ ասէն, թէ «Արարէ՛ք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկիւնս սեղանոյ»: Անդ կատարէր և նուագ սաղմոսարանին, թէ «Զերձ լինէն զքուրձ իմ և ինձ զգեցոյց զուրախութիւն»: Որոց ցուցեալ զընշանս շարշարանացն յարուցելոյն. որում վկայէ Պաւղոս, թէ «Այսու-

անկյունները, եթե ոչ այն, որ դա նշանակում է խաչը, որը շորս անկյուններ է ցույց տալիս:

489 [Անկյուններից] մեկը ցցեց երկրի վրա, որպեսզի ցույց տա տիրոջ գարշապարը երկրի վրա դնելը, որպեսզի հաստատուն վեմի վրա շինի ու դնի եկեղեցու հիմքերի բարձրությունը: Ինչպես և մարգարեն է գուշակել, թե «Տերն ինձ կանգնեցրեց վեմի վրա, որպեսզի անշարժ դարձնի»: Ապա բուն անկյունը՝ կատարը վեր ուղղեց, որպեսզի այդ վեր ուղղված անկյունը որպես հավասարակշռություն, դեպի վեր բարձրացնի նրանց բնությունը, որոնք նրա վրա հենվեցին, և այսպիսով տեսնողները տեսնեն Հորը, Քրիստոսի գլուխը և ցույց տան նրա բնությունը: Իսկ աչ անկյունը ցույց է տալիս աչ բազկի զորությունը, աշովը ցույց է տալիս արդարների գլարթության ուրախությունը, պատրաստված պարգևները, պսակների զարդարանքը: Իսկ ձախ անկյունը ցույց է տալիս մեղավորների տանջանքները:

490 Քանզի սեղանը (խորանը) շորս անկյուն ունի, որը հենց խաչն է, և դա իրոք սեղան է, քանզի նա ստացավ տերունական մարմնի ճշմարիտ պատարագը, որը Հորն էր մատուցված: Հիրավի նա շորս անկյուն է հիշում, որպեսզի ամբողջ երկրի շորս անկյուններին ուղղի և ուրախանա այս սեղանից ամենայն տիեզերքը՝ երկնավորները և երկրավորները, սանդարամետականները (դժոխական) և հիմնացյալները, որոնք առաքյալներն են ու մարգարեները: Երկնավորները հրեշտակներն են, հոգեղեն զորքը, որը շատ ուրախություն է ունեցել և ունենում է կյանքի անկասկած վերադարձին: Իսկ մարդիկ են երկրավորները, որոնք ապրում էին և դարձան Տիրոջը և զուր արդ կամենում եք ապրել Քրիստոսի այցելությամբ: Սանդարամետականները ննջեցյալներն են, որոնց փրկեց իր գալստյամբ: Քանզի խաչը, որը կանգնեցված է, ցույց է տալիս հաղթականին, իսկ վերնանկյունը ցույց է տալիս հաղթությունը:

491 Այդ սեղանից նախ վայելեցին առաքյալները, քանզի տեսան նրա հարությունը և ցնծացին: Լրացավ-կատարվեց այն, որ ասվել էր, թե «ուրախության տոներ կատարեցեք կանխավ մինչև սեղանի անկյունները»: Այնտեղ կատարվեց և սաղմոսարանի նրվագը (երգը), թե «Ինձ ազատեցիր իմ քուրձից և ինձ ուրախություն հագցրիր»: Սրանք ցույց են տալիս հարուցյալի շարշարանքների նշանները, որի մասին վկայում է Պողոսը, թե «այսուհետև

հետև ոչ մեռանի, և մահ նմա ոչ ևս տիրէ»: Եւ քանզի սքանչելագործ է և անհասական ի բննողաց, և ամենայն անհնարականաց հնարաւոր. զի որպէս յառաջ քան զչարչարելն պարգևեաց զկենդանարար մարմին իւր և զարիւն աշակերտացն, առ ի յայտ առնելոյ թէ ինքնակամ շարչարի՛ նոյնպէս և յետ յարութեանն ցուցանէ յանձին զնշան բեւոսցն. յայտ արարեալ թէ չէին բաւական վէրքն արդելու ի գերեզմանի զբժիշկն վիրաւորաց:

492 Նոյնպէս և ճաշակեալ ընդ աշակերտան ի նոր արքայութեանն, զի յայտ արասցէ, թէ որ յանկարօտ և յանճաշակ արքայութեանն ճաշակել զիտէ՝ նոյն և յառաջ քան զչարչարանսն ի քաղցական և ի դարմանաւոր աշխարհիս լի և անկարօտ ամենալցոցցն շրջէր: Այլ զոր օրինակ անդ առ ի հաստատելոյ զաշակերտան ճաշակեաց, նոյնպէս և աստ՝ առ ի հաւատարիմ առնելոյ աշխարհի քաղցեալ. եթէ արդարև իսկական Որդին Աստուծոյ եղև ըստ ժամանակի և որդի մարդոյ, զի կեցուցէ զաշխարհ: Վասն որոյ և կանխասաց եղեալ մարգարէին, թէ «Աստուած յաւիտենական, Աստուած, որ հաստատեաց զծագս երկրի, ոչ քաղցիցէ և ոչ վաստակեսցի, և ոչ զոյ քննութիւն իմաստութեան նորա»: Երևի և Կղէտպեանց ումեմն ի ճանապարհին Եմմաուուայ, և առաջի եղեալ նոցա զաւանդեալս մարգարէականս, որ վասն նորա վկայեալ:

493 ԾԸ. Յետ այսորիկ երևեալ աշակերտացն առ Տիրերական ծովուն, և արարեալ նշանս առ ի հաստատելոյ զնոսա, և յայտ արարեալ նոցա, թէ ոչ սակաւիկ ինչ կասեցուցեալ զերեզմանին զաստուածագործ զօրութիւնն. այլ որպէս և առ ծննդեամբն, և յառաջ քան զչարչարանսն և ի շարչարանսն՝ նովին զօրութեամբ և յետ յարութեանն: Որում և վկայեաց իսկ երանելին Պաղոս, թէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս յաւիտենից»:

494 Յիշեցուցանէ ապա աշակերտացն և վկայ ածէ զյառաջագոյն ասացեալսն իւր և ասէ. «Այս բանք են զոր խօսեցայ ընդ ձեզ՝ մինչ առ ձեզն էի, թէ պարտ է ընդ ամենայն զրելոցն յօրէնսրն Մովսիսի և ի մարգարէս և ի սաղմոսս վասն իմ». և փշեաց ի նոսա Յիսուս և ասէ. «Առէ՛ք զՀոգի սուրբ»: «Եւ յայնժամ երաց զմիտս նոցա՝ իմանալ զգիրս, և ասէ ցնոսա, թէ այսպէս պարտ էր շարչարել Քրիստոսի և յառնել ի մեռելոց յաւուր երրորդի»:

լի մեռնի և մահն այլևս չի տիրի նրան»: Նա սքանչելագործ է, բննողներին անհասանելի և ամեն անհնարը հնարավոր դարձնող: Քանզի ինչպես շարչարանքից առաջ իր կենդանարար մարմինը և արյունը պարզեց աշակերտներին հայտնելու համար, թե ինքնակամ շարչարվեց, նույնպես և հարությունից հետո իր անձի վրա ցույց է տալիս բեռների նշանը, հայտնի դարձնելու, թե վերքերը բավական չէին գերեզմանում պահելու վիրավորների բժշկին:

492 նույնպես և ճաշակեց աշակերտների հետ նոր արքայության մեջ, որպեսզի ցույց տա, թե ինքը, որ անկարօտ և հաճելի արքայության մեջ գիտի ճաշակել, նույնպես և շարչարանքներից առաջ շրջում էր քաղցի և դարմանի կարոտ աշխարհում, ինքն անկարոտ, սակայն այլոց լիացնելով: Բայց ինչպես այնտեղ ճաշակեց աշակերտներին հաստատելու համար, այնպես և այստեղ քաղցած մնաց աշխարհին համոզելու, թե արդարև իսկական Աստուծո որդին ծնվել էր հենց ժամանակին իբրև մարդու որդի, որպեսզի աշխարհն ապրեցնի: Այս առթիվ մարգարեն կանխասաց եղավ ասելով, թե «Հավիտենական Աստվածը, Աստվածը որ հաստատեց երկրի ծալրերը, չի քաղցի և չի հոգնի և նրա իմաստությունը չի զբնրնվի»: Երևաց նաև Կղեոպյանց Եմմաուուի ճանապարհին և նրանց առջև պարզեց մարգարեական ավանդները, որոնք նրա մասին են վկայում:

493 ԾԸ. Դրանից հետո երևաց աշակերտներին Տիրերական ծովի մոտ, հրաշքներ կատարեց նրանց [հավատը] հաստատելու համար և նրանց հայտնեց, թե գերեզմանը նույնիսկ սակավիկ չափով չի կասեցրել աստվածային զորությունը: Սակայն ինչպես իր ծննդյան ժամանակ և շարչարանքներից առաջ ու շարչարանքների ժամանակ, նույն զորությունն ուներ նաև հարությունից հետո: Որի մասին վկայել է նաև երանելի Պողոսը, թե «Հիսուս Քրիստոս երեկ և այսօր նույնը և հավիտյանս հավիտենից»:

494 Ապա հիշեցնում է աշակերտներին և վկա է բերում նախապես ասվածը, թե «այս խոսքերն են, որ խոսեցի ձեզ, մինչդեռ ձեզ մոտ էի, թե պետք է կատարվեն Մովսեսի օրենքում, մարգարեների մոտ և սաղմոսներում բոլոր զրվածները իմ մասին»: Հիսուս շունչ փչեց նրանց վրա և ասաց՝ «Առեք սուրբ հոգին»: «Այն ժամանակ նա բացեց նրանց մտքերը՝ ճանաչելու Գրքերը և ասաց նրանց, թե այսպես պետք է շարչարվեր Քրիստոս և երրորդ օրում մեռելներից հարություն առնելը»:

495 Եւ իբրև կատարեաց զուխտադրութիւնն Աստուծոյ վասն հրէական ազգին, զորոց և ամբաստան եղեալ յառաջագոյն ասելովքն, «Իմ եթէ չէր եկեալ և խօսեցեալ ընդ նոսա՝ մեզ ինչ ոչ գոյր նոցա. բայց արդ չիք պատճառք վասն մեղաց իրենանց, զի տեսին զգործս իմ, զոր ալ ոչ ոք գործեաց, և ատեցին զիս և զՀայր իմ», — դարձուցանէ այնուհետև զլուսաւոր վարդապետութիւնն իւր ի հեթանոսս. որով ածեալ ի կատարումն զառաջապատում պատգամս Եսայեայ, թէ «Ետու զքեզ յուխտ ազգին և ի լոյս հեթանոսաց՝ լինել փրկութիւն մինչև ի ծագս երկրի»:

496 Եւ հանեալ զաշակերտսն ի լեանն Զիթենեաց և հաստատեալ միաւորական ճշմարտութեամբն, ասելով, թէ «Գնացէ՛ք այսուհետև աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, և մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ»: «Եւ ամբարձեալ զձեռս իւր օրհնեաց զնոսա. և ընդ օրհնելն վերացաւ յերկնիս», ասէ ատարանագիրն. զի կատարեսցի երգ սաղմոսարանին, թէ «Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ»: Որոց հրաման տուեալ, թէ «Նըստարո՞ւք յԵրուսաղէմ, և ես առաքեցից զաւետիս Հօր իմոյ ձեզ». որով եկեալ ի վախճան Ամովսական բարբառն, թէ «Որ շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր, և զաւետիս իւր յերկիր հաստատէ»:

497 ԾԹ. Ակն արկեալ մեզ այսուհետև ի վախճան ասացելոցս, ճառս ի մէջ առնուլ զքրիստոսապատում ատեանցն խոստացելոց վասն մխիթարութիւնաբեր (աղբեր) Հոգւոյն սրբոյ: Մանաւանդ զի առնթեր ևս ունիցիմք զղիւրահասոյց քաջալերիչն զերանելին Ղուկաս, որ իրագէտ և միջամուխ քրիստոսագործ իրացն կատարելոց ճանաչի. վասն որոյ և բարձրապատում իսկ հնչեցուցանէ ի սկզբքանն տիեզերախօս ատետարանին ասելովն, թէ «Կամ եղև և ինձ, որ ի սկզբանէն զհետ երթեալ էի ամենայնի ճշմարտութեամբ՝ կարգաւ գրել քեզ, քաջ թէ՛ոփիլէ, զի ծանիցես զբանիցն որոց աշակերտեցարն զճշմարտութիւն»:

498 Եւ քանզի համառօտ բանիւք առ ի կատարած ատետարանին իւրոյ զերկանշու ճանապարհն Քրիստոսի նշանակեաց՝ առնու դարձեալ յառաքելանշան յերկրորդ մատենին զորպիսութիւն իրացն կարգել. և միանգամայն իսկ զառաջագիր ատետարանն յիշատակելով՝ սկիզբն զնէ առաքելագործ Գրոյն, նշանակեալ և զնոյն Թէոփիլոս. «Զբանն առաջին զոր արարի վասն ամենայնի, ո՛ր Թէոփիլէ, զոր սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել»: Վասն որոյ և կարճապատում շարեալ ի վերանալն փութալ և լուսաւորագոյն ևս

495 Երբ հրեա ազգին վերաբերյալ Աստուծո յուխտադրութիւնը կատարվեց, որին նա նախապես անբաստանել էր ասելով. «Եթե ես չգայի և շնոսեի նրանց հետ, նրանք հանցանք չէին ունենա, բայց արդ չկա արդարացում նրանց մեղքերին, քանզի տեսան իմ գործերը, որ ուրիշ ոչ ոք չի գործել և ատեցին ինձ ու իմ Հորը»: Այնուհետև իր լուսավոր վարդապետութիւնն ուղղեց հեթանոսներին և կատարման մասին առաջ բերելով Եսայիի առաջապատում պատգամները, թե «քեզ ազգին տվեցի որպես ուխտ և լույս հեթանոսներին, փրկութիւն բերելու մինչև երկրի ծայրերը»:

496 Նա հանեց աշակերտներին Զիթենյաց լեռը և հաստատեց միասնական ճշմարտութեամբ ասելով, թե «գնացեք այսուհետև աշակերտներ դարձեք բոլոր հեթանոսներին և մկրտեցեք նրանց հանուն Հոր և Որդու և Սուրբ Հոգու»: «Եվ բարձրացնելով ձեռքը, օրհնեց նրանց և օրհնելով վերացավ երկինք», ասում է ավետարանագիրը, որպեսզի կատարվի սաղմոսարանի երգը, թե «Աստված համբարձավ օրհնութեամբ»: Նրանց հրաման տվեց, թե «նստեցեք Երուսաղեմում և ես իմ Հոր ավետիսը ձեզ կառաքեմ», որով և կատարվեցին Ամովսի խոսքերը, թե «Նա իր համբառնալը երկնքում է կատարում և իր ավետիսը երկրի վրա հաստատում»:

497 ԾԹ. Այսուհետև ակնարկ գցենք այս աստվածների լրանալու վրա, ճառարանութիւն կատարենք խոստացված քրիստոսապատում ավետիսների մասին, որոնք վերաբերում են մխիթարութիւնաբեր Սուրբ Հոգուն: Մանավանդ որ առնթեր ունենք դյուրեմբունելի քաջալերիչ Ղուկասին, որը ճանաչված է որպես իրագետ և միջամուխ Քրիստոսի կատարած գործերին, և որի մասին բարձրապատում հնչեցնում է իր տիեզերախոս ավետարանի սկզբում ասելով, թե «ես էլ որ սկզբից այն ամեն ինչին ճշգրտութեամբ տեղեկացել էի, կամեցա կարդով գրել քեզ, ով քաջ թեոփիլոս, որպեսզի սովորած խոսքերիդ ճշմարտութիւնն իմանաս»:

498 Եվ քանի որ իր ավետարանի վերջում համառօտ խոսքերով նկարագրեց Քրիստոսի երկնաշու ճանապարհը, այս իր երկրորդ մատչանում՝ առաքյալների մասին [կրկին] զեպքերի որպիսութիւնն է կարգում և անմիջապես նախկինում գրված ավետարանը հիշատակելով, սկսում է առաքյալների գործոց Գիրքը, հիշելով նույն Թեոփիլոսին. «Նախկին պատմութիւնը, որ գրել էի ամեն ինչի մասին, ով Թեոփիլոս, որն սկսեց Հիսուս անել և ուսուցանել»: Դրա համար և կարճապատում շարեւով, աճապարում է

պատմեալ զհանգամանս վերանալոյն, զհրամանացն Քրիստոսի առ աշակերտսն, և զամպաշու ելս նորին, և զվկայութիւն հրեշտակացն իջելոցն վասն վերանալոյն Քրիստոսի, և զօրինակն միւսանգամ նորին գալստեանն»:

499 Յետ այնորիկ պայծառագոյն և առաւել սքանչելագոյն նըշանակէ զէջս Հոգւոյն սրբոյ յերկնից, թէ «Ի կատարել աւուրցն պենտեկոստէից էին ամենեքեան միաբան ի միասին. և եղև յանկարծակի հնչին յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ, և ելից զամենայն տունն յորում նստէին. և երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրև ի հրոյ, և նստաւ իւրաքանչիւր ի վերայ նոցա, և լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով, և սկսան խօսել յայլ լեզուս, որպէս և Հոգին տայր բարբառել նոցա»:

500 Տեսանե՞ա զբարձրանշան զհոշակատր և զանկարծահաս զմուտն Հոգւոյն սրբոյ: «Եւ եղև, ասէ, յանկարծակի հնչին յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ»: Եւ յայտ իսկ է, եթէ երկնաւորացն և երկրաւորացս ծանուցեալ զէջս Հոգւոյն սրբոյ, մանաւանդ թէ հանդերձ երկնաւորական զօրուն խաղացեալ զայլ: Որում յառաջընծայ եղեալ յերգս սաղմոսարանին՝ մարգարէն հայէր, որպէս ի բառասներորդ իններորդ սաղմոսին նուագի, թէ «Աստուած մեր յայտնապէս եկեսցէ, և հուր առաջի նորա գնասցէ, և շուրջ զնովաւ մրրիկ յոյժ. կոչեսցէ զերկինս ի վերուստ և զերկիր ի դատել զժողովորդ իւր և ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր»:

501 Եւ քանզի յառաջագոյն վկայութիւն եղեալ Հոգւոյն սրբոյ տանն Իսրայելի և ուխտ եղեալ քրիստոսամուտ գալստեանն՝ երկնիք և երկրաւ. երբեմն՝ թէ «Նայեցարո՛ւք, երկինք, և խօսեցայց, և լուիցէ երկիր զպատգամս բերանոյ իմոյ», և երբեմն՝ թէ «Լուիցէ երկին, և ունկն դիցէ երկիր, զի Տէր խօսեցաւ»:

502 Եկեալ այնուհետև ի դատաստան, կոչել զերկինս և զերկիր, դատել զժողովորդս: Վասն որոյ ամենափրկիչն նշանակեաց, թէ «Եկեալ յանդիմանեսցէ զաշխարհս վասն մեղաց, զի ոչ հաւատան յիս»: Քանզի տեղեկագոյնք և ընդելականք էին Հոգւոյն տունն իսրայելական առ ի գումարութենէ մարգարէիցն յարուցելոց և նոցին սքանչելեօքն: Եւ աշխարհի աննիազ երևեալ. որ և հեթանոսական ազգացն յայտնի եղեալ աստուածական Հոգւոյն զօրութիւն. և նշանակէ իսկ ծանուցեալ թագաւորացն՝ ասել փարաւոնի ցՅովսէփ,

վերանալը (համբարձումը) պատմել և առավել ևս լուսավորագոյն պատմելով վերանալու հանգամանքները, Քրիստոսի հրամանները աշակերտներին, նրա ամպաշու ելքը և իջնող հրեշտակների վկայութիւնը Քրիստոսի վերանալու մասին և նրա մյուս անգամ կրկին գալստյան օրինակը:

499 Սրանից հետո նա նկարագրում է Սուրբ Հոգու պայծառագոյն և առավել սքանչելագոյն վայրէջքը երկնքից, թե «Պենտեկոստի»՝ օրերի ավարտին ամենքը հավաքված էին միասին, և հանկարծակի հնչումն եղավ երկնքից սաստիկ հողմի նման և լըցրեց ամբողջ տունը, ուր նստել էին, և նրանց երևացին բաժանված լեզուներ կարծես թե կրակից և նստեցին յուրաքանչյուրի վրա: Ամենքը սուրբ Հոգով լցվեցին և սկսեցին այլ լեզուներ խոսել, ինչպես հոգին նրանց խոսել էր տալիս»:

500 Տեսնում ես սուրբ Հոգու բարձրանշան հոշակավոր և անհասկանալի մուտքը. «Եվ պատահեց, որ, ասում է, հանկարծակի հնչումն եկավ երկնքից սաստիկ հողմի նման»: Եվ հայտնի է, որ երկնավորներն ու երկրավորները իմացան Սուրբ Հոգու վայրէջքը, մանավանդ որ նա եկավ երկնավոր զորքով հանդերձ: Մարգարեն որ առաջընծա էր այս բանը [ասել] սաղմոսարանի երգերում, ինչպես նվագվում է (երգվում է) բառասունիններորդ սաղմոսում, թե «մեր Աստվածը հայտնապես կգա և նրա առջևից հուր է գնալու, շուրջը սաստիկ մրրիկ է լինելու, երկինքը կանչելու է ի վերուստ և երկիրը՝ դատելու իր ժողովրդին և իր մոտ հավաքելու իր սրբերին»:

501 Քանզի Սուրբ Հոգին հառաջագոյն վկայութիւն տվեց Իսրայելի տանը և ուխտ դրեց Քրիստոսի գալստյան համար երկրնքով ու երկրով, երբեմն ասելով՝ «Ուշ դիր, երկինք, որ խոսեմ, և թող երկիրը լսի իմ բերնի պատգամները», և երբեմն, թե «Երկինքը լսելու է և երկիրը ունկնդրելու, քանզի Տէրը խոսեց»:

502 Այնուհետև նա գալու է դատաստանի՝ կանչելով երկինքն ու երկիրը, դատելու ժողովուրդներին: Այս մասին ամենափրկիչը հայտարարեց, թե «Գալով հանդիմանելու է աշխարհը իր մեղքերի համար, քանզի չհավատացին ինձ»: Իսրայելի տունը լավատեղյակ և քաջածանոթ էր հոգուն շնորհիվ մարգարեների գնդի, որոնք հայտնվել էին և հայտնի էին իրենց հրաշքներով: Նրանք աշխարհում կարոտ չէին, և հեթանոս ազգերին ցույց տրվեց աստվածային հոգու զօրութիւնը: Նրանք հայտարարեցին և ծանոթացրին թա-

թէ «Ոչ գտանեմք զոք իբրև զբեզ՝ որ ունիցի զՀոգի Աստուծոյ»։ Նույնպէս և Քաղտասար ասաց Գրանիէլ, թէ «Գիտեմք զի Հոգի սուրբ Աստուծոյ զոյ ի բեզ»։

503 Կ. Այլ որդիքն Իսրայելի առաւել ևս յղփագոյնք և ստուարագոյնք մարգարէիւքն ճանաչէին։ Մեծն Մովսէս հանդերձ եօթանասուն և երկու ծերովքն յանապատի անդ. և ի պարզակական երկրին դասք դասք մարգարէից յարուցելոց յաւուրս թագաւորացն, որ ի Քաղաւորագիր մատենանսն կարգեալ կայ, որոց բնաւ ինքնապատում յայտնի արարեալ զմերձաւորութիւն Հոգւոյն։ Եսայի ասէ. «Հոգի Տեառն ի վերայ իմ». և Միքիէ, թէ «Ես լցայց Հոգով զօրութեամբ Տեառն»։ Իսկ Եղեկիելի միանգամայն յայտնի արարեալ զազգական զօրութիւն Հոգւոյն, ըստ պատմութեան կառանշան տեսլեանն։ Կամ նոյն ինքն իսկ յորժամ սքանչելակերպ զյարութիւնագործ տեսիլն պատմէր, թէ «Եղև ձեռն Տեառն ի վերայ իմ. և առ զիս Հոգի սուրբ, և տարաւ ի դաշտ մի, որ լի էր ոսկերօք զօրաց բազմաց, և ասէ ցիս. Որդի մարդոյ, իցէ՞ թէ կենդանի լինիցին ոսկերօք այդ. և ասեմ. Տէր Տէր, դու գիտես զայդ»։

504 Տեսանե՞ս զմարգարէն, ո՞րպիսի ճշմարտագոյնս տեղեկացեալ, յայտ առնելով զաստուածական պատիւ Հոգւոյն սրբոյ։ Ի միտ առ և զաստուածահրաման գործոցն զօրութիւն ի վերայ թանձրախուռն ոսկերացն հնացելոց, թէ ո՞րպէս առ իւրաքանչիւր յօդս յարեալք և պատուաստեալք և կենդանացեալք՝ կանգնեցան կացին. զի մի ի բանիցն և ի հրամանացն միայն, այլ առաւել ևս յիրացն կատարելոց առեալ տանիցիս զճշմարտութեանն բարձրութիւն։

505 Եւ արդ՝ նոյն բաւական և ամենակար Հոգին սուրբ, քննիչ խորոցն Աստուծոյ, որ յառաջագիր օրինօքն աւետարանեաց մարգարէական բարբառովք վասն կենսաբեր գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ՝ առաքեցաւ յաստուածական փառացն ի ժողով երկուտասանիցն ընտրելոց, «Ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր», և ճշմարտագոյն հաստատել վասն իրացն կատարելոց, որ Քրիստոսիւն գործեցան»։

506 «Եւ երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրև ի հրոյ». զի ականատես իսկ փայլեցուցէ զշնորհացն բարձրութիւն։ Եւ նոքա լցեալ Հոգով սրբով, որք և ի մերձաւորացն եպիբեալք, եթէ «արբեալք իցեն». այլ և էին իսկ արբեալք մարգարէական բաժակաւն։

զավորներին փարավոնի ասածը Հովսեփին, թե «Մենք շինք զըսնում քո նմանը, որն ունի Աստուծո հոգին»։ Նույնպես և Քաղտասարը ասել է Գրանիելին, թե «Գիտենք, որ Աստուծո սուրբ Հոգին քո մեջ է»։

503 Կ. Իսրայելի որդիները առավել ևս հայտնի էին որպես մարգարեներով հղփացած և լիացած՝ մեծն Մովսէսը յոթանասուներկու ծերերով հանդերձ անապատում, իսկ պարզակական երկրում խումբ-խումբ մարգարեները, որոնք ելան թագավորների օրոք և դա կարգված է Քաղաւորագիր մատյաններում (Գիրք թագաւորաց)։ Նրանք բոլորը պատմելով հայտնի դարձրին Հոգու մերձավորությունը։ Եսային ասում է՝ «Տիրոջ հոգին իմ վրա է»։ Եվ Միքիէն, թե «Ես լցվելու եմ հոգով Տիրոջ զօրութեամբ»։ Իսկ Եղեկիելը միանգամայն հայտնի դարձրեց հոգու ազդու զօրությունը, ըստ կառանշան տեսիլքի պատմութեան։ Կամ թե ինքն իսկ երբ պատմում էր սքանչելակերպ հարստութեան տեսիլքը, թե «Տիրոջ ձեռքը իմ վրա եղավ, Սուրբ Հոգին ինձ մտաւ է և տարավ մի դաշտ, որը լի էր բազում զօրքերի ոսկորներով և ասաց ինձ՝ մարդու Որդի, կարո՞ղ եմ այդ ոսկորները կենդանանալ, և ասացի՝ Տե՛ր, Տե՛ր, դու գիտես այդ»։

504 Տեսնո՞ւմ ես մարգարեն ինչպես ճշմարտագույնը տեղեկանալով, բացահայտում է Սուրբ Հոգու աստվածային պատիվը։ Նկատիք նաև աստվածահրաման գործերի զօրությունը, հնացած, թանձրախուռն ոսկորների նկատմամբ, թե ինչպես ամեն մի հոգակապ ելնելով, պատրաստվելով, և կենդանանալով կանգնեց։ Քանզի ոչ միայն խոսքերով ու հրամաններով, այլ առավել ևս կատարված բաներով կարող ես ըմբռնել ճշմարտութեան բարձրությունը։

505 Եվ արդ՝ նույն հզոր և ամենակարող Սուրբ Հոգին՝ Աստուծո խոսքերի քննիչը, որ առաջագիր օրենքներով մարգարեական ձայների միջոցով ավետարանել էր Աստուծո որդու գալուստը՝ առաքվեց աստվածային փառքի կողմից տասներկու ընտրյալների ժողովին «Իր մտա հավաքելու իր սրբերին» և ճշմարտագույն հաստատելու եղած գործերը, որոնք Քրիստոսի միջոցով կատարվեցին։

506 «Եվ նրանց երևացին բաժանյալ լեզուներ կրակի նման», որպեսզի աչքին տեսանելի ձևով փայլեցնի շնորհների բարձրությունը։ Իսկ նրանք Սուրբ Հոգով լցված էին և իրենց մերձավորները նրանց այլանում էին, թե «Հարբած են», և նրանք իրոք

Ձի նորա արբեալք և ուրախացեալք և միանգամայն ամենայն տիեզերաց առեալ բերեալ զբարձրութեանց ուրախութիւնս: Ձոր և ընդ նոցայն փոխանակ պատմեալ մարգարէին, թէ «Ուրախ եղէց և ցընծացայց ի քեզ». և դարձեալ՝ թէ «Արբեցայց յերեւել յերեսաց փառաց բոց». և եթէ «Բաժակ քոյ որպէս զանապակ արբեցոյց զիս». և թէ՛ Ողորմութիւն քո, Տէր, յառաջ մղեսցէ զիս». և յայտնի իսկ ծաւալեալ հոսեցան շնորհք Հոգւոյն սրբոյ:

507 Եւ իբրև հոր երևեալ՝ զի խոտանն այրեսցի, և ընտիրն լցցի բաժակօք ուրախութեան Հոգւոյն, անկարօտ գանձու պարգեւօքն որ ոչ անցանէ: Եւ նորա լցեալք անկարօտ հոսանօք Հոգւոյն՝ միանգամայն զամբարեսցին հրդեհական Հոգւոյն զօրութեամբ: Որոց բարեխնդրացն բարութեան ուրախութիւն պատրաստեցին, ամենայն տիեզերաց մատուակք եղեալ արբուցին ծարաւեաց, իսկ անհնազանդիցն արբուցին զկործանումն:

508 Ձի սկիզբն մատուակութեան՝ ժիր մարգարէն մանուկն Երեմիա ընթացեալ արբուց բազում լեզուաց զբաժակն հատուցման մեղացն և զդառնութիւն մահուն անկանգնական: Իսկ սորա միանգամայն արբին զհոր Հոգւոյն ուրախութեան, և եղեն մատուակք ընդ տիեզերս. ընթացան, պաշտեցին զանուշութիւն բաժակօքն քաղցրութեանց ուրախութեան արժանեացն ի բազմականս արքայութեան հարսանեացն: Իսկ յուլացն ծուլացելոց, անմտացն շքեւոցն խառնեցին և արբուցին զմրոր բաժակացն լեզւոյն դառնութեան, զի այրեսցին իսկ ընդ ըմպելն շրթունք իւրեանց և անձինք իւրեանց:

509 Արբ զայս բաժակ Անանիա և կինն իւր Սափիրա, և ոչ կարացին զօրել ուժոյ զօրութեան անոյշ զինւոյ նորա: Մարաւեցան արբին զմալլեցան, և պասքեցան ի մաղձոյն, որ թաքուցեալ էր ի փոր նոցա. շորացան երկմտութեան մեղօքն իւրեանց, և կիզան ի համոյ հրաբաժակ զինւոյն սաստիկ զօրութեանն: Արբ զայն բաժակ և կին ոմն Տաբիթա. բաժակ զինւոյն, որ արբուց և ննջեցոյց զնա՝ դարձեալ առողջութեամբ արդարութեան կանխեաց և յարուց զնա յուսովն: Արբ ի բաժակէն յայնմանէ և Կուռնելիոս, որ եղև արժանի բազմականին, և ետ բազմաց որ ընդ նմայն էին:

հարբած էին մարգարեական բաժակով: Նրանք հարբած էին, ուրախացած և միանգամայն ամբողջ տիեզերքին բերել էին բարձրութեանց ուրախութիւնները: Նրանց փոխարեն մարգարեն պատմում է, թե «Ուրախ եմ լինելու և ցնծալու եմ ի քեզ», և դարձյալ թե «հարբելու եմ քո փառքի երեսին երևալուն», և թե «Քո բաժակը, որպէս անապակ զինի, հարբեցրել է ինձ» և թե «Քո ողորմութիւնը Տէր, ինձ առաջ է մղելու», և հայտնապես Սուրբ Հոգու շրջանները ծավալվեցին և հոսեցին:

507 Եւ [Հոգին] իբրև հոր երևաց, որպեսզի խոտանը այրի և ընտիրը լցվի հոգու ուրախութեան բաժակների մեջ, անսպառ գանձի պարգևներով, որոնք շեն անցնում և նրանք լցված լինելով հոգու անսպառ հոսանքով, միանգամայն պայծառ վառվեն հրդեհող Հոգու զօրութեամբ: Բարին խնդրողներին բարութեան ուրախութիւն է պատրաստված և նրանք լինելով ամբողջ տիեզերքի մատուակներ, արբեցրին ծարավներին, իսկ անհնազանդներին արբեցրին կործանումով:

508 Քանզի մատուակութեան սկզբում ժիր մարգարեն երիտասարդ Երեմիան, առաջ ընթանալով բազում լեզուների խմբեցրեց մեղքերի հատուցման բաժակը և անխուսափելի մահվան դատնութիւնը: Իսկ սրանք (մարգարեները) միանգամայն խմեցին ուրախութեան Հոգու հորը և եղան մատուակներ տիեզերքի մեջ: Առաջ ընթացան և արքայութեան հարսանիքին արժանի բազմականներին անուշ խմիչք մատուցեցին ուրախ քաղցրութեան բաժակներով: Իսկ թուլացածներին ու ծուլացածներին, անմիտներին ու շփացածներին խառնեցին և արբեցրին դառն լեզի բաժակների մրորով, որպեսզի ըմպելու ժամանակ նրանց շրթունքներն ու անձերը այրվեն:

509 Այս բաժակը խմեց Անանիան և նրա կինը՝ Սափիրան և նրանք չկարողացան դիմանալ նրա անուշ զինու զօրութեան ուժին: Նրանք ծարավեցին, խմեցին, զմալլեցին և պապակեցին մաղձից, որ թաքնված էր նրանց փորում: Չորացան իրենց երկմտութեան մեղքերով և կիզվեցին հրաբաժակ զինու սաստիկ զօրեղ համից: Այդ բաժակը խմեց նաև մի կին՝ Տաբիթան: Գինու բաժակը, որ հարբեցրեց և ննջեցրեց նրան, դարձյալ արդարութեան առողջութեամբ բարձրացրեց նրան և հույսով հարութիւն տվեց: Այդ բաժակից խմեց նաև Կուռնելիոսը, որն արժանի էր եղել կոշտութեան և շատերին տվեց, որոնք իր հետ էին: Շմավոնի մատու-

Մատուակութիւն Շմաւոնի սկիզբն արար ուրախութեանց ի նմանէ, բաժական որ ի ձեռին նորա:

510 ԿԱ. Եւ ահա գայ պաշտէ զամենեւին, և եհաս ահաւասիկ մինչև առ ձեզ: Ահա լի են շտեմարանք այսր թագաւորի, և կազմ են մատուակք արբուցիչք. յօրինեալ են բաժակք ի մատունս, և յօրինեալ բազմականք ի տաճարս, կազմեալ զըմպելի քաղցր և անոյշ գինի ուրախութեան ամենեցուն, որ կամին ըմպել զնա հաւատովք: Կազմեալ է և զմրուրն դառնութեան խաւարին շարութեան՝ շարացն ըմպելին, այրիչն կործանման:

511 Արդ ահա զոր կամիք ըմպել՝ պատրաստ է երկորումք ստուգութիւն ձեզ մատուցանել: Արբէ՛ք զիմաստութիւն և մի՛ զանմըտութիւն, զողորմութիւն և մի՛ զբարկութիւն. զհաւատսն քաղցրութեան, և մի՛ զերկմտութիւն անհաւատութեան՝ զայրիչ հոռոյն շարութեան, որ տռչորէ ի գեհենի և ի խաւար տանի. այլ զհոր բաժակացն, որ լուսաւորեսցէ զձեզ յըմպելն ձերում զնա, և այրեսցէ զժանգ մեղաց տգիտութեան ձերոյ, և պահեսցէ զանձինս ձեր յուսով հաւատոց ձերոց:

512 Առաքեալքն երանելիք արբին և արբեցան, և ուրախ եղեն. և արբուցին տիեզերաց երկուք բաժակօք՝ որք կամեցան ըմպել գինչ կամեցան: Արբոյց և ձեզ աւադիկ յիմարութիւն տգիտութեան, և խառնեաց աւադիկ ձեզ դեղ բաժակ մահու. առէ՛ք արբէ՛ք արդ հաւատովք զբաժակն բժշկութեան կենաց անձանց ձերոց, զի փրկութեամբ ապրեսչիք յայրմանէն՝ որ գալոցն է:

513 Ահա հասեալ է բաժակն պատուհասի պատժոց յանձինս ձեր. առէ՛ք արբէ՛ք զբաժակն խաղաղութեան՝ որ լին է օգտութեամբ: Մարաւի լերուք ապաշխարութեան, զի խառնեսցի ձեզ մխիթարութիւն ուրախութեան: Արբէ՛ք զհոգին որդեգրութեան, և մի՛ զհոգին պղծութեան, զոր արբ Շաւուղ և տարազրեցաւ: Արբ Դաւիթ, և եմուտ յուրախութիւն Տեառն իւրոյ. նոյնպէս և դուք՝ թէ՛ կամիք միայն. բարերար է ուրախարարն, որ առաքեաց առ ձեզ զայս զառաքեալսս, որ եկին ձեզ յուրախութիւն, և բերին երկուս բաժակս, զմինն սաստից, և զմիւսն ուրախութեանց:

514 Զի այն, որ առաքեաց զերկոտասանսն իւր ընդ ամենայն երկիր մատուակս՝ նոյն առաքեաց և զայս զիւր վկայսս ի մէջ ձեր:

վակությունը նրանից եկող ուրախությունների սկիզբը դրեց իր ձեռքի բաժակով:

510 ԿԱ. Եվ ահա գալիս բոլորին սպասարկում է և ահավասիկ մինչև ձեզ է հասել: Ահա լի են այս թագավորի շտեմարանները և պատրաստ են արբեցնող մատուակները, բաժակները զրված են մատների մեջ և [պալատի] դահլիճներում (տաճար) դասավորված են կոշտների սեղանները: Քաղցր ըմպելիս և ուրախության անուշ գինին պատրաստել է ամենքի համար, որոնք կամենում են այն ըմպել հավատով: Պատրաստել է նաև շար խավարի դառնության մրուրը՝ շարերի ըմպելին, որն այրում է մինչև կործանում:

511 Արդ, ինչ որ կամենաք ըմպել, պատրաստ է երկու ձևով ձեզ մատուցվելու: Խմեցեք իմաստությունը և ոչ անմտությունը, սողորմությունը և ոչ բարկությունը, քաղցրության հավատը և ոչ անհավատության երկմտությունը՝ շարության այրիչ հոռուր, որ տռչորում է գեհենում և տանում դեպի խավար, այլ [խմեցեք] բաժակների հուրը, որ լուսավորելու է ձեզ այն ըմպելու ժամանակ և այրել տանելու է ձեր տգիտության մեղքերի ժանգը, իսկ ձեր անձերը փրկելու է ձեր հավատի հույսով:

512 Երանելի առաքյալները խմեցին, արբեցին և ուրախ եղան և երկու բաժակով արբեցրին ամբողջ աշխարհը՝ նրանց, ովքեր խմեցին ինչ կամեցան: Ահավասիկ տգիտության հիմարությունը ձեզ արբեցրել է և [տվել] մահու բաժակը՝ թույնով խառնված: Արդ, վերցրեք հավատով արբեցեք ձեր հոգիների կենաց բժշկության բաժակից, որպեսզի փրկությամբ ազատվեք այրվելուց, որը գալիք է:

513 Ահա պատժի, պատուհասի բաժակը հասել է ձեզ [սակայն] առեք խմեցեք խաղաղության բաժակը, որը լի է օգտակարությամբ: Մարավ եղեք ապաշխարության, որպեսզի ձեր վրա լցվի ուրախության մխիթարությունը: Խմեցեք որդեգրության հոգին և ոչ հոգին պղծության, որով արբեց Շավուղը (Սավուղը) և տարագրվեց: Խմեց Դավիթը և մտավ իր Տիրոջ ուրախության մեջ: Նույնպես և դուք [կամենեք], եթե միայն կամենաք: Ուրախարարը բարերար է, նա ձեզ է ուղարկել այս առաքյալներին, որոնք եկան ուրախացնելու, բերին երկու բաժակ՝ մինը սպառնալիքների և մյուսը՝ ուրախությունների:

514 Քանզի նա, որ իր տասներկու [աշակերտներին] առաքեց ամբողջ երկրի մեջ որպես մատուակների, նույնը և ձեր մեջ

Եւ զի արբեալք էիք դուք մոլորութեամբ մեղաց ձերոց՝ արբուցին ձեզ զմրուր պատուհասին որ եհաս ձեզ, զի մահուամբն իւրեանց եղեն մատուակք ճշմարտութեան Աստուծոյ աւետեացն առ ձեզ, քարոզեցին նորա նեղութեամբք իւրեանց, և խառնեցին զարիւնն իւրեանց յերկուս բաժակս, զի խրատեսցեն զանմտութիւն կուրութեան սրտից ձերոց: Եւ դարձեալ պատրաստեսցեն յառաջիկայսն բաժակս ուրախութեան ձերոց, զի մահու կենդանութեան բաժակօք ուրախ արասցեն զձեզ, զոր ինքեանքն արբին:

515 Վասն զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն արարածոց, զի խոնարհեցաւ ի բաժակ խոնարհութեան մահու անարգութեան՝ ինքնակամ իւրովք կամօք, և արբ զհամբերութիւն շարշարանաց բաժակին ինքնալօծար խոնարհութեամբն. վասն այսորիկ ամենայն առաքինի վկայք ճշմարտութեան և Աստուածութեան նորա ետուն նեղութեան զանձինս իւրեանց, զի իւրեանց նեղութեամբք և վշտօքն զոր կրեցին՝ վկայք լիցին այնորիկ որ կամօք կրեաց զայն, զի զմեր անարգութիւնս բարձցէ և զմեր շարշարանս յանձն առցէ և մերում մահուն հաւասարեսցէ հաճութեամբ կամաց իւրոց. զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև, և որպէս կամեցաւ՝ արար: Զի զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ, և խառնեաց յանխառն Աստուածութիւնն, զի տացէ մեզ զիւր անմահութիւնն և զանշարշարութիւնն: Զապականացու մարմինս խառնեաց յանապականութիւն Աստուածութեանն, զի զբնութիւնս մեր անապականս գործեսցէ:

516 Եւ արդարքս այս ցանկացան Տեառն մահու լինել վկայք իւրեանց մահուամբն՝ այնմ, որ զմեռելութիւն արարածոց կենդանացոյց մահուամբն իւրով: Զի ցանկալի եղև մահ՝ մահուամբ Աստուծոյ մերոյ, որ վասն մեր արբ զբաժակն մահու, և ետ ըմպել մեզ զբաժակն անմահութեան: Վասն զի այս մահ՝ ժամանակեան է, զի միւսանգամ նորոգեսցուք ի փառս յարութեանն անփոփոխ կենացն մշտնջենականաց: Որպէս ինքն Տէրն ասէ ի սրբում յաւետարանին, թէ «Արդարև արդարև ասեմ ձեզ, զի եթէ ոչ հատն ցորենոյ յերկիր անկանի և մեռանի՝ լոկ միայն հատ կայ. բայց ի մեռանելն՝ բազմապատիկ փառաւորի, և պտղաբերէ տոհմականաւ»:

517 ԿՔ. Իսկ ամենայն վարք երկրի կենաց նման են վարուց մշակութեան երկրաբուղխ արմտեաց. վասն զի սերմանի նախ սերմն յարգանդ, և ապա ծառացեալ ծաղկի մարդահասակ պատկեր

առաքեց իր այս վկաներին: Բայց որովհետև դուք արբեցած էիք ձեր մեղքերի մոլորութեամբ, ձեզ արբեցրին ձեզ հասած պատուհասի մրուրով, որպեսզի իրենց մահվամբ ձեզ մոտ մատուակներ լինեն Աստուծոյ ավետիսների ճշմարտութեան: Նրանք քարոզեցին իրենց նեղութիւններով և լցրին իրենց արյունը երկու բաժակի մեջ, որպեսզի զգուշացնեն ձեր սրտերի կուրութեան, անմտութեան համար և դարձալ պատրաստեն սույն բաժակները ձեր ուրախութեան համար, որպեսզի [իրենց] մահվան միջոցով ուրախացնեն ձեզ կենդանութեան բաժակներով, որից իրենք խմել էին:

515 Քանզի տեսան Տիրոջը և արարածների Արարչին, որը ինքնակամ իր ցանկութեամբ խոնարհվեց խոնարհութեան բաժակի ու մահու անարգութեան և ինքնահոգեմար խոնարհութեամբ խմեց շարշարանքի բաժակի համբերութիւնը: Դրա համար ճշմարտութեան և նրա Աստվածութեան բոլոր ճշմարիտ վկաները իրենց անձերը նեղութեան մատնեցին, որպեսզի իրենց նեղութիւններով ու վշտերով, որ կրեցին, վկաներ լինեն նրան, որ կամավոր կերպով կրեց այն՝ մեր անարգութիւնը վերացնելու, մեր շարշարանքները հանձն առնելու և իր հաճելի կամքով մեր մահվան հատուցումը տալու համար: Քանզի, ինչպես կամեցավ, ինչ կամեցավ, կատարվեց և ինչամար: Քանզի, ինչպես կամեցավ, ինչ կամեցավ, կատարվեց և ինչպես կամեցավ գործեց: Նա մեր հողեղեն բնութիւնը հագավ և միաձուլեց անխառն Աստվածութեանը, որպեսզի մեզ տա իր անմահութիւնը, անվշտութիւնը և անշարշարութիւնը: Ապականացու մարմինը խառնեց Աստվածութեան անապականութեանը, որպեսզի մեր բնութիւնը անապական դարձնի:

516 Այս արդարները ցանկացան իրենց մահվամբ վկաներ լինել Տիրոջ մահվան, որն իր մահվամբ կենդանացրեց արարածների մեռելութիւնը: Քանզի մեր մահը ցանկալի դարձավ մեր Աստուծոյ մահվամբ, որ մեզ համար խմեց մահվան բաժակը և մեզ տվեց խմելու անմահութեան բաժակը: Վասն զի այս մահը ժամանակավոր է, որ մյուս անգամ նորոգվենք, անփոփոխ, մշտնջենական կյանքի, հարութեան փառքի մեջ: Ինչպես Տերը ինքն ասում է իր սուրբ Ավետարանում, թէ «Արդարև ասում եմ ձեզ, եթե ցորենի հատը երկիր չընկնի և չմեռնի, լոկ միայն հասկ կմնա, բայց մեռնելով, բազմապատիկ կփառավորվի և առատ բերքով կպտղաբերի»:

517 ԿՔ. Իսկ ամենայն երկրային էակների կյանքը նման է երկրաբուխ արմտիքի մշակութեան կյանքին, քանզի նախ սերմը արգանդի մեջ սերմանում է, ապա մարդահասակ ծառանում, ծաղ-

Աստուածութեանն. զի որպէս վերագոյնն ասացաք, թէ «Մարդ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ» իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ. որպէս զվարս օրինակաց ի բնարմատէն կարգեցաք ձեզ:

518 Արդ՝ առ մարդն վարել և սերմանել զերկիր, զի անդէն ե-
զաւ նմա հրաման, թէ «Զինչ վարեսցէ մարդ՝ զնոյն և հնձեսցէ»: Եւ սոյն տուաւ ի խելամտութիւն՝ իմանալ մարդկան զառ ի յայտ-
նեօքս ի ծածկեալ յաներևոյթն սերմանել և հնձել. զի ընկալցին յուսով զհամբարսն պատրաստեալս. զի զինչ և վաստակեսցէ մարդ աստուածապաշտութեան պատուիրանօքն՝ անդ ի պատրաստեալ հան-
դերձելուսն ընկալցի զպտուղսն:

519 Սոյն օրինակ որպէս մշակութիւնն, զի նախ վարս վա-
րեալս ցելեալս կակղեալս հերձեալս, ակօսածի՞ց պատառեալ զեր-
կիրն սևահոշտեալ, պարարտացուցեալ՝ նախ քրտնաբեր աշխատու-
թեամբ հատանիցեն զընդվայր արմատն մուկբոյսս, տարապարտ
աճումն սիզաբոյս բանջարոցն, և ապա սերմանել զսերմանիս զօգ-
տակարն ցանից:

520 Սոյն օրինակ և քարոզութիւն Աւետարանին, եթէ ոչ նախ
հասցէ որ զպարտս պատժապարտութեան իւրալոցն ընդվայրաբոյս
սովորութեան անարժանացն, կամասէր կամազնաց ինքնակամ մե-
զացն: Որպէս և այժմիկ առ ձեզ տեսանեմք. զի թէ ոչ խլեսջիբ դուք
ի մտաց ձերոց զարմատս ընդվայրաբոյսս վնասակարս կորուսիչս
մեղացն, որ ի ձեզ արմատացեալ են և պատեալ զոստովք մտաց
ձերոց՝ առ ի խափանել զծաղիկս և առ ի շտալ բերել զպտուղսն,
նա և միանգամայն իսկ ի դօսացուցանել, արկեալ զձեզ ի տարա-
կոյս անօրէնութեան, և կամ յանհիւթ ապառաժ տեղին, որ թէպէտ
վարել վարիցէ որ՝ սակայն անմասն եղեալ ի պտղոյն զրկի: Սոյն
օրինակ և դուք, եթէ ոչ խլեսջիբ ի ձէնջ զսննդեանն սովորութիւնսն՝
ոչ կարէք ընդունել զսերմնն, որ ի ձեզ պտուղ տայցէ զօգտու-
թեանն:

521 ԿԳ. Արդ՝ դուք, եղբարք, նայեցարո՞ւք իմաստուն մտօք
ընդ անձինս ձեր և խորհուրդ առեալ ձեզէն ի ձեզ՝ խորհեցարո՞ւք
և տեսէ՞ք զանձինս ձեր. զի Աստուած գթած և մարդասէր յայց ել
ձեզ և ետես, և ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կորուստն, այլ վաղագոյն
սպառնալեօք պատուհասիցն կոշեաց զձեզ ի դրունս ապաշխարու-
թեան մուծանել, զի կեցցիք և մի՛ մեռանիցիք: Զի անարժան խընդ-

կում Աստվածութեան պատկերով: Ինչպես վերևում ասել ենք, թե
«Մարդն ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծվեց» իմաստով յամբ, բա-
նականութեամբ, ինչպես արդեն պատմել ենք նրանց կյանքը, ով-
քեր օրինակելի են եղել:

518 Արդ, մարդը սկսեց երկիրը վարել ու սերմանել, քանզի
հրաման էր եղել, թե «ինչ վարի մարդը, նույնն էլ կհնձի»: Սույն
[խրատը] տվեց, որպեսզի մարդիկ խելամիտ լինեն և հայտնի
[աստվածներով] ըմբռնեն, որ պետք է սերմանել և հնձել այն,
ինչ ծածկված և աներևույթ է, որպեսզի հույսով ստանան պատ-
րաստված պաշարները, որ եթե մարդ վաստակի աստվածապաշ-
տութեան պատվիրաններով, հանդերձյալ [կյանքում] կստանա
պտուղները:

519 Այսպես է մշակութունը, քանզի նախ [մշակները] վար-
են վարում ցելում, կակղացնում, հերկում սևակոշտ երկիրը ակո-
սածից պատառելով պարարտացնում, սկզբից քրտնաբեր աշխա-
տութեամբ մուկբոյս արմատները ընդ վայր կտրելով (արգելելով)
սիզաբոյս բանջարեղենի տարապարտ աճումը, ապա սերմանում
են օգտակար ցանքի սերմերը:

520 Այսպես է և Ավետարանի քարոզութեանը: Նախ և առաջ
պետք է կտրել հեռացնել [մարդու] անձնական ավելորդ բուսած
անարժան սովորութեան կամասեր, կամապաշտ, ինքնակամ մեղ-
քերի պատժապարտութեան պարտքերը: Այդ բոլորը այժմ ձեզ մոտ
տեսնում ենք: Եթե ձեր մտքերից չխլեք հանք կորուսիչ մեղքերի
ավելորդ բուսած վնասակար արմատները, որոնք ձեր մեջ հիմնա-
վորված են ու ձեր մտքերում ճշուղավորված, և խանդարելով ծա-
ղիկներին ու թույլ շտալով պտղաբերել, նույնիսկ զոսացնում են
նրանց և ձեզ զցում անօրենութեան տարակույսի մեջ և կամ ա-
պառաժ անջուր տեղ, որը թեպետ և մարդ վարի, այսուհանդերձ
ամով և անպտուղ կլինի, նույն ձեռով և դուք, եթե՛ ձեզանից չհա-
նք ձեզ սնուցող սովորութեանները, շեք կարող ընդունել սերմը,
որը ձեր մեջ օգտակար պտուղ կտա:

521 ԿԳ. Արդ եղբայրներ, իմաստուն մտքով նայեցեք ձեր ան-
ձերին (հոգիներին) և խորհուրդ արեք դուք ձեր մասին, խորհեցեք
և տեսեք ձեր անձերը, քանզի Աստված՝ գթած ու մարդասեր, ձեզ
այցի է ելել ու տեսել և չի կամենում ձեր կորուստը, այլ վաղա-
գույն պատուհասների սպառնալիքով ձեզ կոչ արեց ապաշխարու-
թեան դուռը մտնել, որպեսզի ապրեք և շմեռնեք: Քանզի մարդիկ,

րոյ մարդիկն, որ անցին հեթանոսութեամբ իւրեանց և շեղեն արժանի գիւտի անձանց, որք ոչ կամեցան իմանալ զԱրարիչն իւրեանց, յառաջագէտ իմաստութեանն Աստուծոյ թողնալ զնոսա՝ որ ոչն էին լսելոց նորա հրամանացն, այլ պատրաստելում տանջանացն կանխութեանց նիւթեալք թղթեցան:

522 Արդ՝ պարտ է ձեզ կակղել զանդս մտաց ձերոց, և խլել զմեզսն գայթակղեցուցիչս յանձանց ձերոց, որ խափան առնեն արդարութեանցն ի ձեզ բուսոցն, այսինքն կռապաշտութեանցն սովորութիւնք, որ ի նախնեացն հետէ մոլորեալ դանդաշեցին, որ իբրև քուն ընդ արթունս եղեալ՝ յիմարակորոյս անմտեալք՝ ընդ վայր թարթափեցին ոչ ինչ յօգտակարսն, այլ յունայնութիւնս ի սնոտիս ի տարապարտս յանօգուտս, որ բնաւ ոչինչ իսկ են, ո՛չ օգուտ և ոչ վնաս ումէք: Օգուտ չեն, զի անշունչք են, անիմաստ անխաղացք, անշարժք լոկ: ոմանք կոփածոյք են և ոմանք կռածոյք, ոմանք խարտածոյք են և ոմանք ձուլածոյք, եղեալք ի մտաց ճարտարաց, հաստեալք ի վնասել: ընդ վայր և եթ աշխատեալք, զուր որ պաշտենն զնոսա: Ոչ կարեն զվնաս ինչ պահել ի նոցանէ, և ոչ այնչափ՝ թէ լու մի կամ ճանճ որ անօգուտ ընդ մարդկան է բնականա՛յ՝ քչել հանել ի տանէ պաշտօնէիցն իւրեանց: Եւ ոչ սարդքն, որ ելևէջս առնեն զնորիմբք պատկերօք և ձգեն զուստայնս իւրեանց զգլխովք նոցա՝ թէ զայն յանձանց ի բաց կարիցեն մաքրել: այլ ընդ վայր ի ներքոյ ժանգակեր փոշոտեալ հարեալ մաշին:

523 Եւ քարեղէն պատկերացն առեալ զքարաքոս ժանգոյն, զազրացեալ, կանաչացեալ, ներկեալ, և անփոյթք եղեալ տգեղանան: Իսկ զփայտեղէն պատկերսն որդանցն հարեալ՝ բոտոտակեր եղեալ մաշին: Իսկ հանդերձիկն որ զնորօք արկեալ՝ այն ցեցակեր մեցոտեալ փխրեալ եղծնեալ մաշեալ կորուսեալ ապականին: Զի թէպէտ և ումէք վասն նոցա անմտութիւնքն զոք ստիպեն փոյթ առնել՝ յախերկան կոտորել զանասունս իւրեանց ի զոհս ճենճերոյն զազրութեան պղծութեան շարաւոյն, սակայն նոյն խանձրահոտ մուրն և ծուխն այրեցածոյն ելեալ դիզեալ մածեալ զնորօք, իբրև

որոնք արժանի չեն փնտրվելու, իրենց կյանքն անցկացրին հեթանոսութեան մեջ, արժանի չեղան իրենց անձերը (հոգիները) գտնելու և չկամեցան ճանաչել իրենց Արարչին, ապա Աստուծո առաջագետ իմաստութունը լքեց նրանց, որոնք նրա հրամաններին չէին անսացել, այլ նեղվեցին իրենց համար կանխով պատրաստված տանջանքներով:

522 Արդ՝ դուք պարտավոր եք ձեր մտքերի անդաստանները կակղացնել և գայթակղեցուցիչ մեղքերը ձեր անձերից հեռացնել, քանզի դրանք խափանում են ձեր մեջ արդարութունը բուսնելուն: Դրանք են կռապաշտութեան սովորութիւնները, որոնք նախնիներից հասնելով, մոլորեցրել են. դուք եղել եք քնի մեջ, թեև արթուն [վիճակում] և հիմար ու անմիտ: Սրանք (աստվածները), որոնք ոչինչ իսկ են, ոչ օգուտ ունեն և ոչ որևէ վնաս, ձեզ քարշ տվեցին առանց որևէ օգուտ տալու, այլ միայն [տարան] ունայնութեան, սնոտութեան և տարապարտ անօգտակարութեան: Օգուտ չունեն, քանզի անշունչ են, անիմաստ, անփոփոխ ու անշարժ: Ոմանք կոփածո են, ուրիշները՝ կռածո, ոմանք խարտոցած, ուրիշները՝ ձուլածո, հնարված են ճարտարամիտների կողմից և ստեղծված վնասելու համար: Իզուր աշխատանք են թափում նրանք, որ պաշտում են նրանց: Նրանք չեն կարող վնասվել նրանցից: Ոչ էլ լվին կամ ճանճին, որ անօգուտ բնակվում է մարդու վրա, նրանք կարող են քչել, հանել իրենց պաշտողների տնից: Ոչ էլ սարդերին, որոնք նրանց պատկերների (արձանների) վրա ելևէջ են անում և նրանց գլուխների վրա իրենց ոստայնն են ձգում, կարող են իրենց վրայից մաքրել, այլ ժանգից կերված, փոշոտած անօգուտ մաշվում են:

523 Քարեղեն պատկերները (արձանները) ծածկվելով քարաքոս ժանգով, զազրանալով, կանաչելով, գունատվելով և անփոյթ թողնվելով տգեղանում են: Փայտեղեն պատկերները որդերի հարձակման ենթարկվելով, որդակեր լինելով, մաշվում են: Իսկ հանդերձները, որ նրանց վրա զցված են, ապա ցեցակեր, ապականված, փխրված, եղծված, մաշված լինելով, ապականվելով, կորչում են: Քանզի, եթե նույնիսկ նրանցից մեկին անմտութունն ստիպի հոգ տանել ընդ ունայն իր անասունները մորթելով, որպես զազրելի ճենճահոտով և պիղծ ապականութեամբ զոհ, այսուհանդերձ նույն խորովվածի խանձահոտ մուրն ու ծուխը զալով պատեղու ու քսվելու են նրանց, ածուխի նման սևացնելով և այլագույն

զածուխ սևացուցեալ զնոսա յայլագոյնս դարձուցանէ. և ծախք անշահք և անօգուտ վաստակք՝ որ ի նոսա լինին:

524 Եւ զայս ամենայն ըմբռնեալ ձեր՝ ի մոլորութիւնս ճեպիք վնասել օգտութեանն և յաւիտենական նիւթել ձեզ տանջանս, յանշէջ հուրն և յորդն անմահ երթալ վասն ոչնչին: Եւ զԱրարիչն ձեր թողեալ՝ անմոռնչովքն բարկացուցանէք զԱստուած ձեր. հանեալ ձեր սերմանիս՝ փոխանակ ցորենոյ՝ փուշ, և փոխանակ հաճարոյ՝ որումն, և փոխանակ պարարտ երկրին՝ զանօգուտն զապառաժն ընտրեցէք զանպտուղն:

525 Արդ՝ ա՛ղէ տեսէ՛ք, աւաղիկ դուք յանդիման կայք. ո՞ որ ի ձէնջ յառաջ կացեալ տացցէ պատասխանի, թէ լուաւ որ զձայն պատկերաց ձերոց, կամ ետես զուզնաքեալ օգուտս ինչ ի նոցանէն, որչափ թէ սակաւ մի յայտնեօքս. բայց միայն երազովքն և պատիր խարէութեամբ ցնորիքն, որ ի մէջ գալ ոչ կարեն՝ այնու միայն կորուսեալ զոգիս ձեր և հանեալ յԱրարչէն:

526 Արդ՝ որ այսպէս անօգուտ են և ոչինչ, և ոչ ումեք պիտանացու՝ հատէ՛ք խզեցէ՛ք ի բաց ընկեցէ՛ք յանձանց ձերոց զցամաքեալ զօսացեալն. որ ոչ ձեզ խեղութիւն, այլ առողջութիւն բժշկութեան, դարման տանել անձանց, իբրև այն՝ որ թափիցէ զմաղձ և զմաղաս դառնութեանն, և թեթևացուցեալ զինքն յախտիցն՝ առողջութեամբ լինի. սոյնպէս և դուք զանօգուտն եթէ թողեալ լինիք՝ զօգտութիւն անձանց դտանէք, ի յաւիտենից տանջանաց դատաստանացն ապրելով: Զի կոսպաշտութեանդ սերմանիք յանշէջ հուր գեհնին արկանէ, ուստի չիք հնար փրկութեան՝ զայս պտուղ բերէ:

527 ԿԴ. Իսկ ճշմարտութիւն բարեպաշտութեան զԱստուած զԱրարիչն ամենայնի ճանաչելոյ՝ բերէ պտուղ զյաւիտենական զմըշտընչենատր արքայութիւն ուրախութեանցն, և տայ այնոցիկ որ զնայն ճանաչեն: Սերմնդ անօրէնութեանց ձերոց և առ ձեզ երեւցաւ փոքր ի շատէ— բոյսք որուման պատուհասից. զի գիտասջիք զգորին հասկն հանել, որ առ յապայն լինիցի. որ առ ձեզ մատուցանիցի՝ թէ ոչ վաղազոյն սրբեսջիք զորումնդ ի ցորենոյդ ընտրել:

528 Զի գայ միւսանգամ այլ ժամանակ, վարումն և հնձումն. վարել ի գերեզմանի, և հնձել միւսանգամ յարութեամբն ի գործս

գարձնելով: Իսկ ծախսը և աշխատանքը նրանց վրա անշահ և անօգուտ կլինի:

524 Այս ամենն ըմբռնելուց հետո, դեռ աճապարում եք վնասել օգտակար գործին և ձեզ համար հավիտենական տանջանք պատրաստել, անշէջ հրի և անմահ որդի մոտ գալով, վասն ոչնչի: Թողնելով ձեր Արարչին, անմոռնչ [կուրքերի] պատճառով բարկացնում եք ձեր Աստծուն: Դուք փուշ սերմանեցիք՝ փոխանակ ցորենի և որում՝ փոխանակ հաճարի ու փոխանակ պարարտ երկրի, անօգուտ, անպտուղ ապառաժն ընտրեցիք:

525 Արդ՝ տեսեք ահա դուք [ձեզ] հանդիման կանգնած եք: Ո՞վ ձեզանից առաջ գալով պատասխան կտա [ասելով], թե լսած լինի ձեր պատկերների ձայնը կամ նրանցից հայտնապես շնչին օգուտ տեսած լինի, թեկուզ և սակավագույն շափով տեսանելի: Քայց միայն երազներով և ցնորքի պատիր խարեութեամբ, որոնք ոչ մի բանի պետք չեն, միայն դրանցով կորցրեցիք ձեր հոգիները և կտրվեցիք Արարչից:

526 Արդ՝ դրանք, որ անօգտակար և ոչինչ են և ոչ ոքի պիտանի, կտրեցեք, խզեցեք, ձեր անձերից (հոգիներից) դուրս հանեք ցամաքած, զոսացածը, ընտրելով ոչ թե այն, որ խեղութիւն [կպատճառի], այլ այն, որ կտա պինդ առողջութիւն և դարման ձեր անձերին: Այն մարդու նման, որ դուրս թափելով դառնութեան մաղձը և մաղասը (խորխ), թեթևանում է ախտից և առողջանում, այդպես և դուք, եթե անօգուտը թողնեք, ձեր անձերին օգտակարութիւն կգտնեք, հավիտենական տանջանքի դատաստանից ազատվելով: Քանզի կոսպաշտութեան սերմերը ձեզ գեհնի անշէջ հրի մեջ կնետեն, որտեղից փրկութեան հնար չկա. այսպիսին է նրա պտուղը:

527 ԿԴ. Իսկ Աստծուն՝ ամենայնի Արարչին ճանաչելու բարեպաշտութեան ճշմարտութիւնը, որպես պտուղ է բերում ուրախութիւնների հավիտենական մշտնջենավոր արքայութիւնը և տալիս նրանց, ովքեր նրան ճանաչում են: Ձեր անօրէնութիւնների սերմը՝ պատուհասների որոմի բույսերը, փոքր ի շատե հայտնի դարձավ ձեզ, որպեսզի գիտակցեք, որ պետք է դրա հասակը կրտրել, որը հետագայում մեծանալու է և ձեզ է հասնելու, եթե դուք, վաղօրոք սրբված չլինելով, ի վիճակի չլինեք որումը ցորենից տարբերել:

528 Քանզի մյուս անգամ այլ ժամանակ կգա վարելու և հնձելու՝ վարելու գերեզմանում և հարութեամբ կրկին հնձելու յուրա-

իւրաքանչիւր վաստակոց: Մի՛ լինիք իբրև զգոսացեալսն, զոր հուրն անշէջ գտեալ՝ զձեզ իւր կերակուր աննիցէ, ալլ դաւարութեամբ ծաղկեալ մրդաւէտ ի պողոցն անուշութիւն՝ զարգոյն մատուցանիցէք ձերում Տեառնն: Զի յորժամ միւսանդամ ի գերեզմանացն բուսուցանիցէ զձեզ՝ լինիցիք ցորեան, զի յշտեմարանս արքայութեանն ընկալցին զձեզ ի բարիս, զի բերիցէք զբերսն ձեզ տուեալս ընդ միոյ բազումս: Զի զոր օրինակ ի հունձս՝ ընտրեալ զորումն ի ցորենոյն ի հուր արկանիցեն՝ նոյն օրինակ բուսանին յանկարծօրէն յական թօթափել մարդիկ ի գերեզմանաց: Որոց զԱստուածութիւն, նորին պատուիրանօքն հանդերձ, յանձինն ընկալեալ իցէ՛ նորա ըստ նմանութեան ատոր ցորենոյ բուսեալք պարարտութեամբն:

529 Եւ որպէս հատն մերկ յերկիր անկեալ՝ բուսեալ, առեալ արմատս բերեալ ցողուն, արձակեալ ստեղն, կապեալ ծունր, ջովացեալ, աղցեալ հասկաթուռ, ընդ միոյ հատոյն բազումս առեալ ի շայեկանութիւն սերմանելեացն պատրաստէ՝ նոյնպէս և անդ է տեսանել: Բուսեալ անձինք արդարոցն ի գերեզմանաց, նոյն մարմինք նոյն հոգով բերեալ զգործս վաստակոցն արդարութեան՝ անդատին ի գերեզմանացն յարքայութիւն վերանայցեն: Ընդ միոյ սակաւուն, ընդ միոյ մեկնակ անձին բիւրս և հազարս պայծառացուցեալս՝ անթիւ հատուցմունս առեալ բերիցեն: Անդատին ընդ յառնելն զփառս զգեմուցուն, որպէս հասկն, որ դատութիւն յանձին ցուցանիցէ և յշտեմարանս խնամոցն անկեալ դարանի:

530 Նոյնպէս և փուշքն զհասկսն մեղաւորաց պատեալ ներքուստ ի վեր գայցեն. անդատին իսկ իբրև ի մօրէ զկերպարանս առեալ՝ ի վեր բերիցեն զանօրէն գործոցն զպտուղսն: Որպէս ի հոգևոր երգարանին նուագէ վասն այսորիկ, թէ «Անկաւ հուր, և ոչ տեսին զարև, մինչ չև ի միտ առեալ էր զփուշս իւրեանց, իբրև զդժնիկ բարկութեամբ կենդանւոյն կիզցէ զնոսա»:

531 Եւ կամ այն զի՞նչ իցէ որ ասէն, թէ «Մինչ չև ի միտ առեալ զփուշս իւրեանց»: Այս ինքն յանհոգ դատարկութեան գործէին զմեզսն. մինչ ոչն զիտէին զյանցանս՝ յառաջադիր պատրաստեցան տանջանքն: Որպէս և այլուր ուրեմն ասէ, թէ «Յառաջ քան զօր իւր՝ հասեալ պատահիցեն նմա ցաւք իբրև զշուրս»: Որպէս ի սկզբանն փուշքն վասն մեղաւորացն յանցաւորութեան բուսան՝ նոյն

քանչյուրի վաստակած գործերը: Մի լինեք գոսացածի նման, որին անշէջ հուրն է գտնելու և իր կերակուրն է դարձնելու: Այլ ձեր Տիրոջը մատուցեք հարգի [նվերներ]՝ դաւարությամբ ծաղկած անուշությունը ձեր մրդավետ առատ պտուղների: Որպեսզի մյուս անգամ ձեզ գերեզմաններից դուրս բարձրացնի, լինեք ցորենի նման և ձեզ օրհնությամբ ընդունի արքայության շտեմարանները, որ ձեզ տրված մեկի դիմաց բազում [պտուղներ] բերեք: Քանզի, ինչպես հունձի ժամանակ, որումը ընտրում են ցորենից և հուրը նետում, նույն ձևով էլ հանկարծակի մի ակնթարթում մարդիկ ելնելու են գերեզմաններից: Նրանք իրենց հոգիներում ընդունելու են Աստվածությունը իր պատվիրաններով հանդերձ և լիքը ցորենի նման բուսնելու են պարարտությամբ:

529 Եվ ինչպես մերկ հատիկը երկիր ընկնելով, բուսում է, արմատ առնում, ցողուն բերում, ճյուղ արձակում, ծունր է կապում ուռձանում, դառնում աղեցուն հասկերով, մեկ հատիկի դիմաց բազում արտադրելով, պատրաստում սերմանողի օգտագործման համար, նույնը և այստեղ ենք տեսնում: Արդարների հոգիները գերեզմաններից ելնելու են, նույն մարմինները նույն հոգով և արդարության գործերը կատարելով, վերանալու են գերեզմաններից [երկնքի] արքայություն: Ամեն մի փոքրիկ, ամեն մի միայնակ անձ բյուր և հազար անթիվ պայծառագուն հատուցում է ըստանալու: Ապա երբ հառնեն, փառք են զգենալու, ինչպես հասկը, որ իր լիությունն է ցույց տալիս և խնամքով հավաքվում շտեմարաններում:

530 Նույնպես և փուշերը, որոնք մեղավորների հասկերն են ներքուստ պատում, վեր են բարձրանալու, ապա կերպարանք առնելով, կարծես մորից, անօրեն գործերի պտուղներ են բերելու: Ինչպես հոգևոր երգարանում [սաղմոսերգուն] նվագում է այդ մասին, թե «Հուր ընկալ, իսկ նրանք շտեսան արևը, նախքան որ ներանք նկատեն իրենց փուշերը, կենդանի [էակի] բարկությամբ փուշի նման նա կհրկիզի նրանց»:

531 Եվ կամ ի՞նչ է, որ ասում են «նախքան որ նրանք նկատեն իրենց փուշերը»: Այսինքն անհոգ դատարկության մեջ գործում էին մեղքերը, քանի զեռ չգիտեին հանցանքները, իսկ տանջանքները առաջվանից պատրաստված էին: Ապա այլ տեղում ասում է, թե «Իր օրվանից առաջ նրան ցավեր են պատահելու ջրերի նման»: Ինչպես սկզբում փուշերը բուսան մեղավորների հանցավորության

և զյանցաւորօքն պատեալ բուսեալ՝ լուցկիք եղեալ այրիցեն ան-
ղբատին իսկ ընդ յառնելն: Իսկ ձեզ աւաղիկ ազդ արար կանխեաց,
որպէս զի դուք ապրեսցիք յայն ահագին ի հրոյն հեղեղէ. զի սուրբ
սերմանիքն ցանեսցին ի ձեզ, և մի՛ փուշն այրելի:

532 ԿԾ. Արդ՝ «Որդիք մարդկան, մինչև յե՞րբ էք խստասիրտք,
ընդէ՞ր սիրէք զանարկութիւն և խնդրէք զստութիւն»: Մաներո՞ւք զաս-
տուածազործ զսքանչիւիսդ, որ առ ձեզդ երևեցաւ. զի այսուհետև ոչ
թողցէ ստուգութիւնն զամենայն բնակիչս աշխարհի, թէ ոչ ծանի-
ցեն զնա ամենայն ազգք երկրի, և նմա ծառայեսցեն ընդ միով
լծով:

533 «Յեղեսցուք, ասէ, զկապանս նոցա, և ընկեսցուք ի մէնջ
դլում նոցա»: Արդ խղեցէ՞ք զկապանսն հեթանոսութեան յանձանց
ձերոց, և ազատեցա՞յք դուք ի մեղացն յանցուածոց, ուրախակից
լինել այնոցիկ, որ ծիծաղին ի կորուստ ամբարշտաց: Որպէս ասէ
Իմաստութիւնն առ հանդերձեալս, թէ «Այսուհետև ես ծիծաղեցայց
զկորստեամբ ձերով». և թէ՛ «Այն որ բնակեալն է յերկինս՝ ծիծա-
ղեսցի զնոքօք, և Տէր ինքնին արհամարհեսցէ զնոսա: Յայնժամ
խօսեսցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով, և սրամտութեամբ իւրով
խռովեցուցէ զնոսա»: Այս իսկ է ժամանակ կշտամբութեան և
յանդիմանութեան. զի Որդոյն Աստուծոյ առեալ ի Հօրէ ի ծնչէն
իւրմէ զիշխանութիւն զատել զամենեսեան՝ որ ոչ պաշտիցեն զՀայր՝
զատի զնոսա. և որ ոչ զՈրդին կամ զՀոգին սուրբ՝ տանջէ զնոսա:

534 Այս ձեզ ճանաչելոյ զՀայր՝ բարբառ Որդոյն կանխեաց,
ասէ. «Ես կացի թագաւոր ի նմանէ՛ պատմել ինձ զհրամանս Տեա-
ռն, հովուել զձեզ զաւաղանաւ խստութեան երկաթոյն». և իբրև
զկաւեղէն անօթ փշրել զայնոսիկ, որ անհնազանդութեամբն դի-
մադարձ լինիցին փրկութեանն, զի անօթք կաւեղէնք իսկ են մար-
դիկ: Արդ՝ որ պիտանացուք են՝ զնոսա զանձու պատուականաւ
լցցէ. իսկ որ անպիտանք են՝ զնոսա տանջանօք և կորստեամբ
լցցէ. զի զարթուցեալ իսկ է Տէր յամպոց սրբոց իւրոց, այց առնել
ամենայն անօրէնութեանց մարդկան: «Արդ՝ թագաւորք, զայս ի
միտ առէք, խրատեցարո՞ւք ամենեքեան, ոչք զատիք զերկիր. ծա-
ռայեցէ՞ք Տեառն երկիրդիւ, և ցնծացէ՞ք առաջի նորա զողութեամբ: Ընկալարո՞ւք զխրատ նորա, զի մի՛ բարկացի Տէր, և կորնչիցիք ի
ճանապարհացն արդարութեան. զի բորբոքեալ է բարկութիւն նորա
ի վերայ ձեր»:

պատճառով, նույնպես և հանցավորներին պատելով, աճելով, լուց-
կի դառնալով, բռնկվելու և այրելու են նրանց: Իսկ ձեզ, ահավա-
սիկ, ազդարարելով կանխեց, որպեսզի դուք ազատվեք այն ահա-
գին հրո հեղեղից, որպեսզի ձեր մեջ սուրբ սերմերը ցանվեն և ոչ
այրելի փուշը:

532 ԿԾ. Արդ՝ «Մարդու որդիներ, մինչև ե՞րբ եք խստասիրտ լի-
նելու, ինչո՞ւ եք սիրում նանրությունը և փնտրում ստությունը»: Ըն-
ձանաչեցեք աստվածագործ հրաշքները, որոնք ձեզ մոտ երևացին:
Որպեսզի այսուհետև ճշմարտությունը շթողնի աշխարհի ամենայն
բնակիչներին և որ երկրի բոլոր ազգերը ճանաչեն նրան և նրան
ծառայեն մի լծի տակ:

533 «Յեղենք, ասում է, նրանց կապանքները և մեղանից դեն
զցենք նրանց լուծը»: Արդ խղեցեք հեթանոսության կապանքները
ձեր հոգիներից և ազատվեցեք անցած մեղքերից, ուրախակից լի-
նելով նրանց, որ ծիծաղում են ամբարիշտների կորստյան վրա,
ինչպես Իմաստության [Գիրքը] ասում է հանդերձյալ գալիքներին,
թե «այսուհետև ես պիտի ծիծաղեմ ձեր կորստյան վրա» և թե
«նա, որ բնակված է երկնքում, ծիծաղելու է նրանց վրա և ինքը
Տերը արհամարհելու է նրանց: Այնժամ նրանց հետ խոսելու է իր
բարկությամբ և խռովեցնելու է իր սրամտությամբ»: Այս իսկ է
կշտամբության և հանդիմանության ժամանակը, քանզի Աստուծո
որդին Հորից՝ իր ծնողից առել է իշխանություն զատելու ամենքին:
Ովքեր Հորը չեն պաշտում, զատում է նրանց, իսկ ովքեր Որդուն
կամ Սուրբ Հոգուն [չեն պաշտում], տանջում է նրանց:

534 Ձեր Հոր մասին Որդին նախապես ասաց. «Ես նրանից
թագավոր կարգվեցի պատմելու Տիրոջ հրամանները, հովվելու ձեզ
երկաթի պնդությամբ զավազանով» և որպես կավեղեն անթթ,
փշրել նրանց, որ անհնազանդությամբ դիմադարձ են լինում փրկ-
ությանը, քանզի մարդիկ կավեղեն անթթներ են: Արդ, ովքեր պի-
տանի են, նրանց պատվական զանձերով է լիացնելու, իսկ ովքեր
անպիտան են, նրանց տանջելու է և կորուստով լիացնելու: Քանզի
Տերը իր սուրբ ամպերից նայում է այցելելու մարդկանց ամենայն
անօրենությունները: «Արդ՝ թագավորներ ի միտ առեք, ամենքդ,
որ զատում եք երկիրը, խրատվեցեք: Երկուդով ծառայեցեք Տի-
րոջը և նրա դիմաց զողությամբ ցնծացեք: Ընդունեցեք նրա խրա-
տը, որ Տերը չբարկանա և դուք չկորչեք արդարության ճանապար-
հից, քանզի նրա բարկությունը բորբոքված է ձեր վրա»:

535 Իսկ երանի իցէ ձեզ՝ թէ մարթիցէք աղաչել դերեսս Տեսաբն, և յուսացիք ի բազում ողորմութիւն փրկութեան նորա. թողցէ ձեզ և շնորհացէ ձեզ զյանցանս ձեր: Ապա թէ յամառեալ կայցէք՝ փշրեցէ զատամունս ի բերանս յամառելոցն ամբարշտաց, և արկցէ զձեզ ի յախտենական տանջանս: Ապա յոչինչ օգուտ է այն զղջումն, որ անդ անկեալ ի միտս լինիցի. այլ ահ՛ա, զի՛նչ գոչէ մարգարէն. «Ոչ որ է ի դժոխս որ խոստովան աննի առ քեզ, և ոչ որ է թէ յայնմ մահու յիշէ զքեզ»: զի այնուհետև ոչ որ կարէ անցանել ըստ եղեալ սահմանն հաստատութեան:

536 Իսկ ժամանակ այս՝ է ապաշխարողաց ողորմութիւն գտանելոյ, առ այժմ, այսպէս ասէ մարգարէն. «Աստուած զատուոր արդար, հզօր և երկայնամիտ, որ ոչ ածէ զբարկութիւն իւր զօրհանապազ»: Ապա այլ զի՛նչ ասիցէ արգեօք. «Զի թէ ոչ դարձցին՝ զսուր իւր սրեալ է և զաղեղն իւր լարեալ, և նոցա պատրաստեալ է զանօթս մահու և զնեոս հրեղէնս գործեալ, որոց երկնն զանօրէնութիւն, և յուրիւն նոցա, ասէ, ծնանի զցաւս»: Իսկ այնք, որոց լուեալ հաւատացեն սբանչելութեանցն և դարձցին յԱստուած յԱրարիչն և պաշտիցեն զնա՝ այսպէս ասէ. «Քաշալերեաց, երկիր, խընդա՛ և ուրախ լիւր, զի մեծամեծս արար Տէր զառնելն իւր ընդ քեզ»: Եւ մարդիկն այն, որ զԱրարիչն իրեանց ոչ ճանաչեն՝ նոքա իբրև զանասունս համարեալ են. վասն այնորիկ իբրև ընդ երէս խօսի. «Մի՛ երկնչիր, ասէ, երէ վայրի, զի բուսան քեզ ճարակք ի զաշտս և յառապարս»: Զի քան զանապատս ևս անպտուղ էին սիրտք մարդկան, և քան զզաշտս ևս անջրդի:

537 Արդ՝ և այգի կոչէ զնուաճեալսն, և թզենի պտղաբեր քաղցրութեանց ըստ աստուածպաշտութեան բանին. որպէս և ասէ, թէ «Որպէս զի քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո, քան զմեզր բերանոյ իմոյ». և դարձեալ՝ եթէ «Քաղցր ես դու, Տէր, և քաղցրութեամբ քո ուսո՛ ինձ զարդարութիւնս քո»: Եւ դարձեալ առ աստուածապաշտան գոչէ մարգարէն և ասէ. «Լցցին կալք ցորենով, և զեղցին հնձանք զինւոյ և իւղոյ. և հատուցից փոխանակ ամացն, յորս եկեր մարախն և ջորեակն և ժանգն և թրթուրն, զոր իմ մեծ՝ զոր առաքեցի ի վերայ ձեր. ուտիչիք վայելեալիք, և օրհնեսիք զՏէր Աստուած ձեր»: Իսկ առ անօրէնսն այսպէս ասէ. «Արկէ՛ք մանգաղս, զի հա-

535 Իսկ երանի լինի ձեզ, եթե կարողանաք աղաչել Տիրոջը և հուսաք նրա փրկութեան մեծ ողորմութեանը: Նա թողութիւն կը տա ձեզ ու կշնորհի ձեր հանցանքները: Ապա եթե համառեք, կիւրջըրի համառող ամբարիշտների ատամները նրանց բերաններում և ձեզ հավիտենական տանջանքների կամտնի: Իսկ ոչ մի օգուտ չունի այն զղջումը, որ այնտեղ նրանց միտքն է գալիս: Տես, ի՞նչ է գոչում մարգարեն. «Ոչ որ դժոխքում քեզ չի խոստովանի և ոչ որ այն մահվան ժամանակ կհիշի քեզ»: Քանզի այնուհետև ոչ որ կարող է անցնել հաստատ դրված սահմանը:

536 Իսկ ողորմութիւն ստանալու համար ապաշխարութեան ժամանակը այժմ այս է, ըստ մարգարեի «Աստուած արդար գատավոր է, հզոր ու երկայնամիտ, և իր բարկութեանը ընդմիշտ չի երկարեցնի»: Ապա այլ զի՛նչ ասի արդյոք. «Քանզի եթե դարձի չգան, ապա իր սուրը սրված է և աղեղը լարված ու նրանց համար պատրաստված են մահվան գործիքները, հրեղեն նետերը գործի են զըրված նրանց համար, ովքեր անօրենութիւն են երկնում և նրանց հողութիւնից ասում է, ջալեր կծնվեն»: Իսկ նրանց, որ լսելով հավատան հրաշքներին և Աստծուն ու Արարչին դարձ կատարեն և պաշտեն նրան, այսպէս է ասում. «Քաշալերովի երկիր, խնդա և ուրախ եղիր, քանզի Տերը մեծամեծ գործեր արեց ձեր մեջ»: Այն մարդիկ, որ իրենց Արարչին չեն ճանաչում, նրանք անասուններ են համարվում, որոնց հետ խոսում է իբրև վայրի կենդանիների (երնների). «Մի վախեցիր, ասում է վայրի երե, քանզի քեզ համար արոտավայրեր են բուսել զաշտերում և առապարներում»: Քանզի անապատից էլ անպտուղ էին մարդկանց սրտերը և զաշտերից ևս անջրդի:

537 Արդ՝ այգի է կոչում ընտանի [կենդանիներին] և թզենին՝ պտղաբեր իր քաղցրութեան մեջ, ըստ աստվածապաշտական խոսքին, որն ասում է, թե «քանզի քո խոսքերը իմ քիմքին ավելի քաղցր են, քան մեզը իմ բերնին» և դարձյալ թե «քաղցր ես դու Տեր և քո քաղցրութեամբ սովորեցրու ինձ քո արդարութիւնը»: Եվ դարձյալ մարգարեն աստվածապաշտներին գոչում է և ասում. «Կալքերը պիտի լցվեն ցորենով, զինու ու յուղի հնձանները պիտի զեղան: Ես հատուցելու եմ այն տարիների փոխարեն, երբ մորեխը, ջորյակը և ժանգն (որդ) ու թրթուրը կերան: Դա իմ զորքն էր, որ առաքեցի ձեր վրա. կուտեք, կվայելեք և կօրհնեք ձեր Տեր Աստծուն», իսկ անօրեններին այսպէս է ասում. «Վերցրեք մանգաղ-

սեալ է ժամանակ կթոց. մտէ՛ք հարէ՛ք հնձանս, զի լցեալ են հըն-
ձանք և զեղուն գուրք իւրեանց, զի բազմացան շարիք նոցա. վասն
այնորիկ ձայնք հնչեցին ի ձորն դատաստանիս:

538 ԿԶ. Ի ժամանակս Աբրահամու արբ Սողոմ զգինին անօ-
րէնութեան. արդ՛ խնդրեցաւ և քննեցաւ ի բարձրագահաց Տեառնէն՝
ի Հարիւրոյ մինչև ի տասն, և ոչ գտան ի նմա տասն բաժակք ար-
դարութեան: Զի խաղող նոցա՝ էր խաղող դառնիճ, և ողկոյզ նո-
ցա՝ ի դառնութիւն լեզույ, սրտմտութիւնք վիշապաց՝ զինի նոցա,
սրտմտութիւնք շարաթոյնք իժից անհնարին առանց բժշկութեան՝
բաժակք նոցա:

539 Վասն այնորիկ արբոյց նոցա զհամ հրաբաժակ զինուոյն
այրման նոցին, և կիզան նոքա բաժակօքն իւրեանց, լցեալ էին
շտեմարանք նոցա անօրէնութեամբ. վասն այնորիկ հնչեաց կոր-
ծանումն նոցա: Հասեալ էր յանդս նոցա որոմն. վասն այնորիկ ի
գործ անկաւ մանգաղ նորա, հնձեաց եկէզ զնոսա ի հրդեհի իւրում:
Ուռկանն որ պատեաց զնոսա՝ զոհեցան նոքա նմին ուռկանի. և
ծխեցան նմին ցանցի, զի եզնն բաժին նորին: Կերա թրթուր զնո-
սա, և խզկեաց զնոսա շորեակ, և արածեաց զնոսա մարախ մեղաց
իւրեանց. վասն այնորիկ վաղվաղակի գօսացան: Եւ արածեաց հուր
զշինուածս նոցա. տեղաց ի նոսա հուր, և յորդեցին վտակք հրե-
ղէնք ի մէջ նոցա. և եբարձ զխոիւն անկեալ ի միջոյ նոցա. գետք
հրեղէնք յարեան ի մէջ նոցա, և ողողեցին այրեցին զերկիր նոցա:
Լցան շտեմարանք նոցա հրով, և զեղան նովիմք հնձանք նոցա. լը-
ցին զբաժակս մեղաց իւրեանց ի մրրոյն զոր արբին, և կիզան մի-
անգամայն: Զի զովտեան բաժակն, որ գտաւ ի մէջ նոցա, ուստի
ոչ արբին նոքա զուրախութիւն՝ եղև նա նոցա այլ բաժակ, և ար-
բոյց նոցա զտրտմութիւն:

540 Բաժակն կենդանութեան, ուստի ոչ կամեցան ըմպել զկեն-
դանութիւն՝ արբոյց նոցա զմահու դառնութիւն: Բաժակն քաղցրու-
թեան, որ ոչ քաղցրացաւ ի քիմս նոցա՝ դառնութիւն, բղխեաց ի
նմանէ. այն՝ որ հուր նոցա ոչ այրէր զգալարսն, այլ պահէր զկա-
նաչսն, և տոչորէր ի գօսս և այրէր զգօսացեալսն: Արբ դայս բա-
ժակ Յուդա Սկարիովտացի, և այրեցաւ, զի ազազուն էր ծառ նո-
րա: Արբին դայս առաքեալքն, և դալարացան, և լցին անոյշ պլտ-
ղովն զերկիր ամենայն: Տարածեցաւ հոտ ծաղկաց նոցա ընդ տիե-

ները, քանզի հասել է կթոցի ժամանակը, մտեք, հարեք հնձաննե-
րը, քանզի հնձանները լցված են և իրենց գուրքը զեղում են, քան-
զի նրանց շարիքը բազմացավ, դրա համար ձայներ հնչեցին դա-
տաստանի ձորումս:

538 ԿԶ. Աբրահամի ժամանակ Սողոմը խմեց անօրենության
զինին: Արդ բարձրագահից Տերը փնտրեց ու քննեց՝ հարյուրից
մինչև տասը և նրանում չգտան տասը արդարության բաժակ: Քան-
զի նրանց խաղողը դառն խաղող էր և նրա ողկույզները լեզիի
դառնութեամբ: Նրանց զինին էր վիշապների սրտմտությունը, իսկ
չար իժերի շարաթույն սրտմտությունը, որը բուժում չունի, նրանց
բաժակներն են:

539 Դրա համար նրանց խմեցրեց հրաբաժակ զինու այրման
համը, և նրանք կիզվեցին իրենց բաժակներով: Նրանց շտեմարան-
ները լցված էին անօրենությամբ, որի համար նա հայտարարեց
նրանց կործանումը: Նրանց հանդերը որոմ էր հասել, դրա համար
նրա մանգաղը գործի անցավ, հնձեց ու կիզեց նրանց իր հրդեհով:
Ուռկանը, որ պատեց նրանց, հենց նրա մեջ զոհվեցին և ծխի նը-
ման վառվեցին նույն ցանցի մեջ, քանզի նրա բաժինը դարձան:
Թրթուրը կերավ նրանց և ջորյակը նրանց ոչնչացրեց ու նրանց մեղ-
քերի մորեխը արածեց նրանց վրա: Դրա համար վաղաժամ գո-
սացան: Նրանց շենքերը հուրը կուլ տվեց, հուր տեղաց նրանց
վրա և հրեղեն վտակներ հորդեցին նրանց մեջ: Նա վերցրեց խոի-
վը, որ ընկնի նրանց մեջ: Նրանց մեջ երևան եկան հրեղեն գետեր
և ողողեցին ու այրեցին նրանց երկիրը: Նրանց շտեմարանները
հրով լցվեցին, և նրանով զեղան նրանց հնձանները: Իրենց մեղքերի
բաժակները լցրին մրուրով, որը խմեցին և միանգամից կիզվեցին:
Ղովտյան բաժակից, որը գտնվում էր նրանց մեջ, նրանք ուրախու-
թյուն չխմեցին: Դա նրանց համար այլ բաժակ դարձավ և տրտ-
մություն խմեցրեց:

540 Կենդանության բաժակը, որից չկամեցան կենդանությունը
ըմպել, նրանց մահու դառնություն խմեցրեց: Քաղցրության բա-
ժակը, որը չքաղցրացավ նրանց քիմքի վրա, դառնություն բխեց
նրանից, այն (բաժակը), որի հուրը չայրեց դալարը, այլ պահեց
կանաչը և տոչորեց շորացածներին և գօսացածներին: Այդ բաժա-
կը խմեց Հուդա Սկարիովտացին և այրվեց, քանզի ազազուն էր
նրա ծառը: Այն խմեցին առաքյալները, դալարացան և անուշ պլտ-
ղով լցրին ամենայն երկիրը: Նրանց ծաղիկների հոտը տարածվեց

զերս: Սրբութիւն նոցա և զինի անոյշ նոցա պաշտի յուրախութիւն վերնոց և ներքնոց, հրեշտակաց և մարդկան, և Տէր տաճարին ուրախ է ի նոսա, իրրև յայս բաժակս, որ հասին աւասիկ արբուցանել ձեզ. մի՛ զովտեան բաժակն արբահամեան որ գտաւ ի Սողոմ, աւատի շեզեն նորա ուրախ, և ըստ այնմ այլ ոչ գտաւ ի մէջ նոցա:

541 Կէ. Ահա երեսուն և եօթն բաժակք քրիստոսեանք որ եկին պաշակել զձեզ. հուր է զօրութիւն նորա, և անոյշ է համ նորա, ուրախութիւն է ի յայտնիս նորա, և տրտմութիւն է ի ծածուկս նորա: Զի թէ ըմպէք զնա արժանեօք՝ այրեսցէ զաղտ ձեր, և սրբեսցին անձինք ձեր: Այրեցան մարմինք որդոցն Ահարոնի, և ոչ այրեաց հուրն զպատմուճանս քահանայութեան նոցա: Սովոր է այս բաժակ այրել զաղտեղիսն, և պահել զսրբեցեալսն: Արդ՝ եթէ կամեսցիք սիրով ըմպել զբաժակն երանութեան, որ յակամայն ի մէջ ձեր ըզխեաց՝ այրեսցէ զմեզս ձեր և զտեսցէ և ընտրեսցէ զանձինս ձեր յուրախութիւն:

542 Իսկ եթէ արդեօք զայցէ ինչ զմտօք ձերովք, թէ մեք սպանաք զսուրբ վկայսն՝ զայս և Պաւղոս անօթն ընտրութեան տգիտացաւ ի հրէութեան ժամանակին. որ եկն ի քարոզութիւն առաքելոցն՝ ի հալածման նոցին սպան նա զՍտեփանոս, որ եղև վկայ Աստուածութեանն խոնարհութեան և անդէն քարձրութեան նորին ի նոյն: Արդ՝ ահա և դուք որ տգիտացայք՝ արբէք զբաժակդ զայդ, զոր մզեցին ձեռք ձեր. զի զոր վկայեցին նոքա և մեռան՝ նոյն մահու կենդանացան նոքին և ելին ի վիճակսն երկնաւորս:

543 Եւ Ստեփանոս ի ժամ մահուն իւրոյ ետես զերկինս բացեալ և զՈրդին ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ, և խնդրեաց զթողութիւն սպանողացն իւրոց, ելոյծ զկապանս ամբարշտութեան նոցա բարեխօսութեամբ ազօթից իւրոց, դադարեցոյց զգոչումն արեան իւրոյ, լռեցոյց զըողոք տանջման իւրոյ և հայցեաց ի Տեառնէ զթողութիւն նոցա: Վասն այսորիկ բարձ Պաւղոս վիրագ զլուծ նորա, զոր ձգէր եզն ամողոյն. և առ յանձն զտանջանս նորին, և արբ զնոյն բաժակ մահու նորա, եղև վկայ բանից նորա ընդ նմին և հաւասարորդ առ Տէր իւր. ետես զնոյն տեսիլ և լուաւ զնոյն անձառութիւն բանիցն, զոր ետեսն Ստեփանոս և լուաւ:

տիեզերքում: Նրանց սրբությունը և անուշ զինին ուրախություն է տալիս թե՛ վերնաշիններին, թե՛ ներքնաշիններին, հրեշտակներին ու մարդկանց: Տաճարի ճերմ ուրախ է նրանցով, ինչպես նաև այս բաժակներով, որոնք ահա վասիկ եկան ձեզ խմեցնելու: Դա զովտյան բաժակը չէ՝ արբահամյանը, որը Սողոմում էր, որից նրանք ուրախ չեղան և զրա նմանը չկար նրանց մեջ:

541 Կէ. Ահա երեսունյոթ քրիստոնյա բաժակները, որոնք եկան ծառայելու ձեզ: Նրա զորությունը հուր է և անուշ է նրա համը, ուրախություն է իրեն ճանաչողներին և տրտմություն նրանց, տվեր թաքնվում են նրանից: Քանզի եթե այն արժանավորացես ըմպեր, կայրի ձեր աղտը և կսրբի ձեր հոգիները: Ահարոնի որդիների մարմինները այրվեցին և հուրը շայրեց նրանց քահանայության պատմուճանները: Այս բաժակը սովոր է այրել աղտեղիներին, իսկ սրբացածներին՝ պահպանել: Արդ եթե կամեսցաք սիրով ըմպել երանության բաժակը, որն անակնկալորեն ձեր մեջ բխեց, ապա կայրի ձեր մեղքերը, կզտի ու կմաքրի ձեր հոգիները ուրախության համար:

542 Իսկ եթե ձեր միտքը մտնի, թե՛ մենք սպանեցինք սուրբ վկաներին, ապա [իմացեք], որ նույն ձեռով Պողոսը իր հրեության ժամանակ շիմացվեց, որ լինելու է ընտրության անոթը: Նա եկավ առաքյալների քարոզության ժամանակ և նրանց հալածելով, սպանեց Ստեփանոսին և ապա դարձավ աստվածության խոնարհության, ինչպես նաև նրա քարձրության վկան: Արդ՝ ահա և դուք, որ տգիտացած էիք, խմեցեք այս բաժակը, որ ձեր ձեռքերը ետ էին մղել, քանզի ինչպես նրանք վկայեցին ու մեռան, նույն մահով նրանք կենդանացան և ելան երկնավոր վիճակներ:

543 Ստեփանոսը իր մահվան ժամին տեսավ երկինքը բացված և Որդուն իր ծնողի աջ կողմում: Նա թողություն խնդրեց իրեն սպանողներին, նրանց ամբարշտության կապանքները իր աղոթքների բարեխոսությամբ լուծեց, դադարեցրեց իր արյան համար գոչումը, լռեցրեց իր տանջման համար բողոքը և Տիրոջից նրանց թողություն հայցեց: Այս բանի համար Պողոսը կրեց նրա վալրագ լուծը, որը ձգում էր եզներին ամուրը, հանձն առավ նրա տանջանքները և խմեց նրա մահվան նույն բաժակը: Նա եղավ վկա նրա խոսքերի և հավասարապես մասնակից իր Տիրոջը: Տեսավ նույն տեսիլքը և լսեց խոսքերի նույն անձառությունը, որ տեսել ու լսել էր Ստեփանոսը:

544 Արդ՝ դուք սպանողք էք այս սպանելոց, հաւատացէ՛ք զհաւատս սոցա և ձգեցէ՛ք զլուծ նոցա, և ընկեցէ՛ք յանձանց ձերոց զլուծ մեղաց, լինո՛ւք վկայք ճշմարտութեանն քարոզաց: Արբէ՛ք զնոյն բաժակ հոգևոր բմպելոյն, և եղերո՛ւք կցորդք նոցա. և իջցեն մարգասէր սիրոյն վտակք յանդս սրտից ձերոց՝ պարարտացուցանել զերկիր մտաց ձերոց քարոզութեամբն, որ ի ձեզ տոհմական լիցի՝ զօրաւոր հաւատովք ձեր ի նա՛ ըմպել ձեզ զբաժակն մարդասիրութեան զտիչ հրոյն ընտրութեան: Որպէս ի ժամանակս հրէութեան քահանայութեանն՝ ի գերութեան անդ առեալ զկենդանի հուր պատարագացն տարեալ քահանայիցն արկին ի ջրհորն, և հուրն ի ջուր գարձաւ. և յետ ամացն եօթանասնից ի դարձին երթեալ առին զչուրն և բերին արկին զողջակիզօքն, իբրև շինեցաւ տաճարն՝ և ջարն դարձաւ ի բնութիւն հրոյ: Վասն զի ըստ պիտոյից կարող է փոփոխել զկերպարանսն և զարդիւնսն ըստ իրացն մատուցանել. մանաւանդ այս սքանչելութեան հուր, երևեալ ըստ մասանց մասանց Հոգւոյն սրբոյ:

545 Որպէս և հուրն ի մէջ դալարոյն կանաչ ոստոցն մորենւոյն երևեալ՝ պահեաց զնա անթարշամ. զի հուրն լուսատու պահեաց զմորենին, և ապրեցոյց զՄովսէս, և եղև նմա բաժակ ուրախութեան: Արք ի նմանէ Մովսէս որ յուսացաւ ի նա. ապրեցոյց զանասունս Իսրայելի, և խանձեաց զստացուածս Եգիպտոսի ի մէջ կարկտին. և ի մէջ ծովուն արբոյց զբաժակն Իսրայելի, զի արբին զՀոգին և երգէին ի մէջ ծովուն, որում մատուակէր Մարիամ քնարան. զի անցին ընդ ծովն յաղթ և օրհնեցին: Արբին յայնմ բաժակէ և Եգիպտացիքն, և արբեցան ի բաժակէ սեանն, որ կապեաց զանիս կառաց նոցա. զլորեաց զնոսա մրուր նորա, և զարկոյց զնոսա հետ նորա: Արք ժողովուրդն զտրանջման բաժակն, զոր խառնեաց բարկութիւնն, արբոյց նոցա բաժակ քննման, ուր պարտաւորեցան նոքա:

546 ԿԸ. Սիւնն սուրբ, որ ընդ ամպս օդոց հովանոցանայր նոցա ի տապ խորշակին ի տունջեան, և լուսատու ջեռուցանէր զնոսա ի ցրտոյ սառամանեացն ի գիշերապահութեան առաջնորդութեանն՝ նոյն սիւն ըստ ժամանակի ժամանակի փոփոխեալ՝ ըստ պիտոյից նոցա զպէտան պատրաստէր: Երբեմն վիմացեալ հոսէր նոցա ի յագուրդ ի ծարաւսն՝ վտակս անոյջ ջուրցն. զի ինքն Քրիստոս էր այն, որ ընդ ամենայնի զամենայն ունի լիութիւն, լցեալ բարեբարէր նոցա. որ երբեմն ի քաղցրութիւն հացի և երբեմն թրո-

544 Արդ՝ դուք այս դոհերին սպանողներն եք: Հավատացե՛ք սրանց հավատին և ձգեցե՛ք նրանց լուծը, ձեր հոգիներից դեն գցե՛ք մեղքերի լուծը, եղե՛ք ճշմարտութեան քարոզի վկաներ, խմեցե՛ք հոգևոր ըմպելիքի նույն բաժակը և եղե՛ք նրանց կցորդները: Մարդասեր սիրո վտակները իջնելու են ձեր սրտերի հանդերձ՝ պարարտացնելու ձեր մտքի հողը քարոզութեամբ, որը ձեր սեփականն է լինելու նրա նկատմամբ ձեր զորավոր հավատքի շնորհիվ, և դուք խրամելու եք մարդասիրութեան բաժակը, ընտրութեան զտիչ հուրը: Հրեութեան քահանայութեան ժամանակ, երբ գերութեան [տարվեցին] քահանաները առնելով պատարագի կենդանի հուրը, տարան նետեցին ջրհորը, և հուրը ջուր դարձավ, ապա յոթանասուն տարի հետո՝ իրենց վերադարձին երթալով առան ջուրը և բերին գցեցին ողջակեզների ջուրը: Երբ շինվեց տաճարը, ջուրը բնութեամբ հուր դարձավ: Վասն զի ըստ անհրաժեշտութեան կարելի է փոխել կերպարանքը և ըստ պարագայի արդյունք տալ, մանավանդ Սուրբ Հոգու այս սքանչելի հուրը, որը երևաց տարբեր ձևերով:

545 Հուրը երևաց մորենու կանաչ դալար ոստերի մեջ և այն մնաց անթառամ, քանզի լուսատու հուրը պահեց մորենին, փրկեց Մովսէսին և եղավ ուրախութեան բաժակ: Դրանից խմեց Մովսէս, որը նրան հուսաց: Դա փրկեց Իսրայելի անասուններին և կարկտով խանձեց Եգիպտոսի ստացվածքները: Մովի մեջ այդ բաժակը նա խմեցրեց Իսրայելին, քանզի նրանք խմեցին Հոգին և երգում էին ծովի մեջ, որին Մարիամ [գինի] էր մատուակում իր քնարով և նրանք հաղթական անցան ծովը և օրհնեցին: Այդ բաժակից խմեցին նաև եգիպտացիք և արբեցին սյան բաժակից, որին նրանց կառքերի անիվները կապեց: Նրա մրուրը զլորեց նրանց և գետին խփեց նրա ետևից: Ժողովուրդը խմեց տրանջման բաժակը, որը նրա բարկութեանն էր խառնել: Տվեց նրանց քննութեան բաժակը խմելու, որին նրանք դատապարտված էին:

546 ԿԸ. Սուրբ սյունը, որը տապախառն խորշակին օդային ամպով հովանի տվեց նրանց, օրվա ընթացքում և առաջին գիշերապահութեան, լույս տալով ջեռուցում էր նրանց ցուրտ սառնամանիքին, նույն սյունը ժամանակ առ ժամանակ փոփոխվելով, ըստ նրանց կարիքների պատրաստում էր պետք հղածը: Երբեմն վեմից ջուր էր հոսեցնում՝ նրանց ծարավը հագեցնելու անուշ ջրերի վտակներով: Քանզի ինքը Քրիստոսն էր այն, որն ըստ ամենայնի ունի ամենայն լիութեան և լիացնելով բարեբարում էր նրանց: Եր-

չընտրվին. իսկ երբեմն զբազցրութիւն աղբիւրացն ըզխէր նոցա, և բաժակ Հոգւոյն քրքոյ ուրախ անէր զնոսա:

547 Իսկ ըստ նոցին խստապարանոցութեան և ողնդծնեայ բարուցն, խառնէր տայր նոցա զբաժակն բարկութեան: Զի այս բաժակ թէպէտ հուր, թէպէտ ջուր՝ կարէ զգօրութիւն իւր փոխել լինչ և կամի. երբեմն ձիւն լինի և երբեմն սառն, երբեմն անձրև, երբեմն հուր և փայլակն դառնայ, և երբեմն ցոզ սնուցիչ բուսոց՝ կերակրել զգազանս և զթռչունս, զերէ և զանասուն, և պատրաստել զգարմանս մարդկան և զխնամս արարածոց: Նոյն կարէ և հոգևոր ցօզել բուսուցանել սերմն հաճոյ կամաց վերնոյն, պատրաստել բանաւոր հօտին զկերակուրն անապականութեան:

548 Իսկ երբեմն քաղցր անձրև շայնկան, բուսուցիչ երկրապարար խարակիչ փայլատակմամբն զչերմագոլն արկեալ, առ ի քրքունացուցանել զբոյսան, արբուցանէ ցօզով զստեղն յուրախութիւն և զփթիթան յուրախութիւն զուարթութեան: Կրկնակի պահանջէ զգոհութիւն տալեացն շնորհողին, յորժամ օգտի յաճախութեանցն զայս բաժակ արբուցանէ: Զի և ամպք սպասաւորք հրամանացն մատուակեն. զի թէպէտ լցեալ պատրաստեալ լի անձրևով՝ զերեսս երկնից ունիցին, այլ ի դալն և յարձակիլն, ի տալն, ի մատուակելն երկրի, յորժամ կամի՝ զշայնկանս մատուցանէ, իսկ յորժամ ոչ՝ զղծնդակսն, զեղեամն և զձիւն և զվնասաբեր կարկուտն. այրիչ նշողիւքն տապացուցանէ, և ժանգառութեամբ պատրաստել զվրնասն, և շարաթոյն օգոցն շնչմամբ խստութեան դառնութեան՝ խորշակահար ցամաքեցուցանէ զվարսաձև բոյսս դալարոյն, մօտ առ կարճինսն ալրեցուցանէ:

549 ԿՔ. Ամպովքն զհրամանսն կատարէ. զի բնական իմն է ամպովքն երևել ի սկզբանցն, իբրև ընդունիչ հրամանացն և պաշտօնեայ մատուակութեանցն առ մարդիկ, երբեմն բարկութեանց, երբեմն ողորմութեանց: Զի յորժամ կամէր Աստուած առ մարդիկ երևել՝ զգօրութիւն իւր յինքն ամփոփեալ, յամպն ծածկեալ առագաստեալ պահէր. զի ոչ կարէին մարդիկ համօրէն ժուծել բաւել տեսլեան Աստուածութեանն. այլ փակեալ զերկիկնս իբրև սրահակալ իմն, յինքն վարագործեալ, զի մի՛ անժոյժ եղեալ արարածք կիզցին:

բեմն հացի քաղցրութեամբ և երբեմն թռչուններով, իսկ երբեմն նրանց համար քաղցր աղբյուրներ էր բխեցնում և Սուրբ Հոգու բաժակը ուրախացնում էր նրանց:

547 Սակայն նրանց խստապարանոցության և կամավոր բարքերի պատճառով խառնեց տվեց նրանց բարկության բաժակը: Քանզի այս բաժակը, թեպետ հուր կամ ջուր, կարող էր իր զորութիւնը փոխել ինչի որ կամենար: Երբեմն ձյուն էր լինում, երբեմն սառույց, երբեմն անձրև, երբեմն հուր և փայլակ էր դառնում և երբեմն բույսերի սնուցիչ ցոզ, որպեսզի գազաններին ու թռչուններին, երկներին ու անասուններին կեր հայթայթի ու պատրաստի մարդկանց ուտելիքը և արարածների կարիքները: Նույնը կարող է և հոգևոր ցոզով վերնայինի կամքին հաճո սերմ բուսցնել, բանավոր հօտի համար անապականության կերակուր պատրաստել:

548 Իսկ երբեմն դառնում է քաղցր շահեկան անձրև, որը երկիրը դարձնում է պարարտ, արգասաբեր, տաք փայլատակումով ջերմութիւն է գցում, որպեսզի թրջի բույսերը, ուրախության համար ցողով արբեցնի ճյուղերը և փթիթները: Նա կրկնակի գոհութիւն է պահանջում շնորհողի պարգևների համար, երբ օգուտն ավելացնելու համար խմեցնում է այս բաժակը: Քանզի նույնիսկ ամպերը, նրա հրամաններին սպասավորելով, վայր են հեղում: Թեպետ նրանք լի անձրևով լցնում են երկնքի երեսը, սակայն գալու և անձրևելու ժամանակ, տալով և թափելով երկրի վրա, նա է, որ երբ կամենում է, օգտակար [անձրևն] է մատակարարում, իսկ երբ չի [կամենում] զժնդակ եղյամ, ձյուն և վնասաբեր կարկուտ է [բերում], այրիչ շողերով վառում է և տապահարութեամբ պատրաստում է կործանումը, շարաթոյն օգի խիստ դառն շնչով խորշակահար ցամաքեցնում է դալարի վարսաձև բույսերը և այրում մինչև արմատները:

549 ԿՔ. Ամպերով նա հրամաններ է կատարում, քանզի բնական է սկզբից ամպով երևալ իբրև հրամաններ արձակող և մարդկանց մատուակության պաշտոն ունեցող, երբեմն բարկութեամբ, երբեմն ողորմութեամբ: Երբ Աստված կամեցավ մարդկանց երևալ իր զորութիւնն իր մեջ ամփոփեց, ամպի մեջ ծածկված քողարկված պահեց, քանզի մարդիկ չէին կարող տոկալ աստվածության տեսիլքին, այլ նա փակեց երկինքը սրահակով ինքն իրեն վարագործելով, որ անժուժկալ արարածները չկիզվեն:

550 Նա թէպէտ և երևէր յայնժամ երբեմն ժամանակաւ ումեք
ումեք արժանեացն՝ ըստ նոցա հանդուրժելոյ տեսանելոյ տեսանե-
լեացն երևէր, զի նոքա տանել կարասցեն, որպէս Մովսիսին և կամ
զլիսովին ժողովրդեանն ի Սինէական լեռինն իջեալ ամպովն պա-
տեալ երևէր, և անտի խօսէր ընդ նոսա. նա և յամենայն ի դարսն
նոյնպիսի երևեալ ամպով. իսկ սրբոյն Եզեկիի Տոգելից մարգա-
լէին՝ ես հռչակական տեսլեամբ երևեալ. սակայն ոչ առանց ամ-
պոյ կտես որ երբեք ուրեք յամենայն մտեղեացոյ Որպէս և հոգեկիր
մարգարէն ի տեսլեանն իւրում պատմէ և ասէ. «Տեսի զի հոգի վե-
րացեալ դայր ի կողմանցն հիւսիսոյ, և ամպ մեծ ի նմա, և լոյս
սաստիկ վնսվաւ. և հուր և կայծակունք հատանէին ի նմանէ, և ի
մէջ նորա տեսիլ արեգական և ճառագայթք հրոյ»:

551 Սակայն լոյս և հուր, և ոչ առանց ամպոյ, զի լոյսն ի
լուսաւորել զպիտոյսն, և հուրն յայրել զանպիտանսն բարկու-
թեամբ: Իսկ ամպն՝ երկնցուն զերկոսին մատուակել տայ յարբա-
նեկելն, զի հուրն զմեղաւորսն արէ, և լոյսն բարեացն զճոգին
շնորհացն որդեգրութեան արբուցանէ, իսկ շարացն զկայծակունսն
արբուցանէ և զրոցն ծխախառն հեղձամղձուկ նեղութեան տանջա-
նացն: Նա և մեծութեանն իսկ ամպք զտանին սպասաւորք, որպէս
և տեսողն պատմէ, թէ «Ամպք փոշի են ոտից նորա»:

552 Եւ վասն յորդելոցն բազմացելոցն ամբարշտութեանց ա-
սաց. «Սաստէ ծովու, և ցամաքեցուցանէ, և զգետս ամենայն ա-
ւերէ»: Վասն զի զծովն մեղաց ցամաքեցուցէ, և զգետս անօրէնու-
թեան կասեցուցէ, և զնեխականն և զանհամականն և զպղտորն և
զկացունն պարզեցէ: Իսկ իւրոցն ապաւինելոցն և ի նա յուսացե-
լոցն փրկութիւն բազմացեալ ծովացի և գետ առանց մեղաց յոր-
դեցէ: Վասն որոյ միւս մարգարէն ասէ ի նոյն պարու երգոյն իւ-
րոյ, թէ «Զգետս ցրուեսցես, և զերկիր զողացուցես ի սաստկու-
թենէ անձրեկի քոյ՝ որ անցանեն ընդ սա»: Զի զշուրս սաստկութեան
ի վերուստ հոսեցէ ի վերայ ջուրցն, զի զշուրսն դառնացեալս ի
բաց մղեալ մերժեցէ. զի այնմ մտեալ որ սրբահամն է՝ զաղտե-
ղին և զգարշացեալն ի բաց անցուցէ:

553 Որպէս միւս տեսանողն ի նոյն նուազեաց, և անդէն զնոյն
միահամուռ մեկնեաց. ասէ. «Անձրե կամաց պատրաստեցիր, Աս-
տուած, ժառանգութեան քում. զի թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն
դու հաստատեցիր զնա»: Զի ի մեղաց ծովուն ըմբռնեալք, և նոյն

550 Նա թեպետ ժամանակ առ ժամանակ երևում էր որոշ ար-
ժանիների Երևում էր ըստ նրան տեսնողների տեսնելու կարողու-
թյան, որպեսզի նրանք ի վիճակի լինեն տեսնելու, ինչպես օրի-
նակ Մովսեսին և կամ ամբողջ ժողովրդին Սինեական լեռան վրա,
իջնելով ամպով պատած և այնտեղ խոսեց նրանց հետ: Բոլոր դա-
րերում նա երևաց նույն ձևով՝ ամպով, իսկ սուրբ Եզեկիել հոգե-
լից մարգարեին՝ հռչակավոր տեսիլքով, սակայն առանց ամպի,
մարմնավորներից ոչ ոք երբեք չի տեսել: Ինչպես հոգեկիր մար-
գարեն իր տեսիլքում պատմում էր, թե «տեսա, որ շագին վերացած
գալիս էր հյուսիսի կողմից, վրան մեծ ամպ, շուրջը սաստիկ լույս:
Նրանից դուրս էին գալիս հուր ու փայլակ և նրա մեջ կար արե-
գակի տեսիլք և հրո ճառագայթներ»:

551 Սակայն [Աստված երևաց] որպես լույս ու հուր և ոչ
առանց ամպի, քանզի լույսը պիտանիներին լուսավորելու համար
է, իսկ հուրը՝ բարկությամբ այրելու համար անպիտաններին: Ամ-
պը երկուսի համար էլ է և երկուսին էլ մատուակում է: Հուրն այ-
րում է մեղավորներին և լույսը ծառայում է բարիքների որդեգրու-
ման շնորհքների Հոգուն, իսկ շարերին կայծակներ է հարուցում և
հեղձամղձուկ նեղության տանջանքների ծխախառն բոցը: Նաև
ամպերը նրա մեծության սպասավորներն են, ինչպես և տեսնողն
է պատմում, թե «ամպերը նրա ոտքերի փոշին են»:

552 Եվ ամբարշտությունների հորդելով բազմանալու մասին,
ասաց «Սաստում է ծովին ու ցամաքեցնում և բոլոր գետերն ավե-
րում է»: Նա կարող է մեղքերի ծովը ցամաքեցնել, անօրէնության
գետերը կասեցնել և նեխած, անհամ, պղտոր և ճահճացած [ջրե-
րը] պարզեցնել: Իսկ իրեն ապավինածներին և հուսացածներին նա
ծովացյալ բազում փրկություն կտա, և գետը առանց մեղքերի հոր-
դառատ կհոսի: Այդ մասին մյուս մարգարեն իր երգի նույն պարի
մեջ ասում է, թե «ցրվելու ես գետերը և երկիրը զողացնելու ես քո
անձրեկի սաստկությունից, որն անցնում է նրա վրայով»: Նա սաստ-
կության ջրերը ի վերուստ հոսեցնելու է այն ջրերի վրա, դառնաց-
յալ ջրերը ետ մղելով մերժելու համար, որպեսզի նա, որ սրբա-
համ է, աղտեղին ու գարշելին դուրս մղի:

553 Ինչպես մյուս տեսանողը նույնը նվագեց և նույնը միա-
համուռ մեկնեց ասելով. «Առատ անձրե պատրաստեցիր, Աստված,
քո ժառանգության համար և թեպետ հիվանդացավ, սակայն դու
հաստատեցիր նրան»: Քանզի նրանք մեղքերի ծովում բռնված էին,

ախտի հիանդացեալք և կապեալք յամբարշտութեան կապանսն, վասն այնորիկ գծովն անունը անհամութեան քամեալ, և ցամաքեցուցեալ զակն աղբիւր նորա, և զանձրև սաստից տեղացեղ առ մարդիկ: Արպէս և յայս հայեցեալ երգեաց մարդարէն. «Նորք ի խորոց կարդացին առ քեզ ի ձայն սահանաց քոց»: Զի իբրև սահանք հոգևորք երկնաւոր պատգամացն ի վերուստ փեկալ ի վերայ կուտակին, և զախառժէտսն և զցաւազնոտսն ի բաց կորուսցեն:

554 Եւ ցօղն բժշկական եղև առողջացուցիչ, որպէս և ասէն, «Յօղդ որ ցօղէ ի քէն՝ այն բժշկութիւն է նոցա», զի դարձցին առ նա երկիւղիւ Զի այնք որ սիրովն ոչ դարձան առ նա՝ ահի սպառնալեաց արար զնոսա իւր ժառանգութիւն, որպէս զձեզդ: Զի նա զհեղեղն մեղաց ի ձէնը ի բաց անցուցէ, և ապա տացէ ձեզ զառատութիւն շնորհաց իւրոց:

555 Զի ի ձէնը բխեալ «Յորդեսցեն իբրև զգետս արդարութիւնք, և իրատնք իբրև զշուրս հեղեղաց բազմացին». և ապա զիւր գիտութիւն կենաց՝ ձերոց՝ յամպոց ողորմութեան ի ձեզ տեղացեղ, որպէս և ասէն, «Սնձրև կամաց պատրաստեցեր, Աստուած, ժառանգութեան քում. զի թկպէա հիանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա». ապա «Զուխս փափկութեան տացես ըմպել արժանեացն», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ, «Ի քէն է, Տէր, աղբիւր կենաց, և լուսով քով տեսանեմք զլոյս». և թէ «Մագեա՛ զողորմութիւնս քո՝ ոչք ձանաչեն զքեզ». իսկ իւրոց ճանաչացն ծագէ, և աղբիւրքն իմաստութեան ի նոյն լուսոյ ականէն առ նոսին բղխեալ, իսկ անիմաստիցն՝ այլիչ վտակքն և ողողիչք և հրդեհիչք և տոչորականք:

556 Եւ քանզի իբրև զհուր յերկրի վառեալ էին մեղքն՝ առ ի տալ լոյս, զի անթաքուստ լիցին ի վրէժխնդրութենէն որ ի վերայն էր հասանելոց, վասն որոյ յառաջագոյն կանխեաց յառաջագէտ մարգարէութիւնն զիրացն իւրոց ասացելոց հաստատութիւն, որպէս ասէ. «Տեսի ի մարդիկ զմեզսն ծովացեալս, բազմացեալս, հեղեղեալս». որպէս միանգամ մեկնեցաւ առակն յաւուրս Նոյեան դարին. ի ծովանալ մեղացն յերկրի, ընդ նմին ծովացան և շուրքն, կորուսանել զմարդիկ սաստկացան:

նույն ախտով հիվանդացած և կապված ամբարշտութեան կապանքներին: Այդ պատճառով քամելով անզգամութեան անհատակ ծովը և ցամաքեցնելով նրա աղբյուրի ակունքը, նա սաստերի անձրև է տեղացնելու մարդկանց վրա: Ինչպես այս բանին նայելով մարգարեն երգեց. «Նորքերը ի խորոց կանչեցին քեզ քո սահանքների ձայնով»: Քանզի հոգևոր սահանքների նման երկնավոր պատգամները ի վերուստ իջնելու կուտակվելու են խորխորատի վրա և ախտաժեւոտներին ու ցավազարներին կործանելու են:

554 Բուժող ցողը առողջացուցիչ եղավ, ինչպես և ասում են, «Թե ցողդ որ քեզանից է ցողում, նրանց համար բժշկություն է», որպեսզի նրան վերադառնան երկյուղով: Քանզի նրանք, որ սիրով չդարձան նրան, ապա սպառնալիքի ահը տվեց նրանց որպես ժառանգություն, ինչպես [օրինակ] ձեզ: Նախ մեղքերի հեղեղը ձեզանից հեռացնելու է և ապա տալու է իր շնորհների առատությունը:

555 Քանզի ձեզանից բխելով «արդարությունը հորդելու է գետի նման, և իրավունքը հեղեղի ջրերի նման ծավալվելու է»: Նա ձեր կյանքի իր գիտելիքները ձեր վրա է անձրևելու ողորմության ամպերից, ինչպես և ասում են, «Թե «առատ անձրև պատրաստեցիր, Աստուած, քո ժառանգության համար և թեպես հիվանդացավ, սակայն դու հաստատեցիր նրան» ապա «փափկության հեղեղներ ես ըմպել տալու արժանիներին», ըստ երգչի հոգևոր խոսքի, որն ասում է, «Թե քեզանից է, Տէր, կյանքի աղբյուրը, և քո լույսով տեսնում ենք լույսը», և «Թե «ծաղիք քո ողորմությունը նրանց, որ ճանաչում են քեզ»: Իրեն ճանաչողներին ծագում է և իմաստության աղբյուրը նույն լույսի աղբյուրից նրանց վրա է բխում, իսկ անիմաստաներին վրա՝ այլիչ վտակներ, ողողիչներ, հրդեհիչներ և տոչորողներ:

556 Քանզի մեղքերը լույս տալու համար հրո նման վառվել էին երկրի վրա, որպեսզի անթաքուստ լինեն վրէժխնդրությունից, որը վրա էր հասնում: Իսկ կանխատեսող մարգարեությունը նախապես նշեց իր ասածների հաստատությունը, որպես ասում է. «Տեսա մարդկանց մեզ մեղքերը ծովի նման, բազմացած հեղեղանման» ինչպես մի անգամ առակը մեկնվեց Նոյան դարի օրերին, երբ երկրի մեղքերը ծովացել էին, նույն ձևով ծովացան և ջրերը ու սաստկացան մարդկանց կործանելու համար:

557 Հ. Արդ՝ սրբոց մարգարէիցն զիրացն եղելոց զառական յաճախագոյնս ի մէջ բերեալ, թերևս եղելովքն ահարկեալ՝ զնոսս յիրաքանչիւր ամբարշտութեանցն փրկել կարասցեն: Վասն այսորիկ յաճախագոյնս երբեմն զՍողոմայեցիոսն հրկիզեալս, երբեմն զՏեղեղոսաց մարդիկն ջրահեղձոյց դարին յօրինակ առեալ, երբեմն զհարուածն Եգիպտոսի և զայլոց բազմաց. և զանօրէնութիւնսն՝ ծովացեալս կոչէ, և փարատել յերկրէ խոստանայ, և դարձեալ զարգարութիւն յերկրի խոստանայ զնել, և քան զջրհեղեղն ևս յորդագոյնս բազմացուցանել, և զիրառնս ծաղկեցուցանել:

558 Վասն այսորիկ յանցանել մարդկան ընդ անցութեան ծովըն, գոչէ մարգարէն և ասէ. «Անցցեն ընդ ծովն յաղթ, և հերձցեն զալիս ծովուն», այսինքն է զամբարշտութիւնս. և թէ՛ «Յամաքեսցին պտոյտք զեանց», այսինքն մեղացն յորդութիւնք: Վասն որոյ միս մարգարէն ասէ, թէ՛ «Ի վերայ գետոց բարկացիս, Տէր, կամ սրտմտութիւն քո ի վերայ ծովուց և կամ բարկութիւն քո ի վերայ գետոց»:

559 Զի ածցէ զյորդութեան անձրևն, և ջուրքն սուրբք, կենդանութեան հոսանքն, մերժեսցեն զջուրսն ամբարշտութեան, և ծածկեսցեն յերկրի զդառնութիւն շարութեան տգիտութեան ամբարշտութեան մարդկան: Որպէս ասէ մարգարէն, թէ՛ «Եցցի երկիր գիտութեամբ Տեառն՝ իբրև ջուրք բազումք զի ծածկեն զծովս»: զայն զկորուստական ջուրցն ասէ, զկորուսիչ և զհեղձուցիչ ջուրցն, թէ՛ զայն ջուրսն ծածկէ՝ որ արբոյցն զերկիր ի հրապոյրս պղտորս. որ առաւելագոյն ևս վասն հրապուրանացն՝ ի կոռապաշտութիւնսն յորդեալ մոլեգնեալ էին յաշխարհի: Զի հանցէ զամպն հոգիւնկալ, որ մարգարէին Եգիպտոսի երևեցաւ. զի նոյն ամպ տեղացէ ի մարդիկ զընտրհա գիտութեան, և նոյն դալարացուցէ և զշորութիւնն ի բոյս շրջեսցէ:

560 Իսկ զգոսացելովքն որ ի հաւանութիւն գալ ոչ կամին՝ սփռեսցէ զանձրև հրեղէն փայլատականց ի կիզուլ, յայրել և ի վախճանել, մատուցէ ըմպել զբաժակն դառնութեան: Որպէս ի տասներորդում սաղմոսին նուագէ տեսանողն, թէ՛ «Տեղացէ ի վերայ մեղաւորաց որոգայթ, հուր և ծծումբ. այս մորիկ է բաժին բաժակի նոցա»:

557 Հ. Արդ՝ սուրբ մարգարեները գալիք դեպքերի առակաները հաճախագոյն մեջ բերեցին, որ թերևս գալիք դեպքերով վախեցնելով կարողանան փրկել նրանց իրենց ամբարշտութիւնից: Այդ պատճառով նրանք հաճախ սովին օրինակներ՝ երբեմն Սողոմայեցիների հրկիզումը, երբեմն ջրհեղեղի ժամանակ մարդկանց ջրահեղձ լինելու օրինակը, երբեմն Եգիպտոսի հարվածները և բազում այլ [օրինակներ]: Անօրինութիւնները նա ծովացյալ է կոչում, խոստանում է այն փարատել երկրից և դարձյալ խոստանում է երկրում արգարութիւն հաստատել, այն ջրհեղեղից էլ ավելի հորդառատ բազմացնել և իրավունքը ծաղկեցնել:

558 Այդ պատճառով մարդկանց ծովի անցքից անցնելու ժամանակ գոչում է մարգարեն և ասում. «Նրանք անցնելու են մեծ ծովը և ծովի ալիքներն են հերձելու», այսինքն ամբարշտութիւնները: Եվ թե՛ «Գետերի պտույտները ցամաքելու են», այսինքն մեղքերի հորդառատութիւնը: Այդ մասին մյուս մարգարեն ասում է, թե՛ «գետերի վրա ես բարկանալու, Տէր, և քո սրտմտութիւնը լինելու է ծովերի վրա և քո բարկութիւնը՝ գետերի վրա»:

559 Նա անձրևների հորդութիւն է բերելու և սուրբ ջրերը՝ կենդանութիւն հոսանքը, մերժելու են ամբարշտութիւն ջրերը և ծածկելու են երկրի վրա մարդկանց շարութիւն, տգիտութիւն, ամբարշտութիւն դառնութիւնը: Ինչպես ասում է մարգարեն, թե՛ «երկիրը Տիրոջ գիտութիւնով է լցվելու առատ ջրերի նման, որոնք ծածկում են ծովերը»: Այս բանն ասում է կորստական ջրերի՝ կորուսիչ և հեղձուցիչ ջրերի մասին, թե՛ ծածկելու է այդ ջրերը, որոնք երկիրը արբեցրին պղտոր հրապուրաներով, և առավել ևս հրապուրանքների պատճառով ամբողջ աշխարհում տարածված, մոլեգնած էին կոռապաշտութիւն մեջ: Քանզի նա հանելու է հոգիւնկալ ամպը, որ Եգիպտոսի մարգարեին երևաց և նույն ամպը մարդկանց վրա տեղացնելու է գիտութիւն շնորհները և նույնը դալարեցնելու է ու շորութիւնը բույսի շրջելու:

560 Իսկ զոսացածները, որոնք հնազանդութիւն չեն գալիս նրանց վրա հրեղէն փայլատակումների անձրև է սփռելու, որ կիզի, այրի ու ոչնչացնի, դառնութիւն բաժակը մատուցելով ըմպելու համար: Ինչպես տեսանողը տասներորդ սաղմոսում նվագում է, թե՛ «մեղավորների վրա տեղալու է որոգայթ, հուր և ծծումբ, այս մորիկն է նրանց բաժակի բաժինը»:

561 «Զի Տէր արդար է և զարդարութիւն սիրէ», և արդարութեամբ կամի առ ինքն կոչել զձեզ յորդգրութիւն. զի հոգիբնկալ ամպն աստուածակիր ճշմարտութեան սովոր է տեղալ յոգիս մարդկան զգիտութեան ուսուցութիւն, և տնկել ի սիրաս մարդկան զերկիւղ աստուածաշտութեան, և մատուակել զէկն Քրիստոսի Արարչին առ իւր արարածս. և նորուն կամօքն ամբառնալ ի բարձրութիւն իւրոյ Աստուածութեանն, զոր ձեզ պարտ է ընդունել:

562 ՀԱ. Զի եթէ ամպք որ սպասաւորք են, առեալ զհրամանս ի Տեառնէ, իջեալ ի բարձանց ի խորութիւն անդնդական ծովուցն խոնարհ՝ առ եթերացն առ ընթեր լցեալ ուսուցեալ, ամփոփեալ զբազմութիւն ջուրցն, հանեալ, վերացեալ, տարածեալ, ծածկեալ զերեսս երկնից լի սրտամամբ, ցօղագին առատութեամբ զԱրարչին հրամանս կատարեն, առ ի ներքոյս մատուակեն, ո՞րչափ ևս առաւել այս վկայքս, որ վերացան ի սէր Աստուածութեանն, առ որս Աստուած խոնարհեցա՛ւ ևս առաւելագոյն առին զշնորհս Հոգւոյն, ևս առաւել լցան պարգևօքն. որք զմարմինս իւրեանց ետուն ի գանձն տէրունի, զի միւսանգամ առցեն անդրէն, նորոգեալ զհնացեալն: Եւ լցեալ աստուածական պատգամօքն՝ զուն եղեալ և ճրգնութեամբ մեծաւ քարոզեցին, և տեղացին ի ձեզ զտեղ երկնաւոր շահիցն և փայլատակեցին ի ձեզ զլոյս և զհուր միանգամայն, և քան զաստուածընկալ ամպն ևս զօգուտն ի ձեզ հոսեցին: Փոխանակ ամպաշուք տեղալի որոտալոյն ահագնութեան՝ Աստուած որոտաց առ ձեզ ևս ահագնագոյնս, և կամեցաւ զձեր կեանս և զփրկութիւնս:

563 Եւ սոքա, որ ատեցին զաշխարհս և զամենայն ինչ որ յերկրի է և սիրեցին զերկինս և զպատուիրանս թագաւորին Արարչին, որ նստին ի վերայ նորա, որ ընկալան զնոսա և զօգիս նոցա ի լուսեղէն յարկան, և յերկնաւոր քաղաքն յափշտակեցան նոքա և զուարթակից երկնաւորացն եղեն, որ են կենդանիք. որ փոխեցան ի տկարութենէս ի զօրութիւն, յապականութենէս յանապականութիւն, ի մահուանէս յանմահութիւն. զի յաղթեցին մարմնեղէն ցանկութեանցն, և հաղորդեցան աստուածեղէն փառացն. որ նորոգեցան ի փառս անպատումս, և զերծան յանպիտոյիցս. և ոսկերք նոցա տաճարք եղեն Աստուածութեանն Հոգւոյն, քանզի և առ Տէրն

561 «Քանզի Տերը արդար է և սիրում է արդարութունը» և արդարությամբ կամենում է ձեզ իր մօտ կանչել որդեգրության, որովհետև աստվածակիր ճշմարտության հոգիբնկալ ամպը սովոր է մարդկանց հոգիներին մեջ տեղալ զիտության ուսուցումը, մարդկանց սրտերում տնկել աստվածապաշտության երկուզը, Քրիստոս Արարչի սերը հոսեցնել նրա արարածների վրա և նույնի կամքով բարձրացնել իր աստվածության բարձրությունը, որը դուք պարտավոր եք ընդունել:

562 ՀԱ. Քանզի եթե ամպերը, որոնք սպասավորներ են, հրաման են ստանում Տիրոջից, իջնում են բարձունքներից ծովերի ցածր անդունդների խորությունը և եթերի մոտ առընթեր լցված և ուռած, ամփոփելով ջրերի առատությունը, հանելով, վերանալով, տարածվելով ծածկելով երկնքի երեսը՝ որոտումներով լի և ցողագին առատությամբ Արարչի հրամաններն են կատարում, ներքև հոսեցնելով [անձրևը], ապա առավել ևս այս վկաները, որոնք վերացան ի սեր աստվածության, նրանց վրա Աստված խոնարհվեց, առավելագոյն շափով ստացան Հոգու շնորհները և առավել ևս լրջվեցին պարզեցնելով: Նրանք իրենց մարմինները տվին որպես տեղունի գանձ, որպեսզի մյուս անգամ առնեն նորոգելով հնացածը: Լցված աստվածային պատգամներով, ջանք դրեցին և մեծ ճրգնությամբ քարոզեցին, ձեր վրա տեղացին երկնային շահի անձրևը, ձեզ փայլատակեցին լույսն ու հուրը միանգամայն և առավել քան աստվածընկալ ամպը ձեր վրա օգուտներ հոսեցրին: Ամպաշուք անձրևալի ահագին որոտման փոխարեն՝ Աստված որոտաց ձեզ առավել ևս սարսափելի կերպով՝ կամենալով ձեր կյանքն ու փրկությունը:

563 Իսկ սրանք, որ ատեցին աշխարհը և ամեն ինչ, որ երկրի վրա է և սիրեցին երկինքն ու պատվիրանները Արարիչ թագաւորի, սպասում էին նրան, որ ընդունեց նրանց և նրանց հոգիները լուսեղեն հարկերում: Նրանք տարվեցին երկնավոր քաղաքը և զբաղվեցան զարձան երկնավորներին: Նրանք կենդանի են և տկարությունից զորության փոխվեցին, ապականությունից՝ անապականության, մահվանից՝ անմահության, քանզի հաղթեցին մարմնեղեն ցանկություններին և հաղորդակից եղան աստվածեղեն փառքին: Նրանք նորոգվեցին անպատում փառքի մեջ և փրկվեցին անպիտանությունից: Նրանց ոսկորները աստվածության Հոգու տա-

իրեանց կենդանիք են, և սուրբ հոգիք նոցա գգուեալ պահին կենդանիք:

564 Իսկ մարմինք նոցա և ոսկերք նոցա Աստուծոյ տաճարք են ի միջի ձերում. զի ոչ այլ իւր կարիցէք դուք զԱստուած ընդ ձեզ հաշտեցուցանել և մերձենալ առ Աստուած՝ եթէ ոչ բարեխօսութեամբ ազօթից նոցա. և հաւանել ձեզ հաւատացն այնց՝ որով նոքայն վարեցան և արժանի եղեն ելանել ի ծովն կենդանի, և անտի հոսել ի ձեզ զվտակա քարոզութեան աստուածական պատգամացն, և պաշտել ձեզ զբաժակն արարչական սիրոյն՝ թէ ընդունեջ մարթասջիք: Զի ոչ զոք թողուցու ըստ անձանց կամս զնալ. այլ եթէ կամիցիք, և եթէ ոչ՝ սակայն զոր Աստուածն կամի՝ զայն էք կատարելոց:

565 ԸՔ. Քանզի իբրև ետես Աստուած զազոս մարդկան տկարացեալս և եղծեալս հիւանդութեան մեղօքն՝ եկն իբրև զբժիշկ բըժըշկել, զի մի՞ ի հիւանդութենէ մեղացն մեռանիցին. որում և վըկայէ մարդարէն և ասէ. «Թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա»: Արդ՝ նոյն զթածն և մարդասէրն, որ ի սկզբանէն էր յաւիտենից, հաստիչն և արարիչն ամենայնի՝ նոյն ինքն բժիշկ իւրոց արարածոցն, որ երկիրաժացն ծագեաց զլոյս իւր, որպէս ասէ մարգարէութիւնն. «Ծագեացէ ձեզ երկիրաժաց անուան իմոց արեգակն արդարութեան, և բժշկութիւն ի թև իւր»:

566 Եւ ո՞վ իցէ արեգակն արդարութեան՝ եթէ ոչ որ խոնարհեցան և ծագեաց զիւր ճառագայթսն ամենայն հիւանդացելոցն և յախտ անկելոցն մեղօք, նոյն է որ ի շօրէն ծագեաց. զի նա միայն է, որ կարէ լուսատրել զոգիս խաւարեալս մարդկան, և զուարճացուցանել զանձինս ստուերանստաց անկելոցն: Եւ նա ինքն է, որ յայց ել կտրատեանդ ձերում. որոյ ճառագայթիւք նորա կեան արարածք եղեալք ի նմանէ ամենայնք: Նա և զարդն երկնից, այսինքն են լուսատրքն, զիրեանց լոյսն յակնարկել ճառագայթից նորա ի մէջ արարածոց ջահացուցանեն՝ առ ի տալ լոյս երկրի. և լի են լուսով նրա երկինք և աշխարհ: Եւ շոգի նորա՝ նշոյլք ճառագայթից նորին էութեանն, որ խոնարհեցաւ կամօք գթութեան իւրոյ, եկն ի լուսատրել զարարածս. զի էին խաւարեալ՝ եկն ի տալ ծագեջ զլոյս իւր:

ճարներ եղան: Քանզի իրենց Տիրոջ հետ կենդանի են, և նրանց սուրբ հոգիները գուրգուրանքով կենդանի են պահվում:

564 Նրանց մարմիններն ու ոսկորները ձեր մեջ Աստուծո տաճարներ են, քանզի ոչ մի այլ ձևով դուք չեք կարող Աստուծոն հաշտեցնել ձեզ հետ և մերձենալ առ Աստուած, եթե ոչ նրանց աղօթքների բարեխոսութեամբ և նրանց հավատք ընդունելով, որով նրանք ապրեցին և արժանի եղան կենդանի ծովը ելնելու և այնտեղից ձեր վրա հոսեցնելու աստվածային պատգամների քարոզության վըտակները, մատուցելու ձեզ արարչական սիրո բաժակը, եթե ընդունել կարողանաք: Քանզի ոչ ոքի չի թողնելու, որ զնա ըստ իր անձնական կամքի, այլ եթե կամենաք թե ոչ, այնուհանդերձ ինչ որ Աստուած է կամենում, այն եք կատարելու:

565 ԸՔ. Քանզի երբ տեսաւ Աստուած, որ մարդկային ազգը տկարացած է և մեղքերի հիվանդութեամբ եղծված, եկավ իբրև բըժիշկ բժշկելու, որպեսզի մեղքերի հիվանդութեանից շմեռեն: Այդ մասին մարգարեն վկայում է ասելով. «Թեպետ և հիվանդացավ, սակայն դու հաստատեցիր նրան»: Արդ նույն զթածն ու մարդասէրը, որն սկզբից հավիտենական է, ստեղծողն ու ամենայնի արարիչը, նույն ինքն իր արարածների բժիշկն է, որը երկիրաժաներին իր լույսն է ծագում, ինչպես ասում է մարգարեութեանը. «Ձեզ՝ իմ անունից երկիրաժաներին, ծագելու է արդարութեան արեգակը և բժշկութեանն իր թևերի մեջ է»:

566 Եվ ո՞վ է արդարութեան արեգակը, եթե ոչ նա, որ ինքն իրեն խոնարհեցրեց և ծագեց իր ճառագայթները բոլոր հիվանդացածների և մեղքերի ախտերով բռնվածների վրա: Նա նույնն է, որ շոքից ծագեց, քանզի միայն նա է, որ կարող է լուսավորել մարդկանց խավարչալ ողիները և զվարճացնել սովերանիստ մնացած հոգիները: Նա ինքն է, որ այցելության ելավ ձեր կործանմանը և նրա ճառագայթներով ապրում են նրա կողմից ստեղծված ամենայն արարածները: Նաև երկնքի զարդերը, այսինքն լուսավորները իրենց լույսը արարածների մեջ ջահի նման պայծառացնում են, նայելով նրա ճառագայթներին, որպեսզի լույս տան երկրին: Երկինքն ու աշխարհը լի են նրա լույսով: Նրա հոգին իր սեփական էութեան ճառագայթի նշույլն է, որ խոնարհվեց իր գթութեան կամքով և եկավ լուսավորելու արարածներին, քանզի խավարչալ էին և նա եկավ տալու, ծագելու իր լույսը:

567 Իսկ եթէ ոչ կամիցին բանալ զսիրտս իրեանց նորա ճա-
սագայթից Աստուածութեանն՝ այրեսցէ մինչև իսպառ. որպէս և ա-
սէն, թէ «Նոր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ. այրեսցէ և իջցէ
մինչև ի դժոխս ներքինս. կերիցէ զերկիր և զամենայն բոյս երկրի
նոցա. վառեսցին Տրով, բորբոքեսցին հիմունք լեռանց նոցա»։ Զի՞,
կամ ընդէ՞ր, կամ ո՞րպէս զհիմունս մատուցեալ հրդեհիցէ։ Այլ
բանդի հիմնացեալ էին մեղքն յերկրի և զօրացեալ՝ վասն այսորիկ
հիմամբք և արմատովքն հանդերձ զլարն հրդեհեսցէ, և խլեսցէ
զմոլորութիւնն յերկրէ առ հասարակ, և զմարտութիւն կոսպաշտու-
թեանն ջնջել և ի բաց կորուսանել, որպէս ի սկզբան տանջանացոյ
առ ձեզ ցուցաւ։

568 Զի յորժամ զծովու նմանութիւն, զմեղացն քամելոյ և
զլստակելոյ ճառս բերէ ի մէջ, և զդժնդակն հեղձուցանէ անդէն
բաւ շնորհեան նմանութեան խստասրտութեան ընդդիմաստովոր բա-
բոյցին՝ ապարտան ապարթանական փարաւունեան զօրուն վաշ-
տացեալ զնորոն, և բազմացեալ կառօքն, և սպառազէն առնեծիոյն
նիզակօք, և անթիւ երիվարօքն վառելովք ի ջուրն կորնչել։ Զի ի
չափաւոր ժամանակի՞ ոռոգմունք կարի պիտոյ են առ ամենայն
բոյսս սերման. իսկ յորդն և անշափն՝ նեխէ ապականէ և կորուսա-
նէ. իսկ որ կարին բազմանայ՝ ողողէ անյիշատակ ջնջէ։ Սոյն օ-
րինակ և լուսն ցանկալի է յաշտ մեր, այլ յորժամ կարի ջերմակիծն
առնէ՞ վնասէ, բաւ երբայական բանակին, որ հակառակ կացեալ
ընդ Մովսիսի՞ այրեցան ի բարկութենէ անտի Աստուծոյ։

569 Իսկ ցամաք երկիրս բնակութիւն է մեր. և ամենայն օ-
գուաք և պաճարանք կենաց մերոց ի սմանէ և ի վերայ սորա, և
զայնկութեան դարմանք, բաւ նմանութեան կաթինն ի մօրէ, մեզ
լայնմանէ։ Վասն որոյ. նոյն խնամակալ մեզ երկիրս պայթեաց
պատառեցաւ, երաց զիր թանձրութիւնն, և սոյզ, ընկլոյզ եկուր
միանդամայն, կենդանւոյն ի դժոխս յուղարկեաց զղևտացիսն, որ
իշխեցին յնշաց բերել և արհամարհել զընտրեալն և զսիրելին Աս-
տուծոյ զՄովսէս։

570 29. Յայնմ ժամանակի այս եղև, իսկ արդ՝ զի առաքեաց
Աստուած զՈրդին իւր առ մարդիկ, որ եկն և շրջեցաւ ընդ աշխար-
հքս, և առաքեաց զիր առաքեալսն ընդ երկիր ամենայն. և այս ե-
րանելիքս որ առ ձեզ հասին, ոչ միայն զլոկ բանս, այլ և զնշանա-
արուեստիցն ցուցին ձեզ ձերով պատուհասիրք։

567 Իսկ եթէ չկամենան իրենց սրտերը բացել նրա աստվա-
ծութեան ճառագայթներին, նա իսպառ կայրի նրանց, ինչպես աս-
ված է, թէ «Նորը բորբոքվեց իմ բարկությունից, որն այրելու է և
իջնելու մինչև դժոխքի խորքը, ոչնչացնելու է երկիրը և նրանց
երկրի բոլոր բույսերը վառելու է հրով և բորբոքելու է նրանց լեռ-
ների հիմքերը»։ Ինչու, ինչ բանի համար, կամ ինչպես հիմքերին
մոտենալով հրդեհելու է։ Քանզի նրանց մեղքերը հիմնված և զո-
րացած էին երկրի վրա, դրա համար հիմքերով և արմատներով է
հրդեհելու շարք և մոլորությունը երկրից խլելու է առհասարակ,
ջնջելու է կոսպաշտութեան մոլորությունը ու դուրս վանելու, ինչ-
պես ձեր տանջանքների սկզբում ձեզ ցույց տրվեց։

568 Քանզի, երբ ծովի նմանության, մեղքերը քամելու և զը-
տելու մասին է ճառում, նա այնտեղ խեղդում է դժնդակներին,
որոնք նման էին իրենց անհնազանդութեամբ, խստասիրտ, ընդդի-
մաստվոր բարքերով, փարավոնյան անասնձ ժպիրճ զօրքին, որն իր
վաշտ վաշտ գնդերով, բազմաթիվ կառքերով, սպառազեն այրու-
ծիւ նիզակներով և անթիվ զինավառ երիվարներով, ջրերի մեջ
կորավ։ Քանզի չափավոր ձևով ոռոգումը շատ պիտանի է բոլոր
բույսերի սերմերին, իսկ հորդառատ և անշափ [ջուրը] նեխում է,
ապականում և ոչնչացնում, իսկ եթէ շատ բարձրանա, ողողում և
անհիշատակ բնաջնջում է։ Նույն ձևով լույսը ցանկալի է մեր աշ-
քերին, սակայն, երբ չափազանց ջերմության է հասնում, վնասում
է, ինչպես երբայական ազդը*, որը հակառակ կանգնելով Մովսե-
սին, այրվեց Աստուծո բարկութեամբ։

569 Իսկ ցամաք երկիրը մեր բնակավայրն է, և մեր կյանքի
ամեն օգուտ ու սնունդ նրանից է և նրա վրա է [աճում], և մեր
աճման սնունդը, ինչպես կաթը մորից, գալիս է նրանից։ Այդ պատ-
ճառով մեր խնամակալը՝ երկիրը պայթեց, պատովեց, բացեց իր
խորքերը և սուզեց միանգամայն, կենդանի կու տվեց, դժոխք ու-
ղարկեց զևտացիներին, որոնք համարձակվեցին ծաղրել և արհա-
մարհել Աստուծո ընտրյալ և սիրելի Մովսեսին։

570 29. Այդ ժամանակ այսպես է եղել, իսկ արդ՝ Աստված
մարդկանց մոտ առաքեց իր Որդուն, որը եկավ շրջեց աշխարհում
և առաքեց իր առաքյալներին ամբողջ երկիրը, իսկ այս երանելի-
ները հասան ձեզ մոտ, ոչ միայն լոկ խոսքեր, այլ և հրաշալի նը-
շաններ ձեզ ցույց տվեցին ձեր պատուհասների միջոցով։

571 Իսկ արդ՝ որք անգոսնեցին զժառանգն Աստուծոյ զՄովսէս, այնպիսի պատուհասի եղեն արժանի. իսկ որք իշխեցին ընդդէմ Աստուածորդոյն խստանալ, ո՞րպիսի լինիցին պատժոց պատուհասից արժանի: Զի նորա որ յերկրաւոր հրամանատուն հրաժարեցին՝ այնչափ բարկութեան եղեն պատահեալք. իսկ որք յերկնաւորէն հրաժարեցին՝ ո՞րչափ ևս առաւել լինիցին դիպեալք տանջանաց: Քանզի Տէրն Աստուածորդին առաքեալ ի Հօրէ, յորժամ զիւր առաքեալսն զսիրելիսն առաքէր ընդ երկիր ամենայն՝ այսպէս հաս զդատավճիռն և հաստատեաց. ասէ. «Որ զձեզ ընդունի՝ զիս ընդունի, և որ զիսն ընդունի՝ ընդունի զՀայրն իմ»:

572 Արդ՝ թէպէտ յերեկ սպանէք դուք զնոսա, այլ Աստուծոյն նորա և այժմ կենդանի են, և յաւիտեան կենդանի են լինելոց: Արդ՝ նոցին բարեխօսութեամբ հաճեցայք դուք ընդ Աստուծոյ, ըստ խրատու սոցին առաքելակցին ձերոց առաքելոցս՝ մեծին Պաւլոսի, որ ասէն, թէ «Մեք հաճեցարո՞ւք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդոյ նորա». զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց, սոյնպէս և վկայքն նորա սիրելիք կենդանի են և ձեզ բարեխօս:

573 Զի Որդին Աստուծոյ նա ինքնին ձեզ քարոզ աւետեաց և ինքնին ձեզ մատուակ ուրախարար պատգամացն: Նա ինքնին ձեզ հրաւիրակ յարքայութիւնն. նա ինքնին պաշտօնեայ իւրոց բարեացըն. նա ինքնին բազուկս ի վեր հարեալ՝ ի մէջգետին անցեալ պարգևատու լինի իւրոցն արժանեացն: Նա ինքնին ահարկու լինի և դարձուցիչ ի վերայ այնոցիկ՝ որք ոչն ճանաչեն զնա. նա ինքնին գտակ է՝ որ կորուսեալն են ի նորա բարեացն: Նա ինքնին առաջնորդ լինի մոլորեցն, որք մոլորեալ են ի նորա ճանապարհացն: Նա ինքնին նաւահանգիստ լինի այնոցիկ, զորս ալիք ամբարշտութեան մեղացն պաշարեցին իրրե զձեզդ: Նա ինքնին լինի դարձուցիչ զերութեանց՝ որք իցեն գերեալք ի մեղս իրրե զձեզդ: Նա ինքնին լինի բժիշկ վիրաւորելոց՝ որ ամբարշտութեամբն են վիրաւորեալք իրրե զձեզդ: Նա ինքնին լինի օգնական՝ որք թափեալ են յօգնականութեանցն զնայն ճանաչելոյ: Նա ինքնին լինի յոյս յուսացելոց ի նա, ի մշտնջենաւորն, յանկէտ յանսպառ յանպատում յանվախճան արքայութեանն: Որ նայի քաղցրութեամբ յարարածս իւր, և զթութեամբն իւրով կերակրէ զչարս և զբարիս. այլ և խրատէ զամենեան, զի յորդեգրութիւն կոչման Աստուածութեանն մերձենալ արժանիս արասցէ:

571 Իսկ ովքեր անգոսնեցին Աստուծո ծառա Մովսեսին, նման պատուհասի արժանի եղան և ովքեր համարձակեցին Աստուածորդու դեմ հակառակվել, ինչպիսի՞ պատժի ու պատուհասի արժանի են լինելու: Քանզի նրանք, որ երկրավոր օրենսդրից հրաժարվեցին, այսպիսի բարկության պատահեցին, իսկ ովքեր երկնավորից հրաժարվեցին, որչա՞փ առավել տանջանքների են հանդիպելու: Տեր Աստուածորդին առաքված էր Հորից, երբ իր առաքյալներին՝ սիրելիներին առաքեց ամբողջ երկրին և այսպիսով դատավճիռը տվեց ու հաստատեց ասելով. «Ով որ ձեզ ընդունի, ինձ կընդունի, և ով ինձ կընդունի, կընդունի իմ Հորը»:

572 Արդ, թեպետ երեկ դուք սպանեցիք նրանց, սակայն Աստուծո համար նրանք և այժմ կենդանի են ու հավիտյան կենդանի են լինելու: Արդ՝ նրանց բարեխոսությամբ դուք հաշտվելու եք Աստուծո հետ ըստ ձեր այս առաքյալներին առաքելակից մեծ Պաւլոսի խրատի, որն ասում է, թե «Մեր միջոցով հաշտվելու եք Աստուծո հետ, նրա Որդու մահովամբ», քանզի Աստուծո Որդին մեռավ և ապրեց, նույնպես և նրա սիրելի վկաները կենդանի են և ձեզ համար բարեխոս:

573 Աստուծո Որդին ինքը ձեզ քարոզ ավետեց և ինքը ձեզ ուրախարար պատգամների մատուակ է: Նա ինքը ձեզ արքայության հրավիրակ է և իր բարեքների պաշտոնյա: Նա բազուկներով երբ բարձրացնելով երկրի կենտրոնն է անցնում և պարգևատու լինում իր արժանիներին: Նա ինքը ահարկու է և պատժում է նրանց, որ չեն ճանաչում նրան: Նա ինքը գտնող է նրանց, որ կորցրել են իր բարեքները: Նա ինքը առաջնորդ է մոլորվածների, որոնք մոլորվել են նրա ճանապարհներից: Նա ինքը նավահանգիստ է նրանց, որոնց ձեզ նման մեղքերի ամբարշտության ալիքը պաշարել է: Նա ինքը գերությունից փրկող է նրանց, որոնք մեղքերով գերված են ձեզ նման: Նա ինքը բժիշկ է վիրավորների, որոնք ձեզ նման վիրավորված են ամբարշտությամբ: Նա օգնական է այնպիսիներին, որ նրան ճանաչելու օգտակարությունից զուրկ են: Ինքը հույս է իրեն հուսացողներին, մշտնջենավոր, անկետ, անսպառ, անպատում, անվախճան արքայության մեջ: Քաղցրությամբ է նայում իր արարածներին և իր զթությամբ կերակրում շարերին ու բարիներին, այլև ամենքին խրատում է, որպեսզի արժանի լինեն մերձենալու աստուածության կոչման որդեգրությանը:

574 Այլ ձեզ յայտնի լինիցի, զի այս այսպէս է. զի Աստուած մարդասէր կամի, զի ժառանգս արասցէ զձեզ ինքեանս Այլ յայնժամ մինչ ոչն դիտէիք դուք զԱստուած՝ ծառայէիք այնոցիկ, որք ոչ էին ի բնէ աստուածք. այլ այժմիկ ծաներուք դուք զԱստուած, մանաւանդ թէ Աստուած իսկ ծանեալ զձեզ, զի էիք դուք մուրեմալք յարարածս տկարս և ի պաշտօն սնտաի, և ի լուծ ծառայութեան մեզացն էիք հնազանդեալ. այլ այժմ ազատեցայք յայնմանէ յանօգուտ կամացն լծոյ ծառայութեանն, ի ստրկութենէ անտի, ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր յորդին Աստուծոյ:

575 Զգոյշ լեռուք, զուցէ հրաժարիցէք ի խօսելեաց աստի. զի թէ այնք ոչ կարացին ապրել, որ յերկրաւոր հրամանատուէն իշխեցին հրաժարել, ո՞րչափ ևս առաւել մեք՝ եթէ յերկնաւորէն թիկունս գարձուցանիցեմք: Որոյ ձայնն զեղկիր շարժեաց յայնժամ՝ դարձեալ և այժմիկ խոստացեալ է և սոչ. «Պարձեալ միսանգամ շարժեցից ոչ միայն զերկիր, այլ և զերկինս». այլ զոր ասէն «միսանգամ ևս»՝ յայտնէ զշարժելոցն՝ իբրև զեղեւոցն փոփոխումն. զի այն հաստատուն կայցէ՝ որ անշարժն իցէ:

576 Վասն այսորիկ հնազանդեցէ՞ք դուք ի սիրտս ձեր անշարժ թագաւորութեանն և ըմբռնեալիք զչնորհս, որով պաշտիցէք մտադիւրութեամբ զԱստուած: Զի Աստուած՝ հուր ծախիչ է, զի այրեսցէ զմեզս ձեր, և սրբեսցէ զանձինս ձեր՝ իբրև ի հալոցս փորձութեան ճարտարութեան արուեստիցն, կռանագործ արծաթարարացն, բնարել զժանգն ի սրբոյ անտի: Իսկ որ բնտրին՝ սրբի և պատուականանայ. իսկ որ ոչն՝ այրի և հրդեհի. որպէս գիտողն ասէ, թէ «Եղիցի լոյսն Իսրայելի ի հուր, և սրբեսցէ զնա ի բոց բորբոքեալ»: Եւ զանօրէնութիւնս՝ խոտոյ նմանեցուցանէ. ասէ այսպէս, թէ «Վառեսցի զնովա, և կերիցէ զնա իբրև զխոտ. յաւոր յայնմիկ շիջցին լեռինք և բլուրք և անտառք, և կերիցէ ի շնչոյ մինչև ի մարմին. և որ ապրէն՝ եղիցի իբրև ոք որ ապրէ ի բորբոքեալ բոցոյ. և որ մնացեալ իցէ ի նոցանէ՝ ասէ, թուով եղիցին»:

577 2Գ. Արդ՝ ի ժամանակսն յայնոսիկ յառաջինսն յետ ջրհեղեղին, իբրև բազմացան մարդիկ ի վերայ երեսաց երկրի՝ վայելէին ի պարարտութեան խնամոցն Աստուծոյ. և ճարպոյ եկեալ զակամբ՝ յայլալլութիւն մտաբերէին, անկղիտացեալք յիմարեցան: Եկեալ ի մի վայր, խորհուրդ առեալ, սնտաիմաց խորհուրդ, շինել ի պաշտօն մեհենից աշտարակ մի բարձր անհնարին՝ կոթողեցին ի

574 Այլ ձեզ թող հայտնի լինի, որ այս այսպէս է: Մարդասերն Աստուած կամեցում է, որ ձեզ իրեն ժառանգորդներ դարձնի: Այն ժամանակ մինչդեռ դուք չգիտէիք Աստուծուն, ծառայում էիք նրանց, որոնք ի բնէ Աստուած չէին, իսկ այժմ ճանաչեցիք Աստուծուն, մանավանդ, թե Աստուած էլ ճանաչեց ձեզ, որ մուրեմալք էիք դեպի սկար արարածները և սնտաի պաշտամունքը, հնազանդելով մեզքերի ծառայութեանը: Սակայն այժմ ազատված եք այդ անօգուտ լծի ծառայությունից՝ ստրկությունից [դառնալով] Տէր մեր Հիսուս Քրիստոսին, Աստուծո Որդուն:

575 Զգոյշ եղեք, որ չզրկուիք խոստացվածից, քանզի եթե չկարողացան փրկվել նրանք, որ երկրաւոր հրամանատուից հրաժարվեցին, որչափ ևս մենք [չենք փրկվելու], եթե թիկունք դարձնենք երկնաւորին: Նրա ձայնը շարժեց երկիրը այն ժամանակ և այժմ էլ խոստանում է ստեղծել. «Պարձյալ մյուս անգամ շարժելու եմ ոչ միայն երկիրը, այլև երկինքը»: Իսկ որ ասում է «մյուս անգամ ևս» հայտնվում է իրերի շարժվելը, որպէս եղած (ստեղծված) իրերի փոփոխում, քանզի այն, որ անշարժ է, հաստատուն է մնալու:

576 Ուտաի դուք ձեր սրտերում հնազանդեցեք անշարժ թագաւորութեանը և կատանաք շնորհները, որով պաշտելու եք Աստուծուն հոժարութեամբ: Քանզի Աստուած լափող հուր է, որը կայրի ձեր մեղքերը և կսրբացնի ձեր սրտերը, ինչպէս ճարտար արվեստի կռանագործ արծաթագործների փորձութեան հալոցներում դառնում է ժանգը մաքուր մասից: Ինչ որ դառնում է, մաքուր է և պատվական, իսկ ինչ չի դառնում, այրվում է և վառվում, ինչպէս գիտողն (մարգարեն) ասում է, թե «Իսրայելի լույսը դառնալու է հուր և սրբելու է նրան բորբոքված բոցի մեջ»: Անօրէնութեանները խոտի նման է դարձնելու, այսպէս է ասում, թե «վառվելու է նրա շուրջը և ուտելու է նրան իբրև խոտ: Այդ օրը լեռները, բլուրները և անտառները խորտակվելու են և սպառելու են շնչից մինչև մարմինը, իսկ ով ապրի, լինելու է նրա նման, որք բորբոքված բոցից է փրկված, իսկ ովքեր նրանցից մնալու են, ասում է թվով [հաշված] են լինելու»:

577 2Գ. Արդ՝ այն առաջին ժամանակներում, ջրհեղեղից հետո, երբ մարդիկ բազմացան երկրի երեսին, վայելում էին Աստուծո խրնամբի պարարտությունը և հղիացան ու խոտովություն մտահոգացան ինքնամոռացութեան մեջ հիմարացած: Հավաքվելով որոշ վայրում՝ խորհուրդ արեցին, սնտաի խորհուրդ՝ մեհենների պաշտա-

դաշտան Սենէար յերկրին Ասորեստանեայց: Արդ՝ շինել շինէին ի պաշտօն դիւաց, անձանց իմն անուն մեհենաշէն կապեալ՝ առ իւրեանց որդիս թողուլ: Պանծացեալ հպարտացեալ, զանձինս ի գործ կացուցեալ՝ կաւազործութեան վաստակասէր անօրէնութեանն աշխատէին, իբրև պաշար խերշատանաց շարութեան զաւակաց ազգացն զկնի իւրեանց եկելոցն թողուլ խնդրէին այն անմիտ ազգն առաջին:

578 Տէր Աստուած նայեցեալ ի նոցա պակասամտութիւնն՝ խառնեաց արբոյց նոցա զխառնակութիւն լեզուացն բաժանման. անգէն ի նմին տեղոջ զնոսա ընդ միմեանս խառնակեաց, ուստի և նոյն տեղին զխառնակութեան զԲաբել անուն ժառանգեաց: Եւ նոքա ցրուեալք ի միմեանց մեկնեցան, շլուեալ այնուհետև այր ընկերի բարբառոյ. այսպէս քակեալք ի միմեանց անջատեցան. և լքումն գործոյն եղև. զոր առաջի արկեալն էր՝ ինքեանք քակաւին: Եւ արբեալք՝ յւրաքանչիւր լեզուս խօսէին, ուսեալք յամենահաստիչ Արարչէն. խառնակեալք և ցրուեալք բաժանեցան ի միմեանց:

579 Եւ հուր ահագին հողմախառն շոգի Հոգւոյն Աստուծոյ, որ սովորն է զմարդիկ յուզութեան ճանապարհն հաստատել, և ի զրավաստակ ճանապարհացն խափանել, ուղղել յարդարութիւն և հաստատել զամենեւեան՝ այն հուր անկեալ ի վերուստ, կտրեալ զաշտարակն՝ վերուստ ի վայր փլուզեալ հոսեաց, տապաստ դաշտացն ցան և ցիր կացուցանէր: Արդ՝ իբրև այս նոցա նորացոյց ամբարշտութեանցն խափան լինէր, ցրուեալք ընդ վիճակս իւրաքանչիւր՝ ըստ կամացն Աստուծոյ ի վերայ երկրի սփռեցան. եօթանասուն և երկու նահապետք լեզուաց կացեալ՝ բաժանեցան ընդ երկիր, հաստատեալք յւրաքանչիւր սահմանս:

580 Բայց մի ոմն, որ նախնի հերբայական ազգին, ոչ ի խորհուրդն եմուտ շինել զվաղափուլն, և ոչ կցեցաւ յարագաւերն՝ վասն որոյ էր խորհուրդն. վասն այսորիկ զիւր լեզուն պահեալ: Որ նախ Արարչին իւրովք զաւակօք հանդերձ ծանոթ եղեալ, որպէս ի սկզբբանն պատմեցաք, զաստուածապաշտութիւն յանձն առեալ՝ ժողովուրդ ձեռական անուանեցան Աստուծոյ. ուստի և մարգարէքն աստուածախօսք. «Ուստի և Քրիստոս ըստ մարմնոյ, որ է ի վե-

ժունքի համար շինել բարձր անհասանելի աշտարակ և այն կոթողեցին Սինեար դաշտում, Ասորեստան երկրում: Արդ՝ շինեցին շենք զկերի պաշտամունքի համար իրենց անձերին կապելով մեհենաշէն անունը և այն կտակեցին իրենց որդիներին: Հոխորտալով, հպարտանալով գործի անցան և ջանասիրաբար աշխատեցին անօրենութեան կավագործութեամբ, քանզի այն անմիտ առաջին ցեղը կամենում էր շարութեան պաշար թողնել իրենից հետո եկող սերունդներին:

578 Տէր Աստուած նայելով նրանց պակասամտութեանը, շփոթեցրեց ու խմեցրեց նրանց տարբեր լեզուների բաժանման խառնակութեանը: Այնտեղ նույն վայրում նրանց իրար խառնեց, ուստի և այն տեղը բարբելոյան խառնակութեան անունը ժառանգեց: Նըրանք ցրվելով իրար մոտից մեկնեցին, այնուհետև այրն իր ընկերոջ լեզուն չէր հասկանում: Այսպես մյմյանցից բաժանվելով անջատվեցին, նրանց զործը լքվեց և այն, որ սկզբում կատարել էին, իրենք քանդեցին: Լինելով արբեցած, յուրաքանչյուրը տարբեր լեզու էր խոսում, սովորելով ամենաստեղծ Արարչից: Նրանք խառնըվեցին ու ցրվեցին, բաժանվելով միմյանցից:

579 Եվ ահագին հուրը՝ Աստուծո Հոգու հողմախառն շոգու հետ, որ [ընդհանրապես] սովոր է մարդկանց ուղիղ ճանապարհի վրա հաստատել և զրավաստակ ճանապարհներից ետ պահել, ուղղել դեպի արդարութեան և ամենքին հաստատել, այսպեայն հուրը ընկավ ի վերուստ, կտրեց աշտարակը վերից վայր, փլուզեց, փրշրեց և դաշտերի մեջ տապաստ ու ցիրուցան դարձրեց: Արդ, երբ նրանց այս նորացույց ամբարշտությունը խափանվեց, նրանք սփռվեցին երկրի վրա, ըստ Աստուծո կամքի, յուրաքանչյուրը իր մասում: Յոթանասուներկու նահապետներ տարբեր լեզուների [պետեր] դարձան, բաժանվեցին երկրում, յուրաքանչյուրը հաստատվելով իր սահմաններում:

580 Բայց մեկը, երբ եբրայական (հերբայական) ազգի նախնին էր, խորհրդի չմտավ շինելու վաղափուլ [աշտարակը] և ոչ էլ կցվեց արագավերին, քանզի այդպիսին էր խորհուրդը: Այդ պատճառով նա պահպանեց իր լեզուն: Նա իր զավակներով հանդերձ առաջինը ծանոթացավ Արարչին, ինչպես սկզբում պատմել ենք, աստվածապաշտությունը հանձն առավ և անվանվեցին Աստուծո սեփական ժողովուրդը: Նրանից ծագեցին աստվածախոս մարգարեները՝ «Նրանից է և Քրիստոսը, ըստ մարմնի, որ ամենքից վեր

բայ ամենայնի Աստուած օրհնեալ յաիտեանս»։ ուստի և աշակերտքն աւետարանիչը նորապարզ և կտակարանացն շնորհելոց, որք և վկայք նորա զօրութեանն գործոց նշանաց և արուեստից, որ գործեցան ի նորա գալստեանն։ Որք և մատակարարեցին զշնորհսն, որք և զհօրն կենդանութեան Հոգւոյն ի բերան առեալ՝ հրդեհեալ սրբեցին զաղտն տիեզերաց, որք և յարուցին ի զլորմանէ զանկելութիւն ամենայն երկրի. որք զանօրէնութիւնն տիեզերաց փլուզեալ ալրեալ մաշեցին ըստ օրինակի բարձրաբերձ աշտարակին զորմէ պատմեցարն։

581 Արդ՝ փոխանակ բարձրաբերձ և վաղաւեր աշտարակին՝ խաչն ճշմարտութեան կանգնեցաւ, որոյ զօրութիւնն մշտնջենական է, և փառք նորա Աստուած. որպէս և գիտողն ասէ. «Ե՛ր քեզ, Տէր, յայտնեցի, և փառք նորա զքեզ ծածկեցես. դնասցեն թագաւորք ի լոյս քո, և հեթանոսք ի ծագել լուսոյ քոյ»։

582 Հն. Ահա թագաւորեալք, որք պարծեցան ի խաչելեալ Փրկչին, որք և վկայք են նորա Աստուածութեանն։ «Որք մեռանն ընդ Քրիստոսի՝ ընդ նմին և թագաւորեն»։ զի մատնեցան ի մահ վասն անուանն Աստուծոյ, զի և կեանքն Յիսուսի յայտնի լինին ահաւասիկ ի մահկանացու մարմինս սիրելեացն Քրիստոսի։ Որք և յայտնի մեռեալք, և ի ծածուկ կենդանիք, որք քարոզենն յայտնի զկենդանութիւն իրեանց, և տան զկենդանութիւն ըմպել ձեզ, որ մեռեալք էք ի մեզս ձեր։

583 Զի Աստուած յայտնեցաւ ձեզ յոսկերս նոցա. վասն զի առին նոքա յանձինս իրեանց զլոյս շարշարանաց խաչին, և նովին Քրիստոսի շարշարանօքն օրինակեալ զհամբերութիւն Փրկչին յանձինս իրեանց, լուսաւորել զխաւարն որ մածեալ էր յոգիս ձեր. որպէս ասէ գիտողն, թէ «Խաւար ծածկեաց զերկիր, և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսք»։ Ահա արդարեւ խաւար և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսութեամբ ոգւովք ձերովք՝ անճանաչողական սովորութեամբքդ, որպէս և աշտարակն մոլորութեան, յոր յղացան ազգք մարդկան զանօրէնութեան պաշտամունս, անշնչոց և շնչաւոր արարածոց պաշտօն մատուցանել փոխանակ Արարչին։

584 Զի թէպէտ և յղացեալ խորհրդովք անօրէնութեան յաշտարակագործ կորուսիչ պաշտամանն, վասն որոյ և ցրուեցան ընդ

է և Աստուած նրան օրհնել է հավիտյան», նրանից են և շնորհված նորապարզ և կտակարանների աշակերտները՝ ավետարանիչները, որոնք վկաններն են նրա զօրութեան, գործերի, նշանների և հրաշքների, որ կատարվեցին նրա գալստյան ժամանակ։ Նրանք շնորհներ մատակարարեցին և Հոգու կենդանութեան շունչը իրենց բերանն առնելով, հրդեհեցին, սրբեցին տիեզերքի աղտը, զլորումից բարձրացրին ամբողջ երկրի ընկածներին։ Նրանք տիեզերքի անօրենությունները տապալեցին, այրեցին, մաշեցին ըստ բարձրաբերձ աշտարակի օրինակի, որի մասին պատմեցինք։

581 Արդ, բարձրաբերձ և վաղաւեր աշտարակի փոխարեն ճշմարտութեան խաչը կանգնեցվեց, որի զօրութեամբ մշտնջենական է և նրա փառքն է Աստուած։ Ինչպես գիտողն (Մարգարեն) է ասում. «Քեզ Տէրը հայտնվելու է, և նրա փառքը քեզ է ծածկելու, թագավորները զալու են քո լույսին, և հեթանոսները՝ քո լույսի ծագելուն»։

582 Հն. Ահա թագավորչալները, որոնք պարծեցան խաչեցյալ փրկչով և նրա աստվածութեան վկաններն են։ «Նրանք մեռան Քրիստոսի հետ, նրա հետ էլ թագավորում են», քանզի մահվան մատնելեցին հանուն Աստուծո, որպեսզի Հիսուսի կյանքն էլ ահավասիկ հայտնվի Քրիստոսի սիրելիների մահկանացու մարմիններում։ Նրանք հայտնապես մեռած են, սակայն ծածկապես կենդանի, քարոզում են հայտնապես իրենց կենդանութունը և նրանք կենդանութունն են մատուցում ըմպելու ձեզ, որ մեռած եք ձեր մեղքերի մեջ։

583 Աստուած ձեզ հայտնվեց նրանց ոսկորների մեջ, քանզի նրանք իրենց վրա առան շարշարանքների լույսը և Քրիստոսի նույն շարշարանքներով Փրկչի համբերությունը իրենց անձերի վրա արտացոլեցին, լուսավորելու համար խավարը, որ պատել էր ձեր հոգիները։ Ինչպես ասում է գիտողը (մարգարեն), թե «խավարը ծածկեց երկիրը և մառախուղը պատել է հեթանոսներին»։ Ահա արդարեւ խավար և մառախուղ է պատել ձեր հոգիների հեթանոսությունը, տգետ սովորություններով, ինչպես մոլորության աշտարակը, ուր մարդկային ցեղերը անօրենության պաշտամունքը հղացան, Արարչի փոխարեն պաշտելով անշունչ ու շնչավոր արարածներին։

584 Քանզի թեպէտ և իրենց խորհուրդներում անօրենություն հղացան աշտարակագործ կորուսիչ պաշտամունքով, որի համար և

երկիր խառնակեալ լեզուօքն՝ սակայն ոչ թողին զնոյնն. որպէս
ասէն գիտողն ի նոյն սաղմոսարանին, թէ «Ահաւասիկ երկնեցին
զանօրէնութիւն, չղացան զցաւս, և ծնան զանօրէնութիւն»: Զի յետ
քակտելոյն աշտարակին և թողոյն գիրաքանչիւր զործս անօրէ-
նութեան՝ գործեցին ձեռագործս, որում երկիր պագանէին. որպէս և
միտ գիտողն ասէ. «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին
ասացին՝ եթէ քո իսկ ծնեալ է զմեզ, և դարձուցին յիս զթիկունս,
և ոչ զերեսս իրեանց»:

585 Վասն այտորիկ փոխանակ փայտին, որում երկիր պա-
գանէին՝ կանգնեաց զխաչն իւր. ուստի և զլոյս ճառագայթիցն ար-
ձակեացէ ամենայն արարածոց, որք նստէին ի խաւարի և ի ստուերս
մահու. իսկ զանպիտոյսն այրեացէ, որպէս ըստ գիտողական բանին
ասէ. «Եղիցի լուսն Իսրայելի հուր, և սրբեացէ զնա ի բոց բորբո-
քեալ»: Իսկ աշտարակն յուզեաց զսրտմտութիւն բարկութեան Արար-
չին՝ ցրիլ զնսսա և խառնակել զլեզուս նոցա: Իսկ ի խաչէն սղոր-
մութիւնք յուզեցան, ժողովել զցրուեալսն ազգաց որդւոցն Ադամայ:
Եւ փոխանակ քարապաշտութեանն հնոտոյն սնոտոյն՝ վիմաշոյց
զհաւատս իւրոց վկայիցն, զի անշարժ լինիցին և հաստատուն:

586 Եւ շինեսցո՛ւր մեք ձեօք հանդերձ ի վերայ հաստատու-
թեան հաւատոցն առաքելոց և մարգարէից. բնկայցո՛ւր զշնորհացն
հուր Հոգին: Որ այրեացն և փլոյզ զաշտարակն մոլորութեան՝ նոյն
շինեսցէ զմեզ հիմամբք հաստատութեանն հաւատոյ, և անցէ զմեզ
ի միարանութիւն խաչին իւրով: Եւ տացէ մեզ զհուր Հոգւոյն, որով
մեղքն այրեսցին, և արդարութիւնն լուսաւորեսցի ի խաչն, ուստի
Տէրն յայտնեցաւ, ուստի Տէրն կախեցաւ, ուստի փառք նորա ծա-
գեցին և լցին զերկիր, ուստի վկայքն, թագաւորքն և թագաւորեալ-
քն ընդ Քրիստոսի, որով և հաշտիք դուք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն
մահու Որդւոյ նորա:

587 Վասն որոյ և Աստուածորդին խոնարհեցաւ, զի առցէ զմար-
մին մարդկան, և խոնարհեսցի յանարգութիւն մահու՝ մինչև ի թա-
ղումն անգամ. զի զարժանացեալսն արասցէ նմանակիցս պատկե-
րի Աստուածութեանն մարդասիրութեամբն իւրով, որք և եղբարք
անուանեցան վասն անբաւական սիրոյն՝ որ սիրեացն զմարդիկ. զի
լինիցի ինքն անդրանիկ ի մէջ եղբարց բազմաց: Վասն իւրոյ մար-
դասիրութեանն եհատ այսպէս զդատավճիռն. ասէ ինքն Աստուա-

երկրում ցրվեցին լեզուները խառնելով, այսուհանդերձ նույնը շնոր-
հեցին, ինչպես ասում է գիտողը, նույն սաղմոսարանի մեջ, թե
«Ահավասիկ անօրենություն երկնեցին, ցավեր հղացան և ծնեցին
անօրենություն»: Քանզի աշտարակի քանդվելուց և յուրաքանչյուրն
իր անօրենության գործերը թողնելուց հետո՝ ձեռագործ [պատկեր-
ներ] պատրաստեցին, որոնց երկրպագում էին, ինչպես և մյուս
գիտողը ասում է. «Փայտին ասացին՝ դու իմ հայրն ես, և քարին
ասացին, թե դու ես մեզ ծնել, ինձ թիկունք դարձրին և ոչ իրենց
երեսները»:

585 Այդ պատճառով փայտի փոխարեն, որին երկրպագում
էին, իր խաչը կանգնեցրեց, որպեսզի լույսի ճառագայթներ արձա-
կի ամենայն արարածների վրա, որոնք նստած էին խավարի և մա-
հու ստվերի մեջ: Նա այրելու է անպիտաններին, ըստ մարգարեի
խոսքի. «Իսրայելի լույսը դառնալու է հուր և սրբելու է նրան բոր-
բոքված բոցով»: Իսկ աշտարակը հուզեց Արարչի սրտմտությունը,
բարկությունը և ցրեց նրանց ու խառնեց նրանց լեզուները: Իսկ
խաչից ողորմություն հորդեց՝ Ադամի որդիների ցրված ցեղերին
հավաքելու համար: Հնոտի, սնոտի քառապաշտության փոխարեն,
վեմի նման [ամրացրեց] իր վկաների հավատը, որպեսզի անշարժ
լինեն և հաստատուն:

586 Եվ մենք կկառուցենք ձեզ հետ մեկտեղ առաքյալների և
մարգարեների հավատքի հաստատության վրա: Ընդունեք Հոգու շը-
նորհների հուրը: Նա, որ այրեց և քանդեց մոլորության աշտարա-
կը, ինքն էլ մեզ կվերակառուցի հավատքի հաստատության հիմքի
վրա և մեզ միաբանության է տանելու իր խաչով: Նա մեզ կտա
Հոգու հուրը, որով մեղքերն այրվելու են և արդարությունը լուսա-
վորելու է խաչի միջոցով, որի վրա Տերը կախվեց, որին [վկայել
են] մարտիրոսները, թագավորները և Քրիստոսի հետ թաղավոր-
յալները և որի միջոցով դուք հաշտվելու եք Աստուծո հետ նրա Որ-
դու մահվամբ:

587 Դրա համար Աստվածորդին խոնարհվեց, որպեսզի մարդ-
կային մարմին առնի, խոնարհվի մինչև մահու անարգությունը,
մինչև անգամ թաղումը, արժանիներին Աստվածությունը նմանա-
կից զարձնի իր մարդասիրությամբ, որոնց եղբայր անվանեց իր
անսահման սիրով, որով սիրեց մարդկանց և որ ինքը լինի անդրա-
նիկ բազում եղբայրների մեջ: Իր մարդասիրության պատճառով
այսպես տվեց դատավճիռը, ասում է ինքը Աստվածորդին, թե «սը-

ծորդին, թէ «Առքա են իմ քորք և եղբարք, որ առնեն զկամս Հօր իմոյ որ յերկինս է»։ զի Որդին եկեալ կատարեաց զկամս Հօր:

588 Եւ զի՞նչ իցեն կամք Հօր՝ եթէ ոչ զի զորդիս մարդկան զմերժեալս ընկալցի միասնգամ յարքայութիւնն, և զանկեալսն ի ներքոյ մահու կանգնեցցէ ի կենդանութիւն, և զկամարարսն Հօր, որ ինքն բնութեամբ Որդի է միածին՝ արասցէ որդիս շնորհօք: Եւ վասն այնորիկ էջ ինքն Տէրն զօրութեանց ի տկարութիւն մարդկութեան կարգացն, զի նովին տկարութեամբ բմբունեցէ զտկարացեալսն ի զօրութիւն փառացն Աստուածութեան կարգացն, և տացէ արժանի լինել որդեգրութեան շնորհին:

589 Արդ՝ ինքն իջեալ կամօք, զի զսիրեցեալսն խառնեցէ յԱստուծութիւնն: Որք ըստ արժանական սիրոյն իցեն տպաւորեալ աստուածական սիրոյն՝ զնոսա եղբարս իւր անուանեաց. և զբնական սէրն իւրոյ հայրական իմաստութեանն ուսոյց նոցա, և ի գութ խնամոց Հօրն զրդեաց յորդեաց զեռոյց զնոսա. և ետ իշխանութիւն սրբոցն որդիս Աստուծոյ լինել՝ որք հաւատացին յանուն նորա: Եցոյց նոցա հայր շնորհաց՝ զձնողն իւր, և եղ բանս ի բերան՝ հայր կոչել զնա անձանց, և եցոյց զբարեբարութիւն Հօր իւրոյ նոցա. զի Տօրաբարոյ բարեբարութեամբն լիցին արժանի՝ ճշմարիտ Որդոյն եղբարք անուանել: Զորս առեալ Որդոյն առ Հայր մատուցանիցէ, թէ «Ահաւասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետ ինձ Հայր»: Եւ դարձեալ առ Հայր խօսի և ասէ, թէ «Պատմեցից զանուն բո եղբարք իմոց, և ի մէջ ժողովրդոց օրհնեցից զբեզ»: Որպէս և առ աշակերտսն ասէր. «Զի զամենայն զոր ասաց ինձ Հայր իմ՝ ես ձեզ ցուցի. զի ես զձեզ ինձ բարեկամս գիտեմ»:

590 Եճմարիտ Որդին Աստուծոյ ճշմարիտ վկայս և խորհրդակիցս իւր արար զկամարարս Աստուածութեանն իւրոյ, որք մխեցան ի սէր նորա. և զպատուիրանս նորս պահեցին. զորս և այնչափ վերացոյց և բարձրացոյց զնոսա յիւր Աստուածութիւն անդր, մինչև առ Հայր գոչէր, թէ «Այսուհետև սոքա շեն յաշխարհէ աստի, որպէս և ես շեմ յաշխարհէս»: «Եւ ես աղաչեցից զՀայր, զի զՀողին սուրբ զբարեխօսն առաքեացէ առ ձեզ զառհաւատչեայն, որ խառնեցէ զձեզ յԱստուածութիւն անդր, որ ի ձեզ իսկ բնակեցէ մինչև յաւիտեանս. զոր ոչ տեսնէ, ասէ, և ոչ ճանաչէ այս աշխարհ»: Արդ՝ զնոսա արար նախ տաճար Աստուածութեանն յերկրի, և տուն

րանք են իմ քույրերը և եղբայրները, որոնք կատարում են իմ Հոր կամքը, որ երկնքում է», քանզի Որդին գալով, կատարեց Հոր կամքը:

588 Եվ ինչ է Հոր կամքը, եթե ոչ կրկին արքայության մեջ ընդունել մարդկանց մերժված որդիներին և մահվան ներքև ընկածներին կենդանության կանգնեցնել և իր Հոր կամարարներին, որի միածին Որդին ինքն է բնությամբ, շնորհների որդիներ դարձնի: Այդ պատճառով ինքը զորությունների Տերը իջավ մարդկային կարգի տկարությանը, որպեսզի նույն տկարությամբ տկարացյալներին հասցնի Աստվածության կարգի փառքի զորությանը և արժանի դարձնի որդեգրության շնորհին:

589 Արդ՝ ինքը կամովին իջավ, որպեսզի սիրեցյալներին խառնի Աստվածությանը: Նրանք, որ արժանի սիրով Աստվածային սիրո պատճենը դարձան, այսպիսիներին իր եղբայրներն անվանեց: Իր հայրական իմաստության բնական սերը ուսուցանեց նրանց, զուրգուրեց, հորդորեց, ջերմացրեց նրանց և տվեց իշխանություն Աստուծո սուրբ որդիները լինելու, քանի որ հավատացին նրա անվանը: Ցույց տվեց նրանց շնորհների Հորը՝ իր ծնողին և նրանց սովորեցրեց հայր կոչել նրան և իր Հոր բարեբարությունը ցույց տվեց, որպեսզի հայրաբարո բարեբարություն արժանի լինեն ճշմարիտ Որդու եղբայր կոչվելու: Նրանց տարավ Որդին և ներկայացրեց Հորը, թե «ահավասիկ ես և իմ մանկունքը, որ տրվեց ինձ Հայրը»: Դարձյալ խոսեց Հորը և ասաց, թե «Թո անունը հայտնելու եմ իմ եղբայրներին և ժողովուրդների մեջ օրհնելու եմ քեզ»: Այնպես ինչպես աշակերտներին ասում էր. «Ամեն ինչ, որ ինձ ասաց իմ Հայրը, ցույց տվեցի ձեզ, քանզի ձեզ ես գիտեմ, որ իմ բարեկամներն եք»:

590 Աստուծո ճշմարիտ որդին իր Աստվածության կամարարներին դարձրեց իր ճշմարիտ վկաները և խորհրդակիցները, որոնք խորացան նրա սիրո մեջ և նրա պատվիրանները պահեցին: Նա այնքան վերացրեց ու բարձրացրեց նրանց իր Աստվածությանը, մինչև որ Հորը գոչեց, թե «այսուհետև սրանք այս աշխարհից շեն, ինչպես և ես շեմ այս աշխարհից», «և ես աղաչելու եմ Հորը, որ բարեխոս սուրբ Հոգուն առաքի ձեզ մոտ, որպես առհավատչա և նա ձեզ խառնելու է Աստվածությանը, որ ձեր մեջ բնակվելու է մինչև հավիտյան, սակայն նրան այս աշխարհը չի տեսնի ու չի ճանաչի»: Արդ նախ նրանց դարձրեց իր Աստվածության տաճար

օթեվանաց Հոգույ սրբոյ. «Ես և Հայր իմ, ասէ, եկեցուք, և օթե-
վանս առ ձեզ կալցուք»: Եւ գանձանակ սիրոյ զօրութեան մեծու-
թեան խորհրդոյ Հօր պատրաստեաց զնոսա, և յառաջ քան զաշ-
խարհ ծանուցաւ նոցա:

591 2Ղ. Եւ քանզի ոչ կարացեալ մարդկան բառնալ զլուծ պա-
տուիրանացն արգարութեան՝ վասն աշտորիկ անկան ընդ կարեօք
մահու մեղացն: Եւ իբրև ոչ ուրուք ի մարդկանէ կարացեալ ցանկել
զխրամատութիւնն,— ի ծառայատոհմ ազգացն ոչ հնարեցաւ այս
լինել, որ ի ձեռն Ադամայն յանցաւորութեան զօրացաւ մահ և ե-
կուլ, որպէս ասացան, թէ «Ադամայ ամենեքեան մեռանէին»,—
իսկ Որդին Աստուծոյ առ զկերպարանս Ադամայ, ի նմանութիւն
ծառայի, և եղև ինքն իբրև զմի ի մարդկանէ, և եկն ի ցանկել
զխրամատեալն, զի շինեսցէ զաւերեալսն. որպէս ասէ մարգարէն,
թէ «Շինեսցին աւերակրն յաւիտենից»: Զի առցէ զմարմին արդա-
րոցն իւրոց կերպարանացն և նովին մարմնովն կատարեսցէ զար-
դարութիւնսն ամենայն. որպէս առ Յովհաննէս խօսի, թէ «Այժմ
այսպէս վայել է լինել, զի կատարեսցուք զարգարութիւնսն ամե-
նայն»:

592 Վասն զի ինքն Տէրն ծառայական մարմնովն զամենայն
արդարութիւնսն կատարեաց, զի մարմնոյն, զոր խառնեաց և միա-
ցոյց յԱստուածութիւնն՝ նմին մարմնոյն տացէ զյաղթութիւնն: Զի
որպէս ընդ միոյ ադամական մարմնոյն պարտաւորեցան՝ նոյնպէս
ընդ միոյ տէրունական մարմնոյն ազատեսցին ի ծառայութեանէ մե-
ղացն, այնու ազատութեամբն՝ որ ի վեր է քան զամենայն ազա-
տութիւնս:

593 Որ վասն զնոսա ազատելոյ էջ ի ծառայութիւն, զի իւրով
մարմնովն լցցէ և կատարեսցէ զամենայն շափս կարգացն հանդիսի
արդարութեանցն. զի միանգամայն բարձցէ զկարիս տկարութեան
մարմնոյ մեղացն. և միանգամայն ինքն ինքեան քահանայացի
Հօր իւրում, և միանգամայն ինքեամբ հաճեսցէ մատուցանել զինքն
պատարագ հաշտութեան Հօր իւրում, և նովին պատարագան մա-
տուսցէ ընդ նմին զհաւատսն խոստովանութեան մերոյ: Զի ինքն էր
որ յաղթեացն և կատարեացն, և հատ ընկեաց զդատակնիք մահու,
զի անշուշտ և անսուտ և անվրէպ լիցին կենացն աւետիք. զի ի
Քրիստոս Յիսուս ամենեքեան կենդանացուք:

երկրում և Սուրբ Հոգու օթեվանաց տունը: «Ես և իմ Հայրը, ասում
է, զալու ենք և ձեզ մոտ օթեվանելու»: Նա նրանցից պատրաստեց
Հօր սիրո զօրութեան մեծութեան ու խորհրդի գանձանակ և նախ-
քան աշխարհը ճանաչվեց նրանցից:

591 2Ղ. Եվ քանզի մարդկությունը չէր կարող տանել արդա-
րության պատվիրանների լուծը, այդ պատճառով ընկավ մեղքերի
համար մահվան կարիքի տակ: Քանզի ոչ ոք մարդկանցից կարող
էր կամրջել խրամատը, քանի որ ծառայատոհմ ազգերը չէին կա-
րող այն անել և նրանց վրա Ադամի հանցավորության պատճառով
զորացավ մահը և կուլ տվեց, ինչպես ասված է, թե «Ադամի պատ-
ճառով ամենքը մեռան», իսկ Աստուծո Որդին Ադամի կերպարանքն
առավ ծառայի նմանությամբ, ինքը դարձավ մարդկանցից մեկը և
եկավ կամրջելու խրամատը, որ շինի ավերվածը: Ինչպես ասում է
մարգարեն, թե «ավերակները շինվելու են ընդմիջտ»: Քանզի [ե-
կավ] առնելու իր արդարների կերպարանքով մարմինը և նույն
մարմնի միջոցով կատարելու էր ամեն արդարություն: Ինչպես խո-
սեց Հովհաննեսին, թե «այժմ այսպես վայել է մեզ, որ ամենայն
արդարությունները կատարենք»:

592 Վասնզի ինքը Տէրը ծառայի մարմնով ամենայն արդա-
րությունները կատարեց, որպեսզի հաղթություն պարգևի մարմնին,
որը խառնեց ու միացրեց Աստվածությանը: Եվ ինչպես ադամա-
կան մեկ մարմնի միջոցով [մարդիկ] պարտավոր մնացին, նույն-
պես և տերունական մեկ մարմնի միջոցով կազատվեն մեղքերի
ծառայությունից. այն ազատության միջոցով, որը վեր է ամենայն
ազատություններից:

593 Նրանց ազատության համար իջավ ծառայության, որ իր
մարմնով լրացնի և կատարի արդարության գործերի կարգերի
ամենայն շափերը: Որպեսզի միանգամից վերացնի մեղավոր մար-
մնի տկարության կարիքը և միանգամից ինքն իրեն քահանայա-
բար [մատուցի] իր Հօրը և միանգամից իր անձը հաճելի կերպով
մատուցի, որպես հաշտության զոհաբերություն իր Հօր հանդեպ և
նույն զոհաբերությամբ դրա հետ մատուցի մեր խոստովանության
հավատքը: Քանզի ինքն էր, որ հաղթեց ու կատարեց և ջարդեց
չնչեց մահու դատակնիքը, որպեսզի կենաց ավետիքը լինի անտա-
րակույս, անսուտ, անվրէպ, քանի որ մենք ամենքս կենդանի ենք
ի Հիսուս Քրիստոս:

594 Եւ զի՞նչ այն իցէ զոր ասէն, թէ «կատարեաց զկամս Հօր իւրոյ», եթէ ոչ՝ զի իւրով մարմնովն բարձրացուցէ զանուն յազ-
թութեան կատարման արդարութեան: Ընդ ամենայն մարմնաւորաց
առեալ զնպատակն յազթութեան, զի բարձրէ զնախատինս յորդ-
ուցն Ադամայ, և թափեացէ զթոյնս մահու, և ջրեացէ զխայթոցս
զժոխոց. որպէս զի համարձակ լիցուք յասելն, թէ «Ո՞ր է յազթու-
թիւն քս, մահ, կամ ո՞ր են խայթոցք քո, դժոխք»: Զի հատցէ
միանգամայն զամենայն արտօսը յամենայն երեսաց, և բարձրէ
զսուգ տիրակա՛ն և տացէ զուարթութիւն զանարտումն:

595 Եւ որպէս ինքն խոնարհեցաւ ի բարձրութեանց անտի՛
այնպէս բարձրացոյց զորս եզիտն արժանաւորս իւրում Աստուա-
ծութեանն. և արար զնոսա զանձանակս սիրոյ իւրոց կամացն, և
տաճար բնակութեան Հոգւոյն սրբոյ. զի լիցին նոքա բնկղմեալ
յԱստուածութիւնն. զի իւրովն ազգակից մարմնովն ձգեաց զնոսա
նախ տա իւր, և նոքօք զամենեսեան ձգեաց ի նոցա ուրախութիւնն:
Որպէս յառաջախօս դիտող մարգարէն յայս հիացեալ խօսէր, թէ
«Ուրախ լիցուք յուրախութիւն ազգի քոյ, և զովեացուք մեք ի ժա-
ռանգութեան քում». զի ժառանգութիւն Հօր՝ Որդին միածին է. իսկ
ազգք ուրախակիցք՝ արդարքն մարմնակիցքն տէրունական մարմ-
նոյն: Զի զգովութիւն արդարութեանն ինքն բարձրացոյց ընդ ամե-
նայն մարմնոց մարդկան, որ ժառանգն էր Հօր և ժառանգիչ ամե-
նայն արարածոց: Իսկ զիւր վկայեալսն արար իւր ուրախակիցս, զի
տոհմակիցք էին մարմնոյ նորա. իսկ ամենայն տոհմակից մարդիկ
լիցին ուրախակիցք տոհմակցաց իւրեանց վկայիցն:

596 Եւ Տէրն նախ զնոսա զատոյց յերկրէս կարգաց, և հրեշ-
տակակրօն և աստուածախառն կարգօք բարձրացոյց յերկրէս. զի
ինքեանք վերացեալք յԱստուածութիւնն՝ զամենեսեան զտոհմակիցս
իւրեանց վերացուցեն ի նոյն սէր Աստուածութեանն յոր ինքեանք
հասին: Զի և զխորհուրդս Աստուածութեանն նախ նոքա արժանա-
ցան գիտել, և նոքօք ամենայն արարածք գիտացին՝ «զոր աշխարհ,
ասէ, ոչ տեսանէ և ոչ ճանաչէ»: Զի նոքա նախ զատան մեկնեցան
յաշխարհէս, և ապա հասեալ սիրովն Տեառն իւրեանց ի զօրութիւն
Հոգւոյ նորա. «Դուք, ասէ, ճանաչէք, զի ի ձեզ բնակեացէ մինչև
յաւիտեան»:

597 Հէ. Տեսանէ՞ք զդատավճիռն, զի ասաց, թէ «մինչև յաւի-
տեան ի ձեզ բնակեացէ». զի որպէս ի կենդանութեան սոցա՝ սոյն-

594 Ի՞նչ է, որ ասվում է, թե «կատարեց իր Հօր կամքը», եթե
եղ այն, որ իր մարմնով բարձրացնելու է արդարության կատար-
ման հաղթանակի անունը: Նա հաղթության նպատակ ձեռք բերեց
ամենայն մեղավորների համար, որպեսզի վերացնի Ադամի որդի-
ների նախատինքը, թափի մահու թույնը և շնչի դժոխքի խայթոց-
ները, որպեսզի համարձակ լինենք ասելու ժամանակ, թե «Ո՞ր է
քո հաղթությունը, մահ, կամ ո՞ր են քո խայթոցները, դժոխք»: Քանզի
նա միանգամայն կկտրի բոլոր երեսներից ամեն արտօսը,
կվերացնի տխուր սուգը և կտա անտրտում զվարթություն:

595 Եվ ինչպես ինքը խոնարհվեց բարձրությունից, այնպես էլ
իր Աստվածությունը բարձրացրեց նրանց, որոնց արժանի գտավ
և դարձրեց իր կամքի սիրո զանձանակներ ու սուրբ Հոգու բնա-
կության տաճարներ, որպեսզի նրանք ընկղմվեն Աստվածության
մեջ: Քանզի իր սեփական մարմնով ձգեց նրանց նախ իրեն և նը-
րանցով ձգելու է ամենքին դեպի ուրախություն: Ինչպես առաջա-
խոս գիտուն մարգարեն այս բանին հիանալով ասում էր, թե «ու-
րախ կլինենք քո ազգի ուրախությունը և մենք զովելու ենք քո ժա-
ռանգությունը»: Քանզի Հօր ժառանգությունը միածին Որդին է,
իսկ ազգերը, որոնք ուրախակից են, տերունական մարմնի արդար
մասնակիցներն են: Քանզի ինքը արդարության զովությունը բարձ-
րացրեց ամենայն մարդկանց մարմինների հետ, նա, որ Հօր ժա-
ռանգորդն էր և ամեն արարածների ժառանգիչը: Իսկ ովքեր նրան
վկայեցին, դարձրեց իր ուրախակիցները: Քանզի նրա մարմնի տոհ-
մակիցներն էին, իսկ ամենայն ազգակից մարդիկ ուրախակից են
լինելու [հավատի] վկաներին, որոնք իրենց տոհմակիցներն են:

596 Տերը նախ նրանց զատեց այս երկրային կարգից և հրեշ-
տակակրոն ու աստվածախառն կարգերով բարձրացրեց երկրից,
որպեսզի նրանք վերանալով դեպի Աստվածություն իրենց ամեն
տոհմակիցներին բարձրացնեն Աստվածության նույն սիրուն, որին
իրենք հասել են: Նախ նրանք արժանի եղան գիտենալու Աստվա-
ծության խորհուրդները և նրանց միջոցով ամենայն արարածները
գիտեցան, «որ աշխարհը չի տեսնում և չի ճանաչում»: Քանզի նը-
րանք նախ զատվեցին, մեկնեցին այս աշխարհից և ապա իրենց
Տիրոջ սիրով հասան նրա Հոգու զորությանը. «Դուք, ասում է, ճա-
նաչեցեք, որ նա ձեր մեջ բնակվելու է մինչև հավիտյան»:

597 Հէ. Տեսնո՞ւմ եք դատավճիռը, որ ասաց, թե «մինչև հա-
վիտյան բնակվելու է ձեր մեջ»: Քանզի ինչպես սրանց կենդանու-

պէս և այժմ և յաւիտեան բնակեալ է յոսկերս սոցա բարեխօս Հոգին՝ որդեգրութեան արժանի եղելոցս, որով հաշտիցիք դուք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդոյ նորա: Զի սուրբ վկայքս այսոքիկ Հոգւովն, որում եղեն արժանի՝ նովին լիցին ձեզ բարեխօս. զի և ձեզ, անգիտելոց և յանցուցելոց, լիցի թողութիւն: Զի Որդին Աստուծոյ, որ ինքեամբն նոյնց զօրինակ կենդանութեան իւրոց վկայիցն սիրելեաց՝ ասէ ցնոսա, թէ «Ծն կենդանի եմ, և դուք յիս կենդանասցիք. զի ես ընդ Հօր և դուք ընդ իս և ես ընդ ձեզ: Զի որ ընդունի զպատուիրանս իմ և պահէ զնոսա՝ նա է որ սիրէ զիս, և սիրեսցի ի Հօրէ իմմէ, և ես սիրեցից զնա, և երևցուցից նմա զիս»:

598 Արդարև սիրեցին զՏէրն առաւել քան զկար իւրեանց. զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն, զի եղ զանձն իւր ի վերայ նոցա, իսկ սոքա ետուն զանձինս իւրեանց ի մահ փոխանակ մահու նորա. և խառնեցան ի սէր Աստուածութեան նորա, և եղեն օթեմանք մեծութեան նորա: Տեսին զՏէրն, զի մատոյց զանձն իւր Հօր պատարագ, վասն այսոքիկ և սոքա իբրև զառինք մատուցան ի մահ, զի լիցին պատարագ Աստուածորդոյն: Զի Որդին Աստուծոյ կատարեաց զըկամս Հօր իւրոյ, իսկ սոքա կատարեցին զկամս Աստուածորդոյն: Աստուածորդին ձգեաց զնոսա առ ինքն, և նոքօք զամենայն տիեզերս:

599 Առին նոքա հրաման ի Տեառնէ՝ արհամարհել զաշխարհս և զամենայն որ ինչ յաշխարհի է. զի արհամարհեսցեն զայս կեանս յաշխարհի՝ զի անցատրք են: Արհամարհեսցեն և զնեղութիւնսն որ ի սմա՝ վասն արդարութեանն որ գայցէ, զի երանութիւնք են և սերմանիք մշտնջենատր արքայութեանն: Զի խոտեսցեն և անարգեսցեն, լքցեն և թողցեն զիւրաքանչիւր գործս ունայնութեան կարգացըն, զի ապրեսցին ի յաւիտենից տանջանացն:

600 Ասէ. «Մի՛ երկնչիք յայնցանէ որ զմարմինն սպանանեն և զոգին ոչ կարեն սպանանել. այլ երկերո՞ւք դուք յայնմանէ, որ զոգին և զմարմինն արկանիցէ ի գեհենն հրոյ»: Զի թողցեն զշարն և ընտրեսցեն զբարին. փափաքեսցեն, ընթացին ի սրբութիւն, և զերկնատր լուսն և զյաւիտենից փառսն ժառանգեսցեն և ժառանգակից անմահութեանն լիցին աստուածական յաւիտենական փառացն:

Թյան ժամանակ, նույնպես և այժմ ու հավիտյան բարեխօս Հոգին քնակվում է սրանց (վկաների) ոսկորների մեջ, որոնք որդեգրութեան արժանի եղան: Նրանցով դուք հաշտվելու եք Աստուծո հետ, նրա Որդու մահվան միջոցով: Այս սուրբ վկաները, նույն Հոգով, որին արժանի եղան, նույնով ձեզ բարեխօս են լինելու, որպեսզի ձեզ՝ անգիտելիք և մեղքի տանողներիք թողություն լինի: Քանզի Աստուծո Որդին, որն իրմով կենդանութեան օրինակ ցույց տրվեց իր սիրելի վկաներին, ասում է նրանց, թե «ես կենդանի եմ և դուք իմ մեջ կենդանանալու եք, քանզի ես Հօր հետ եմ և դուք ինձ հետ եք և ես ձեզ հետ: Ով ընդունի իմ պատվիրանները և պահի, նա է, որ սիրում է ինձ և սիրվելու է իմ Հօրից, ես սիրելու եմ նրան և ինձ հայտնելու եմ նրան»:

598 Արդարև Տիրոջը առավել սիրեցին, քան իրենց [անձնական] կարողությունը, քանզի տեսան, որ Տերն ու Արարիչը իր անձը զոհեց նրանց համար, իսկ սրանք իրենց անձերը մահվան տրվեցին նրա մահվան փոխարեն: Նրանք խառնվեցին նրա Աստվածութեան սիրուն և նրա մեծութեան օթևաններ դարձան: Տեսան, որ Տերն իր անձը մատուցեց որպես զոհ իր Հօրը: Այդ պատճառով նրանք էլ զառնեցին նման մահվան մատնվեցին, որ Աստվածորդու համար ողջակեղ դառնան: Քանզի Որդին Աստուծո կատարեց իր Հօր կամքը, իսկ սրանք կատարեցին Աստվածորդու կամքը: Աստվածորդին նրանց իրեն ձգեց և նրանց միջոցով ամենայն տիեզերքը:

599 Նրանք Տիրոջից հրաման ստացան արհամարհելու աշխարհը և ամեն ինչ, որ աշխարհինն է, որ արհամարհեն աշխարհիկ կյանքը, որ անցավոր է: Նրանք պետք է արհամարհեին նաև նեղությունները, որ նրա մեջ են, հանուն արդարութեան, որ գալու է: Նրանք երանությունն են և մշտնջենավոր արքայութեան սերմերը: Նրանք պետք է խոտեին և անարգեին, լքեին ու թողնեին ունայնութեան կարգի յուրաքանչյուր գործ, որպեսզի փրկվեին հավիտենական տանջանքներից:

600 Ասում է. «Մի՛ երկնչեք նրանցից, որ մարմինն են սպանում և հոգին շեն կարող սպանել, այլ վախեցեք դուք նրանցից, որ հոգին ու մարմինը գեհենի հրի մեջ են գցելու», որպեսզի թողնեն շարը և ընտրեն բարին, փափաքեն, ընթանան ղեպի սրբություն և երկնավոր լույս, հավիտենական փառքը ժառանգեն և աստվածային հավիտենական փառքի անմահութեան ժառանգորդ դառնան:

601 Ասաց Որդին Աստուծոյ. «Մտէ՛ք ընդ նեղ դուռն. զի նեղ է, ասէ, դուռն որ հանէ ի բարիս, և անձուկ է ճանապարհն որ տանի ի կեանսն յափտենից»: Զի նեղութեամբ և վշտօք հասցեն յանըսպառ արքայութիւն անդր, որ պահեալն է նոցա, յորժամ Քրիստոս յայտնեսցի միւսանգամ յափտենական պարզեօքն յարութեամբքն, և անմահութիւն բերելով և ըստ գործոցն հատուցանելով. որպէս և անդր ևս յիւրում տեղւոջն պատմեսցաւք ձեզ:

602 ՀՐ. «Եւ եղերո՞ւք դուք, ասէ, խորագէտք իբրև քօձս»: Եւ զի՞նչ իցէ խորագիտութիւն օձին, եթէ ոչ՝ իբրև ծերասցի նա և տեսցէ ապականեալ զմարմին իւր՝ զխորհուրդս խորագիտութեանն իւրոյ ի մէջ բերէ: Զի զիմէ նա ընդ տեղի ինչ նեղածերպ վայրաց, և ընդ կրթելն կեղեկ զապականեալ մորթն ծերացեալ մարմնոյն, ի բաց մերկանայ և միւսանգամ ի մանկութիւն դառնայ, և նորոգեալ զծերութիւնն իւր զարդարէ: Սոյնպէս և արդարքն զանցաւոր մարմնոյս խաղամուսն յանձանց ի բաց մերկանան, զի մտցին ընդ նեղ դուռն և զմբռնեսցեն զանմահ թաղաւորութիւնն: Զի որ զՏէրն սիրեցին՝ կենդանիք են յափտեան. քանզի այսպէս ասաց. «Որ հաւատայ յիս, թէպէտ և մեռանի՝ կենդանի է»: զի «Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք», ասաց Որդին Աստուծոյ, որ կամօքն Հօր, որպէս վերագոյնն ասացաք, ճաշակեաց զմահ վասն մեր, զի փրկեսցէ յապականութենէ զամենայն ազինս: Իսկ այժմ զի նստի ընդ աջմէ՛ Հօր՝ զամենայն ինչ պատրաստէ և շնորհէ յուսացելոց իւրոց:

603 «Եղերո՞ւք, ասէ, միամիտք իբրև զաղանիս»: Մի՛ վասն զի մարդասէր է և մարդընդեւ, և ի մարդամօտի և եթ կամի կեալ աղանի, զի և Աստուած մարդասէր է և կամի հանապաղ ի մէջ սրբոց իւրոց բնակել: Եւ միւս՝ եթէ բազում անգամ բարձցէ ոք զձուս կամ զձագս աղանուոյ՝ ոչ երբէք երկմտեալ թողու զտեղի բունոյ իւրոյ: Սոյն օրինակ, թէպէտ բազում և անսպառ իցեն շարիք մարդկան հանապաղ առ արարչութիւնն, ուստի խնամք դարմանոցն մատակարարին, և զնա ոչ ճանաչեն՝ սակայն ոչ թողու և հեռանայ յարարածոց իւրոց. այլ հանապաղ յայց ելեալ՝ խնդրէ զկորուսեալս զի գտցէ. և ասէ, թէ «Այսօր ձայնի իմում լուիցէք». և կամի զի վասն որոյ զՈրդին իւր առաքեաց՝ արասցէ ժառանգս շնորհօք զամենեսին: Զի ուսցին զխորագիտութիւն օձին, մերկանալ զհնութիւն

601 Ասաց Աստուծո Որդին. «Մտէ՛ք նեղ դուռով, քանզի նեղ է, ասում է, այն դուռը, որ դեպի բարին է հանում և անձուկ է ճանապարհը, որ տանում է հավիտենական կյանք»: Քանզի նեղութեամբ ու վշտերով են հասնելու անսպառ արքայութեանը, որ ներանց է վերապահված, երբ Քրիստոս, հարութեան ժամանակ, կրկին հայտնվի հավիտենական պարգևներով, բերելով անմահութեան և ըստ գործերի հատուցելով, ինչպես իր տեղում ձեզ պատմելու եմ:

602 ՀՐ. «Եղեք, ասում է, խորագետ օձի նման»: Իսկ ինչ է օձի խորագիտությունը, եթե ոչ այն, որ երբ ծերանում է և տեսնում, որ իր մարմինն ապականյալ է՝ իր խորագիտության խորհուրդները ի հայտ է բերում: Դիմում է այնպիսի տեղ, ուր նեղածերպ վայրեր կան և ըստ իր սովորության ծերացյալ մարմնի ապականյալ մորթը կեղևում է և ազատվելով նրանից կրկին մանկության է դառնում ու նորովի զարգարում իր ծերությունը: Սույնպես և արդարեւոր անցավոր մարմնի կրքերը իրենց հոգիներից հեռացնում են, որ մտնեն նեղ դուռից և ստանան անմահ թաղաւորությունը: Քանզի ովքեր սիրեցին Տիրոջը՝ կենդանի են հավիտյան, քանի որ այսպես ասաց. «Ով հավատա ինձ թեպետ և մեռնի, կենդանի է», քանզի «Ես իսկ եմ հարությունն ու կյանքը» ասաց Աստուծո Որդին, ինչպես վերևում ասացինք՝ ճաշակեց մահը մեզ համար, որ ամենայն աղբերին փրկի ապականությունից: Իսկ այժմ քանի որ նստում է Հոր աջ կողմը, ամեն ինչ պատրաստում ու շնորհում է իրեն հուսացողներին:

603 «Եղեք միամիտ, ասում է, աղավնիների նման»: Նախ որովհետև աղավնին մարդասեր է ու ընտանի և կամենում է միայն ապրել մարդու մոտ, քանզի և Աստված մարդասեր է ու կամենում է միշտ իր սրբերի մեջ բնակվել: Երկրորդ, եթե մեկը բազում անգամներ վերցնի աղավնու ձվերը կամ ձագերը, սա երբեք երկմտեղով իր բույնի տեղը չի թողնի: Սույն օրինակով, թեպետ և բազում ու անսպառ են մարդկանց շարիքները արարչության հանդեպ, որը նրանց սնունդի խնամքն է մատակարարում, իսկ նրանք չեն ճանաչում նրան, սակայն նա չի թողնի ու հեռանա իր արարածներից, այլ միշտ այցի է ելնում, փնտրում է կորուսյալներին, որ գտնի. և ասում է, թե «այսօր իմ ձայնը լսեցեք» և կամենում է այն քանի համար, որ իր Որդուն առաքեց, ամենքին իր շնորհների ժառանգորդ դարձնել, որպեսզի սովորեն օձի խորագիտությունը՝

մարդկութեան տգիտութեանցն ամբարշտութեանց յանձանց, և առցեն զմիամտութիւն զանվնաս և զսուրբ աղանւոյն, որ և զբարս Աստուածութեանն յինքեան բերէ: Քանզի և Հոգին Աստուծոյ յորժամ յայտնեցաւ աշխարհի, զոր ի վերն պատմեցաք՝ ի կերպարանս մարմնաւոր աղանւոյ երևեցաւ, զի ցուցցէ զբարերարական զմիամըտական սիրոյ զառաւելութիւնս:

604 Զի որք կամիցին ասպնջական Հոգւոյն Աստուածութեանն լինեն՝ առցեն ի տեսնել անտի զբարս զանվնաս և զաներկեան աղանւոյն: Որպէս և Տէրն ասէր ցաշակերտսն, թէ «Եղեբո՛ւք դուք բարերարք առ շարս և առ թշնամիս, և յամենեցունց հալածեալք վասն արդարութեան. զի Հայրն ձեր բարերար է. ծագէ զարեգակն իւր ի վերայ բարեաց և շարաց, և ածէ անձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց. զի լիջիք դուք որդիք բարերարք Հօրն ձերոյ բարերարի»:

605 ՀԹ. Արդ՝ որք յայսմ միամտութեան արդարութեան պատուիրանի կացեալ իցեն՝ առցեն զկերպարանս արագաթևն աղանւոյ, և թոիցեն ի թևս Հոգւոյն սրբոյ հասանել յերկնից արքայութիւնն, որում ցանկացեալ մնային սուրբք յերկրի: Յոր և մարգարէն կաթողին տենչացեալ սպասէր ասելովն, թէ «Տայր որ ինձ թևս որպէս զաղանւոյ, զի թռչի վերանայի»: Զոր և երանելին Պաւղոս, առաքելակից ձերոց առաքելոցս, մեկնեաց ի թղթին մխիթարականի, որով զթևսազոնիկեցիսն սփոփէր, թէ «Մեք որ կենդանիքս եմք և որ մնացեալքս լինիմք՝ հանգուցելովքն հանդերձ յափշտակիմք ընդ ամպս՝ ընդ առաջ լինել Տեառնն ի վերայ օդոց, և այսպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցիմք», խառնեալք ի զունդն Քրիստոսի, թուոցեալք ի թռիչս արագութեան լուսափետուր սպիտակերամն աղանեաց, որք առին կերպարանեցին յանձինս զկերպարանս Որդւոյն Աստուծոյ որ երևեցաւ նոցա. և զնոյնս պատուիրեաց յանձինս մատուցանել, զի բուսուցցէ նոցա թևս հոգևորս՝ խառնել ի զունդն աստուածականս:

606 Արդ՝ զարմացեալք հարցանիցեն և զօրք վերինք լուսեղէնք, յորժամ տեսանիցեն զներքնազունդս սրբոց մարմնականաց, զի առ Տէրն ի ներքուստ վերացեալ գայցեն, թէ «Ո՞վ են սոքա իբրև զամպս թուոցեալ, և իբրև զաղանիս ձագախառն երամովին զան առ իս»: Ապա լուիցեն անդէն յինքնին Տեառնէն պատասխանի, թէ «Սոքա յիս յուսացեալ են. տարայց զնոսա ի լեառն սրբութեան իմոյ, և ուրախ արարից զնոսա ի տաճարի իմում». և ամե-

ղեն նետել իրենց հոգիներից մարդկային տգիտութեան, ամբարշտութեան հնտտին և զգնեուլ աղանւոյն անվնաս և սուրբ միամտությունը, որն Աստուածութեան բարիքներն իր հետ է բերում: Քանզի Աստուծո Հոգին երբ հայտնվեց աշխարհին, որի մասին վերևում պատմեցինք, աղանւոյն մարմնավոր կերպարանքով երևաց, որպէսզի ցույց տա բարեսիրտ և հավատարիմ սիրտ առավելությունը:

604 Քանզի ուլքեր կամենում են Աստուածութեան Հոգուն ասպնջականություն տալ, այդ տեսիլքից առնելու են աղանւոյն անվնաս և զվարթ բնությունը: Որպէս և Տէրն ասել էր աշակերտներին, թե «եղեք դուք բարերարներ շարերին և թշնամիներին, թեև գուք ամենքից հալածված լինեք վասն արդարութեան, քանզի ձեր Հայրը բարերար է՝ ծագում է իր արեգակը բարիների ու շարերի վրա և անձրև է տեղում թե արդարների, թե մեղավորների վրա, որպէսզի լինեք ձեր բարերար Հոր բարերար որդիները»:

605 ՀԹ. Արդ, ուլքեր այս արդարութեան պատվիրանին հավատարիմ մնան, արագաթև աղանւոյն կերպարանքը կառնեն և սուրբ Հոգու թևերով կթռչեն հասնելու երկնքի արքայությունը, որին ցանկացել էին սրբերը երկրի վրա: Որին և մարգարեն կաթողին տենչացել, սպասել էր ասելով թե «Ո՞վ ինձ կտար թևեր աղանւոյն պես, որ թռչի վերանայի»: Այս բանը երանելի Պողոսը՝ ձեր առաքյալների առաքելակիցը, մխիթարական թղթի մեջ մեկնեց, որով թեսազոնիկեցիներին սփոփում էր, թե «մենք որ կենդանի ենք և մընացել ենք, հանգուցյալներով հանդերձ հափշտակված ենք ամպերի մեջ, օդում ընդառաջ լինելու Տիրոջը և այսպէս հավիտյան Տիրոջ հետ կլինենք: Նրանք խառնվելու են Քրիստոսի զնդին, թռչելով լուսափետուր, սպիտակերամ աղանւոյնների արագ թռիչքը, որոնք իրենց անձի վրա վերցրին Աստուծո Որդու կերպարանքը, որ նրանց երևաց: Նույն [կերպարանքը] պատվիրեց նրանց իրենց անձի վրա ցույց տալ, որպէսզի նրանց մոտ հոգևոր թևեր բուսցնի և նրանք խառնվեն աստուածային զնդին»:

606 Արդ, զարմացած կհարցնեն վերին լուսեղեն զորքերը, երբ տեսնեն մարդկային սրբերի ներքին զնդերը, որոնք գալու են առ Տէրք ի ներքուստ վերանալով, թե «ուլքե՞ր են սրանք, որ թռչում են իբրև ամպեր և իբրև աղանւոյններ ձագախառն երամով գալիս են առ ինձ»: Ապա այնտեղ լսելու են Տիրոջ պատասխանը, թե «սրբանք ինձ են հուսացել, տանեմ նրանց իմ սրբութեան լեռը և ուրախացնեմ նրանց իմ տաճարում» և ամենքը, որ տեսնելու են նը-

նքեան որ տեսանիցեն զնոսա՝ ճանաչիցեն, թէ «Սոքա են զաւակ օրհնեալ յԱստուծոյ», և ուրախութեամբ ցնծասցեն ի Տէր: Անդէն ասիցէ Տէրն, թէ «Եղիշիք ինձ ուստերք և դստերք». անդ ապա գուժք խնամոցն յուզիցին արարչական սիրոյն ըստ բանի մարգարէին, թէ «Որպէս գթայ հայր ի վերայ որդոց իւրոց՝ գթասցի Տէր յերկիւզածս իւր»:

607 Զի «այժմ յուսով նայելովն՝ զայս ամենայն իրրև ընդ հայելի տեսանեմք, բայց ապա դէմ յանդիման». և ի նոյն նորոգումն նորոգիմք փառաց ի փառս իրրև զՏեառն Հոգին, որ փորձէն և ընտրէ զամենեսեան, և նորոգէ զորս և գտանէ արժանացեալս: Արդ՝ ի բովս փորձութեան հալոցաց ընտրութեան հրոյ կացուցանէր զլեզուս առաքելոցն, զի նորօք ամենայն տիեզերաց ընտրութիւն արացէ. զի և տաճար Աստուածութեանն և բովք երկրի օթեւիւնք Արարչութեանն եղեն:

608 Զոր և յառաջավաստակ մշակացն մարգարէիցն՝ զկնի գալոցս զաւանեալ զայս զլինելոցս ամենայն ազգաց՝ նախ իւրեանց հրէական ազգին ծանուցանելովն, և ապա ամենայն տիեզերաց ազգ առնել սմին, թէ «Ժողովել ժողովրդոց ի միասին, և թագաւորաց ծառայել Տեառն»:

609 Եւ զարձեալ յանձինս հայեցեալք, և զառ յապայ գալոցն որդիս՝ զառաքեալսն նկատեալ, և առ Տէր գոչեալ իրրև զանձանց և զորդոցն, որ սփռելոցն էին ընդ երկիր, թէ «Փոխանակ հարց քոց՝ եղիցին որդիք քո. և կացուցես զնոսա իշխանս ընդ ամենայն երկիր»: Որք և կացեալ իշխան երկրի, զարձուցանել զամենեսեան միում իշխանութեան ի հնազանդութիւն, ի ծառայութիւն ազատութեանն անձնիշխան կամօք. զի լիցին ամենքեան ծառանգք արքայութեանն, յինքնագործ լաութենէ անտի հանդերձ իշխանօք:

610 Որպէս և ինքն Տէրն խօսի զհանդերձելոցն բերանովք մարգարէիցն, թէ «Արարից զիշխանս քո ի խաղաղութիւն, և զայցելուս քո յարգարութիւն». որով առաքեալքն արբին զբաժակն այցելութեան, և արբուցին տիեզերաց զբաժակն խաղաղութեան: Վասն որոյ և յառաջագոյն իսկ կանխեալ մարգարէին տեսողութեամբն զլինելոցսն, թէ «Այսպէս ասէ ցիս Տէր. Ա՛րկ զու զարծաթդ ի բովս

բանց, ճանաչելու են, թե սրանք են Աստուծով օրհնյալ զավակները», և ուրախութեամբ ցնծալու են ի Տեր: Այնտեղ ասելու է Տերը, թե «եղեք ինձ որդիներ և դուստրեր», անդ ապա արարչական սիրո խնամքի գուժը պիտի հուզվի՝ ըստ մարգարեի խոսքի. «Ինչպես հայրը գթում է որդիներին, Տերն էլ գթալու է իրենից երկուշաժաներին»:

607 Քանզի «այժմ հուսով նայելով, այս ամենը կարծես հայելու մեջ տեսնում ենք, բայց ապա՝ դեմ հանդիման» և նույն նորոգութեամբ նորոգվում ենք փառաց ի փառս, ինչպես Տիրոջ Հոգին, որ փորձում և զսնում է ամենքին ու նորոգում, որին որ արժանի է համարում: Արդ, փորձութեան բովերի մեջ, ընտրութեան հրահալոցում, նա դնում է առաքյալների լեզուները, որպեսզի նրանցով ամենայն տիեզերքին ընտրութեան կատարի. քանզի և Աստուածութեան տաճարը և երկրի բովերը Արարչութեան օթեւաններ են դարձել:

608 Այս մասին առաջավաստակ մշակները՝ մարգարեները, զավանելով ամեն ազգերին գալիք դեպքերը, նախ իրենց հրեական ազգին ծանուցեցին և ապա տիեզերքի ամեն ազգերին ազգարարեցին. «Ի մի ժողովել ժողովուրդներին ու թագավորներին՝ ծառայելու Տիրոջը»:

609 Դարձյալ իրենց անձերին անդրադառնալով, առաքյալներին նկատեցին իրենց ապագա որդիները և Տիրոջը գոչելով, իրրև թե խոսելով իրենց անձերի և որդիների մասին, որոնք սփռվելու էին երկրի վրա, թե «Քո հայրերի փոխարեն քո որդիներն են լինելու և նրանց իշխաններ կկարգես ամբողջ երկրում»: Դարձել են երկրի իշխաններ, ամենքին դարձնելու մեկ իշխանութեան հնազանդութեան, իրենց կամքով ազատութեան ծառայութեան, որ ամենքը լինեն արքայութեան ծառանգորդներ, իրենց գործերի լավութեամբ, իրենց իշխաններով հանդերձ:

610 Ինչպես և ինքը Տերը խոսում է հանդերձյալի մասին, մարգարեների բերնով, թե «խաղաղութեան մեջ եմ դնելու քո իշխաններին և քո այցելուներին արդարութեան մեջ»: Նրանով առաքյալները խմբեցին այցելութեան բաժակը և խմբերին աշխարհին խաղաղութեան բաժակը: Դրա համար էլ մարգարեները առաջվանից իսկ կանխատեսեցին գալիքը, թե «այսպես է ասում ինձ Տերը՝ նետիր քո արծաթը բովի մեջ և քննիր, թե մաքուր է, ինչպես և ես քննվեցի

և քննեա՛ եթէ սուրբ իցէ, որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա. և առի զերեսուն արծաթին և արկի ի տուն Տեառն ի բովս»:

611 Այլ զի գալոց իշանելոց էր Աստուածորդին և զամենայն ազգս վերացուցանելոց էր յԱստուածութիւնն, վասն այսորիկ եղեալ քննութիւն ի վերայ ամենայն մարդկան, ըստ նմանութեան պատուիրանին՝ ի սլողոյ ծառոյն շնաշակելոյ, զի արժանի լինիցին զանմահութիւնն առնուլ շնորհապարգևին: Նոյնպէս և Տէրն մարմընոյն խոնարհութեամբն և անարգն երեւելով փորձեալ քննեսցէ զքաջահաւատսն, — որք ի գձուձ կերպարանսն տեսին և լուան եթէ Աստուած է, — եթէ ո՞րպէս և զիա՞րդ հաւատասցեն բնութեան բարձրութեանն. վասն այսորիկ ած և ասաց, թէ «Որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա»: Արդ՝ արարեալ զնոսա միասնական միաբանութեամբ՝ իբրև զմի տուն երևեցուցեալ, միախոհ՝ միահաւատ ճշմարտութեամբն, միաբարոզ, յօդապատ անդամօքն, մի տաճար Աստուածութեանն. որով և զամենայն տիեզերս քննեսցէ վասն իւրոյ գալստեանն հաւատալոյ:

612 2. Արդ՝ քանզի եկեր հուր մեղացն և վախճանեաց առ հասարակ զմարդկութեան բնութիւնն. զի բորբոքեալ մեղքն ի նմանութիւն հրոյ տոչորեցան, և բարկութիւն սրտմտութեան Աստուծոյ զարթեալ առ ի խնդրել վրէժ: Արդարև թուով մնացեալք, որպէս ասացն, թէ «Եւ որ մնացեալքն իցեն՝ թուով լիցին»: Արդ՝ նախ ընդ թուով մտանէր, և յայտնէ զերկոտասանսն հաստատեալս՝ մշակակացուցեալս ըստ ազգացն իսրայելական տոհմին: Որ և ըստ առաջին լեզուացն բաժանելոց ամենայն ազգաց, երևեցուցեալ եօթանասուն և երկուս, որպէս յառաջագոյն քան զայս ասացաք. զի նոքօք ի միաբանութիւն զառաջին պատառումն ազգացն և լեզուացն ժողովեսցէ:

613 Իսկ սոքա զառաջինն՝ թուով մնացեալք և սակաւք: Վասն որոյ և ինքն եկն Որդին Աստուծոյ ուսուցանել, միաբանական հաւատովք ընտրել զմի և զնոյն ժողովն. վասն որոյ եկն իսկ և ասէ. «Հունձք բազումք են, և մշակք սակաւք. արդ՝ աղաչեցէ՛ք զտէր հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործ արդեանց իւրոց»: Եւ նոյն ինքն այսուիկ պահանջեաց ի նոցանէ զսէր առ միմեանս, և միացուցեալ զնոսա՝ իւր տաճար հաստատեաց յերկրի, և նոքօք փորձեաց զամենայն տիեզերս:

614 Եւ այս էր որ երևեցաւ հուր Հոգին յաւուրս պենտեկոստէիցն, որ եկեալ հանգեալ ի լեզուս առաքելոցն, որ եկեալ ժողո-

նրանց համար և առա երեսուն արծաթը ու նետեցի Տիրոջ տունը բովի մեջ»:

611 Քանի որ գալու իշնելու էր Աստուածորդին և ամեն ազգերը վերացնելու դեպի Աստուածութունը, դրա համար բոլոր մարդկանց քննութուն կատարվեց, պատվիրանի ձևով՝ ծառից պտուղը շնաշակելու, որպեսզի արժանի լինեն շնորհապարգևի անմահութունն առնելու: Նույնպես և Տերը մարմնի խոնարհությամբ և անարգ երևալով, փորձով քննելու է քաջահավատներին, որոնք գձուձ կերպարանքով տեսան, սակայն իմացան, թե նա Աստված է, թե ինչպես և ինչու հավատալու են նրա բնության բարձրացմանը: Դրա համար առաջ բերելով ասաց, թե «Ինչպես ես ևս քննվեցի նրանց համար»: Արդ նրանց դարձրեց միաբան, միասնական, իբրև մեկ տուն հանդես բերելով միախոհ, միահավատ ճշմարտությամբ, միաբարոզ, հոգակապ անդամներով, Աստուածության մի տաճար, որով նա քննելու է ամենայն տիեզերքը իր գալստյանը հավատալու հարցում:

612 2. Արդ, քանզի մեղքերի հուրը կերավ և առհասարակ քայքայեց մարդկային բնությունը և բորբոքյալ մեղքերը հրի նրման տոչորվեցին, ապա Աստուծո զառն բարկությունը զարթնեց վրբեժ խնդրելու: Արդարև, քչերը մնացին, ինչպես ասված է, թե «ովքեր մնացին, հաղիվ են հաշվվելու»: Արդ, նախ հաշվեց ու հայտնաբերեց տասներկու հաստատյալներին, որոնց մշակներ կարգեց, ըստ իսրայելական տոհմի ցեղերի: Նա, ըստ բոլոր ազգերի առաջին լեզվական բաժանման, ի հայտ բերեց յոթանասուներկուսին, ինչպես նախքան այս ասել ենք, որպեսզի նրանց միջոցով միաբանության բերի ազգերի և լեզուների նախկին պառակտումը:

613 Իսկ սրանք սկզբում փոքրաթիվ էին: Դրա համար ինքը Աստուծո Որդին եկավ ուսուցանելու միաբանական հավատքով ընտրելու միեւնույն ամբողջութունը: Դրա համար եկավ և ասաց. «Հունձքը բազում է, իսկ մշակները սակավ, արդ աղաչեցեք հնձի տիրոջը, որ մշակներ գործի դնի իր բերքի համար»: Եվ նույն ինքն սրանով պահանջեց նրանցից սեր միմյանց նկատմամբ և միացնելով նրանց, երկրում իր տաճարը հաստատեց և նրանցով փորձության ենթարկեց ամբողջ տիեզերքը:

614 Այս էր հուր Հոգին, որ երևաց պենտեկոստեի օրերին, եկավ կանգնեց առաքյալների լեզուների վրա, եկավ ժողովեց ցրվածներին և սկսեցին խոսել լեզուներով, նախկին ցրված լեզուներով:

վիաց զցրուեալսն, և սկսան խօսել լեզուս առ լեզուսն առաջինս
առ ցրուեալսն: Վասն զի անկաւ սերմն անօրէնութեան յարգանդ
մտաց անմիտ մարդկանն առաջնոյ, վասն այսորիկ և սաղմն ամ-
բարշտութեան ընկալեալ՝ ձեռն զկշտաւ արկեալ յղացան զկոա-
պաշտութեան ծնունդն ի մէջ բերել: Իսկ պատուըն այսորիկ՝ քակ-
տումն էր յայլափոխ յայլաձայն, այլ ընդ այլոյ ի միմեանց մոլո-
րեալք, այլ չեղբօրէ իւրմէ անջատելով ցրուեցան:

615 Իսկ սոցա զմիասիրտ ժողովն միասէրն խնդրեալ ի մի-
մեանց: Վասն այսորիկ հրամայէ, զի նախ ինքեանք իւրեանց մը-
տօքն առ միմեանս ժողովեսցին, զի ուսցին զամենայն ազգացն
ժողովսն ածել ի մի միաբանութիւն: Զի նախ զնոսա արասցէ օթե-
վանս պատրաստեալս և ալա առարեսցէ առ նոսա զՀոգին Աս-
տուածութեանն, որ զսէրն Հօր և զՍրբոյ առեալ խաղացեալ գայր
առ նոսա, զի նախ ի նոսա բնակեսցէ, և նորօր յամենայն արարա-
ծրս: «Ես և Հայր իմ, ասէ, եկեսցուք և օթեվանս առ նմա արաս-
ցուք»: Եւ սիրովն առ միմեանս զոր ուսոյց նոցա՝ ասէ. «Աղաչե-
ցէք զՏէր Հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործս արդեանցն իւրոց»:

616 Միթէ ինքն ո՛չ կարէր առանց նոցա աղաչանացն զայն
առնել, որ ակնարկելովն արար դամենայն արարածս. այլ վասն
զի առ ամենայն ընկերսիրութիւն պատուական է առ Աստուա-
ծութիւն անդր. զի որպէս Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ նոյնպէս
կամի, զի զմիմեանս սիրելովն արժանի լիցին Աստուածութեանն
առ միմեանս անվնասութեամբն:

617 Զի ի միտքէ երկրէ հող և հողմք և բոյս հողոյ, ի միմեանց
բաժանեալ ծնունդք և միոյ Արարչի ստեղծուածք, սիրեսցեն նախ
զարարչութիւնն, և սիրեսցին ի նմանէ, և նորա հաճոյիքն կեալ կա-
րասցեն, բմբունեալ զարքայութիւնն երկնից. Զի անձնսիրութեամբ
ընկերսիրութիւն ոչ լինի, այլ ինքնասիրութիւն, որ ոչ է հաճոյ կա-
մաց արարչութեանն. վասն որոյ և մեզքն ի սկզբան մտին յաշ-
խարհ: Իսկ զի Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ վասն այսորիկ իւրոց
կամացն արար զնոսա խորհրդակիցս. զի նօքա սիրեսցեն զմիմե-
անս, և ելցեն հրաւիրակ տիեզերաց և աղաչեսցեն և հանցեն մշակս
ի գործս արդեանց Տեառն իւրեանց:

618 ՉԱ. Զի առաջին յղութիւն անձնակամ մարդկանն զնալոյ՝
ծնաւ զպատառումն խառնակութեան լեզուացն: Որպէս և վասն
հրէական ժողովրդեանն տեսանի ի մարգարէականացն պատմու-

րով: Վասնզի անօրենութեան սերմն ընկալ նախկին անմիտ մարդ-
կանց մտքի արգանդը, դրա համար և ամբարշտութեան սաղմն ըն-
դունելով, ձեռքը կշտին զնելով, հղացան կոապաշտութեան ծնունդը
մեջտեղ բերել: Իսկ դրա պտուղը քայքայումն էր և այլափոխ, այ-
լաձայն միմյանցից հեռանալով, այրն եղբորից բաժանելով ցըր-
վեցին:

615 Իսկ սրանք միմյանցից խնդրեցին միասիրտ, միասեր հա-
մախմբում: Դրա համար հրամայեց, որ իրենք իրենց մտքով հա-
վաքվեն իրար մոտ, սովորեն ամեն ազգերը հավաքել մեկ միաս-
նութեան մեջ: Որպեսզի նախ նրանց պատրաստի օթեաններ դարձնի
և ապա նրանց առաքի Աստվածութեան Հոգին, որն առնելով Հոր
և Որդու սերը աճապարեց եկալ նրանց մոտ, որ նախ նրանց մեջ
քնակվի և ապա նրանց միջոցով ամենայն արարածների մեջ: «Ես
և իմ Հայրը, ասում է, գալու և օթեանելու ենք նրա մոտ» և միմ-
յանց նկատմամբ ունենալիք սիրով, որն ուսուցանել էր նրանց,
ասաց. «Աղաչեցեք հնձի Տիրոջը, որ մշակներ գործի զնի իր բերքի
համար»:

616 Միթէ ինքը չէր կարող առանց նրանց աղոթքների կատա-
րել այն, Նա, որ մեկ ակնարկով ստեղծել էր ամեն արարածներին,
այլ վասնզի ընկերսիրութեանը ըստ ամենայնի պատվական է
Աստվածութեան մոտ և Աստվածութեանը մարդասեր է, ապա նա
կամենում է, որ սիրելով միմյանց արժանի լինեն Աստվածութեա-
նը, անվնաս լինելով իրար նկատմամբ:

617 Քանզի մեկ երկրից են հողը, հողմը և հողի բույսը, [այ-
սուհանդերձ] միմյանցից տարբեր են ծագումով, թեև մեկ Արարչի
ստեղծածներն են, ուստի պետք է նախ սիրեն արարչութեանը և
սիրվեն նրանից: Նրան հաճելի ձևով ապրելով նրանք պիտի կարո-
զանան երկնից արքայութեանն ստանալ: Քանզի անձնասիրութեամբ
ընկերսիրութեան չի լինի, այլ եսասիրութեան, որը հաճելի չէ Ա-
րարչի կամքին: Սրա համար և մեղքը ի սկզբանե մտալ աշխարհ:
Իսկ որովհետև Աստվածութեանը մարդասեր է, այլ պատճառով նը-
րանց իր գործերի խորհրդակիցը դարձրեց, որ նրանք սիրեն միմ-
յանց, ելնեն իբրև տիեզերքի հրավիրակ և աղոթեն ու մշակներ հա-
նեն Տիրոջ հնձի գործերի համար:

618 ՉԱ. Քանզի անձնակամ մարդկանց առաջին հղացած [գոր-
ծը] ծնեց լեզուների խառնակութեան ձեղքվածքը: Նույնը և տեսնում
ենք հրեական ժողովրդի մոտ, ըստ մարգարեների պատմածի, թե

թենէ, զի ասէ. «Ա՛ղէ, հարցէ՛ք և տեսէ՛ք, իցէ՞ երբէք լուեալ, թէ արուք յղանան և ծնանին ձեռն արկեալ զընդերօք և դարման խընդրեն: Զի տեսանեմ աւասիկ զամենայն այր՝ և ձեռն իւր ի վերայ կըշտի իւրոյ. հայիմ ընդ մարդ, և երեսք ամենայն իբրև ի գոյն դալկան՝ զեղնացեալ շրջին»:

619 Արդարև իսկ յղացեալ էին յամբարշտութիւնս կոապաշտութեան բազնասէր բարոյիցն, և ձեռն յընդերս եղեալ՝ ակն ունէին շահազաւակ գտանել անձանց ի սնավաստակ գործոց անտի: Ուստի և զեղուկ, զգոյն, ախտի ծննդեան՝ ի հատուցմանէ անտի յանդիմանութեանն գտեալ լինէր նոցա՝ զգերութիւն ծնանելով. և զքայքայումն աւերածոյ ցրմանն, փոխանակ պտղոյ որովայնին, իբրև զմանուկ ի զիրկս առեալ տանէին, և յազգս օտարս պանդըխտեալք՝ փոխանակ սիրոյ ամուսնութեան սենեկացն՝ թափառական լինէին: Փոխանակ ապստամբութեանն վիճակատուութեան՝ զկործանումն յԱրարչէն իրեանց ի մերձաւոր Տեառնէն ընդունէին:

620 Սոյն օրինակ և ազգքն առաջինք, փոխանակ զի իշխեցին ի բուն յիւրեանց Տեառնէն թիկունս դարձուցանել, որ զնոսայն յոչընչէն ինչ արար, և ի խեցեկոյտ ի խեցեկարկառ, ի կարաշաղախաշտարակն ապաստանեալք՝ նովին ախտին անօրէն պաշտամամբքն յղացան, ցրուեալք պատառեալք քակտեալք, ի միմեանց բաժանեալք՝ ծնանէին ընդ երեսս երկրի իւրաքանչիւր ոք առանձինն մի մի ի նոցանէն, զմենութիւն շկեցութեանն յանձինս իւրեանց, իբրև զպտուղ որովայնի ի զիրկս, ըստ նմանութեան մանկամօք առեալ՝ ընդգրկեալ բերէին:

621 Եւ հայեցեալ ի պատուհասն առաջին եկեալ ջրհեղեղին՝ սկսան գործել զաշտարակն. իբրև ակն ունել նմին և նովին շինուածովն ապրել՝ յորժամ եկեսցէ: Եւ ոչ հայեցան յԱրարիչն՝ կարճել յիւրեանց անօրէնութեանցն, և նորին հաճելի գործովն ապրել. և ի նմանէն որ ինչ կամք և լինելութիւն, թէ յետս թէ յառաջ, զայն ինչ ոչ ածին ընդ միտ՝ որ ի սկզբանէ Արարիչն էր. և ի մի ժողով եկեալ ամենեքեան՝ ոչ ևս զգային միմեանց յղութեանն որով և ծանրացեալն էին:

622 Վասն այսորիկ և ամենատեսն իբրև ետես զանհաճոյս կամացն իւրոց ի նոսա, զխակութեանն զանհասութիւն՝ խորհուրդ արկեալ Աստուածութեանն զյղութեանն նոցա բերել ի մէջ դժնունդն: Եւ ասաց Աստուած. «Եկա՛յք իջցո՛ւք և պղտորեցո՛ւք զլեզուս նոցա». և ոչ ասաց, թէ «Գնացէ՛ք իջէ՛ք և պղտորեցէ՛ք զլեզուս նոցա». որպէս և կարգ հրամանին պատշաճէր Աստուածութեանն. այլ

«Լավ հարցրեք և տեսեք՝ լավե՞լ է երբևիցե, թե արունբը հղանան ու ծնեն, ձեռքը որովայնին դնելով դարման խնդրեն: Ահավասիկ տեսնում եմ ամեն այր ձեռքն իր մեջքին: Նայում եմ մարդուն և ահա բոլորի երեսները դալկագոյն դեղնացյալ են դարձել»:

619 Արդարև իսկ հղացել էին բազնասեր բարքերի կոապաշտամբարշտությամբ և ձեռքերը մեջքին դնելով ակնկալում էին սնահավատ գործերով շահավոր պտուղ գտնել իրենց համար: Ուստի գտան դժբախտություն, ծննդյան ախտի գոյնը, որպես հատուցում իրենց մեղադրանքի, գերություն ծնեցին: Որովայնի պտղի փոխարեն ծնեցին ցրման, ավերածի քայքայումը և այն իբրև մանուկ զիրկն առնելով տարան: Օտար ազգերի մոտ պանդըխտելով սիրո ամուսնության սենյակների փոխարեն թափառական եղան: Իրենց ապստամբության վիճակի փոխարեն կործանումն ընդունեցին իրենց Արարչից, մերձաւոր Տիրոջից:

620 Նույն ձևով և առաջին ազգերը, այն բանի համար, որ համարձակվեցին թիկունք դարձնել իրենց Տիրոջը, որ նրանց ոչնչից ստեղծել էր, և ապաստանեցին խեցեկոյտ, խեցիով շարված և կարաշաղախ աշտարակը, նույն անօրեն պաշտամունքի ախտով հղանալով, ցրվեցին, ցիր ու ցան եղան, քայքայվեցին, իրարից բաժանվեցին: Նրանք ծնեցին երկրի վրա, ամեն մեկն առանձին, շկեցության մենությունն իրենց անձերի մեջ, իբրև որովայնի պտուղն իրենց զրկում և մանկամոր նման հղացան ու ծնեցին:

621 Վերհիշելով նախկինում պատահած ջրհեղեղի պատուհասը, սկսեցին շինել աշտարակը, ակնկալելով, որ նույն շինվածով կփրկվեն, երբ [նորից] գա: Չնայեցին Արարչին, որ կարճեն իրենց անօրենությունները նրա համար ու հաճելի գործերով փրկվեն: Ոչ էլ նրա կամքին ու լինելությանը, ոչ առաջ ոչ հետո, ուշադրություն չդարձրին նրան, որն ի սկզբանե Արարիչն էր: Եվ ամենքն ի մի հավաքվելով՝ դարձյալ չզղացին միմյանց հղությունը, որով և ծանրացած էին:

622 Դրա համար ամենատեսը, երբ նրանց մոտ տեսավ այն, ինչ իրեն անհաճո էր՝ նրանց խակությունը, տհասությունը, ապա Աստվածությունը խորհուրդ արեց ի հայտ բերել նրանց հղությունը, ծնունդը: Ասաց Աստված. «Եկեք իջնենք ու պղտորենք նրանց լեզուները» և շասաց, թե «զնացեք իջեք ու պղտորեցեք նրանց լեզուները» ինչպես և հրամանի կարգը պատշաճում էր Աստվածությանը, այլ «Եկեք, ասաց, իջնենք ու պղտորենք»: Նա գործի մեջ

«Եկա՛յք, ասէ, իջցո՛ւք և պղտորեցուք»։ Իբրև առ հաւասարութիւն գործոյն յայտնի առնէր ի «պղտորեցո՛ւք»-ն ասել, յիրաւի և առ մարդոյն արարչութեամբն և լեզուացն բաժանմամբ օրինակեաց զայս։

623 Քանզի զմարդկութիւնն վասն մերոյ փրկութեան յանձն առնլոց էր Աստուածութիւնն՝ զթիւ Երրորդութեան երեսացն ուսուցանէր առաքելոցն։ Ղի ըստ այնմ օրինակի աշակերտեցին զամենասան, որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ իցեն, յայտնեալ երեքանձնական միասնական զօրութեանն, միապաշտօն տէրութեանն խոնարհեալ ծուր կրկնեցի։ Իսկ յլութիւն նոցա ծնոյց զանլուր միմեանց ձայնիցն շփոթութիւն։

624 Իսկ արգ՝ զի՛նչ ասացին ազգքն այնոքիկ առաջինք ի շինել զաշտարակն։ Եկա՛յք շինեցո՛ւք աշտարակ, զի իցէ զլուիս նորա ի վեր մինչև յերկինս»։ Որ ոչ կարացին հասուցանել ի բարձրութիւնն խոստացեալ անձանց պարծանացն զոր պանծացան։ այլ ակրեցին փլուզին քակեցին զմիաբանական միալեզու միաբանութեանն իրեանց շինութիւն միամտութեանն։ Ոչ հասուցին զաշտարակն ըստ ասելոյն յերկինս, զի յերկրի էր, և աստուտ էր շինուածն։ այլ անտի իջուցին ի կործանումն բաժանման ցրուելոյն։ յըզացան զանօրէնութիւն, ծնան զբազմաձայն լեզուացն բաժանումն, զի մի՛ լուիցէ այլ ընկերի բարբառոյ, ի միմեանց մեկնելով ցրուեցան։

625 Իսկ Աստուածութիւնն երևեցաւ յայնժամ խորհրդով, և յայտնեցաւ այժմ յայս ժամանակս յայտնապէս։ մեկնեցաւ արդեամբք, զի ծանիցեն ամենեքեան, տեսցեն և հաւատացեն։ Արդ՝ սերմանեաց յանձինս մարգարէիցն զշնորհս յառաջգիտութեան չոգւոյն սրբոյ, զի յղացին զճշմարտութեանն ակետիս Աստուածութեանն զալօտեան ամենայն արարածոց. և նոքա սերմանեցեն ընդ ամենայն տիեզերս, զի յղացին զխորհուրդն կենդանութեան ակնկալութեան, անմահութեանն բերել զծնունդն։ Յղացին զյոյս և զսէր նախ առ Աստուածութիւն արարչութեանն, և ապա զսէր ընկերսիրութեանն՝ անենեզ և անկեղծաւոր սիրով պահել հաւասարութիւն առ միմեանս։

626 Չոր և ինքն իսկ եկեալ մեկնեաց, թէ «Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան»։ Նախ՝ սիրել զԱստուածութիւնն յամենայն սրտէ և յամենայն անձնէ և ամենայն զօրութեամբ հանդերձ, որ է առաջինն։ Եւ երկրորդն՝ սիրել

հավասարութիւնն զրեց «պղտորենք» ասելով և հիրավի, այս օրինակով, թե՛ ստեղծեց մարդուն թե՛ բաժանեց լեզուները։

623 Քանզի Աստվածութիւնը մեր փրկութեան համար հանձնառաւ մարդկային կերպարանքը, նա առաքյալներին սովորեցրեց Երրորդութեան անձնավորութիւնների թիւը, որպեսզի, ըստ այսօրինակի ուսուցանեն ամենքին, ուր որ տիեզերքում մարդիկ լինեն, հայտնելով, որ երեքանձնական միասնական զորութեան, միապաշտոն տէրութեան առջև ծննդի իջնեն։ Իսկ նրանց հղութիւնը ծնեց միմյանց անհասկանալի ձայների շփոթութիւն։

624 Իսկ ի՛նչ ասացին այն առաջին ազգերը աշտարակը շինելու ժամանակ. «Եկեք այնպիսի աշտարակ շինենք, որ նրա գլուխը վեր լինի մինչև երկինք»։ Նրանք շկարողացան հասցնել այն բարձրութեանը, որ իրենց հպարտութիւնը խոստացել էր, որով պարծեցել էին, այլ ավերեցին, փլուզեցին, քանդեցին իրենց լեզուների միասնութիւնը և համախոհ համերաշխութեան շինութիւնը։ Աշտարակը չհասցրեցին, ըստ իրենց ասածի, մինչև երկինք, քանզի երկրի վրա էր և այստեղ մնաց շինվածքը։ Այլ անտեղից իջան մինչև կործանում, բաժանում և ցրում։ Անօրենութիւն հղացան, ծնունդ տվեցին բազմահնչուն լեզուների բաժանմանը, այնպես որ այրն իր ընկերոջ լեզուն չէր հասկանում և միմյանցից հեռանալով ցրվեցին։

625 Իսկ Աստվածութիւնն այն ժամանակ խորհրդավոր էր երևացել, իսկ այս ժամանակներում հայտնապես ներկայացաւ։ Իրավամբ հայտնվեց, որպեսզի ամենքը ճանաչեն, տեսնեն ու հավատան։ Արդ, մարգարեների մեջ սերմանեց սուրբ չոգու, կանխագիտութեան շնորհը, որպեսզի հղանան Աստվածութեան զալստեան ճշմարիտ ավետիսը արարածներին և նրանք սերմանեն ամբողջ տիեզերքին, որպեսզի հղանան կենդանութեան ակնկալութեան խորհուրդը, անմահութեան ծնունդ տան, հղանան հույսը և սերը նախ առ Արարիչ Աստվածը և ընկերասիրութեան հակում ցույց տան միմյանց նկատմամբ, համերաշխութեան անենեզ և անկեղծ սիրով։

626 Այս բանն ինքը գալով մեկնեց, թե «այս երկու պատվիրաններից են կախված բոլոր օրենքներն ու մարգարեները»։ Նախ սիրել Աստծուն ամենայն սրտով, ամենայն հոգով և ամենայն զորութեամբ հանդերձ, որն առաջինն է։ Եվ երկրորդը՝ սիրել ընկերոջը իբրև իր անձը։ Իսկ երրորդը՝ լսել Աստվածութեան խոսքի ավետիսը, առանց երկմտութեան և հավատալ նրան։ Սրանով հղացան սլանալու արագութիւնը, որով թոխրի են գնալու սուրբ չոգու թե-

անդր: Մատենցին զանձինս իւրեանց՝ ընկերացն բողոքելով, զի Աստուած ասացին. վասն այսորիկ իբրև զՔննամիս շարամահք եզեալ ի վերայ երախտեացն՝ շար փոխանակ ընդ բարւոյ ընդունէին հրաւիրակքն, որ եկին կոշիկ զամենեսեան ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն: Մահ ընկալեալ տանջանօք հանդերձ, փոխանակ ընդ դրուատին և պատիւ գտանելոյ ի նոցանէ, որպէս և դուք իսկ առ ձերսս արարէք. զի տգիտութեամբ արարէք, զի ոչ էիք հասեալ յիրաւի ի լաւութեանցն վերայ:

631 Արդ՝ յառաջին աշտարակէն ցրումն լեզուացն եղև. և այժմ ինքն Տէրն ժողովեաց զցրուեալս ազգացն, և բեկեռեաց ընդ մարմնոյ իւրոյ, զոր նա ի մէնջ՝ ի փայտին զորմէ կախեցաւ. զի անքակութիւն արացէ ի մի հաւատս միասնական պաշտամանն: Իսկ նորա առին հրաման սիրել զտէրն և զկամս նորա առնել. զի զանձինս տոհմակցաց իւրեանց, այսինքն զամենայն մարդկան, ապրեցուցեն ի յափտենական մահուանէն: Զի Տէր ինքնին եկն և մեռաւ վասն ամենեցուն, զի զամենեսեան ձգեսցէ յանմահութիւնն. իսկ սոքա նորին կամացն քարոզք առաքեցան, զի տացն զփրկութիւն և զերախտիս Աստուածութեանն առնուլ ի միտ ամենեցուն որ առ նոսայն եղև:

632 Վասն այսորիկ յղացան առաքեալքն ի Հոգւոյն սրբոյ և ծնան լեզուս՝ խօսունս անմահութիւն ամենեցուն: Զի ինքն եկն Հոգի Աստուածութեանն փորձել և քննել զամենեսեան, իբրև զարծաթ ի բովս, լեզուօք առաքելոցն. որպէս և ասէն ընդ ամենեցուն, իբրև ընդ երկրի, բերան առեալ՝ իբրև զփող նովին զօրութեամբ գոչէ մարգարէն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ»:

633 Արդարև իսկ փորձեցան արդարքն իբրև ի բովս՝ ի Հոգին սուրբ. զի նախ զնոսա փորձեաց ի փշիւ Հոգւոյն զօրութեան. «Փշեաց ի նոսա և ասէ, առէ՛ք զՀոգին սուրբ»: Զի ընտրեսցէ նախ զնոսա իբրև զարծաթ, զի աղտն այրեսցի. զի տուն Տեառն՝ ինքն աստուածախառն մարմինն էր, որ և տիեզերաց էին բովք սրբելոյ: Անկան առաքեալքն առաքինիք ի բովսն՝ նախ թուով երկոտասանքն. այրեցաւ հալեցաւ կորեաւ մի ի նոցանէն, որդին կորչստեան Յուդայ. իբրև զանագ ի մէջ հրոյ ծախեալ սպառեցաւ:

634 Սրբեցան մետասանքն և ընտրեցան իբրև զարծաթ ի բովս և ելին անօթք ընտիրք ճարտարութեան պիտոյից Արարչին: Փոր-

ճառով, քանզի Աստուծո հետ խոսել էին: Այս պատճառով իբրև թշնամիներ շարամահ եղան նրանց բարիքի համար: Բարիքի փոխարեն շարիք էին ընդունում հրավիրյալները (առաքյալները), որոնք եկել էին ամենքին կոշ անելու Աստվածութեան սիրո հարսանիքին: Փոխանակ նրանցից դրվատանք ու պատիվ գտնելու, տանջանքով մահ ստացան, որպես և դուք իսկ արեցիք ձերոնց: Քանզի տգիտութեամբ արեցիք և հիրավի չէիք հասել լավութեան [զիտակցութեան]:

631 Արդ, առաջին աշտարակի պատճառով եղալ լեզուների ցրումը և այժմ ինքը Տէրը ցրված ազգերը ժողովեց ու բեկեռեց իր մարմնի վրա, որը մեզանից էր առել և դրանով փայտից կախվեց, որպեսզի միասնական պաշտամունքի մի հավատի մեջ անքակտելի դարձնի: Իսկ նրանք հրաման ստացան սիրել Տիրոջը և նրա կամքը կատարել, որպեսզի իրենց տոհմակիցների, այսինքն ամենայն մարդկանց հոգիները փրկեն հավիտենական մահվանից: Քանզի Տէրն ինքը եկալ և մեռալ բոլոր նրանց համար, որոնց ամենքին անմահութեան է բարձրացնելու: Իսկ սրանք առաքվեցին որպես նրա կամքի քարոզիչներ, որպեսզի ամենքին տեղյակ դարձնեն Աստվածութեան փրկութեանն ու երախտիքին, որը եղել էր նրանց մեջ:

632 Այս պատճառով առաքյալները սուրբ Հոգուց հղացան և ծնեցին լեզուներ, որոնք անմահութեան մասին էին խոսում ամենքին: Քանզի ինքը Աստվածութեան Հոգին եկալ փորձելու և քննելու ամենքին առաքյալների լեզուներով, ինչպես արծաթը բովի մեջ: Ինչպես ամենքին ասված, իբրև աշխարհին ուղղված, իբրև փող խոսելով մարդարեն նույն զորութեամբ գոչում է, թե «փորձեցիք մեզ, ով Աստված, ու քննեցիք, ինչպես արծաթն է քննվում»:

633 Արդարև իսկ արդարները փորձվեցին, ինչպես բովի մեջ, սուրբ Հոգու միջոցով: Նախ նրանց փորձեց՝ փշիւով Հոգու զօրութեանը: «Փշեց նրանց և ասաց՝ առեք սուրբ Հոգին», որպեսզի նախ զտի նրանց որպես արծաթ և աղտը մաքրի: Քանզի Տիրոջ տունը նրա աստվածային մարմինն էր: Նրանք նաև տիեզերքի համար զտելու բով էին: Ընկան առաքինի առաքյալները բովի մեջ նախ տասներկու թվով, այլվեց հալվեց, կորալ նրանցից մեկը՝ կորչստյան որդի Հուդան, անագի նման հրի մեջ քայքայվեց, սպառվեց:

634 Սրբվեցին տասնմեկը և զտվեցին ինչպես արծաթը բովի մեջ ու եղան Արարչի կարիքների ճարտար ընտիր անոթներ: Փորձ-

ձեցան պէսպէս նեղութեամբք և տանջանօք զոր կրեցին ի մարդկանէ, յայնցանէ՛ որոց զօգուտն խօսեցան. հաստատեալ սիրովն տային վկայութիւն մարմնակցացն, յորոց ընդունէին տանջանս, զի զՏեառն զառաքչին զհրամանն կատարեսցեն. սէր օգտի ընկերացն բերեալ, համբերելով նեղութեանցն, զի զանցաւորան արհամարհեցան: Զի յորժամ Արարիչն աշխարհի յայտնեցի միւսանգամ՝ նոքա ընդ նմին թագաւորեսցեն յաւիտեանական թագաւորութեամբն. որպէս ասէն յերախ ի դէմս նոցա նոյն երգողին մարգարէութիւն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ. իջուցեր զմեզ յորդայթ, և եզեր նեղութիւն ի թիկունս մեր, և անցուցեր զմարդիկ ի վերայ գլխոց մերոց»:

635 Զի քննեաց զնոսա հրովն Հոգւոյն և ի ձեռս մարդկան. զի ի հանդիսի փորձութեան քաջութիւնքն երեսցին նեղութեամբքն վասն արդարութեանցն. որպէս և զուր յայնցանէ, որ և ի ձերում աշխարհիս առաջի ձեր վկայք Աստուածութեանն գտան՝ զիտէք զփորձն. զի սիրեցին զյոյսն խոստացեալ միւսանգամ գալստեանն Աստուածորդոյն: Առին զհուր Հոգւոյն կենդանւոյ յանձինս իրեանց, և զվտակս քղիման անմահութեանն բաւական եղեն ընդունելու վասն այսորիկ կարացին դիմել անցանել, արհամարհել զհրով տանջանացն և զպաղեալ սառամանօք մեղացն: Արդարև արհամարհել արհամարհեցին զմեղօք և ընդ նմին զնեղութեանցն եկելոց զոհանային զտուողէն շնորհաց, թէ «Անցաք մեք ընդ հուր և ընդ ջուր, և հաներ զմեզ ի հանդիստ»:

636 Զի նախ անցին ընդ հուրն և ընդ ջուրն և ընդ սուրն մեղաց, և արհամարհեցին զհուր մեղացն և զջուրն անօրէնութեան և զսուր տանջանացն փորձութեան, և ընկալան զլուսաւորիչ հուրն կենդանութեան և զջուրն նորոգութեան և զսուրն, այսինքն «Եզրանն Աստուծոյ, որ սուր է քան զամենայն սուր երկսայրի և պողովատիկ, և կարող է հասանել հատանել թափ անցանել մինչև յորոշումն ոգւոց և մարմնոց և շնչոց»:

637 Վասն այսորիկ և մարգարէն յառաջագոյն ընծայեցուցանէ զայս, թէ «Սուրք երկսայրիք են ի ձեռս նոցա». որով և կտրիցեն հատանիցեն միանգամայն զանօրէնութիւնս ամբարշտութեանցն, խլիսցեն յերկրէ: Եւ զհնձեալսն և զհատեալսն զի՞նչ առնիցեն: Ասէ,

վեցին պես-պես նեղութիւններով ու տանջանքներով, որ նրանց պատճառեցին մարդիկ, այնպիսիները, որոնց օգտի համար են խոսել: Հաստատ լինելով սիրո մեջ վկայութիւն տվեցին մարմնակիցներին, որոնցից տանջանքներ էին ընդունել, որպեսզի կատարվեն առաքիչ Տիրոջ հրամանները: Նրանք օգուտի սեր բերեցին ընկերներին, համբերելով նեղութիւններին, որ անցավոր լինելու պատճառով արհամարհեցին: Քանզի աշխարհի Արարիչը երբ մյուս անգամ հայտնվի, նրանք նրա հետ թագավորելու են հավիտեանական թագավորութեամբ, ինչպես հրավի նրանց կողմից ասում է նույն երգողի մարգարէութիւնը, թե «Փորձեցիր մեզ Աստուած և քննեցիր ինչպես քննվում է արծաթը, մեզ որդայթի մեջ նետեցիր և մեր թիկունքին բեռ դրեցիր ու մարդկանց նստեցրիր մեր գլուխների վրա»:

635 Քանզի նրանց քննեց Հոգու հրով և մարդկանց ձեռքով, որպեսզի փորձութեան հանդիսի ժամանակ նրանց քաջութիւնը երևա արդարութեան համար կրած նեղութիւնների միջոցով: Ինչպես և զուր գիտեք նրանց փորձը, ովքեր ձեր երկրում, ձեր առջև Աստուածութեան վկաներ եղան: Նրան սիրեցին Աստուածորդու կրկին գալստյան խոստացված հույսը: Կենդանի Հոգու հուրը իրենց վրա վերցրին և արժանի եղան ընդունելու անմահութեան բխման վտակները: Այս բանի համար նրանք կարողացան դիմադրովել, անցնել, արհամարհել հրով տանջանքները և սառնամանիքով պաղած մեղքերը: Արդարև արհամարհելով արհամարհեցին մեղքերը և նրա հետ նաև գալիք նեղութիւնները ու զոհացան շնորհներ տվողից, թե «մենք անցանք հրի ու սրի միջով և դու մեզ հանգստի հասցրիր»:

636 Քանզի նախ անցան հրի, ջրի և մեղքի սրի միջով և արհամարհեցին մեղքերի հուրը, անօրէնութեան ջուրը և փորձութեան տանջանքի սուրը. նրանք ընդունեցին կենդանութեան լուսավորիչ հուրը, նորոգութեան ջուրը, և սուրը, այսինքն «Աստուծո խոսքը, որն ավելի սուր է, քան ամենայն երկսայրի սուր ու պողպատ և կարող է հասնել, կտրել, ձեղքել մինչև անջատումը հոգու, մարմնի ու շնչի»:

637 Սրա համար էլ մարգարեն նախապես այս էր առաջարկել, թե «Երկսայրի սրերը նրանց ձեռքում են», որով և կտրելու, հատանելու են և միանգամայն վերացնելու երկրից ամբարշտութիւնների անօրէնութիւնները: Իսկ ի՞նչ են անելու հնձված ու կտրվածի

թէ «Շողմբ առցին, և ամպք բաժանեսցին, և փոթորիկ իբրև զխոռե կուտեսցէ զնոսա»: Իսկ կուտեալքն ի հուրն անշէջ մատնեսցին: Զի արդարև իսկ ճշմարիտ մշակաց գործ այն է, զի զպիտանի արդիւնսն, զշայեկանսն, ի շտեմարանս ժողովեսցին, և զփուշն և զգծնիկն աալ ճարակ հրոյ:

638 ԶԳ. Արգ՝ սրբա նախ զանձինս փորձեցին, և ապա աշխարհի եղէն բովք: Ընկալան զհուրն կենդանութեան. միւսանդամ մտին ի բովս իբրև զարծաթ, զտեալք և պարզեալք և ձուլեալք ի սէր Արարչին գտան ի հնոցէն հալոցաց՝ եղէն փողք կոածոյք ի սպաս Տեառն հրամանացն, գոչեցին լցին զտիեզերս: Փողք առ փողս գոչեցին և ասեն ընկեր ցընկեր, թէ «Աւետարանեցէ՛ք օր ըստ օրէ զփրկութիւն նորա. պատմեցէ՛ք ի հեթանոսս զփառս նորա, յամենայն ժողովուրդս զսքանչելիս նորա. զի մեծ է Տէր և օրհնեալ է յոյժ, ահարկու է նա ի վերայ ամենայն կոտց». և թէ՛ «Ամենայն կուռք հեթանոսաց ոչինչ են, այլ Տէր զերկինս արար»: Իսկ փոխանակ պատկերացն կոկոց առաքեալքն իբրև շիփորք կոածոյք անուանեցան, զի զամենայն աշխարհս ընդ հանուր լցցեն. որպէս աւելն, թէ «Ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչև ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

639 Արգ՝ և ինքեանք հնոցք տիեզերաց, և հուր կենդանութեան Շողմբն ի լեզուս նոցա, զի զամենայն աշխարհս փորձեսցեն: Եւ զի գոչեսցեն ևս ի Տեառնէն զճշմարիտ բնութեանն Աստուածութեանն զյայտնութիւն, թէ «Տեսէ՛ք տեսէ՛ք, զի ես եմ, և ոչ գոյ այլ Աստուած բայց յինէն». թէ՛ «Ես սպանանեմ, և ես կեցուցանեմ. հարկանեմ, և ես բժշկեմ, և ոչ ոք իցէ, որ հանիցէ զձեզ ի ձեռաց իմոց». և եթէ՛ «Սրեցից իբրև զփայլակն զսուսեր իմ, և ի խնդիր վրիժուց արձակեցից զաշ իմ. հատուցից զհատուցումն թշնամեաց իմոց»:

640 Յղացան լեզուք առաքելոցն զանշափութիւն հաւատոցն իւրեանց, և ծնան լեզուս զոր ոչ գիտէին: Գոչեցին իբրև զփող՝ զմիահեծան տէրութեանն իշխանութիւն, և ծնան զանթիւ բազմութիւն մարդկան ի կարգս հրեշտակաց ի սպասաւորութիւն Աստուածորդւոյն: Զի փոխանակ հրեշտակացն անկելոց, որք կործանեցան յաստուածակիր ի լուսեղէն ի սպասաւորութեանէն՝ որդիք մարդկան հրեշտակացին, կանդնեսցին և կալցին զտեղիս նոցա: Զի թիւք կարգեալք փառաւորութեանցն՝ նոյն անխախտա մնացեալ լիութեամբն

հետ: Ասում է, թե «հողմբը տանելու են, ամպերը բաժանելու և փոթորիկն իբրև խոփվ կուտելու է նրանց»: Իսկ կուտակվածները անշեջ հրի են մատնվելու: Քանզի արդարև իսկ ճշմարիտ մշակների գործն այն է, որ պիտանի արդյունքը, շահեկանը շտեմարանների մեջ ժողովեն, իսկ փուշն ու եղջերափուշը հրո ճարակ դարձնեն:

638 ԶԳ. Արգ, սրանք նախ իրենք իրենց փորձեցին և ապա աշխարհի բովքը դարձան: Կենդանութեան հուրն ընդունեցին, կըրկին մտան բովքի մեջ իբրև արծաթ զտված ու մաքրված և ձուլված Արարչի սիրտ մեջ: Նրանք հնոցի հալոցից հանվեցին և եղան կոածո փողք՝ ի սպաս դրված Տիրոջ հրամաններին: Նրանք գոչեցին ու լցրին տիեզերքը: Փողերը փողերին գոչեցին և ընկերն ընկերոջ ասաց, թե «ավետարանեցեք օրըստօրե նրա փրկությունը, պատմեցեք հեթանոսներին նրա փառքը և ամենայն ժողովուրդներին նրա հրաշքները, քանզի մեծ է Տերը և հույժ օրհնյալ, ահարկու է նա ամեն կուռքերի նկատմամբ», և թե «հեթանոսների ամենայն կուռքերը ոչինչ են, սակայն Տերը երկինքն է ստեղծել»: Իսկ կոած պատկերների փոխարեն առաքյալները կոածո շեփորներ կոչվեցին, որ ամենայն աշխարհը ընդհանրապես լցնեն, ինչպես ասված է, թե «ամբողջ երկրով մեկ հնչեց նրանց ձայնը և մինչև տիեզերքի ծագերն են հասնում նրանց խոսքերը»:

639 Արգ, նրանք տիեզերքի հնոցներ են, և Շողմբ կենդանութեան հուրը նրանց լեզուների վրա է, որպեսզի փորձեն ամենայն աշխարհը և կոչեն Տիրոջ անունից Աստվածութեան ճշմարիտ բնութեան հայտնությունը, թե «տեսեք, տեսեք, որ ես եմ և չկա Աստված բացի ինձանից» թե «ես եմ սպանում և ես կենդանացնում, ես եմ հարվածում և ես բժշկում և չկա մեկը, որ ձեզ փրկի իմ ձեռքից» և թե «փայլակի նման սրելու եմ իմ սուսերը և հանուն վրեժի արձակելու եմ իմ աչը, հատուցելու եմ իմ թշնամիների հատուցումը»:

640 Առաքյալների լեզուները հղացան իրենց հավատի անշափությունը և ծնեցին լեզուներ, որ չգիտեին: Փողի նման գոչեցին [ազդարարելով] միահեծան տերութեան իշխանությունը և մարդկանց անթիվ բազմությունը տարան հրեշտակների կարգը՝ սպասավորելու Աստվածորդուն, քանզի ընկած հրեշտակների փոխարեն, որոնք զլորվեցին աստվածային լուսեղեն սպասավորությունից, մարդու որդիները կարող են դառնալ հրեշտակներ, բարձրանալ ու գրավել նրանց տեղերը: Այսպիսով փառավորյալների կարգավոր-

անպակասեցին, զի ի հասարակաց փառաւորութեանցն գովեստք
աճեցեալ զօրացցին, ուստի ի համեմատութենէ անտի «Փառք ի
բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճու-
թիւն»:

641 ՉԵ. Եղեն փողք առաքեալքն ժամատուք տիեզերաց. զի
դիցեն ի սիրտս ամենայն երկրի ակնկալութիւն ժամակալութեան՝
սպասել տեառնազալուստ փողոյն: Զի նովին ձայնիւք եկեալ հա-
սեալ, ի ժամանակի անդ ծանուցեալ զնոյն ձայն փողոյն, ի մահա-
հանգիստ քնոյն յարուցեալք ի դարունն՝ զբերս բուսոցն իւրաքան-
չիւր հասելոցն տերևիցեն: Զի այնուհետև յայն հասեալ գարունն՝
զիւրաքանչիւր սերմանեաց յարմատոյ անտի զտեսիլ կերպարանա-
ցըն բերիցեն:

642 Ոմն իբրև զարման քաղցրահամ և զգեղեցկատես. որպէս
ասէ յառաջընծայ մարգարէութիւնն, թէ «Արդարքն իբրև զարմա-
ւենիս ծաղկեացին, և իբրև զմայրսն կիրանանու բազումք եղիցին:
Տնկեալք եղիցին ի տան Տեառն, և ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղ-
կեացին»: Եւ զարձեալ՝ ինքն Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս յաւետեա-
ցարեր և ի կենսաբեր Աւետարանին իւրում ամենեցուն տայ գի-
տութիւն յայտնապէս, թէ «Ի թղենույ անտի ուսարճւք զառակն. զի
յորժամ ոստքն կակղացին և տերևեացին՝ գիտասջի՛ք, ասէ, թէ
մերձ է գարունն»:

643 Զի կարի նմանութիւնք և օրինակք են ամենայն ծառա-
տունկք, զիւրաքանչիւր կերպարանաց տեսիլս բերելով և ոչ երբէք
փոխեն զգոյնս գոյնս ծաղկանցն, համոցն և հոտոցն և տերևոցն:
Զի արման զիւր տեսիլն և զգոյնն և զհամն և զարարն բերիցէ և
զքնական զարմատոյն, զծննդեան բուսոյն: Նոյնպէս և թուղն զտե-
սիլ իւրոյ տերևոյն և զարար կեղևոյն և զտարլ մրգոյն ի նմանէ
որիշ. և այլքն ի նմանէ ուրոյնք: Զի կարմրախնձորն զիւր օրինակն,
և կարմրատանձն զիւրն, և կարմրաղեղձն զիւրն: Եւ են նոյն ի նո-
րին բնութենէ որ այլագոյնք են. զի և զհոտն անգամ իւրաքանչիւր
ոք ի նոցանէ առանձինն արձակիցէ:

644 Սոյնպէս կիտրոնն և ապաբաղսամոնն և դափնին և ձիթե-
նին գեղեցիկ և սերկեիլն և մուրտն և ընկոյզն և նուշն և քնարուկն
և հաճարուկն և թութն և նուռն և հոյնն: Եւ ամենայն ծառք մըր-
գաբերք և ծաղկաբերք և տերևաբերք և հասկաբերք, բարձունք և

ված թիվը կմնա անխախտ, լիությամբ անպակաս, որպեսզի փա-
ռավորյալների հասարակությունից գովեստները բազմանալով ա-
ճեն հետեւյալ համեմատությամբ «փառք բարձունքներում Աստուծոն,
երկրում խաղաղություն և մարդկանց հաճություն»:

641 ՉԵ. Առաքյալները եղան տիեզերքին [ազդարարող] ժա-
մատու փողեր, որ ամբողջ երկրի սրտերի մեջ դնեն նշանակված
ժամկետի ակնկալությունը սպասելու տյառնազալուստ փողին:
Քանզի նույն ձայներով գալու են և այդ ժամանակ ծանուցելու փո-
ղի նույն ձայնը: Մահահանգիստ քնից ելնելով դեպի գարուն, ցույց
են տալու յուրաքանչյուրի բույսի ծաղկելը: Այնուհետև երբ հաս-
նեն այս գարնանը, յուրաքանչյուրն իր սեմի արմատից հատուկ
կերպարանքն է ի հայտ բերելու:

642 Մեկն իբրև քաղցրահամ ու զգեղեցկատես արմավենի, ինչ-
պես ասում է կանխազուշակ մարգարետությունը, թե «արդարները
արմավենիների նման ծաղկելու և կիրանանի մայրիների պես բազ-
մանալու են: Տնկվելու են Տիրոջ տանը և մեր Աստուծո բակերում
ծաղկելու են»: Դարձյալ ինքը՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոս, իր ավե-
տաբեր ու կենսաբեր Ավետարանում ամենքին հայտնապես գի-
տություն է տալիս, թե «թղենու ծառից սովորեցեք առակը, քան-
զի երբ ոստերը կակղեն ու տերևակալեն, զիտեցեք, թե մերձ է
գարունը»:

643 Քանզի ամեն տեսակ ծառատունկերը լավ նմուշներ և օրի-
նակներ են, յուրաքանչյուրն ի հայտ բերելով իր կերպարանքի տես-
քը: Երբեք չեն փոխում ծաղիկների գունազեղությունը, համը, հո-
տը և տերևները: Քանզի արմավենին պիտի ունենա իր տեսքը,
գոյնը, համը և բերքը, ինչպես նաև արմատի բնական վիճակն
ու բույսի աճը: Նույնպես և թղենին ունի իր տերևներն ու կեղևի
կառուցվածքը, նրա միրգը այլ տեսակ է և ուրիշները նրանից տար-
բեր են: Կարմրախնձորն ունի իր ձևը, կարմրատանձն իրը և կար-
մըրաղեղձն իրը: Նրանք նույն բնությունից են, սակայն այլագոյն
են, քանզի յուրաքանչյուրը նրանցից նույնիսկ իր առանձին հոտն
է արձակում:

644 Այսպես և կիտրոնը, բաղսամոնը (ապաբաղսամոն), դափ-
նին, գեղեցիկ ձիթենին, սերկեիլը, մուրտն, ընկոյզը, նուշը, քնա-
րուկը, հաճարուկը, թութը, նուռը, և հոյնը (հոյն): Եվ ամենայն
մրգաբեր, ծաղկաբեր, տերևաբեր և հասկաբեր ծառերը, բարձր են
և հակա, ինչպես մայրին, նոճին, սոճին (շոճն), թեղոջը (կարմիր

մեծամեծք, որպէս մայրն և նոճն և շոճն և թեղօշն և սարդն և սարոյն և սօսն և յակրին և դին և կաղամասն և ուտին և տօսախն:

645 Սոյնպէս և գունակ գունակ և երփն երփն ծաղկանցն, որպէս մանրագորն և վարդն և շուշանն և ասպաղանն և յասմիկն և անհարն և սմնակն և ներգիսն և շամպղիտակն և մեղրուկն, հօրօտն և մօրօտն և մանիշակն, և այլն ամենայն համասպրամ ծաղկանցն և ծառոցն բոյսք բողբոջոցն գարնանայն երևեսցին յետ ձրմերանայն:

646 Սոյն օրինակ և յարութիւն մեռելոց: Զի յորմէ հետէ ստեղծաւ աշխարհ՝ ոչ ոք ի նոցանէ յաշունն կամ ի դարունն փոխ առ յրնկերէն, և կամ վիրն ևս զկերպարանս բուսոյն ծննդեան նմանութեան իւրոյ: Այլ ի սկզբանց արարչութեանցն ի ստեղծութեան գործ ժամանակէ անտի մինչև ի վախճանելոյ ժամանակն, թէպէտ սաւէպ սաւէպ յաշունն ոսնին բոյսք աճուեր, շորացեալք տերևընկէց լինին, և պարարեալք ձմերասունք լինին, սառնապատք, ձիւնաթաղք, ևղեմնահարք, իստութեամբ հարեալք գծծին արմատքն ծաղկանց, և կամ բաղմակոյտք իմն իմն դարաստանացն, և անտառք բարձրաբերձ մայրիցն մայրեացն աճեցելոց՝ ստուարապատ յօրացելովքն հանդերձ շառաւեղօքն, սակայն ի ժամանակս գարնանայն հասեալք՝ ամպաշողք, որոտընդոստք, անձրևաբաղք, ցողահարք, առատաբաղք, ամարասունք՝ ի վեր բերեն զիրաքանչիր օրինակ բուսոց տերևոցն: Ըստ իւրոյ ընտրեանն զայ տեսլին յիւր իսկ կերպարանն, և ոչ փոխի ի նմանէ յրնկերն, կամ յրնկերէն ի նորա նրմանութիւն, այլ ըստ հաստատել կարգողին՝ նոյնպէս կայ յիւրում ընտրեանն. անխախտ անխափան պատրաստեալ ըստ Արարչին հրամայելն՝ բուսանին փթթին:

647 Նա և մանրախոտքն զայարիք՝ իմն իմն և այլևայլք և որիչք են նմանութեամբ ի միմեանց, որպէս լօտն և վարսակն և կրնինն, և որ ինչ նման է նոցա: Նա և սերմանիքն օգտակարք մարդկան, որպէս ցորեանն և հաճարն և գարին և կորեակն և գաւարսն և ոսպնն և ոլոտնն և որիզն և դկուզն և սիսեռնն, և այլ ևս բազում սերմանիք՝ զոր ի թիւ ոչ ոք կարասցէ արկանել: Որք իւրաքանչիւր յիւրում ժամու ի դարունն ցուցանեն զյարութիւնն իւրեանց՝ բու-

կաղնի), սարդը (սարդենի), սարոն (կիպարիս), սոսը (չինարի), հակրին (արքայամորի), գին (գիհի), կաղամախը, ուտին և տօսախը:

645 Սոյնպէս և գոյնզգոյն ու երփներանգ ծաղիկները, ինչպէս մանրագորը (մարդախոտ), վարդը, շուշանը, ասպաղանը (տիպատառուկ), հասմիկը, անխարը (լոտասս), սմնակը (տերեփուկ), ներգիսը (նարկիս), շամպղիտակը (քարխոտ), մեղրուկը (թոքախոտ), հօրոտն ու մօրոտը, մանուշակը և ամենայն համասպրամ (անուշահոտ) ծաղիկների ու ծառերի բողբոջը երևալու է գարնանը, ձմեռլանից հետո:

646 Նույնօրինակ է և մեռելների հարությունը: Քանզի այն բանից հետո, երբ ստեղծվեց աշխարհը, ոչ ոք աշնան կամ գարնան չի փոխարինել իր ընկերոջը և կամ տղի իր կերպարանքը որևէ բույսի, որը նույն ծնունդն ունի: Այլ սկսած իրենց ստեղծումից, արարչագործութեան ժամանակից մինչև վախճանի ժամանակը, թեպետ ստեղծ-ստեղծ աշնանը աճող բույսերի մեջը դատարկվում է, շորացած տերևներն ընկնում են և պարարտացածները ձմեռահար են լինում, սառնապատ, ձյունաթաղ, եղյամահար [ձմեռվա] իստությունից զարնված քայքայվում են ծաղիկների արմատները, ծառաստանների բազմակույտ ծառերը, անտառները բարձրաբերձ մայրիներով, առատ աճած սոճիներով՝ ստվարապատ ուռճացած, ճյուղերով հանդերձ, սակայն երբ հասնում է գարնան ժամանակը ամպերից շող ստանալով, որոտից ցնցված, անձրևով հղիացած, ցողահար, առատարուխ աճելով ամռանը, նրանցից յուրաքանչյուրը իրեն հատուկ ծաղիկուն տերևներ է ընծայում: Ըստ ամեն մեկի ընտրեանն նրա տեսքը մնում է իր կերպարանքով և չի փոխվում մի այլ ձևի և կամ ընկերը չի նմանվում նրան, այլ ըստ կարգողի հաստատած ձևի՝ նույնութեամբ մնում է իր ընտրեան մեջ: Անխախտ, անխափան, պատրաստված ըստ Արարչի կարգադրութեան բուսնում և փթթում են:

647 Դալար մանրախոտները տեսակ-տեսակ և այլևայլ ձևերով են տարբերվում միմյանցից, ինչպէս լոռը (չրիմուռ), վարսակը և կնյուկը (վաղմեռուկ) և նրանց նմանները: Նաև մարդկանց օգտակար սերմերը, ինչպէս ցորենը, հաճարը, գարին, կորեկը, գավարսը (դեղին կորեկ), ոսպը, ոլոռը, որիզը (բրինձ), կուզը (բակլա), սիսեռը և բազում այլ սերմեր, որ կարելի չէ թվարկել: Սրանցից յուրաքանչյուրը գարնանը, իր ժամանակին ցույց է տալիս իր հա-

սովքն և համովքն և հոտովքն, բողբոջովքն, ծաղկովքն և ընդովքն. և տերևազգեստք զիրեանց մերկութիւնն ըստ իւրաքանչիւր նմանութեան ազուցանեն:

648 Որպէս և միտք և մարմինք մարդկան աստուածական ցօղովն ի մեծ գարունն պարարեալք ի գերեզմանացն բուսանիցին: Զի միանգամայն կազմիցին զոսկերօքն շորացելովք՝ միսքն և ջիղքն և աճառքն և նեարդքն, մորթովքն զգեցեալք և մազովքն զարգարեալք: Եւ իւրեանց ոգիքն ի նոսին դարձեալք, և իւրեանց նմանութիւնքն յինքեանս. զի զիւրաքանչիւր գործոցն տեսիլս ի գլուխս իւրեանց առեալ բերիցեն, իբրև զմիրգս քաղցրութեան և զանուշութեան. պտուղսն, համովքն և իւղովքն և ծաղկովքն և հոտովքն, աճեցուն բազկարձակ տերևալից ջրասուն վայելչութեամբքն: Զոր և սաղմոսարանն մարգարէութեամբքն նուագեաց, թէ «Եղիցի նա որպէս ծառ, որ տնկեալն է ի գնացս ջուրց, որ զպտուղ իւր ի ժամուտացէ, և տերև նոցա մի՛ թափեսցի. և զամենայն ինչ զոր և առնիցէ՝ յաջողեսցի նմա»: Եւ դարձեալ՝ եթէ «Ծաղկեսցին ի քաղաքի Տեառն՝ իբրև զխոտ երկրի»: և եթէ՝ «Եղիցին օրհնեալ յաւիտեանս»:

649 Ա. Եւ արդարև իսկ գարունն բուսաբեր՝ զօրինակ մարդկան յարութեան մեռելոցն ուսուցանէ: Եւ զի ծաղիկքն և ծաղատունիքն զարդարին, նա և փուշքն բուսանին, — որպէս դժնիկն և տատասկն, եղիճն և պատեղիճն, խայթահարն, ժանտափուշն, տափափուշն, սրափուշն, որոմնն, կայծուկն, գաղձն վնասակար, և որ ինչ նման է սոցա, — և սոքա ամենեքեան յիւրաքանչիւր նմանութեան բնութեանն բուսանին: Իսկ օգտակար ծաղիկքն և կամ շառափղք ծառոցն դարաստանաց՝ յիւրեանց բնութեանն հասանեն զարնայնոյն:

650 Իսկ միտք մարդկան, որ են տունկք բուրաստանաց կամ ծաղիկք ծաղկոցաց Աստուածութեանն՝ ունին ինքեանք յինքեանս ըստ կամաց իւրեանց բերել զնմանութիւնս և զօրինակս տերևոցն և ծաղկանցն և հոտոցն և մրգոցն: Զի թէպէտ և դառնաբերք լինին և թէպէտ քաղցրաբերք, թէպէտ մրգաբերք լինին և թէպէտ փշաբերք, թէպէտ արդարութիւնաբերք լինին և թէպէտ մեղսաբերք, թէպէտ ծաղիկք լինին, զի ի սկտեղս պատուականս թագաւորին ելանիցեն, և պսակք զարդու ուրախութեան պիտոյից պատրաստիցին. ըստ ասելոյն զուշակութեան Հոգւոյն սրբոյ ի բերանոյ խօսեցեալ Եսայեայ մարգարէին, թէ «Յայնժամ եղիցիս դու պսակ վայելչու-

րությունը՝ բույսով, համով, հոտով, բողբոջով, ծաղկով և պտղով: Տերևազգեստ բույսերն իրենց մերկությունը ծածկում են յուրաքանչիւրն ըստ իր ձևի:

648 Այսպես և մարդկային մտքերն ու մարմինները, աստվածային ցողով պարարած գերեզմաններից բուսանելու են մեծ Գարնանը: Քանզի շորացած ոսկորների շուրջը անմիջապես կազմվելու են մսերը, ջղերը, աճառները և նյարդները, մորթեր զգեցած և մազերով զարդարված: Նրանց հոգիները և նմանությունն իրենց են դառնալու, քանզի նրանցից ամեն մեկը կրելու է իր գործերի պատկերը իր գլխի վրա, ինչպես քաղցր մրգեր և անուշահամ պտուղներ, համեմունքներով, յուղերով, ծաղիկներով և բուրմունքով, առատ ճյուղերի և ջրերի վրա աճած տերևների վայելչությամբ: Այս բանը սաղմոսագրուն մարգարեության մեջ նվագեց. «Նա լինելու է ծառի նման, որ տնկված է ջրերի հոսանքի մեջ, իր պտուղը ժամանակին է տալու և նրանց տերևը չի թափվելու և ամեն ինչում հաջողություն է ունենալու»: Եվ դարձյալ «ծաղկելու են Տիրոջ քաղաքում իբրև երկրի խոտ» և թե «օրհնյալ են լինելու հավիտյան»:

649 Ա. Եւ արդարև բուսաբեր գարունն օրինակ է տալիս մարդկանց հարությանը մեռելներից: Քանզի ծաղիկներն ու ծառատնկերը զարդարված են և փշերն էլ են բուսնում, ինչպես դժնիկն (եղջերափուշ) ու տատասկը, եղիճն ու պատեղիճը, խայթահարը, ժանտափուշը, տափափուշը, սրափուշը, որոմը, կայծուկը (ուղտափուշ), վնասակար գաղձը (գայլախոտ) և ինչ որ սրանց նման է և ապա այս ամենը յուրաքանչիւրն իր բնության համեմատ բուսնում է: Իսկ օգտակար ծաղիկները և կամ անտառների ծառերի մատղաշները զարնան հասնում են իրենց բնական վիճակին:

650 Իսկ մարդկանց մտքերը, որոնք Աստվածության բուրաստանների տունկերն են կամ ծաղկանոցների ծաղիկները, ի վիճակի են իրենց կամքով կրելու իրենց մեջ տերևների, ծաղիկների, անուշահոտությունների ու մրգերի նմանություններ և օրինակներ: Քանզի մի քանիսը դառնաբեր են, մյուսները քաղցրաբեր, մի քանիսը մրգաբեր են, մյուսները վշտաբեր, մի քանիսը արդարութունաբեր են, մյուսները մեղսաբեր, իսկ մյուսները ծաղիկներ են դառնում, որպեսզի թագավորի պատվական սկտեղների մեջ երևան և պատրաստվեն որպես արժանավորների ուրախության զարդեր, պսակներ, ըստ սուրբ Հոգու գուշակության, ասված Եսայի մարգարեի բերնով, թե «այն ժամանակ վայելչության պսակ կլինես»

թեան ի ձեռին Տեառն, և թագ արքայութեան ի ձեռին Աստուծոյ. և քեզ անուն կոչեսցին կամք իմ, և յերկրին քում շինութիւն բնակութեանս:

651 Անդ լինելոց է շինութիւն՝ յաստուածական և յանստուեր և յանխաւար և յանկարօտ և յանփոփոխ քաղաքին: Զի այժմ ամենայն բոյսք՝ յիրաքանչիւր բնութեան կան կապեալք. բայց միայն մարդատունկքն կարող են զիրաքանչիւր բարս բնութեան գունակ գունակ կերպարանացն շրջշրջել. այժմ որպէս և կամին՝ զայն բոյս թաղեն յանձինս իւրեանց, և նովին թաղին ի գերեզմանսն, այսինքն է մահն, աշունն ոչ խոտոց՝ այլ մարդկան, որ ժողով է շտեմարանսն. իսկ գարունն, ոչ խոտոցն կամ փայտիցն, այլ մարդկան՝ զայն կերպարանս բերէ, զոր ընդ քեզ թաղեցեր ի գերեզմանին: Զի եթէ ծաղկած և կամ անուշահոտ անուշարար անուշահամ արդարութեամբքն ննջեսցես ի գերեզմանին՝ ընդ քեզ կանխեալ բուսանին ի յարութեանն քո արդարութիւնքն: Ապա եթէ մեզօք թաղեցար ի քո անուն գերեզմանին՝ ընդ քեզ բուսեալք ի քո գարունն փուշքն ի քում յարութեանն շուրջ զքե բուսանիցին:

652 Զէ. Ա՛ղէ, լո՛ւր մեծին Յովհաննու, ո՛րպէս բողոքէ առ հրէական ազգն Աբրահամեան, Վերարէ՛ք ձեզ այսուհետեւ պտուղ արժանի ապաշխարութեան, և մի՛ ձեռն յանձինս հարկանիցէք և ափսցէք, եթէ ունիմք մեք հայր զԱբրահամ. ասեմ ձեզ, զի կարող է Աստուած ի քարանց աստի յայսցանէ յարուցանել որդիս Աբրահամու: Զի ոչ եթէ զԱբրահամ ինչ զիջոյց ի հայրապետութենէն, այլ զի արժանի՛քն իցեն նորա որդիք, և ոչ անարժանքն: Արդ՝ զօգտակարան դարմանէ. իսկ վասն անշայնկան խոտոցն և փշոցն զի՞նչ կամիցի առնել արդօք. ցամաքեցուցանէ նախ և զօսացուցանէ՝ յորում ոչ գտցէ զպտուղն:

653 Ա՛ղէ, նայեա՛ց յառակ թղենուցն և տե՛ս: Եկն Տէրն ի թղենին, զի գտցէ ի նմա պտուղ, և ոչ եգիտ, զի չև էր ժամանակ պտղոյն բերելոյ. և անէ՛ք զնա, թէ «Յայսմհետէ ի քէն պտուղ ոք մի՛ կերիցէ»: Քանզի ամենայն բուսաբերք և տերևաբերք և ծաղկաբերք՝ ժամանակաւ ունին բերել զպտուղսն, իսկ սա զի՞նչ անիծաւ, զի չէր ժամանակ պտղոյն: Արդօք թէ պիտոյ ինչ էր, ո՛չ կարէր, որ բանին միայն հրամայեաց երկրի՝ բերել զծառսն և զբազմութիւն մայրեացն իւրաքանչիւր պտղովն, և ամենայն բուսոցն՝ իւրաքանչիւր սերմամբ ըստ ազգի իւրում ի վերայ երկրի երևել՝ և

Տիրոջ ձեռքին և արքայութեան թագ Աստուծո ձեռքին և քեզ կոչելու են իմ կամքը, իսկ քո երկիրը՝ բնակութեան շինութեանս:

651 Այնտեղ շինութեանը լինելու է աստվածային, անստվեր, անխաղար, անկարօտ, և անփոփոխ քաղաքում: Քանզի այժմ ամեն բույսերը մնում են կապված իրենց բնութեանը, բայց միայն մարդ կողմած տունկերը կարող են յուրաքանչյուրը իրենց բնութեանը տեսակ-տեսակ կերպարանքների շրջշրջել: Արդ, ինչպես կամենան, կթաղեն բույսն իրենց հողիների մեջ և նույնով թաղվում են գերեզմանում, որը մահն է: Սա աշունն է ոչ խոտերի, այլ մարդկանց, որը հավաքում է նրանց շտեմարաններում: Իսկ գարունը ոչ թե խոտերի կամ փայտերինն է, այլ մարդկանց, արտադրում է այս կերպարանքը, որ դու քեզ հետ թաղեցիր գերեզմանում: Քանզի եթե ծաղկած և կամ անուշահոտ, անուշարար, անուշահամ արդարութեամբ ննջես գերեզմանում, քեզ հետ շուտով կաճի արդարութեանը, քո հարստության ժամանակ: Ապա եթե մեղքերով թաղվես քո անվան գերեզմանում, քո գարնանը, քեզ հետ փշեր կբուսանեն և քո շուրջը կաճեն:

652 Զէ. Հապա լսիր մեծ Հովհաննեսին, ինչպես է բողոքում հրեաների Աբրահամյան ազգի դեմ. «Սբանից հետո ձեզ համար բերեք ապաշխարութեան արժանի պտուղներ և մի ծեծեք ձեզ ասելով, թե ունենք հայր Աբրահամին, ասում եմ ձեզ, որ Աստված կարող է այս քարերից Աբրահամի որդիներ հանել»: Նա ոչ թե Աբրահամին զրկում է հայրապետությունից, այլ [պահանջում է], որ լինեն նրան արժանի որդիներ և ոչ թե անարժան: Արդ, օգտակարաններն հող է տանում, իսկ անշահեկան խոտերն ու փշերը արդյոք ի՞նչ կկամենա անել: Անմիջապես ցամաքեցնելու և զօսացնելու է այնպիսիներին, որոնց մեջ պտուղ չի գտնելու:

653 Հապա նայիր թղենու տառիկն և տես. եկավ Տերը թղենու մոտ, որ նրա վրա պտուղ գտնի ու չգտավ, քանզի պտուղ բերելու ժամանակը չէր, և անիծեց նրան, թե «սբանից հետո ոչ ոք քեզանից պտուղ թող չուտի»: Քանզի ամենայն բուսաբերները, տերևաբերներն ու ծաղկաբերները իրենց ժամանակին են պտուղ բերում, իսկ սա ինչո՞ւ անիծվեց, քանզի պտուղի ժամանակը չէր: Արդյոք եթե կարիք լիներ, նա, որ միայն իր խոսքով հրամայեց երկրին ի հայտ բերել ծառերը և երևան բերել երկրի վրա մայրիների բազմությունը, յուրաքանչյուրն իր պտուղներով և ամենայն բույսերը,

ծառոյն զկերակուր պիտոյից յայնմ հասեալ ժամանակի անդ պատրաստել:

654 Արդ՝ ոչ զրադատ ինչ զայն գօսութիւն ծառոյն հասուցանէր, այլ կանխեաց ինքն և ասէ. «Ի թղենոյ անտի ուսարո՞ւք զառակն»: Իսկ թղենին բարձեալ ունէր զօրինակ անպտուղ մարդկան. զի զանպտուղսն արդարութեան ցամաքեցուցէ զփուշսն: Ա՜ղէ, լո՛ւր մեծի մարգարէին յաբաշընթաց կարապետին Յովհաննու, որպէս ասէ, թէ «Այսուհետև տապար առ արմին ծառոյ կայ. ամենայն ծառ որ ոչ առնիցէ զպտուղ բարի՝ հարկանիցեն և ի նիւթ հրոյ պատրաստիցեն»: Եւ մարգարէն Սասյի ասէ, թէ «Նղիցին մեղաւորք իրրն զփուշ այրեցեալք և ընկեցեալք»: Իսկ զգալարովքն խնամարկեալ կենդանի ջրովն յարքայութեանն՝ յայն գարունն նորոգեալ պարարեցէ. որ տայցեն զպտուղ ընդ միոյ հարիւր, և ընդ միոյ երկերիւր, և ընդ միոյ երեքարիւր, այսինքն՝ ըստ վաստակոցն զհատուցմունս պարզեացն իւրաքանչիւր հաւատոցն լուսաւորութեան:

655 ԶԸ. Արդ՝ ի գարունս բուսաբերս և ծաղկաբերս, որք զնորոգութիւն զեղեցկութեանն գարնանոյն յետ հնութեան ձմեռանոյն բերիցեն՝ և թոշնոցն հաւուցն ծանուցեալ զիրեանց ժամանակ գալըստեանն: Որպէս յայս հայեցեալ մարգարէն Երեմիաս ասէ, զիւրոյ ժամանակին զդէպս ի նմանութիւն օրինակաց յանդիմանութիւն բերէ, և զհանդերձեւոցն ակնարկէ յասելն, թէ «Արդարև ծիծառն և տատրակն և խորդն, հաւքն վայրի, ծանեան զժամանակ գալըստեանն իրեանց»: Զի ժամանակաւ գարնանոյն և իրեանց գալըստեամբն ցուցանեն զժամանակ վարուց կենաց ուրախութեան մարդկան, ի ձայն առնելն, ի ճշելն, ի ճուղելն՝ ի շինել բունոցն:

656 Միծառն մարդասէր է. յորժամ տեսեալ մարդկան՝ նովաւ ճանաչեն զկանաչազգեստ հասկն գարնանոյն աճման: Իսկ տատրակն ամուսնասէր երեւալ, զջերմաձայն քաղցրաձայնն ի լսելիս մարդկան լնու. ի գործ արկեալ զթեթևագործ զկրկտակերտն, զզուզնաբեալ զփայտակերտիկն՝ երկթուեան ձուռցն իւրոց ապաւէն ծընդոցն իւրոց պատրաստէ:

657 Նա և դասադաս խորդոցն հաւուց եկեալ ի գարնանոյն ժամանակա՝ երամացեալք հարօրանան: Ելեալք թուրեցեալք բարձրացեալք ի բարձրութիւնս բարձանց՝ օղայատակ թևոցն գարշապարաց կոխան առնեն զանհաստատն, ճանապարհ իրեանց, գրնացս հաստատեն: Փողք եղեալք, զկոշածայն զաղաղակ բարձեալ՝

յուրաքանչյուրն իր տեսակի սերմով, չէ՞ր կարող այդ ժամանակ ևս պատրաստել կարիքավորների համար ծառի պտուղը:

654 Արդ, անտեղի չէր, որ առաջ բերեց ծառի գոսութեան [օրինակը], այլ ինքն անմիջապէս ավելացրեց, թե «թղենիից սովորեցեք առակը»: Թղենին ներկայացնում էր անպտուղ մարդը, քանզի նա ցամաքեցնելու է անպտուղ արդարութեան փշերը: Հապա լսիր մեծ մարգարեին, առաջընթաց Հովհաննես կարապետին, ինչպէս ասում է, թե «այսուհետև տապարը ծառի արմատի մոտ է, ամեն ծառ որ պտուղ չի տա, կկտրվի և հրո նյութ կդառնա»: Սասյի մարգարեն ասում է, թե «մեղավորները կլինեն փշի նման այրված ու նետված»: Իսկ արքայութեան կենդանի ջրով խնամված դաւար խոտը, այն գարնանը նա նորոգելու, պարարելու է: Դրանք պտուղ են տալու մեկի դիմաց հարյուրապատիկ, մեկին՝ երկհարյուրապատիկ և մեկին՝ երեքհարյուրապատիկ, այսինքն ըստ վաստակի՝ յուրաքանչյուրը տալիս է լուսավոր հավատի հատուցման պարգևները:

655 ԶԸ. Արդ, բուսաբեր ու ծաղկաբեր գարունների ժամանակ, որոնք ձմեռվա հնութունից հետո գարնանային զեղեցկութեան վերածնունդն են բերում, թռչուններն էլ գիտեն իրենց գալստյան ժամանակը: Ինչպէս այս մասին Երեմիա մարգարեն, մեջբերելով իր ժամանակի ղեպքերը, որպէս հանդիմանութեան օրինակ և ակնարկելով հանդերձային ասում է, թե «արդարև ծիծեռնակն ու տատրակը և խորդը (կոունկ), որոնք դաշտի թռչուններ են, գիտեն իրենց գալստյան ժամանակը»: Քանզի գարնան ժամանակով և իրենց գալստյամբ ցույց են տալիս մարդկանց ուրախ կյանքի ժամանակը, երգելով, ճշալով, ճովողելով և բույն շինելով:

656 Միծեռնակը մարդասէր է, երբ մարդիկ նրան տեսնում են, նրանով ճանաչում են գարնան աճի կանաչազգեստ հասկը: Իսկ տատրակը ամուսնասէր է, նա մարդկանց լսելիքը լցնում է ջերմ քաղցր ձայնով: Գործելով թեթև շյուղերով շինված, չնչին փայտակերտիկ [բույնը] ապավին է պատրաստում իր երկթեյան ձագերի ձվերին:

657 Նույնպէս և դասադաս կոունկ թռչունները, գալով գարնանային ժամանակներում, երամներով տարածվում են: Ելնելով, թռչելով ամենաբարձունքները բարձրանալով, օդի վրա թևերով ու մագիլներով կոխում են անհաստատ [տարածութունը] և իրենց ճանապարհն ընթանում: Փողք դառնալով գոշաձայն աղաղակ են

զգործս մշակացն արթնութեան վաստակոցն օգտութեան մարդկան
զարթուցանեն ի քնոյ, զկանուխս եզանցն փութացուցանեն:

658 Իսկ թուրքն փողք են երկրագործութեան հողագործու-
թեան յառաքինութիւնսն յորդորելոյ. որպէս մեղուն և կամ մրջյունն
վատացն վարգապետ լինիցին և կամ նախատորդ կայցեն: Սոյն
օրինակ նմանեալ և թուրքս մեծածայն մեծազոյ փողոյն՝ տեսու-
նազարուստ ազդումն առնել ամենեցուն ի մեռելոց յարութեանն.
որպէս ասէ յաստուածապատում իմաստութեան նուագան Պողոսո-
սեան երգոյն, թէ «Զարթիցեն պահպանեալքն ի ձայն հաւուն»: Եւ
ս՛վ իցեն պահպանեալքն, և թէ ոչ՝ սգիքն ժողովեալք, պահալք ընդ
հրամանան, որք զիրեանց մարմինս իւրաքանչիւր զգնելոց են. և
լստ գործոցն ըմբռնել զլուրաքանչիւր պատրաստութիւն, զլուրա-
քանչիւր վաստակոցն սերմանեացն զպտուղսն, որպէս ի վեր անդ
պատմեցաք և կամ անդր ևս պատմեցուք ձեզ:

659 ԶԹ. Իսկ երանելի առաքեալքն փողք եղեն պատուիրակու-
թեան, զի պատրաստեցեն զամենայն լսելիս՝ աստուածական փո-
ղոյն գալստեան պատրաստական սպասել. զի անխափան խառնե-
ցին ամենեքեան յայն գունդ թուրքոց. ուստի և ձայն ազդոյ փողոյն
յարութեանն հարկանիցի, զի և սոքա արժանասցին իրեանց թեւ
ստանալ և բարձրանալ ի բարձունս և զՏէրն բարձանց առանց ա-
մօթոյ տեսանել. զայն Տէր, որ ի հեռաստանէ ճանաչէ, և զգնա-
ցեալսն ի նեղութեան՝ կեցուցանէ զնոսա, որք վասն արդարութեան
զխստամբերութեանցն զփորձութիւնս վասն սիրոյն Աստուծոյ տա-
րան յանձինս իրեանց:

660 Արդ՝ սոքա կատարեցին զկամս Տեառն իրեանց, զի սի-
րեցին զմիմեանս. զի և նա սիրեաց զնոսա այնչափ՝ մինչ զի եդ
զանձն իւր ի վերայ բարեկամաց իւրոց: Իսկ նոքա առին հրաման
սիրել զմիմեանս, զի այնու ընկալցին յանձինս իրեանց զշնորհսն
խոստացեալս:

661 Վասն այսորիկ զսէր սրտիցն ծածկելոց և կերպարանօքն
ցուցանէին ի ժողովելն միով հաւանութեամբ ի վերնատուն անդր,
ուր եկեալ Հոգին սուրբ եզիտ զնոսա, և օթեմանս կալեալ ի նոսա
բնակեաց, զի զանձուկ նոցա, զոր առ Տէրն ունէին, լցեալ՝ միան-
գամայն կատարեացէ զխոստացեալսն: Զի ասէ. «Ես երթամ և զմը-
խիթարիչն առաքեմ առ ձեզ, որ եկեալ միախարեացէ զսիրտս ձեր-
զի նա, ասէ, զիս փառաւոր առնէ, զի լինէն առնու և պատմեցէ
ձեզ»: Որ և զԵրրորդութեանն սէր միաբանութեան ի նոցա միաբա-

բարձրացնում, քնից զարթեցնում են մշակներին մարդկանց օգ-
տակար գործի արթնութեան և կանուխ [զարթնողներին] փութաց-
նում են եզների մտտ:

658 Թուրքները երկրագործության, հողագործության փողեր
են՝ առաքինության հորգորդ, ինչպես մեղուն կամ մրջյունը վա-
տերի ուսուցիչ ու նախատող են, այնպես էլ նույն ձևով թուրքները
մեծածայն, մեծազոյ փողով Տիրոջ գալուստն են ազդարարում ա-
մենքին՝ մեռելների հարության միջոցով: Ինչպես ասվում է Սողո-
սոսի Երգի աստվածապատում իմաստության նվագում, թե բան-
տարկյալները զարթնելու են թուրքնի ձայնով: Իսկ ովքե՞ր են բան-
տարկյալները, եթե ոչ հավաքված հոգիները, պահված հրամանի
տակ, որոնք ամեն մեկն իրենց մարմիններով են զգեստավորվում,
ամեն մեկն ըստ իր գործերի հատուցում է ստանալու, իր սերմա-
նած աշխատանքի պտուղը, ինչպես վերևում պատմեցինք և կամ
հետագայում պատմելու ենք ձեզ:

659 ԶԹ. Իսկ երանելի առաքյալները պատգամաբեր փողեր
եղան, որպեսզի ամեն լսողներին պատրաստեն սպասելու աստվա-
ծային փողի գալստյան, որ ամենքին անխափան խառնեն թուրք-
ների այն գնդին, որից հարություն ազդարարող փողի ձայնը կհչն-
չի, որպեսզի սրանք ևս արժանի լինեն իրենց թեկն ստանալ ու
բարձրանալ զնալի վեր և բարձունքների Տիրոջ տեսնել առանց ա-
մոթի: Այն Տիրոջը, որը հեռուներից է ճանաչում և փրկում է նե-
ղութեան մեջ ընթացողներին, որոնք հանուն արդարության հանձն
առան խստակեցութեան նեղութունները, վասն Աստուծո սիրո:

660 Արդ, սրանք իրենց Տիրոջ կամքը կատարեցին, քանզի սի-
րել էին միմյանց, և նա էլ սիրեց նրանց այնչափ, որ իր անձը տը-
վեց բարեկամների համար, իսկ նրանք հրաման ստացան սիրել
միմյանց, որպեսզի այդպիսով իրենց անձերի մեջ ընդունեն խոս-
տացված շնորհները:

661 Ուստի ծածուկ սրտերի սերը բացահայտորեն ցուցադրե-
ցին միահավան հավաքվելով վերնատանը, ուր սուրբ Հոգին գալով
զտավ նրանց և օթեանելով բնակվեց նրանց մեջ, որպեսզի լցնի
այն կարոտը, որ Տիրոջ նկատմամբ ունեն, միանգամայն կատա-
րելով նրա խոստացածները: Քանզի նա ասում է. «Ես զնում եմ և
ձեզ կուղարկեմ միախարիչը, որը գալով կմխիթարի ձեր սրտերը.
նա, ասում է, ինձ փառավորում է քանզի ինձանից է առնում և
պատմելու է ձեզ»: Նա երրորդության միաբանության սերն իրա-

նութեանն լցցէ. որ ի Տեառնէն առին հրաման, թէ «Եւլէ՛ք ընդ ամե-
նայն աշխարհս, և աշակերտեցէ՛ք զամենայն լեզուս, և մկրտեցէ՛ք
զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ. և ուսուցէ՛ք զամե-
նայն պահել զոր խօսեցայ ընդ ձեզ. և ես ընդ ձեզ եմ զամենայն
աւուրս կենաց ձերոց՝ մինչ ի վախճան աշխարհի»:

662 Զճշմարտութեան Երրորդութեանն, զմիաբուն տէրութեանն,
երեքանձնեան զօրութեանն ետ նոցա զգիտութիւն, զի ըստ այնմ
օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսեան, և մկրտեսցեն յանուն Հօր
և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

663 Այլ զի զՀոգւոյն սրբոյ առին զզօրութիւն՝ և զամենայն
ազգացն, լեզուացն բաժանելոց, ընկալան զգիտութիւն, զի ամե-
նայն աշխարհաց որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ իցեն՝ բաւա-
կան լիցին ուսուցանել զհրամանս Աստուածութեանն, և զսէրն Ա-
րարչին առ իւր արարածս, և զխոնարհումն վասն մերոյ բարձրու-
թեան, և զյոյսն անմահութեան յետ մեռելոց յարութեանն: Եւ թէ՛
սոյն ինքն մշտնջենաւորութիւն, զօրութիւն և Աստուածութիւն Որդ-
ւոյն վասն մերոյ փրկութեան եկն զգեցաւ զմարդկութիւն, մանա-
ւանդ թէ առաւել վասն նորոգման ամենայն արարածոց իւրոց. զի
տացէ ամենեցուն զայն գիտութիւն, որ նոցա մեծամեծքն շնորհե-
ցան:

664 Անդ կատարեցան յառաջասաց ընծայութիւնք մարգարէու-
թեանցն նոքօք, թէ «Յաւուր յայնմիկ ասացեն հազարապետքն
Յուդայ ի սիրտս. իւրեանց, թէ «Եւկա՛յք գտցո՛ւք մեք զբնակիչս Ե-
րուսաղեմի ի տէր ամենակալ Աստուած նոցա»: Զի նախ անդէն իւ-
րեանց ազգին ետուն զգիտութիւն, և անտուստ յԵրուսաղեմէ բաշ-
խեցին ընդ ամենայն տիեզերս զաստուածպաշտութիւնն:

665 Եւ քանզի Տէրն ամենայնի յազգէն Յուդայ ծագեաց՝ վասն
այսորիկ և սոքա հազարապետք տանն Յուդայ կոչին. զոր և մեկ-
նեաց Պաղոս առաքեալ, ած, թափեաց և ասէ. «Մեր հազարապետք
եմք խորհրդոցն Աստուծոյ»: Ապա յիրաւի ուրեմն ասէ նոյն Հոգի
ի բերանոյ մարգարէին յառաջագոյն, թէ «Յաւուր յայնմիկ, ասէ
Տէր, եզից զհազարապետսն տանն Յուդայ՝ իբրև զշահս վառեալս
ի մէջ փայտից, և իբրև զղամբարս հրոյ յեղեգան, և կերիցեն յաջ
և յահեակ ձեր զամենայն ժողովուրդս շուրջանակի»: Եւ խոնար-
հագոյն ևս ասէ, թէ «Հեղից ի վերայ տանն Դաւթի և ի վերայ Ե-
րուսաղեմի զոգի շնորհաց և զթութեան, և զարձցին յիս»: Զոր եկն

կանացնելու է նրանց միաբանությամբ, որոնք տիրոջից առել են
հրամանը թե «ելեք ամբողջ աշխարհի մեջ և ուսուցանեք ու մկրտե-
ցեք նրանց հանուն Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու և սովորեցրեք ամեն-
քին պահել այն, որի մասին խոսեցի ձեզ և ես ձեզ հետ եմ ձեր
կյանքի բոլոր օրերում մինչև աշխարհի վախճանը»:

662 Նա տվեց նրանց երրորդության ճշմարտության, միաբուն
տերության, երեքանձնյա զորության գիտությունը, որպեսզի ըստ
այն օրինակի ամենքին ուսուցանեն ու մկրտեն հանուն Հոր և Որդու
և սուրբ Հոգու:

663 Այլ քանի որ նրանք առել էին սուրբ Հոգու զորությունը,
ստացան նաև ամենայն ազգերի լեզուների բաժանման գիտակ-
ցությունը, որպեսզի ի վիճակի լինեն բոլոր երկրների մարդկանց,
ամբողջ տիեզերքում, ուսուցանելու Աստվածային հրամանները,
Արարչի սերը իր արարածների նկատմամբ, նրա խոնարհվելը մեր
բարձրացման համար և անմահության հույսը մեռելների հարու-
թյունից հետո: Եվ թե այս մշտնջենականությունը, զորությունը և
Որդու Աստվածությունը եկավ մեր փրկության համար, իր վրա
վերցրեց մարդկությունը, մանավանդ իր բոլոր արարածների վե-
րանորոգման համար, որպեսզի այս գիտակցությունը տա ամեն-
քին, որոնց մեծամեծ շնորհներ ընծայվել էին:

664 Ապա նրանց միջոցով կատարվեցին մարգարեությունների
առաջասաց ընծայությունները, թե «այդ օրերին Հուդայի հազա-
րապետները իրենց սրտերում ասելու են թե՛ եկեք գտնենք Երու-
սաղեմի բնակիչներին նրանց Տեր ամենակալ Աստուծո մեջ», քան-
զի նախ այնտեղից իրենց ազգին տվեցին գիտակցությունը և ապա
Երուսաղեմից աստվածաբաշխությունը տարածեցին ամբողջ տիե-
զերքի մեջ:

665 Քանզի ամենայնի Տերը Հուդայի ազգից ծագեց, որի հա-
մար էլ սրանք կոչվում են Հուդայի տան հազարապետներ: Այս
բանը մեկնեց Պողոս առաքյալը, առաջ բերեց, լուսաբանեց, ա-
սելով. «Մենք Աստուծո խորհուրդների հազարապետներ ենք»: Ապա
հիրավի ասում է նույն Հոգին առաջագույն մարգարեի բերնով, թե
«այդ օրը, ասում է Տերը, Հուդայի տան հազարապետներին դնելու
եմ իբրև շահեր ծառերի մեջ վառված և իբրև հրեղեն լապտերներ
(ղամբար) եղեգների մեջ: Նրանք ոչնչացնելու են ձեր աջը և ձախը՝
շրջակայքի բոլոր ժողովուրդներին»: Ավելի ստորև նա ասում է, թե
«Դավթի տան վրա և Երուսաղեմի վրա թափելու եմ շնորհների և

կատարեաց ինքն սուրբ Հոգին, որ առաքեցաւ ի Հօրէ և յՈրդոյ: Զի որպէս Որդի առաքեցաւ և եկն Հարբն և Հոգւովն՝ սոյնպէս և Հոգին առաքեցաւ Հարբն և Որդւովն, զի երևեցցի միասնական միաբուն զօրութիւնն:

666 Ղ. Սակայն եկն յԵրուսաղէմ քաղաք. գտեալ զնոսա ի միասին՝ ելից զսիրտս նոցա միով զօրութեամբ. զի կատարեցցին ասացեալքն յառաջխօսութեան նորուն Հոգւոյն ի բերանոյ մարգարէութեանն Յովելեայ. «Եւ եղիցի յետ այսորիկ յաւուրս յետինս, ասէ Աստուած, սփռեցից ես յոգւոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ. և մարգարէացիին որդիք ձեր և դատերք ձեր. և երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցեն, և ծերոց ձերոց երազք յայտնեսցին. և ի վերայ ծառայից իմոց և ազախնեաց իմոց սփռեցից յոգւոյ իմմէ, և մարգարէացիին. և տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, արիւն և հուր և մրրիկ ծխոյ. արեգակն դարձցի ի խաւար և լուսին յարին՝ մինչ չև եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ և երևելի. և եղիցի ամենայն որ կարգասցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ»:

667 Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն, եթէ «յաւուրս յետինս». քանզի յորժամ արար Աստուած զարարածս՝ յառաջին աւուրն սկսեալ՝ ի վեցերորդին կատարեաց զամենայն ինչ վասն ամենակար և անջան, անաշխատ և անդանդազ զօրութեանն, և հանգեաւ յամենայն զործոց իւրոց. և զօրն եօթներորդ կոչեաց հանգիստ:

668 Իսկ իրբն ետես Աստուածութիւնն՝ սայթաքեալ կործանեալ անկեալ զմարդն ի պատուիրանապահութենէ անտի,— զի ոչ կաց մնաց ի լաութեան անդ, որպէս նայն կամէր, այլ ընդ պատրժովք պատուհասիւք անկեալ յարդարութեան դատաստանին, զրանեցաւ ի ներքոյ մահուն, վիրաւորեալ խոցեցաւ, ի հոգս, ի ծուփըս, յաշխատութիւնս, ի քրտունս ցաւոց, յանհանգիստ երերմունս տատանմանց ընկզմեցաւ,— ոչ դարձոյց զրանն զոր ասաց, այսինքն՝ զմահն զոր եզ ի վերայ. այլ դարարչութեան ժամանակն, զոր արկն ընդ վեցօրեայ թուով, զի յայտնի լիցի մեծութիւն իւր՝ սոյն օրինակ կշռեաց վեց հազար ամ ժամանակի՝ ցաւոց քրտանց հոգոց աշխատութեանց երկրի. մի մի հազար ամաց՝ առ օր մի կշռեալ ըստ վեց աւուրն առաջնոյ, յորում լիցին ծնունդք և սերունդք բազմաց, ունդք լինելութեան:

զթութեան ոգին, և նրանք ինձ են դառնալու: Քանզի ինքը սուրբ Հոգին կատարեց այն, առաքված լինելով Հորից և Որդուց: Ինչպես Որդին առաքվեց ու եկավ Հորմով և Հոգով, նույնպես և Հոգին առաքվեց Հորմով և Որդով, որպեսզի երևա միասնական միաբուն զօրութունը:

666 Ղ. Սակայն նա եկավ Երուսաղէմ քաղաքը, միահամուռ գտավ նրանց, լցրեց նրանց սիրտը միակ զօրութեամբ, որպեսզի կատարվեն նույն Հոգու նախապես ասածները Հովել մարգարեի բերնով. «Նրանից հետո վերջին օրերում այնպես է լինելու, ասում է Աստված, որ իմ հոգուց սփռելու եմ բոլոր մարմինների վրա և ձեր որդիներն ու դուստրերը մարգարեանալու են, ձեր երիտասարդները տեսիլք են տեսնելու և ձեր ծերերին երազներ են հայտնվելու. իմ ծառաների ու ազախինների վրա իմ հոգուց եմ սփռելու, որ մարգարեանան, նշաններ եմ տալու երկինքն ի վեր և երկիրն ի վայր՝ արյուն, հուր և ծխի մրրիկ, արեգակը խավար է դառնալու և լուսինն արյուն, մինչև զա Տիրոջ մեծ և երևելի օրը: Այնպես է լինելու, որ ով կանչի Տիրոջ անունը, ապրելու է»:

667 Իսկ ի՞նչ է այն ասվածը թե՛ «վերջին օրերում». քանզի երբ Աստված ստեղծեց արարածներին սկսեց առաջին օրը և վեցերորդում ամեն ինչ կատարել էր ամենակարող, անջանք, անաշխատ և անդանդազ զօրութեամբ ու հանգստացավ իր բոլոր զործերից և յոթերորդ օրը կոչեց հանգիստ:

668 Իսկ երբ Աստվածութունը տեսավ, որ մարդը սայթաքել կործանվել, ընկել է պատվիրանապահութունից, քանի որ չէր մընացել առաքինութեան մեջ, ինչպես նա կամենում էր, այլ ընկել էր պատժի պատուհասի տակ, արդարութեան դատաստանի առջև, զրսից զբավվել մահվան կողմից, նա վիրավորվեց, խոցվեց, հոգսերի, ալեկոծութեան, դժվարութունների, ցավերի քրտինքի, անհանգիստ տատանումների երերմունքի մեջ ընկզմվեց: Սակայն [Աստված] ետ շղնաց դեպի իր ասած խոսքը, այսինքն մահը որ նա դրել էր, այլ արարչութեան ժամանակը [հաշվելով] որը վեցօրյա թվով էր կատարվել, որպեսզի իր մեծութունը հայտնի լինի, նույն ձևով ժամանակի վեց հազար տարի շափեց երկրի դժվարութունների, ցավերի, շարժարանքի, քրտինքի ու տանջանքների համար: Ամեն մի օրվա համար, ըստ առաջին վեց օրերի, մի-մի հազար տարի տվեց, որի մեջ տեղի պիտի ունենային ծնունդները, սերունդների բազմացումը և լինելութեան աճը:

669 Յորում և փորձութիւնք հանդիսի լաւացն՝ գործեսցէ զընտրութիւն հատուցմանցն, պարգևառու խոստմանցն ակնկալութեանց, ժուժկալութեանց արդարոցն նեղութեանց, որ և բովք ի շաքաթութեան ամացն աշխատութեանց. զոր և մարգարէն գոչեաց յամենեւին, ազգեցոյց և ասէ. «Հազար ամ յաշ Տեառն՝ իբրև օր մի զի անցանէ»:

670 Զի յառաջնումն՝ սկիզբն, և ի վեցերորդումն՝ նորոգումն, զոր արար իւրով գալստեամբն, և զէջ շոգույն պարգևեաց. և ի սմին հազարի՝ վախճան, վասն որոյ և յետին կոչի, յորում գարձեալ միւսանգամ գալոց է, և զեօթներորդ աւուրն խորհուրդ ժամանակի, զառանց թուոյն և զառանց շափոյն զհանդիստն և զպարգևան, ընդ նմին բերնւոց է. իսկ քանզի ինքն իւրոյ արարչութեան զօրն եօթներորդ հանգիստ կոչէ՝ վասն այսորիկ և զօրն եօթներորդ սուրբ և փափուկ ունել պատուիրէ, զի ամենայն որ ծանուցնալ զօրն փափուկութեան հանգստիւն Արարչին՝ պատուեսցեն: Զի ընդ այսորիկ յեօթներորդ դարուն հանգուցէ զաշխատեալսն, որ աշխատեցան ի վեցդարեան յիւրեանց ժամանակին. իբրև այն եթէ ընդ նմա աշխատեցան յիւրեանց ժամանակին՝ սոյնպէս և ընդ նմին հանգիցեն յայն յերկայն ամին յանշափութեան անդ և ընդ նրմին ուրախ լիցին:

671 ՂԱ. Այլ շոգին Աստուծոյ ի վեցերորդիս երևեցաւ ընուզ զառաջաձայն խոստմունս իւր՝ զասացեալս բերանովք մարգարէիցն. որ և զեղան հեղան շնորհք շոգույն սրբոյ ի յետին ժամանակիս. սփռեցան ի վերայ բազմախուռն զումարութեան ժողովոյն, հոսեցան իբրև զյորդաղէմ բազմութիւն բռնութեան ջուրցն բազմութեանց:

672 Մարգարէացան զխորհուրդսն ծածկեալս, խօսեցան յանկարծակի զամենայն լեզուս, ամենայն ազգաց ետուն վերանալ առ հասարակ յարքայութիւնն: Ընկալան զայստնութիւնս տեսեանց, պատմեցին ամենեցուն զտնտեսութիւն անճառ բանին, յայտնեցին զխորհուրդն հարսանեացն մշտնջենաւորաց Աստուածորդոյն, այսինքն յորդեգրութիւն վերանալ, և նովին Որդւովն և շոգովն՝ ընդ շօր ուրախ լինել: Եղան կոչնականք՝ կոչել զամենեսեան յաւազանս մկրտութեան, լուանալ յաղտոյն ի սատանայական ծխոյն. զի զգեցցին զպատմուճանս լուսեղէնս և մտցեն յուրախութիւնս հարսանեացն, ուր փեսայն Քրիստոս ուրախ լիցի առ հարսինն, այսինքն՝

669 Այդ ժամանակ նաև [կարող են պատահել] լավն ընտրելու փորձութիւնները (որպեսզի նրանց հատուցման ընտրութիւնը կատարի) պարգևատու խոստումների ակնկալութիւնները, արդարների ժուժկալութիւնը նեղութիւնների մեջ, որոնք բովք են զժալարութիւնների տարիների շաքաթի (յոթնօրյակի) մեջ: Ինչպես և մարգարեն գոչեց ամենքին, ազդարարեց և ասաց. «Հազար տարին Տիրոջ աշքում նման է մի անցնող օրվա»:

670 Քանզի առաջին [զարաշրջանում] սկիզբն էր, իսկ վեցերորդում նորոգումն էր, որը նա իրագործեց իր գալստյամբ և պարգևեց շոգու էջքը: Նույն հազարում լինելու է վախճանը, որի համար էլ կոչվում է հետինը, երբ նա գալու է զարձալ, իր հետ բերելով յոթերորդ օրվա ժամանակի խորհուրդը՝ առանց թվի և առանց շափի հանգիստն ու պարգևները: Իսկ քանի որ ինքն իր արարչութեան յոթերորդ օրը հանգիստ է կոչում, այդ պատճառով յոթերորդ օրը պատվիրում է պահել սուրբ և հաճելի, որպեսզի ամեն որ ճանաչելով հաճելի օրը Արարչի հանգստով պատվի այն: Նույն ձևով յոթերորդ դարում նա հանգիստ է տալու շարշարվածներին, որոնք աշխատեցին իրենց վեցդարյա ժամանակում: Ինչպես որ իրենց ժամանակին նրա հետ շարշարվեցին նույնպես և նրա հետ պիտի հանգստանան այդ անշափ երկար դարում և նրա հետ ուրախ պիտի լինեն:

671 ՂԱ. Աստուծո շոգին վեցերորդ [զարաշրջանում] երևաց կատարելու առաջվանից խոստացվածները, որոնք մարգարեների բերնով ասվել էին: Վերջին ժամանակներում սուրբ շոգու շնորհները թափվեցին, լցվեցին, սփռվեցին ժողովուրդների բազմախուռն բանակի վրա, հոսեցին բազմառատ ջրերի հորդառատ ուժով:

672 Նրանք մարգարեացան ծածուկ խորհուրդներ, հանկարծակի խոսեցին ամենայն լեզուներով և բոլոր ազգերին հնարավորութիւն տվեցին ամբողջովին վերանալ դեպի արքայութիւն: Ընդունեցին տեսիլքների հայտնութիւնները, ամենքին պատմեցին անճառելի խոսքի բաշխումը, հայտնեցին Աստվածորդու մշտնջենավոր հարսանիքի խորհուրդը, այսինքն որդեգրութեան համար վերանալը և նույն Որդւով ու շոգով շօր հետ ուրախ լինելը: Եղան կոչնականներ կոչելու ամենքին մկրտութեան ավազանին, լվանալու նրանց սատանայական ծխի աղտից, որպեսզի հագնեն լուսեղեն պատմուճանները և մտնեն հարսանիքի ուրախութիւնների մեջ, ուր Քրիստոս փեսան ուրախ է լինելու հարսի հետ, այսինքն արդար

առ մարմնակիցսն արդարսն. որ ընդ Քրիստոսին շարշարեցան՝ ընդ նմին և թագաւորեսցեն:

673 Արդ՝ յայտնեցան հոսեցան շնորհք Հոգւոյն յամենեսին, զի զամենեանս արժանիս արասցեն նորապարզև նորատուր նորաբեր շնորհի Աստուածութեանն: Ուստերաց և դստերաց, ծերոց և երիտասարդաց, ծառայից և աղախնաց առ հասարակ շնորհեաց զշնորհս Հոգւոյն սրբոյ, զի ի միջոյ ի բաց բարձրէ զխորոցն. զի «մի՛ լիցի խորի, ո՛չ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի և ոչ տեսաւն, ո՛չ ան և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան միապէս արժանի լիցին Քրիստոսի»: Եւ ոչ միայն այսպէս, այլ և շարագործաց երաց զդրունս թողութեան. զի և մաքսաւորք և պոռնիկք և մարդասպան աւազակք, և որ իւր իսկ խալսահանունքն՝ լիցին նմա աւետարանելք զփրկութիւնսն առնելոյ և զթողութիւնսն ածելոյ և զարքայութիւնսն ամենեցուն շնորհելոյ:

674 Արդ՝ լցան ամենեքին հոսանօք զօրութեան Հոգւոյն սրբոյ. ելին ընդ աիեզերս, զի տացեն զգիտութիւն սքանչելեաց Աստուածութեանն բազմազգեան լեզուացն՝ առնուլ ի միտ զնշանսն, զոր ետ յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, ըստ խոստմանն, թէ «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ»: Երկնաւորացն այն նշան՝ զի տեսին զՈրդին Աստուծոյ մարդացեալ ի վեր յերկինս, և ընդ նմին զկամարար զմարմնակիցսն, զի իցեն ընդ նմին թագաւորեալք և միահոռմեալք միազունդք ի գունդս հրեշտակաց:

675 Իսկ յերկիր ի խոնարհ այն նշան՝ զի տեսին մարդիկ յերկրի զմին զնոյն Որդին Աստուծոյ՝ խոնարհեալ մարդացեալ և ի վերայ խաչին, զի հեղուցու զիւր արիւնն: Ուստի և հուրն վառեսցի յառաքեալսն, և զայցեն ի լեզուս նոցա զամբարք, զի զմեզս ամենայն մարդկան հալեսցեն այրեսցեն բարձրեն ի միջոյ: Զի ինքն Որդին Աստուծոյ եղև դառն և մատեաւ Հօր իւրում պատարագ հաշտութեան ի վերայ խաչին, և միահաղոյն իսկ եբարձ զմեզս աշխարհի:

676 «Հուր, ասէ, և արիւն և մրրիկ ծխոյ»: հուր սրբիլ՝ որ սըրբեացն իսկ և սրբէ զամենեսին Հոգին սուրբ, և արեամբն Քրիստոսի սրբին: Իսկ որք ոչն կամիցին սրբել զծուխն ծառացուցեալ՝ ունին զօրինակ յայտնութեանն՝ զմերկութիւն այրեցածին. և զարիւնն իւր, զոր արար նոցա ի փրկութիւն՝ զնոյն արիւն արասցէ

մարմնակիցների հետ, որոնք Քրիստոսի հետ շարշարվեցին և նրա հետ էլ թագավորելու են:

673 Արդ, Հոգու շնորհները հայտնվեցին, հոսեցին ամենքին, որպեսզի բոլորին արժանի դարձնեն Աստվածութեան նորապարզև, նորատուր, նորաբեր շնորհին: Որդիներին ու դուստրերին, ծերերին ու երիտասարդներին, ծառաներին ու աղախիններին առհասարակ սուրբ Հոգու շնորհներն ընծայեց, որպեսզի վերացնի խտրականությունը, որ «չլինի խտրականություն ոչ հրեայի, ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի, ոչ տիրոջ, ոչ տղամարդու, ոչ կնոջ, որ ամենքը Քրիստոսին արժանի լինեն»: Ոչ միայն այսպես, այլև շարագործներին բացեց թողութեան դռները, որպեսզի մաքսավորները, պոռնիկները և մարդասպան տղապանները և նույնիսկ իրեն խաշահանները լինեն ավետարանիչներ [բարոզելով] իր փրկութեան քարոզի, թողություն տալու և արքայութեան ամենքին շնորհելու մասին:

674 Ամենքը լցվեցին սուրբ Հոգու զօրութեան հոսանքով, ելան տիեզերքի մեջ, որպեսզի հաղորդեն Աստվածային հրաշքների գիտութեանը բազում ազգերի լեզուներին, մատնանշեն այն նշանները, որ տվել էր վերը երկնքում և ներքևը երկրում, ըստ խոստման, թե «պիտի տամ նշաններ վերը երկնքում և ներքևը երկրում»: Երկնավորներին տրված նշանն այն էր որ տեսան Աստուծո Որդուն մարդացած վերը երկնքում և նրա հետ կամարար մարմնակիցները միասին թագավորելով, միացած ու միախառնված հրեշտակների զնդին:

675 Իսկ ներքևը երկրում [ցուցադրեց] այն նշանը, որ մարդիկ երկրի վրա տեսան՝ Աստուծո միակ Որդին խոնարհացած մարդացած և խաչի վրա, որպեսզի հեղի իր արյունը: Ուստի հուր է վառվելու առաքյալների համար և նրանց լեզուների միջով լայտերներ (ղամբար) են զալու՛, որպեսզի հալեսնեն, այրեն, վերացնեն ամենայն մարդկանց մեղքերը: Փանզի ինքը Աստուծո Որդին դարձավ գառն և մատուցվեց իր Հորը, որպես հաշտութեան պատարագ (զոհ) խաչի վրա և միանգամայն վերացրեց աշխարհի մեղքերը:

676 «Հուր, ասում է, և արյուն և ծխի մրրիկ»: Հուրը սրբացնողն է՝ սուրբ Հոգին, որ սրբացրեց իսկ և սրբացնում է ամենքին և նրանք Քրիստոսի արյամբ սրբացվում են: Իսկ ովքեր չեն կամենա սրբանալ, ծառացնելով ծուխը, նրանց համար հայտնութեան օրինակ է կիզվածի մերկությունը: Փանզի իր արյունը որ նրանց փրկութեան համար դրեց, նույն արյունը նրանց կորուստն է դարձ-

նոցա ի կորուստ, որ էն ի թագաւորութիւն արժանեացն: Արեգակն դարձաւ իսկ ի խաւար, և լուսին յարիւն՝ յորում ժամու տեսին զՏէրըն խաչին շարշարեալ: Զի այն շէր օրն երևելի որ գալոցն է, օր դատելոցն և արդարացուցանելոցն ամենուցուն դատաստանօք. այլ օր փրկութեան արդարացուցանելոցն զամենեւեան ի շնորհաց անտի:

677 Զի արեգակն և լուսին եղեն իսկ քարոզք յայնմ ժամանակի: Քանզի արեգակն իւրով խաւարելովն բողոքեաց, ցուցանելով ամենեցուն զՏէրն ի խաչին, և ոչ կարացեալ տեսանել զայն տեսիլ՝ իտարեցաւ, զի ոչ կարաց տեսանել զՏեառն զանարգանսն: Իսկ լուսինն ևս մեծամեծս ցուցանէր, զի ըստ նմանութեան հայելոց զարինն յինքեան ի վերուստ ի բարձանց ամենեցուն ցուցանէր արարածոց՝ զփրկութիւն ամենայն աշխարհաց, որք առնիցեն ինքեան մտօք զայն արին՝ իրեանց արքայութիւն: Իսկ որք զայս արհամարհիցեն և ոչ գայցեն յայսպիսի պարգևաբաշխութիւն՝ լուսինն ցուցանիցէ զմշտաբուզի արինն ի նոցին մարմնոց, որ զհամօրէն տանջանացն կորստեան զանմահ որդունսն դժոխոցն բղխիցէ:

678 Վասն այսորիկ ասէ. «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ». տէր ի խոնարհ յերկրի ի վերայ խաչին, իսկ լուսաւորքն ի բարձանց քարոզք՝ ազգ առնել ընդ տիեզերս ամենայն: «Արիւն և հուր և մրրիկ ծխոյ». երկու ինչ իրք պաշտեցան. մին կենաց պետիք, և միւսն արհաւիրք սպառնալեաց պատուհասից: «Արեգակն զարձցի ի խաւար, և լուսին յարիւն, մինչ չև եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ և երևելի». այսինքն՝ զօր գալստեանն հատուցման նըշանակէ, զի նա ինքն է օր մեծ և երևելի:

679 Իսկ մինչ չև այն եկեալ՝ որ կարդասցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ ի շնորհացն: Զի Աստուած յերկիր խոնարհեցաւ, և զմարդիկ յերկինս վերացոյց և խառնեաց զհողեղէնս ընդ հոգեղէնսն: Նորոգեաց և մանկացոյց զարարածս միանգամայն. բաց զարգանդ աւազանին, զի նորոգեսցին և ծնցին վերստին մանկունք արքայութեան ի մկրտութենէ անտի: Զի առին առաքեալքն զարգանդ աւազանին, ծնան զամենայն տիեզերս վերստին և զարծուցին յանմեղութիւն մանկութեան անխարդախ կաթինն՝ առնել զամենեւեան որդիս Աստուծոյ և ժառանգաւորս փրկութեանն Քրիստոսի. որպէս

նկու, որն է արժանիների թագաւորությունը: Արեգակը խաւար դարձավ և լուսինը արյուն այն ժամին, երբ տեսան Տիրոջը խաչի վրա շարշարված: Այն շէր երևելի օրը, որ գալու է՝ ամենքին դատելու և արդարացնելու օրը, այլ փրկության՝ ամենքին իր շնորհներով արդարացման օրը:

677 Քանզի արեգակն ու լուսինը դարձան քարոզիչներ այդ ժամանակ: Արեգակն իր խավարելով բողոքեց, ցույց տալով ամենքին Տիրոջը խաչի վրա և չկարողանալով տեսնել այդ տեսիլքը խավարեց, քանի որ չէր կարող տեսնել Տիրոջ անարգանքները: Իսկ լուսինը ևս հրաշքներ ցույց տվեց, քանզի հայելու նման ամեն արարածներին ցույց տվեց իր մեջ արյունը, ի վերուստ բարձունքներից, բոլոր երկրների փրկությունը, որոնք իրենց մտքով ընդունելու են այդ արյունը, իրրև իրենց արքայություն: Իսկ ովքեր այն արհամարհեն ու չզան այսպիսի պարգևաբաշխության, լուսինը ցույց է տալու նրանց մշտաբուխ արյունը իրենց մարմիններից, որոնցից բխելու են կորստյան մշտական տանջանքների դժոխային շմեռնող որդիքը:

678 Սրա համար ասում է. «Տալու եմ նշաններ վերևը երկրներում և ներքևը երկրում», Տերն ստորև երկրում խաչի վրա, իսկ լուսավորները բարձունքներում քարոզիչներ են, որոնք ազդարարում են ամենայն տիեզերքին: «Արյուն և հուր և ծխի մրրիկ» երկու բանի է ակնարկվում՝ մեկը կյանքի ավետարանը, մյուսը սպառնալի պատուհասների արհավիրքը: «Արեգակը խավար է դառնալու և լուսինը՝ արյուն, մինչև որ գա Տիրոջ մեծ և երևելի օրը», այսինքն նշանակում է հատուցման գալու օրը, քանզի իրոք մեծ և երևելի օր է:

679 Իսկ քանի զեռ այդ [օրը] չի եկել, ով որ կանչի Տիրոջ անունը, կապրի շնորհների մեջ: Քանզի Աստված երկիր իջավ, մարդկանց երկինք բարձրացրեց և հողեղեններին խառնեց հոգեղենների հետ: Միանգամայն նորոգեց ու երիտասարդացրեց արարածներին: Նա բացեց [մկրտության] ավազանի արզանը, որպեսզի նորոգվեն և մկրտությամբ վերստին ծնվեն, որպես արքայության մանուկներ: Քանզի առաքյալները գործեցին որպես [մեղքերտության] ավազանի արզանը, ամբողջ տիեզերքը վերստին ծնեցին ու հասցրին նրանց անմեղ մանկության անխարդախ կաթին, որպեսզի նրանց դարձնեն Աստուծո որդիներ և Քրիստոսի փրկության ժառանգորդներ: Ինչպես և երևելի Պողոսն ասաց. «Իմ

և երանելին Պալոս ասաց. «Որդեակդ իմ, զորս դարձեալ վերըստին երկնեմ, մինչև նկարեացի Քրիստոս ի ձեզ»:

680 ՂԹ. Արդ՝ մանկացոցին զամենայն տիեզերս վասն այնորիկ, զի առին զօրութիւն զայնորիկ որ հինաւորցն մանկացաւորպէս աստուածախառն իմաստութիւնն երզնաց յառաջագոյն և ասէ. «Դարձցի թագաւոր ի մանկութիւն». զի դարձան և տիեզերք ի մանկութիւն, զի տեսին զՏէրն մանկացեալ:

681 Արդ՝ նոր ծնան առաքեալքն զաշխարհս ամենայն ի ջրոյ և ի Հոգւոյ. յաղեցին հուրր զամենայն ոք, զի առին հրաման, թէ «Ամենայն ոք հուրր յաղեսցի»: Խառնեցան անքակութեամբ յԱստուածութիւն անոր և լուսատրեցան. զմայլեցոցին և լցին զտիեզերս պարզևօք: Զի եոր միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցան՝ զՔրիստոս զգեցան և զՀոգի նորին»: Լուսոյ յականէն արբին զչնորհսն, և նսրին ահացոյց նշանօքն, հրադէզ զօրութեամբն, յաղեալ պընդեալ ի նխութենէ մեղացն պղծութեան հեթանոսութեանն՝ յառողջութիւն բժշկութեան:

682 Եւ ցողալից առատութեամբ և բանաւոր անձրևով՝ պարարեցին զսրտից երկիրս մեղէնս անապատացեալս մարդկան: Եւ ամին իբրև զծով դարալիբ՝ զխաղաղութիւն, և իբրև զգետ քրդագնաց՝ զփրկութիւն, և իբրև զաղբերս մշտնջենաբուղիս՝ զողջոյն և զհաւատս. իբրև զբաժակս ուրախութեան՝ զսէրն Աստուածութեան. իբրև զհուր՝ զահ և զերկիւղ տնկել ի սիրտս մարդկան: Զի զոր օրինակ զերկաթն ճարտարապետն դարնաց առեալ, ընկեցեալ ի բովս հրոյ և շեռուցեալ հրագոյն շողացուցանէ՝ սոյն օրինակ և արդարն մխեցան ի փութս հնոցի արդարութեանն և ներկան ի շողիւնս և ի զոյնս Հոգւոյն սրբոյ. զՔրիստոս ինքնին զլսովին զգեցան և իբրև զլոյս վառեցին զսէրն Աստուածութեան յանձինս իւրեանց. առին զզօրութիւն ի բարձանց, իբրև զբաշ մշակս ընթացան լնու սերմամբ աստուածաշարտութեան զամենայն լեզուս:

683 Եղան ճրագունք լուցեալք՝ իբրև ի վերայ աշտանակի, այսինքն ի վերայ խաչին. և նորուն զօրութեամբ ճառագայթիցն լուսաւորեցին զտիեզերս, հալածեցին զմթութիւն խաւարին յամենայն մարդկանէ, զի արասցեն զնոսս ընդանիս աստուածական սիրոյն: Սփոռեցան ընդ տիեզերս՝ լինել քարոզք ճշմարտութեանն. «Զի ոչ գոյ արգել և ոչ խտր, ո՛չ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի և ոչ

որդակներ, որ ձեզմով վերստին երկնում եմ, մինչև որ Քրիստոս նկարվի ձեր մէջ»:

680 ՂԹ. Արդ, մանկացրին ամբողջ տիեզերքը, նրա համարքանդի նրանից էին առել զորութիւնը՝ Հինավուրցը, որ մանկացավ: Ինչպես աստվածախառն իմաստութիւնը երգել էր նախապես և ասել. «Թագավորը դառնալու է մանկութեանը»: Տիեզերքն էլ դարձավ մանկութեան, քանզի տեսան Տիրոջը մանկացած:

681 Արդ, առաքյալները վերածնեցին ամենայն աշխարհը ջրից և Հոգուց: Նրանք ամեն մեկին համեմեցին (աղեցին) հրով, քանզի հրաման էին ստացել թե ամեն ոք հրով պետք է աղվի: Անքակտելիորեն խառնվեցին Աստվածութեանը և լուսավորվեցին, զմայլեցրին և լցրին տիեզերքը պարզեմբով: Քանզի եովքեր մի անգամ մկրտվեցին ի Քրիստոս, իրենց վրա վերցրին Քրիստոսի և նրա Հոգին: Լուսի ակունքից խմեցին շնորհները և նրա ահավոր նշաններով, հրադեզ զորութեամբ նրանք համեմեցին և ամբայնդվեցին հեթանոսական պղծութեան մեղքերի նխութիւնից դեպի բժշկութեան առողջութիւն:

682 Նրանք ցողալից առատութեամբ և հոգևոր անձրևով պարարեցին մարդկային սրտերի անապատացալ մեղեն երկրները: Եվ դարձրին ընդարձակ ծովի նման խաղաղութիւնը, հորդագնաց գետի նման՝ փրկութիւնը, մշտնջենաբուխ աղբուրների նման՝ ողջոյնն ու հավատը, ուրախութեան բաժակի նման՝ Աստվածութեան սերը, հրի նման՝ մարդկանց սրտերում երկյուղ տնկելը: Ինչպես օրինակ ճարտարագետ դարբինը առնելով երկաթը՝ գցում է հրի բովի մեջ և տաքացնելով հրագոյն շողացնում, նույն ձևով և արդարները մխրձվեցին արդարութեան հնոցի փութսի մեջ և ներկվեցին շողունի և սուրբ Հոգու գոյնեբով: Նրանք հենց Քրիստոսին զլսովին վերցրին իրենց մեջ և Աստվածութեան սերն իբրև լույս վառեցին իրենց անձերի մեջ: Բարձունքներից զորութիւն ստացան և իբրև քաշ մշակներ ընթացան բոլոր լեզուները լցնելու աստվածապաշտութեան սերմերով:

683 Եղան վառված ճրագներ դրված աշտանակի վրա, այսինքն խաչի վրա: Նույնի ճառագայթների զորութեամբ նրանք լուսավորեցին տիեզերքը, դուրս մղեցին խավարի մթութիւնը բոլոր մարդկանցից, որպեսզի նրանց ընտանի դարձնեն աստվածային սիրուն: Սփռվեցին տիեզերքում, որպես ճշմարտութեան քարոզիչներ, զքանզի շկա հակառակութիւն կամ խտրականութիւն, ոչ հը-

տեան, ո՛չ առն և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան մի իցեն ի Քրիստոսս:

684 Եւ բազումք ի հրէական ազգէն, նոքին իսկ առաքեալքն, բուն սիւնքն հաստատունք, և բազումք ի հեթանոսաց զնոցին օրինակն յանձինս իւրեանց առեալ բարձեալ բերէին, բազում ազատք և բազում ծառայք: Ազատքն յազատութենէ անտի ի թագաւորութիւն ընթացան այնուիկ, որ թագաւորն վասն նոցա խոնարհեցաւ ի բարձրութենէն. իսկ ծառայքն՝ ի ծառայութենէ յազատութիւն այնուիկ, որ առ զկերպարանս ծառայի, և ազատեաց զամենեքեան ի ծառայութենէ խաւարի: Իսկ հրէականքն, հարքն և մարգարէքն, աւանդեցին իւրեանց ազգին զխորհուրդն յառաջագոյն: Եւ իբրև եկն եհաս խոստումն անտեացն՝ յայնժամ ծագեաց յայտնապէս ի մէջ նոցա արեգակն արդարութեան, որ է ինքն Քրիստոս: Իսկ որոց պատրաստեալ էին կեանքն յաւիտենից, որ հաւատացին ի նա՝ եղեն ի նոցանէ քարոզք և առաքեալք տիեզերաց, առաջին վկայք: Եւ յարուցին ևս ի հեթանոսաց, յորդեցին դունդս դունդս հաւատացելոց, և դասս դասս վկայից, և զամենայն երկիր լցին: Զի ոչ միայն ի ձեռն արանց, այլ և ի ձեռն կանանց սրբոց բարոզեցաւ Աւետարանն կենդանութեան ընդ տիեզերս ամենայն. զի և կանայք օրհնեցան վասն կուսանին ծննդեանն որ ի նոցանէն:

685 Արդ՝ բուն սիւնքն, առաքեալքն, ամուրն, որ խօսեցան զամենայն լեզուս, ելին ընդ տիեզերս, վիճակեցան, բաժանեցին զազգս ամենայն. զորս առաքեացն և ետ նոցա իշխանութիւն՝ առնել նշանս և զօրութիւնս արուեստից. զմեռեալս յարուցանել, զհիւանդս բժշկել, զախտածէտս ողջացուցանել, զկաղս զնացուցանել, զկոյրս բանալ, զխուլս ի բան դարձուցանել, և տալ համերց խօսել, և զբորոտս սրբել, և զամենայն ցաւս և զլիկութիւնս հալածել. զզկս թշնամիս մարդկութեանս փախուցանել, և զսատանայ, պահակ մեղաց մոլորութեան մարդկութեան՝ կոխան առնել. և զամենայն որ աստուածպաշտութեան ծանօթս կացուցանել և խափանել զմոլորութիւնսն, հաստատել զազգս ամենայն հաւատալ արարչութեանն հրամանաց:

686 ՂԳ. Արդ՝ քրիստոսագունդ և խաչակիր առաքելոցն, որոց գլխաւորքն Պետրոս և Անդրէաս, Յակովբոս և Յովհաննէս, Փիլիպ-

րեայի, ո՛չ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի, ո՛չ տիրոջ, ո՛չ տղամարդու, ոչ կնոջ, քանի որ ամենքը մեկ են ի Քրիստոս:

684 Ծատերը հրեական ազգից, նույնպես և առաքյալները, եղան ճշմարիտ հաստատուն սյուներ և հեթանոսներից շատերը այս նույնի օրինակն իրենց անձերի վրա վերցրին և տարան, նաև բազում ազատներ և բազում ծառաներ: Ազատներն ընթացան ազատությունից դեպի [Աստուծո] թագավորություն, նրա միջոցով որը լինելով թագավոր նրանց համար խոնարհվել էր բարձրությունից: Իսկ ծառաները ծառայությունից դեպի ազատություն [ընթացան]՝ նրա միջոցով, որն առավ ծառայի կերպարանք և ամենքին ազատեց խավարի ծառայությունից: Արդ հրեաները, հայրերը և մարգարեները ավանդեցին իրենց ազգին առաջագույն խորհուրդը: Երբեկավ հասավ ավետյաց (Ավետարանի) խոստումը, այնժամ ներանց մեջ հայտնապես ծագեց արդարության արեգակը, որն ինքը Քրիստոսն է: Իսկ նրանք ում համար հավիտենական կյանքն էր պատրաստված և հավատացին նրան, նրանցից ոմանք եղան աշխարհի քարոզիչներ և առաքյալներ՝ առաջին վկաներ: Հեթանոսներից ոմանք ևս կանգնեցին, հորդեցին, ստվարացրին հավատացյալների զնդերն ու վկաների դասերը և լցրին ամբողջ երկիրը: Ոչ միայն տղամարդկանց, այլև սուրբ կանանց միջոցով քարոզվեց կենդանության Ավետարանը ամբողջ աշխարհում, քանզի կանայք ևս օրհնվեցին կույսից ծննդյան սիրուն, որը նրանցից էր:

685 Արդ, բուն սյուները, առաքյալները, ամուրները (օգնականներ) որոնք ամեն լեզուներով խոսեցին, ելան աշխարհի մեջ, վիճակով վերցրին բաժանեցին բոլոր ազգերին: Նա նրանց առաքեց և տվեց իշխանություն հրաշքներ և զօրության արվեստ գործելու, մեռյալներին հարություն տալու, հիվանդներին բժշկելու, ախտածեւերին ողջացնելու, կաղերին քայլեցնելու, կույրերի աչքը բացելու, խուլերի լսողությունը վերադարձնելու, համբերին խոսել տալու, բորոտներին սրբելու և ամեն տեսակ ցավերն ու տանջանքները վերացնելու, մարդկանց թշնամի դեերին փախցնելու, մարդկանց մոլորյալ մեղքերի պահակ սատանային ոտնակոխ անելու, ամենքին աստվածապաշտության ծանոթ դարձնելու, խափանելու մոլորությունները, հաստատելու բոլոր ազգերի հավատը արարչության հրամաններին:

686 ՂԳ. Արդ, քրիստոսագունդ և խաչակիր առաքյալներից գլխավորներն էին Պետրոս և Անդրեաս, Հակովբոս և Հովհաննէս,

պոս և Բարթողոմէոս, Թովմաս և Մատթէոս, Յակովբոս և Սիմոն, Քաղէոս և Բարսաբաս, Մատաթիաս և Յակովբոս, Մարկոս և Ղուկաս, Պաղոս և Բառնաբաս. և այլք ևս որ նմանեցին սոցա, որք և եօթնասուներն ևս, որք առին իշխանութիւն ի Տեառնէ՝ զնալ ի վերայ ի ժի և քարբի և կոխել զգորութիւն թշնամուցն, լինել լոյս երկրի, և համեմել յաղել զանկարգութիւն շարութեան անգիտութեան մարդկան աղիւն Աստուածութեան Հոգւոյն սրբոյ: Իբրև զքաջ ախոյեանս, իբրև զպատերազմատէր նահատակս զանձինս ի կիրթս աստարթութեան միւէին. և եզեալ զնեղութիւնս շարշարանացն առաջի, զի ընդ վաստակոցն ճգնութեանցն, ոչ ձրի, այլ վարձուցն փոխարինակ՝ բռնութեամբ համբերութեան բմբռնեցին յանձինս իւրեանց զարբայութիւնն Աստուծոյ մարտիւք պատերազմաց. իբրև քաջ նահատակաց զգեցնալ յանձինս իւրեանց զհաւատս և զսէր՝ իբրև զըրաճս ամբութեան, յորում ոչ կարեն գործել նենգութեան նեւք բանասարկութեան թշնամուցն, և եզնալ զլոյսն փրկութեան իբրև զսաղաւարտ անվթար, և դիմեալք ընդ տիեզերս՝ աւարեցին զաղոս ամենայնս Առեալ ևս զօրինակսն տուեալս համբերութեանցըն՝ և այլոց ևս տալին թղթովք. զառաջնոցն վարս իբրև զզաղափար արկանէին, թէ «Օրինակ առէք, եղբա՛րք, զերկայնամտութիւն մարգարէիցն, որք խօսեցան յանուն Տեառն». և թէ՛ «Զհամբերութիւն Յովբայ լուարուք, և զկատարումն Տեառն տեսէք»:

687 Զի և Տէրն զնոյն ուսոյց նոցա զհամբերութիւն, թէ «Նրանի իցէ ձեզ, յորժամ նախատիցեն և հալածիցեն և սպանանիցեն զձեզ վասն իմ. ցնծացէ՛ք և ուրախ լերուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս». և զգաղափարն արկանէր, թէ «Այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին», և թէ՛ «Դուք էք աղ երկրի, և լոյս աշխարհի»: Եւ զինքն օրինակ տուեալ նոցա, որ ինքեամբն կատարեաց զամենայն, որպէս և նոքա այլոց ցուցանէին, թէ «Եւ զՏէրն ինքնին զխտովին տեսաք»:

688 ՂԴ. Ապա սփռեալք ամենայն ազգս՝ տալ զգիտութիւն Աստուածութեան, ծանօթս Աստուածութեան կացուցանել զամենեւեան. որպէս մարգարէն յառաջագոյն երզնաց իբրև ի նոցանէն յառաջգիտութեամբ՝ զուշակութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, թէ «Լուարո՛ւք զայս, ամենայն ազգք, և ունկնդիր լերուք ամենեքեան, ոչք բնակեալք էք յաշխարհի. ծնունդք երկրի և որդիք մարդկան, ի միասին մեծամեծք և տնանկք»: Եւ այսպէս սփռեալք ընդ տիեզերս բաժանե-

Փիլիպպոս և Բարթողոմէոս, Թովմաս և Մատթէոս, Հակովբոս և Սիմոն, Քաղէոս և Բարսաբաս, Մատաթիաս և Հակովբոս, Մարկոս և Ղուկաս, Պողոս և Բառնաբաս և այլք ևս, որոնք սրանց նման էին: Նրանք յոթնասուներն էին և Տիրոջից իշխանություն ստացան զնալ ի ժի և քարբի զնմ և կոխտեղ թշնամու գորությունը, երկրի լոյսը լինել և համեմել, աղել մարդկային անգիտության, շարության անկարությունը, սուրբ Հոգու աստվածային աղով: Իբրև քաջ ախոյեաններ, պատերազմատեր նահատակներ՝ իրենց անձերը առաքինության պաշտպանության համար նետեցին: Նրանք շարշարանքի նեղություններ կրեցին, որպեսզի իրենց վաստակների միջոցով, ոչ ձրի այլ վարձքի դիմաց, բռնության նկատմամբ համբերությամբ, իրենց անձերի համար ստանան Աստուծո արքայությունը, պատերազմի մարտերով: Լինելով քաջ նահատակներ, իրենց անձերի վրա վերցրին հավատը և սերը իբրև ամբության զրահ, որի վրա չեն կարող ներգործել թշնամու բանասարկության նենգ նետերը, և փրկության հույսն իբրև անվթար սաղավարտ զնեղով, դիմեցին ամբողջ աշխարհը և ավարեցին բոլոր ազգերին: Նաև համբերության տրված օրինակներ ստացան և այլոց ևս տվեցին թղթերով (նամակներով): Իրենց նախորդների վարքը իբրև զաղափար վերցրին, թե «օրինակ վերցրեք, եղբայրներ, մարգարեների երկայնամտությունը, որոնք խոսեցին հանուն Աստուծո» և թե «Հովբի համբերությունը լսեցիք և Տիրոջ վախճանը տեսաք»:

687 Քանզի Տերն ուսուցանեց նրանց նույն համբերությունը, թե «երանի ձեզ, երբ նախատեն, հալածեն ու սպանեն ձեզ ինձ համար, ցնծացեք և ուրախ եղեք, քանզի ձեր վարձքը մեծ է լինելու երկնքում», և ինքը տվեց օրինակ, թե «այսպես հալածեցին մարգարեներին, որոնք ձեզանից առաջ էին» և թե «դուք եք երկրի աղբ և աշխարհի լոյսը»: Նա ինքն իրեն օրինակ բերեց, որ ինքն իր մեջ կատարել է ամեն ինչ, որպես և նրանք այլոց ցույց տվեցին, թե «հենց Տիրոջը անձամբ տեսանք»:

688 ՂԴ. Ապա սփռվելով ամեն ազգերի մեջ տարածելու աստվածային գիտակցությունը, ամենքին ծանոթ էին դարձնում Աստվածությանը, ինչպես մարգարեն նախապես երգել էր, առաջվանից գիտենալով նրանց մասին սուրբ Հոգու գուշակությամբ, թե «Լսեցեք այս, ամենայն ազգեր և ունկնդիր եղեք ամենքդ, որ բնակվում եք աշխարհում, երկրի ծնունդներ և մարդկանց որդիք, բոլորը՝ մեծամեծներ ու տնանկներ»: Այսպես սփռված էին տիեզերքում

ցան յամենայն լեզուս. որոց վկայեալ եկրն Հրեայքն յամենայն կողմանց, թէ «Լսեմք մեք յիրաքանչիւր բարբառ մեր», որք ժողովեալ տեսին զառաքեալսն ի միոջ վայրի, յառաջ քան զսփռել նոցա ընդ ամենայն տիեզերս:

689 Արդ՝ ոմանք գիրեանց հրէական կողմն առեալ վարդապետեցին, իսկ այլքն սփռեցան ընդ ամենայն տիեզերս. ոմանք ի Մարս և ոմանք ի Պարթևս. ոմանք ի Խուճաստան և ոմանք ի Միջագետս. ոմն ի կողմանս Գամրաց, ոմն ի Պոնտոս, ոմն յԱսիա, ոմն ի Փոնդիա, ոմն ի Պանփիլիա, ոմն յԵգիպտոս և ոմն յաշխարհն Հնդկաց. ոմն ի կողմն Լիբէացոց, ոմն ի կողմն Կիրենացոց, ոմն ի կողմն Դաղմատացոց, ոմն ի կողմն Սպանիացոց, ոմն ի կողմն Ազովտայ, ոմն ի կողմն Թրակայ. ոմն ի Լակոնիա, ոմն ի Կապադովիա, ոմն ի Բիթանիա: Եւ ոչ որ կարէ բաւել՝ թուել, հասու լինել. այլ «ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչ ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

690 Այսպէս քարոզեցին ընդ տիեզերս՝ «առ ի լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»: Տալ զապաշխարութիւն փրկութեան ամենեցուն, լուանալ զամենեանս, արձակել ի կապանաց խաւարի՝ մկրտութեամբն, և քրիստոսագունդ դրոշմել զամենայն ազգս. տալ զՀոգին Աստուծոյ բնակել ի սիրտ մարդկան, միաբանել խառնել ի սէր Աստուածորդոյն, զի սիրտ ամենեցուն իբրև մի աղաղակիցէ, և զամենայն աշխարհս միաբանել ասել, թէ «Աբբա հայր»: Զի բարձցի անուն ծառայութեան, և զիցի անուն որդեգրութեան շնորհելովն Քրիստոսի՝ ուտել զմարմին Աստուածորդոյն և ըմպել զարիւնն կենդանարար. զի այնու մտցեն ամենայն աշխարհ ի ծառանգութիւն Քրիստոսի, լինել ծառանգորդ Աստուծոյ և ծառանգակից Քրիստոսի:

691 Այսպէս զօրացուցեալ զնոսա ի խորհուրդս կամաց իւրոց լուսով նոցա ի Քրիստոս. զոր և դուք լուարուք և հաւատասցիք ճշմարտութեան Աւետարանին փրկութեան ձերոյ. յոր հաւատասցիք և մկրտեսցիք ի Հոգին անտեսաց սրբութեան. որ է ինքն զրաւական ծառանգութեան մերոյ, ի փրկութիւն նուաճութեան ի գովեստ փառաց նորա:

692 Ապա ընթացան ընդ տիեզերս ամենայն մինչև ի ծագս երկրի, լի առնել զքարոզութիւն բանին կենաց: Անդ և զօրք հրեշտակաց, հոգեղինաց և հրեղինաց, առ ի մխիթարութիւն առաքե-

և բաժանված ամեն լեզուների, որոնց վկայեցին ամեն կողմից եկած հրեաները, թե «մենք բոլորս լսում ենք մեր լեզվով», որոնք տեսել էին առաքյալներին մի վայրում հավաքված, նախքան սփռվելը ամբողջ աշխարհում:

689 Արդ, ոմանք իրենց հրեական կողմն առնելով այնտեղ վարդապետեցին, իսկ ուրիշներ սփռվեցին ամբողջ տիեզերքում՝ ոմանք Մարաստան և ոմանք Պարթևաստան, ոմանք Խուճաստան և ոմանք Միջագետք, մեկը Գամրաց կողմերը, մեկը Պոնտոս, մեկն Ասիա, մեկը Փոնդիա, մեկը Պանփիլիա, մեկը Եգիպտոս, մեկը Հնդկաց աշխարհ, մեկը Լիբեացոց կողմը, մեկը Կիրենացոց կողմը, մեկը Դաղմատացոց կողմը, մեկը Սպանիացոց կողմը, մեկը Ազովտա կողմը, մեկը Թրակա կողմը, մեկը Լակոնիա, մեկը Կապադովիա և մեկը Բիթանիա: Ոչ որ կարող է թվել, հաշվել, այլ «ներանց ձայները ելան ամբողջ երկրում և նրանց խոսքերը մինչև աշխարհի ծագերը»:

690 Այսպես քարոզեցին տիեզերքում «լուսավորելու բոլոր մարդկանց, որոնք գալու էին աշխարհ» ամենքին տալու փրկության ապաշխարությունը, ամենքին լվանալու, արձակելու խավարի կապանքներից՝ մկրտությամբ և ամենայն ազգերին դրոշմել որպես Քրիստոսի գունդը, Աստուծո Հոգին բնակեցնել մարդկանց սրտերում, միաբանել խառնել Աստվածորդու սիրուն, որպեսզի ամենքի սիրտը մեկ ձայնով աղաղակի, և ամբողջ աշխարհը միաբանի ասելու «Աբբա հայր»: Որպեսզի վերանա ծառայության անունը, և որդեգրության անունը դրվի, Քրիստոսի շնորհիվ [ի վիճակի դառնան] ուտելու Աստվածորդու մարմինը և ըմպել կենդանարար արյունը, որ նրանով մտնեն ամբողջ աշխարհը, որպես Քրիստոսի ծառանգություն, Աստուծո ծառանգորդը լինել և Քրիստոսի ծառանգակից:

691 Այսպես զօրացրեց նրանց իր կամքի խորհուրդներով, իրենց հուշով Քրիստոսի նկատմամբ: Դուք ևս լսեցեք նրանց և հավատացեք ձեր փրկության Ավետարանի ճշմարտությանը, նրանց հավատացեք և մկրտվեցեք սուրբ Ավետարանի Հոգու մեջ, որն ինքն է մեր ծառանգության զրավականը, փրկության հնազանդության և նրա փառքի գովեստի համար:

692 Նրանք ընթացան ամբողջ տիեզերքի մեջ, մինչև երկրի ծագերը, լրացնելու կենաց խոսքի քարոզությունը: Հրեշտակների գործը, հոգեղեններն ու հրեղենները հավաքվել էին առաքյալների

լոցն գումարեալ. զի և բանից ընկեր և ճանապարհաց և բանտամուտ կապանաց, ուստի և շնորհօք Աստուծոյ կորզեալ զառաքեալսրն ճանաչէին: Եւ առաջնորդեալ հրամանակամ Հոգւովն սրբով՝ քաղաքի քաղաքի և աշխարհի աշխարհի զհաւատոցն Քրիստոսի ընդ հանուր ծանօթս տալով. զոր և մեք սակաւաւորքս զառաւելագունացն ճշմարտութիւն բերիցեմք, վասն ինքնահրաման առաջնորդութեան Հոգւոյն սրբոյ:

693 Քանզի այսպէս հրաման տուեալ՝ աշակերտել զազգս ամենայն. առաքեալ զնոսա ընդ տիեզերս՝ հրաւիրելով զամենայն հեթանոսս ի հնազանդութիւն հաւատոց, առանց զանգիտելոյ քարոզել զԱւետարանն առաջնորդութեամբ Հոգւոյն սրբոյ. որք համարձակեալք քարոզէին զարքայութիւնն Աստուծոյ, և ուսուցանէին վասն տեսուն Յիսուսի Քրիստոսի անարգել և անխափան ամենայն համարձակութեամբ:

694 ԴԵ. Եւ յետ այսորիկ քրիստոսագունդ առաքելոցն, շնորհակարգութեամբ Հոգւոյն սրբոյ գումարելոցն ընդ ամենայն կողմանս որ ի ներքոյ երկնից՝ ամենայն նշանօք և արուեստիք և շնորհագործ զօրութեամբ ազդ արարեալ ըստ իւրաքանչիւր մասին, և զբանն կենաց հնչեցուցեալ, և միանգամայն քրիստոսածանօթս և յարութիւնական յուսովն ծաղկեցուցեալ. քանզի ի նոցուն իսկ ի շնորհագարդ բանիցն և ի գործոց յայտնի է իւրաքանչիւր սահմանադրութիւն հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ վիճակեալ: Զոր և Պաւղոսի իսկ նշանակեալ, թէ «ՅՆրուսաղեմէ մինչև ի Լիւրիկիա ինձ եհաս լի առնել զԱւետարանն Քրիստոսի». և դարձեալ՝ թէ «Որ կարգեացն զՊետրոս ի թլփատութիւնն՝ զօրացոյց և զիս ի հեթանոսս»:

695 Որով և աստուածադիր ժամանակն մերձեալ կայր ամենայն ումեք քրիստոսատուր փրկութեանն հասանելոյ. որպէս և Պաւղոսի յԱթէնս պատասխանի տուեալ, թէ «Զժամանակսն անգիտութեան անտես արարեալ Աստուծոյ՝ արդ զայս պատուիրէ մարդկան՝ ամենայն ումեք ապաշխարել»: Հանգոյն սմա նշանակեալ և Պետրոսի ի Կաթողիկէական թղթին իւրում, թէ «Բաւական է անցեալ ժամանակն լինելոյ կամացն հեթանոսաց. արդ այսուհետև ըստ կամացն Աստուծոյ կեցցեն»:

696 Բայց ոչ անդէն և անդ յանկարծաթափ ըստ Հոգւոյն զօրութեան՝ զնորընծայն յանընդելական մեծամեծսն ձգտեցուցանէին. այլ նախ թեթևագոյն ըստ աշխարհակիր կարգաց առակա-

մխիթարութեան, քանզի նրանց ընկեր էին թե ճանապարհների, թե բանտամուտ կապանքների մեջ, ուստի և Աստուծո շնորհով առաջալններին ազատեցին: Նրանք առաջնորդվում էին սուրբ Հոգու հրամաններով ամեն մի քաղաքում, ամեն մի երկրում Քրիստոսի հավատը համայն աշխարհին ծանոթացնելու: Մենք ևս, որ սակավավորներ ենք, առավելագույնների ճշմարտությունը պիտի տանենք, սուրբ Հոգու ինքնահրաման առաջնորդությունը:

693 Այսպես նա հրաման տվեց ուսուցանել ամենայն ազգերին: Առաքեց նրանց աշխարհի մեջ հրավիրելու բոլոր հեթանոսներին հավատի հնազանդության, առանց տատանման քարոզելու Ավետարանը, սուրբ Հոգու առաջնորդությամբ: Նրանք համարձակորեն քարոզում էին Աստուծո արքայությունը և ուսուցանում էին Հիսուս Քրիստոսի մասին անկաշկանդ և անխափան ամենայն համարձակությամբ:

694 ԴԵ. Դրանից հետո քրիստոսագունդ առաքյալները սուրբ Հոգու շնորհներով երկնքի տակ գտնվող բոլոր կողմերում առաջանալով ամեն տեսակ նշաններով ու հրաշքներով և շնորհագործ գործությամբ, ամեն մի երկրում ազդարարեցին, կենաց խոսքը հնչեցրին, բոլորին քրիստոսածանոթ դարձրին և հարություն հույսը ներշնչեցին: Քանզի նրանց շնորհագարդ խոսքերով և գործերով սուրբ Հոգու հրամանով սահմանադրված ամեն մի որոշում հայտնի դարձավ: Այս բանը Պողոսն ընդգծել էր, թե «Նրուսաղեմից մինչև Լիւրիկիա (Իւրիւա) ինձ վիճակվել էր լիացնել Քրիստոսի Ավետարանը»: Դարձյալ թե «այն, որ Պետրոսը [հաջողեց] կարգել թլփատության (թլփատվածների) համար, զորացրեց ինձ հեթանոսների [քարոզություն] համար»:

695 Այսպիսով աստվածադիր ժամանակը մատչելի էր ամեն մեկին հասնելու քրիստոսատուր փրկությանը, ինչպես և Պողոսը պատասխանել է Աթենացիներին, թե «Աստված անտես էր առել անգիտության ժամանակները, սակայն, արդ այս է պատվիրում մարդկանց՝ ամեն ոք պետք է ապաշխարի»: Նույն ձևով նշել է նաև Պետրոսն իր կաթողիկէական (ընդհանրական) թղթում թե «բավական է ինչքան անցյալում հեթանոսների կամքն է կատարվել, այսուհետև նրանք պետք է ապրեն ըստ Աստուծո կամքի»:

696 Բայց ոչ անմիջապես և հանկարծակի, ըստ Հոգու զօրության, նրանք նորընծաներին անընտել մեծամեծ [գործերի] մղեցին, այլ նախ թեթևագույն ձևով, ըստ աշխարհային կարգերի ա-

բանեալ և արուեստախօսեալ: Վասն որոյ և յայտ արարեալ Պաւ-
ղոսի, եթէ «Կաթն ջամբեցի ձեզ ի Քրիստոս, և ոչ հաստատուն կե-
րակուր. քանզի չէիք բաւական»: Որպէս և յառաջագոյն իսկ կար-
գեալ ամենիմաստն Աստուծոյ մովսիսաբեր օրինօքն, նախ զոհիւքն
և շաքաթուքն և տօնահրաման կարգօքն: Յորոց յետ յայտրիկ հրա-
ժարեալ՝ մարգարէիւքն յարուցելովք զառաւելագոյնն հայցէր. ո-
րովք ասէն, եթէ «Յագեալ եմ արդ զոհիւք ձերովք». և թէ՛ «Ոչ վա-
սըն պատարագաց քոց կշտամբնմ զքեզ». այլ՝ «Մատո՛ Աստուծոյ
պատարագ օրհնութեան». և թէ՛ «Զի՞նչ խնդրէ ի քէն Տէր, ո՛վ
մարդ, բայց առնել իրաւունս և արդարութիւն, և պատրաստ լինել
երթալոյ զկնի Տեառն»:

697 Նոյն կանոն և առաքելովքն պաշտեցաւ. քանզի միոյն
Աստուծոյ օրէնք և օրինապատումք՝ առաջինն և երկրորդն ճանա-
չէր: Զոր իւր իսկ Տեառն յայտ արարեալ ասելովն, թէ «Յայսմ իսկ
է քանն ճշմարիտ. զի այլ է որ սերմանէ, և այլ է որ հնձէ. ես ա-
ռաքեցի զձեզ հնձել՝ զոր դուք ոչ վաստակեցէք. այլք վաստակեցին,
և դուք ի վաստակս նոցա մտէք. զի որ սերմանէն և որ հնձէն՝ հա-
սարակ ցնծասցեն»:

698 Այլ նոքա տեղեկացեալ իսկ էին արուեստի քարոզութեան
յամենափրկչէն Քրիստոսէ, որ ասկսաւ առնել և ուսուցանելու: Քան-
զի և ինքն Քրիստոս ոչ անգէն ի սկզբանն զբարձրագոյնսն և զան-
հասագոյնսն որոտաց, այլ նախ խոնարհագոյն և առակախօս բա-
նիւք և ախտահալած բժշկութեամբ մերձաւորս արարեալ և իմաստ-
նացուցեալ. ցորս և ասէր. «Թէ զերկրաւորս ասացի ձեզ, և ոչ հա-
ւատայք, զիա՞րդ եթէ զերկնաւորսն ասացի ձեզ՝ հաւատայցէք».
ապա յետ այնորիկ, իբրև կատարելոց՝ համարձակագոյն և բարձ-
րագոյն զճշմարիտն վարդապետեալ: Նովին կանոնաւ և առաքեալքն
ի բարբարոսական կողմանսն գործէին:

699 ՂԶ. Վասն որոյ և սինհոդոսական հրամանաւ առաքելոցն
նախածանօթ մատուցելոցն հեթանոսաց զթեթեալագոյնսն աւանդեալ,
և որոշեալ նախ ի կերակրոց կոտցն ի պոռնկութենէ և ի մեռելոտ-
տոյ և յարենէ: Իսկ յորժամ առաջի եղեալ ամենայն ումեք, և վկա-
յեալ Հոգւովն սրբով Հրէից և հեթանոսաց վասն յուսական հաւա-
տոցն որ ի տէր Յիսուս Քրիստոս.— որպէս Պետրոս յառաջագոյն

առակաբանեցին և արվեստախոսեցին: Սրա համար և Պողոսը
հայտնեց թէ «ձեզ կաթով ջամբեցի ի Քրիստոս և ոչ հաստատուն
կերակուրով, քանզի ի վիճակի չէիք այն տանելու»: Ինչպես նա-
խապես ևս ամենիմաստն Աստուծո կարգած մովսիսական օրենք-
ներով, նախ զոհերով, շաքաթով և տօնահրաման կարգերով [էին
գործում], որից հետո նրանց այս բոլորից հրաժարեցնելով լավա-
գույնը ցույց տվեց հայտնվող մարգարեների ձեռքով, որոնց մի-
ջոցով ասում է, թէ «հագեցած եմ, արդ զոհերով» և թէ «ոչ քո զո-
հերի (պատարագ) համար եմ քեզ կշտամբում» այլ «Աստուծո մա-
տուցիր օրհնության պատարագը» և թէ «ի՞նչ է քեզանից խնդրում
Տէրը, ով մարդ, եթե ոչ իրավունք և արդարություն գործադրել և
պատրաստ լինել երթալու Տիրոջ ետևից»:

697 Նույն կանոնը նաև առաքյալների կողմից հարգվեց, քան-
զի միակ Աստուծո օրենքը և օրենքի մեկնիչները ճանաչված էին
որպես առաջին և երկրորդ: Այս բանը Տերը հայտնեց ասելով, թե
«այս բանում ճշմարիտ է այն խոսքը, թե այլ է սերմանողը և այլ
է նա, որ հնձում է. ես ձեզ առաքեցի հնձելու այն, որ դուք չեք վաս-
տակել, ուրիշներն են աշխատել, և դուք նրանց վաստակի մեջ եք
մտել, քանզի ով սերմանում է և ով հնձում միասին պետք է ցըն-
ծան»:

698 Նրանք քարոզության արվեստի մեջ լավատեղյակ էին ա-
մենափրկիչ Քրիստոսից [սովորելով], որն «սկսեց գործել և ուսու-
ցանել»: Քանզի և ինքը Քրիստոս ոչ անմիջապես սկսեց քարոզել
բարձրագույնը և անհասանելին, այլ նախ խոնարհագոյն և առա-
կախոս ոճով և ախտահալած բժշկությամբ նրանց տեղեկացրեց և
իմաստնացրեց: Նրանց ասում էր. «Թե երկրավորի մասին ասացի
ձեզ և չհավատացիք, ինչպե՞ս կհավատաք եթե երկնավորի մասին
ասեմ»: Ապա, զրանից հետո, որպես կատարյալների համարձակա-
գույն և բարձրագույն ձև սկսեց ճշմարտությունը վարդապետել.
նույն կանոնով էլ առաքյալները գործում էին բարբարոսական կող-
մերում:

699 ՂԶ. Ուստի սինոդական (սինհոդոսական) հրամանով ա-
ռաքյալները նորահավատ հեթանոսներին թեթեալագոյնն ավանդե-
ցին և նախ որոշեցին նրանց հեռու պահել կուռքերի կերակուրից,
պոռնկությունից, մեռելոտի ուտելուց և արյունից: Սակայն երբ
արդեն ամենքին առաջադրեցին, ապա սուրբ Հոգով վկայեցին հրեա-
ներին ու հեթանոսներին Տեր Հիսուս Քրիստոսի նկատմամբ հու-

Հրէաստանեայցն ասէր, թէ «Եւ մեք եմք նորա վկայք, և Հոգին սուրբ՝ զոր ետ Աստուած հնազանդելոց իւրոց»։ Իսկ Պաւղոսի ահագին զգուշութեամբ ի Մելիտոս առաջի համաշունչ ժողովելոցն յուշ արարեալ զաւանդելոցն հրամանս և ուխտեալ, եթէ «Ոչ զանգիտեցի յօգտակարացն հրապարակաւ և առտնին տալ վկայութիւն Հրէից և հեթանոսաց, զապաշխարութեանն որ առ Աստուած և զհաւատոցն որ ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս»։ որոյ և վճիռ տուեալ, թէ «Վկայութիւն զնեմ ձեզ յաւուր յայսմիկ, ասէ, զի սուրբ եմ յարենէ ամենեցուն։ քանզի ոչ խորշեցայ ի պատմելոյ ձեզ զամենայն կամս Աստուծոյ»։— զան այնուհետև երանութեան հասեալք ի խորհրդանոց Հոգւոյն սրբոյ՝ յիշատակել զաստուածախօս զաստուածապատում զաստուածապարզ և վարդապետութիւն միածնին Աստուծոյ. զի գրով կարգեալ հաստատեցեն ամենայն ազգաց և յաւիտեանցն եկելոց ի ներքոյ երկնից, «առ ի լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»։ Մանաւանդ թէ ազգեցութեամբ Հոգւոյն շարժեալք՝ յառաջի եղեալն յաջողեցան։ Վասն որոյ յուսուցանելն իսկ նշանակեաց աշակերտացն սրբոց Փրկիչն ամենեցուն ասելով, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. յորժամ եկեսցէ Հոգին ճշմարտութեան՝ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։

700 Ակնարկեաց և վասն կենդանատու Աւետարանին իւրոյ, թէ «Քարոզեսցի Աւետարանս արքայութեան ընդ ամենայն տիեզերս ի վկայութիւն ամենայն հեթանոսաց, և ապա եկեսցէ կատարած»։ Քանզի և առաքելոցն իսկ, վկայիցն նորին ճշմարտութեան, առեալ ի սուրբ Աւետարանէ և ի մարգարէական գրոց՝ թուղթս հոգեպատումս և առաքելախօսս ծաղկեցուցեալ, զի կանոնք մշտնջենակարգք աշակերտելոցն պահիցին, մանաւանդ հայեցեալ ևս ի կատարումն եկեղեցեացն՝ յաճախէին այնուհետև զառաւելագոյնսն բարբառելով։ Որպես և Պաւղոսի յայտ արարեալ ասէ. «Զիմաստութիւն խօսիմք ընդ կատարեալս, զիմաստութիւն՝ ոչ զաշխարհիս այսորիկ, և ոչ զիշխանաց աշխարհիս այսորիկ զխափանելեացըս, այլ խօսիմք զԱստուծոյ իմաստութիւնն ծածուկ խորհրդով, զոր յառաջ քան զյաւիտեանս սահմանեաց Աստուած ի փառս մեր. զոր ոչ ոք յիշխանաց աշխարհիս այսորիկ ծանեաւ. զի եթէ էր ծանուցեալ՝ ոչ արդեօք զՏէրն փառաց ի խաչ հանէին»։ Իմաստու-

սալի հավատի մասին։ Ինչպէս Պետրոսը նախապէս հրեաներին ասել էր, թէ «մենք ենք նրա վկաները և սուրբ Հոգին որ Աստուած տվեց իրեն հնազանդողներին»։ Իսկ Պողոսը ահա վր զգուշութեամբ Մելիտոսում համաշունչ ժողովի առջև հիշեցրեց ավանդութեան հրամանները և ուխտեց թէ «չվախեցա օգտակար բաների մասին հրապարակաւ և առտնին վկայութիւն տալ հրեաներին և հեթանոսներին առ Աստուած ապաշխարութեան և ի Տեր մեր Հիսուս Քրիստոս հավատի մասին»։ Որը վճռեց, թէ «այս օրը ձեզ վկայութիւն կտամ, ասում է, թէ անպարտ եմ ամենքի արյունից, քանզի շխորշեցի ձեզ պատմել Աստուծո ամբողջ կամբը»։ Այնուհետև եկան երանութեան և հասան սուրբ Հոգու խորհուրդներին, հիշատակելու աստվածախոս և աստվածապատում, աստվածապարզ և վարդապետութիւնը Միածնի, որպեսզի գրով կարգեն հաստատեն երկնքի ներքո ամենայն ազգերի և գալիք ժամանակների համար «լուսավորելու բոլոր մարդկանց, որ գալու են աշխարհ»։ Մանավանդ շարժվելով Հոգու ազգեցութեամբ հաջողեցին այս առաջադրանքի մէջ։ Ահա այս էր, որ ամենայնի Փրկիչը իր ուսմունքի մէջ ընդգծեց սուրբ աշակերտներին ասելով, թէ «ևս բազում բաներ ունեմ ձեզ ասելու, սակայն դուք չեք կարող այժմ կրել այն, երբ ճշմարտութեան Հոգին գա, ձեզ առաջնորդելու է ամենայն ճշմարտութեամբ»։

700 Ակնարկեց նաև իր կենդանատու Ավետարանին, թէ «ամբողջ աշխարհում արքայութեան Ավետարանը պիտի քարոզվի, որպէս վկայութիւն բոլոր հեթանոսներին և ապա գալու է [աշխարհի] վախճանը»։ Քանզի առաքյալներն իսկ, այդ ճշմարտութեան վկաները, առնելով սուրբ Ավետարանից և մարգարեական գրքերից ծաղկեցրին հոգեպատում և առաքելախոս թղթեր (նամականեր), որպեսզի աշակերտյալների համար լինեն մշտնջենակարգ կանոններ, մանավանդ մտահոգված լինելով եկեղեցիների կատարելութեամբ, նրանք շատ բան ավելացրին բանավոր։ Ինչպէս և Պողոսը հայտնապէս ասում է. «Իմաստութիւնը խոսում ենք կատարյալների հետ, բայց ոչ այս աշխարհի իմաստութիւնը և ոչ էլ այս աշխարհիս իշխաններին, որ ոչնչութիւն է։ Այլ խոսում ենք Աստուծո իմաստութիւնը ծածուկ խորհրդով, որը նախքան [աշխարհի] հավիտեանականութիւնը Աստված սահմանել է մեր փառքի համար և որը ոչ ոք այս աշխարհի իշխաններից չճանաչեց։ Քանզի եթէ ճանաչած լինեին խաչ շէին հանի փառքի Տիրոջը»։ Նրանք իմաստու-

թեամբն լուսաւորեալք և զարդարեալք էին ասելովն, թէ «Մեք ոչ զոգի աշխարհիս այսորիկ առաք, այլ զՀոգին որ յԱստուծոյ. զի նովաւ ծանիցուք զայն՝ որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ»:

701 Եւ արդ՝ առեալ հոգելից և հոգեմուխ աստուածատեսացն զաստուածատուր աւետիսն, և զրով հաստատեալ, և զմի աւանդութիւն շորս Աւետարանս սահմանեալ. ոչ օտարագոյնս ի միմեանց արուեստախօսեալ, այլ ամենադէտ Հոգւովն Աստուծոյ զմիաւոր ճշմարտութիւն հրամանացն Քրիստոսի պատմեալ. զոր յառաջակարգ ի մարգարէսն է տեսանել: Զի զոր մեծին Մովսիսի յառաջագոյն շնորհօք Հոգւոյն զլինելոցն առակախօսեալ էր՝ զնոյն հոգեպատում բարբառով և զկնի եկելոց մարգարէիցն երկրորդեալ, որովք երևեալ ամենապարզև Հոգւոյն զօրութիւն:

702 Ղէ. Համբարձեալ այնուհետև թևովք Հոգւոյն աւետարանագիր արանցն քրիստոսասիրաց, և անցեալ ընդ երկինս և բարձրացեալ ի վերայ խորանացն երկնից. անդր ի վեր յաստուածական յաթոն, և տեղեկացեալ Հոգւովն սրբով խորոցն Աստուծոյ, և ծանուցեալ զմիածին Որդին անգէն ի ծոց Հօր իւրոյ, և այնպէս ճշմարտագոյնս հաստատեալ նորին գիտութեամբ, որպէս և զիտէ Հայր զՄիածինն իւր: Որով լուսաւորեալ և առեալ զանպատումն ի պատմել, թէ «ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ»: Տեսանե՞ս, զի շեթող ինչ ի միջի զաստուածագէտ իմաստութեանն զպայման. այլ միանգամայն զբովանդակն բերէ ասելովն, թէ «էր ի սկզբանէ, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր. և ամենայն ինչ նովաւ եղև». և առ ծամայն իսկ ծանոթ եղեալ էական անձինն Որդւոյ, և միաբուն և աստուածակից պատուին, և ամենակար զօրութեան նորին:

703 Քանզի յառաջագոյն իսկ աստուածագէտս յարդարեաց բիրապատիկ սրանչիւօքն ամենատէրն Քրիստոս զսիրելի աշակերտսն իւր, զի և գեղոյ և կերպարանաց և միասնական բնութեանն երից անձանցն կատարելոց մերձաւորք և ծանօթք իցեն: Զի ոչ եթէ իրեանց կարճահաս իմաստութեամբն հասեալք չքնաղ գիտութեանն Աստուծոյ, այլ նորին իսկ մարդասէրն Աստուծոյ յայտ արարեալ յերկնից, թէ «Դա է որդի իմ սիրելի, զմա լուարուք»: Զոր և Պետրոսի վկայեալ ի Կաթողիկէին իւրում, թէ «Ոչ պաճուճեալ ինչ ա-

թյամբ լուսավորյալ և զարդարյալ էին ասելով, թե «մենք ոչ թե այս աշխարհի հոգին առանք, այլ այն Հոգին որն Աստուծոց է և նրանով ճանաչեցինք այն, որ Աստուծոց շնորհվեց մեզ»:

701 Արդ՝ հոգելից և հոգեմուխ աստվածատեսները առնելով աստվածատուր ավետիսները, գրով հաստատեցին և շորս Ավետարանների մեկ ավանդությունը որոշեցին: Ոչ թե արվեստախոսելով օտար սարերն են մտցրել, այլ Աստուծո ամենագետ Հոգով պատմել են Քրիստոսի հրամանների միակ ճշմարտությունը, որը կարելի է տեսնել թե նախապես ասված է մարգարեների մոտ: Քանզի այն, ինչ մեծն Մովսեսը նախապես Հոգու շնորհիվ առակախօսել էր, որպես զալիք, ապա նույնը հոգեպատում խոսքերով կրկնեցին հետո եկող մարգարեները, որոնց միջոցով երևաց ամենապարզև Հոգու զօրությունը:

702 Ղէ. Այնուհետև ելնելով Հոգու թևերի վրա քրիստոսասեր ավետարանագիր այրերը անցան երկնքի միջով և բարձրացան երկրնքի խորանների վրա: Այնտեղ վերևում, աստվածային աթոռի մոտ նրանք սուրբ Հոգուց տեղեկացան Աստուծո խորություններին և ճանաչեցին միածին որդուն իր Հոր ծոցում, իսկ նա ճշմարտագոյն ձևով հաստատեց նրանց իր մասին գիտելիքները, ինչպես Հայրը գիտի իր Միածինն: Նրանով լուսավորվեցին և սկսեցին պատմել անպատումը, թե «ի սկզբանէ էր Խոսքը և Խոսքն էր Աստուծո մոտ և Աստված էր Խոսքը: Նա ի սկզբանէ Աստուծո մոտ էր, ամեն ինչ նրանով եղավ, և առանց նրան ոչինչ չեղավ»: Տեսնե՞ս նա ոչինչ չղեղջեց աստվածագետ իմաստությունից, այլ միանգամայն ամբողջությունը բերում է ասելով, թե «նա էր ի սկզբբանէ և Աստուծո մոտ էր. և Աստված էր և ամեն ինչ նրանով եղավ»: Այժմ արդեն ծանոթ դարձավ Որդու էական անձնավորությունը և միաբուն աստվածակից պատիվը և նրա ամենակարող զօրությունը:

703 Քանզի ամենատերն Քրիստոս նախապես իր սիրելի աշակերտներին աստվածագետներ պատրաստեց բյուրապատիկ հրաշքներով, որ նրանք երեք անձերի գեղեցկությանը, կերպարանքին և միասնական բնությանը մերձավոր ու ծանոթ լինեն: Քանզի ոչ թե իրենց կարճահաս իմաստությամբ էին հասնելու Աստուծո չքնաղ գիտակցությանը, այլ ինքը մարդասերն Աստված [այդ բանը] հայտնեց երկնքից, թե «դա է իմ սիրելի որդին, նրան լսեցեք»: Նրան վկայեց Պետրոսն իր կաթողիկե [թղթում], թե «ոչ թե պա-

առապելաց զհետ երթեալ ցուցաք ձեզ զտեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի զգորութիւն և զգալուստն, այլ մեղէն եղեալ ականատեսք նորա մեծութեանն: Քանզի առեալ յԱստուծոյ և ի Հօրէ զփառս և զպատիւ, եկեալ այնպիսի բարբառոյ ի մեծ վայելութեան փառաց անտի, թէ «Պա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»: և զայս բարբառ մեք իսկ լուաք եկեալ յերկնից՝ որք ընդ նմա իսկ էաք ի սուրբ լերինն»:

704 Նույնպէս և Որդին եկեալ ծանուցանէ զՀօրն մեծութիւն, թէ «Եկի ոչ զիմ կամս կատարել, այլ զկամս այնորիկ որ առաքեաց ըն զիս»: Եւ յորդագոյն նշանակելով ի վարդապետելն իւրում՝ զփառս Հօրն բարձրացուցանէ, յայտ արարեալ զմիասնական կամացն, թէ «Զբանս զոր ես խօսիմ ընդ ձեզ՝ ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիմ, այլ Հայրն որ յիս բնակեալ է՝ նա գործէ զգործսն»: Նոյնպէս և վասն Հոգոյն սրբոյ ասէ, թէ «Հոգին ճշմարտութեան առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ. զի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիցի, այլ զոր լսիցէ՝ խօսիցի և զզալոցն պատմեսցէ ձեզ. նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»: Զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է. վասն այնորիկ ասացի, թէ յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»:

705 Տե՛ս զմիաբանութիւնն, զմիակամութիւնն, զմիաւորական ճշմարտութիւնն. և տե՛ս զիա՛րդ լուսաւորեաց, եցոյց զգոյլութիւն երից անձանցն հաւաստի և ասէ, թէ «Ոչ յանձնէ ինչ խօսիցի Հոգին սուրբ. քանզի յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ. զի զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է»: Տե՛ս զՀայրն կատարեալ, և զՈրդին ճշմարիտ, և զՀոգին հաւաստի: Նշանակեաց և զանորոշական և զմիաբուն աստուածական զօրութեանն պայման ասելովն, թէ «Ելի ի Հօրէ և եկի յաշխարհ»: Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգոյն, թէ «Հոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»:

706 Տայ վճիռ և վասն միաւորութեան միասնական Երրորդութեանն ասելովն, թէ «Հոգի է Աստուած». ցուցանէ և վասն իւր և վասն ճշմարիտ Հոգոյն՝ զանբակութիւնն ի Հօրէ: Զի թէպէտ և առաքեալք անուանեցան յառաքիչն ի Հօրէ՝ այլ ընդ նմին միաբուն և առանց մեկնելոյ զմիասնական գործն կատարեցին. ասելովն՝ թէ «Ոչ ոք ել յերկինս՝ եթէ ոչ որ էջն յերկնից Որդի մարդոյ, որ էն յերկինս»: Տեսանե՛ս, զի և իջեալ յերկիր, և է յերկինս: Որում և աւետարանիչն Յովհաննէս տեսեալ վկայեաց, թէ «ԶԱստուած ոչ ոք ետես երբեք, բայց միածին Որդին որ է ի ծոց Հօր՝ նա պատ-

ճուճյալ առասպելների ետեից զնացինք՝ ձեզ ցուց տալով մեր տիրոջ Հիսուս Քրիստոսի զօրութիւնն ու գալուստը, այլ ինքններս նրա մեծութեան ականատես էինք եղել: Քանզի երբ Աստուծոց ու Հորից առավ փառք ու պատիւ, այսպիսի ձայն հասավ մեծավայելուչ փառքից. «Պա է իմ սիրելի որդին, որին հաճեցել եմ» և այս ձայնը մենք ինքններս լսեցինք որ գալիս էր երկնքից, մենք որ նրա հետ էինք սուրբ լեռան վրա»:

704 Նույնպես և Որդին գալով ծանուցեց Հոր մեծութիւնը, թե «եկա ոչ իմ կամքը կատարելու, այլ նրա կամքը, որն առաքեց ինձ»: Իր վարդապետելու ընթացքին առատ նշաններով բարձրացրեց Հոր փառքը և ցույց տվեց նրա միասնական կամքը, թե խոսքերը, որ ձեզ եմ ասում ոչ թե իմ կողմից եմ ասում, այլ Հայրը, որ իմ մեջ բնակված է, նա է անում այդ գործերը»: Նույնպես և սուրբ Հոգու մասին ասում է թե «Ճշմարտութեան Հոգին պիտի առաջնորդի ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ, քանզի ոչ թե իր կողմից է խոսելու, այլ ինչ որ լսի խոսելու է և պատմելու ձեզ գալիքը: Նա ինձ փառավորելու է, քանզի ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ. ամեն ինչ, որ իմ Հայրն ունի, իմն է, դրա համար էլ ասացի, թե ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ»:

705 Տես միաբանութիւնը, միակամութիւնը միակ ճշմարտութեան և տես ինչպես լուսավորեց, հավաստի ցույց տվեց երեք անձերի գոյութիւնը ասելով. «Ոչ թե իր կողմից է խոսելու սուրբ Հոգին, քանզի ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ. ամեն ինչ որ Հայրն ունի իմն է»: Տես Հայրը կատարյալ է, Որդին՝ ճշմարիտ և Հոգին՝ հավաստի: Նա նշանակեց նաև անտեսանելի և միաբուն աստվածային զօրութեան էութիւնը ասելով թե «Ելա Հորից և եկա աշխարհ»: Նույնպես և ճշմարիտ Հոգու մասին թե «Ճշմարտութեան Հոգին որը ելնում է Հորից»:

706 Նա վճիռ է տալիս նաև միասնական երրորդութեան միավորութեան մասին, ասելով, թե «Աստված Հոգի է»: Նա ցույց է տալիս նաև իր և ճշմարիտ Հոգու անբակտելիութիւնը Հորից, քանզի թեպետ և առաքյալները այսպես կոչվեցին առաքիչ Հորից, սակայն նրա հետ միաբուն են և առանց անջատվելու կատարեցին միասնական գործը, ասելով, թե «ոչ ոք չեկավ երկինք, բացի նրանից, որն իջավ երկնքից՝ մարդու որդին, որ երկնքում է»: Տեսնո՞ւմ ես որ երկիր է իջել և երկնքում է: Նրա մասին նաև Հովհաննես ավետարանիչը վկայեց, թե «Աստուծոն ոչ ոք երբեք չի տեսել, բայց

մեաց»։ Եւ արդ՝ դու ի միտ առ զոր ասէն, թէ «Որ էն ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց»։ զի զոր առ իւրեանսն տեսանէին՝ ի ծոց Հօր զնոյն գիտէին։ Ո՛ր զարմանալի պարզեւելոցն և աստուածագէտ վիճակելոցն, ո՛ր պիտում մեծ վայելչութեան առ ժամայն հասին։

707 ՂԸ. Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգոյն է իմանալ յասելոյն, թէ «Հոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»։ Ելանէ և ոչ բաժանի, բղխէ և ոչ սպառի։ Եւ միանգամայն իսկ զճշմարտագոյն զմիապէս զմիակշիռն ասէ, թէ «Ես ի Հայր, և Հայր յիս. և որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»։ Քանզի ոչ եթէ սահմանք ինչ զաստուածականն բովանդակիցեն, եթէ Հայրն յերկինս, և միածին Որդին և ճշմարիտ Հոգին յերկրի. որով լին է ամենայն, և է յամենայնի և ի վերայ ամենայնի։

708 Վասն այսր ամենայնի աստուածախօսեալ և վարդապետեալ աշակերտացն իւրոց՝ հրաւիրէ յառաջնորդութիւն Հոգոյն սրբոց. ցորս և ասէր իսկ, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. բայց յորժամ եկեսցէ Հոգին ճշմարտութեան՝ յիշեցուցէ ձեզ, և առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։ Վասն որոյ և Պետրոս իսկ նշանակեաց առեալ զՀոգին սուրբ, թէ «Յիշեցի զբանն Տեառն զոր ասէր, թէ Յովհաննէս մկրտեաց ի ջուր, բայց դուք մկրտիցիք Հոգովն սրբով»։ և ոչ միայն նոցա, այլ և մատուցելոցն նոքօք առ Աստուած։

709 Որպէս և երանելոյն Ղուկայ ի սկզբան Աւետարանին յայտ արարեալ, թէ «Բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւնն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ. որպէս աւանդեցին մեզ՝ որք ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն Բանին»։ յորոց և զԱւետարանն Տեառն կարգեաց։ Իսկ առ Պաւղոսի ևս սքանչելագոյն և ահաւորագոյն ազդեցութեամբ երևեալ. վասն որոյ և ինքն զարմացեալ պատմէ ասելովն, «Եթէ մարմնով և թէ առանց մարմնոյ՝ ոչ գիտեմ. բայց համբարձեալ յերրորդ մասն երկնից և ի դրախտն, և լուեալ բանս անճառս գիտեմ»։ Վասն որոյ և ասէն, թէ «Ես ոչ ի մարդոյ առի և ոչ ուսայ յումեքէ, այլ ի յայտնութեանէն

միածին Որդին, որ Հոր ծոցից է, նա պատմեաց»։ Արդ, նկատիր ինչ է ասում, թե «նա որ Հոր ծոցից է՝ նա պատմեաց», քանզի նրանում իրենց մոտ տեսնում էին, գիտեին, որ նույնը Հոր ծոցում է։ Ո՛ր զարմանալիորեն պարզեւելներ և աստվածագիտությունն ժառանգողներ, ինչպիսի մեծավայելչության են այժմ հասել։

707 ՂԸ. Նույնպէս և ճշմարիտ Հոգու մասին պետք է ասված համարել այն, թե «ճշմարտության Հոգին որ Հորից է ելնում»։ Ելնում է թեև չի բաժանվում, բխում է և չի սպառվում։ Եվ միանգամայն իսկ նա խոսում է ճշմարտագույնի, միանմանի, միակշռի մասին, ասելով, թե «Ես Հոր մեջ եմ և Հայրն իմ մեջ, ով ինձ տեսավ, տեսավ իմ Հորը»։ Սակայն չկան ինչ որ սահմաններ որ շրջափակում են Աստվածությունը և կամ [թող լծվա] թե Հայրը երկընքում է, իսկ միածին Որդին ու ճշմարիտ Հոգին երկրում են, քանզի ամեն ինչ նրանով լի է, նա է ամեն ինչի մեջ և ամեն ինչից վեր։

708 Այս ամենի վերաբերյալ նա աստվածախոսեց և վարդապետեց իր աշակերտներին ու հրավիրեց սուրբ Հոգու առաջնորդությանը։ Նրանց ասում էր, թե «Ես բազում բաներ ունեմ ասելու ձեզ, սակայն այժմ չեք կարող տանել, բայց երբ ճշմարտության Հոգին գա պիտի հիշեցնի ամեն այն, ճշմարտութեամբ պիտի առաջնորդի ձեզ»։ Այս մասին Պետրոսն էլ նշեց, երբ առավ սուրբ Հոգին, ասելով. «Հիշեցեք Տիրոջ խոսքը, որ ասում էր, թե Հովհաննեսը ջրով մկրտեց, բայց դուք պիտի մկրտվեք սուրբ Հոգով»։ [Այս բոլորը] ոչ միայն նրանց ասաց, այլ և այնպիսիներին, որ նրանց միջոցով մոտենալու էին Աստուծո։

709 Ինչպես որ երանելի Ղուկասն իր Ավետարանի սկզբում հայտնում է. «Շատերը նպատակ ունեցան վերստին կարգի դնելու մեր հաստատ իմացած բաների պատմությունը, ինչպես ավանդեցին մեզ սկզբից ականատես և խոսքին սպասավոր եղողները», որոնցից [վերցնելով] նա կարգեց Տիրոջ Ավետարանը։ Պողոսին ևս սքանչելագույն և ահավորագույն ներշնչմամբ երևաց, որի համար ինքն էլ զարմացած պատմում է ասելով. «Արդյոք մարմնով թե առանց մարմնի չգիտեմ, բայց գիտեմ որ համբարձվել էր երկընքի երրորդ մասը և դրախտը և լսեց անճառելի խոսքեր»։ Որի մասին ասում է, թե «Ես ոչ մարդուց առա և ոչ սովորեցի որևէ մեկից, այլ Հիսուս Քրիստոսի հայտնությունից»։ Նա ևս պարծենում է,

Յիսուսի Քրիստոսի»։ զոր և ականատես եղեալ պարծի, թէ «Զսէր Յիսուս Քրիստոս աշօք իմովք տեսի»։

710 Բայց թէպէտ և այսպէս բարձրապատիւ և պայծառանշան առաքեցաւ ի Քրիստոսէ՝ տայ հնազանդութիւն և երկոտասանիցն, գրեալ Կորնթացոցն. «Զի ես ձեզ զայն նախ աւանդեցի՝ զոր և եսն ընկալայ»։ Նոյնպէս և Եբրայականացն, թէ «Մեք զիա՞րդ ապրեսցուք հեղզացեալքս յայնպիսի փրկութենէ, որ սկիզբն առ խօսելոյ ի Տեառնէ, և ի ձեռն այնոցիկ որ լուանն՝ ի մեզ հաստատեցաւ»։ Որով յայտ իսկ է, եթէ միոյ զօրութեանն շնորհք զամենեսեան լուսաւորեալ՝ առ ի վկայութիւն միոյ ճշմարտութեանն զարթուցանէին. քանզի և ասէ Պաւղոս, թէ «Ամենքին մեք զմի հոգի արբաք»։ Որով բարձրապատումս և երկնաբերձագոյնս սկսան հռչակեցուցանել զպատիւ իսկական փառաց միածնին՝ հանդերձ կանխասաց մարգարէական բարբառովքն. զոր և ասաց աստուածապատումն, թէ «Ի սկզբանէ էր Բանն, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր, և ամենայն ինչ նովաւ եղև»։ Ասէ և Ղուկաս զառաքելոցն, թէ «Ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն Բանին»։ Դարձեալ զսոյն և Յովհաննէս ասէ ի Կաթողիկէին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաքն, ընդ որ հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բանին կենաց»։

711 «Եւ առ Աստուած էր. ասէ, Բանն»։ Ասացելոյն Տեառն վրկայեաց, թէ «Հա՛յր, տո՛ւր ինձ զփառսն՝ զոր ունէի առ քեզ յառաջ քան զլինելն աշխարհի»։ Բերէ ի սոյն և Պաւղոս, թէ «Ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զէանալն հաւասար Աստուծոյ»։ Նոյնպէս և Յովհաննէս յառաքելականին իւրում, թէ «Որ էրն առ Հօր և երևեցաւ մեզ»։ «Եւ Աստուած էր, ասէ, Բանն»։ որպէս և Քրիստոս ասաց, թէ «Զոր ունի Հայր՝ ունիմ և ես»։ Դարձեալ և Յովհաննէս ի թղթին իւրում ասէ, թէ «Նա է ճշմարիտ Աստուած»։ Նոյնպէս և Պաւղոս, թէ «Յերևել փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ եղ զանձն իւր վասն մեր»։

712 Արդ՝ միով միաբանութեամբ և ինքնայօժար մերովք իսկ կամօք հասցուք մեք հաւատոց և գիտութեան Որդույն Աստուծոյ, յայր կատարեալ ի շափ հասակի կատարմանն Քրիստոսի։ Քանզի տուեալ վարդապետութիւնն Քրիստոսի առ ի բազմաց ունկնդրութիւն հայի. որով հրամանաւ զամենայն ազգս երկրի՝ ընդ անզեղ-

թե ականատես է եղել. «Տեր Հիսուս Քրիստոսին իմ աչքերով տեսա»։

710 Բայց թեպէտ և այսպէս բարձրապատիւ և պայծառանշան առաքելեց Քրիստոսից, նա հնազանդություն է հայտնում տասներկուսին, գրելով Կորնթացիներին. «Քանզի ես նախ այն ձեզ ավանդեցի, որը ես ևս ստացել էի»։ Նույնպես և Եբրայականաց [թղթում] թե «մենք ինչպե՞ս կազատվենք, եթե անտեսում ենք այնպիսի փրկությունը, որն սկիզբ առավ ասված լինելով Տիրոջ կողմից և մեզ համար հաստատվեց նրանց կողմից, որոնք լսել էին»։ Սրանով հայտնի է որ մեկ զորության շնորհներն ամենքին լուսավորեցին և նրանք ներշնչվեցին մեկ ճշմարտության վկայության համար։ Քանզի Պողոսն ասում է. «Մենք ամենքս մի հոգի ենք խմել»։ Այսպիսով բարձրապատում և երկնամերձ ձայնով սկսեցին հռչակել միածնի փառքի իսկական պատիվը, նախապես ասված մարգարեական խոսքերով հանդերձ, որը և ասաց աստվածապատումը թե «ի սկզբանէ էր Խոսքը և Աստուծո մոտ էր և Աստված էր և ամեն ինչ նրանով եղավ»։ Ասում է նաև Ղուկասն առաքյալների մասին, թե «ի սկզբանէ Խոսքին ականատես և սպասավոր եղան»։ Դարձյալ նույնը Հովհաննէսն է ասում իր կաթողիկէ [թղթում] թե՝ «Նա որ ի սկզբանէ էր, որի մասին լսեցինք, որին նայեցինք և մեր ձեռքերը շոշափեցին կենաց Խոսքը»։

711 «Եվ Աստուծո մոտ էր, ասում է, Խոսքը»։ Այս ասելով նա վկայեց Տիրոջ Խոսքը, թե «հայր տուր փառքը, որ ես ունեի քեզ հետ, նախքան աշխարհի լինելը»։ Նույնը բերում է նաև Պողոսը, թե «հափշտակություն շհամարեց Աստուծո հավասար լինելը»։ Նույնպես և Հովհաննէսն իր առաքելական [թղթում], թե «նա որ Հոր մոտ էր և մեզ երևաց»։ «Եվ Աստված էր, ասում է, Խոսքը» ինչպես Քրիստոս ևս ասաց, թե «ինչ որ Հայրն ունի, ես ևս ունեմ»։ Դարձյալ Հովհաննէսն իր թղթում ասում է թե «նա է ճշմարիտ Աստվածը»։ Նույնպես և Պողոսը թե «մեծ Աստուծո փառքի և մեր փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի երևալու ժամանակ, որն իր անձը զոհեց մեզ համար»։

712 Արդ, միաբանությամբ և մեր իսկ ինքնահօժար կամքով «հասնենք Աստուծո Որդու հավատին և գիտությանը, կատարյալ մարդ [դառնալու] և Քրիստոսի կատարելության հասակի շափն [ունենալու]»։ Քանզի Քրիստոս իր վարդապետությունը տվեց բազմաց ունկնդրության համար և այդ հրամանով երկրի ամենայն

ջական վարդապետութեամբն նուիրեաց ասելովն, թէ «Ելէ՛ք ընդ ամենայն հեթանոսս, աշակերտեցէ՛ք և մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ»:

713 Առաւել առ ի բազմացն ակնկալութեամբ կամի երևցուցանել զփառաւոր գալուստն իւր, որպէս թէ վասն երկայնամտութեան համբերողացն և յուսալից սպասելոցն գայցէ երևել: Այսպիսի ինչ է իմանալ և զառաջին գալուստն Քրիստոսի, և զէջս աստուածեղէն Հոգւոյն ի տասներորդ աւուրն ի պենտեկոստէից տօնին: Քանզի ոչ եթէ օթեվանք ինչ պիտոյ էին ծախել միածնի Որդւոյն Աստուծոյ յեւ բարձրութեանն երկնից, և կամ սուրբ Հոգւոյն՝ իջանելոյ ի ժողովս առաքելոցն, որով երկինք և երկիր լի են. այլ այնպէս կամեցաւ մարդասէրն Աստուած, որպէս թէ տասն աւուրց ակնկալութիւն առաքելոցն՝ ի վերնատունն կոչեացէ զպարգևարեր Հոգին, զմիխիթարիչն ամենեցուն: Եւ ամենայն ուրեք պատճառս ինչ ի մարդիկ հարկանէ զիրոյ բարեգործութեանն. զի վասն փոքր պատճառանաց աստի ի վեր ընծայելոց՝ անշափ բարեաց պատրաստական հատուցանող գտանիցի: Եւ զի՞նչ իսկ արդարև անշափ և անհասական քան զայն կայցէ՝ յորժամ ծագեալ յերկնից փառօք Հօր գայցէ, և առաջի ամենայն հրեշտակագունդ զօրուն զձեռանէ առեալ զիրոցն սիրելեաց՝ առ ինքն հանեալ տանիցի, յիրում իսկ աստուածեղէն բնակութեանն զանդրաւական զկեանսն միասնական վայելեցուցանիցէ:

714 Քանզի ասկնիազն Աստուած վայրակեաց բնակութեանն և կայենաւոր սահմանացն բնակութիւն Աստուածամուտ սքանչելի վասն իւրոցն սիրելեաց զարքայութիւնն յարդարէ, յորում միակեաց վայելչութիւն ամենայն արժանաւոր բանաւորացն, հոգեղինացն և մարմնականացն, առ ինքեան պատրաստեալ զետեղեցէ: Վասն որոյ և ամենափրկիչն տայր աւետիս աշակերտացն և քաջալերէր, թէ «Ուր են իցեմ՝ և դուք անդ իցէք, և յամենայն ժամ դիմ փառսըն տեսանիցէք»: Բայց միւսն ևս բարձրագոյն. «Յայնմ աւուր ծանիջիք, ասէ, թէ ես ի Հայր, և դուք յիս, և ես ի ձեզ»: Ի սոյն իսկ առնուլ պատեհագոյն է գասացեալսն, թէ «Զոր ակն ոչ ետես, և ունկրն ոչ լուաւ, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց». ասել և ընդ երանելոյն Պաղոսի, թէ «Շընորհք Քրիստոսի ի վերայ անպատում պարգևաց նորա»:

ազգերին հրավիրեց ճշմարիտ վարդապետությանը, ասելով. «Ելեք ամենայն հեթանոսների մոտ, ուսուցանեցեք ու մկրտեցեք նրանց Հօր, Որդու և սուրբ Հոգու անունով»:

713 Շատերի նկատմամբ հատուկ հոգատարությամբ նա կամեցավ իր փառավոր գալուստը տեսանելի դարձնել, թե ինչպես գալու երևալու է երկայնամիտ համբերողներին և հուսալից սպասողներին: Այսպես պետք է հասկանալ Քրիստոսի առաջին գալուստը և աստվածային Հոգու իջնելը Պենտեկոստեի տոնի տասներորդ օրը: Քանզի օթեվանք պետք չէին Աստուծո միածին Որդուն երկրնքի բարձունքները ելնելու և կամ սուրբ Հոգուն իջնելու առաքյալների ժողովին, որով երկինքն ու երկիրը լցված են: Սակայն մարդասերն Աստված այնպես կամեցավ, որ առաքյալների տասն օր սպասելուց հետո վերնատուն կանչի պարգևարեր Հոգուն, ամենքի միխիթարիչն: Ամենուրեք մարդկանց առիթներ էր ստեղծում իր բարեգործությունը ցույց տալու, որպեսզի ի վերուստ ընծայված այս փոքր առիթներով, նա անշափ բարիքների պատրաստական հատուցողը դառնա: Եվ ինչն արդարև առավել անշափելի ու անհասանելի է լինելու քան այն, երբ երկնքից ծագելով Հոր փառքով գա և բոլոր գունդագունդ հրեշտակների առջև իր սիրելիների ձեռքից բռնելով իր մոտ տանի և իր աստվածային բնակություն մեջ նրանց վայելել տա հավիտենական կյանքը:

714 Քանզի անկարոտն Աստված հաստատել է իր արքայությունը սիրեցյալների համար, որպես դրախտի մասեր, մի սքանչելի բնակարան Աստուծո մոտ, նրանց վայելքի համար, այնտեղ իր մոտ տեղավորելու և հաստատելու բոլոր արժանավոր բանական արարածներին հոգեղեններին և մարմնականներին: Որի համար ամենափրկիչը ավետիսը (Ավետարան) տվեց աշակերտներին և քաջալերեց, թե «ուր ես լինեմ, դուք ևս այնտեղ եղեք և ամենայն ժամ իմ փառքն եք տեսնելու»: Բայց մյուս առավել բարձրագույն ասացվածքը «Այն օրը դուք կձանաչեք, ասում է, թե ես Հոր մեջ եմ, դուք իմ մեջ և ես ձեր մեջ»: Սույն առթիվ առավել պատեհ է հիշել այն ասացվածքը, թե «ինչ որ աչքը չտեսավ, ականջը չսսեց և մարդու սիրտը չընկավ, Աստված պատրաստել է իր սիրելիների համար», և երանելի Պողոսի խոսքերը, թե «շնորհակալություն Քրիստոսին նրա անպատում պարգևների համար»:

715 Կատարեցաւ վարդապետութիւն սրբոյն Գրիգորի, որ շը-
նորհեցաւ նմա յԱստուծոյ՝ լուսաւորել զսիրտս խաւարեալս Հայաս-
տան աշխարհիս՝ հաւատովք և մկրտութեամբ: Եւ զամենեսեան
քրիստոսածանօթս առնէր և հաստատէր, փառաւորել զսուրբ ա-
նուանսն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

715 Վերջացավ սուրբ Գրիգորի վարդապետութիւնը, որն Աստ-
ված նրան շնորհեց լուսավորելու մեր Հայաստան աշխարհի խա-
վարյալ սրտերը հավատքով և մկրտութեամբ: Նա ամենքին քրիս-
տոսածանոթ դարձրեց և հաստատեց, որպեսզի փառավորեն Հոր,
Որդու և սուրբ Հոգու անունները:

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱԾԽԱՐՅԻՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԸՆԴ ՁԵՌՆ ԱՌՆ ՍՐԲՈՅ ՆԱՀԱՏԱԿԻ

716 ՂԹ. Արդ՝ եկա՛յք, եղբա՛րք, զօգուտն վասն հասարակաց շինութեան փութացուցուք. զի և ի ձէնջ պատուհասքդ վերացին, և լիցի ի խոռվութենէդ հասելոյ վաղվաղակի խաղաղութիւն, և ի դերնալ մոլորութեանցդ՝ դարձ փրկութեան: Այլ ես զամենայն պատգամս Աստուածութեանն կարգեցի և եղի ի լսելիս ձեր առ հասարակ, ոչ թաքուցեալ զօգուտն. ի սկզբանցն մինչև ի վախճան՝ զամենայն պատմեցաք ձեզ:

717 «Արդ՝ եկայք ամփոփեսցուք զզանձն Աստուածութեան, զի յայնմանէ պարգևեսցի ձեզ բժշկութիւն ամենեցուն: Մատուցո՛ւք զդոսա ի հանգիստ, և շինեսցուք վկայարանս ի վերայ գոցա, տաճարս աղօթից միաբանութեան, հանապազորդ խնդրել յԱստուծոյ նախ՝ զհաշտութիւն և զխաղաղութիւն աշխարհի և զողորմութիւն հաւատովք, յուսով և սիրով, և ընդ նմին զկեանս և զարքայութիւն Աստուծոյ:

718 «Զի և դուք ազատեսցիք ի ծառայութեանց անձնակամութեան գործոցն խաւարի, և զփառս լուսեղէնս Աստուածութեանն ըմբռնեսցիք, աղօթիք և բարեխօսութեամբ սոցա առ Աստուած. զի և սոքա հանգուցեն զանձինս ձեր ի տանջանաց պատուհասիցդ եկելոց, և սոքօք հաշտեսցիք ընդ Աստուծոյ: Զի Աստուածութիւնն, որ բնակեալն է ի սոսա՝ զթիացի ի ձեզ ձերովն ապաշխարութեամբ, խոստովանութեամբ, խոնարհութեամբ, հնազանդութեանն հաւատոց, և կրօնաւորեալ ձեզ պահովք, տնկել ի սիրտս և առնուլ ի միտ՝ սփռել զկամացն խորհուրդս, և արժանի լինել լուսցման մկրտութեանն սրբութեան, և սրբոց մասին ժառանգութեան՝ լուսոյ վիճակին հասանել և պարծանաց խաչին, «որ կորուսելոցն յիմարութիւն է, և ձեզ որ գտայքդ՝ իմաստութիւն և զօրութիւն և փրկութիւն Աստուծոյ»:

719 «Զորս Որդեգրութեան արժանիս արասցէ Աստուածութեանն, ջնջել զմեղս ձեր և թողուլ զպարտիս ձեր, և ընդունել զմասն

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԾԽԱՐՅԻՍ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՁ

ՍՈՒՐԲ ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՁԵՌՔՈՎ

716 ՂԹ. «Արդ, եկեք եղբայրներ, հասարակաց շինութեան գործը արագացնենք, որ ձեզանից էլ այդ պատուհասները վերանան և ձեզ հասած խոռվութեանը անմիջապէս խաղաղութիւն հաշորդի, իսկ ձեզ գերող մոլորութիւններէց՝ փրկութեան դարձ լինի: Ահա ես աստժու բոլոր պատգամները կարգեցի ու առհասարակ ձեր լսելիքին մոտեցրի՝ յթաքցնելով օգուտը՝ սկզբից մինչև վերջ ամեն ինչ պատմեցի ձեզ:

717 Եկեք ամփոփենք աստվածային զանձը, որպէսզի նա ձեզ բոլորիդ բժշկութիւն պարգևի: Խաղաղութեան հասցնենք նրանց [նահատակներին] և նրանց վրա շինենք մատուռներ, միաբանութեան աղօթքի տաճարներ, շարունակ խնդրելով Աստծուց նախ հաշտութիւն, խաղաղութիւն և ողորմութիւն աշխարհին՝ հավատքով, հուշով ու սիրով և դրա հետ մեկտեղ նաև կյանք ու Աստծու արքայութիւն:

718 Որպէսզի դուք ևս ազատվեք խավարի ամբարտաւան գործերի ծառայութիւնից և Աստծու լուսեղէն փառքն ստանաք՝ սրբանց աղօթքով ու բարեխօսութեամբ առ Աստված, որ սրանք էլ ձեր անձերը հանգստացնեն ձեզ վրա հասած պատուհասներից և տանջանքներից և սրանց միջոցով հաշտվեք Աստծու հետ: Սրանց մեջ բնակված աստվածութիւնը կզթա ձեզ վրա, եթէ խոստովանութեամբ, խոնարհութեամբ, հավատքի հնազանդութեամբ և պասով (պահք) ճզնելով հաստատեք ձեր սրտերում ու մտադրված լինեք՝ հրաժարվել ձեր կամքի խորհուրդներից, արժանի լինել սուրբ մկրտութեան լվացմանը և մասնակից դառնալ այս սրբերի ժառանգութեանը՝ հասնելով լույսի բախտին ու խաչի պարծանքին «որը կորցրնողների համար հիմարութիւն է և ձեզ, որ գտաք՝ իմաստութիւն է, զօրութիւն և Աստծու փրկութիւն»:

719 Ձեզ արժանի կանի Յաստուն որդեգրվելու, ջնջելու ձեր մեղքերը, պարտքերը ներելու և ընդունելու ձեզ մոտ եղած սրբերի

պսակի սրբոցս որ առ ձեզս են: Զի և դուք լիջիք փառաւորիչք Աստուածութեան, դասուց փառաւորչացն հաղորդեալք ի կցորդութիւն օրհնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և արժանի լիջիք դուք զխորհուրդն Աստուածութեանն առնուլ: Զի լուացեալ իցէք յաղտոյն սատանայի, և նա ձերոց ոտիցն զարշապարաց կոխան լիցի: Եւ դուք մըտեալք և հաղորդեալք իցէք ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն, ուտել զմիս ճշմարիտ գառին Որդւոյն Աստուծոյ, և ըմպել զարիւն նորա: Եւ կցորդ իցէք շարժարանացն Աստուծոյ, և հաղորդ փառացն, և լինիջիք ի մի ոգի և ի նա կցորդիցիք մարմնով և արեամբ նորա:

720 «Եւ վկայքս այս լինիցին ձեզ ողորմութեամբ նորա բերդ ամուր և աշտարակ հղօր ամրութեան և վերակացուք բարեխօսութեամբ, հեղմամբ արեանն քաջացեալք, նահատակութեամբն իւրեանց զձեզ առեալ առ Աստուած մատուցանիցեն. որ շահեալք զձեզ՝ դիրեանց նահատակութեանն մարտին ցուցին ձեզ զյաղթող զօրութիւնն:

721 «Եւ զի այսօր ընդ երեկս է՝ երթա՛յք ի հանգիստ քնոյ, խաղաղութեամբ ննջեցէք, և ի վաղուէ հետէ փոյթ լիցի ձեզ շինել զյարկս հանգստոցաց: Զի և սոքա փոխարէն ընդ հողեղէն յարկացն զոր սոցայն շինիցէք աստ՝ պատրաստեցեն ձեզ յարկս լուսեղէնս յարքայութեանն երկնից. որում ակն ունիմք հասանել բարեխօսութեամբ սրբոցս, ի նոյն ժողով միաբանութեան յարքայութեանն Քրիստոսի: Զի նորա են փառք և զօրութիւն և պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»:

722 Ճ. Եւ զայս ասացեալ՝ արձակեաց զամբոխն. բայց թագաւորն և մեծամեծքն ոչ երբեք մեկնէին ի նմանէ, զի հարուածեալք էին և ահաբեկեալք. և զցայգ և զցերեկ կային առ նմա, և օթևվանք նոցա առ նմա լինէին ի մէջ այգւոյն, առ դուրս հնձանին. զզեցեալ բուրձ և նստեալ ի վերայ մոխրոյ, և պահեալ լինէին պահս աւուրս վաթսուն և վեց: Եւ այսպէս երանելին Գրիգորիոս անհանգիստ և անզաղար զցայգ և զցերեկ ոչ դադարէր երբեք աւուրս վաթսուն և հինգ, խօսել, խրատել և ուսուցանել և հաստատել: Իբրև իմաստուն բժիշկ գտանել ջանայր զդեղն օգտութեան. զի նոքա մատուցեն առ նա զանձինս իբրև զհիւանդացեալս, և նա իբրև զճարտարապետ բժշկեսցէ զանձինս նոցա Աւետարանաւն Քրիստոսի:

723 Համօրէն տեղեկացուցեալ խելամտեցուցանէր. ոչ եթէ ծայրաքաղ ինչ արարեալ օղաբանս կամ սրավարս խօսեցաւ, ալ յստակապատում արարեալ ուսուցանէր ամենեցուն. ի սկզբանց

պսակի մի մասը, որպեսզի դուք ևս Աստուած փառավորիչներ դանաք, փառավորիչների դասից հաղորդակից լինեք կցորդութեան, սուրբ Հոգու օրհնութեամբ և արժանի լինեք աստվածութեան խորհուրդը ըմբռնելու: Կվացվեք սատանայի աղտից, և թող նա ձեր ոտքի գարշապարին կոխան լինի. մտնելով և հաղորդակից դանաւելով Աստուած սիրո հարսանիքին, ուտեք Աստուած որդու ճշմարիտ գառան միսը և ըմպեք նրա արյունը: Մասնակից դանաք Աստուած շարժարաններին ու փառքին, հաղորդակից և մեկ հոգի դանաք ու նրան կցորդ լինեք նրա մարմնով ու արյամբ:

720 Թող այս նահատակները, նրա ողորմութեամբ, ձեզ համար ամուր բերդ լինեն, ամրութեան հղօր աշտարակ և բարեխօսութեամբ՝ վերակացուներ, որոնք քաջաբար արյուն թափելով իրենց նահատակութեամբ ձեզ տանելով կմտեցնեն Աստուծուն, քանզի նըրանք ձեզ պահելով ցույց տվին իրենց նահատակութեան պայքարի հաղթող զօրութեամբ:

721 Եվ որովհետև այսօր արդեն երեկո է, գնացեք հանգիստ քնելու, խաղաղութեամբ ննջեցեք ու վաղվանից թող ձեր հոգսը լինի նրանց հանգստարանների կառուցվածքները շինելու: Որպեսզի սրանք էլ ձեր այստեղ շինած հողեղեն հարկերի փոխարեն երկնքի արքայութեան մեջ ձեզ համար լուսեղեն հարկեր պատրաստեն, որին ակնկալում ենք հասնել սրբերի բարեխոսութեամբ, Քրիստոսի արքայութեան մեջ միաբանութեան ժողովին: Քանզի նրան են պատկանում փառքը զօրութեամբն ու պատիվը հավիտյանս հավիտենից ամեն»:

722 Ճ. Այս ասելով արձակեց ամբոխը, բայց թագավորն ու մեծամեծները նրա մոտից երբեք չմեկնեցին, քանզի հարված էին ստացել ու ահաբեկվել: Գիշեր-ցերեկ նրա շուրջն էին և օթևանում էին նրա մոտ այգու մեջ, հնձանի դանաք. բուրձ էին հագել և մոխրի վրա նստած վաթսունվեց օր պաս էին պահում: Այսպես երանելի Գրիգորը վաթսունհինգ օր, գիշեր-ցերեկ, անհանգիստ ու անզաղար խոսում էր, խրատում, ուսուցանում ու հաստատում: Իբրև իմաստուն բժիշկ ջանում էր օգնութեան դեղ գտնել, որպեսզի նըրանք, հիվանդի նման, իրենց անձը մատուցեն, իսկ նա, իբրև ճարտարապետ, նրանց բժշկի Քրիստոսի Ավետարանով:

723 Ամենքին տեղյակ, խելամուտ էր դարձնում և ոչ թե կցկրտուր, փուլ կամ անճիշտ խոսքեր էր ասում, ալ հստակ կերպով ուսուցանում էր՝ սկսելով հենց սկզբից՝ աշխարհ քննող, աշխար-

անտի սկիզբն արարեալ, յաշխարհահամար յաշխարհապատում արարչութենէ անտի, մինչև ի բուն սրբոցն պատգամախօսացն Աստուծոյ, ամենեցուն իւրաքանչիւր գործոց առաքինութեան և հոգեպատում պատգամացն ընդելս և ծանօթս կացուցանէր:

724 Եւ զարանցն աստուածասիրաց ըստ քրիստոսաւանդ հրահանգելոցն ի ճշմարտութեան, զայր իւրաքանչիւր աստուածամտիկէնօք և վաստակաւոր հոգևոր վարուք իւրովք, հանդերձ վկայութեամբ զմիտքի նոցանէ առանձինն յականէ յանուանէ ծանուցանէր. և նոցին յԱստուծոյ ասացելովքն՝ կարգեալս և յարմարեալս ընծայեցուցանէր զամենայն ասացեալ զպատգամսն Հոգւոյն սրբոյ, և ըստ նմին զմեկնութիւն նորուն հանդերձեալ զրեաց նորին զօրութեամբն:

725 Իսկ նոքա ժողովեալք կուտեալք հասեալք անթիւ մարդկանն, զմիմեամբք դուրսեալ՝ խնճոյս կացուցանէին՝ ունկնդրութեան վարդապետութեանն մատուցանել զլսելիս. բազմութիւնք անհունք անշափութեամբք, անհնարին շատութեամբ ժողովեալք ի հոշակէն, տեսանել և լսել զանպայման սքանչելիս Աստուածութեանն: Ժողովեալք յիւրաքանչիւր դաւառաց արք և կանայք և մանկատի, ահարեկեալք յահէն զօրութեանց արարչութեանն, լինէին հնազանդեալք և ունէին զհաւատս: Ծեպէին առ ի տեսիլ ցուցական սրբանչելեացն, մտերմութեամբ հասեալք լինէին օգտակար խրատուն կենսաբեր քարոզութեանն բանին կենաց աւետեաց Աւետարանին: Զամենայն յանձն առեալ՝ թագաւորն և իշխանքն փութալին առնել զի՛նչ և հրամայիցէ:

726 ԾԱ. Արդ՝ ի ընդ վաթսնորորդի վեցերորդի աւուրն, ընդ այգուն առաւօտանալն, մատուցեալ իշխանքն թագաւորան և նախարարօքն և խառնիճաղանճ ամբոխին հանդերձ, նա և կանանւոյն ժողովեալ մատաղ մանկտովն անմեղօք, երամ երամ և դասադասեալք անկանէին առաջի սրբոյն Գրիգորի, աղաչէին և խընդրէին զբժշկութիւն գտանել հարուածոցն պատուհասին հասելոյ. քանզի հարեալք էին բարկութեան զաւազանան յարդար դատաստանէն:

727 Մանաւանդ թագաւորն, զի էր նա փոխեալ ի կերպարանս աղբեայոյ խողաց. քանզի թաւացեալ էին առ հասարակ ամենայն մարմինքն, և ընդ անդամս ոսկերացն բուսեալ էր խողանաստե իբրև զմեծամեծ վարազաց վայրենեաց. և եղնգունք ծայրից մատանց ոտիցն և ձեռացն կճղակացեալք էին իբրև զգետնաբիր և զարմատակեր կճացն: Նա և պատկեր երեսացին դիմացն շրջեալ էր ի պատկեր և ի կնճիթ գոճանացն յեղեգան բնակելոց. իբրև յիւրոց

հասպատում արարչից, մինչև Աստծու բուն սուրբ պատգամախօսաները, ամենքին ընտելացնելով և ծանոթացնելով առաքինի գործերին ու հոգեպատում պատգամներին:

724 Իսկ աստվածասեր այրերին, որոնք Քրիստոսի ավանդանքն էին քարոզել ճշմարտութեամբ, յուրաքանչյուրին իր աստվածամուխ կյանքով ու վաստակասեր հոգևոր վարքով, վկայութեամբ հանդերձ, ամեն մեկին հականե հանվանե ծանոթացնում էր: Եվ նրանց հաղորդում էր Աստծու խոսքերով կարգավորված ու հարմարեցված սուրբ Հոգու ասած բոլոր պատգամները, նույնպես էլ մեկնությունը գրում էր նրա զորութեամբ:

725 Իսկ նրանք՝ հավաքված, կուտակված անթիվ մարդիկ, իբրար վրա դիզվելով, հանդեսի էին եկել իրենց ականջները վարդապետութեան ունկնդրությունը տրամադրելու, անհուն, անշափ բազմություն անասելի շատութեամբ հավաքվել էր, նրա հոշակի պատճառով, տեսնելու ու լսելու Աստծու արտակարգ հրաշքները: Բոլոր գավառներից հավաքված այրեր, կանայք ու մանուկներ, Արարչի զորությունից ահաբեկված, հնազանդվում էին և հավատում: Աճապարում էին տեսնելու ցուցադրված հրաշքները և սիրով վերահասու լինում Ավետարանի կենաց խոսքի կենսաբեր քարոզության օգտակար խրատներին: Ամեն ինչ հանձն առնելով, թագավորն ու իշխանները շտապում էին կատարել ինչ որ նա հրամայեր:

726 ԾԱ. Արդ՝ երբ լրացավ վաթսունվեցերորդ օրը, և առավոտյան այգը բացվեց, մոտեցան իշխանները, թագավորի նախարարներն ու խառնիճաղանջ ամբոխի հետ մեկտեղ, ինչպես նաև կանայք՝ մատաղ, անմեղ մանուկներով, հավաքված, երամ-երամ, խմբավորված՝ ընկնելով սուրբ Գրիգորի առջև, աղաչում էին ու խնդրում հասած պատուհասի հարվածներից բժշկություն գտնել, քանզի զարնված էին արդար դատաստանի բարկության գավազանով:

727 Մանավանդ թագավորը՝ աղբ որոնող խոզերի կերպարանք էր ստացել, քանզի ամբողջ մարմինը մազոտվել էր, և մարմնի բոլոր մասերի վրա խոզի մազ էր բուսել վայրի խոշոր վարազների նման, իսկ ոտքերի ու ձեռքերի մատների ծայրի եղունգները կրճղակացել էին գետին փորոզ և արմատակեր վարազի նման: Նրա նրեսի տեսքը նմանվել էր եղեգնուտում բնակվող զազանների պատկերին ու կնճիթին: Գաղանամիտ բնութեամբ ու վարքով՝ թագավորական բարձր շուրից ընկած, շրջում էր անբան, խոտակեր գա-

ի գազանամիտ բարուցն բնութենէ և ի վարուց՝ ի թագաւորութեանն շքոյ սաստկութենէ անկեալ, շրջեալ ի տեսիլ նմանութեան անասուն խոտակեր գազանաց. և շրջէր ի մէջ գազանացն ի ներքս յեղեգանն, կորուսեալ ի միջոյ մարդկանէ:

728 Իսկ իբրև եկն եհաս ելեալ ի բանդէ վիրապին խոստովանողն Քրիստոսի Գրիգորիոս, հասանէր ի տեղի վկայելոցն՝ իբրև ի տեսչութենէն Աստուծոյ ի մի վայր ամենեքեան ժողովեալ՝ այսամտեալք ամենեքին, ի տեղին հասեալք յայտնեցան: Եւ թագաւորն խոզացեալ՝ մեծաձայն ճչէր, կանչէր, խանչէր բոհոհելով, փրփրացեալ, ղեղացեալ, կնճթակերպ երեսօքն, լեալ ի նմանութիւն շորքոտանոյ, ընթացեալ յեղեգնարնակ երամէ գազանացն ի միջոյ՝ հասանէր յայն տեղի:

729 Իսկ երանելին Գրիգորիոս յաղօթս կացեալ՝ խնդրէր յամենապարզէն Աստուծոյ առ մի նուագ՝ ոչ ղկերպարանացն հարուածելոց առողջութիւն, այլ զմտացն ունկնդրութիւն վարդապետութեանն, զգաստանալ, առնուլ ի միտ զասացեալսն Աստուծոյ պատգամացն: Եւ լեալ բժշկութիւն այսչափ միայն— քաջ լսել և ի միտ առնուլ և համարձակ խօսել: Եւ մինչև ի վաթսուն և ի վեցօրն զաւուրս վարդապետութեանն՝ ի նոյն կայր կերպարանս, ձորձապատեալ, պատատեալ, ի մէջ բազմամբոխ աշխարհածողով հրբապարակացն կուտակելոց մարդկանն:

730 Իբրև սկսան թաւալել անկանել առաջի նորա և խնդրել բժշկութիւն,— քանզի թագաւորն զատեալ էր կերպարանօքն ի մարդկային բնութենէ ձաղաժանակ տեսլեամբն, բայց միայն ի բանիմաստ խօսարանացն և ի լսելոյն.— Իսկ նա յետ աղաչանացն տուեալ պատասխանի ասէ ցնոսա, եթէ «Եւ ես ընդ ձեզ իբրև զմի ի ձէնջ խնդրեցից զձեր օգուտն, և դուք սրտի մտօք խնդրեցէ՞ք զձեր բժշկութիւնն, քանզի մարդասէր Աստուածութիւնն ողորմեսցի ձեզ» Բայց փութացարո՛ք շինեցէ՛ք զվկայարանսն, զի հանգուցուք զվրկայսս Աստուծոյ, զի և սոքա զձեզ հանգուցեան ի տանջանաց պատուհասիցդ. և ապրեսցիք յահագին և ի դառն պատրաստեալ հանդերձեալ խոստացեալ դատաստանացն, և արժանի լիջիք արքայութեանն Քրիստոսի»: Իսկ նոցա խնդրեալ, զի փութով հրամայեսցէ, որպէս և կամիցի զի՛նչ և կամիցի առնել: Իսկ նորա տեսիլ պատմեալ նոցա՝ ասէ.—

731 ԸՔ. Արդ՝ եկա՛յք պատմեսցուք ձեզ, եղբա՛րք, զցուցական սիրոյն արարչութեան առ ձեզ, որ ինձ երևեցաւ ահաւորութիւն տեսլեանն. Աստուածութեանն խոնարհեալ առ սուրբ վկայս իւր, և զսոսա յանհամեմատն բարձրութիւն, յանպատումսն վերացուցեալ,

զաննեքի կերպարանքով և գազանների հետ թափառում եղեգնուտի ներսում՝ մեկուսացած մարդկանցից:

728 Իսկ երբ եկավ վիրապի բանտից ելած, Քրիստոսի խոստովանող Գրիգորը (Գրիգորիոս) և հասավ նահատակների տեղը, աստվածային կարգադրութեամբ բոլոր դիվահարները ի մի հավաքվելով այդ տեղում հայտնվեցին: Թագավորը խոզացած, բարձրաձայն ճչում էր, կանչում, խոզի նման ճղճղում և փրփրած, կատաղած կնճթակերպ երեսով, շորքոտանու նման դարձած, եղեգնաբնակ գազանների երամի մեջ ընթանալով այդ տեղը հասավ:

729 Իսկ երանելի Գրիգորը աղոթքի կանգնելով առաջին անգամ խնդրում էր ամենապարզև Աստծուց ոչ թե ղվահարների կերպարանքին առողջություն, այլ մտքերին՝ ցանկություն վարդապետությունն ունկնդրելու, զգաստանալու և ի միտ առնելու Աստծու ասած պատգամները: Միայն այսչափ բժշկություն ստացան՝ քաջ լսելու, հասկանալու և համարձակ խոսելու: Մինչև վարդապետության վաթսունվեց օրերը [թագավորը] նույն կերպարանքն ուներ՝ ձորձապատ, փաթաթված, հրապարակներում կուտակված մարդկանց բազմամբոխ աշխարհածողովի մեջ:

730 Երբ սկսեցին նրա առջև թավալվել, ընկնել և բժշկություն խնդրել, քանզի թագավորը արտաքինով մարդկային տեսքից հեռացած էր և խայտառակ կերպարանք ուներ՝ պահպանելով միայն բանիմաստ խոսքի և լսելու [ունակությունը], ապա նա աղաչանքներից հետո պատասխան տվեց՝ ասելով՝ թե «ես էլ ձեզ հետ, որպես ձեզանից մեկը, ձեր օգուտը կխնդրեմ և դուք սրտանց խնդրեցեք ձեր բժշկությունը, քանզի մարդասերն Աստված կողորմի ձեզ: Բայց փութացեք, շինեցեք վկայարանները, որ Աստծու նահատակներին հանգստություն տաք, որպեսզի նրանք էլ ձեզ փրկեն պատուհասների տանջանքներից և ազատվեք պատրաստված սարսափելի ու դառն հանդերձալ խոստացյալ դատաստանից և արժանի լինեք Քրիստոսի արքայությանը»: Նրանք խնդրեցին, որ իսկույն հրամայի անել՝ ինչպես և ինչ կկամենա: Իսկ նա պատմեց նրանց իր տեսիլը՝ ասելով.

731 ԸՔ. «Արդ՝ եկեք պատմեմ ձեզ, եղբայրներ, Արարչի ձեր նկատմամբ ունեցած սիրո ապացույցը, որն ինձ երևաց ահավոր տեսիլքով: [Տեսա] Աստծու իջնելը իր սուրբ նահատակների մոտ և սրանց անհամեմատ բարձրանալը, անպատում վերացումը երկրնքի արքայության անզուգականության մեջ: Նա հայտնեց ինձ

յան զուգականութիւն արքայութեան երկնից: Արդ՝ զլինելոցն ընդ ձեզ զկեցուցարքեր տուլութիւնն զոր շնորհելոց է՝ յայտնեաց ինձ, և երեւալ ինձ տեսիլ աստուածակերպ սքանչելի անպատում, զորոյ փոքր ի շատէ առի զհանգամանսն:

732 Արդ՝ ի հասարակել զիշերիս այսմիկ, զի խոնջեալ զուր ի բուն լեալ էիք ի ծանրութենէ աշխատութեան ի տքնութենէ այտի, և ես զեռ ի զարթման հարեալ էի և մտախորհ կայի վասն յանկարծահաս զիպելոյ անքնին սքանչելեացս ողորմութեան Աստուածութեանն այց առնելոյ ձեզ, արկանելոյ զձեզ ի բովս խրատու հանճարագիտութեան աստուածագէտ վարդապետութեանն: Զմտաւ ածէի և զսէր վկայիցն առ իւրեանց սիրեցեալ արարչութիւնն, և զփոխարէն զարձուածսն անպատումսն պատրաստեալս նոցա, թէ ո՞ր պիտիք իցեն:

733 Յանկարծակի եզև ձայն սաստկութեան, բոմբիւն արոտման, ահաւոր թնդիւն, իբրև զձայն եռանդան կուտակելոյ ծովու ալեաց խոռվութեան: Եւ բացաւ խորանաշէն յարկն հաստատութեան երկնից, և իջեալ այր մի ի կերպարանս լուսոյ. կոչեաց զանուն իմ և ասէ. Գրիգորիէ. և իմ նաչեցեալ տեսի զկերպարանս նորա, և զարհուրեալ զողացեալ յերկիր կործանեցայ: Եւ ասէ ցիս. Նայնաց դու ի վեր, և տես զսքանչելիս զոր ցուցանեմ քեզ:

734 Եւ իմ նաչեցեալ՝ տեսի բացեալ զհաստատութիւն երկնից, և զչորսն որ ի վերայ նորա՝ ըստ հաստատութեանն պատանելոյ, զի ըստ նմանութեան ձորոց իբրև զկատարս լեռանց՝ յայս կոյս յայն կոյս բաժանեալ զիղեալ կային անբաւութիւնք անկշռելութեան ական տեսանելոյ: Եւ լոյսն հոսեալ վերուստ ի վայր մինչև յերկիր հասանէր. և ընդ լուսոյն՝ զօրք անշափք լուսեղէնք երկթեանք ի տեսիլ մարդկան, և թևքն իբրև զհուր: Եւ ըստ նմանութեան մանրամաղ փոշոյն հիւղէի, որ ի ժամանակս արեգակնակէզ զարնանուոյն ըստ պատուհանացն կամ լոյսանցոյց երզոցն ի շողսն խաղասցէ բազմութիւն մանրամաղ փոշոյն, նոյնպէս և զօրքն ընդ լուսոյն լցին զառ ի ստորև ամենայն, և առաջն ցոկեալ յառիջանելն լուսոյն, և զօրքն ընդ նմին:

735 Եւ մի ահաւոր տեսիլ մարդոյ բարձր և ահեղ, որ զառաջն ունէր և զէջսն ի վերուստ մինչև ի խոնարհ առաջապահ յառաջեալ, և ի ձեռինն իւրում ուռն մի մեծ ոսկի. և այն ամենայն զհետ խաղացեալ գայր: Եւ ինքն սլացեալ խոյացեալ գայր՝ ըստ նմանութեան արագաթև արծուոյ. և եկն էջ եհաս մինչև մօտ ի յատակս

գալիք կենսաբեր պարզեր, որը շնորհվելու է ձեզ, և ինձ աստվածակերպ սքանչելի անպատում տեսիլք երևաց, որը փոքր ի շատե հանգամանալից կպատմեմ.

732 Այս գիշերվա կեսին, երբ դուք աշխատութեան ծանրութունից ու տքնութունից խոնջացած քուն էիք մտել, ես դեռ արթուն էի մնացել ու մտախորհ էի աստվածային ողորմության անքնին հրաշքների հանկարծակի կատարվելու, նրա այցի և ձեզ աստվածագետ վարդապետության իմաստուն խրատների բովի մեջ ներդրավելու մասին: Մտածում էի նաև նահատակների իրենց սիրեցյալ Արարիչի հանդեպ ունեցած սիրո մասին և նրանց համար փոխարենը պատրաստված անպատում հատուցումը և թե ինչպիսին է դա լինելու:

733 Հանկարծակի սաստիկ ձայն եղավ, որոտման բոմբյուն, ահավոր թնդյուն, ծովի խոռվյալ ալիքների սաստիկ ձայնի նման: Բացվեց երկնքի հաստատության խորանաշէն ծածկը, և իջավ մի այր լույսի կերպարանքով, կանչեց իմ անունը ու ասաց. «Գրիգոր»։ Նայեցի, տեսա նրա կերպարանքը և զարհուրած դողալով գետին ընկա: Ասաց ինձ. «Դու վեր նայիր և տես հրաշքները, որ քեզ ցույց եմ տալու»:

734 Եվ ես նայելով տեսա երկնքի հաստատութունը բացված ու նրա վրայի ջրերը, նույն ձևով ճեղքված ձորերի ու լեռների կատարների նման այս ու այն կողմ բաժանված, զիզված էին աչքի տեսողության համար անբավ ու անկշռելի: Իսկ լույսը հոսելով՝ վերևից ներքև մինչև երկիր էր հասնում և լույսի մեջ տեսա մարդկային կերպարանքով, լուսեղեն, երկթև անշափք զորք՝ թևերը կրակի նման: Մանր փոշու հյուլեի նմանութեամբ, որ արեգակնակեզ զարնան ժամանակ պատուհանների կամ երդիկների լուսանցույցի վրա շողերի մեջ խաղում է, նույնպես և լուսեղեն զորքը լցրեց ամբողջ երկիրը, իսկ իջնող լույսը առաջը ցցվեց զորքի հետ մեկտեղ:

735 [Տեսա] մարդկային մի ահավոր կերպարանք, բարձր ու ահեղ, որն առջևից էր ընթանում և վերևից մինչև ներքև վայրէջքի առաջապահն էր, ձեռքին ուներ ոսկե մի մեծ կռան, և բոլորը նրա ետևից էին գալիս: Ինքը գալիս էր սլանալով, խոյանալով արագաթուխ արծվի նման ու իջավ հասավ մինչև երկրի հատակը, քաղաքի մեջտեղը, խփեց լայնատարած գետինն և մեծ ու անշափթն ղյուններ հնչեցին անդունդների սանդարամետից (դժոխք): Ամ-

երկրիս, ի շինամէջ քաղաքին, և բաղխեաց զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն, և մեծ և անշափ զրնդիւնքն հնչեցին ի սանդարամետս անդնոց. և ամենայն երկիր յերևելիս, յական տեսանելեաց բաւելոյ, հարթ հաւասար դաշտաձև յատակեցաւ:

736 Եւ տեսանէի ի մէջ քաղաքիս, մօտ յապարանսն արքունի, յարսխաձև ճախարակաձև խարիսխ ոսկի, մեծութեամբ իբրև զմեծ մի բլուր, և ի վերայ նորա սիւն մի հրեղէն բարձր մինչև յոյժ, և ի վերայ նորա թակազազ մի ամպեայ, և խաշն լուսոյ ի վերայ նորա:

737 Եւ նայեցայ, և տեսանեմ ալլ խարիսխս երիս. մի՛ ի տեղւոցն ուր վկայեաց սուրբն Գայիանէ երկուք ընկերօքն. և մի՛ ի տեղւոցն ուր վկայեաց սուրբն Հովիսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն, և մի՛ ի տեղւոց հնձանին: Եւ այն խարիսխք՝ կարմիրք էին ի գոյն արեան, և սիւնք ամպեղէնք, և խոյակք հրեղէնք. և ի վերայ սեանցն երից խաշք լուսեղէնք ըստ նմանութեան տեառնանման խաշին. և այս սեանց խաշքն հաւասարք էին այնր լուսեղէն սեանն թակազաղի, զի նա բարձր էր քան զնոսա: Եւ ի շորեցունց սեանցն ի վերայ խաշիցն կամարք զարմանատեսք ի միմեանս կապեցան. և ի վերայ այնորիկ տեսի զմրեթաձև խորանարդ ամպեղէն շինուած աստուածակերտ զարմանալի: Եւ ի ներքոյ խորանին ի վերայ կամարացն տեսի զսուրբ վկայսս զայսոսիկ զերեսուն և զեօթն, իբրև ի լուսաւոր կերպարանս սպիտակութեան հանդերձանօք, զոր ոչ բաւեմ պատմել:

738 Եւ ի կատար շինուածոյն տեսանէի աթոռ զարմանալի աստուածակերտ սքանչելի հրեղէն, և զխաշն տէրունական ի վերայ նորա. զորով փարեալ լոյսն համատարած՝ խառնեցաւ ընդ ճառագայթս խաշին, և մածեալ ի նոյն միացաւ. և սիւն գործեաց լոյսն շողացեալ, և ծագեաց ի մէջ ներքին սեանցն խարսխաց:

739 Եւ բղխեաց աղբիւր յորդաբուղիս, և հոսեցաւ ծաւալեցաւ ընդ դաշտս ամենայն, և ելից առ հասարակ՝ որչափ ական բաւեաց: Եւ եղև ծով լի և կապուտակագոյն, և երկնագոյն երևեցան դաշտք առ հասարակ: Եւ տեսի բազմութիւն հրեղէն սեղանոց անշափ բազմութեամբ. և սիւն մի մի առ սեղան, և խաշ մի մի ի վերայ նորա. և իբրև զաստեղս բազմութեամբ՝ այնպիսի երևեալք և անշափ փայլեալք:

740 Եւ տեսի հօտս անթիւս այծեաց ի գոյն սևութեան, որք անցեալք ընդ ջուրն՝ յօդիս դարձան. և զգոյնս փրեանց ի կերպարանս սպիտակութեան շրջեցին, և լուսակիզն ասրն փայլէր առ հա-

բողջ երևացող երկիրը, աչքին տեսանելի լինելու շափ, հարթ հավասար դաշտաձև տափակացավ:

736 Եվ տեսա քաղաքի մեջ, արքունի ապարանքի մոտ, ճախարակաձև ոսկե խարիսխ, խոշոր բլրի մեծութեամբ և նրա վրա հույժ բարձր հրեղեն սյուն, իսկ վրան ամպե խոյակ լուսեղեն խաշով:

737 Նայեցի ու տեսա երեք ալլ խարիսխներ. մեկը այն տեղում, ուր նահատակվեց սուրբ Գայանեն երկու ընկերների հետ, մեկը այն տեղում, ուր սուրբ Հովիսիմեն նահատակվեց երեսուներկու ընկերների հետ և մեկը՝ հնձանի տեղում: Այդ խարիսխները կարմիր էին արյան գույնով, սյուններն ամպեղեն էին և խոյակները՝ հրեղեն: Երեք սյունների վրա կային լուսեղեն խաշեր, տերունական խաշի նմանությամբ և այս սյունների խաշերը նման էին այն լուսեղեն սյունի խոյակին, որը նրանցից բարձր էր: Չորս սյունների խաշերի վրա զարմանատես կամարներ միմյանց կապվեցին և դրա վրա գմբեթաձև խորանարդ ու աստվածակերտ, զարմանալի ամպեղեն շինվածք տեսա: Խորանից ներքև կամարների վրա տեսա այս երեսուցյոթ սուրբ վկաներին սպիտակ հանդերձների լուսավոր կերպարանքով, որն անկարող եմ պատմել:

738 Երևալովի կատարին տեսա զարմանալի, աստվածակերտ, սքանչելի, հրեղեն աթոռ և նրա վրա կար տերունական խաշը: Համատարած լույսը նրան պարուրելով խառնվեց խաշի ճառագայթներին և կպչելով միաձուլվեց: Շողացող լույսը սյուն դառնալով ցայտեց խարիսխների ներքին սյունների մեջ:

739 Եվ հորդաբուխ աղբուր բխեց, հոսեց, ծավալվեց բոլոր դաշտերում ու ամեն ինչ լցրեց, որչափ աչքը տեսնում էր: Եղավ լի ու կապուտակագույն ծով, և դաշտերն առհասարակ երկնագույն երևացին: Տեսա հրեղեն սեղաններ, անշափ բազմութեամբ և ամեն մի սեղանի վրա, մեկական սյուն՝ վրան մեկական խաշով, որոնք իբրև աստղերի բազմություն երևացին և անշափ փայլեցին:

740 Տեսա սև գույնի այծերի անթիվ հոտեր, որոնք ջուրն անցնելով ոչխարներ դարձան, իրենց գույնը սպիտակության փոխվեց և ոչխարի լուսեղեն բուրդը առհասարակ փայլում էր, ու նրա ճառագայթները փայլատակում էին: Մինչդեռ նորից նայում էի, հոտերը հանկարծակի ծնվեցին ու բազմացան, ծնունդներն ամեն կողմ լցրին, և ծնված գառները ամենքը լուսագեղմ էին: Հանկարծ ալլ ծնունդներ շատացան, բազմացան, և կեսն ընկնելով գետի մեջ ջրի

սարակ, մինչև ճառագայթը հատանէին ի նոցանէն: Եւ մինչ դեռ նայէի ևս՝ յանկարծակի ծնան հօտքն և բազմացան, և ծնունդքն լցին զվայրսն. և ծնեալ գառինքն ամենայն լուսակիզն՝ էին: Իսկ յանկարծ այլ ծնունդք յաճախեցին բազմացան, և կէսքն անկեալ ելին յայնկոյս ջրոյն: Եւ գառինքն զայլք եղեն թուրք, և յարձակեցան ելին ի մէջ հօտիցն, և սկսան կոտորել, և եղեն արեան ճապաղիք: Եւ մինչ դեռ նայէի՝ և տեսի, և բուսան թևք հօտիցն, և եղեն թևաւորք, և վերացան խառնեցան ի զօրս լուսեղէնս: Եւ յարեալ հեղեղ հրեղէն, և արկեալ տարաւ զգայլսն:

741 Եւ ես նայեցեալ զարմացեալ կայի: Եւ այրն, որ յառաջնումն կարդաց զանուն իմ և ցուցանէր ինձ՝ ասէ ցիս, թէ «Այր դու, զի՞ կաս զարմացեալ, և ո՞չ ի միտ առնուս զմեծամեծս Աստուծոյ»: Եւ ես ասեմ. «Ո՞րպէս, Տէր»: Եւ ասէ ցիս. «Տեսիլ ցուցաւ քեզ այս՝ զի ի միտ առցես: Զի բացեալ են աւաղիկ երկինք՝ գիտեա՞ զի բացեալ են դրունք մարդասիրութեանն Քրիստոսի առ իւր արարածս: Եւ ձայն բարբառոյ որոտմանն, գիտեա՞ զի իջանէ անձրև ողորմութեանն և զթութեանն Աստուծոյ: Բացեալ են աւանիկ դրունք երկնից, բացան և ջուրքն որ ի վերայ նորա, զի մի՞ արգել լիցի այսմ աշխարհի մարդկան՝ ելանել ի վեր: Զի սուրբ վկայքս այս որ աստ վկայեցին՝ հիւսիսական կողմանցս ճանապարհ գործեցին. զի ինքեանք ելին և այլոց շաւղս ուղղեցին:

742 Աւասիկ լոյսս զի ելից զվայրս՝ այս քարոզութիւն Աւետարանին է, որ և զկողմն հիւսիսոյ լնու: Եւ զօրք լուսեղէնք ցանկացեալ փափագեցին իջանել ի հոտ անոյշ ծաղկած և վարդագոյն արեան վկայիցն, նա՞ այսուհետև խառնելոց են ընդ մարդկան ի բնակութիւն բազմութիւնք հրեշտակաց:

743 Իսկ այրս ահաւոր և շքեղաւոր, որ զառաջսն ունի զլուսոյն և զուռնն ոսկի ի ձեռին իւրում, և բաղխեաց զսանդարամետսն՝ այս տեսչութիւնն Աստուծոյ է, «որ հայի յերկիր, և տայ դողալ. մերձի ի լերինս, և ծխինս»: Այն ահ Աստուածութեանն հարթեաց կործանեաց ընկէց զմոլորութիւնս յերկրէ: Այն զի հնչեաց երկիր՝ զձայն ծառայութեանն հնազանդութեան բարբառեցաւ:

744 Որոյ սեանն խարիսխն ոսկի է, և նորուն սիւնն հրեղէն, և թակաղաղն ամպեայ, և խաշն լուսեղէն ի վերայ նորա. ոսկի խարիսխն՝ վէմն հաստատութեան անշարժութեան է. և սիւնն հրեղէն՝ կաթողիկէ եկեղեցի է, որ ժողովէ զամենայն ժողովուրդս ի մի միաբանութիւն հաւատոց ի ներքոյ թևոց իւրոց: Եւ թակաղաղն ամ-

այն կողմը ելան: Գառները դարձան թուխ գայլեր և գնացին հարձակվեցին հոտերի վրա, սկսեցին կոտորել, և արյան ճապաղիք եղավ: Մինչդեռ նայում էի, տեսա, որ հոտերին թևեր բուսան և դարձան թևավորներ ու վերացան խառնվեցին լուսեղեն զորքերին: Հրեղեն հեղեղ բարձրացավ ու վերցրեց տարալ գայլերին:

741 Իսկ ես նայելով զարմանում էի: Եվ այն այրը, որն առաջ իմ անունն էր կանչել, ցույց տվեց ինձ և ասաց, թե «Ընդ մարդ, ինչո՞ւ ես զարմացած և շե՞ս ըմբռնում Աստծու մեծամեծ գործերը»: Ասացի. «Ինչպե՞ս, Տէր»: Ասաց ինձ. «Այս տեսիլքը քեզ ցույց տրվեց, որպեսզի ըմբռնես: Եթե ահավաստիկ բացված է երկինքը, գիտեցիր, որ բացված են Քրիստոսի մարդասիրության դռները իր արարածների համար: Իմացիր, որոտման հնչող ձայնը այն է, որ Աստծու գթութեան ու ողորմության անձրևն է իջնում: Բացված են ահա երկնքի դռները, բացված են և նրա վրա եղած ջրերը, որպեսզի արգելքներ չլինեն այս աշխարհի մարդկանց վեր ելնելու: Այս սուրբ նահատակները, որ այստեղ նահատակվեցին, հյուսիսային՝ կողմերին ճանապարհ բացին, քանի որ իրենք ելան և այլոց շափիղներն ուղղեցին:

742 Ահա լույսը, որ այս վայրերը լցրեց՝ Ավետարանի քարոզությունն է. այն լցնելու է նաև հյուսիսի կողմը: Եվ լուսեղեն զորքերը շատ փափագեցին իջնել նահատակների վարդագոյն արյան անուշ, ծաղկանման բուրմունքի համար. մանավանդ այսուհետև հրեշտակների բազմությունները խառնվելու են մարդկանց հետ բրնակվելու համար:

743 Իսկ ահավոր ու շքեղ այրը, որ գնում էր լույսի առջևից՝ ոսկի կռանը իր ձեռքին, հարվածեց սանդարամետին, ապա դա Աստծու նախախնամությունն է, «որը նայում է երկիր և դողացնում, մերձենում է լեռներին, և նրանք ծխում են»: Աստվածային այդ ահը հարթեց, կործանեց և տապալեց մոլորությունը երկրից: Իսկ այն, որ երկրի վրա հնչեց, ապա դա ծառայության հնազանդության ձայնն էր, որ խոսեց:

744 Իսկ սյունը, որի խարիսխը ոսկի է և ինքը՝ հրեղեն, խոյակը ամպեղեն և վրան լուսեղեն խաշ, ապա այդ ոսկի խարիսխը հաստատության անշարժ վեմն է, հրեղեն սյունը կաթողիկէ եկեղեցին է, որն իր թևերի տակ հավաքում է բոլոր ժողովուրդներին հավատքի մի միություն մեջ: Ամպե խոյակը ընդունելու է արգար-

պեայ՝ որ ընդունելոց է զարդարսն, յորժամ թոխցեն ի տեառնագալստեանն ընդ առաջ նմա վերանալ:

745 Իսկ խաչն լուսաւոր ի նմա՝ է ինքն մեծ քահանայապետութիւնն ի մէջ ժողովրդոցն, օրինակ Քրիստոսի պատկերին մարմնացելոյ քահանայապետութեանն օծութեան Աստուածորդոյն: Եւ տեղին այն լիցի տաճար Աստուծոյ, և տուն աղօթից խնդրուածոց ամենայն հաւատացելոց, և աթոռ քահանայապետութեանն:

746 Եւ խարիսխքն երեք, որ կարմիրքն էին ի գոյն արեան՝ վաւրն շարշարանացն եկելոց նեղութեանց մահու համբերութեանն. զի զմահն իւրեանց արարին խարիսխ ճշմարտութեան հաւատոց, հեղմամբ արեան իւրեանց: Եւ սինքն՝ ամպեղէնք յայն սակս երեւեցան, վասն զի ամպն ունի զթեթևութիւն արագութեան ի յարութեանն յերկինս վերանալոյ: Եւ թակաղաղն՝ հրեղէն, զի բնակութիւն նոցա լինելոց է ի հուր Աստուածութեանն լուսոյն:

747 Եւ խաչքն ունին զշարշարանս վկայիցն, որ նմանեցին Տեառն շարշարանացն, և մեռան փոխանակ նորա. զի Աստուծով կեցին և ընդ Քրիստոսի խաչեցան, և կենդանի է Քրիստոս յոսկերս նոցա՝ ցուցանել ամենեցուն զկենդանութիւն նոցա. յայտնի առնել զհոտ անուշութեան գիտութեան իւրոյ ի նոցանէ և հոշակել զառաքինութիւնս նոցա ընդ տիեզերս: Զի սպանին նոքա զմարմինս երկրաւորս, և կախեցին զտէրունական խաչէն. եղեն Տեառն իւրեանց շարշարակից, նոյնպէս և փառացն և զօրութեանն լինելոց են հաղորդք:

748 Այլ առաջին խաչն որ ցուցաւ քեզ՝ ունի զպարծանս քահանայութեան պատուին, պանծացեալ ի խաչն Քրիստոսի: Իսկ երեք ևս, որ ունէին զտեղի վկայարանացն հանգստի սրբոցն՝ զի ի տեղոջ հեղման արեանն իւրեանց շինեսցին վկայարանք հանգրստի ոսկերաց իւրեանց: Իսկ զի բարձր է սինն առաջին՝ զի մեծ և բարձր է պատիւ կաթողիկէ եկեղեցւոյ քան զամենայն բարձրութիւնս սրբոցն: Իսկ կամարքն որ ի սեանց անտի ի միմեանս կապէին՝ այս ինքն է հաւասարութիւն միաբանութեան կաթողիկէ եկեղեցւոյ: Իսկ խորանն ի վերայ՝ ունի զօրինակ վերնոյ բաղաքին, զժողովարանն միաբանութեան արքայութեանն երկնից:

նեքին, երբ տիրոջ գալստյան ժամանակ թռչեն նրան ընդառաջ՝ բարձրանալու:

745 Նրա վրայի լուսավոր խաչը ինքը մեծ քահանայապետութունն է ժողովուրդների մեջ, օրինակն է Քրիստոսի մարմնացյալ պատկերի, Աստվածորդու քահանայապետության օծության: Այդ տեղում թող Աստծու տաճարը լինի, բոլոր հավատացյալների աղոթքի ու խնդրանքների տունը և քահանայապետության աթոռը:

746 Իսկ երեք խարիսխները, որոնք արնագուն կարմիր էին, [նահատակների] նեղությունների, շարշարանքների ու մահվան համբերության համար են, քանզի իրենց մահը հավատքի ճշմարտության խարիսխ դարձրին՝ իրենց արյունը թափելով: Ամպեղեն սյուներն այն բանի համար երևացին, որ ամպը հարության, երկինք վերանալու թեթև արագությունն ունի: Եվ հրեղեն խոյակը նշանակում է, որ նրանց բնակությունը աստվածային լույսի հրի մեջ է լինելու:

747 Խաչերը խորհրդանշում են նահատակների շարշարանքը, որը նման է տիրոջ շարշարանքներին, և [նրանք] մեռան նրա փոխարեն, քանի որ Աստծով ապրեցին ու Քրիստոսի հետ խաչվեցին, և Քրիստոսը կենդանի է մնում նրանց ոսկորների մեջ, որ բոլորին ցույց տա նրանց կենդանությունը՝ հայտնի դարձնելով նրանցից ստացված իր գիտության անուշ բուրմունքը և հոշակելով նրանց առաքինությունը ամբողջ աշխարհում: Քանզի նրանք սպանեցին երկրավոր մարմինները և կախեցին տերունական խաչից. շարշարակից եղան իրենց Տիրոջը, նույնպես հաղորդակից են լինելու նրա փառքին ու զորությանը:

748 Եվ առաջին խաչը, որ քեզ ցույց տրվեց, քահանայական պատվի պարծանքն է՝ Քրիստոսի խաչի փառավորությամբ: Իսկ մյուս երեք [խաչերը] տեղադրված էին սրբերի գերեզմանների մատուռների (վկայարաններ) տեղում, որպեսզի նրանց արյան թափված տեղում շինվեն իրենց ոսկորների հանգստյան մատուռները: Իսկ որ առաջին սյունը բարձր է, նրանից է, որ կաթողիկէ եկեղեցու պատիվը ավելի մեծ ու բարձր է, քան սրբերի ամեն բարձրությունները: Կամարները, որոնք սյուներն իրար էին կապում, կաթողիկէ եկեղեցու հավասար միաբանության նշանն են: Իսկ վրայի խորանը վերին բաղաքի և երկնքի արքայության միաբան ժողովարանի օրինակն է:

749 Եւ զի երևէին քեզ վկայքն՝ գիտեա՛ զի մահս ժամանակեան է, ասէ, և կենդանութիւն նոցա յաւիտենական, փառաւորեալ ի փառս Աստուածորդոյն. վասն այսորիկ և զօրինակ խաչի նորա տպաւորեալ յանձինս նոցա:

750 Եւ ի վերայ կատարոյ շինուածոյն զոր տեսանես, նոյն ինքն աթոռ ամենազօր բնութեան Աստուածութեանն, բարձրութեան ինքնութեանն. զի նա ինքն զլուս է եկեղեցւոյ սրբոյ և կատարիչ ամենայն բարութեանց, և ի նա ամենայն շինուածն պատշաճի, և աճէ դաճումն Աստուծոյ, յոր ամենայն մարմին յօդիք և խաղաչօք և անդամօք հաստատեալ և կազմեալ:

751 Եւ լոյսն զի փարի զխաչիւն՝ այս ինքն Հոգի Աստուածութեանն որ զՈրդին փառաւոր աւնէ: Եւ զի խառնեցաւ բնդ ճառագայթս նորա՝ այս ինքն զի յՈրդւոյն աւնու և պատմէ սիրելեաց իւրոց: Եւ զի միացան ի նոյն՝ զի մի է բնութիւն Աստուածութեանն: Եւ զի ծագեաց լոյսն ի մէջ սեանցն շորեցունց, և բղխեցոյց զազբիւրն յորդարուղիս՝ զի ի կաթողիկէ եկեղեցւոյն շնորհք Հոգւոյն ի մէջ վկայելոցն և ի մէջ քահանայութեանն բղխելոց է աղբիւր մկրտութեան, լուանալ զազտ ոգւոյն մարմնովքն հանդերձ: Եւ այն զի յորդեաց ելից զբազում վայրս՝ զի լինելոց է փրկութիւն մկրտութեամբ բազում ժողովրդոց: Եւ զի երկնագոյն երևեցան դաշտք ամենայն՝ այս ինքն է՝ զի երկիրս իբրև զերկինս լինելոց է, խառնուրդք հրեշտակաց և մարդկան:

752 Եւ հրեղէն սեղանոցն բազմութիւնք որ քեզդ երևին՝ ճըշմարտիւ իսկ լինելոց են սեղանք Աստուծոյ, որ զբաւութիւն բաշխեն ամենեցուն: Եւ հրեղէն յայն սակս երևեցաւ, զի պաշտօն Հոգւոյն եղիցի փառօք: Եւ սիւնք մի մի առ սեղան՝ պաշտօն աղօթից քահանայութեան: Եւ խաչք ի վերայ նոցա, այս ինքն զի սուրբ անունն Քրիստոսի փառաւոր լիցի բնդ ամենայն տեղիս: Եւ զի բազում էին իբրև զաստեղս՝ զի պաշտամունք սրբութեանն իբրև զաստեղս բազմասցին:

753 Եւ հօտք բազմութեան այծեացն սևութեան, որք յիջանել ի ջուրսն յօդիս դարձեալ սպիտակութեան՝ աւաղիկ աջն Աստուածութեան շնորհացն ի ձեռն քահանայապետութեան հասանելոց է. յորոյ ձեռն բղխեսցէ աղբիւր մկրտութեան, ի թողութիւն քաւութեան բազում մեղաւորաց: Եւ որ լուսակիզն ասր նոցա փայլեալ պայծառացեալ էր՝ այս ինքն՝ մկրտեալքն լոյս զգենելոց են, և արքայու-

749 Եվ քանի որ նահատակները քեզ երևացին, իմացիր, որ, ասում է՝ այս մահը ժամանակավոր է, իսկ նրանց կենդանությունը՝ հավիտենական, փառավորված ի փառս Աստվածորդու, որի համար էլ խաչի օրինակը իրենց անձի վրա են տպավորել:

750 Շինվածքի գազաթիւն, որը տեսնում ես, նույն ինքը բարձր ինքնագո Աստծու ամենազոր էության աթոռն է, քանզի նա ինքը սուրբ եկեղեցու զլուխն է և ամեն բարությունների կատարիչը: Նրան պատշաճում է ամեն շինվածք, և աճում է նա աստվածային աճով, ու նրանով են բոլոր մարմինները հողերով, խաղերով, անդամներով հաստատված ու կազմված:

751 Խաչին փարած լույսը հենց նույն աստվածային Հոգին է, որը փառավորում է Որդուն: Եվ խառնվեց նրա ճառագայթներին, քանզի ինքը Որդուց է վերցնում և պատմում իրեն սիրողներին: Իրար միացան, քանզի մեկ է աստվածային էությունը: Եվ լույսը ծագեցրեց շորս սյունների մեջ ու հորդարուխ աղբյուր բխեցրեց, քանզի կաթողիկե եկեղեցուց են շնորհները, իսկ նահատակների ու քահանայության մեջ բխելու է մկրտության աղբյուր՝ լվանալու հոգու աղտը մարմնականով հանդերձ: Եվ այն, որ հորդեց, լցրեց շատ վայրեր, բազմաթիվ ժողովուրդների մկրտությամբ փրկություն է լինելու: Իսկ եթե երկնագոյն երևացին բոլոր դաշտերը, նշանակում է, որ երկիրը երկնքի նման է լինելու, որպես հրեշտակների ու մարդկանց խառնուրդ:

752 Հրեղեն սեղանների բազմությունը, որ քեզ երևում է, արդարև իսկ լինելու են Աստծու սեղաններ, որոնք քավություն կբաշխեն ամենքին: Եվ այն բանի համար հրեղեն երևացին, որպեսզի Հոգու պաշտամունքը փառքով լինի: Սեղանների վրա մեկական սյունները քահանայության աղօթքի ժամերգությունն են, իսկ նրանց վրայի խաչերը Քրիստոսի սուրբ անունը ամեն տեղ փառավոր դարձնելու համար են: Նրանց՝ աստղերի նման շատ լինելը այն բանի համար է, որ սրբության պաշտամունքը աստղերի շափ բազմանա:

753 Սև այծերի բազմության հոտերը, որոնք ջուրն իջնելիս սպիտակ ուխարների դարձան [նշան են այն բանի], որ ահա աստվածային շնորհների աջը հասնելու է քահանայապետության միջոցով, որի ձեռքը մկրտության աղբյուր է բխեցնելու բազմաթիվ մեղավորների թողության, քավության համար: Իսկ նրանց լուսեղեն բուրդը, որ փայլած, պայծառացած էր, նշանակում է, որ մկրտված-

Թեանն խոստացելոց արժանաւոր լինելոց: Եւ զի ծնան հօտքն և բազմացան և լցին զվայրսն՝ այս ինքն է՝ զբազում ժամանակս աճեցուցանէ զբարոզութիւնն, և ծնանին նոր ծնունդք նորոզութեան, և բազմացուցանէ զմկրտութիւնն:

754 Եւ զի կէսքն անկեալ ելեալ էին հօտքն ընդ ջուրսն, ի նոյն կողմն ուստի անցեալն էին՝ այս ինքն է՝ ի յետին ժամանակս անօրինելոց են, անկեալք ի ճշմարտութենէն. ընկենլոց են յետս զդրոշմ ուխտին սրբութեան Աստուածութեանն, և բազումք թողուն զուխտն սրբութեան: Եւ ի գառանցն լինելոց են գայլք, որ կոտորելոց են զսուրբ գառինս. այս ինքն որ գնան ի ճշմարտութենէ անտի և յուխտէ քահանայիցն՝ լինելոց են գայլք, և հանեն ճապաղիս արեան գառանցն, այս ինքն ուխտին և քահանայութեանն, և խոռվութիւն ժողովրդոցն: Իսկ որ համբերենն միամտութեամբ ի գառանցն, ի ժողովրդոցն կամ ի քահանայիցն՝ թեա առնուցուն և յարքայութիւնն Քրիստոսի վերանան: Իսկ որ զմիտս գայլոցն կամ զգործս յափշտակութեան նոցա ունիցին՝ ի հօրն անշէջ մատնեցին:

755 Եւ դու, ասէ ցիս այրն, պի՛նտ կաց, քա՛ջ լեր, զգո՛յշ լեր. զի գործ ի ձեռն եկեալ հասեալ է քեզ. զի քեզ բարութիւն դիրաւ լինելոց է, զի և դու ընդ ճշմարիտ մշակս վարձս առցես յանպատում պարզեացն Քրիստոսի: Արդ՝ զգո՛յշ լեր աւանդիդ, որ քեզդ հաւատացաւ ի տեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. շինեսջի՛ր զտաճար անուանն Աստուծոյ ի տեղւոջն որ ցուցաւ քեզ, ուր սինն հրեղէն ունէր զոսկի խարիսխն, և զվկայարանս սրբոցն ի տեղիսն՝ ուր զեանան ինքեանք ի կենդանութիւն Աստուածութեան յուսոյն: Զի բժըշկեսցին հարուածեալքդ, և քարոզութեանն յաջողուած յառաջադէմ լիցի հանապարզորդութեամբ օր ըստ օրէ, հասանել ամենեցուն ի շափ կատարման հասակի հաւատոցն Քրիստոսի: Եւ զայս ասացեալ՝ շարժումն եղեալ, և ընդ առաւօտանալն ծածկեցաւ տեսիլն:

756 ՃԳ. «Արդ՝ ամենարարն, ամենաստեղծն, ամենահաստիչըն, ամենիմաստն, ամենատէրն, ամենակալն, ամենազիտն, ամենաբժիշկն խրատեաց զձեզ, զի Աստուածութեանն իւրոյ զձեզ մերձաւորս արասցէ: Վասն այսորիկ ցուցեալ ձեզ մեօք զկենաց ճանապարհս և զփրկութեան հանգամանս, զթողութիւն միանգամայն ածել հասուցանել՝ ի վերայ. վասն այսորիկ զտեսիլ հանդերձելոցն

ները լույսով են զգեստավորվելու և խոստացված արքայութեանը արժանի են լինելու: Եվ եթէ հոտերը ծնեցին, բազմացան և [բոլոր] վայրերը լցրին, ապա նշանակում է երկար ժամանակ աճեցնելու է քարոզությունը, և լինելու են նոր ծնունդներ, բազմացնելու է մկրտությունը:

754 Եվ այն, որ հոտերի կեսը ջուրն էր ընկել և ելել այն կողմը, որտեղից անցել էին, նշանակում է, որ հետագայում [մարդիկ] անօրեն են դառնալու՝ հեռանալով ճշմարտությունից, աստվածային սրբության ուխտի դրոշմը մի կողմ են գցելու, և շատերը լքելու են սուրբ ուխտը: Գառներից գայլեր են դառնալու, որոնք կոտորելու են սուրբ գառները, նշանակում է, որ նրանք, հեռանալով ճշմարտությունից ու քահանայութեանն ուխտից՝ գայլեր կդառնան, և կլինի գառների, այսինքն ուխտի ու քահանայութեանն արյունահեղություն և ժողովուրդների խոռվություն: Իսկ նրանք, որ հավատարմութեամբ կհամբերեն, [լինեն] գառներից, ժողովրդից կամ քահանաներից, թեև են առնելու և վերանալու Քրիստոսի արքայությունը: Իսկ որոնք գայլերի մտադրություն կունենան, կամ նրանց հափշտակության գործերը կկրկնեն, անշէջ հրի են մատնելու:

755 Եվ դու, ասաց ինձ այրը, պի՛նդ կաց, քա՛ջ և զգույշ եղիր, քանզի գործը եկել հասել է քեզ, հեշտութեամբ բարություն է արվելու, և ճշմարիտ մշակների հետ առնելու ես Քրիստոսի անպատում պարզեաները: Արդ՝ զգույշ եղիր ավանդիդ, որը քեզ վստահեց տեղի շիսուս Քրիստոսից: Եինիք Աստուծու անվան տաճար քեզ ցույց տրված տեղում, ուր հրեղեն սյունը ոսկի խարիսխ ունեւր, և սրբերին վկայարաններ՝ այն տեղում, ուր զոհվեցին նրանք աստվածության հույսի, կենդանութեան համար, որպեսզի բժշկվեք հարված կրողներդ, քարոզությունը օրըստօրե, հարատեւորեն հաջողություն ու առաջադիմություն ունենա և Քրիստոսի հավատքի մեջ ամենքը շափահաս դառնան: Երբ այս ասաց, ցնցում եղավ, և լուսաբացին տեսիլը ծածկվեց:

756 ՃԳ. Արդ՝ ամենարարը, ամենաստեղծը, ամենիմաստը, ամենատեղը, ամենակալը, ամենագիտուն ու ամենաբժիշկը խրատեց ձեզ, որպեսզի իր աստվածությունը մերձավոր դարձնի: Դրա համար էլ մեր միջոցով ձեզ ցույց տվեց կենաց ճանապարհը և փրկության հանգամանքները՝ միաժամանակ թողությունը բերելու

երևեցոյց ինձ պատմել ձեզ, առ ժամանակիս զիր կամսն առ ձեզ կատարելով: Արդ՝ և դուք զասացեալսն ըստ հրամանացն փութացար՝ և կատարել: Եւ արդ՝ եկա՛յք շինեսցուք զվկայարանսն, փոխել զվկայաս ի հանգիստ. զի և սոքա փոխեսցեն զձեզ ի նորոգութիւնս:

757 Եւ զայս ասացեալ՝ հրամայեաց զի զնիւթ շինուածոյն վազվաղակի պատրաստեսցեն: Եւ ամենայն բազմութեան մարդկանն լուեալ զայն՝ իւրաքանչիւր ընթացան պատրաստել զնիւթսն: Եւ կուտէին ի հրամայեալ տեղիսն ոմն վէմ, ոմն քար, ոմն աղիւս, ոմն զմայր փայտն, պատրաստէին խնդալից փութով և մեծաւ երկիւղիւ:

758 Եւ ինքն սուրբն Գրիգորիոս զլար ճարտարութեան շինողացն ի ձեռն առեալ՝ զերանելեացն վկայարան հանգստարանացն զհիմունսն յօրինէր: Եւ մէն մի իւրաքանչիւր ամենայն բազմութեանն սատարութիւն ի ձեռն առեալ, ըստ գեղեցկադիր յարմարելոյ հիմնարկին ի կատարումն շինուածոյն կանգնեցին: Ամենայն ոք ձեռն ի գործ արկեալ, և կանանոյն անգամ սատարեալ ըստ իւրեանց տկարութեան կանացի ուժոյն, և այսպէս առ հասարակ գործէին զգործն հաստովք և մեծաւ երկիւղիւ, զի մի՛ ոք ամենկին անմասն եղեալ ի փրկութենէ շնորհացն, ի բժշկութենէն զըրկեսցի:

759 Եւ կանգնեալ երիս վկայարանս, մի՛ ի հիւսիսոյ յարեւելից կողմանէ քաղաքին, ուր վկայեաց սանականն Ղոբիսիմէ երեսուն և երկու ընկերօք: Եւ զմիւսն շինեցին ի հարաւակողմ կուէ անտի, ուր վկայեացն Գայիանէ նորուն սնուցիչն երկու ընկերօքն: Եւ զմիւսըն ևս մօտ ի հնձանն ի մէջ այգւոյն, ուր էին վանք նոցա: Շինեցին կաղմեցին զտեղիսն, և զարդարեցին ոսկի և արծաթի կանթեղօք լուցելովք, և լապտերօք վառելովք, և աշտանակօք բորբոքելովք:

760 ԸԳ. Եւ հրամայեաց մէն մի իւրաքանչիւր արկղագործ, տախտակամած, մայրափայտեայ, բեռապինդ, հաստահողոյս, երկաթագամ տապան գործել: Եւ ամենայն ըստ ասացելոյ պատուիրանին արարեալ, հանդերձեալ կազմեալ պատրաստեցին. ըստ եղեալ հրամանին տուելոյ բերին զարկեղսն արարեալ հանգստի սրբոցն առ դուրս հնձանին, առաջի սրբոյն Գրիգորի: Իսկ նա առեալ՝ ինքն միայն ի ներքս մտանէր, և ոչ թողոյր զայլ ոք ամենկին ի ներքս մտանել. ասէ. «Ոչ է պարտ ձեզ հուպ լինել և մերձենալ առ նոսա, որ չկէք բժշկեալ, որ չկէք սրբեալ մկրտու-

ձեզ հասցնելու համար: Ահա թե ինչու գալիք բաների տեսիլքը ցույց տվեց ինձ, որպեսզի ձեզ պատմեմ, նրա կամքը ժամանակին ձեզ վրա կատարելով: Արդ՝ դուք էլ ասածներս, ըստ հրամանների, փութացեք կատարել: Եկեք շինենք վկայարանները, նահատակներին գերեզմանները տեղափոխենք, որպեսզի նրանք ձեզ տանեն նորոգության:

757 Այս ասելով՝ հրամայեց շինվածքի նյութը շուտափույթ պատրաստել: Մարդկանց ամբողջ բազմությունը այս լսելով, յուրաքանչյուրը գնաց նյութերը պատրաստելու: Հրամայված տեղերում կուտակում էին մեկը վեմ, մեկը քար, մեկն աղյուս, մեկը մայրի փայտ, պատրաստում էին խնդալից փութով և մեծ երկյուզով:

758 Իսկ ինքը՝ սուրբ Գրիգորը, շինողների ճարտարություն լաբը ձեռքն առնելով երանելիների վկայարան հանգստարանների հիմքերն էր պատրաստում: Բազմություն մեջ ամեն մեկն իր օժանդակությունը բերելով՝ ձգտում էր շինվածքի կառուցումն ավարտել գեղեցկադիր ու հարմար հիմքերի վրա: Ամեն ոք մի գործի էր ձեռնարկում, և անգամ կանայք օգնելով, ըստ իրենց կանացի տկար ուժի, այսպես առհասարակ գործ էին կատարում հավատքով ու մեծ երկյուղով, որպեսզի ոչ ոք ամենկին անմասն չմնա շնորհների փրկությունից և չզրկվի բժշկությունից:

759 Կանգնեցրին երեք վկայարաններ*, մեկը քաղաքի հյուսիս-արևելյան կողմում, ուր նահատակվեց սանական Ղոբիսիմեն երեսուներկու ընկերներով, մյուսը շինեցին նրա հարավային կողմում, ուր նահատակվեց Գայանեն՝ նրա սնուցիչը, երկու ընկերներով. իսկ մի ուրիշը՝ հնձանի մոտ, այգու մեջ, ուր նրանց կացարանն էր: Շինեցին կաղմեցին այդ տեղերը և զարդարեցին ոսկե ու արծաթե լուսավոր կանթեղներով, վառ լապտերներով ու հրաբորբոք աշտանակներով:

760 ԸԳ. Հրամայեց ամեն մեկի համար արկղի նման տախտակամած, մայրափայտե, բեռապինդ, հաստահողոյս ու երկաթագամ տապան շինել: Ամեն ինչ նրա ասածի, պատվիրածի համաձայն արեցին, կազմված պատրաստեցին և ըստ տրված հրամանի սրբերի թաղման համար շինված արկղերը բերին հնձանի դուռն մոտ՝ սուրբ Գրիգորի առջև: Իսկ նա՝ ինքը միայն ներս մտավ և ուրիշ ոչ ոքի չթողեց մտնել: Ասաց. «Չպետք է մոտենաք, մերձենաք նրանց, քանի որ բժշկված չեք և սրբված չեք մկրտու-

թեամբ»։ Այլ ինքն միայն առանձնացեալ, զմի մի իւրաքանչիւր ի սրբոցն առեալ յիւրաքանչիւր արկեղ դնէր՝ իւրաքանչիւր հանդերձով և իւրեանց կազմութեամբ պնդէր, և կնքէր քրիստոսանշան կնքովն։

761 Իսկ թագաւորն և արքայազունքն ամենայն և մեծամեծքն և նախարարքն և ազատքն և զօրքն ամենայն՝ իւրաքանչիւր բերէին իւրս անուշունս և խունկս ազնիւս, և զգունագոյն նարօտս պատանաց, զմետաքսառէշս ոսկեթելս կերպասուց։ Եւ կին թագաւորին և օրիորդք թագաւորազունք և կանայք պատուականացն և մեծամեծացն դատերք՝ բերէին ծիրանիս և զոսկեհուն զիպակն և զերկնագոյնն, և զսպիտակ իբրև զծիւն հանդերձանս սրբոցն։ Նոյնպէս և զոսկին և զարծաթն և զկտասն փութով կուտէին առ դուրս հնձանին։

762 Արդ՝ ելեալ տեսանէր սուրբն Գրիգորիոս, զի շեղջ շեղջ կուտեալ էին առ դուրս հնձանին։ Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն զնոցա ինչ առ նոսա մատուցանել. ասէ. «Ո՞չ վաղ իսկ ասացի, եթէ ոչ է պատշաճ զձեր ինչ, մինչ շեղ էր սրբեալ մկրտութեամբ՝ առ նոսա մատուցանել. այլ յօժարութիւնդ ձեր բարիք է վասն ձերոյ փրկութեան։ Այլ այս ամենայն յարբունական գանձուն պահեալ կայցէ, մինչև ձեզ հովիւ և վարդապետ ի տուութենէ բարերարութեան Աստուծոյ պարգևեսցի, և երևեսցին ձեզ առաջնորդք, քահանայապետք, տեսուչք եպիսկոպոսք և երիցունք եկեղեցական կարգի լուսաւորութեան սիրոյն Աստուծոյ. և այդ ամենայն երթիցէ ի սպաս պաշտաման փառաւորընկալ սեղանոյն Աստուծոյ ի ձեռն քահանայապետին կացելոյ։ Այլ այժմ եկա՛յք զսոսա յիւրաքանչիւր հանդիսս մատուցուք»։

763 ՃԵ. Իսկ թագաւորն Տրդատ յայնժամ զեռ ևս էր յամենայն կերպարանս խոզի, բայց միայն ի մարդկապէսն խօսելոյ. և կրճղակք ձեռացն և ոտիցն իբրև զխոզի, և դէմք երեսացն կնճթացեալ, և ժանիք մեծամեծք իբրև զմեծամեծ վարազաց, և խոզանաստեն թաւացեալ զամենայն մարմնովն։ Այլ կայր պատեալ զերեսն զլիսովն հանդերձ՝ արկեալ զիւրեաւ քուրձ, և կայր երևոյթ տեսեամբ ի մէջ ժողովրդոցն։ Արդ՝ մատուցեալ աղաչէր զսուրբն Գրիգորիոս, զի գոնեա ձեռացն և ոտիցն հնար լինիցի բժշկութեան, զի ի դործ շինուածոց սրբոցն արժանի արասցէ գէթ սակաւիկ ինչ մասնաւորել զնա։

764 Իսկ երանելին Գրիգորիոս ծունր կրկնեալ ամենատեսուն

թյամբ»։ Այլ միայն ինքը առանձնացած, ամեն մի սրբին առանձին առնելով արկղի մեջ դրեց, յուրաքանչիւրին իր հանդերձներով և իր կազմությամբ ամբացրեց և կնքեց քրիստոսանշան կնքով։

761 Իսկ թագաւորն ու բոլոր արքայազունները, մեծամեծները, նախարարները, ազատները և ամբողջ զորքը յուրաքանչիւրը բերում էր անուշահոտություններ ու ազնիւ խունկեր, պատանքի գույրում էր անուշահոտություններ ու մետաքսաշուս ոսկեթել կերպասներ, թագաւորի տիկինը, թագաւորազուն օրիորդները, պատվականների կանայք և մեծամեծների դուստրերը բերում էին ծիրանի, ոսկեհուն գիպակ և երկնագույն ու ձյունասպիտակ հանդերձներ սրբերի համար։ Նույնպես ոսկին ու արծաթը և կտավը շտապով կուտակում էին հնձանի դռան առջև։

762 Արդ՝ դուրս գալով՝ սուրբ Գրիգորը տեսավ, թե ինչպես այս բոլորը շեղջ-շեղջ կուտակված էին հնձանի դռան մոտ։ Իսկ նա նրանցից ոչինչ չընդունեց՝ սրանց մատուցելու համար [այլ] ասաց. «Զէ՞ որ նախապես ասել եմ, թե պատշաճ չէ ձեր որևէ բերածը նրանց մատուցել, քանի զեռ չեք մաքրված մկրտությամբ, սակայն ձեր հոժարությունը բարի է ձեր փրկության համար։ Այս ամենը թող արքունական գանձարանում պահված մնա, մինչև որ աստվածային բարերար կարգադրությամբ ձեզ հովիւ ու վարդապետ տրվի, ձեզ մոտ երևան գան առաջնորդներ, քահանայապետներ, տեսուչ-եպիսկոպոսներ և երեցներ Աստծու սիրո եկեղեցական կարգի լուսավորության համար։ Եվ այդ ամենը ընտրված քահանայապետի ձեռքով ի սպաս կղրվի Աստծու փառավորընկալ զոհասեղանի ծառայությանը։ Այլ այժմ եկեք սրանցից յուրաքանչիւրին իր հանգիստը մատուցենք»։

763 ՃԵ. Իսկ Տրդատ թագաւորը այնժամ զեռևս ամբողջովին խոզի կերպարանք ուներ, բացի միայն մարդաբար խոսելուց։ Ձեռքի ու ոտքի եղունգները խոզի նման էին, և դեմքը՝ կնճիթի նման, մեծամեծ ժանիքներ ուներ վարազների պես և ամբողջ մարմնով խոզի թաւ մազեր ուներ։ Սակայն ծածկել էր երեսն ու գլուխը՝ իր վրա քուրձ գցելով և այսպիսի կերպարանքով երևում է ժողովրդի մեջ։ Արդ՝ մոտենալով աղաչում էր սուրբ Գրիգորին, որ գոնե ձեռքերն ու ոտքերը բուժելու հնար գտնի, որպեսզի սրբերի շինվածքի գործին գեթ սակավիկ մասնակցություն ունենալու արժանի լինի։

764 Իսկ երանելի Գրիգորը ծունկ դրեց ամենատեր, բարերար

բարեբարի մարդասիրին Աստուծոյ, երթեալ անկանէր զսուրբընկալ արկեղօքն երանելի մարմնոցն քրիստոսական վկայիցն՝ մատուցանել պաղատանս. համբարձեալ զբազուկսն հանապազատարած յերկինս՝ ամենայն ժողովելոցն և թագաւորին բժշկութիւն հայցէր: Ապա դարձաւ առ թագաւորն, շնորհելովն Քրիստոսի զոտսն նորա և զձեռնսն բժշկէր. զի թափեցան կճղակք ոտիցն և ձեռացն. որպէս զի առ մի նուագ հաղորդեալ լիցի ի գործ սրբոցն՝ իւրոց ձեռացն վաստակելով:

765 Իսկ նորա հարցեալ զԳրիգորիոս, թէ զինչ հրամայեցէ նմա. և նա տայր զչափ արկեղացն սրբոց, զի հատեալ զտեղիսն իւրաքանչիւր բնակութեան՝ յօրինեացէ ի ներքս ի մարտիրոսական յարկին հանգստեան: Իսկ նորա աղաչեալ զԳրիգորիոս՝ զի հրամայեցէ, մի՛ վասն կնոջ իւրոյ Աշխենայ տիկնոջ, և մի՛ վասն քեռն իւրոյ հարազատի որում անուն էր Խոսրովիդուխտ, զի իշխեսցեն և նորա հաւասարել գործոյն: Եւ նորա տուեալ հրաման, և նոցա երթեալ ընդ նմա օգնել գործոյն: Եւ առեալ զչափ արկեղացն՝ փոսել փորել զտեղիս հանգստի սրբոցն ի ներքս ի տաճարս հանգրստարանացն:

766 ԸՁ. Արդ՝ առեալ թագաւորին փայտատ և բահ՝ հատանէր զղիրս հանգստոցաց սրբոցն իւրաքանչիւր ըստ շափու արկեղացն: Սոյնպէս և ինքեանք երկոքին, Աշխէն տիկին և քոյր թագաւորին Խոսրովիդուխտ, ըստ բրել բրողին ի հանդերձս իւրեանց ընկալեալ զհողն՝ արտաքս պեղէին: Եւ այսպէս կարգի կարգի յառաջակողմն պատրաստեցին զղիրս սրբոյն Հոփսիմեայ, և զկնի նորա գերեսուն և զերկուցն ի տեղոցն յայնմիկ, ուր հեղան արիւնք վկայականք երանութեան նոցա, ի տեղոց հանգստեան պատրաստելոց սուրբ և փառաւոր սեղանոյն Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի վկայարանին՝ որ ի հարաւակոյս քաղաքին էր՝ պատրաստեաց և զայն տեղին երանելոյն Գայիանեայ և երկուց ընկերացն: Ինքնին թագաւորն Տրդատ քերքն Խոսրովիդուխտով հանդերձ և Աշխէն տիկնաւ զղիրս սրբոցն իւրաքանչիւր բնակութեան յօրինէին իւրեանց ձեռօքն:

767 Եւ եկն թագաւորն, խնդրեաց հրաժեշտ ի սրբոյն Գրիգորէ եօթնօրեայ ճանապարհ կալեալ ի վեր ի բարձր լեռոն ի Մասիս: Եւ անտի ի զլիսոյ լեռնէն առեալ վէմս արաստոյս, անտաշս, անկոփս յաղթս, ծանունս, երկայնս, ստուարս և մեծամեծս, որ զմի մի ոչ ումեք լինէր հնար, թէ և զիպելոյ բազմութեան ի մարդկանէ՝ զայն շարժել. արդ՝ առեալ սկայազօրն հայկաբար զութ արձանսն՝

մարդասեր Աստու առչև, գնաց ընկալ քրիստոսական նահատակների երանելի մարմինների սուրբընկալ դագաղների մոտ՝ պաղատանք մատուցելու: Բազուկները համատարած երկինք բարձրացրեց և բոլոր հավաքվածներին ու թագավորին բժշկութիւն էր հայցում: Ապա դարձավ թագավորին, նրա ձեռքերն ու ոտքերը Քրիստոսի շնորհիվ բժշկեց, և նրա ոտքերի ու ձեռքերի կճղակները թափվեցին, որպեսզի գեթ մի անգամ իր ձեռքի վաստակով մասնակից լինի սրբերի գործին:

765 Հարցրեց Գրիգորին, թե ինչ կհրամայի, և նա տվեց սրբերի դագաղների շափը, որպեսզի յուրաքանչյուրի տեղը մարտիրոսների հանգստյան բնակարանի ներսում պատրաստի: Իսկ նա աղաչեց Գրիգորին, որ հրամայի նախ իր կնոջը՝ Աշխեն տիկնոջ և ապա իր հարազատ քրոջը, որի անունը Խոսրովիդուխտ էր, որ ներքանք էլ իրավունք ունենան գործին մասնակցելու: Հրաման տվեց, և նրանք գնացին նրա հետ գործին օգնելու: Եվ դագաղների շափը առան, տաճար-հանգստարանի ներսում սրբերի թաղման տեղը փոս փորելու համար:

766 ԸՁ. Արդ՝ թագավորը բրիչ (փայտատ) ու բահ առած փորեց սրբերի հանգստյան գերեզմանները, ըստ դագաղների շափի: Նույնպես և նրանք երկուսով՝ Աշխեն տիկինը ու թագավորի քույր Խոսրովիդուխտը, բրողների նման, իրենց հանդերձ մեջ վերցնելով հողը, դուրս էին թափում: Այսպես, կարգով, առչելի կողմում պատրաստեցին սուրբ Հոփսիմեի գերեզմանը և նրանից հետո երեսուներկուսի [գերեզմանները], այն տեղում, ուր նրանց երանելի մարտիրոսական արյունը թափվեց՝ Քրիստոսի սուրբ և փառավոր սեղանի համար պատրաստված հանգստյան տեղում: Սոյնպես և վկայարանը, որը քաղաքի հարավային կողմում էր, պատրաստվեց նաև այն երանելի Գայանեի ու երկու ընկերների համար: Ինքը Տրդատ թագավորը, իր քույր Խոսրովիդուխտը ու Աշխեն տիկինը միասին սրբերի գերեզմանները իրենց ձեռքով պատրաստեցին, յուրաքանչյուրին իր հավիտենական բնակութեան վայրում:

767 Եկավ թագավորը հրաժեշտ խնդրեց սուրբ Գրիգորից յոթնօրյա ճանապարհ գնալու բարձր լեռ Մասիսն ի վեր: Այնտեղ լեռան զլիսից առնելով կարծր, անտաշ, անկոփ, խոշոր, ծանր, երկայն, հաստ ու մեծամեծ քարեր, որոնցից մեկը ոչ ոք չէր կարող շարժել, թեկուզև մարդկանց բազմութիւնը: Արդ՝ հսկայազորը (թագավորը) հայկաբար վերցնելով ութ քար, դրեց իր թիկունքի

ի վերայ իւրոց թիկանցն զայն դնէր և ըստանձնեալ բերէր ի վկայարանս տաճարացն: Մէն շորս արձանս սեամս կանգնէր՝ իբրև փոխարէն անմիտ մարտին, զոր ընդ սրբոյն պատերազմեալ յիւրում սենեկին. ուր ամենապահ շնորհացն յաղթեալ՝ զայնչափ զարմանալիսն գործեաց: Եւ սա պսակ յաղթութեան՝ զիւրոյ ձեռացն զօրութեան զվաստակն ամենեցուն ցուցանէր:

768 Արարեալ շինեալ կազմեալ զսուրբ վկայարանսն երեսին՝ հանդերձեցին զարդարեցին և օրինօք յարդարեցին. և ապա առեալ զիւրաքանչիւր յիւրաքանչիւր տեղի վկայութեանն մատուցանէին: Զսուրբն Գայիանէ ի կողմն հարաւոյ, իւրոյ մարտիրոսութեանն երկու ընկերօքն դնէր ի վկայարանի տաճարին: Սոյնպէս և զերանելին Հոփսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն ի կողմն արևելից ի շինածի տաճարին դնէին: Եւ զմիաւորն, որ ի հնձանին սպանաւ՝ սորա տաճարն ի կողմանէ քաղաքին ի հիւսիսոյ կուսէ: Եւ զամենայն սուրբսն ի միասին գումարեալ, զխաչական վկայսն Քրիստոսի՝ յիւրաքանչիւր հանդիստս մարտիրոսական բնակութեան շինուածոցն փոխեցին: Ըստ երեւելոյ հրամանին տեսլեանն յառաջագոյն Գրիգորի՝ այսպէս և կատարեցաւ:

769 Եւ ի ներքսագոյն խորանացն, ի վերայ հանգստարանացն կենդանադիր գերեզմանացն ի տեղիս սեղանոցն, յերեսին վկայարանսն մէն մի կանգնեաց զսուրբ նշան տէրունական խաչին. «Զի միայն, ասէ, առաջի այդր ամենակեցոյց նշանիդ երկիր պազանիցէք տեսուն Աստուծոյ արարչին ձերոյ: Ահա սիւնք հաստատուն կանգնեցան ձերում խարխուլ շինուածոյն: Այս այն սիւնք են, ասէ, որ ունին զբեռն ծանրութեան ձերոյ շինուածոյն փրկութեան. ահա երեք սիւնք. և շորորդ սիւն կենդանութեան՝ որ զձեզ առ Աստուած վերացուցէ: Եկա՛յք զնկատեալ տեղին տէրունական տանն և մեզ հրամայեալն ի մէջ առեալ ի պատիւ փակեցուրք»:

770 Եւ թաղաւորան և ամենայն ժողովրդովքն հանդերձ երթեալ հասանէր անդէն ի տեղին ցուցեալ հրեղէն սեանն ոսկիակալ խարսխին, և անդէն բարձր քաղաքորմով փակեալ զտեղին ի պատիւ, և դրամբք և դոնափակօք ամրացուցեալ, և կանգնեալ և անդ զնշան փրկական խաչին. զի առ հասարակ հասեալ ամենայն ոք յայն տեղի՝ ամենազօր արարչին Աստուծոյ երկրպագեալ ծունր կրկնեցեն:

771 Եւ այսպէս լուսաւորեալ զսիրտս և զոգիս ժողովրդոցն քարոզութեամբ, աղին Աստուածութեանն յաղեալ համեմեալ. թողեալ

վրա և բերեց տաճարների վկայարանները: Մեն մենակ շորս քար շեմքին կանգնեցրեց անմիտ մարտի փոխարեն, որը սրբի հետ մըղել էր իր սենյակում, ուր [կույսը] ամենապահ շնորհներով պահպանված այնչափ հրաշքներ գործեց: Եվ սա [որպես] հաղթության պսակ իր ձեռքերի զորության վաստակը ցույց էր տալիս ամենքին:

768 Ծինելով, կազմելով՝ երեք սուրբ վկայարանները շտկեցին, զարդարեցին, կարգով ու կանոնով հարդարեցին և ապա յուրաքանչյուրին վերցնելով իր նահատակության տեղը դրեցին: Սուրբ Գայանեին իր երկու նահատակ ընկերների հետ դրեցին հարավային կողմը՝ տաճարի վկայարանում: Նույնպես և երանելի Հոփսիմեն երեսուներկու ընկերներով արևելյան կողմը շինված տաճարում դրվեց, իսկ մենավորը, որ հնձանի մեջ սպանվեց, սրա տաճարը գտնվում էր քաղաքի հյուսիսային կողմում: Միասին հավաքված բոլոր սրբերը՝ Քրիստոսի խաչազգայց վկաները մեկ առ մեկ տեղափոխվեցին իրենց մարտիրոսական բնակության համար շինված գերեզմանները: Կատարվեց ըստ նախապես Գրիգորին երևացած տեսիլքի հրամանի:

769 Խորաններից ներս սրբերի տապանների հանգստարանների վրա, զոհասեղանների տեղը, երեք վկայարաններում, ամեն մեկի համար տերունական խաչի սուրբ նշանը կանգնեցրեց ասելով. «Միայն այս ամենակեցույց նշանի առջև պիտի երկրպագեք ձեր արարիչ Տեր Աստծուն: Ահա հաստատուն սյուներ կանգնեցվեցին ձեր խարխուլ շինվածքին: Այս այն սյուներն են, ասում է, որ տանում են ձեր փրկության շինվածքի ծանրության բեռը. ահա երեք սյուներ և շորորդը՝ կենդանության սյունն է, որը ձեզ բարձրացնելու է Աստծու մոտ: Եկեք տերունական տան որոշված և հրամայված տեղը եզերելով պատվով շրջափակենք»:

770 Եվ թագավորի ու ամբողջ ժողովրդի հետ մեկտեղ զնաց իսկույն, հասավ այն տեղը, ուր իրեն ցույց էր տրված հրեղեն սյունը ոսկի խարսխի վրա, և իսկույն բարձր պարիսպով տեղը շրջափակեց ի պատիվ, դոներով ու փականքով ամրացրեց և կանգնեցրեց այնտեղ ևս փրկչական խաչի նշանը, որպեսզի առհասարակ ամեն ոք, որ այնտեղ հասնի, ամենազոր արարչին՝ Աստծուն երկրպագելով ծունկ դնի:

771 Այսպես քարոզութեամբ, լուսավորելով ժողովրդի սրտերն ու հոգիները, աստվածային աղով աղեց, համեմեց, [և նրանք]

զպաշտօն ունայնութեան սնտեաց ձեռագործ կոոցն արարելոց, և ի պաշտօն դարձեալ մարդասիրին Աստուծոյ:

772 Եւ յայնմ հետէ և անդր կանխէին անձնակամ կամօք ի պահս և յաղօթս, և յերկիր և ի սէր. և յունկնդրութիւն Աստուծոյ վարդապետութեանն փութային:

773 Ընէ. Արդ՝ իբրև ժողովեալք միահամուռ ի պաշտօնարան տեղւոյն յարկի տանն Աստուծոյ կային՝ խօսել սկսաւ երանելին Գրիգորիոս և ասէ. «Դի՛ք ծունր ամենեքեան, զի արասցէ Տէր բժշկութիւն հարուածոցդ»: Եւ եղեալ ծունր ամենեցուն առ Աստուած, և երանելոյն Գրիգորի մեծաւ աղօթիւք և պաղատանօք խնդրեալ ուժգին ճգնութեամբ և արտասուօք վասն թագաւորին բժշկութեան: Եւ թագաւորն մինչ դեռ կայր ի տեսիլ կերպարանաց խողի ընդ ժողովրդեանն՝ յանկարծակի հարեալ զդողման, և զխորխիս խողի արտաքոյ մարմնոյն իւրոյ ի բաց ընկենոյր, ժանդատեսիլ ժանեօքն և կնճթաղէմ երեսօքն հանդերձ. խողանացեալ մազովն թաւութեամբ զխորխացեալ կաշին ի բաց ընկենոյր: Եւ դէմք երեսացն դարձան յիւր իսկ կերպարանսն, և մարմինն փափկացեալ մատաղացեալ լինէր իբրև զաւօրեայ մանկան ծնելոյ, և ողջանդամ մարմնովքն ամենեկին բժշկեցաւ:

774 Սոյնպէս և ամենայն մարդիկն, որ էին բազմութիւնք կուտեալք՝ յիւրաքանչիւր ախտից թօթափեալք. ոմանք բորոտք, և ոմանք անդամալոյծք և զօսացեալք, և ջրզողեալք որովայնիւք, և դիւահարք, և գոնճացեալք, և պատագրոսք: Եւ այսպէս բացեալ շնորհացն մարդասիրին Քրիստոսի զիւր ամենակար բժշկարանն՝ բժշկել զամենեսին ի ձեռն Գրիգորի, ախտացեալքն թօթափէին յիւրաքանչիւր հիւանդութեանց: Սոյնպէս և բացեալ լինէր աղբիւր գիտութեանն Քրիստոսի, զլսելիս ամենեցուն ընու ճշմարտապատում վարդապետութեամբն Աստուծոյ:

775 «Անդ էր այնուհետև սրտալիւր ուրախութիւն, և ակնավայել տեսիլ հայեցելոցն: Քանզի երկիր, որ և համբաւուցն անդամօտար էր կողմանցն այնոցիկ, յորում ամենայն աստուածագործ սքանչելութիւնքն գործեցան՝ առ ժամայն վաղվաղակի իրացն եղելոց խելամուտ լինէր. ոչ միայն առ ժամանական պաշտելոցն, այլ և յառաջակարգ յախտեանցն և յապա եկելոցն, և սկզբանն և կատարածի, և ամենայն աստուածատուր աւանդութեանցն:

776 Իսկ իբրև զլափ առեալ զիրացն հաստատութեան՝ համարձակագոյն և առաւելագոյն զաշակերտութիւն նորագիտ վարդա-

թողնելով սնտի, ձեռագործ կուրքերի ունայն պաշտամունքը՝ մարդասեր Աստծու պաշտամունքին դարձան:

772 Այնուհետև աճապարեցին անձնական կամքով պահքի ու աղօթքի, երկյուղի ու սիրո և Աստծո վարդապետութեան ունկընդրութեանը փութալ:

773 Ընէ. Արդ, երբ միահամուռ հավաքված էին Աստծու տան հարկի աղօթավայրում, երանելի Գրիգորը սկսեց խօսել և ասաց. «Ծունր դրեք ամենքդ, որպեսզի Տերը ձեզ բժշկի հարվածներից»: Ամենքը ծունր դրեցին Աստծու առջև, և երանելի Գրիգորը մեծ աղօթքով ու պաղատանքով, ուժգին ճգնութեամբ ու արտասուքով թագաւորի համար բժշկութեան խնդրեց: Իսկ թագաւորը, մինչդեռ խողի կերպարանքով կանգնած էր ժողովրդի մեջ, հանկարծակի զողի մատնվեց, և մարմնի վրայի խողի մորթը, ժանտատեսիլ ժանիքով ու կնճիթաղեմ երեսով հանդերձ վայր ընկավ: Խողանման մազի թավութեամբ խորխացյալ կաշին գուրս նետվեց: Դեմքն իր իսկական կերպարանքն ստացավ, և մարմինը նորածին մանկան նման փափուկ, մատղաշ դարձավ, և ամբողջ մարմնով լրիվ բժշկվեց:

774 Այսպես էլ բոլոր մարդիկ, որ բազմութեամբ կուտակված էին, յուրաքանչյուրն իր ախտերը թոթափեց, ոմանք բորոտ էին, ոմանք անդամալուծ ու շորացած անդամներով, ջրզողված որովայններով, զիվահար, խեղանդամված և ոտնախտավոր: Եվ այսպես՝ շնորհների մարդասեր Քրիստոսը բացեց իր ամենակարող բժշկարանը՝ Գրիգորի միջոցով բոլորին բժշկելու: Յուրաքանչյուր ախտավոր թոթափում էր իր հիվանդութեանը: Այսպես էլ բացվեց Քրիստոսի գիտութեան աղբյուրը, ամենքի լսելիքը լցնելու Աստծու ճշմարտապատում վարդապետութեամբ:

775 Այնուհետև այնտեղ սրտալիւր ուրախութեան էր և ի՛նչ հաճելի տեսարան աչքի համար: Որովհետև մի երկիր, որ համբավն անգամ չէր լսել այն կողմերի, ուր աստվածային սքանչելի բոլոր գործերը կատարվեցին*, շատ շուտով իմացավ եղած բաները, ոչ միայն իր ժամանակ կատարվածները, այլև հավիտենապես նախասահմանվածները, հետո եկածները, սկիզբն ու վերջը և բոլոր աստվածատուր ավանդութեանները:

776 Իսկ երբ իրերի հաստատութեանը փորձեցին, ապա ավելի համարձակ ու ավելի շատ աշակերտներ էին հավաքում նորագիտ վարդապետութեանը ուսուցանելու, [նրանց] կրթելու և անգետ

պետութեանն խմբէին ուսուցանել, թեքել և պատրաստական քարոզութեանն անգէտ մարդկանն յօրինել: Որոց և ինքեանք իսկ ի կողմանց կողմանց և ի դաւառաց դաւառաց Հայաստան աշխարհին՝ յորդեալք և դրդեալք հասանէին ի բացեալ աղբիւրն շնորհաց գիտութեանն Քրիստոսի: Քանզի յԱյրարատեան գաւառին, ի թագաւորանիստ կայեանսն, բղխեցին Հայոց տանն Թորգոմայ շնորհք քարոզութեան Աւետարանին պատուիրանացն Աստուծոյ:

777 ԸԸ. Առնոյր այնուհետեւ խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին և ընդ իշխանսն, նախարարօքն և զօրօքն հանդերձ՝ վասն խաղաղութեան հասարակաց, քակել, կործանել, բառնալ զգայթակըզութիւնսն ի միջոյ, ի բաց կորուսանել. զի մի՛ ումեք լիցի խէթ և խուժ այնուհետեւ ընդ ոտս անկանել և խափան առնել՝ ելանել յազատութիւնն վերին: Այլ զի քաջալերեալք ամենեքեան հասանիցեն ի բարեացն կատարումն, ի նշանակեալ նպատակն երանելոյն Պաւլոսի, թէ «Միաբան հասցուք ի շափ հասակին Քրիստոսի», որոյ ազատութիւնն յերկինս է. ակն ունել փրկչին մեծին Աստուծոյ, և պարծանք ի իաչն, և գովութիւն ի փառս Աստուծոյ:

778 Իսկ անդէն վաղվաղակի թագաւորն ինքնիշխան հրամանաւ, և ամենեցուն հաւանութեամբ, գործ ի ձեռն տայր երանելոյն Գրիգորի, զի զյառաջագոյն զհայրենական հնամեացն նախնեացն և զիր կարծեալ աստուածան շաստուածս անուանեալ՝ անյիշատակ առնել, ջնջել ի միջոյ: Ապա ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ամենայն զօրօքն հանդերձ ի Վաղարշապատ քաղաքէ՝ երթալ յԱրտաշատ քաղաք, աւերել անդ զբազինսն Անահտական դիցն, և որ յԵրազամոյն տեղիսն անուանեալ կայր: Նախ դիպեալ ի ճանապարհի երազացոյց երազահան պաշտաման Տրի դից, զպրի գիտութեան բրմազ, անուանեալ Դիւան գրչի Որմզդի, ուսման ճարտարութեան մեհեան. նախ ի նա ձեռն արկեալ՝ քակեալ այրեալ աւերեալ քանդեցին:

779 Ուր և երևեալ կերպարանեալ դիւացն ի նմանութիւն առն և ձիոյ բազմութեան, կազմութեան գնդի և հետեակազօրու, մկրնդաւորք և ուռնաւորք, առաջի ընթացեալք ի կերպարանս մարդկան նմանութեան, նիզակօք և նշանօք, ի զէն և ի զարդ վառեալք, մեծաւ գոշմամբ զաղաղակ հարեալ՝ փախստեալք յԱնահտական մեհեանն անկանէին, ուստի ընդ հասեալսն մարտ եղեալ կուռէին. նետս անոյժս քարավէժս թանձրատարափս ի վերուստ ի շինուա-

մարդկանց քարոզի համար պատրաստեալս դարձնելու: Նրանք իրենք հենց վեր էին կենում Հայաստան աշխարհի զանազան կողմերից ու գավառներից բազմութեամբ գալիս հասնում էին Քրիստոսի գիտութեան շնորհների բացված աղբուրը: Քանզի Արարատյան նահանգում, թագավորանիստ կայանում Հայոց Թորգոմայն տանը բխեցին Աստուծու պատվիրանների Ավետարանի քարոզութեան շնորհները:

777 ԸԸ. Այնուհետեւ թագավորի ու իշխանների հետ, նախարարներով ու զորքով հանդերձ, [Գրիգորը] հավանութեան խորհուրդ առաւ ընդհանուրի խաղաղութեան համար՝ գայթակղութեանը քանդելու, կործանելու և մեջտեղից վերացնելու ու ջնջելու նպատակով, որ այլևս ոչ որի արգելք ու խոչընդոտ չլինի և շխանգարի վերին ազատութեանը հասնելու: Որպեսզի ամենքը քաջալերված հասնեն բարեքների կատարմանը, երանելի Պողոսի նշանակած նպատակին, թէ «միասին հասնենք Քրիստոսի հասակի շափին», որի ազատութեանը երկնքում է, որտեղ սպասում են մեծ Աստուծու փրկչին և [կուռնեանք] պարծանքը խաչի վրա և գովութեանը ի փառս Աստուծու:

778 Ապա թագավորը իսկույն տիրաբար հրաման տվեց, ամենքի հավանութեամբ, գործը երանելի Գրիգորի ձեռքը հանձնելու, որպեսզի նախկին հայրենի, հնամենի և նախնիների ու իր կողմից Աստված անվանված շաստվածները անհիշատակ դարձնի, մեջտեղից ջնջի*: Ապա ինքն իսկ թագավորը, ամբողջ զորքով հանդերձ, Վաղարշապատ քաղաքից շարժվեց զնաց Արտաշատ քաղաքը, ավերելու այնտեղ Անահիտ դիցուհու բազինը և այն, որ Երազամոյն կոչված տեղերում էր գտնվում: Նախ ճանապարհին հանդիպեցին բրմական գիտութեան զպիր, Որմզդի գրչի Դիվան* կոչված, երազացոյց, երազահան պաշտամունքի Տիր աստուծու իմաստութեան ուսման մեհեանը և ամենից առաջ սկսեցին այն քանդել, այրել, ավերել:

779 Այնտեղ երևացին կերպարանափոխված դեեր, այրուձիու բազմութեան ու հետեակազորի գնդի կազմութեան նմանութեամբ, մկնդավորներ ու մուրճավորներ, առաջ էին ընթանում մարդկային կերպարանքով, նիզակներով ու զինանշաններով, զենք ու զարդով զինավառ, մեծ գոշումով աղաղակ բարձրացրին և փախչելով ընկան Անահիտի մեհեանը: Այնտեղից հարձակվողների դեմ սկսեցին կռվել, շինվածքի վերևից ներքև մարդկանց վրա անուժ նետեր և

ծոցն ի խոնարհ զմարդկան ցնդէին. զորս և սակաւ մի զարհուրեցուցեալ, զնորահաւատ մարդիկն: Իսկ սուրբն Գրիգոր իբրև տեսեալ զայն՝ զնշան տէրունական խաչին առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին. և ամենայն շինուածք մեհենին ի հիմանց զզրդեալ տապալեցան. և լուցեալ յանկարծօրէն փայտակերտն հրդեհեցաւ ի տէրունական նշանին զօրութենէ, և ծուխն ծառացեալ մինչև յամպըս հասանէր:

780 Եւ ամենայն դեքն ի փախուստ դարձեալ՝ առաջի մարդկանն երևեցան, զօձիս զգլխով արկեալ, և զճակատ հարեալ, և զճիշ բարձեալ՝ մեծագոյ լալեօք ասէին, թէ «Վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, զի յամենայն երկրէ փախստական արար զմեզ Յիսուս որդին Մարիամու, դստերն մարդկան. և աստի ևս ի ձեռն կապելոյս և մեռելոյս եհաս մեզ փախստական լինել: Արդ՝ յո՞ղիմեալ փախիցուք, զի փառք նորա լցին զտիեզերս: Այլ երթամք մեք ի բնակիչս լերինն կաւկասու, ի կողմանս հիւսիսոյ. թերևս անդ հնար լիցի և ապրել մարթապոս: Զի առանց հանգստեան զօղս կոծեալ՝ անջատ զմեզ ի բնակութենէ մարդկան՝ կատարել զցանկութիւն կամաց մերոց նոքօք»:

781 Եւ զայս ասացեալ առաջի ամենեցուն. զի մարդիկն որ լուան՝ առաւել ևս հաստատեցան ի հաւատս ամենեքին. իսկ սեազունդ դիւացն աներևոյթք եղեալ, շքոտեալք ի տեղոյն իբրև զծուխ պակասեցան: Իսկ մարդկանն հասելոց անդէն քանդեալ զհիմունս մնացեալս աւերէին, և զգանձսն մթերեալս՝ աղքատաց, տառապելոց և շքաւորաց մասն հանէին: Եւ զղաստակերտսն և զսպասաւորսն քրմօքն հանդերձ և նոցին գետնովքն և սահմանօքն ի ծառայութիւն նուիրեցին եկեղեցոյ սպասաւորութեան:

782 Եւ առ հասարակ ամենեցուն սերմանեալ զաստուածապաշտութեան զբանն, և զամենեսեան ի Տեառնն ճանապարհի կացուցանէր՝ գիտուն լինել պատուիրանաց արարչութեանն: Եւ յամենայն քաղաքս Հայոց և ի գեօղս և յաւանս և յազարակս երևեցուցանէր զտեղիս տան Աստուծոյ: Քայց ոչ առնէր յայտ զհիմնարկութեանն զհետ, և ոչ սեղան ուրեք ուղղեալ յանուն Աստուծոյ, զի շունէր զպատիւ քահանայութեան. այլ լոկ պարսպէր քաղաքորմով զտեղիսն, և կանգնէր զնշան տէրունական խաչին: Նոյնպէս և յելս և ի մուտս ճանապարհաց և ի փողոցս և ի հրապարակս և ի ճանա-

թանձրատարափ քարահոսք թափեցին, որոնցով և մի քիչ զարհուրեցրին նորահավատ մարդկանց: Իսկ սուրբ Գրիգորը, երբ այս տեսաւ, տերունական խաչի նշանը առած դիմեց մեհենին դուռը և մեհենին ամբողջ շինվածքը հիմնահատակ զղրղալով տապալվեց, և փայտակերտ [մասերը] հանկարծ բռնկվելով վառվեցին տերունական նշանի զօրությունից և ծուխը ծառացած մինչև ամպերը հասաւ:

780 Բոլոր դեերը, փախուստի դիմելով, մարդկանց առջև երեվացին, օձիք պատռելով, ճակատը ծեծելով, ճիշ բարձրացնելով, մեծագոյ լալով ասում էին, թե «Վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, որովհետև ամբողջ երկրից մեզ փախստական արեց մարդու դուստր Մարիամի որդին՝ Հիսուսը: Այստեղից էլ բանտարկվածի ու մեռածի ձեռքով մեզ վիճակվեց փախստական լինել: Արդ՝ ո՞ր փախչենք, քանզի նրա փառքը լցրել է տիեզերքը: Եվ որովհետև մեզ առանց հանգիստ տալու, օդ ծեծելով անջատեց մարդկանց բնակությունից, ուստի մենք գնում ենք Կովկաս լեռան բնակիչներին մոտ, հյուսիսի կողմերը, զուցե այնտեղ հնարավորություն լինի, որ կարողանանք ապրել և մեր կամեցածը նրանց միջոցով կատարել»*:

781 Այս ասացին ամենքի առջև և մարդիկ, որ լսեցին, բոլորն էլ ավելի ևս հաստատ դարձան հավատքի մեջ: Իսկ սեազունդ դեերը աներևոյթ եղան, տեղից չբացան և ծխի նման վերացան: Այնտեղ հասած մարդիկ, իսկույն հիմքերը քանդելով, մնացածն ավերեցին և ամբարված գանձերը աղքատներին, տառապածներին ու շքավորներին բաժանեցին: Դաստակերտներն ու սպասավորներին, քրմներով հանդերձ, նրանց հողերով ու սահմաններով՝ նվիրեցին եկեղեցու պետքերին ծառայելու համար:

782 Եվ [Գրիգորը] առհասարակ ամենքի համար աստվածապաշտության խոսքը սերմանեց և բոլորին տիրոջ ճանապարհի վրա կանգնեցրեց՝ արարչի պատվիրաններին տեղյակ դարձնելով: Հայաստանի բոլոր քաղաքներում, գյուղերում, ավաններում ու ազարակներում ցույց էր տալիս եկեղեցու տեղերը: Քայց հայտնապես հիմքերը չէր դնում և ոչ էլ հանուն Աստծու որևէ տեղ սեղան էր կանգնեցնում, քանի որ շունքը քահանայության աստիճան, այլ լոկ քաղաքորմով պարսպում էր այդ տեղերը և տերունական խաչի նշանն էր կանգնեցնում: Նույնպես և ճանապարհների ելքերի ու մուտքերի մոտ, փողոցներում, հրապարակներում, խաչմերուկներ-

պարհակիցս պահ և ապաւնն զերկրպագեալն յամենեցունց զնոյն նշան կանգնէր:

783 «Առնոյր այնուհետև զԱրշակունեաց տոհմի որեարն ի վարժս վարդապետութեան պարապեցուցեալ. որոց առաջնոյն Տըրդատ անուն, որ և թագաւորն իսկ էր, ամենայն տամբ իւրով: Նոյնպէս և զամենայն ոգի ջանայր յերիւրել հասուցանել ի գիտութիւն ճշմարտութեան»: «Եւ յորժամ այնպէս լի առնէր ընդ ամենայն տեղիս զսուրբ Աւետարանն Տեառն, և ամենեցուն զգուշացուցեալ անմեղութեամբ զճանապարհս կենաց վարելոյ»՝ ապա ամենեցուն զայն դնէր ի մտի, զի «տեառն Աստուծոյ իրեանց միայն երկիր պագցեն, և նմա միայն սպաս տարցին»:

784 ՃԹ. Եւ ապա յանձն արարեալ զնոսա ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ, և ինքն առեալ զթագաւորն՝ խաղայր գնացեալ երթայր, զի և յալ կողմանս ամենայն սահմանացն Հայաստան աշխարհին սերմանեցեն զբանն կենաց: Եւ երթայր հասանէր ի Դարանազեաց գաւառն, զի և անդ զանուանելոցն զսուտ աստուածոցն զբազինան կործանեցեն, որ էր ի գեօղն Քորդան, մեհեան անուանեալ սպիտակափառ դիցն Բարշամինայ. նախ զնա կործանէին, և զպատկեր նորին փշրէին. և զգանձսն ամենայն, զոսկւոյն և զարծաթոյն, աւար հարկանէին և զայն աղքատաց բաժանեալ բաշխէին: Եւ զգեօղն ամենայն դաստակերտօքն հանդերձ և սահմանօքն յանուն եկեղեցւոյն նուիրէին, և զամենափրկիչ նշանին օրինակ և անդ կանգնէին:

785 «Իսկ երանելոյն վաղվաղակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն արկեալ զգաւառան, հանդերձ միամիտ սատարութեամբ թագաւորին՝ գերէր զամենեսեան ի հայրենեացն աւանդելոց ի սատանայապաշտ դիւական ի սպասաւորութենէն ի հնազանդութիւն ծառայութեան Քրիստոսի մատուցանէր: Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ, և զամենեսեան յաստուածապաշտութիւն կրթեալ, որ և յայտնի իսկ բնակչաց գաւառին նշանք մեծամեծք երևեալ, կերպակերպ նմանութեամբք դիւացն փախըստական լինելով անկանէին ի կողմանս» Խաղտեաց. և իբրև զնոսա ևս հաստատէր՝ ապա երթեալ հասանէր յամուր տեղին անուանեալ Անի, ի թագաւորաբնակ կայնանսն հանդստոցաց գերեզմանաց թագաւորացն Հայոց: Եւ անդ կործանեցին զբազինն Ջեւս դիցն Արամազդայ, հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի: Եւ անդ կանգնեալ զտէրունական նշանն, և զաւանն ամրականաւն հանդերձ ի ծառայութիւն եկեղեցւոյն նուիրէին:

րում, որպես պահապան ու ապավեն, կանգնեցրեց ամենքի երկըրպագած նույն նշանը:

783 Այնուհետև առաւ Արշակունյաց տոհմի իշխանազուններին զպրոցներում վարդապետութիւն ուսուցանելու, որոնցից առաջինի անունը Տրդատ էր, որ և հենց թագաւորն էր՝ իր ամբողջ տընով մեկտեղ: Նույնպես և ամեն մեկին ջանում էր ճշմարիտ գիտությանը հասցնել: Երբ այսպես բոլոր տեղերը լցրեց տիրոջ սուրբ Ավետարանի [բարոզով] և ամենքին խրատեց անմեղությամբ անցնելու կյանքի ճանապարհը, ապա բոլորին էլ հասկացնում էր, որ «միայն իրենց տեր Աստծուն երկրպագեն ու նրան միայն պաշտեն»:

784 ՃԹ. Ապա հանձնելով նրանց Աստծու ամենապահ շնորհներին, ինքն առաւ թագաւորին, շարժվեց գնաց, որպեսզի Հայաստան աշխարհի բոլոր սահմանների վրա, ուրիշ կողմերում ևս կենաց խոսքը սերմանեն: Գնաց հասավ Դարանազլաց գավառը, որպեսզի այնտեղ ևս կործանեն սուտ աստվածների բազինը, որը Քորդան գյուղում էր, սպիտակափառ Բարշամինա* անվանված աստծու մեհյանը: Նախ այն կործանեցին ու նրա արձանը փշրեցին և բոլոր գանձերը, ոսկին ու արծաթը ավարի մատնեցին ու աղքատներին բաշխեցին: Եվ գյուղը բոլոր դաստակերտներով հանդերձ ու սահմաններով՝ եկեղեցուն նվիրեցին և ամենափրկիչ նշանի օրինակը այնտեղ ևս կանգնեցրին:

785 Իսկ երանելին, իսկույն իր ավետարանական արվեստը քանեցնելով, թագաւորի անկեղծ օժանդակութեամբ, սկսեց գավառում [բարոզել], ամենքին դուրս բերեց նախնիների ավանդութիւններից, սատանայապաշտ դիւանական սպասովորութիւնից և մոտեցրեց Քրիստոսի հնազանդ ծառայութեանը: Երբ նրանց մեջ կենաց խոսքը սերմանեց ու ամենքին աստվածապաշտութեամբ կրթեց, գավառի բնակիչներին մեծամեծ հրաշքներ երևացին՝ դեները այլակերպ ձևերով փախստական դարձան ընկնելով Խաղտյաց* կողմերը: Երբ նրանց ևս հաստատեց, գնաց հասավ Անի* անվանված ամուր վայրը՝ Հայոց արքաների գերեզմանների թագաւորաբնակ կայանը: Այնտեղ կործանեցին բազինը Ջեւս Արամազդ* աստծու, որը բոլոր աստվածների հայրն էր անվանված: Այնտեղ ևս տերունական [խաչի] նշանը կանգնեցրին, և ավանը իր ամբարձրութեամբով հանդերձ եկեղեցուն ի ծառայութիւն նվիրեցին:

786 Եւ ապա յետ այսորիկ անդէն ի սահմանակից գաւառն Եկեղեցաց ելանէր: Եւ անդ երևեալ դիւացն ի մեծ և ի բուն մեհնանացն Հայոց թագաւորացն, ի տեղիս պաշտամանցն, յԱնահտական մեհնանին, յԵրէզն աւանի. ուր ի նմանութիւն վահանաւոր զօրու ժողովեալ դիւացն մարտնչէին, և մեծագոչ բարբառով զլեբրիս հնչեցուցանէին: Որք փախստականք եղեալք, և ընդ փախչելն նոցա կործանեալ բարձրարերձ պարթիսպքն հարթեցան: Եւ որք դիմեալ հասեալ էին զգաստացեալ զօրօքն, սուրբն Գրիգոր թագաւորան հանդերձ, փշրէին զոսկի պատկերն Անահտական կանացի դիցն. և ամենկին զտեղին քանդեալ վատնէին, և զոսկին և զարծաթն աւար առեալ: Եւ անտի ընդ գետն Գալլ յայնկոյս անցանէին, և քանդէին զՆանէտական մեհնանն զստերն Արամազդայ ի Թիլն յաւանի: Եւ զգանձս երկոցուն մեհնանցն աւարեալ ժողովեալ՝ ի նուէր սպասուց սուրբ Եկեղեցույն Աստուծոյ թողուին տեղեօքն հանդերձ:

787 ԸՓ. Եւ այսպէս ի բազում տեղեաց բառնային զգայթակղեցուցիչսն անմոռնչս, զձուլեալսն, կոփեալսն կոփեալսն, քանդակեալսն, անպիտանսն, անօգուտսն, վնասակարսն, արարեալսն անմըտութեամբ ցնորելոց մարդկան, դարձեալ սրտի մտօք ի հաւատարման՝ սատանայակուր և դիւամուլ ազգացն կողմանցն այնոցիկ՝ թափել և զերծանել յունայնալար հնացելոցն սնտրիագործ պաշտամանցն, և հնազանդ լինել ամենահեշտ լծոյ ծառայութեանն Քրիստոսի»:

788 «Եւ յորժամ անդ ևս զայս արարեալ հաւասարութեամբ ամենեցուն՝ առ հասարակ լցեալ զպիտոյս քարոզութեանն՝ ոչ ինչ ապաստան լինէր յահ և ի սաստ թագաւորին՝ հաւանեցուցանելոյ զամենեսին, և ոչ լոկ բանիւք միայն, այլ և նշանօք և արուեստիւք և ազգի ազգի բժշկութեամբք փառաւոր լինէր սուրբ անունն Քրիստոսի: Այս ամենայն գործեցաւ կամօք մարդասիրին Աստուծոյ ի ձեռն Գրիգորի: Եւ յամենայն տեղիս հասեալ ինքնին թագաւորն լինէր քարոզ, խոստովանելով զիր զամբարշտութիւնսն, և պատմէր զամենայն արարեալսն Աստուծոյ զսքանչելիսն որ անցին ընդ նա, և զողորմութիւն բժշկութեանն, և զայն ցուցանէր բարձրաձայն աղաղակաւ, յայտ յանդիման առաջի ամենեցուն:

789 Ապա փութացեալ հասանէր ի գաւառն Դերշան, զի և անդ յառաջացի լնուլ զառաքելական քարոզութեանն զարուեստ մշակութեանն երկովք, և զերծուցանել զնոսա ի գարշելի «ղիցական»

786 Դրանից հետո իսկույն ելան սահմանակից Եկեղեցաց գավառը, և այնտեղ երեւացին դեերը Հայոց թագավորների մեծ և բուն մեհնաններում, պաշտամունքի վայրերում, Երեզ ավանի Անահտի մեհնանում, ուր դեերը վահանավոր զորքի նմանությամբ հավաքված մարտնչում էին և մեծագոչ աղաղակով լեռները թնդացնում: Նրանք փախստական դարձան, և նրանց փախչելու ժամանակ բարձրարերձ պարիսպները կործանվեցին, հարթվեցին: Դարձի եկած զորքերով այնտեղ հասածները, սուրբ Գրիգորը թագավորով հանդերձ, փշրեցին Անահիտ դիցուհու ոսկի արձանը, ամբողջ վայրը քանդեցին, փշացրին, ոսկին ու արծաթը ավարի տվին: Այնտեղից Գալլ գետի վրայով այն կողմ անցան ու քանդեցին Արամազդի դստեր՝ Նանեի մեհնանը Թիլ ավանում: Երկու մեհնանների գանձերը ավարելով՝ Աստծու սուրբ Եկեղեցու ծառայությանը նվեր թողեցին տեղերով հանդերձ:

787 ԸՓ. Այսպես բազում տեղերից վերացրին ձուլված, կոած կոփված, քանդակված, անպիտան, անօգուտ, վնասակար ու ցնորյալ մարդկանց անմտությամբ արված դայթակղիչ, անմոռնչ [կոտրեքը] և դարձյալ հավատի մեջ սրտանց հաստատվեցին: Արքան մեծասաստ իշխանությամբ հրաման տվեց այն կողմերի սատանայակուր և դիւամուլ ազգերին՝ թոթափել ու աղատվել ունայն, հնացած սնտրիապաշտությունից և հնազանդ լինել Քրիստոսի ծառայության ամենահաճելի լծին:

788 Երբ այնտեղ ևս ամենքի նկատմամբ հավասարապես այս բանը կատարեց՝ ավարտելով առհասարակ անհրաժեշտ քարոզությունը, այլևս չէր ապավինում թագավորի ահին ու սաստին՝ ամենքին հնազանդեցնելու համար, և ոչ միայն լոկ խոսքերով, այլև հնարներով ու հրաշքներով և տեսակ-տեսակ բժշկություններով փառավորեց Քրիստոսի սուրբ անունը: Այս ամենը կատարվեց մարդասեր Աստծու կամքով, Գրիգորի ձեռքով: Եվ ամեն տեղ հասնելով, ինքը՝ թագավորը, [կենդանի] քարոզ դարձավ՝ խոստովանելով իր անօրենությունները. պատմում էր Աստծու արած բոլոր հրաշքների մասին, որոնք իր վրա կատարվեցին, բժշկության ողորմությունը. և այս ցույց էր տալիս բարձրաձայն աղաղակով, ամենքի առջև, հայտ հանդիման:

789 Ապա փութով հասավ Դերշան գավառը, որպեսզի այնտեղ ևս ջանասիրությամբ առաջ տանի առաքելական քարոզության գործը և կարողանա ազատել նրանց գարշելի, դիցապաշտ, սատա-

աստանայակիր բարուցն ճիւղութենէ, զխուժադուժ կողմանսն աշակերտելով, զխոշորագոյն և զխեցբեկագոյն բարս հեթանոսութեան շրջել ի զգաստութիւն աստուածուսոյց իմաստութեանն. և ծանօթս աւետարանական աւետեացն, յարդարեալս ընդելս կացուցանէր»:

790 Գայր հասանէր ի Մրճական մեհեանն անուանեալ որդւոյն Արամազդայ, ի գիւղն զոր Բագայառիճն կոչեն ըստ պարթեալէն լեզուին: Եւ զայն ի հիմանց բրեալ խլէին, և զգանձսն մթերեալս աւար հարկանէին և աղքատաց բաշխէին, և զտեղիսն նուիրէին եկեղեցոյ. և զբնակիչս աշխարհին հաստատէր ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Եւ յայնմհետէ փոյթ ի վերայ ունէր «զառնութեալաց արքունիսն հանդերձ մեծամեծ աւագանւովն և ամենայն ազատագունդ բանական աստուածեղէն իմաստութեամբն վարդապետել»:

791 ՃԺԱ. Իսկ թագաւորն Տրդատիոս հանգերձ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխէն տիկնաւ, և բերք իւրով Խոսրովիդուխտով, հրաման ետ ի ժողով կոչել միաբանութեամբ ամենայն զօրաց իւրոց: Եւ վաղվաղակի հասանէին ի ժամադիրն յամենայն կողմանց ըստ հրամանին՝ յԱյրարատ գաւառն ի Վաղարշապատ քաղաք: Քանզի և թագաւորն շու արարեալ անդր հասանէր: Եւ կուտեցան առ հասարակ զօրքն ամենայն, և մեծամեծք և կուսակալք, գաւառակալք, պատուաւորք, պատուականք, զօրավարք, պետք և իշխանք, նախարարք և ազատք, դատաւորք և զօրագլուխք, և հասեալ կային առաջի թագաւորին:

792 Խորհուրդ ի մէջ առնոյր թագաւորն ընդ ամենեսին, փութալ հասանել՝ բարեաց գործոց ժառանգաւոր լինել: «Եկա՛յք, ասէ, ճեպեսցուք զայս առաջնորդ կենաց մերոց տուեալ մեզ յԱստուծոյ զԳրիգորդ հովիւ կացուցանել, զի լուսաւորեսցէ զմեզ մկրտութեամբ և նորոգեսցէ օրէնսուսոյց խորհրդովն արարչին մերոյ Աստուծոյ»:

793 Իսկ Գրիգոր ոչ առնոյր զայս յանձն, առնուլ զմեծ պատիւ քահանայապետութեանն. ասէ. «Ոչ կարեմ հանդարտել բաւել վասն անշափակալ բարձրութեանն զօրել. զի անպատում է այս պատիւ բրիստոսատուր փառացն առաջնորդութեան, միջնորդ կալ ընդ Աստուած և ընդ մարդիկ. այլ զարժանին խնդրեալ գտցեն»:

794 Իսկ անդէն տեսիլ սքանչելի յԱստուծոյ երևեալ թագաւորին՝ տեսանէր զհրեշտակ Աստուծոյ, զի խօսէր ընդ նմա և ասէր. թէ «Պարտ է ձեզ զԳրիգորդ վիճակեցուցանել առանց յապաղելոց»:

նայակիր, ճիւղադային բարբերից. խուժադուժ կողմերին աշակերտ դարձնելով՝ հեթանոսութեան կոշտ ու կոպիտ և անտաշ բարբերք աստվածուսոյց իմաստութեան զգաստութեան կողմն էր շրջում, ավետարանական ավետիսներին ծանոթացնելով և կոկելով հարազատ դարձնում:

790 Եկավ հասավ Արամազդի որդի կոչված Միհրի մեհյանը, այն գյուղում, որը Բագայառիճ են կոչում պարթեալերեն, և այն ի հիմանց բրելով քանդեցին, կուտակված գանձերը ավարի մատնեցին ու աղքատներին բաժանեցին և այդ տեղերը եկեղեցուն նվիրեցին, իսկ երկրի բնակիչներին ճշմարիտ գիտութեան մեջ հաստատեցին: Գրանից հետո նա ճիգ էր թափում՝ իր մոտ եղած արքունիքը մեծամեծ ավագանու հետ մեկտեղ և ամբողջ ազատագունդ բանակով աստվածեղեն իմաստութեամբ կրթելու:

791 ՃԺԱ. Իսկ Տրդատ (Տրդատիոս) թագավորը իր կին՝ Աշխեն տիկնոջ ու իր քրոջ Խոսրովիդուխտի համաձայնությամբ հրաման տվեց իր ամբողջ զորքերը միատեղ ժողովի կոչել: Ամեն կողմերից, ըստ հրամանի, շուտափույթ հասան նշանակված վայրը՝ Վաղարշապատ քաղաք: Այրարատ գավառում, և հենց թագավորն էլ ճամփա ընկնելով այնտեղ հասավ: Ամբողջ զորքը առհասարակ կուտակվեց՝ մեծամեծներ, կուսակալներ, գավառապետներ, պատվավորներ, պատվականներ, զորավարներ, պետեր, իշխաններ, նախարարներ, ազատներ, դատավորներ ու զորագլուխներ հասան, ներկայացան թագավորին:

792 Թագավորը ամենքի հետ խորհուրդ արեց, որ փութան, հասնեն բարի գործերին ժառանգորդ դառնալու: «Եկեք, ասում է, փութանք Աստծու կողմից մեզ տրված կյանքի առաջնորդին՝ Գրիգորին հովիվ դարձնել, որպեսզի մկրտությամբ լուսավորի և վերանորոգի մեր արարիչ Աստծու ամենուսույց խորհրդով»:

793 Իսկ Գրիգորը հանձն չառավ ընդունել քահանայապետության մեծ պատիվը, ասաց. «Չեմ կարող համբերել, դիմանալ անշափ բարձրությանը, քանզի անպատում է քրիստոսատուր փառքի առաջնորդության պատիվը՝ միջնորդ դառնալու Աստծու և մարդկանց միջև, այլ թող արժանի [մարդու] որոնեն, գտնեն»:

794 Ապա Աստծուց սքանչելի տեսիլք երևաց թագավորին: Տեսավ Աստծու հրեշտակին, որը խոսեց նրա հետ ու ասաց, թե «Պետք է որ դուք առանց հապաղելու Գրիգորին քահանայապետության պաշտոնը տաք, որպեսզի մկրտությամբ լուսավորի ձեզ»: Աստծու

ի քահանայապետութիւն, զի լուսաւորեսցէ զձեզ մկրտութեամբ: Նոյնպէս երևեալ և Գրիգորի տեսիլ հրեշտակի Աստուծոյ, զի մի իշխեսցէ ինչ պնդել յամառել վասն այնր, «զի ի Քրիստոսէ է այդ հրամայեալ, ասէ, քեզ»: Իսկ նա հաւանեալ վաղվաղակի բարբառեալ ասէր, թէ «Կամք Աստուծոյ կատարեսցին»:

795 ՃԺԲ. Յայնժամ թագաւորն վաղվաղակի փութով և երկիւղիւ և մեծաւ խնդութեամբ հոգացեալ, գումարեաց զգլխաւորս նախարարացն և զկուսակալս աշխարհացն. առաջին՝ իշխանն Անգեղ տան, երկրորդ՝ իշխանն Աղծնեաց, որ է բզեաշխն մեծ. երրորդ՝ իշխանն մարդպետութեան իշխանութեանն, չորրորդ՝ իշխանն թագակապ իշխանութեան ասպետութեանն, հինգերորդ՝ իշխանն սպարապետութեան, զօրավար Հայոց աշխարհին. վեցերորդ՝ իշխանն Կորդովտաց աշխարհին, եօթներորդ՝ իշխանն Մոփաց աշխարհին. ութերորդ՝ իշխանն Գուգարացոց աշխարհին, որ միւս անուանեալ բզեաշխն. իններորդ՝ իշխանն Ռշտունեաց աշխարհին. տասներորդ՝ իշխանն Մոկաց աշխարհին. մետասաներորդ՝ իշխանն Սիւնեաց աշխարհին. երկուտասաներորդ՝ իշխանն Մաղէից աշխարհին. երեքտասաներորդ՝ իշխանն Ուտիացոց աշխարհին. չորեքտասաներորդ՝ իշխանն շահապ Զարաւանդ և Հեր գաւառի. հնգետասաներորդ՝ իշխանն մաղխազութեան տանն. վեշտասաներորդ՝ իշխանն Արծրունեաց:

796 Այս իշխանք են ընտիրք, կուսակալք, կողմնակալք, հազարաւորք, բիրաւորք ի մէջ Հայաստան աշխարհի տանն Թորգոմայ, զորս գումարեաց թագաւորն Տրդատ և առաքեաց զնոսա ի կողմանս Կապուտկացոց, ի քաղաքն Կեսարացոց, զոր ըստ հայերէն լեզուին Մաժաք կոչեն. զի տարեալ զԳրիգորն՝ քահանայապետ կացուցեն իրեանց աշխարհին. և հանդերձեցան դէտ ակն ունել ճանապարհացն: Եւ հրամայեաց հրովարտակ գրել օրինակ զայս. —

ՊԱՏՃԷՆ ԼՐՈՎԱՐՏԱԿԻՆ

797 «Ի վաղնջուց հետէ կորուսեալք, տգիտութեամբ մեղացն պաշարեալք, մատախլապատք, միգապատք, ափշեալք, ոչ կարացեալ հայել իմանալ նկատել, զարեգակն արդարութեան տեսնել, վասն այսորիկ խաւարեալք էաք, ի մութ թաթաւէաք: Իսկ յորժամ քաղցրութիւն և մարդասիրութիւն արարչին մերոյ Աստուծոյ երևեցաւ՝ խրատել և լուսաւորել զմեզ զարարածս իւր՝ ծագեաց զնշույս կենդանի լուսոյն իւրոյ ի սիրոս մեր, և կենդանացոյց զմեռելու-

հրեշտակը տեսիլքի մեջ երևաց նաև Գրիգորին, որպեսզի շինի թե այդ մասին պնդի, համառի, «Քանզի, ասում է, Քրիստոսից է այդ հրամայված քեզ», իսկ նա հավանելով անմիջապէս գոչեց՝ ասելով, թե «Աստուծու կամքը թող կատարվի»:

795 ՃԺԲ. Այնժամ թագավորը շուտափույթ և երկյուղածութեամբ մեծ խնդութեամբ հոգալով՝ հավաքեց երկրների գլխավոր նախարարներին ու կուսակալներին: Առաջինը՝ Անգեղ տան* իշխանը, երկրորդը՝ Աղծնյաց* իշխանը, որը մեծ բզեշխն է, երրորդը՝ Մարդպետութեան իշխանը, չորրորդը՝ իշխանութեան թագադիր ասպետ իշխանը, հինգերորդը՝ սպարապետութեան իշխանը, Հայոց աշխարհի զօրավարը, վեցերորդը՝ Կորդովաջ* երկրի իշխանը, յոթներորդը՝ Մոփաց երկրի իշխանը, ութերորդը՝ Գուգարաց երկրի իշխանը, որն անվանվում էր մյուս բզեշխ, իններորդը՝ Ռշտունյաց երկրի իշխանը, տասներորդը՝ Մոկաց երկրի իշխանը, տասնմեկերորդը՝ Սյունյաց երկրի իշխանը, տասներկուերորդը՝ Մավղէից* երկրի իշխանը, տասներեքերորդը՝ Ուտիացոց երկրի իշխանը, տասընչորսերորդը՝ Զարավանդ* և Հեր գավառի շահապ իշխանը, տասընհինգերորդը՝ մաղխազութեան տան իշխանը, տասնվեցերորդը՝ Արծրունյաց իշխանը*:

796 Սրանք են Հայաստան աշխարհի, Թորգոմի տան ընտիր իշխանները, կուսակալները, կողմնակալները, հազարապետները, բյուրավորները, որոնց հավաքեց Տրդատ թագավորը և ուղարկեց Կապուտկացոց կողմերը, Կեսարիա քաղաքը, որը հայերեն Մաժաք են կոչում, որպեսզի տանելով Գրիգորին, իրենց երկրի քահանայապետ դարձնեն ու պատրաստվեցին ճանապարհ ընկնելու: Եվ հրամայեց հրովարտակ գրել այս օրինակով:

ԼՐՈՎԱՐՏԱԿԻ ՊԱՏՃԵՆԸ

797 «Վաղուց ի վեր կորած, մեղքերի տգիտութեամբ պաշարված, մատախլապատ, միգապատ և ապշած էինք՝ չկարողանալով նայել, իմանալ, նկատել, արդարութեան արեգակը տեսնել, որի համար էլ խավարյալ էինք մթութեան մեջ թաթաւված: Իսկ երբ մեր արարիչ Աստուծու քաղցրութեամբ ու մարդասիրութեամբ երևեցին մեզ՝ արարածներին խրատելու և լուսավորելու, նա իր կենդանի լույսի ճառագայթները ծագեցրեց մեր սրտերում և կենդանացրեց

թիւնս մեր, զիր զսուրբ զսիրելի զվկայսս իւր յայս կողմանս առաքելով:

798 «Որք եկեալ՝ մերում անմտութեանս զիրեանց քաջութեան նահատակութեան առաքինութեան զհանդէսն ցուցին: Իբրև զի Տէրըն զիտէր իսկ զնոցա քաջութիւնն թէ ո՛րպիսիք են. այլ զի և մեզ անմտացս ուսուցէ զիմաստութիւն, թէ ո՛րչափ սիրով սիրեցին սոքա զՏէրն իւրեանց, վասն այսորիկ ընդ մարտին նոցա առաքինութեանն՝ տէր Աստուած սիրագործ ա՛յնչափ արար զիր սքանչելիս և մեզ սաստիկ պատիժս պատուհասից՝ մինչև թագաւորիս մերում լինել խոզ, և ընդ վայրագասուն գազանս արածել: Ապա ողորմեալ մեզ բարեխօսութեամբ աղօթից վկայելոցս, ի ձեռն այդր վկայեցելոյդ Գրիգորի զամենեսեան զմեզ բժշկեաց:

799 «Քանզի և դա առաւել ևս վկայ գտաւ, առաւել քան դառաւել նահատակեալ, վասն այսորիկ յԱստուծոյ մեզ տուեալ առաջնորդ: Եւ ի ձեռն դորա զնախնական կարգս սովորութեան ունայնութեան, կոպալաշտութեան հայրենեացն, խլեաց երարձ ի միջոյ. և ուսոյց. ամենեցուն մեզ զիր զվկայութիւնսն և զհրամանս, ըստ իւրոց կամացն դնալ. մինչև տալ մեզ հրաման յայտ յանդիման՝ զդոյն ինքն զԳրիգորդ մեզ հովիւ և տեսուչ և վարդապետ ճշմարտապատում կացուցանել:

800 «Վասն այսորիկ և մեր ապաստան եղեալ յօգնականութիւն ընդունելութեան աղօթից ձերոց և սրբութեանդ, Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոս Կեսարու և ամենայն ուխտ քահանայութեանդ սրբոյ եկեղեցւոյ, որ այդր էք, մեք յողորմութենէ Տեառն աղօթիք ձերովք առցուք ողջոյն, Տրդատիոս թագաւոր, ամենայն զօրօք երկրիս Հայոց Մեծաց, և Աշխէն տիկին, և օրիորդ մեծ Խոսրովիդուխտ: Վասն այսորիկ առաքեցաք մեք առ ձեզ արս գլխաւորս՝ իշխանս պատուականս զաշխարհիս մերոյ մեծի, զի պատմեսցեն ձեզ զամենայն սքանչելիս Աստուծոյ, որ աստ յայսմ աշխարհիս գործեցաւ ընդ մեզ:

801 «Եւ տուաք մեք ամել առ ձեզ զսուրբ խոստովանող Բրիստոսի զԳրիգորիոս. և զայս հրովարտակ մեր առ ձեզ գրեցաք, զի ըստ տուութեան աւանդութեան հոգևոր աստուածատուր շնորհին Քրիստոսի՝ մեզ զԳրիգոր տեսուչ և վարդապետ առաջնորդութեան աստուածագնաց ճանապարհացն, և հովիւ և բժիշկ կացուսչիք, որպէս և մեզ յԱստուծոյ հրամայեցաւ: Եւ աղօթս արասչիք, զի զմեզ արժանիս արասցէ Աստուած իւրոյ ողորմութեանն, առողջութեամբ գնալ ի ճանապարհս նորա, և ձեր սէրն և ողջոյն եկեալ

մեր մեռելութունը՝ իր սուրբ, սիրելի նահատակներին այս կողմերը առաքելով:

798 Նրանք զալով, մեր անմտութեան [ղիմաց] իրենց քաջ նահատակութեան, առաքինութեան հանդեսը ցույց տվին: Եվ Տերը, որ զիտեր նրանց քաջությունը, թե ինչպիսիք էին, [ուղարկեց] որպեսզի մեզ՝ անմիտներիս ևս իմաստություն սովորեցնեն և թե որչափ սիրով սիրեցին նրանք իրենց Տիրոջը, այդ պատճառով էլ առաքինութեան համար մղած մարտի ժամանակ սիրագործ տեր Աստված այնչափ հրաշքներ ցույց տվեց և մեզ սաստիկ պատիժներով պատուհասեց: Մինչև անգամ մեր թագավորը խոզ դարձավ և արածում էր վայրենի գազանների հետ: Ապա մեզ ողորմելով, նահատակների աղօթքների բարեխոսությամբ, այս նահատակված Գրիգորի միջոցով ամենքիս բժշկեց:

799 Քանզի սա առավել ևս նահատակ գտնվեց, ավելի քան նահատակված, որի համար Աստված նրան մեզ առաջնորդ տվեց: Սրա ձեռքով մեր նախկին ունայն սովորության կարգերը, հայրենի կուռքերը խլեց, մեջտեղից վերացրեց և մեզ ամենքիս սովորեցրեց իր օրենքներն ու հրամանները, որպեսզի իր կամքով ընթանանք, մինչև որ մեզ հայտ հանդիման հրաման տվեց՝ նույն այդ Գրիգորին՝ մեզ հովիվ, տեսուչ և ճշմարտապատում վարդապետ կարգել:

800 Այդ պատճառով մենք ապավինեցինք ձեր աղօթքների ընդունելության օգնությանը և ձեր սրբությանը՝ Ղևոնդիոս Կեսարիո արքեպիսկոպոս և սուրբ եկեղեցու քահանայության այդտեղ գտնվող ամբողջ ուխտող, որպեսզի մենք՝ Տրդատ թագավոր, Մեծ Հայք երկրի ամբողջ զորքով, Աշխեն տիկին և մեծ օրիորդ Խոսրովիդուխտ, ձեր աղօթքներով ողջույն առնենք Տիրոջ ողորմությունից: Դրա համար ձեզ մոտ ուղարկեցինք գլխավոր մարդկանց՝ մեր մեծ երկրի պատվական իշխանների, որպեսզի պատմեն ձեզ Աստուծու բոլոր հրաշքները, որոնք այս երկրում մեզ հետ կատարվեցին:

801 Եվ մենք ձեզ մոտ բերել տվինք Քրիստոսի սուրբ խոստովանող Գրիգորին և մեր այս հրովարտակը ձեզ գրեցինք, որպեսզի ըստ Քրիստոսի հոգևոր աստվածատուր շնորհի ավանդության պարգևի, Գրիգորին տեսուչ, աստվածագնաց ճանապարհների առաջնորդության վարդապետ և մեզ հովիվ ու բժիշկ կարգեք, ինչպես մեզ հրամայված է Աստուծուց: Աղոթք արեք, որ Աստված մեզ իր ողորմությանն արժանի դարձնի, որ առողջությամբ գնանք նրա ճանա-

հանդիցէ առ մեզ»: Եւ պատճէն հրովարտակին զայս օրինակ գրեցաւ:

802 ՃԺԳ. Եւ կազմեցան պատրաստեցան, առին ընդ իւրեանս պատարագս՝ ոսկի և արծաթ, ձիս և ջորիս և հանդերձս գունակ գունակս ի զարդ և ի սպաս պատուական տեղեացն սրբոց տանցն Աստուծոյ՝ ուր առաքելքն էին. և ամենայն եկեղեցեացն առնէին պատրաստութիւն պատարագաց՝ ընդ որ էին անցանելոց:

803 Եւ հանէին զԳրիգոր յոսկիապատ կառան արքունականս՝ սպիտակածիզ ջորոցն: Եւ ամենայն իշխանքն գումարեալք ընդ նրմա կառօք և երիվարօք, զօրօք, նշանակօք, իւրաքանչիւր գնդաւ խաղացին գնացին յԱյրարատեան գաւառէն, ի Վաղարշապատ քաղաքէ. և հասեալ ի սահմանս Յունաց՝ բազում պատիւս կազմութեան հիւրամեծարութեան գտանէին ի քաղաքաց քաղաքաց: Եւ բազում խնդութիւնս և կայտիոս ցնծութեան, խնճոյս ուրախութեան կացուցանէին, իրրև լսէին զԱստուծոյ արարեալ զսքանչիւրսն, և զհասելոց դարձ փրկութեան և զճանապարհս օգտակարս:

804 Այսպէս պատուեալ ըստ ճանապարհացն՝ մինչև գային հասանէին ի քաղաքն Կեսարացոց. և անդ տեսանէին զսուրբ կաթողիկոսն Ղևոնդիոս, և զամենայն եկեղեցական գունդս գունդս սրբոցն կղերիկոսացն և զդասս դասս հրեշտակակրօն պաշտօնէիցն: Տուեալ ողջոյն և պատմեալ նոցա՝ որ ինչ միանգամ եղեալ էր յԱստուծոյ, և մատուցին զթուղթ թագաւորին առաջի սրբոյ քահանայապետին. և նորա մեծաւ խնդութեամբ ընկալեալ և ամենայն քաղաքացեացն մեծաւ ուրախութեամբ: Եւ ամենեքեան առնէին տօն ցնծութեան, և զսուրբն Գրիգոր պատուեալ ըստ արժանի առաքինութեանցն ճգնութեանցն վկայօրէն մարտին՝ կանթեղօք և սաղմոսիք և երգովք հոգևորօք փառաւորէին: «Եւ իշխանաց քաղաքին ցուցեալ բազում մեծարանս հասելոցն և ընկալեալ հոգաբարձութեամբ ըստ Քրիստոսի անուանելոյն կարգի»: Եւ այսպէս մեծապատիւ յամենեցունց մեծարեալ ըստ արժանաւորութեանն երանութեան վկայական անուան ստացելոյ:

805 Եւ եղեալ ժողով բազմութեան եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Կեսարացոց, զի ձեռնադրեսցեն զսուրբն Գրիգորիոս և աւանդեալ ի նա զպատիւ խոնարհութեան քահանայութեանն Քրիստոսի, և զբարձրութիւն եպիսկոպոսութեան փառաւորութեանն Աստուծոյ, զպատիւն և զփառսն մեծ: Սրբով Աւետարանան եղին ի վերայ նորա ձեռս ժողովք եպիսկոպոսացն, որոց գլխաւորն Ղևոնդիոս, զի

պարհներով և ձեր սերն ու ողջոյնը հասնի մեզ»: Այս օրինակով գրվեց հրովարտակի պատճենը:

802 ՃԺԳ. Եվ կազմվեցին, պատրաստվեցին իրենց հետ առան ընծաներ՝ ոսկի ու արծաթ, ձիեր ու ջորիներ, զանազան հանդերձներ, որպես զարդ ու սպաս եկեղեցիների պատվական սուրբ տեղերին, ուր ուղարկված էին. իրենց անցած վայրերում բոլոր եկեղեցիներին ընծաներ էին մատուցում:

803 Հանեցին Գրիգորին արքունական ոսկեպատ կառքը՝ լրծված սպիտակ ջորիներով: Եվ բոլոր իշխանները նրա մոտ հավաքված կառքերով ու երիվարներով, զորքով, զինանշաններով, յուրաքանչյուրն իր գնդով շարժվեցին գնացին Այրարատյան գավառից, Վաղարշապատ քաղաքից և հասնելով հունաց սահմանները հյուրամեծարության բազում պատիվներ գտան այլևայլ քաղաքներում: Շատ զվարճություններ, ցնծության և ուրախության խնջույքներ կազմակերպեցին, երբ լսեցին Աստծու արած հրաշքները և փրկչության դարձն ու օգտակար ճանապարհներով գնալը:

804 Այսպես ճանապարհներում պատիվներ ստանալով՝ եկան հասան Կեսարիա* քաղաքը և այնտեղ տեսան սուրբ կաթողիկոս Ղևոնդիոսին ու բոլոր եկեղեցական խումբ-խումբ սուրբ կղերականներին (կղերիկոս) ու դաս-դաս հրեշտակակրոն սպասավորներին: Ողջոյն տալով և պատմելով նրանց, թե ինչ էր մի անգամ արել Աստված, թագավորի թուղթը մատուցեցին սուրբ քահանայապետին, և նա, ինչպես և բոլոր քաղաքացիք, մեծ խնդությամբ ընդունեցին: Ամենքը ցնծության տոն կատարեցին և, սուրբ Գրիգորին պատվելով, ինչպես արժանի է նրա առաքինություններին, ճգնություններին ու մարտիրոսավայել մարտին, կանթեղներով, սաղմոսներով ու հոգևոր երգերով փառավորեցին նրան: Քաղաքի իշխանները եկածներին շատ մեծարանքներ ցույց տվին և հոգատարությամբ ընդունեցին, ըստ Քրիստոսի սահմանած կարգի: Այսպես, ամենքից մեծ պատիվներով մեծարվեցին մարտիրոսի երանելի անվանն արժանի ձևով:

805 Բազմաթիվ եպիսկոպոսների ժողով եղավ Կեսարիա քաղաքում, որպեսզի ձեռնադրեն սուրբ Գրիգորին և նրան ավանդեն Քրիստոսի քահանայության խոնարհ աստիճանը, և Աստծու փառավորության, եպիսկոպոսության բարձր աստիճանն ու մեծ փառքը: Սուրբ Ավետարանով նրան ձեռնադրեց եպիսկոպոսների ժողովը, որի գլխավորն էր Ղևոնդիոսը, որպեսզի նա իշխանություն առ-

առցէ նա իշխանութիւն յերկինս և յերկրի, առնուլ զփականս արքայութեանն երկնից, կապել և լուծանել յերկրի:

806 Մեծա պատուով և թղթով և ժողովով զսուրբն Գրիգորիոս անդուստ յուղարկեցին իշխանօքն հանդերձ: Ետուն ողջոյն, և լուղի անկեալ անտի ի շնորհս տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ զային հասանէին ի բաղարն Սեբաստացոց, և անդ յեցան յերեկօթս ատուրս ոչ սակաւ: Եւ անդ գտանէր բազմութիւն եղբարց, զորս հաւանեցուցանէր ընդ իւր գալ, զի վիճակեցուցէ զնոսա ի քահանայութիւն յիւրում աշխարհին, և բազում գունդս գունդս յաճախեալ առնոյր ընդ իւր, «և մեծարանօք մեծարեալ յեպիսկոպոսաց աշխարհին և յիշխանաց և ի ժողովրդոց»:

807 Իսկ ընդ որ անցանէին՝ կուտէին ժողովուրդք ի վերայ ժողովրդոց՝ տեսանել զսուրբ եպիսկոպոսն Գրիգորիոս, զի օրհնեսցին ի նմանէ. և ասէին ցմիմեանս. «Եկա՛յր տեսցուք զսուրբ եպիսկոպոսն Գրիգորիոս. զի այս այն այր է, ասէին, որ վասն Քրիստոսի համբեր շարշարանաց, վկայ հաւատարիմ գտեալ, զխոստովանողական անուն ժառանգեաց»:

808 «Եւ յետ այսորիկ աննոյր ընդ իւր զբազմութիւն հաւանելոցն՝ նախարարակոյտ զօրուն հանդերձ. հրաժարեալ այնուհետև շնորհատուր պարգևօքն և ամենայն իւրայովքն յանձն եղեալ շնորհացն Աստուծոյ՝ ճանապարհորդ լինէր. և այսպէս զբազում օթեվանօք անցեալ՝ առողջութեամբ, յաջողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէին ի Հայաստան աշխարհն»:

809 ԾԺԴ. Եւ իբրև եկն եհաս ի սահմանս Հայոց՝ լուա Գրիգորիոս, թէ վահեվանեան մեհեանն մնացեալ է յերկրին Տարօնոյ, մեհեանն մեծագանձ, լի ոսկով և արծաթով, և բազում նուէրք մեծամեծ թագաւորաց ձօնեալ անդ. ութերորդ պաշտօն հռչակաւոր, անուանեալն վիշապաբաղն վահագնի, յաշտից տեղիք թագաւորացն Հայոց Մեծաց, ի սնարս լերինն Քարբեայ, ի վերայ գետոյն Եփրատայ, որ հանդէպ հայի մեծի լերինն Տարօսի, որ և անուանեալ ըստ յաճախաշատ պաշտաման տեղեացն՝ Յաշտիշատ: Զի յայնժամ զեռ ևս շէն կային երեք բազինք ի նմա. առաջին՝ մեհեանն վահեվանեան, երկրորդն՝ Ոսկեմօր Ոսկեծին զից, և բազինն իսկ յայս անուն անուանեալ Ոսկեհատ Ոսկեմօր զից. և երրորդ՝ մեհեանն անուանեալ Աստղկան զից, Սենեակ վահագնի կարդացեալ, որ է ըստ յունականին Ափրոզիտէս: Արդ՝ դիմեաց գալ սուրբն Գրիգոր-

նի երկնքում ու երկրում, երկնքում արքայութեան փականքը աննելու, իսկ երկրում՝ կապելու ու արծակելու:

806 Մեծ պատուով, թղթով ու ժողովով սուրբ Գրիգորին իշխաններով հանդերձ այնտեղից ճանապարհ դրեցին: Հրաժեշտ տրվին և ճանապարհ ընկնելով մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի շնորհներով եկան հասան Սեբաստիա՝ բաղարք ու այնտեղ որոշ ժամանակ իջևանեցին: Նա գտավ այնտեղ կրոնավորների բազմություն, որոնց համոզեց իր հետ գալ, որպեսզի նրանց իր երկրի քահանայության կարգը տա. և բազմաթիվ խմբեր կուտակվեցին, որոնց նա առավ իր հետ ու շատ մեծարանքների արժանացավ երկրի եպիսկոպոսներից, իշխաններից ու ժողովրդից:

807 Իսկ որտեղից որ անցնում էին, ժողովուրդը կուտակվում էր տեսնելու սուրբ եպիսկոպոս Գրիգորին, որպեսզի օրհնվեն նրանից: Ասում էին իրար. «Եկեք տեսնեք սուրբ եպիսկոպոս Գրիգորին, քանզի սա այն մարդն է, որ Քրիստոսի սիրուն համբերեց շարշարանքներին, հավատարիմ վկա եղավ՝ խոստովանողի անուն ժառանգեց»:

808 Սրանից հետո իր հետ առավ կամակիցների բազմությունը, նախարարակոյտ զորքով հանդերձ. հրաժեշտ տվեց այնուհետև շնորհատուր պարգևներով ու բոլոր յուրայիններով անձնատուր լինելով Աստուծո շնորհներին՝ ճանապարհ ընկավ և այսպես բազմաթիվ օթեվանեանց անցնելով՝ առողջությամբ, հաջողությամբ ու հոգելից ուրախությամբ եկան հասան Հայաստան աշխարհը:

809 ԾԺԴ. Երբ եկավ հասավ Հայաստանի սահմանները, Գրիգորը լսեց, թե վահեվանյան մեհեանը մնացել է Տարօնի երկրում՝ մեծագանձ մեհեանը լի ոսկով ու արծաթով և մեծամեծ թագավորների ձոնած բազում նվերներով: Պաշտամունքի ութերորդ հռչակավոր [վայոն] էր վիշապաբաղն վահագնի անվամբ, Մեծ Հայքի թագավորների զոհերի, տեղը, Քարբե լեռան լանջին, Եփրատ գետի վրա, Տավրոս մեծ լեռան դիմացը, որը և պաշտամունքի վայրերի հաճախաշատ լինելու պատճառով անվանված էր Աշտիշատ: Քանզի այնժամ զեռևս շեն էին նրանում երեք բազինները, առաջինը՝ վահեվանյան՝ մեհեանը, երկրորդը՝ Ոսկեմայր Ոսկեծին աստվածուհու և բազինը այս անվամբ էլ կոչված էր Ոսկեհատ Ոսկեմայր զիցուհու, երրորդը, Աստղիկ զիցուհու մեհեանը, Սենյակ վահագնի կոչված, որը հունական ձևով Ափրոզիտես է: Արդ՝ այնտեղ դիմեց սուրբ Գրիգորը, որպեսզի այն ևս քանդի, քանզի տակավին

րիոս, զի քանդեսցէ և զայն ևս, զի տակաւին իսկ տգէտ մարդիկ խառնակութեան զոհէին յայս բազինս մնացեալս:

810 Եւ իբրև դարձեալ գայր նա ի կողմանցն Յունաց՝ բարձեալ բերէր ընդ իւր նշխարս ինչ յոսկերաց մեծի մարգարէին երանեալ մկրտչին Յովհաննու և զսուրբ վկային Քրիստոսի զԱթանազինէի: Եւ իբրև եկին հասին յանդիման մեհենացն, մօտ ի գետն Եփրատ՝ կամէր հանել զնոսա ի վեր, ի բարձրաւանդակ տեղի մեհենացն, կործանել զբազինսն, և շինել զվկայարանս նոցա:

811 Իբրև եկին մօտ եղեն ի գետն Եփրատ իբրև ձիոյ արշաւանօք երկուք, և դեռ ընդ փոքր ձորակ մի անցանել կամէին, ընդ ջուր մի սակաւ՝ զտեղի առին սպիտակ ջորիք կառացն, ուր կային գանձքն աստուածային, նշխարք սրբոցն. ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն: Եւ յայտնեալ առ Գրիգոր հրեշտակ Տեառն՝ ասէ. «Հաճեցաւ Տէր զբնակել սրբոցդ Աստուծոյ ի տեղւոջդ»: Ուր և անդէն բազմութեան զօրացն, մէն սակաւ սատարեալ՝ շինեցին զվկայարանն, և զսուրբսն ի հանգիստ փոխեցին:

812 ԾԺԾ. Եւ մինչ դեռ զշինուած մատրանն կազմէին՝ հրաման ետ Գրիգոր զօրականին և իշխանացն որ ընդ իւրն էին, զի ելցեն և մրձօք տապալեսցեն զշինուածս բազնացն: Որք ելեալ շատ ջանացան, և ոչ կարացին զդուրս բազնացն գտանել՝ թէ ի ներքս մտցեն, զի ծածկեցին դէքն ի նոցանէն. և ի կողմանէ արտաբուստ ջանացան, և ոչ գծեաց անդ երկաթ գործւոյն. ապա փութացան հասին իշխանքն և պատմեցին նմա զամենայն:

813 Իսկ նա առնոյր զնշան տէրունական խաչին, և ելեալ ի ձորակէն եկաց յանդիման բարձրաբերձ տեղեացն շինուածոցն և ասէ. «Հրեշտակ քո, Տէր, հալածեսցէ զնոսա»: Եւ ընդ բանիցն հողմ ուժգին բոխեաց ի խաչանիշ փայտէն, զոր ունէր ի ձեռին իւրում սուրբ եպիսկոպոսն: Եւ երթայր հողմն ուռուցեալ լերինն հաւասար, և շոգաւ հարթեաց, տապալեաց, ընկէց զամենայն շինուածսն բազնացն: Եւ այնչափ կորոյս, զի յետ այնորիկ ոչ ինչ ոք յայնմ տեղւոջ նշմարանս կարէր գտանել, ո՛չ քարի և ոչ փայտի, ո՛չ ոսկւոյ և ոչ արծաթոյ, և ոչ բնաւ երևէր, թէ լեալ ինչ իցէ անդ: Եւ անթիւք կոտորեցան մարդիկ պաշտամանն քրմութեան որ ի տեղւոջ անդ էին, և անհետ եղեն ոսկերք նոցա. և որք տեսինն՝ անթիւ մարդիկ հաւատացին: Եւ ասէ սուրբն Գրիգոր. «Արդ տեսէք, թէ ո՛րպէս ջնջեցան

տգետ մարդիկ շփոթությամբ զոհ էին մատուցում այս մնացած բազիններին:

810 Երբ վերադառնում էր նա հունաց կողմերից, իր հետ բերել էր մեծ մարգարե, երանյալ Հովհաննես Մկրտչի ու Քրիստոսի սուրբ վկա Աթանազինեսի* ոսկորների նշխարները: Երբ եկան հասան մեհենների դիմաց, Եփրատ գետի մոտ, կամենում էր նրանց վեր հանել մեհենների բարձրավանդակ տեղը, կործանել բազինները և նրանց վկայարաններ շինել:

811 Երբ եկան մոտեցան Եփրատ գետին երկու ձիւնթաց (հեռավորությամբ) և դեռ կամենում էին անցնել մի փոքր ձորակ, սակավ ջրի միջով, կանգնեցին կառքերի սպիտակ ջորիները, որոնց վրա գտնվում էին աստվածային գանձերը՝ սրբերի նշխարները և չկարողացան հանել ձորակի միջով: Հայտնվեց Տիրոջ հրեշտակը Գրիգորին ու ասաց. «Տերը կամեցավ, որ Աստու սրբերն այս տեղում բնակվեն»: Ապա իսկույն բազմաթիվ զորքերը բոլորը միասին օգնելով շինեցին մատուռը և սրբերին գերեզման փոխադրեցին:

812 ԾԺԾ. Եվ մինչդեռ մատուռն էին կառուցում, Գրիգորը հրաման տվեց զորականին ու իր հետ եղած իշխաններին, որ ելնեն ու մուրձերով տապալեն բազինների շինվածքը: Նրանք ելնելով շատ ջանացին, բայց չկարողացան բազինների դռները զբռնել, որ ներս մտնեն, քանի որ դները նրանցից ծածկեցին: Գրիգոր ջանացին, սակայն երկաթը չներգործեց այնտեղ, ապա իշխանները, փութացին հասան և նրան ամեն ինչ պատմեցին:

813 Իսկ նա առավ տերունական խաչի նշանը և ձորակից ելնելով կանգնեց շինվածքի բարձրաբերձ տեղերին դեմ հանդիման ու ասաց. «Թող քո հրեշտակը, Տեր, հալածի նրանց»: Այս խոսքերի վրա ուժգին հողմ փչեց խաչանիշ փայտից, որը ձեռքում բռնած էր սուրբ եպիսկոպոսը: Հողմը բարձրացավ, ուռեց լեռան հավասար և եկավ հարթեց, տապալեց, վայր գցեց բազինների ամբողջ շինությունները: Այնպես կործանեց, որ դրանից հետո ոչ ոք այդ տեղում չէր կարող որևէ հետք նշմարել՝ ոչ քարի, ոչ փայտի, ոչ ոսկու, ոչ արծաթի, և բնավ չէր երևում, թե այնտեղ որևէ բան էր եղել: Այն տեղում գտնվող քրմությանը ծառայող մարդկանցից շատերը կոտորվեցին, և նրանց ոսկորները անհետ եղան: Տեսնողներից անթիվ մարդիկ հավատացին: Սուրբ Գրիգորը ասաց. «Արդ՝ տեսեք, թե ինչպես ջնջվեցին ձեր գայթակղությունները, քանզի ո-

գայթակղութիւնքն ձեր, զի և շէին իսկ ինչ. այլ ծառայեցէ՛ք յայսմ-
հետէ տեառն Աստուծոյ որ արար զերկինս և զերկիր»:

814 Եւ յետ այսորիկ ելանէր նա ի տեղիս մեհենացն, և ժողո-
վեալ դարձուցանէր զմարդիկ աշխարհին յաստուածապաշտութիւն:
Եւ եղ անդ զհիմունս եկեղեցւոյն, և ուղղեաց սեղան փառացն Քրիս-
տոսի. զի նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց: Եւ ուղղեալ
սեղան յանուն սուրբ Երրորդութեանն, և կազմեալ աւազան մկրտու-
թեան, նախ զայնոսիկ լուսաւորեաց մկրտութեամբն՝ որ ընդ իւրն
էին մեծամեծ նախարարքն, որ ընդ նմայն երթեալ էին ի քաղաքն
Կեսարացոց, և ապա զգաւառականսն, զբնակիչս երկրին: Աուրս
քսան երեկօթս առնէր, և մկրտէր անդ աւելի քան զինն և տասն բիւր
մարդկան, և կանգնէր սեղան ի վկայարանի սրբոցն հանգստի զոր
շինեացն, և մատուցանէր զպատարագն փրկութեան, և բաշխէր անդ
զմարմին և զարիւն կենարարին Քրիստոսի:

815 Եւ հրամայեաց կատարել անդ ամ յամէ, ի նմին տեղւոջ
ժողովեալ ամենեցուն, զյիշատակ սրբոցն, որ օր եօթն էր ամսոյն
սահմի, զի խնդութեամբ ժողովեալ՝ զօր տօնին խմբեսցեն. զի նախ
անտի սկիզբն արար շինելոյ զեկեղեցիս: Եւ կացուցանէր քահանայս
ի տեղիս տեղիս. և ելից զվայրսն եկեղեցւովք շինելովք և քահա-
նայիք:

816 Եւ ինքն շու արարեալ անտի՝ մեծապանծ պարծանօք զօ-
րութեան խաչին Քրիստոսի և բարձ նշխարս անտի կէս մի ի սրբո-
ցրն, զի և յալ տեղիս հաստատեսցէ զյիշատակս նոցա: Եւ ընդ
ամենայն տեղիս և ընդ ամենայն դաւառս շրջէր. յաւանս և յագա-
րակս շինէր եկեղեցիս, և առնէր մկրտութիւն և կացուցանէր քա-
հանայս:

817 ԾԺԶ. Լուա ապա և մեծ թագաւորն Տրդատ, եթէ Գրիգոր
եկեալ հասեալ է յերկիրս Հայոց: Առ զզօրս իւր և զԱշխէն տիկին և
զքոյրն իւր զԽոսրովիդուխտ, և շու արարեալ յԱյրարատեան գաւա-
ռէն, ի Վաղարշապատ քաղաքէ, ընդ առաջ Գրիգորի, գայր հասանէր
ի քաղաքագեօղն Բագաւան, որ անուանեալ կոչի ի պարթևարէն լե-
զուէն՝ Դիցաւան. և անդ սպասեալ մնայր նմա ամսօրեալ ժամա-
նակս: Իսկ նա շրջէր, զի լցցէ զկողմանս կողմանս եկեղեցեօք և
քահանայիք և պաշտօնէիք և ամենայն աստուածագործ սպասա-
ւորութեանն կարգօք, և լուսաւորեսցէ զբազումս մկրտութեամբ:

818 Ապա գայր հասանէր յանուանեալ Դիցաւանն ամենայն
մեծամեծօքն և զօրօքն և աշխարհակոյտ ամբոխին, որք էին ժողո-

շինչ էին. բայց սրանից հետո ծառայեցեք տեր Աստծուն, որն ըս-
տեղծեց երկինքն ու երկիրը»:

814 Սրանից հետո ելալ նա մեհյանների վայրերը և երկրի
մարդկանց ժողովելով զեպի աստվածապաշտութիւնն դարձրեց և
այնտեղ եկեղեցու հիմքեր դրեց ու Քրիստոսի փառքի սեղան կանգ-
նեցրեց, որովհետև նախ և առաջ այստեղ էր, որ եկեղեցիներ շի-
նելու սկիզբը դրեց: Հանուն սուրբ երրորդութեան սեղան կառուցեց,
մկրտութեան ավազան շինեց և նախ մկրտութեամբ նրանց լուսա-
վորեց, որոնք իր հետ էին՝ մեծամեծ նախարարներին, որ իր հետ
գնացել էին Կեսարիա քաղաքը և ապա գավառականներին՝ երկրի
բնակիչներին: Քսան օր իջևանեց և այնտեղ մկրտեց ավելի քան
տասնինը բյուր մարդկանց և սեղան կանգնեցրեց սրբերի գերեզ-
մանի իր շինած վկայարանում, փրկութեան պատարագ մատուցեց
և այնտեղ բաշխեց կենարար Քրիստոսի մարմինն ու արյունը:

815 Հրամայեց, որ տարեցտարի այդ նույն տեղում ամենքը
հավաքվեն՝ սրբերի հիշատակը կատարելու, որի օրը սահմի ամսի
յոթն էր, որպեսզի, խնդութեամբ հավաքվելով, տոնախմբութիւն
անեն, քանզի այնտեղ էր նախ և առաջ եկեղեցիներ շինելու սկիզ-
բը դրել: Տարբեր տեղերում քահանաներ կարգեց և այդ վայրերը
լցրեց եկեղեցիների շինութեամբ ու քահանաներով:

816 Եվ ինքը հեռացաւ այնտեղից, Քրիստոսի խաչի զորու-
թեան մեծապանծ պարծանքով լի և վերցրեց սրբերի նշխարների մի
մասը, որպեսզի այլ տեղերում ևս նրանց հիշատակը հաստատի:
Շրջում էր ամեն տեղերում ու գավառներում, եկեղեցիներ շինում
ավաններում ու ագարակներում և մկրտութիւն կատարում, քահա-
նաներ կարգում:

817 ԾԺԶ. Լսեց ապա և մեծ թագաւորն Տրդատը, որ Գրիգորը
եկել հասել է մեր Հայոց երկիրը: Առաւ իր զորքը, Աշխեն տիկնոջը
և իր քույր Խոսրովիդուխտին ու լվեց Այրարատեան գավառից, Վա-
ղարշապատ քաղաքից՝ Գրիգորին ընդառաջ: Եկալ հասալ Բագա-
ւան գյուղաքաղաքը, որը պարթևներն կոչում է Դիցաւան և այն-
տեղ սպասեց մեկ ամիս ժամանակով: Իսկ նա շրջում էր, որպես-
զի տարբեր կողմերը լցնի եկեղեցիներով, քահանաներով, [եկե-
ղեցու] սպասավորներով ու ամեն տեսակ աստվածագործ պաշտա-
մունքային կարգերով և շատերին լուսավորի մկրտութեամբ:

818 Ապա եկալ հասալ վերոհիշյալ Դիցաւանը ամենայն մե-
ծամեծներով, զորքով ու աշխարհակոյտ ամբոխով, որոնք տարբեր

վեալ ի կողմանց կողմանց, և գնային շրջէին զհետ նորա և գտանէին բժշկութիւն և լնուին զպէտս իւրաքանչիւր ի նմանէ: Եւ նա ամենասփիւռ վարդապետութեամբն ամենեցուն սերմանէր զբանն կենաց, և «հանդերձ ամենայն սպասաւորօք Աւետարանին որ ընդ իւրն էին, զոր չէ որ բաւական ըստ իւրաքանչիւր անուանցն նշանակել, քարոզէր զԱւետարանն: Որովք յանձն եղեալ երանելի եպիսկոպոսն շնորհացն Աստուծոյ՝ գայր հասանէր առ ստորոտով նպատական լերինն»:

819 «Ընդ առաջ ելանէր նմա թագաւորն ամենայն զօրօքն հանդերձ, առ ափն Եփրատ գետոյն, որ և ընդ պատահելն իսկ լի առնէր զամենեանս ողջունիւ Աւետարանին Քրիստոսի, և բազում ցնծութեամբ և ուրախութեամբ յաւանն դառնային»: Եւ անդ մատուցեալ թագաւորին իշխանքն եկեալք զբերեալ պատասխանին ողջունաբեր թղթոյն, զի գրեալ էր զպատճէնն օրինակ զայս.—

ՊԱՏՃԵՆ ԹՂԹՈՅՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

820 «Գանակալք՝ և խրատեալքդ, հարուածեալքդ՝ և ողբեալքդ, տանջեալքդ՝ և նուաճեալքդ, կորուսեալքդ՝ և գտեալքդ, մոլորեալքդ՝ և դարձուցեալքդ, յակն առեալքդ՝ և սիրեցեալքդ Տեառն, Տրդատէս թագաւոր Հայոց մեծաց և Աշխէն տիկին և օրիորդ մեծ Խորովիդուխտ, և ամենայն հրապարակք բազմամբոխ ժողովրդոց որ իցին Հայոց Մեծաց. Ղևոնդէս արքեպիսկոպոս մետրոպոլիտ մեզաղէ Կեսարու և ամենայն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ քահանայութեան, եպիսկոպոսաց, երիցանց, սարկաւագաց և ժողովրդոց. ի Տէր խնդալ:

821 «Վասն կենսատու փրկութեանդ հասելոյ ձեզ յԱստուծոյ, որպէս մեզ պատմեցաւ, անպայման ուրախութեամբ գոհացաք զանզեղջական փառացն Քրիստոսի, և վասն սրբոց վկայիցդ Աստուծոյ որ ի ձերում միջի, յաշխարհիդ ձերում փառաւորեցան: Զի և դուք նայեցեալք յելս գնացից նոցա և նմանողք լեալ հաւատոց նոցա՝ փառաւորեսցիք, նոցա պսակօքն պսակելով պսակեսցիք:

822 «Զի արարիչն ամենեցուն և ամենայն աշխարհաց, որ ընդ ամենեցուն հաճեալ զի առցեն զորդեգրութիւն, իւրով հաճոյական կամօքն խրատէ զամենեանս, որով մխիթարեսցէ ի սնավաստակ աշխատութենէն, յիւրումն արքայութեանն հանգուսցէ զբոնաւորսն

կողմերից էին հավաքվել, գնում շրջում էին նրա հետ, բժշկութիւն գտնում և նրանցից յուրաքանչիւրը իր պետքերն էր հոգում նրա միջոցով: Եվ նա ամենասփիւռ վարդապետութեամբ ամենքի համար կենաց խոսքն էր սերմանում և Ավետարանի բոլոր սպասավորներով հանդերձ, որոնք իր հետ էին, և հնարավոր չէ յուրաքանչիւրին անուններով նշել՝ քարոզում էր Ավետարանը: Երանելի եպիսկոպոսը նրանց հանձնելով Աստծո շնորհներին՝ եկավ հասավ նպատ լեռան ստորոտը:

819 Ընդառաջ ելավ նրան թագաւորը, ամբողջ զորքով հանդերձ, Եփրատ գետի ափին և հենց որ նա նրանց պատահեց, ամենքին լիացրեց Քրիստոսի Ավետարանի ողջունով ու բազում ցնծութեամբ և ուրախութեամբ զարձան ավանը: Այնտեղ վերադարձած իշխանները թագաւորին մատուցեցին ողջունաբեր թղթի բերված պատասխանը, որի պատճենը այսպես էր գրված.

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԹՂԹԻ ՊԱՏՃԵՆԸ

820 Գանահարված ու խրատվածներ, զարնված ու համոզվածներ, տանջված ու նվաճվածներ, կորած ու գտնվածներ, մոլորված ու զարձի եկածներ, ուշադրութեան առնված ու Տիրոջից սիրվածներ՝ Տրդատ (Տրդատես) Մեծ Հայքի թագաւոր, Աշխեն տիկին, մեծ օրիորդ Խորովիդուխտ և Մեծ Հայքի բազմամբոխ ժողովրդի ամենայն բազմութիւն. Ղևոնդէս արքեպիսկոպոս մեծ (մեզաղէ) Կեսարիայի մետրոպոլիտ և ամենայն ուխտ սուրբ եկեղեցու քահանայութեան, եպիսկոպոսների, երեցների, սարկավագների ու ժողովրդի, ի Տեր ողջուն:

821 Աստուծոց ձեզ հասած կենսատու փրկութեան համար, ինչպես մեզ պատմեցին, անպայման ուրախութեամբ գոհացանք Քրիստոսի անզեղջական փառքի և Աստծու այն սուրբ նահատակների համար, որոնք ձեր մեջ և ձեր երկրում փառավորվեցին: Որպեսզի դուք ևս նայելով նրանց ընթացքի վախճանին ու նմանվելով նրանց հավատքին՝ փառավորվեք, նրանց պսակներով պսակավորվեք:

822 Քանզի ամենքի և բոլոր երկրների արարիչը, որն ամենքին համոզում է, որ [նրա] որդեգրութիւնն ընդունեն, իր հաճոյական կամքով ամենքին խրատում է, որով մխիթարելու է սնավաստակ աշխատութեանից, իր արքայութեան մեջ հանգստացնելու

զաշխատեալան, «զի լուծ նորա քաղցր է և բեռն իւր փոքրոգի», առ իւր թևարկէ, վարդապետէ, զի իւրում հանգստեանն արժանիս արասցէ զամենեանն:

823 «Եւ վասն զի ոչ կանխեալ գիտացեալ ձեր վարժանն՝ վասն այսորիկ ած զանարժան գաւազանն ի վերայ ձեր, և իբրև ի բնոյ ընդոստուցեալ, զի գիտասցիք զզգաստութիւնն, որ արժանն է: Եւ զի ոչ իմացայք դուք զմարդկանն ի մարդկապէսն՝ գիտուն արար զձեզ ի մարդկապէսն: Եւ զոր յանգիտութեանն արհամարհեցէք՝ հաստատեաց զձեզ յանշարժ գիտութիւնն. զի վէմն իսկ որ ի շինողացդ անարգեալ՝ նդև նա ձեզ զլուխ անկեան:

824 Զի զոր ուրացութեամբն բարկացուցէք արտասուօք հաշտեցուցիք: Զի զոր կափուցեալ զաշս ձեր, համարէիք խաւար՝ ծագեաց երաց և լուսաւորեաց զտեսանելիս ձեր, մերկեաց ի ձէնչ զզգեցեալ զխաւարն հեթանոսութեան, և զճառագայթարձակ զքեցոյց զպատմուճանն: Իսկ զոր համարեալ անմտութիւն, կորուսանել պանձայիք՝ նոյն ինքն ձեզ իմաստնացուցիչ տուաւ, և նոյն ինքն ձեզ գտիչ պարգևեցաւ:

825 «Արդ՝ մեր իբրև տեսաք զայսպիսի այր հրաշալի և լուսք զմեծամեծ սքանչելիսն որ ի ձեռն սորա առ ձեզ կատարեցան՝ ընկըզմեցաք ի խորութիւն սիրոյն Աստուծոյ իբրև ի ջուրս սաստիկս ալեաց բազմութեան, անհատական գովութեամբ, և ի վերայ այսորիկ՝ անդադար բերանով և անհանգիստ բարբառով զտէր մեր զՅիսուս Քրիստոս, զբարերարն զսքանչելագործն զպարգևաբաշխն օրհնեցաք, և առ Աստուած հայրն ամենայնի գոհութիւնս մատուցաք, շնորհելով Գրիգորի զանապական պարգևս սուրբ Հոգւոյն, որով և դուք արժանի լիջիք շնորհին ողջունի արքայութեանն երկնից: Եւ զմեզ, հեռի մարմնով, մերձ համարեալ հոգւով՝ յիշեցէք ի ձեր ի նորաթեք յաղօթող, ի ձերում պարգևեալ փրկութեանդ, մանաանդ յորժամ զյիշատակ սրբոցդ խմբիցէք ձերով ուրախութեամբդ:

826 «Եւ հաստատեալ կացցէ վկայութիւն ի մէջ երկոցունց կողմանցս, զի պարգևաբաշխութիւն նորոգ քահանայապետութեանդ ձերոյդ նահանգիդ առ ի մէնջ՝ կացցէ անշարժ յեկեղեցուջս Կեսարու, ուստի և հանդերձեցաւ ձեզ պատրաստեալ՝ փրկութեան ձեռնադրութիւն: Որով անապական պարգևք խորհրդոյն ձեզ բաշխիցին վկայացեալ աշուղ, շնորհօք նորոգութեան մկրտութեան և փրկական խաչին, և կենդանարար մարմնոյն և քաւիչ արեանն Քրիստոսի, և երանութեամբ բազմացելոց քահանայութեանց. որով

է բեռնավորվածներին ու հոգնածներին, «քանզի նրա լուծը քաղցր է և բեռը թեթև»: Իր թևերով պաշտպանում է, վարդապետում, որպեսզի ամենքին իր հանգստյանը արժանի դարձնի:

823 Քանզի դուք կանխով արժանին շճանաչեցիք, այդ պատճառով էլ անարժան գավազանը բերեց ձեզ վրա քնից ընդոստ արթնացածի նման, որպեսզի ճանաչեք զգաստությունը, որը պատշաճ է: Եվ որովհետև դուք մարդկայինը շճանաչեցիք մարդկայնորեն, ձեզ տեղյակ դարձրեց ոչ մարդկախապես: Եվ նրան, որին անգիտութեամբ արհամարհեցիք, ձեզ հաստատեց անշարժ գիտութեան մեջ, քանզի այն վեճը, որ շինողների կողմից անարգված էր, ձեզ համար անկյան զլուխ եղավ:

824 Նա, որին ուրացութեամբ բարկացրիք, արցունքներով հաշտվելու եք նրա հետ և այն, որից ձեր աչքերը փակելով խավար էիք համարում, ծագեց, բացեց ու լուսավորեց ձեր աչքերը, վերացրեց ձեզանից հեթանոսութեան խավարը և ճառագայթարձակ պատմուճան հագցրեց: Իսկ նա, որին անմիտ էիք համարում և ամբարտաւանորեն սպանել ցանկանում, նույն ինքը ձեզ իմաստուն դարձրեց և նույն ինքը ձեզ տրվեց, որպես [փրկություն] գտնող:

825 Արդ՝ երբ մենք տեսանք այսպիսի հրաշալի մարդուն և լըսեցինք մեծամեծ հրաշքների մասին, որոնք նրա ձեռքով ձեզ մոտ կատարվեցին, Աստուծու սիրո խորութեան մեջ ընկղմեցինք ինչպես ալիքների բազմությունը ահեղ ջրերի մեջ, անհատնում գովաբանութեամբ և դեռ ավելին՝ անդադար բերանով և անհանգիստ լեզվով օրհնեցինք մեր բարերար, սքանչելագործ պարգևաբաշխ տեր Հիսուս Քրիստոսին: Գոհություն մատուցեցինք առ Աստված՝ հայրն ամենայնի, շնորհելու Գրիգորին սուրբ հոգու անապական պարգևները, որով և դուք արժանի եք լինելու երկնքի արքայութեան ողջույնի շնորհին: Եվ մեզ [թեև] մարմնով հեռու, հոգով մերձավոր համարելով՝ հիշեցեք ձեր նոր աղոթքներում, ձեզ պարգև տրված փրկութեան մեջ, մանավանդ, երբ ձեր սրբերի հիշատակը տոնեք ձեր ուրախութեամբ:

826 Եվ թող ուխտը հաստատուն մնա երկու կողմերիս միջև, որպեսզի ձեր երկրի նորոգ քահանայապետութեան մեր կողմից պարգևաբաշխումը անշարժ մնա Կեսարիայի եկեղեցու մեջ, որտեղից պատրաստվեց ձեր փրկութեան ձեռնադրությունը: Այսպիսով, խորհրդի անապական պարգևները ձեզ կբաշխվեն մարտիրոսացած աջով, շնորհիվ վերանորոգ մկրտութեան ու փրկի խաչի, Քրիստոսի:

և դուք լիջիք վերացեալք խառնեալք, աղօթաբուղիք մշտնջենաւորք, ի զօրս քրիստոսակեցոյց գնդին: Ողջ լերուք ի Քրիստոս, և հանապազ վայելելսջիք ի փրկութեանն Տեառն:

827 ՃԺԷ. Եւ ուրախ եղեն ընդ մխիթարութիւն թղթոյն. և զի եկեալ հասեալ էին ուղեգնացքն լուսաւորութեամբ, և երևեալ աստուածաշնորհ պարգևօք, առաւել զհոգևոր սիրոյն զանձուկան սրփոռէին՝ և ևս քան զևս ի հաւատոսն հաստատեցան մեծաւ և ցնծալից բերկրութեամբ:

828 Իսկ նա անդէն «և անդ ընդելական սովորութեամբն ի գործ արկեալ զանդադար վարդապետութիւնն հաւասարութեամբ բարեպաշտ» արքային Տրդատայ՝ «զիր արուեստն առաջի դնէր. խրատէր յորդորելով. որով առաւելագոյն հնազանդէին նմա ըստ հրամանացն Աստուծոյ, թագաւորն և զօրքն ամենայն հանդերձ աշխարհախումբ բազմութեամբն, որոց յանձն առեալ ամենեցուն զխնդրելին կատարել», և զհրամայեալսն ի գործ արկանել:

829 Եւ նորա տուեալ հրաման արքայագունդ բանակացն՝ ամուօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յաղօթս յամենալ: «Եւ իւրում անձինն՝ զսովորականն առաջի դնէր, իւրայովքն անդուստ ածելովքն հաւասարօքն, զպահս և զաղօթս, զտքնութիւնս, զպաղատանս արտօսարբերս, զխստամբերութիւնս, զհոգս աշխարհահեծս, յուշ առնելով զասացեալսն հոգեպատում մարգարէին, թէ «Յորժամ հեծեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես»:

830 «Այսպէս բազում աշխատութեամբ տարեալ՝ վասն համաշխարհին բարեաց ինչ օճան գտանելոյ. որում և պարգևէր իսկ վիճակ յամենաշնորհն Աստուծոյ, հայրական շափուն ծնանել ծընունդ նորոգ և սքանչելի, պարգևաբաշխ սուրբ աջովն իւրով». զամենայն ի ջրոյ և ի Հոգւոյ յարգանդէ՝ մկրտութեամբ միւսանգամ վերստին ծնանել, առնել կատարել, սրբել, զրոշմել մի ժողովուրդ Տեառն:

831 Եւ եղ անդ հիմունս, և շինեաց եկեղեցի. և զնշխարսն զոր ունէր յոսկերաց սրբոցն՝ ի տէրունական տանն բնակեցուցանէր: Սոյնպէս և ընդ ամենայն կողմանս գաւառացն դնէր հիմունս եկեղեցեաց, և ուղղէր սեղանս, և կացուցանէր քահանայս: Եւ ամենայն երկիրն դարձեալ սրտիւք իւրեանց կանխէին ի պահս և ի պաշտօն և յերկիւղն Աստուծոյ:

սի կենդանարար մարմնի ու քավիչ արյան և բազմացյալ քահանալուծյանց երանությամբ, որով և դուք կլինեք վերանալով խառնըվածներ աղօթաբուխ մշտնջենավորներ քրիստոսակեցոյց գնդի զորքին: Ողջ եղեք Քրիստոսով և շարունակ վայելեցեք Տիրոջ փրկությամբ»:

827 ՃԺԷ. Ուրախ եղան թղթի մխիթարությամբ և որովհետև ուղեգնացները լուսավորությամբ եկել հասել էին ու երևացել աստվածաշնորհ պարգևներով, առավել հոգևոր սիրո անձկությունն էին սփռում և շատ ավելի հաստատվեցին հավատքի մեջ մեծ ու ցնծալի բերկրությամբ:

828 Իսկ նա իսկույն, ընդունված սովորությամբ, անդադար վարդապետությունը գործի դնելով, Տրդատ բարեպաշտ արքայի մասնակցությամբ այնտեղ իր գործն էր առաջադրում, խրատում էր հորդորելով, որով առավելագոյնս հնազանդվում էին նրան ըստ Աստծու հրամանների թագավորը և ամբողջ զորքը աշխարհախումբ բազմությամբ հանդերձ, որոնք բոլորը հանձն առան նրա խնդրածը կատարել և հրամայածները գործադրել:

829 Եվ նա հրաման տվեց արքայագունդ բանակներին մի ամիս ժամանակով պասի ու աղոթքի մեջ մնալ: Սկսեց նա սովորական [ձևով], իր հետ այնտեղ բերված ընկերներով միասին, պասն ու աղոթքները, տքնությունները, արտասովորաց պաղատանքները, խստակեցությունները, աշխարհահեծ հոգսերը, հիշելով հոգեպատում մարգարհի ասածը, թե «Երբ հեծեծես, այն ժամանակ կապրես»:

830 Այսպես շատ աշխատանք կատարեց՝ [ջանալով] ամբողջ երկրին բարիք գործելու որևէ միջոց գտնել, որի համար էլ ամենաշնորհն Աստված իր պարգևաբաշխ սուրբ աջով իշխանություն տվեց [նրան]՝ հայրական ձևով ծնելու նոր ու սքանչելի ծնունդ, ամենքը ջրից ու հոգուց, [ինչպես] արգանդից, մյուս անգամ վերըստին ծնվելու մկրտությամբ և կատարյալ դարձնելու, սրբելու, զրոշմելու նրանց՝ որպես Տիրոջ մեկ ժողովուրդ:

831 Այնտեղ հիմքեր դրեց, եկեղեցի շինեց ու սրբերի ոսկորների նշխարները, որ ունեք, տեղավորեց տերունական տանը: Սույնպես և զավանների ամեն կողմերում եկեղեցիների հիմքեր դրեց, սեղաններ կանգնեցրեց և քահանաներ կարգեց: Ամբողջ երկիրը սրտանց դարձ կատարելով ձգտում էր պասի, պաշտամունքի ու Աստծու երկյուղին:

832 ՃԺԸ. Իսկ ի ընուկ կիտին եղելոյ պահոցն կատարելոյ, առեալ երանելոյն Գրիգորի զաշխարհաբանակ զօրացն, և զինքնին զթագաւորն, և զկին նորա Աշխէն, և զմեծ օրիորդն Խոսրովիդուխտ, և զմեծամեծան ամենայն, և ամենայն մարդկաւ բանակին հանդերձ՝ ընդ այդն ի լուսանալ առաւօտուն յափն Եփրատ գետոյն մատուցանէր, և անդէն մկրտէր առ հասարակ զամենեսեան յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

833 Եւ իբրև իջանէին մարդիկն ամենայն և թագաւորն ի մկրտութիւն անդր, ի ջուրսն Եփրատ գետոյն՝ նշան սքանչելի երևեալ լիստուծոյ. զի գետդ առեալ ջուրք գետոյն՝ անդրէն դարձան ընդ կրուկն: Եւ լոյս սաստիկ երևեալ ի նմանութիւն սեան լուսաւորի՝ և եկաց ի վերայ ջուրք գետոյն, և ի վերայ նորա նմանութիւն տէրունական խաչին. և այնչափ ծագեաց լոյսն, մինչև արգելոյր զճառագայթս արեգականն և նուաղեցուցանէր: Եւ իւղն օծութեան, զոր արկանէր Գրիգորիսո ի վերայ մարդկանն՝ շրջան առեալ ի մէջ գետոյն շուրջ զմարդկան խաղայր: Եւ ամենեքեան զարմացեալք բարձրացուցանէին զօրհնութիւն ի փառս Աստուծոյ: Եւ ընդ երեկս աւուրն նշանն աներևոյթ լինէր, և նորա ի վեր յաւանն դառնային: Եւ որք մկրտեցանն յաւուր յայնմիկ՝ աւելի քան զհնգետասան բիւր մարդկան յարքունական զօրացն:

834 Եւ անտի ելեալ մեծաւ ցնծութեամբ և սպիտակազգեստ հանդերձիւք, սաղմոսիւք և օրհնութեամբք, կանթեղօք վառելովք, և մոմեղինօք լուցելովք, և ջահիւք բորբոքելովք, մեծաւ լրջմտութեամբ և բազում զուարթութեամբ լուսաւորեալք և հրեշտակացեալք. և առեալ զանուն որդեգրութեանն Աստուծոյ, և մտեալ ի ժառանգութիւն սրբոյ Աւետարանին, և ի վիճակ սրբոցն խառնեալք, ծաղկեալք ի հոտ անոյշ ի Քրիստոս, և ելեալք ի վեր ի տէրունական տունն դառնային: Եւ անդ մատուցանէր զօրհնութեան պատարագն, հաղորդէր զամենեսեան ի խորհուրդն զհոնութեան. բաշխէր ամենեցուն զսուրբ մարմինն և զպատուական արիւնն ամենափրկչին Քրիստոսի, զկենդանարարն և զկեցուցիչն ամենայն մարդկան, և զարարիչն և զաշխարհագործն ամենայն արարածոց, զաստուածատուր շնորհսն առ ամենեսեան առատապէս մատակարարէր:

835 ՃԺԹ. Եւ զազարեաց անդ յետ այսորիկ աւուրս եօթն վասն հոգեւոր մխիթարութեան: Եւ յայնմ աւուրս եօթանս որ մկրտեցան յարքունական բանակէ անտի՝ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանուկ անլի քան զչորեքարիւր բիւր:

836 Եւ զիշխատակս վկայիցն բերելոց ժամադրեաց ի տօն մեծ հռչակել, սնտոեացն պաշտաման ի ժամանակի՝ դիցն Ամանորոյ:

332 ՃԺԸ. Իսկ երբ լրացավ պաս կատարելու տրված ժամկետը, երանելի Գրիգորը առավ աշխարհաբանակ զորքը և իրեն՝ թագավորին, նրա տիկին Աշխենին, մեծ օրիորդ Խոսրովիդուխտին, ամենայն մեծամեծներին և բանակի բոլոր մարդկանց, առավոտյան այգը լուսանալուն պես, Եփրատ գետի փքը տարավ և այնտեղ մկրտեց՝ առհասարակ ամենքին հանուն Հոր և Որդու և սուրբ Հոգու:

833 Երբ բոլոր մարդիկ ու թագավորը իջնում էին այնտեղ՝ Եփրատ գետի ջրերի մեջ մկրտվելու, Աստուծոց սքանչելի հրաշք երևաց, քանզի գետի ջրերը կանգնելով ետ դարձան: Սաստիկ լույս երևաց լուսավոր սյան նման և կանգնեց ջրերի վրա ու նրա վրա տերունական խաչի կերպարանքը. և լույսն այնքան ծագեց, մինչև որ արգելեց ու նվաղեցրեց արեգակի ճառագայթները: Օծության յուղը, որ Գրիգորը մարդկանց վրա էր թափում, գետի մեջ շրջան կատարելով՝ մարդկանց շուրջն էր պտտվում: Ամենքը զարմացած օրհնություն էին տալիս ի փառս Աստուծու: Օրվա երեկոյան հրաշքը աներևոյթ եղավ, և նրանք դեպի վեր՝ ավան վերադարձան: Նըրանք, որ այն օրը մկրտվեցին, ավելի քան տասնհինգ բյուր էին, արքունական զորքից:

834 Ելան այնտեղից մեծ ցնծությամբ, սպիտակ հանդերձներով, սաղմոսներով ու օրհնություններով, վառ կանթեղներով ու մոմերով և լուսավառ ջահերով, մեծ ուրախությամբ և սաստիկ զրվարթությամբ լուսավորված ու հրեշտակացած: Աստուծու որդեգրի անուն ստացած մտան սուրբ Ավետարանի ժառանգությունը և սըրբերի վիճակին խառնվելով, Քրիստոսի անուշ հոտով ծաղկելով, վեր ելան, տերունական տունը դարձան: Այնտեղ [Գրիգորը] օրհնության պատարագ մատուցեց, ամենքին հաղորդություն տվեց զօրհնության խորհրդով, բոլորին բաշխեց սուրբ մարմինն ու պատվական արյունը ամենափրկիչ Քրիստոսի, որ կենդանարարն է ու կեցուցիչը ամեն մարդկանց, արարիչն ու աշխարհագործը բոլոր արարածների, և աստվածատուր շնորհները ամենքին առատապես մատակարարեց:

835 ՃԺԹ. Գրանից հետո հոգեւոր մխիթարության համար այնտեղ յոթ օր մնաց: Այդ յոթ օրերում արքունական բանակից մրկրտվեցին ավելի քան շորս հարյուր բյուր այր, կին ու մանուկ:

836 Եվ կարգադրեց բերված մարտիրոսների հիշատակների համար մեծ տոն սահմանել սնտոի պաշտամունքի ժամանակներ:

ամենաբեր նոր պտղոց տօնին, Հիրընկալ դիցն Վանատրի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղոջ պաշտէին յուրախութեան Նաւասարդ աւուր: Զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու և սրբոյ վկային Աստուծոյ Աթանագինէի՝ յայնմ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին տօնեսցեն:

837 «Յորում և երանելոյն Գրիգորի զվարդապետութիւնն իւր ի գործ արկեալ, և ժողովելոցն առ ընդունել քաղցրացուցեալ», «և ծովացուցեալ զվարդապետութեանն զխորութիւն, և լցեալ զեղեալ ամենայն հոգևոր բարութեամբք»: «Յետ այսորիկ հասեալ նմա բովանդակ ի վերայ ամենայն երկրին սահմանացն Հայոց Մեծաց աշխարհին», շինելով եկեղեցիս յամենայն աշխարհս, ի գաւառս, ի կողմանս, ի քաղաքս, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս և յազարակս: Սոյնպէս և թագաւորն յամենայն իշխանութեան իւրում առ հասարակ՝ գրեաց շորս շորս հողս երդոյ յամենայն ազարակ տեղիս, իսկ յաւանսն եօթն եօթն հողս երդոյ՝ ի ծառայութիւն սպասաւորութեան քահանայութեանն, նուէր պտղոյ Տեառն մատուցանէր:

838 Եւ կացուցանէր քահանայս յամենայն տեղիս, և հրաման տուեալ, զի պաշտեսցեն զտէր Աստուած միայն, զարարիչն երկնի և երկրի. և բազմացուցանէր զպաշտօնեայս սեղանոյն Տեառն ընդ ամենայն տեղիս, և կացուցանէր քահանայս առ սեղան սեղան յամենայն եկեղեցիսն: Սոյնպէս և զեպիսկոպոսն վիճակեցուցանէր ի զխաւորութիւն ժողովրդոցն Տեառն, և հրաման տայր նոցա՝ հաւատարիմ առաջնորդութեամբ վերակացու լինել լուսաւորապէս հօտին Քրիստոսի:

839 ՃԻ. Նոյնպէս հաւանեցուցանէր զթագաւորն. «զի ի գաւառաց գաւառաց և կողմանց կողմանց ի տեղիս տեղիս ժողովեսցեն բազմութիւն մանկտոյ, առ ի նիւթ վարդապետութեան, զգաւանամիտ զվայրենագոյն զճիւղաբարոյ զաշխարհաբնական. զորս առեալ արկանէր ի բովս վարդապետութեան, և հոգևոր սիրոյն եռանդամբ զաղտն և զժանգն զշարասհոտ դիւացն և զսնտիազործ պաշտամանցն ի բաց քերէր: Եւ այնչափ անջատէր ի հայրենեացն բնակացն իրեանց՝ մինչև ասել նոցա, թէ «Մոռացայ զժողովուրդ և զտուն հօր իմոյ»:

840 «Եւ ի տեղեաց տեղեաց սահմանացն Հայոց՝ տայր հրաման թագաւորն Տրդատ՝ իւրոյ իշխանութեանն յաշխարհաց և ի գաւառաց բազմութիւն մատաղ մանկտոյ ամել յարուեստ դրպորութեան, և կարգել ի վերայ հաւատարիմ վարդապետս. առաւել

րում ամենաբեր նոր պտուղների Ամանորի աստծու՝ Հյուրընկալ՝ Վանատուրի տոնին, որը առաջնորում հենց նույն տեղում ուրախությամբ տոնում էին Նավասարդի օրը: Որպեսզի հավաքվելով մեծ երանելի Հովհաննեսի և Աստուծու սուրբ նահատակ Աթանագինեսի հիշատակին՝ այդ օրը նույն ավանում խմբված տոնեն:

837 Ուր և երանելի Գրիգորը իր ուսուցչությունը ի գործ դրեց և հավաքվածներին ընդունելի դարձնելու համար քաղցրացրեց ու ծովացրեց վարդապետության խորությունը, լիքը լցրեց ամեն հոգևոր բարություններով: Դրանից հետո նա շրջվեց, վերահասու եղավ Հայաստան աշխարհի բոլոր կողմերին՝ շինելով եկեղեցիներ բոլոր նահանգներում, գավառներում, կողմերում, քաղաքներում, ավաններում, շեններում, գյուղերում ու ազարակներում: Այդպես էլ թագավորը իր ամբողջ իշխանության մեջ առհասարակ նշանակեց շորսական ծխի հողաբաժին բոլոր ազարակ տեղերում, իսկ ավաններում՝ յոթական ծխի հողաբաժին՝ ի ծառայություն սպասավորության քահանայության [որպես] նվեր պտղի՝ Տիրոջը մատուցելու:

838 Քահանաներ կարգեց ամեն տեղերում և հրաման տվեց, որ պաշտվի միայն տեր Աստվածը՝ երկնքի ու երկրի արարիչը: Ամեն տեղ բազմացրեց Տիրոջ սեղանի սպասավորներին, բոլոր եկեղեցիներում յուրաքանչյուր սեղանին քահանաներ կարգեց: Այսպես էլ եպիսկոպոսներին Տիրոջ ժողովրդի զխաւորությունը հանձնեց և հրաման տվեց նրանց հավատարիմ առաջնորդությամբ լուսավորապես Քրիստոսի հոտին վերակացու լինել:

839 ՃԻ. Նույնպես [Գրիգորը] համոզեց թագավորին, որ գաւառան գավառներից, կողմերից, այլևայլ տեղերից մանկանց բազմություն հավաքեն ուսուցանելու նպատակով, զազանամիտ, վայրենագոյն և ճիւղաբարոյ գավառների բնակիչներին, որոնց ընդգրկեց ուսուցման մեջ և հոգևոր սիրով ու եռանդով վերացրեց զվերի ու սնտի կուռքերի պաշտամունքի շարավահոտ աղտն ու ժանգը և այնչափ հեռացրեց իրենց բուն բարբերից, մինչև որ նրանք սասցին, թե «մոռացա իմ ժողովրդին ու իմ հօր տունը»:

840 Տրդատ թագավորը Հայոց երկրի տարբեր կողմերին հրաման տվեց՝ իր իշխանության նահանգներից, գավառներից, ուսման համար մատաղ մանուկների բազմություն բերել և նրանց վրա հրմուտ ուսուցիչներ կարգել: Առավելապես քրմերի պղծագործ ցեղին և նրանց մանուկներին այնտեղ հավաքել, հարմար տեղերում դասգաս խմբել և ապրուստի թոշակ նշանակել: Նրանց երկու մասի

զագգս պղծագործ քրմացն և զմանկունս նոցա ի նոյն ժողովել, գումարել յարժանաւոր տեղիս դասս դասս, և դարման ռոճկաց կարգել»: «Եւ զնոսա յերկուս բաժանեալ, զոմանս յԱսորի դպրութիւն կարգեալ, և զոմանս ի Հելլէն»: «Որով անդէն յական թօթափել վայրենամիտքն և դատարկասունքն և անասնաբարոյ աշխարհաբնակքն վաղվաղակի մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանածառանգք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք»:

841 «Հասանէր և յառաջին դաստակերտսն իւր, յոտոաստակն Այրարատեան գաւառին ի վաղարշապատ քաղաք», ուստի նախ զառաջինն աստուածասատ հրամանացն լինէր սկիզբն. ուր նախ նշմարեացն և նշանակեալ կանգնեաց զնշան խաչին սրբոյ, ուր և սուրբ վկայքն Աստուծոյ զետեղեցան. և ի նոցա վկայարանս կանգնեաց սեղանս Աստուծոյ ի հանգիստս սրբոցն. և զնկատեալ տեղին տանն Աստուծոյ շինեաց, զցուցեալն նմա ի տեսչեանն, զյառաջագոյն դրոշմեալն իւր, և կանգնեաց անդ զեկեղեցին Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի տեղիս մեհնեացն զոր կործանեաց յառաջագոյն. սոյնպէս և յԱրտաշատ քաղաքի և յամենայն տեղիս, յաշխարհս և ի գաւառս առ հասարակ, սոյն օրինակ գործեաց և բազմացոյց զեկեղեցիս, և կացոյց քահանայս. և քրիստոսեան դրոշման զամենեսին «ա հասարակ ընծայեցուցանէր՝ լինել ամենեցուն Հոգւովն սրբով:

842 Եւ այսպէս ընդ ամենայն երկիրն Հայոց, ի ծագաց մինչև ի ծագս, ձգտէր տարածանէր զմշակութիւն քարոզութեանն և աւետարանութեանն. ի Սատաղացոց քաղաքէն մինչև առ աշխարհան հաւն հաղտեաց, մինչև առ Կաղարջօք, մինչ ի սպառ ի սահմանս Մասքթաց, մինչև ի դրունս Ալանաց, մինչ ի սահմանս Կասպից, ի Փայտակարան քաղաք արքայութեանն Հայոց. և յԱմդացոց քաղաքէն մինչև առ Մծբին քաղաքաւ, քերէր առ սահմանօքն Ասորոց առ Նոր Շիրական երկրան, և առ Կորդուօք մինչև յամուր աշխարհն Մարաց, մինչև առ տամբն Մահօք—Տան իշխանին, մինչև յԱտրապատական ձգտէր տարածանէր զաւետարանութիւնն իւր:

843 «Ձամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամառն և զձմեռն, զտիւ և զգիշեր, անվեհեր առանց յապաղելոյ իւրով իսկ աւետարանական և ողջունապատում զնացիւքն, առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց զամենափրկչին անունն Յիսուսի կրեաց, և զամենայն ոգի աստուածազգեստս և ողեղէնս վառեաց»:

քաժանեցին, ոմանց տվեցին ասորի դպրութեան և ոմանց՝ հելլենականին: Դրանով իսկույն, մի ակնթարթում, երկրի վայրենամիտ, դատարկասուն և անասնաբարո բնակիչները արագորեն մարգարեագետ, առաքելածանոթ և Ավետարանի ժառանգորդներ դարձան ու աստվածային բոլոր ավանդութիւններին ոչ մի բանով անտեղյակ [լմնացին]:

841 [Գրիգորը] հասավ իր առաջին դաստակերտը, Այրարատյան գավառի մայրաքաղաքը (Ռոտաստակ)՝ վաղարշապատ*, որտեղից առաջին աստվածատուր հրամանների սկիզբը եղավ, ուր նախ նշմարեց և նշանակելով կանգնեցրեց սուրբ խաչի նշանը, ուր և Աստծու սուրբ նահատակները զետեղվեցին և նրանց վկայարաններում, սրբերի գերեզմանների վրա, Աստծու սեղաններ կանգնեցրեց, նշանակված տեղում եկեղեցի շինեց՝ տեսիլքի մեջ իրեն ցույց տրվածը, որը նախապես իր կողմից կնքված էր, այնտեղ կանգնեցրեց Քրիստոսի եկեղեցին: Նույնպես էլ մեհնաների տեղերում, որոնք նախապես կործանեց և Արտաշատ քաղաքում ու ամեն տեղերում, նահանգներում ու զավատներում առհասարակ, այս ձևով վարվեց և բազմացրեց եկեղեցիները, քահանաներ կարգեց ու քրիստոսյան դրոշմով ամենքին առհասարակ պատվում էր, որպեսզի բոլորը սուրբ հոգով լինեն:

842 Այսպես ամբողջ Հայոց երկրում, ծայրից ծայր, ջանաց, սփռեց, տարածեց քարոզութեան ու ավետարանութեան գործը՝ սատաղացիներին* քաղաքից մինչև հաղտոյաց երկիրը, Կղարջքի* մոտ, ապա ընդհուպ մինչև Մասքութիւններին* սահմանները, մինչև Ալանաց գոյները, Կասպից սահմանները և Հայոց թագավորութեան Փայտակարան քաղաքը: Ամիգ* քաղաքից մինչև Մծբին քաղաքը, քերելով Ասորիքի սահմանները, Նոր Շիրական* երկիրը, Կորդուօք գավառը մինչև Մարաց ամուր աշխարհը, մինչև Մահօք—Տան* իշխանի երկիրը և Ատրպատական՝ սփռում, տարածում էր իր ավետարանական քարոզը*:

843 Իր կյանքի բոլոր ժամանակներին՝ ամառ և ձմեռ, ցերեկ ու գիշեր անվեհեր, առանց հապաղելու իր իսկ ավետարանական ողջունատու ընթացքով, առանց ընդդիմութեան հակառակորդների կողմից, ամենափրկիչ Հիսուսի անունը կրեց թագավորների, իշխանների ու բոլոր հեթանոսների առջև և ամեն մարդու զարգարեց աստվածային զգեստով ու հոգեպես»:

844 «Եւ բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տազնապիւոց ի բռնաւորաց փրկութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա ահաւոր զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի. և բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատուեաց: Եւ բազում սգաւորաց կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և ամենափրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նուաճեաց. և զամենայն միանգամայն յաստուածպաշտութեան պայմանն փոխեաց»:

845 ԸԻԱ. «Եւ դարձեալ բազում և անհամար գունդս գունդս վանականաց ի շէնս և յանշէնս, դաշտականս շինակեացս, և լեռնականս անձաւամուտս և արգելականս հաստատէր»: Եւ զոմանս յորդոց քրմացն առեալ իւր՝ զառաջնաասունս ձեռնասունս առնէր. փոյթ ուսման ի վերայ ունէր՝ ընդ հոգևոր խնամով և երկիւղիւ սընուցանել: Որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան լինէին արժանի կալոյ, առեալ ձեռնազրութիւն ի նմանէ. որոց առաջնոյն՝ Աղբիանոս անուն, որ ապա կողմանցն Եփրատական զետոյն լինէր վերակացու. երկրորդին՝ Եւտաղիոս, որ ի կողմանս վալլրացն Բասենոյ կացեալ լինէր հովիւ. երրորդն՝ Բասոս. չորրորդն՝ Մովսէս. հինգերորդն՝ Եւսեբիոս. վեցերորդն՝ Յովհաննէս. եօթներորդն՝ Ագապէս. ութերորդն՝ Արտիթէս. իններորդն՝ Արսուկէս. տասներորդն՝ Անտիոքէս. մետասաներորդն՝ Տիրիկէս. երկոտասաներորդն՝ Կիրակոս: Այսք՝ որ յորդոց քրմացն ընտրեցան լինել եպիսկոպոսք կողմանց կողմանց, աճեցուցանել զբարոզութիւնն: Եւ զայլոցն անուանըս թէ և կամիցի ոք՝ ոչ կարասցէ շարել:

846 Եւ զԱղբիանոս զայր ճշմարիտ և աստուածասէր՝ վերակացու թողոյր արքունական դրան բանակին: Եւ ինքն «ընդ ժամանակս ժամանակս յանապատ լերինս ելանէր, ուր և ինքեան իւրով անձամբն իսկ օրինակ ցուցանէր: Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիրաքանչիւր մենաստանաց՝ երթեալ, լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ, և զառօրեակն խոտարուտ ճարակօք վճարեալ: Եւ այսպէս վշտակեաց տկարութեան զանձինս տուեալ, մանաւանդ որոց հայեցեալ ևս ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ «Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ». և թէ՛ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբ, զի բնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»:

844 Եւ բազում բանտարկյալների, կալանաւորների ու բռնակալների ձեռքում շարշարվածների փրկություն տվեց՝ կորզելով նրանց Քրիստոսի փառքի ահաւոր զօրութեամբ և անիրավագիր, ապօրինի շատ մուրհակներ պատուեց: Շատ վճատված սգավորների համար իր մխիթարական քարոզութեամբ մեծ Աստուծու և ամենափրկիչ Հիսուս Քրիստոսի փառքի հայտնութեան համաձայն՝ հույսի ակնկալություն նվաճեց և ամենքին միանգամայն փոխեց, աստվածապաշտության ու կարգ ու կանոնի մեջ դրեց:

845 ԸԻԱ. Եւ դարձյալ շեն ու անշեն տեղերում հաստատեց դաշտաբնակ, շենաբնակ, լեռնական, անձավաբնակ, արգելաբնակ վանականների բազում ու անհամար խմբեր: Քրմերի որդիներից ոմանց առավ աշակերտ, ձեռնասուն դարձրեց, ջանում էր ուսում տալ նրանց հոգևոր խնամքով ու երկյուղով դաստիարակել: Ով որ եպիսկոպոսութեան աստիճանին արժանի էր, նրան ձեռնադրում էր: Նրանցից առաջինն անունը Աղբիանոս էր, որը հետո Եփրատ գետի կողմերում եպիսկոպոս եղավ, երկրորդինը՝ Եւտաղիոս, որը Բասեն զավառի կողմերում հոգևոր հովիվ կարգվեց, երրորդինը՝ Բասոս, չորրորդինը՝ Մովսես, հինգերորդինը՝ Եւսեբիոս, վեցերորդինը՝ Հովհաննէս, յոթերորդինը՝ Ագապէս, ութերորդինը՝ Արտիթէս, իններորդինը՝ Արսուկէս, տասներորդինը՝ Անտիոքէս, տասնմեկերորդինը՝ Տիրիկէս, տասներկուերորդինը՝ Կիրակոս*: Սրանք էին, որ առանձնացվեցին քրմերի որդիներից՝ տարբեր կողմերի եպիսկոպոսներ լինելու, քարոզությունը տարածելու համար: Մյուսների անունները եթե որևէ մեկը կամենա, չի կարող թվել:

846 Եւ զԱղբիանոսին՝ ճշմարիտ ու աստվածասեր մարդուն, թողեց արքունի դռան բնակիչների եպիսկոպոս և ինքը ժամանակ առ ժամանակ անբնակ լեռներն էր ելնում, ուր և ինքն իր անձով իսկ օրինակ էր ցույց տալիս: Բոլոր մենաստաններից առնում էր որոշ աշակերտների և զնում դառնում էր լեռնակյաց, մենակյաց, մտնում էր խոռոչների ու ճեղքերի մեջ և առօրյա սնունդը հայթայթում խոտեղեն ուտելիքներով: Այսպէս՝ վշտակյաց տկարութեան էին անձնատուր լինում, մանավանդ, որ աչքի առջև ունեին առաքելական խոսքերի մխիթարությունը, թե «երբ տկարանում եմ Քրիստոսի համար, այն ժամանակ զորացած եմ լինում» և թե «ավելի լավ է պարծենալ տկարութեամբ, որպեսզի իմ մեջ բնակվի Քրիստոսի զօրութիւնը»:

847 «Անդ էր ապա շարքենալ զինուով, ալլ առանելու հոգուով» և պատրաստել զսիրտս երգովք հոգևորօք ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրուսոյց ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորդորական լուսաւոր վարդապետութեան, առ ի յառաջադէմ ընտրութիւն պսակահամբար քրիստոսադիր կիտին: Անդ ետալ հոգուով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ ազօթք ազնորալիք և պաղատանք փառելիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեցուն կենաց առ մարդասէրն Աստուած»:

848 «Եւ նովին հոգեկրօն արուեստին հանեալ աուրս բազումս յանապատ տեղիս», յակունս Եփրատական գետոյն, յայրս և ի քարածերպս երկրին բնակեալ լինէր, և ի կատարս լեբանց, զօրինակ տոնալ զմեծի մարգարէին Եղիայի, և կամ զերանեալ զմկրտչին առաքինւոյն Յովհաննու. բարեաց գործոց նախանձաւոր եղեալ՝ զընոյն կեանս վարուցն քաջութեան աստուածամուխ կենացն անձին մատուցանէր:

849 ՃԻԲ. Եւ թէ երբեք երբեք իջանել լինէր, շրջել զօրացուցանել զաշակերտեալսն ճշմարտութեան հոգուով, «իրաց իրաց պիտոյից օգտակարաց ամենայն եկեղեցեացն հասեալ յօգնականութիւն՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց յապաղելոյ, առանց իրիք զբաղելոյ, հանապաղ իջանէր ի թիկունս դիպաց դիպաց պատահելոց, և վըճարէր զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ յորդորագոյնս և պարարտագոյնս և անփակ բերանով զվտակս վարդապետութեանն ի սիրտս լսողացն սերմանեալ ծաւալեցուցանէր, և զայս արարեալ զամենայն ժամանակս իւր՝ վասն անձին և վասն աշխարհի»:

850 «Քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարդապետք՝ զանձանց առաքինութիւն կանոն աշակերտելոցն դնել. մանաւանդ յուշ առնելով զտէրունականն զմիոյն զմիայնոյն դիմաստնոյն Աստուծոյ. քանզի ասէ. «Սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել»: Որոյ բազում անգամ առեալ զաշակերտսն ուրոյն, և աննիազական անձամբն օրինակ կարօտելոցն լինէր, յորժամ ի Քաբօրական լեբինն զաւտեացն զերանութիւն տայր, և կամ յորժամ ի նմին լեբինն զկանոնական աղօթսն առնէր, մինչ ղեռ աշակերտքն ի Տիբերական ծովուն նաւէին: Եւ զարձեալ՝ յաուրս քաղարշակերացն յօրինական տօնին զգիշերոյն աղօթս երիցս անգամ ի Զիթաստանեաց լեբինն առանձինն մատուցանէր: Ուստի և յայտ իսկ է և առանց վեհերե-

847 Այնուհետև այնտեղ շէին հարբում զինով, ալլ լցվում էին հոգով, ու սրտերը հոգևոր երգերով էին պատրաստում ի փառս և ի գովություն Աստծու: Այնտեղ վարժվում էին հոգեպատում գրքերի քաղցրուսուց ընթերցանությամբ: Այնտեղ քաջալերվում էին հորգորդ լուսավոր քարոզությամբ՝ հասնելու Քրիստոսի նշանակած պսակառատ նպատակակետին: Այնտեղ հոգով ետում էին աստվածապաշտ սպասավորությամբ: Այնտեղ աղերսալի աղոթում էին, փարվելով պաղատում և ամենքի կյանքի համար հաշտեցուցիչ խնդրանքներ էին անում մարդասեր Աստծուց:

848 Այս միևնույն հոգեկրոն գործով շատ օրեր անց էր կացնում անբնակ տեղերում, Եփրատ գետի ակունքների մոտ, բնակվելով երկրի քարայրներում ու քարածերպերում, լեռների կատարներին, օրինակ առնելով մեծ մարգարե Եղիայից և երանյալ առաքինի Հովհաննես Մկրտչից, որոնց բարի գործերին նախանձավոր եղավ, նույն առաքինի ապրելակերպը և աստվածամուխ կյանքը իր անձի վրա ցույց տվեց:

849 ՃԻԲ. Եվ եթե երբեմն երբեմն անհրաժեշտ էր լինում իջնել, շրջել՝ հոգով զօրացնելու ճշմարտության աշակերտներին, բոլոր եկեղեցիներին, պիտանի օգտակար բաների համար օգնության հասնելու Աստծու շնորհներով, առանց հապաղելու, առանց բնավ դանդաղելու շարունակ իջնում էր պատահող դեպքերին օգնելու և Աստծու զորությամբ գործելու: Անփակ բերանով ավելի հորդ ու առատ էր ծավալում վարդապետության վտակները ու սերմանում լսողների սրտերի մեջ և այս անում էր նա ամբողջ կյանքում իր անձի ու աշխարհի համար:

850 Քանզի ճշմարիտ ուսուցիչները սովոր են իրենց առաքինությունները աշակերտների համար օրինակ դարձնել, մանավանդ որ մտաբերում են տերունականը, միմիայն իմաստուն Աստծունը, որովհետև ասում է. «Սկսեց Հիսուսը գործել և ուսուցանել», նա շատ անգամ իր աշակերտներին առնում մի կողմ էր տանում և իր անկարող անձով կարողալիների համար օրինակ էր դառնում, երբ Քաբորական լեռան վրա տալիս էր խոստացած երանությունը և երբ նույն լեռան վրա կանոնական աղոթքն էր անում, մինչդեռ աշակերտները նավում էին Տիբերական ծովի վրա: Եվ զարձյալ բաղարջակերաց օրերին, հին օրենքներով սահմանված տոնին*, Զիթենյաց լեռան վրա առանձնացած երեք անգամ գիշերվա աղոթքն էր անում: Ուստի և հաստատակա հայտնի է, որ ամենատերը ոչ

լոյ, եթէ ոչ վասն անձին ամենատէրն, այլ համաշխարհի յուսումն-
զայն գործէր, որ է օրինակ ամենայն հնազանդելոց. վասն որոյ և
ասէրն իսկ, թէ «Արթուն կացէք յաղօթս կացէք, զի մի՛ մտանիցէք
ի փորձութիւն»:

851 «Իսկ արդ՝ եթէ թեթևագոյն արուեստից պակասագոյն ի
գիտութենէ են ազգք երկրածնաց, ո՞րչափ այնմ արուեստի ոք հա-
մարիցի անդիտանալ, որ ընդ աստուածաբօսսն կատարի, որում
երանելին Պաւղոս ամենեցուն տգիտանալ ասէ. վասն որոյ և զա-
մենակեցոյց Հոգին ի թիկունս հասանել անմոռնչ հեծութեամբ
բարեխօս գիտէ»:

852 «Իսկ արդ՝ յորժամ լսիցեմք, եթէ «Սկսա Յիսուս առնել և
ուսուցանել»՝ ապաքէն առնել՝ զի ուսուցէ, և ոչ եթէ զի պարզեց-
ցի, իմանալի է. և բարեխօսելն նորա վասն սրբոց, և բարեխօսել
Հոգւոյն սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեղ, զի ընդ միմեանց բա-
րեխօսիցեմք. և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն
սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է. քանզի միապատիւ է աստուածա-
կանն, և ոչ բազմաբար: Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վար-
դապետութենէ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն օ-
գուտ մատակարարէին, և ապա օրինակ աշակերտելոցն բարձեալ
տանէին. երբեմն առանձինն, և երբեմն ժողովովք գումարելովք՝
զփառսն Քրիստոսի առաւելովքն բարձրացուցանէին»:

853 «Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհա-
կիր զբօսանաց առանձինն սահմանել, և միայն աստուածաշտու-
թեան պարապել: Զոր և մարգարէքն յառաջագոյն գործէին, որք
ի լերինս և յանապատս, յայրս և ի փապարս վիմաց զաստուածե-
ղէն կրօնիցն զծառայութիւն հարկանէին: Նոյնպէս և ամենայն
հարքն որ յաջորդեցան, յառաքելական կանոնացն կրեալ՝ ինքեանք
անձամբ բերէին օրինակ վերջնոցս: Ուստի և երանելիս այս բար-
ձեալ տանէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ
նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր: Եւ այնպէս յառաջ, ամենայն
աստուածեղէն գանձուցն վայելչութեամբք լցեալ պարարտացու-
ցեալ ամեթութեամբք զամենեսեան՝ խաղացեալ գայր ի բազում
ժամանակս, և նովին ի նոյն կանխեալ և ի նմին հանապազորդեալ»:

թե իր անձի, այլ համայն աշխարհին սովորեցնելու համար էր այն
անում, ինչ որ օրինակ է բոլոր հնազանդվածներին, որի համար էլ
ասում էր. «Արթուն կացեք, աղոթեցեք, որ փորձութեան մեջ չընկ-
նեք»:

851 Իսկ արդ՝ եթե երկրածին մարդիկ թեթև գործերի վերա-
բերմամբ գիտությունից պակաս են, մարդս որչափ տգետ պիտի
համարվի այն գործի հանդեպ, որով Աստծու հետ է խոսում և որի
մասին Երանելի Պողոսն ասում է, որ ամենքը տգետ են, դրա հա-
մար էլ ամենակեցույց Հոգին օգնութեան հասնելով՝ անմոռնչ հե-
ծութեամբ բարեխոսում է:

852 Արդ՝ երբ լսում ենք, թե «սկսեց Հիսուս գործել և ուսու-
ցանել», պետք է հասկանալ իսկապես՝ գործում է, որպեսզի ուսու-
ցանի. և ոչ թե պարզեցի: Եվ նրա բարեխոսելը սրբերի համար և
սուրբ Հոգու բարեխոսելը մեղ սովորեցնելու նպատակով է, որ-
պեսզի միմյանց փոխարեն բարեխոսենք և ոչ թե կարծենք, թե
Միածնին կամ սուրբ Հոգուն կարող են բարեխոսել բարձրագոյնի
մոտ, քանզի աստվածայինը [հավասարապես] միապատիվ է և
ոչ թե բազմապիսի [պատվով]: Իսկ երանելի առաքյալները ճշ-
մարտութեան վարդապետից ընդունելով օրինակը նախ [իրենց]
կարոտ անձերին մատակարարեցին և ապա վերցրին տարան աշա-
կերտածներին: Երբեմն առանձին և երբեմն ժողովարաններում հա-
վաքված ավելի ու ավելի բարձրացնում էին Քրիստոսի փառքը:

853 Քանզի իսկապես ավելի օգտակար է բոլոր աշխարհային
զբաղմունքներից մի կողմ քաշվել, առանձնանալ և միայն աստ-
վածապաշտութեամբ պարապել, ինչ որ նախապես անում էին մար-
գարենները, որոնք լեռներում, անապատներում, քարայրներում և
քարերի փապարներում աստվածային կրօնի սպասավորութուն էին
անում: Նույնպես և բոլոր հայրերը, որոնք հաջորդեցին, կրելով ա-
ռաքելական կանոնները, իրենք անձամբ վերջիններին օրինակ ցույց
տվին: Ուստի և այս երանելին իր վրա էր տանում ավանդածների
պատիվը և նույնը պատվիրելով ազդարարում էր բոլոր իրեն մո-
տեցողներին: Եվ այսպես հետո էլ բոլոր աստվածային գանձերի
վայելչութեամբ ամենքին հաստատաբար լցրած, պարարտացրած
կենցաղավարում էր շատ ժամանակներ՝ նույնով նույնի համար,
առավոտը կանուխ վեր կենալով և նույնի մեջ ամեն օր հարա-
տնելով:

854 ՃԻԳ. «Յայնմ ժամանակի երանելի ցանկալի և անպայման սքանչելի լինէր երկիրս Հայոց. որպէս զՄովսէս, որ յանկարծ ուրեմն օրէնսուսոյց հերբայական բանակին լինէր, ամենայն մարգարէական դասուն, և կամ իբրև զյառաջադէմն Պաղոս բովանդակ առաքելական զնդան, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանան Քրիստոսի՝ սոյնպէս և սա եկեալ հասեալ երևեալ՝ հայաբարբառ հայերէնախօս գտաւ»:

855 Արդ՝ ըստ գաւառաց գաւառաց երթեալ ընտրէր անձին իւրում կայս հանգստեան յանապատ տեղիսն և անդ բնակէր, և յանապատացն լուսաւորէր զամենեւեան:

856 Եւ բազմացոյց կացոյց տեսուչս եպիսկոպոսս յամենայն գաւառս Հայոց իշխանութեան իւրոյ. և որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան ձեռնադրեցան ի նմանէ՝ աւելի քան զլորեբարիւր եպիսկոպոս, որք կացին տեսուչք տեղեաց տեղեաց: Իսկ կարգք երիցանց կամ սարկաւազաց կամ անագնովսաց, և որ այլ ևս ի պաշտօն Տեառն կացին՝ անթիւք էին ի բազմութենէն:

857 Իսկ թագաւորն Տրդատ՝ ուխտ զայս զնէր ընդ ամենայն մարդոյ, որ միանգամ ընդ նորա տէրութեամբն էին, ընդ մեծի և ընդ փոքու, զի ամենեցունց հաստատութիւն այն կայցէ առ նա. զի անխորշ և անխէթ աստուածահրաման պատուիրանացն հնազանդեցցին առանց երկմտութեան, և արարչութեանն հաւատալ յամենայն սրտէ: Եւ ամենեցուն հաւանեալ այնմ՝ փութային կատարել վաղվաղակի զհրամանսն:

858 Իսկ թագաւորն շատ աղաչեաց զԳրիգոր վասն հանապազորդ առ նմա կալոյ, զի ընդ ինքեան շրջեցուցէ. որում ոչ հաւանեալ շտնոյր յանձն, այլ յանապատ տեղիս հաճեալ բնակութեամբ. պահովք կոխեալ զինքն, զի մի՛ տացէ հպարտութեանն բարձրանալ կոխել զինքն. այլ կէտ եղեալ ինքեան՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց զբառասուն քառասուն օր պահովք ձգտել մինչև յօր քրիստոսակոչ հանգստեանն իւրոյ վախճանին:

859 Իսկ իբրև կարի կարօտեալ թագաւորն աշխարհան հանդերձ զնմանէն, զի ի մէջ նոցա բնակեցէ, և քանքատէին կարօտեալք ի կայս նորա՝ յայնմ ժամանակի լուան յոմանց ի տեղեկաց, որ գիտակ արարին զթագաւորն վասն սրբոյն Գրիգորի, զի յայնժամ յառաջ ևս. մինչ զեռ ի մանկութեան աստիսն էր զինուորու-

854 ՃԻԳ. Այն ժամանակ երանելի, ցանկալի և անչափ սքանչելի եղաւ մեր Հայոց երկիրը: Ինչպես Մովսեսը, որը միանգամից երբայական (հերբայական) բանակին օրենսուսույց էր եղել, ամբողջ մարգարեական դասի հետ և կամ ինչպես առաջագոյն Պողոսը բովանդակ առաքելական զնդով Քրիստոսի աշխարհակեցոյց Ավետարանի հետ, նույնպէս և սա [Գրիգորը] գալով հասնելով, երևալով՝ հայաբարբառ հայերէնախոս դարձաւ՝:

855 Արդ՝ զավառից զավառ անցնելով իր անձի համար անբնակ տեղերում հանգստյան կայան էր ընտրում և այնտեղ բնակվում էր ու անբնակ տեղերից ամենքին լուսավորում:

856 Հայաստանի՝ իր իշխանութեան տակ եղած բոլոր զավառներում բազմացրեց, կարգեց տեսուչ-եպիսկոպոսներ. նրա կողմից ձեռնադրվեցին ավելի քան շորս հարյուր եպիսկոպոս, որոնք տարբեր տեղերի տեսուչ նշանակվեցին: Իսկ երեցների, սարկավազների կամ գրակարդացների (անագնովսաց) կարգք, և որոնք Տիրոջ համար ուրիշ սպասավորութեան կարգվեցին, անթիվ էին իրենց բազմութեամբ:

857 Իսկ Տրդատ թագավորը այս ուխտը զրեց ամեն մի մարդու հետ, որ նրա տիրապետութեան տակ էր գտնվում, մեծին ու փոքրին, որպեսզի ամենքը հաստատապէս անխորշ ու անխէթ, առանց երկմտութեան և ամբողջ սրտով հնազանդվեն աստուածահրաման պատվիրաններին՝ հավատան արարչութեանը: Այս բանին բոլորը համաձայնելով՝ անմիջապէս փութացին հրամանները կատարել:

858 Իսկ թագավորը շատ աղաչեց Գրիգորին մշտապէս իր մոտ մնալ, որպեսզի իր հետ շրջեցնի. այս բանին շհամաձայնելով [Գրիգորը] հանձն շառավ, այլ կամեցավ ապրել անբնակ (անապատ) տեղերում, ինքն իրեն պասով (պահ) խոնարհեցնելով, որ չլինի թե հպարտութեանը զլուխ բարձրացնի և ոտնակոխ անի իրեն: Այլ ժամկետ զրեց ինքն իրեն՝ իր կյանքի բոլոր օրերին քառասունքառասուն օր պասով մնալ մինչև իր վախճանի քրիստոսակոչ հանգրստյան օրը:

859 Երբ թագավորը, երկրի [մարդկանցով] հանդերձ, շատ փափագեց նրան, որ իրենց մեջ ապրեր, և զանգատվում էին կարողութեանը, որ նա մնար, այն ժամանակ լսեցին տեղյակ մարդկանցից, որոնք սուրբ Գրիգորի մասին գիտակ դարձրին թագավորին, թե նախկինում, երբ երիտասարդական տարիքում զինվորա-

թեամբ՝ ամուսնացեալ և երկուս որդիս ստացեալ. որոց առաջնոյն անուն ճանաչէր Վրթանէս, որ յաշխարհակեաց կեանս էր. որ ապա և նա յաստիճան պաշտաման կաց երիցութեան. և երկրորդին՝ Արիստակէս, որ ի մանկութենէ ըստ աստուածազործ ծառայութեան սնեալ էր. «որ ի միայնակեաց լեռնակեաց ի կրօնս մտեալ էր, և բազում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն ըստ Աւետարանին կրեալ ամենայն կրթութեամբ, և ամենայն իրաց հոգևորաց զանձն տուեալ — միայնաւորութեան, լեռնակեցութեան, քաղցի և ծարաւոյ և բանջարաճաշակ կենաց, արգելանաց անլուսից, խարազնազգեստ և զետնատարած անկողնոց. և բազում անգամ զհեշտական հանգիստն գիշերաց, զհարկ քնոյ, յոտնաւոր տքնութեան ի թօթափել ական վճարէր. և զայս արարեալ ոչ սակաւ ժամանակս: Եւ գտեալ ևս զամանս՝ յինքն յարեցուցեալ և աշակերտեալ սմին աւետարանական սպասաւորութեան: Եւ այսպէս ամենայն փորձութեանց ի վերայ հասելոց կամայական քաջութեամբ տարեալ, և նովիմբ լուսաւորեալ և պայծառացեալ, և ծանօթական և հաճոյ եղեալ առաջի Աստուծոյ և ամենայն մարդկան»:

860 Արդ՝ իբրև լուսւ զայս ամենայն թագաւորն Տրդատ՝ վաղվազակի փութով և անզբաղապէս արձակէր արս երիս աւագս փառաւորս պատուականս հրովարտակօք հանդերձ, զի զերկոսին որդիսն Գրիգորի վաղ առ նա հասուցեն: Եւ որք առաքեցանն յարքայէ զնոցանէն, զի ածցեն զնոսա՝ այսոքիկ են. առաջնոյն անուն Արտաւազդ, որ սպարապետն էր ամենայն զօրացն Հայոց Մեծաց. և երկրորդին Տաճատ անուն, իշխան Աշոցաց գաւառին. երրորդին՝ Դատ անուն, կարապետ արքայի:

861 ՃԻԳ. Արդ՝ եկին հասին նոքա յաշխարհն Կապուտկացոց և գտին զՎրթանէս ի Կեսարացոց քաղաքին, և զսուրբն Արիստակէս բնակեալ յանապատի, յիւրում մենաւորաստանին. ապա ոչ հաւանէր նա իջանել յանապատէ անտի. մինչև եղև ժողով բազմութեան քրիստոնէից, որք հաւանեցուցին զնա զնալ անտի. զի «լաւ է, ասեն, քեզ գործ մշակութեանն Աստուծոյ՝ քան զայդ մենաւորութիւն բնակութեան յանապատի այդր»: Զորս այնուհետև և յուղարկեցին զնոսա անտի: Իսկ նոքա եկին հասին յերկիրն Հայոց, և յանդիման ունէին զածեալսն, զերկոսին որդիսն Գրիգորի, առաջի թագաւորին. զորս առեալ թագաւորին՝ ինքնին նոքօք հանդերձ ի խնդիր ելանէր

կան էր, ամուսնացել և երկու որդի էր ունեցել, որոնց առաջինի անունը Վրթանէս էր, որը աշխարհական կյանք էր [վարել] ու ապա քահանայության եկեղեցական (երիցության) աստիճան ընդունել. երկրորդինը՝ Արիստակէս*, որը մանկությունից աստվածապաշտական ծառայության համար էր դաստիարակված, «որ միայնակեաց, լեռնաբնակ, կրոնական [կարգն] էր մտել և բազում ու տեսակ-տեսակ տառապանքներ էր կրել, ըստ Ավետարանի, ամեն տեսակ վարժություններով, իրեն տալիս էր ամեն ինչի, որ հոգևոր էր՝ միանձնության, լեռնակեցության, քաղցի ու ծարավի, բանջարաճաշակ կյանքի, անլույս արգելարանների, խարազնազգեստ ու զետնատարած անկողինների, բազում անգամներ գիշերվա հաճելի հանգիստն ու քնի հարկը ոտքի վրա տքնությամբ վերջացնում էր մի կանխարթում, և այս անում էր ոչ քիչ ժամանակ: Մի քանիսին ևս գտել իր կողմն էր քաշել՝ հետևորդ դարձնելով սույն ավետարանական ծառայությանը: Այսպես, կամավոր քաջությամբ տանելով բոլոր վրա հասած փորձությունները և դրանով լուսավորվելով ու պայծառանալով՝ ծանոթ ու հաճելի էր դարձել Աստուծուն և բոլոր մարդկանց»:

860 Արդ՝ երբ Տրդատ թագավորը այս ամենը լսեց, անմիջապես, փութաբան և անդանդաղ ուղարկեց երեք ավագ փառավոր, պատվական մարդկանց, հրովարտակներով հանդերձ, որպեսզի Գրիգորի երկու որդիներին շուտով իր մոտ հասցնեն: Եվ նրանք, որ ուղարկվեցին արքայի կողմից, որպեսզի բերեն նրանց, հետևյալներն են. առաջինի անունն էր Արտավազդ*, որը Մեծ Հայքի բոլոր զորքերի սպարապետն էր, երկրորդի անունն էր Տաճատ՝ Աշոցք* գավառի իշխանը, և երրորդի անունն էր Դատ՝ արքայի սուրհանդակը (կարապետ):

861 ՃԻԳ. Եկան նրանք հասան Կապուտկացիների երկիրը և Վրթանեսին գտան Կեսարիա քաղաքում ու սուրբ Արիստակեսին՝ անբնակ վայրում իր մենաստանում կենալիս: Նա չհամաձայնեց իջնել այն անապատից, մինչև որ քրիստոնյաների բազմության ժողով եղավ, որոնք համոզեցին նրան զնալ այնտեղից. «Ավելի լավ է քեզ, ասում են, Աստուծո մշակի գործը, քան մենավոր բնակությունը այդ անապատում»: Այնուհետև նրանց ճանապարհ դրին այնտեղից: Իսկ նրանք եկան հասան Հայոց երկիրը և թագավորի առջև ներկայացրին բերվածներին՝ Գրիգորի երկու որդիներին, որոնց առավ թագավորը՝ անձամբ նրանց հետ մեկտեղ սուրբ Գրիգոր-

արքայն Գրիգորի՝ ուր և գտցէ: Եւ եկեալ գտանէին ի Դարանաղեաց գաւառին, ի լերինն որ կոչի Մանեայ Այրք, յանապատին:

862 Ապա աղաչեաց երանելի թագաւորն Տրդատ զսուրբն Գրիգորին, զի փոխանակ այնր, զի ոչ հաւանեցաւ նա կալ և շրջել ընդ նմա, և սիրեաց զմենաւորութեան կեանս՝ ձեռնադրեսցէ և տացէ նմա եպիսկոպոս զսուրբ որդին իւր, զոր ետ ածել ինքն՝ զԱրիստակէս: Զոր ձեռնադրեաց յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ իւր, որպէս ըստ գրեցելոյն ի դէպ, թէ «Փոխանակ հարց եղիցին որդիք՝ կալ իշխան ի վերայ երկրի»: Որ առաւել ևս քան զհայրն վերագոյն երեւցուցանէր զիւր վարդապետութիւնն առ հարբն. և յետ նորա կալաւ զտեղի հայրենեացն և անդէն նստաւ յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծաց: Ապա և ինքն իսկ մեծն Գրիգորինս շնորհեալ զտեղեօքըն կարգելովք և զգաւառօքն աշակերտելովք յաշխարհին Հայոց՝ զուարթացուցանել, զօրացուցանել, նորոգել և հաստատել զամենեսեանս:

863 Եւ աստուածաւէր թագաւորն Տրդատինս բարեպաշտութեամբ սպասաւորեալ, ըստ աշակերտական հաւատոց ի Քրիստոս՝ երկիւղած գտանէր, որ և տեղեկացեալ և վարժեալ աստուածակեաց հրամանօքն, և ցանկալի եղեալ օրինապահ ընկալելովքն, և բարեաց օրինակ ամենայն աշխարհի: «Եւ անդէն ի նմին ուշ եղեալ փութով ընթերցուածոց աստուածեղէն գրոց»: Զի յունական աշխարհական դպրութեանն, երկրաւոր իմաստութեանն, յառաջագոյն էր տեղեակ, առաւել փիլիսոփայական մտաց հանճարագիտութեան հմուտ էր, զի ուսեալ էր զայն:

864 Արդ՝ ընկալեալ և զշնորհս երկնաւոր պարգևացն, «որով առժամանայն լուսաւորեալ և թեակոյս թեամոյս եղեալ աստուածատուր հրամանացն ի հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զանձն յարդարեալ», «և ըստ աւետարանական շափոցն ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ: Մերկացեալ այնուհետև զհեթանոսակիր ցանկութիւնսն, և առեալ զնշան պարծանաց խաչին յանձն իւր, և երթեալ զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն՝ հաճել զհրամանացն պայման, զկնի խաչակիր գնդին Քրիստոսի աշակերտելոցն հետեւեալ»: Եւ անձին իւրում եղեալ սահման պահօք և տրքնութեամբ «աղօթս մշտնջենամուռնչս և բազկատարած պաղատանս առ Աստուած, և արտասուս հանապազարուղիսս» վասն աշխարհին իւրոյ: Նոյնպէս և վասն իւր խնդրէր, զի մի՛ յիշեսցին մեղքն որ

րին որոնելու զնացին, ուր որ պետք է գտնվելու: Եկան գտան Դարանաղաց գավառում Մանյա Այրք կոչված լեռան վրա, անրնակ տեղում:

862 Ապա երանելի թագավոր Տրդատը աղաչեց սուրբ Գրիգորին, որ այն բանի փոխարեն, որ չհամաձայնվեց մնալ ու շրջել իր հետ և նախընտրեց մենավոր կյանքը՝ ձեռնադրի և եպիսկոպոս դարձնի իր սուրբ որդուն՝ Արիստակեսին, որին նա բերել էր տվել: Նրան եպիսկոպոս ձեռնադրեց իր փոխարեն, ինչպես որ զբրան համապատասխան գրված է, թե՛ «Հայրերի փոխարեն կլինեն որդիները՝ իշխան կղաւնան երկրի վրա»: Նա հորից ավելի բարձր էր ցույց տալիս իր վարդապետությունը հոր [կենդանություն] օրոք, և նրանից հետո ստանձնեց հայրենի երկրի [իշխանությունը] և ապա նստեց Մեծ Հայքի կաթողիկոսական աթոռին: Ապա ինքն իսկ, մեծ արքեպիսկոպոս՝ Գրիգորը, դուրս եկավ նշանակված տեղերը և Հայոց աշխարհի կրոնափոխված գավառները՝ ամենքին զվարթացնելու, զօրացնելու, նորոգելու և հաստատելու համար:

863 Եվ աստվածասեր թագավոր Տրդատը, բարեպաշտությամբ ծառայելով քրիստոնյա հետևորդի հավատքով, դարձավ երկյուղած և տեղեկանալով ու վարժվելով աստվածային հրամաններին, օրինապահ ընդունվածների հետ սիրելի դարձավ և բարի օրինակ՝ ամբողջ երկրի համար: «Եվ հենց այնտեղ փութաջանությամբ ուշադրություն էր դարձնում աստվածային գրքերի ընթերցվածներին», մանավանդ նախապես տեղյակ էր հունական աշխարհիկ դպրությանը, երկրավոր իմաստությանը, առավել ևս հմուտ լինելով փիլիսոփայական մտքի հանճարագիտության մեջ՝ սովորած լինելով այն:

864 Արդ՝ ընդունելով նաև երկնային պարգևների շնորհները, որով և շուտով լուսավորվեց ու թափանցեց աստվածատուր հրամանների հանգամանքների մեջ և ամեն պատրաստությամբ իրեն զարդարելով, ըստ ավետարանական կանոնների՝ դարձավ մարդասեր Աստուծո ծառայությանը: Այնուհետև մերկացնելով հեթանոսակիր ցանկությունները, փառքի խաչն իր վրա առնելով ու զնալով ամենակեցոյց խաչալի ետեից՝ հավանեց հրամանների կանոնները, հետևեց Քրիստոսին աշակերտյալների խաչակիր գնդին: Եվ իր անձը սահմանափակեց պասով ու տրքնությամբ, մշտամբողջ աղոթում էր և բազկատարած պաղատում Աստուծուն և շարունակ արտասովում իր երկրի համար: Նույնպես և իր անձի համար

յառաջին տգիտութեանն, յայնժամ զոր ի հեթանոսութեանն անդ գործէր:

865 «Եւ բազում և ամենայն ուժով նպաստաւորութիւն ընծայեցուցեալ անտարանագործ վարդապետութեանն, և հնազանդութեամբ հպատակութիւն ցուցեալ և ծառայեալ ըստ Աւետարանին վայելչութեամբ»։ և այսպէս խրատեալ և զգաստացեալ կրօնաւորական վարուք, ամենայն ուղղութեամբ յամենայն գործս բարութեանց առաւել ևս պայծառացուցանէր զվարդապետութեանն սատարութիւն:

866 Իսկ մեծ արքեպիսկոպոսն երանելին Գրիգորիոս, սուրբ որդւովն իւրով Արիստակիսաւ և ամենայն երևելի օգնականօքն, զամենայն աշակերտովքն շրջէր, և հաստատէր զնոսա՝ կալ ի պատուիրանին ճշմարտութեան:

867 Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ թագաւորեաց Կոստանդիանոս որդի Կոստանդեայ արքայի յերկրին Սպանիացոց և Գաղիացոց. և հաւատաց նա յԱստուած, յարարիչն երկնի և երկրի, և ի ծնունդն ի Բանն նորա, յՈրդին Միածին, և ի Հոգին սուրբ Աստուածութեան նորա: Եւ կուտեաց զումարեաց առ ինքն զբազմութիւն զօրաց իւրոց առ ափն Ովկիանոս ահագին ծովուն. և ուխտէր զայս բան ընդ ամենեսին, զի առ հասարակ ամենայն ոք ճշմարտութեանն հաւատասցէ. «միով աստուածաբարբառ պատգամօք՝ մի ազգ կատարեալ փառաւորիչ միոյ Աստուծոյ լինել»:

868 Եւ յԱստուած խրախուսեալ՝ զիմէր ի վերայ հեթանոսական թագաւորացն, և անդէն սատակէր առ հասարակ զամենեսեան, զորս կործանէր զօրութեամբ աստուածեան խաչին, զպիղծ և զանօրէն թագաւորսն, զԴիոկղետիանոս և զՄարկիանոս և զՄաքսիմիանոս և զԼիկիանոս և զՄաքսենտիոս, և զամենայն զաւակ պրղծալից թագաւորացն հեթանոսաց շնչէր ի միջոյ:

869 Շինէր և զաւերեալ եկեղեցիսն, և կանգնէր զսեղանսն կործանեալս ի տան Տեառն. շինէր և զառաքինարանսն վկայիցն, և բազմացուցանէր զփառաւորութիւն յիշատակաց երանելեացն մարտիրոսաց, և յաճախէր զպատիւ քահանայիցն Աստուծոյ, միանգամայն առնել խաղաղութիւն երկրաւորաց, բառնալ զգայթակղութիւնս ի միջոյ. զի մի՛ ոք մի՛ իւրք սայթաքիցէ յաստուածագնաց ճանապարհէն: Աւերէր զպղծալից մեհեանս դիւացն, և զնոսա առ հասարակ միանգամայն իսկ իւրեանց պաշտօնէիքն ի փախուստ դարձուցեալ պակասեցուցանէր: Պատիւս և պարգևս այնոցիկ շքնորհէր, որք յաստուածպաշտութեան ճշմարտութեան կացեալ էին,

խնդրում էր, որ շհիշվեն այն մեղքերը, որ նախկին տգիտութեան մեջ հեթանոսութեան ժամանակ գործել էր:

865 Ամբողջովին մեծ ուժով նպաստեց Ավետարանի քարոզութեան գործին և հնազանդութեամբ հպատակութիւն ցուց տվեց ու ծառայեց՝ Ավետարանին վայել ձևով: Այսպես խրատելով ու զգաստացնելով կրօնավորական վարքով, ամեն ուղղութեամբ, բոլոր բարի գործերի մեջ առավել ևս պայծառորեն օժանդակում էր քարոզչական գործին:

866 Իսկ մեծ արքեպիսկոպոս երանելի Գրիգորը իր սուրբ որդու՝ Արիստակեսի հետ, բոլոր երևելի օգնականներով ու աշակերտածներով շրջում էր և հորդորում նրանց՝ հաստատ մնալու ճշմարտութեան պատվիրանին:

867 Ընդ. Այդ ժամանակներում Սպանիայում և Գաղիայում թագավորեց Կոստանդին արքայի որդի Կոստանդիանոսը: Նա հավատաց Աստծուն երկնքի ու երկրի արարչին և նրանից ծնած Բանին (խոսք) միածին Որդուն և նրա աստվածութեան սուրբ Հոգուն: Եվ կուտակեց, հավաքեց իր մոտ զորքերի բազմութիւնը Օվկիանոս մեծ ծովի ափին և ուխտ արեց ամենքի հետ, որ առհասարակ հավատան ճշմարտութեանը՝ «մեկ աստվածային պատգամներով, մեկ կատարյալ ազգ և մեկ Աստծու փառաբանիչներ դառնան»:

868 Եվ Աստծուն ապավինելով շարժվեց հեթանոս թագավորների վրա և իսկույն ամենքին սպանեց առհասարակ, նրանց կործանեց աստվածային խաչի զորութեամբ, պիղծ ու անօրեն Դիոկղետիանոս, Մարկիանոս, Մաքսիմիանոս, Լիկիանոս, և Մաքսենտիոս թագավորներին ու պղծալից հեթանոս թագավորների բոլոր զավակներին մեջտեղից շնչեց:

869 Շինեց նաև ավերված եկեղեցիները և կանգնեցրեց Տիրոջ տան կործանված սեղանները: Շինեց և նահատակների վկայարանները, ճոխացրեց երանելի մարտիրոսների հիշատակների փառաբանութիւնը և բազմացրեց Աստծու քահանաների աստիճանը, որպեսզի միանգամայն խաղաղութիւն լինի երկրավորներին, գայթակղութիւնը մեջտեղից վերանա, և ոչ ոք որևէ բանով չսայթաքի Աստծու մոտ տանող ճանապարհից: Ավերեց զեկերի պղծալի մեհ-յանները և նրանց առհասարակ իրենց պաշտամունքի ծառայողների հետ մեկտեղ փախուստի մատնելով՝ պակասեցրեց: Պատվւներ ու պարգևներ տվեց նրանց, որոնք ճշմարիտ աստվածապաշ-

և ոչ երբեք զհաստատութիւնն թողեալ: Վասն այսորիկ յաղթութիւն տուաւ նմա ի վերայ ամենայնի, վասն զի առ նա զնշան յաղթութեան խաչին յանձն իւր:

870 Եւ զհրաման սաստկութեան պատուիրանին ճշմարտութեան, կալ յայսմիկ ի հաստատութեան հաւատոցն զոր առ ի Տեառնէ՛ հրովարտակօք իւրովք ընդ տիեզերս տարածանէր, սպառնացեալ յաղթող զօրութեամբն՝ լուսոյն հաւատոց որ առ ի Տէր ունել զբարեպաշտութիւնն. և այսորիկ հալածէր զզօրս խաւարին, և ի վերայ ամենայնի վերնոյն զօրութեամբ գեր ի վերոյ լինէր: Իսկ որք այսմ հաւանեալք՝ զի երկրպագութիցին ճշմարտութեանն՝ զնոսա բարեկամեալ մերձեալ պատուեալ՝ առ ինքն մատուցանէր: Եւ այսու օրինակաւ հզօր երեւեալ՝ ի վերայ մարդկանն հաստատէր զթագաւորութիւնն իւր, աստուածակարգ թագաւորութիւն զիւր թագաւորութիւնն անուանեալ, մինչ այնչափ հզօրացեալ ի վերայ ամենայն մարդկան՝ իրաւացի լինէր պայծառացեալ:

871 Եւ այսպէս յաղթող երևեալ զինքն հաստատէր՝ մինչև զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հրեշտակ յերկնից երևեալ, զօր հանապազ նմա սպասաւոր կացեալ՝ ընդ առաւօտս առաւօտս զբրիստոսեան նշան թագի նորին առեալ՝ ի նորին զլուսն դնէր. և այսպէս տեսեալ զերկնաւոր զհրեշտակն յիւրում սպասաւորութեան երանելին և ցանկալին ամենայն թագաւորաց Կոստանդիանոս: Որ և զիւր թագաւորութեանն ծիրանիս Քրիստոսի աւանդէր, աստուածաւէրն և յաղթողն ի վերայ ամենեցուն, որ հաստատէր զթագաւորութիւնն հաւատովք, և յամենայն եկեղեցիսն հաստատէր զհաւատսն ճշմարտութեան:

872 Ընդ. Յայնմ ժամանակի լու եղև այս յերկիրն Հայոց Մեծաց, ի դուռն թագաւորութեանն Արշակունեաց, առ Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց: Որ իբրև լուա զայս՝ բազում փառաւորութիւն ամենատեսանն մատուցանէր. խնդութեամբ և մեծաւ ուրախութեամբ զոհանայր զայնմանէ, որ ընդ ամենայն երկիր զիւր սուրբ անունն փառաւոր առնէր:

873 Ապա իբրև լուա զայս ամենայն մեծ արքայն Հայոց Տրդատ՝ խորհուրդ առնույր վասն ճանապարհացն այնոցիկ. հանդերձէր կազմէր առնույր ընդ իւր զմեծ արքեպիսկոպոսն զԳրիգորիոս և զնորին որդին զԱրիստակէս եպիսկոպոս և զմիւս եպիսկոպոսն զԱղբրիանոս: Եւ ի զինուորական կողմանէն՝ զլորեսին զահերէցսն իւրոյ տաճարին, որ բզեաշխքն կոչին. զառաջին սահմանակալն ի Նոր Շիրական կողմանէն, և զերկրորդ սահմանակալն յԱսորեստանեայց կողմանէն, և զերրորդն՝ յԱրուաստան կողմանէն, զերրորդ-

տութեան հավատարիմ էին մնացել և երբեք չէին թողել հաստատուն [հավատքը]: Սրա համար նրան հաղթութիւն տրվեց ամեն ինչի վրա, որովհետև նա իր անձի վրա կրեց խաչի հաղթական նշանը:

870 Եվ Տիրոջ նկատմամբ ունեցած հավատքի մեջ հաստատուն մնալու ճշմարիտ պատվիրանի սաստիկ հրամանը իր հրովարտակներով տիեզերքի մեջ տարածեց հաղթող զօրութեամբ սպառնալով [որ] Տիրոջ լույ՝ հավատքը բարեպաշտութեամբ [պահպանեն]: Սրանով հալածում էր խավարի զորքերին և վերին հզօրութեամբ ամեն ինչի վրա գերազանց էր: Իսկ նրանք, որ այս բանին համաձայն եղան և ճշմարտութեան երկրպագուներ դարձան, այդպիսիների հետ բարեկամանալով, մերձենալով, պատվելով՝ իրեն մոտեցրեց: Այսպես հզօր երևալով՝ իր թագավորութիւնը հաստատեց մարդկանց վրա. իր թագավորութիւնը աստվածակարգ անվանեց և այնչափ հզօրացավ բոլոր մարդկանց մեջ, որ իրոք պայծառացավ:

871 Այսպես հաղթող լինելով իրեն հաստատուն դարձրեց, այնպես որ իր կյանքի բոլոր օրերում երկնքից իջած հրեշտակը մըշտապես նրան էր ծառայում, ամեն առավոտ թագի քրիստոսական նշանը վերցնելով՝ նրա զլուսն էր զնում: Եվ այսպես՝ երանելի և բոլոր թագավորների սիրելի Կոստանդիանոսը երկնավոր հրեշտակին տեսավ իրեն սպասավորելիս: Նույնիսկ իր թագավորական ծիրանիները Քրիստոսին էր նվիրում աստվածասեր, աստվածապաշտ և ամենքին հաղթողը, որ թագավորութիւնը հավատքով հաստատեց և բոլոր եկեղեցիներում հաստատ պահեց ճշմարիտ հավատը:

872 Ընդ. Այն ժամանակ այս բանը լսվեց Մեծ Հայքում, Արշակունյաց թագավորութեան արքունիքում, Մեծ Հայքի արքա Տրդատի կողմից: Սա երբ իմացավ, ամենքի տիրոջը մեծ փառաբանութիւն մատուցեց, խնդութեամբ և մեծ ուրախութեամբ զօհացավ նրանից, որ ամբողջ աշխարհում իր սուրբ անունը փառաւորում էր:

873 Ապա Հայոց մեծ արքա Տրդատը, երբ այս ամենը լսեց, խորհուրդ արեց այն ճանապարհների մասին*, կազմեց, պատրաստեց, իր հետ առավ մեծ արքեպիսկոպոս Գրիգորին, նրա որդի Արիստակէս եպիսկոպոսին և մյուս եպիսկոպոս Աղբրիանոսին*: Զինվորական կողմից՝ իր պալատի շորս զահերեցներին, որոնք բզեշխ են կոչվում. առաջինը՝ Նոր Շիրական կողմի սահմանակալը, երկրորդը՝ Ասորեստանի կողմի սահմանակալը, երրորդը՝ Արուաստա-

ղըն՝ ի Մասքեաց կողմանէն. զմեծ իշխանն Անգեղ տան, և զթագադիր ասպետն, և զսպարապետն մեծ, և զիշխանն Մոկաց, և զիշխանն Սիւնեաց, և զիշխանն Ռշտունեաց, և զիշխանն Մաղխազութեան տանն, և զշահապն Շահապիվանի, և զիշխանն սպասկապետութեանն: Եւ այլ բազում մեծամեծօք, և եօթանասուն հազարաւ ընտիր զօրու հանդերձ՝ խաղայր զնայր յԱյրարատ գաւառէ ի Վաղարշապատ քաղաքէ՝ անցանել ի սահմանս Յունաց:

874 «Ձանց անէր զբազում օթեվանօք մեծաւ ուրախութեամբ»։ Եւ բազում պատիւս պատրաստութեան հպատակութեան, ըստ քաղաքաց քաղաքաց դիպելոց և իշխանաց իշխանաց պատահելոց, գտանէին մեծարանս ընդունելութեան: Ընդ ցամաք և ընդ ծով փութացեալ աճապարէին, մինչ երթային հասանէին յաշխարհն Իտալիացոց, յերկիրն Դաղմատացոց, ի թագաւորակաց քաղաքն Հոովմայեցոց:

875 «Ձորմէ իսկոյն պատմեալ յարքունական պաղատանն. զոր իբրև լուսաւ աստուածակարգ թագաւորն պատուակալ աթոռոյն Կոստանդիանոս, և հայրապետն մեծ, արքեպիսկոպոսն աշխարհամուտ դրանն, որում անուն կոչէր Եւսեբիոս՝ մեծաւ սիրով պատիւ արարեալ՝ ընդ առաջ ելանէին, և տուեալ միմեանց զհանգիտապատիւ ողջոյնն ուրախ լինէին: Եւ եղեալ ժամանակս ինչ անդէն ի տիեզերական քաղաքին»՝ ապա զարմացեալ աստուածասէր կայսրն Կոստանդիանոս, հարցանելով զարքայն Տրդատ, թէ «Ձիա՞րդ կամ ո՞րպէս եղեն առ քեզ Աստուծոյ սքանչելիքն»:

876 Իսկ նա կաց պատմեաց առաջի կայսերն զամենայն արարեալսն Աստուծոյ առ նա զբարերարութիւնսն: Եւ զանհնարին զպատուհասն, զլինել ի կերպարանս անասնոյ, ոչ ամօթ համարեցաւ պատմել նմա: Եւ զհամբերութիւն նահատակեալ վկայիցն քաջութեան, և ո՞ր գործք գործեցան և ո՞րպէս բնութիւն զօրութեան նոցա: Կամ զոր անդէն իսկ յանդիման ցուցանէր կայսերն զտարեալն ընդ իւր զԳրիգոր, եթէ «Այս այն այր է, ասէ, յոյր ձեռն ծանեաք մեք զմարդասիրութիւնն Աստուծոյ, և զնորին ժուժկալութիւն համբերութեանն նշանաւոր զարմանագործութեանցն: Վասն որոյ զարմացեալ կայսրն Կոստանդիանոս, խոնարհեցուցեալ զանձն՝ անկանէր առաջի Գրիգորի, զի օրհնեսցի ի նմանէ. և բազում վայելուչ մեծարանօք պատիւ արարեալ նմա, իբրև խոստովանողի Քրիստոսի, ըստ արժանաւորութեան նորա:

877 Սոյնպէս և արքային Տրդատայ, իբրև եղբոր սիրելոյ, սէր ցուցեալ ուրախութեամբ մեծաւ, մանաւանդ վասն աստուածածա-

նի* կողմի, շորորզը՝ Մասքութեան կողմի: Ապա [վերցրեց] Անգեղ տան մեծ իշխանին, թագադիր ասպետին, մեծ սպարապետին, Մոկաց իշխանին, Սյունյաց իշխանին, Ռշտունյաց իշխանին, Մաղխազութեան տան իշխանին, Շահապիվանի շահապին, սպասկապետութեան (արքունիքի վերակացու) իշխանին: Եվ այլ բազում թիվ մեծամեծներով ու յոթանասուն հազար ընտիր զօրքով հանդերձ Այրարատ գավառից Վաղարշապատ քաղաքից շարժեց զընաց անցնելու Հունաց սահմանները:

874 Բազում օթեվաններ անցալ մեծ ուրախութեամբ և հանդիպած քաղաքներում ու պատահած իշխանների կողմից հպատակութեան շատ պատիվներ և ընդունելութեան մեծարանքներ գտալով: Յամաքի ու ծովի վրա փութաջան աճապարեցին մինչև զնացին հասան Իտալիա, Դաղմատիա*, Հոովմայեցի թագաւորանիստ քաղաքը:

875 Նրա մասին իսկույն պատմեցին արքունական պալատում, որ երբ լսեցին պատվակալ աթոռի աստվածակարգ թագաւոր Կոստանդիանոսը և մեծ հայրապետ արքունի դոան արքեպիսկոպոսը, որի անունն էր Եվսեբիոս, մեծ սիրով պատիվ անելով ընդառաջ եկան և իրար հավասարապատիվ ողջոյն տալով՝ ուրախ եղան: Որոշ ժամանակ մնացին այնտեղ տիեզերական քաղաքում, ապա աստվածասեր կայսր Կոստանդիանոսը զարմացած հարցրեց Տրդատ արքային, թե «Ինչպե՞ս կամ որպե՞ս բեզ պատահեցին Աստուծու հրաշքները»:

876 Իսկ նա կայսեր առջև պատմեց Աստուծու բոլոր գործերը ու նրա արած բարերարութիւնները: Ամոթ չհամարեց պատմել նրան իրեն հասած ահաւոր պատուհասները, անասունի կերպարանք ըստանալը և նահատակ քաջ վկաների տոկունությունը, նրանց կատարած գործերը և նրանց զորավոր էությունը: Կամ՝ այնտեղ իսկ կայսեր առջև ցույց տվեց իր հետ տարված Գրիգորին, թե «Սա այն մարդն է, ասաց, որի ձեռքով մենք ճանաչեցինք Աստուծու մարդասիրությունը և նրա տոկուն համբերության նշանավոր հրաշագործությունները: Սրա վրա զարմանալով Կոստանդիանոս կայսրը խոնարհեցրեց իր անձը, ընկալ Վրիգորի առջև, որպեսզի օրհնվի նրանից և բազում վայելուչ մեծարանքներով պատվեց նրան իբրև Քրիստոսի խոստովանողի, ըստ նրա արժանավորութեան:

877 Նույնպէս և Տրդատ արքային, իբրև սիրելի եղբոր, մեծ ուրախութեամբ սէր ցույց տվեց, մանաւանդ նրա աստվածածանութեան համար առավել ևս դաշինք կնքեց նրա հետ՝ միջնորդ

նօթութեան նորա՝ առաւել դաշինս կոէր ընդ նմա, միջնորդ կալեալ զհաստան որ ի տէր Քրիստոսն էր, զի անշուշտ մինչ ի բուն զհաստարիմ սէրն ի մէջ թագաւորութեանցն պահեսցեն. զի ևս քան զևս առաւելագոյն զարքայն Հայոց հաստատեսցէ յՅրրորդութեան հաստան: Իսկ Տրդատիոս պատմէր և վասն վկայիցն Աստուծոյ, թէ ս՛րպէս կամ զինչ օրինակ վկայեցին:

878 Ապա և կայսրն Կոստանդիանոս սկսաւ պատմել նմա վասըն ազնուական վարուց նոցա, զոր յառաջագոյն գիտէր՝ մինչդեռ էին անդէն յիւրեանց աշխարհին, թէ ս՛րպէս հաճոյ վարութն էին և կամ ս՛րպէս ազնուականք ի մարմնաւոր կողմանէ տոհմակցաց իւրեանց: Եւ զգործսն զօրութեան յաղթութեանն՝ յԱստուծոյ նմա տուեալ պատմէր, առ ամենայն թշնամիսն ճշմարտութեանն յաղթող երեւալ: Ասէ. «Դիտեա՛, եղբայր, զի Աստուած յամենայն երկրի երեւցուցանէ զիր ողորմութիւն զօրութեանն. զի ամենայն արարածք նորա ծանիցեն զնա և լինիցին նորա փառաւորիչք ճշմարտութեամբ, զքանզի այնպիսի երկրպագուս իւր խնդրէ»:

879 Ապա յետ այսորիկ «մեծարեալ լինէին զարմանօք և մեծապատիւ շքեղութեան կարգօք յարքունեացն և յեկեղեցեացն և ի պատուական իշխանաց քաղաքին. և մեծամեծ պատարագօք և երեւելի պարգևօքն պատուեալ սիրով»:

880 «Եւ ապա հրաժարեալ ի ծիրանափառ օգոստականացն և ի սրբոյ կաթողիկոսէն, ընկալեալ ողջոյն յեկեղեցոյն և յերեւելի իշխանաց քաղաքին, և ամենայն իրօք յաջողեալք՝ ելանէին յոսկիապատ կառս արքունատուրս, և մեծաւ շքով և բազում վայելչութեամբ ունէին զճանապարհս արքունականս»:

881 «Եւ ամենայն քաղաքաց պատահելոց պայծառագոյն երևէին, և մեծամեծս ըստ արժանաւորութեան արքայութեանն պատուեալ անդատին, մինչև գային հասանէին» յեղկիրն Հայոց, յԱյրարատեան գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի հանգստակայս սրբոցն:

882 Եւ բերէին զպարգևսն տուեալս անդատին, զոսկին և զարծաթն և զպատուական կարասին, ի նուէր սպասու եկեղեցոյն Աստուծոյ, և ի տունս նուիրաց սրբոց վկայիցն զնէին. նաև զտուեալ զոսկի սպասս կայսերն ի նոյն հանգիստ սրբոցն զնէին: Եւ առաւել զիւրեանց եկեղեցիսն շինեալ հաստատէին:

883 Եւ մեծն Գրիգոր առ շրջել ընդ աշակերտեալսն յառաջագոյն, և հաստատէր զնոսս ի ճշմարիտ վարդապետութեանն:

զարձնելով տեր Քրիստոսի նկատմամբ ունեցած հավատը, որպէսզի միշտ հաստատուն պահեն մտերիմ բարեկամութիւնն իրենց թագավորութիւնների միջև, և Հայոց արքայի հավատը Երրորդութեան հանդէպ առավել ևս հաստատ լինի: Իսկ Տրդատը պատմեց նաև Աստուծո նահատակների մասին, թե որպէս կամ ինչ ձևով մարտիրոսացան:

878 Ապա Կոստանդիանոս կայսրն սկսեց պատմել նրանց ազնւական վարքի մասին, որն առաջվանից գիտեր, երբ դեռ այնտեղ իրենց երկրում էին, թե ինչպիսի հաճելի վարք ունեին և կամ որպիսի ազնւականներ էին ծագումով: Պատմեց Աստուծո կողմից իրեն արված զորութեան, հաղթութեան գործերը և ճշմարտութեան բոլոր թշնամիների դեմ հաղթող դառնալը: Ասաց. «Դիտեցիր, եղբայր, որ Աստուծո իր ողորմութեան զորութիւնը ցույց է տալիս ամբողջ աշխարհում, որպէսզի նրա բոլոր արարածները ճանաչեն նրան և նրա փառավորիչները լինեն ճշմարտութեամբ զքանզի այնպիսի երկրպագուներ է որոնում իր համար»:

879 Ապա դրանից հետո «նրանք մեծարվեցին արքունիքի, եկեղեցիների ու քաղաքի պատվական իշխանների կողմից նշանակված ապրուստի ու մեծապատիվ շքեղութեան կարգով և մեծամեծ ընծաներով ու երևելի պարգևներով սիրով մեծարվեցին»:

880 Ապա հրաժեշտ տալով ծիրանափառ օգոստականներին ու սուրբ կաթողիկոսին, ընդունելով եկեղեցու ու քաղաքի երևելի իշխանների ողջույնը և ամեն ինչում հաջողելով ելան ոսկեպատ, արքայական կառքերը և մեծ շքով ու բազում վայելչութեամբ արքունական ճանապարհներն ընկան:

881 Եվ բոլոր հանդիպած քաղաքներում փառավոր էին երևւում, և այնտեղ ըստ թագավորական արժանավորութեան մեծամեծ պատիվներ ընդունելով՝ եկան հասան Հայոց երկիրը, Այրարատյան գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը, ուր սրբերի գերեզմաններն էին:

882 Բերեցին այնտեղ տրված պարգևները՝ ոսկին ու արծաթը և թանկագին կարասին, նվեր տվեցին Աստուծո եկեղեցու սպասավորութեանը և սուրբ մարտիրոսների նվիրական տանը դրեցին: Նաև կայսեր տված ոսկի սպասները նույն սրբերի գերեզմաններում դրեցին և իրենց եկեղեցիները առավել ևս շինացրին ու հաստատուն դարձրին:

883 Եվ մեծ Գրիգորը առաջվա աշակերտների մոտ շրջում էր ու հաստատում նրանց ճշմարիտ վարդապետութեան մեջ:

884 ՃԻԷ. Ապա յետ այսորիկ հրաման ետ մեծ կայսրն, օգոստականն Կոստանդիանոս՝ ժողովել ամենայն եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Նիկիացուց: Յայնժամ մեծ արքայն Տրդատ և սուրբ կաթողիկոսն Գրիգորիոս հանդերձեցին և արձակեցին զԱրիստակէս, որ երթեալ հասանէր ի մեծ ժողովն Նիկիայ ընդ եպիսկոպոսսն ամենայն. ուր ամենայն տիեզերաց կարգեցաւ ընդունելութեան ականդութեանն հաւատք և կարգք լուսաւորութեան, կանոնք պայմանաւորք, աստուածատուր զօրութիւն հաճոյիցն Աստուծոյ անշափ բարձրութեանցն: Ուր և մեծ կայսրն Կոստանդիանոս մտեալ խոստովան լինէր զհաւատսն և օրհնութեամբ պսակեալ ի ժողովոյն՝ զանուն յերկրի թողոյր և զարդարութիւն յերկինս հաստատէր:

885 Իսկ երանելին Արիստակէս «գայր պայծառ ծագեալ հաւատովքն և հաստատուն աստուածահաճոյ Նիկիական կանոնօքն երևել ի Հայաստան երկրին. և առաջի դէպ թագաւորին և կաթողիկոսին սրբոյ՝ զբերեալ ականդութիւնսն»: Որով սրբոյն Գրիգորի ի նոյն լուսաւոր կանոնսն յաւելեալ, առաւել ևս զիւր վիճակն, զՀայաստան երկիրն, պայծառացուցեալ, հանդերձ միաբանութեամբ արքային Տրդատայ՝ զամենայն աուրս կենաց իւրոց լուսաւորէր:

886 «Ապա յետ այսպիսի գործոց դարձեալ առաւել բարձրագոյն վարդապետութեամբ սկսեալ երանելոյն Գրիգորի ճառս յաճախագոյնս դժուարապատումս առակս խորիմացս դիւրալուրս բազմադիմիս շնորհագիրս, յարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ զրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յօրինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերկրեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբազելոցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել»: Սրբոյն զարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ զրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յօրինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութենական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերկրեալ, զի հեշտընկալք և դիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբազելոցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել»:

887 «Ձաւետարանական ընթացսն և զվերակացութիւն եկեղեցույ սրբոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր. և առաւել փաթալս զուն եղեալ՝ զամենայն ոք յորդորելով առ ի բարեացն քաջալերութիւն»:

888 «Ձցայգ և դցերեկ պահօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք, և բարձրագոյն բարբառովք զաստուածադիր պատուիրանացըն զհրամանսն յուշ առնելով զգուշացուցանէր ամենայն մարդոյ:

884 ՃԻԷ. Ապա սրանից հետո մեծ կայսր օգոստական Կոստանդիանոսը հրաման տվեց բոլոր եպիսկոպոսներին հավաքվել Նիկիա քաղաքում: Այնժամ մեծ արքա Տրդատը և սուրբ կաթողիկոս Գրիգորը պատրաստեցին և ուղարկեցին Արիստակեսին, որ բոլոր եպիսկոպոսների հետ գնար հասներ Նիկիայի մեծ ժողովին, ուր պիտի որոշվեր ամբողջ տիեզերքի ընդունելի ավանդության հավատքը, լուսավորության կարգը, հաստատված կանոնները, Աստուծու անշափ բարձր կամքի աստվածատուր զօրությունը: Ուր և մեծ կայսր Կոստանդիանոսը մտնելով խոստովանեց հավատքը և օրհնությամբ պսակվելով ժողովից՝ անուն թողեց երկրի վրա և արդարություն հաստատեց երկնքում:

885 Իսկ երանելի Արիստակեսը եկավ պայծառ հավատքով փայլած և Նիկիական աստվածահաճո կանոններով հաստատուն երևաց Հայաստան աշխարհում և թագավորի ու սուրբ կաթողիկոսի առջև զրեց բերված ավանդները: Դրանց վրա սուրբ Գրիգորը ավելացրեց սուրբ լուսավոր կանոնները՝ իր ժառանգությունը, Հայաստան երկիրը առավել պայծառացնելով Տրդատ արքայի միաբանությամբ մեկտեղ, իր կյանքի բոլոր օրերը լուսավոր դարձրեց:

886 Ապա այսպիսի գործերից հետո դարձյալ երանելի Գրիգորը սկսեց ավելի բարձր ուսումով հաճախագույն, զվարապատում ճառեր կարգել ու հորինել, նաև խորիմաց, դյուրալուր, բազմադիմի շնորհագիր, մարգարեական գրքերի զորությունից ու նյութից հորինված, ավետարանական ճշմարիտ հավատքի բոլոր ճաշակներով լի առակներ: Դրանց մեջ ավելի հանդերձյալ կյանքի հարության հույսի վերաբերյալ շատ նմանություններ ու օրինակներ հորինեց, կազմեց աշխարհիս անցավոր բաներից, որպեսզի տրխմարներին ու մարմնական բաներով զբաղվածներին հաճելի ընդունելի ու դյուրահասկանալի լինեն՝ սթափեցնելու, արթնացնելու ու խոստացված պարգևների նկատմամբ հիմնովին քաջալերելու համար:

887 Ավետարանական ընթացքն ու սուրբ եկեղեցու վերակացությունը Աստուծու շնորհներով, առանց պակասության առաջ էր տանում ու ավելի ևս ճգնում, ջանք էր թափում, ամենքին հորդորում էր բարությունների մղելով:

888 Գիշեր-ցերեկ պատով (պահք) ու աղթքով և ուժգին խընդրանքով ու բարձր ձայնով հիշեցնելով աստվածադիր պատվիրաններն ու հրամանները՝ զգուշացնում էր ամեն մարդու: «Քուն չէր

«Չտայր քուն աչաց, և ոչ նինչ արտեանաց, և ոչ հանգիստ իրանացն», մինչև հասանել ի հանգիստ Տեանն»:

889 «Եւ այսպէս հանգերձ թագաւորան և ամենայն աշակերտեւոյքն զամենայն ժամանակս իրեանց ընթերցուածոց գրոց ծախէին զսիւ և զգիշեր. և նովին ծաղկեալք և շահաւետեալք, և օրինակ բարեաց ուսումնասէր առննթերակացացն լինէին»:

890 «Մանաւանդ զի ունէին ևս պատուիրանս զգուշացուցիչս յաստուածակարգ պատգամաւորացն, որոց առաջինն հրամայէ, թէ «Յօրէնս Տեանն խորհեսցիս ի տուէ և ի գիշերի». և երկրորդն զհամագունակն պատուիրէ, թէ «Միտ զիր ընթերցուածոց մխիթարութեան վարդապետութեան. մի՛ անփոյթ առներ զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեաց և ի դոյն կանխեսցիր, զի քո յառաջագիմութիւնդ յայտնի լիցի ամենեցուն. զգուշ լինիչիր անձինդ և վարդապետութեանդ, և ի դմին յամեսչի՛ր. զայդ եթէ առնիցես՝ և զանձն ապրեցուցես և զայնոսիկ որ քեզն լսիցեն»:

891 Արդ՝ այսու օրինակաւ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց առաքելարան առաքելագործ վարեալ, զհետ երթեալ հրամանացն ընկալելոց մինչև ի վախճան կատարածին զայս առնէր ամ յամէ, և թաղեալ ի սէրն Քրիստոսի լուսաւորէր:

892 Իսկ մեք որպէս ընկալաք զհրամանս քոյոյ թագաւորութեանդ, քաջդ արանց Տրդատ, գրել զայս ամենայն՝ որպէս օրէն է ժամանակագիր մատենից՝ ըստ այնմ ձևոյ դրոշմեցաք, ըստ օրինակի յունական ճարտարութեանն արկեալ ի շար զամենայն:

893 «Բայց նայեցաք իբրև ի ցուցող հայելի յաստուածադիր բարձրութիւն տուութեան հրամանացն, որ առ երանելին Մովսէս եկեալ վասն ամենայն իրացն եղելոց և աստուածեղէն պատգամացն աւանդելոց՝ մատենագրել ի պահեստ յաւիտեանցն որ զալոցն են»:

894 «Նոյնպիսիք և այլոց մարգարէիցն հրամայեալ. «Ա՛ռ, ասէ, քարտէզ նոր մեծ և զրեա՛ ի նմա գրչաւ դպրի ճարտարի». և այլուր՝ թէ «Գրեա՛ զտեսիլդ ի տախտակի և ի գիր հաստատեա՛, զի որ ընթեռնուն՝ համարձակ ընթեռնուցու»:

895 «Իսկ Դաւիթ յայտնագոյն ևս վասն ամենայն ազգաց զվիճակ աստուածատուր օրինացն նշանակէ ասելովն, թէ «Գրեսցի այս յազգ ալլ», և թէ՛ «Տէր պատմեսցէ գրովք ժողովրդոց»:

տալիս իր աշքերին, ոչ նինչ արտեանունքներին, ոչ էլ հանգիստ իր մարմնին, մինչև Տիրոջ հանգստյան հասնելը:

889 Այսպէս թագավորի ու բոլոր աշակերտների հետ մեկտեղ ամբողջ ժամանակը օր ու գիշեր գրքերի ընթերցանությամբ էին անցկացնում և դրանով ծաղկած ու շահված՝ բարի օրինակ էին դառնում ուսումնասեր ունկնդիրներին:

890 Մանավանդ որ զգուշացուցիչ պատվիրաններ ունեին Աստծու կարգած պատգամավորներից, որոնց առաջինը հրամայում է, թէ «Տիրոջ օրենքի մասին պիտի խորհես գիշեր և ցերեկ» և երկրորդը նմանապես պատվիրում է. «Ուշադրութիւն դարձու ընթերցանության, մխիթարության, վարդապետության, անփոյթ մի լինիր շնորքիդ վերաբերմամբ, որ կա քեզանում, այդ մասին խորհիր և դրանում կաց, որ քո առաջադիմութիւնը ամենքին հայտնի լինի: Զգուշ կաց անձիդ և վարդապետությանդ և դրա մեջ հարատեւիր, եթե այդ անես, կազատես թե քեզ և թե քեզ լսողներին»:

891 Արդ՝ այս կերպով իր կյանքի բոլոր օրերը առաքելական, առաքելագործ [եղանակով] վարեց, գնաց ընդունված հրամանների հետքերով, տարեցտարի այս արեց մինչև դեպքերի վախճանը և թաղված Քրիստոսի սիրո մեջ՝ լուսավորում էր:

892 Իսկ մենք, երբ ստացանք քո թագավորական հրամանները, ով այրերի մեջ քաջ Տրդատ, այս ամենը գրելու, ըստ այնմ մատյանների ժամանակագրին վայել ձևով դրոշմեցինք, ամեն ինչ շարադրելով հունական ճարտասանության օրինակով:

893 Բայց [միաժամանակ], ինչպես հայելու մեջ, նայել ենք շնորհված հրամանների աստվածադիր բարձրությանը, որոնք տրվել էին երանելի Մովսէսին՝ տեղի ունեցած բոլոր դեպքերը և ավանդված աստվածային պատգամները մատենագրելու՝ ի պահպանութիւն զալիք հավիտենականությանը:

894 Նույնպիսի ձևով այլ մարգարեներին էլ է հրամայված. «Ա՛ռ, ասում է, նոր ու մեծ քարտ և գրիր վրան ճարտար դպրի գրչով, և այլուր, թե՛ «գրիր տեսիլք տախտակի վրա և հաստատիր գրքի մեջ, որպեսզի ով որ այն կարդա, համարձակ լինի»:

895 Իսկ Դաւիթը առավել հայտնի ձևով ակնարկում է, որ աստվածատուր օրենքը ամեն ազգերին պիտի վիճակվի, ասելով, թէ «պիտի գրվի այս եկող ազգի համար» և թէ «Տերը ժողովուրդներին պատմելու է գրով»:

896 «Զոր եկեալ կատարեաց ամենափրկիչն Քրիստոս շնորհատուր հրամանան, թէ «Ելէ՛ք ընդ ամենայն ազգս», և թէ՛ «Քարոզեցի Աւետարանս ի ներքոյ երկնից»։ ուստի և երանելոյս այսորիկ համարձակութիւն առեալ յուսալից փութով երևելի և արդիւնակատար ըստ Աւետարանին զիւր մշակութիւնն ցուցանէր»։

897 «Եւ արդ՛ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ՝ ի կատարումն դարձուցաք, ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ և մատենագրեալ դայս կարգեցաք, այլ որոց մեզէն իսկ ականատեսք եղեալ կերպարանացն և առնթերակաց հոգևորական գործոցն և լսողք շնորհապատում վարդապետութեանն, և նոցին արբանեակք ըստ աւետարանական հրամանացն։ Ոչ սուտապատում ճարտարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից, այլ դաճախագոյնսն թողեալ և ի նշանատուր գիտակաց քաղելով՝ զհամառօտսն կարգեցաք, որք ոչ մեզ միայն, ո՛վ թագաւոր, այլ յորժամ քո առաջի զմատեանդ ընթեռնուցուն՝ յայտնի է»։

898 «Քանզի շէաք իսկ հանդուրժող զամենայն արարեալս սրբոցն գտակաւ զիւրաբանչիւրսն նշանակել, այլ ի դիւրագոյն և ի հեշտագոյն յառաքելականն անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոց անցեալ դրազմախօսն արգասեօք սրբոցն առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարևորագոյնսն և զօգտակարագոյնսն պատմեաց»։

899 «Ուստի և մեր առեալ հանգոյն ասացաք. ոչ ի պատիւ ընտրելոց Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչին ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգևոր ծննդոց իրեանց, և որք նոքօք, աշակերտելոց իցեն յազգս ազգաց», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ. «Զի զոր ինչ միանգամ պատուիրեաց հարցն մերոց՝ ցուցանել զայս որդւոց իրեանց, զի ծանիցէ ազգ այլ. որդիք որ ծնանին՝ յարիցեն և պատմեսցեն որդւոց իրեանց, զի դիցեն առ Աստուած զյոյս իրեանց, և մի՛ մոռասցին զգործրս Աստուծոյ, և զպատուիրանս նորա խնդրելով խնդրեսցեն, զի մի՛ եղիցին իբրև զհարս իրեանց»։

900 Զի նոքա առ արարչութիւն անդր այսպիսի բարբառ արձակեալ ասացեն. «Տէր Աստուած մեր դու ես. և նա ասացէ ցնոսա. Ժողովուրդ իմ էք դուք»։

896 Այս բանը եկավ լրացրեց ամենափրկիչ Քրիստոսը իր շնորհատուր հրամանով, թե «Ելեք բոլոր ազգերի մեջ» և թե «Այս Ավետարանը պիտի քարոզվի երկնքի ներքո»։ Ուստի և այս երանելին, համարձակություն առնելով, հուսալից ջանքով իր մշակությունը երևելի և արդյունակատար դարձրեց ըստ Ավետարանի։

897 Արդ՛ քանզի մեր գրածների համեմատ ավարտին հասանք, այդ ոչ թե հին գրույցներից տեղեկանալով և մատենագրելով կարգեցինք, այլ մենք ինքներս ականատես* եղանք նրանց կերպարանքներին և առկա հոգևոր գործերին և լսող՝ նրանց շնորհապատում ուսման և նրանց ծառան ըստ ավետարանական հրամանների։ Ոչ թե ստապատում ճարտարախոս լինելով [գրեցինք] մեր խոսքերով, այլ հաճախագոյնը թողնելով և նշանավոր գիտակներից քաղելով՝ այս համառոտը կարգեցինք, որը ոչ միայն մեզ, ո՛վ թագավոր, այլ և երբ քո առջև կարդան այս մատյանը, հայտնի կդառնա [ճշմարտությունը]։

898 Քանզի մենք շէինք հանդուրժի սրբերի ամեն մի արարքը գրքերի մեջ նշանակելու, այլ պատասպարվեցինք այս ավելի հեշտ ու դյուրինով՝ առաքելականով։ Սրբերի բազմախօսուն վաստակները թողեցինք, որպեսզի մանրակրկիտ պատմենք կարևորագույնն ու օգտակարագույնը։

899 Ուստի և մենք այս կերպ ասացինք՝ ոչ թե [ավելացնելու] Աստուծու ընտրյալների պատիվը, որոնք ամենապարծ և կենդանատուր խաչով ճանաչված հարգվեցին, այլ որպես քաջալերիչ օրինակ իրենց հոգևոր զավակներին և այն ամենքին, որոնք նրանց միջոցով սերնդեսերունդ աշակերտելու են, ըստ հոգևոր երգչի խոսքերի, որ ասում է. «Այն, որ մի անգամ պատվիրեց մեր հայրերին՝ ցույց տալ այս իրենց որդիներին, որպեսզի ճանաչի նոր սերունդը։ Այն որդիները, որ ծնվելու են, պիտի ելնեն ու պատմեն իրենց որդիներին, որ հույսը Աստուծու վրա դնեն, շնորհան Աստուծու գործերը և նրա պատվիրանները ընտրեն, պահպանեն, որպեսզի չլինեն իրենց հայրերի նման»։

900 Որպեսզի նրանք իրենց Արարչին այսպիսի խոսք ուղղելով ասեն, «Մեր Տեր Աստվածը դու ես, և նա ասի նրանց՝ «Իմ ժողովուրդն եք դուք»։

1 Այս են հաւատք ճշմարիտ. հաւատամք՝ որպէս և մկրտեցաք, և փառաւորեմք՝ որպէս և տեսաք զլոյս աւազանին:

2 Հաւատամք յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգոյն սրբոյ, որպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն, թէ «Գնացէ՛ք այսուհետև աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգոյն սրբոյ»:

3 Հաւատամք ի Հայր՝ Աստուած կատարեալ, և յՈրդի՝ Աստուած բովանդակ, և ի Հոգի սուրբ՝ Աստուած բաւական. մի աստուածութիւն սրբոյ Երրորդութեանն, մի էութիւն, մի կամք, երեք անձինք կատարեալք:

4 Հաւատամք ի մի Աստուած Հայր, տէր և արարիչ ամենայնի. և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր. և ի Հոգին սուրբ, որ ի նորին էութենէ, և նովաւ արար զամենայն արարածս:

5 Որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի գիտութիւն, մի խորհուրդ, մի պետութիւն, մի անսկզբնական զօրութիւն:

6 Երեք կատարեալ անձինք, և մի կատարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի բնութիւն, մի աստուածութիւն Հօր և Որդոյ և Հոգոյն սրբոյ:

7 Երեք անձինք, մի զօրութիւն աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգին սուրբ ի նոցունց ի նոսին. իսկութեամբ, էութեամբ, աստուածութեամբ՝ հարթ հասասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս:

8 Որ աներևակի զօրութեամբքն թափանցանց լուսով իրով ելանէ. մերձ է առ ամենեօին և հեռի յամենեցունց. անտեսական ի նկատողաց և անքնին ի քննողաց, և անըմբռնելի է յամենեցունց բնութիւն նորա. մի է էութիւն բնութեանն, և լի է երկինք և երկիր փառք նորա:

9 Այս է մեծութիւն միութեան սրբոյ Երրորդութեանն. բայց զի պայման զովութեան այլ և այլ է, և այն չէ ծածկեալ յիմաստնոց. այն զի՝ Հայր չծնեալ և ծնող է, և Որդին չծնող և ծնունդ է, և Հոգին սուրբ ո՛չ ծնող և ոչ ծնունդ, այլ ելող:

10 Եւ խոստովանիմք զՀայր՝ անսկիզբն, աներևոյթ, անհասական, անճառ, անքակ, անբաժին, ամենակալ արարիչ երևելաց և

1 Այս է ճշմարիտ հավատքը, հավատում ենք, ինչպես և մըկրտովել ենք ու փառավորում ենք, քանի որ տեսել ենք ավազանի լույսը:

2 Հավատում ենք հանուն Հոր և Որդու և սուրբ Հոգու, ինչպես Փրկիչն Ավետարանում ասաց իր աշակերտներին, թէ «Գնացեք այսուհետև աշակերտներ դարձրեք բոլոր հեթանոսներին, մկրտեցեք նրանց հանուն Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու»:

3 Հավատում ենք Հորը՝ կատարյալ Աստծուն, Որդուն՝ համապարփակ Աստծուն և սուրբ Հոգուն՝ հզոր Աստծուն, որպես սուրբ Երրորդության մեկ աստվածության. մի էություն, մի կամք և երեք կատարյալ անձինք:

4 Հավատում ենք մեկ Աստված Հորը, ամեն ինչի տեր ու արարիչ և միածին Որդուն, որը Հորից է, Հոր մոտ է և Հոր հետ է, սուրբ Հոգուն, որը նրա էությունից է, ու նրանով ստեղծվեցին ամենայն արարածները:

5 Նա մի տերություն է, մի զօրություն, մի իշխանություն, մի մեծություն, մի գիտություն, մի խորհուրդ, մի պլանավորություն և մի անսկիզբ զօրություն:

6 Երեք կատարյալ անձինք են և մի կատարյալ կամք. Երրորդության անպատում, անքննելի միություն. Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու մի էություն, մի բնություն, մի աստվածություն:

7 Երեք անձինք են, աստվածության մի զօրություն. Հայրն ինքնից, Որդին Հորից, իսկ սուրբ Հոգին նրանցից և նրանց մեջ. իսկությամբ, էությամբ և աստվածությամբ ընդհանրապես հարթ հավասար են խորությամբ, բարձրությամբ, լայնությամբ և երկարությամբ:

8 Իր աներևույթ զօրություններով ելնում է թափանցող լույսով, ամենքին մերձավոր է և ամենքից հեռավոր, անտեսանելի է նայողներին և անքննելի քննողներին, իսկ նրա բնությունն անըմբռնելի է ամենքին: Մեկ է նրա բնության էությունը, և երկինքն ու երկիրը լի են նրա փառքով:

9 Այս է սուրբ Երրորդության միության մեծությունը, բայց քանի որ զովության ձևերը տարբեր են, նա թաքնված չէ իմաստուններից, քանզի Հայրը ծնված չէ այլ ծնող, և Որդին ծնող չէ, այլ ծնունդ է, իսկ սուրբ Հոգին ոչ ծնող է և ոչ ծնունդ, այլ բխող:

10 Խոստովանում ենք Հորը՝ անսկիզբ, աներևույթ, անհասանելի, անճառելի, անքակտելի, անբաժանելի, երևելիների ու աներե-

աներևութից. նախակարծ յառաջիմաց քան զամենայն արարեալս և հաստատեալս:

11 Եւ զԲանն Աստուած Որդի՝ ծնունդ ի Հօրէ յառաջ քան զյափտեանս, առանց սկզբան ժամանակի. անճառ, առանց բաժանելոյ, անբակ՝ առանց մեկնելոյ. առանց շարշարանաց, առանց միջնորդի. և նոյն ծնունդ՝ ի կուսէն մարմնով ծնեալ ի վախճանի:

12 Առաքեցաւ Աստուած յԱստուծոյ Որդի, առ մարմին ի կուսէն, և եղև մարդ կատարեալ. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմնի և ճշմարիտ իսկ մարդ եղև:

13 Խոնարհեցաւ և խառնեաց զաստուածութիւնն ընդ մարդկութիւնս և զամեռն ընդ մեռոտս, զի զմարդկութիւնս անբակ արասցէ յանմահութենէ աստուածութեան իւրոյ:

14 Զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև. և որպէս կամեցաւ՝ և արար. քանզի չիք ինչ անհնարաւորութիւն ի նմա. և յամենայնի զօրաւոր է, և որ ինչ կամի, ո՛չ զանցանէ. և զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ և խառնեաց յանխառն աստուածութիւն իւր և յանապականութիւնն:

15 Վասն մեր էարբ զբաժակն մահու և ետ մեզ զբաժակն անմահութեան, և զմեռելութիւն արարածոցս կենդանացոյց մահուամբն իւրով, յորժամ յարեաւ մարմնովն և նստաւ ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ և խառնեաց յաստուածութիւն իւր Միածինն:

16 Եւ դարձեալ զալոց է փառօք՝ դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ Հայր կենդանացոյց զամենեւեան որք ի նայն հաւատացին:

17 Հաւատամք և ի սուրբ Հոգին աստուածեղէն, հոգի սուրբ, Աստուած կատարեալ, առանց առնելոյ. բղխումն մշտնջենաւոր առ ի Հօրէ. որ խօսեցաւ յօրէնս և ի մարգարէսն և յառաքեալսն, և էջ ի Յորդանան գետ:

18 Այսուհետև հոգի պետութեան, հոգի ազատութեան, հոգի բերանոյ Աստուծոյ, նորուն էութեան Հօր և Որդոյ. ոչ արարած, ոչ ծառայ. ոչ հրամանառու, այլ հրամանատու. քանզի մի գործ է Հօր և Որդոյ և Հոգոյն. որպէս ասաց իսկ Քրիստոս փրկիչն աշխարհաց, թէ «Ես և Հայր», և «Հոգին ճշմարտութեան, որ ի Հօրէ ելանէ»: Ելանէ, և ոչ բաժանի. բղխէ, և ոչ սպառի:

Վույթների ամենակալ արարիչը, որն ամենայն արարածների և հաստատվածների կանխատեսողն է ու նախագուշակողը:

11 Եվ Աստվածորդի Խոսքը (Բան), Հորից ծնված նախքան հավիտենությունը, առանց ժամանակի սկզբի, անճառելի, անբաժանելի, անբակտելի, առանց շարշարանների, առանց միջնորդի, նույնը վերջում մարմնով ծնվել է կույսից:

12 Առաքվեց Աստծուց որպես Աստուծո Որդի, մարմին առավ կույսից և կատարելապես մարդ դարձավ: Արդարև ամփոփվեց մարմնի մեջ և իսկական մարդ դարձավ:

13 Խոնարհվեց և իր աստվածությունը խառնեց մեր մարդկությունը և անմահին՝ մահկանացուներին, որպեսզի մեր մարդկային բնությունը իր աստվածային անմահությունից անբակտելի դարձնի:

14 Քանզի ինչպես կամեցավ, ինչ կամեցավ կատարվեց և ինչ կամեցավ արեց, քանի որ նրա համար անկարելի բան չկա: Ամեն ինչում նա զորավոր է և ինչ կամենա զանց չի առնի: Նա զգեցավ մեր հողեղեն բնությունը և այն խառնեց իր անխառն աստվածությունը և անապականությունը:

15 Մեզ համար խմեց մահվան բաժակը և տվեց մեզ անմահության բաժակը: Նա իր մահվամբ կենդանություն տվեց արարածների մահկանացությանը: Երբ մարմնով հարություն առավ, նստեց իր ծնողի աջ կողմում, և Միածինն այն խառնեց իր աստվածությունը:

16 Գարձյալ փառքով զալու է դատելու կենդանիներին ու մեռյալներին: Եվ Հայրը կենդանացրեց ամենքին, որոնք նրան հավատացին:

17 Հավատում ենք աստվածեղեն սուրբ Հոգուն, սուրբ Հոգուն, կատարյալ Աստծուն, որն անստեղծ է և մշտնջենապես բխում է Հորից, և որ խոսել է օրենքների, մարգարեների ու առաքյալների միջոցով և իջել Հորդանան գետը:

18 Հետևաբար գլխավորության հոգին, ազատության հոգին, Աստուծո բերանի հոգին, Հոր և Որդու նույն էությունամբ, ոչ արարած են, ոչ ծառայ, ոչ հրամանառու, ոչ հրամանատու, քանզի Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու գործը մեկ է: Ինչպես աշխարհի փրկիչ Քրիստոսն ասել է, թե «Ես և Հայրը» և «Ճշմարտության հոգին, որը Հորից է ելնում». ելնում է և չի բաժանվում, բխում է և չի սպառվում:

19 Այս ևն երեքանձնականք միութիւն սուրբ Երրորդութեան.
և մեք զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց
եկեղեցոյ՝ առաջնորդ ճանապարհի առ Աստուած և ի սուրբ Գիրս
վարդապետութեան:

20 Հաւատամք և խոստովանիմք զհամաշխարհական սուրբ
կաթողիկէ եկեղեցի, և ակն ունիմք յարութեան մարմնոց ի մեռե-
լոց և զկենացն յաւիտենականաց, և փառաւորեմք առ հասարակ
ի միասին զսուրբ Երրորդութիւնն այժմ և անվախճան յաւիտեան-
սրն. ամէն և եղիցի եղիցի:

19 Այս է սուրբ Երրորդութեան երեքանձնյա միասնութիւնը:
Յվ մենք այս ճշմարիտ հավատքն ունենք սուրբ Գրքերից և եկե-
ղեցու օրենքներից, որպէս առաջնորդ առ Աստված ճանապարհի և
սուրբ Գրքերի ուսուցման համար:

20 Հավատում ենք ու խոստովանում համաշխարհային և սուրբ
կաթողիկէ եկեղեցուն և սպասում ենք մեռյալների մարմնով հա-
րութեանը, հավիտենական կյանքին. փառավորում ենք առհասա-
րակ և միասին սուրբ Երրորդութիւնը այժմ և անվախճան հավի-
տենականութեան մեջ. ամեն և եղիցի, եղիցի:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Ագաթանգեղոս— Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Աշխատութեամբ Գ. Տէր-Մկրտչեան եւ Ստ. Կանայեանց, էջմիածին—Տփղիս, 1909:
- Յուլյարձան— Յուլյարձան, գրական ժողովածոյ, Վիեննա, 1911:
- Agathangelus—Agathangelus und die Akten Gregors von Armentien, Göttingen, 1887.
- Արաբ. Ագաթ.— Ագաթանգեղոսի արաբական նոր խմբագրութիւնը, հրատ. Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Երևան, 1968:
- Garitte— G. Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange, Rome, 1946.
- Հունարեն Վարք— Ագաթանգեղոսի Պատմութեան հունարեն նորահայտ խմբագրութիւնը (Վարք), թարգմ. հունարեն բնագրից Հ. Բարթիկյանի, առաջաբան և ծանոթ. Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, էջմիածին, է, Բ, Թ—Ժ, 1966:
- Март — Н. Март, Крещение Армян, Грузин, Абхазов и Аланов святым Григорием (Арабская версия), Петербург, 1908.
- Տաշյան— Յ. Տաշեան, Ագաթանգեղոս առ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին և ուսումնասիրութիւն Ագաթանգեղայ գրոց, Վիեննա, 1891:
- Адонц — Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, Петербург, 1908.
- Մանանդյան— Հ. Մանանդյան, Երկեր, Ա, Բ, Երևան, 1977, 1978:
- Կորին— Կորին, Վարք Մաշտոցի, բնագիրը... Թարգմանութեամբ, առաջարանով և ծանոթութիւններով ի ձեռն Մ. Արեղյանի, Երևան, 1941:
- Teaching—The Teaching of Saint Gregory, trans. and comm. by R. W. Thomson, Cambridge, Massachusetts, 1970.

Ագաթանգեղոսի «Հայոց պատմութիւնը» հինգերորդ դարի ոսկեդարյան մատենագրութեան դասական երկերից է, որը դեռ միջնադարում համաշխարհային տարածում է ունեցել: Մինչև օրս հայտնի են մոտ երկու տասնյակ խմբագրութիւններ (որոնցից մեկը և հիմնականը ներկա թարգմանութեան գրաբար բնագիրն է) միջնադարի 9 լեզուններով՝ հայերեն, հունարեն, ասորերեն, արաբերեն, լատիներեն, նիթովյերեն, վրացերեն, ղպտերեն (պատարիկ) և սլավոնական տարբերակներ:

Հնագույն պատմիչը, որն ակնարկում է նրա գոյութեան մասին, Փալստոս Բուզանդն է: Սակայն առաջինը, որ հստակ խոսում և նկարագրում է Ագաթանգեղոսի պատմութիւնը, Ղազար Փարպեցին է, ըստ որի, այս մատյանը կոչվել է «Գիրք Գրիգորիսի»: Մովսէս Խորենացին ևս քաջ ծանոթ է Ագաթանգեղոսի պատմութեանը, ընդ որում տեսել է ոչ միայն այժմ հայտնի խմբագրութիւնը, այլև այն կորած խմբագրութիւնը, որի ասորերեն, հունարեն և արաբերեն թարգմանութիւններն են մեզ հասել: «Գիրք Գրիգորիսի» է կոչում նաև Սերբուրը:

Այս մատյանը հիշված է նաև բոլոր հետագա հայ պատմիչների կողմից, միայն այլևս մոռացվել էր «Գիրք Գրիգորիսի» անունը և կոչվում էր Պատմութիւն Ագաթանգեղոսի:

Ագաթանգեղոսի պատմութեան գիտական ուսումնասիրութիւնն սկիզբ առավ դեռ ԺԸ դարում, երբ Հ. Ստիլտինգը լույս ընծայեց նրա հունարեն թարգմանութեան բնագիրը և լատիներեն համառոտ թարգմանութիւնը՝ լատին «Վարք սբբոց» մատենաշարում (Acta Sanctorum, Septembris, VIII, Antverpiae, 1762, p. 320—402): Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագրի առաջին խմբագրութեամբ հրատարակութիւնը Վենետիկում (1835), ինչպէս նաև հայագիտութեան զարգացումը իւր-իւր հանգիստացան այս երկի մասին բազում ուսումնասիրութիւնների ի հայտ գալուն (Հ. Անսայան, Հայկական մատենագիտութիւն, Ա, Երևան, 1959, էջ 151—213): Ագաթանգեղոսը ֆրանսերեն թարգմանող հայագետ Վ. Լանգլուան (V. Langlois, «Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie», I, Paris) այն կարծիքը հայտնեց, որ հեղինակը չէր կարող Գ դարում ապրած լինել ոչ էլ աշխարհիկ էր, այլ՝ Ծ դարի եկեղեցական: Լուրջ քալ էր Ա. Ֆոն Գուտշմիդի «Ագաթանգեղոս» աշխատութեան լույս ընծայումը (A. V. Gutschmid, Agathangelos, Zeit. d. Deutsch. Morg. Ges., BD XXXI, 1877, S. 1—60): Նա հայերեն Ագաթանգեղոսը համարում է բնագիր, իսկ հունարենը՝ թարգմանութիւն: Նրա համար պարզ է, որ հեղինակը Ծ դարի եկեղեցական է: Հունարեն Ագաթանգեղոսի, ինչպէս նաև Ժ դարում կատարված մետափրաստյան խմբագրութեան հրատարակութիւնը Պ. դր Լազարի ձեռքով կարեոր քալ էր այս հարցի ուսումնասիրման համար:

(Agathangelus und die Akten Gregors von Armentien, neu herausgegeben von Paul de Lagarde, Cöttingen, 1887): Ագաթանգեղոսի ակտիան անցած ուղին ամփոփեց Բ. Սարգսյանը իր ծավալուն մենագրությամբ (Ագաթանգեղոս և իր բազմադարեան գաղտնիքն, Վենետիկ, 1890):

2. Տաշլյանը գտնում է, որ Ը դարում գրված Գեորգ Ասորու թղթի և Ագաթանգեղոսի միջև բնագրային տարբերություններ կան: Նա համոզված է, որ Ագաթանգեղոսի խմբագիրն է, որ Կորյունից քաղել է և ոչ ընդհակառակը: Այս խմբագիրը բանաբաղություններ է կատարել նաև այլ աղբյուրներից (2. Տաշեան, Ագաթանգեղոս առ Գեորգայ ասորի եպիսկոպոսին, Վիեննա, 1891, էջ 86): Գ. Տեր-Մկրտչյանը գտնում է, որ Կորյունն է Ագաթանգեղոսի պատմության խմբագրողը (Գ. Տեր-Մկրտչյան, Ագաթանգեղոսի աղբյուրներից, Վաղարշապատ, 1896), իսկ ըստ Ն. Բյուզանդացու, Գ դարում հունարեն գրված Ագաթանգեղոսի մատյանը Ծ դարում Կորյունը հայերենի է թարգմանել (Կորյուն վարդապետ և նորին թարգմանութիւնը, Տիֆլիս, 1900, էջ 14):

Այսպիսով, հինգերորդ դարի կեսերին շորթորդ դարից գոյություն ունեցող պատմական, վիպական ու վկայաբանական աղբյուրներից հայ եկեղեցականի ձեռքով խմբագրվել է «Գրեգորիոսի Գիրքը» (Ագաթանգեղոսի պատմությունը), որը տեսել ու նկարագրել են Ղազար Փարպեցին և Եղիշենը: Հեղինակը (խմբագրողը) պատկանել է Մենարպ Մաշտոցի աշակերտների շրջանակին:

Ագաթանգեղոսի պատմության տարածման հարցում վճռական նշանակություն է ունեցել նրա հունարենի թարգմանվելը, քանի որ հանրահայտ է, թե հունարենից են առաջացել այսպիսի գրեթե բոլոր խմբագրությունները Վերջերս Գ. Լաֆոնտենը բազում ձեռագրերի համեմատությամբ հրատարակեց հունարեն Ագաթանգեղոսի բնական բնագիրը (La version grecque ancienne du livre arménien d'Agathange, édition critique par G. Lafontaine, Louvain-la neuve, 1973):

Տասներորդ դարում, երբ հունարեն Ագաթանգեղոսի հայտնի Առաջաբանը՝ Արտաշիրի ապստամբության հատվածը, արդեն կցված էր նրա սկզբին, Սիմեոն Մետափրաստեսը ամփոփեց այս բոլորը և մտցրեց իր կազմած հունարեն «Վարք սրբոցի» մեջ: Հունարեն Ագաթանգեղոսը և նրա մետափրաստյան համառոտ խմբագրությունը տարածվել են միջնադարյան քրիստոնյա աշխարհում: Հունարեն Ագաթանգեղոսից է թարգմանված լատիներեն համառոտ խմբագրությունը: Հունարենից է նաև վերջերս հայտնաբերված հունարեն համառոտ վարքը (G. Lafontaine, Une Vie grecque abrégée de St. Grégoire l'illuminateur, Muséon, LXXXVI, 1—2, 1973): Մետափրաստյան խմբագրությունն ունեցել է վրացերեն, իտալերեն (Ժե դ) և սլավոնական թարգմանություններ: Կա նաև մի վրացական պատասիկ, որն ուղղակի հայերեն Ագաթանգեղոսից է թարգմանված: Ժ. Գարիտը հայտնաբերեց, որ պահպանվել է նաև Ագաթանգեղոսի կազմում գտնվող Վարդապետության համառոտ վրացերեն թարգմանությունը, որը հայտնի է եղել «Վասն հավատո» անվամբ և մինչև այդ վերագրվել է Հիպոդիտեսին (G. Garitte, Le traité géorgien „Sur la foi“ attribuée à Hippolyte, Le Muséon, t. 78, 1—2 (1965), p. 119—172):

Սակայն հունարեն Ագաթանգեղոսը ամենից ավելի արարերեն թարգմանություններ է ունեցել, որոնցից է նրա ամբողջական թարգմանությունը (Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Ագաթանգեղոսի արարական նոր խմբագրությունը, Երևան, 1968): Ըստ

Ժ. Գարիտի, դպտերեն միջանկյալ օրինակից է թարգմանված Գրեգոր Լուսավորչի արարերեն համառոտ վարքը (G. Garitte, Une Vie arabe de St. Grégoire d'Arménie, Le Muséon, LXXV, 1—2, 1952):

Մեր դարի սկզբին 2. է. Պերեյրան կիսաբնում լույս ընծայեց Գրեգոր Լուսավորչի եթովպերեն համառոտ պատմությունը (Vida de S. Gregorio, patriarcha da Armenia, publ. por F. M. E. Pareira, Lisboa, 1903):

Վերոհիշյալ բոլոր խմբագրությունները, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են Ագաթանգեղոսի պատմության մեղ հասած հայերեն բնագրին, խմբագրությունների մի խումբ են կազմում:

Սակայն կա խմբագրությունների մի այլ խումբ, որի հայերեն բնագիրը ղեռն է հայտնաբերված, բայց ձեռքի տակ ունենք ասորերեն, հունարեն և արարերեն հինգ թարգմանություններ (խմբագրություններ): Բանասիրության մեջ սրանք ընդհանուր անվամբ, պայմանականորեն Վարք են կոչվում:

Ագաթանգեղազիտության մեջ արմատական հեղաշրջում էր 1902 թվականին Ն. Մառի ձեռքով արարերեն խմբագրության պակասավոր գրչագրի հայտնաբերումը Սինայի Ս. Կատարինն վանքում: Այս խմբագրության ամբողջական ձեռագիրը շատ ուշ գտնվեց ու հրատարակվեց պակասող բաժինը (Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Ագաթանգեղոսի արարական խմբագրության նորահայտ ամբողջական ձեռագիրը, Պատմաբանասիրական Հանդես, 1, 1973): Մառի հայտնաբերած ձեռագրի ուսումնասիրությունը պարզեց, որ մեղ հասած հայերեն Ագաթանգեղոսը միակ հայալեզու բնագիրը չէ, որ գոյություն է ունեցել վաղ միջնադարում Հայոց դարձի շուրջը: Ն. Մառը իրավացիորեն ենթադրեց, որ իր հայտնաբերած արարերեն խմբագրությունը պետք է թարգմանված լիներ հունարենից, որն իր հերթին պիտի ունենար հայերեն բնագիր մայր օրինակ (Mapp, стр. 162—163):

Ն. Մառի ենթագրությունը հաստատվեց, երբ Ժ. Գարիտը հրատարակեց էսբրուբիալում (Իսպանիա) հայտնաբերած հունարեն նոր խմբագրությունը: Արարերենը, իր սրբո ձեռքերում այս հունարենի թարգմանությունն էր: Ըստ Ժ. Գարիտի, հունարենը հայերեն բնագրից պետք է թարգմանված լինի (G. Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange, Vatican, 1946):

1961-ին Օքսֆորդում (Մակեդոնիա, Հարավսլավիա) հայտնաբերվեց Ագաթանգեղոսի մի նոր հունարեն խմբագրություն, որն իր շարադրանքով հարում է Ագաթանգեղոսի Վարք կոչված խմբագրությունների դասին: (La Vie grecque Inédite de St. Grégoire d'Arménie. Anal. Boll. 83, f. 3—4, 1965):

Մի նոր հայտնաբերություն է վերջերս լույս տեսած ասորատառ արարերեն (ցարշունի) Վարքը, որը հրատարակել է Մ. Վան էսբրուբը (M. van Esbroeck, Un nouveau témoin du livre d'Agathange. REA, VIII, Paris, 1971 p. 13—167): Ուսումնասիրելով այս բնագիրը, նա եզրակացնում է, որ նրա ասորերեն նախատիպը (ձեռագրում նշված է, որ թարգմանված է 1178 թվակիր ասորերեն գրչազրթից) պետք է հայերենից թարգմանված լիներ: Ասորերեն նախատիպն իրոք հայտնաբերվեց ու հրատարակվեց (M. van Esbroeck, Le résumé syriaque de l'Agathange. Analecta Bollandiana, 95, f. 3—4, 1977):

Նկատի ունենալով Ագաթանգեղոսի նորահայտ բազմալեզու խմբագրություն-

ների տվյալները, այժմ կարելի է հետևյալ եզրակացությունը հանգել: Հինգերորդ դարի առաջին կեսում կազմվել է մի խմբագրություն, որի հայերենը դեռ հայտնի չէ, բայց կան նրանից ծագող ասորերեն, հունարեն և արաբերեն խմբագրություններ, որոնք Վարք են կոչվում: Այս հայերեն բնագիրը, ըստ երևույթի, դարերի-ընթացքում մոռացության է տրվել: Հինգերորդ դարի կեսերին կազմավորվել է մեզ հայտնի խմբագրությունը, որը կանոնական է համարվել հայ եկեղեցու կողմից և ամբողջ միջնադարում օգտագործվել որպես նվիրական, սրբազան մատյան:

Ազգաբնակչության առաջին հրատարակությունը լույս է տեսել Կոստանդնուպոլսում 1709-ին: Վենետիկի 1835-ի հրատարակությունը կատարվել է մի քանի ձեռագրերի համեմատությամբ: Քննական համարված բնագիրը լույս տեսավ 1909-ին, պատրաստված Գ. Տեր-Մկրտչյանի և Ս. Կանայանցի կողմից:

Անցյալ դարում Ազգաբնակչությանը թարգմանվել է իտալերեն (Storia di Agatangelo. Versione italiana. Venezia, S. Lazzaro, 1843) ֆրանսերեն, շվեդերեն և անգլերեն (S. C. Malan, The Life and Times of S. Gregory the Illuminator, London, 1868): Վերջերս անգլերեն է թարգմանվել Վարդապետությունը (The Teaching of Saint Gregory. An Early Armentan Catechism. tr. by R. Thomson, Cambridge, Massachusetts, 1970) և Պատմությունը (Agathangelos, History of the Armenians, trans. and comment. by R. W. Thomson, Albany (New York), 1976) Թ. Թոմսոնի ձեռքով:

Ներկա աշխարհաբար թարգմանությունն առաջին անգամ լույս է տեսել 1977 թվականին («Սովետական գրող» հրատարակչություն, խմբագիրներ Ա. Աբրահամյան, Վ. Առաքելյան), ընդգրկելով միայն բուն պատմությունը, իսկ Վարդապետության թարգմանությունը լույս է տեսել «Էջմիածին» ամսագրում (1978 Գ, 2, է, 1979 Բ, 2, 2):

էջ 7. Առաջաբան— Ազգաբնակչության առաջարանը առեղծվածային է, դեռ լրիվ պարզ չէ նրա էությունը: Ուսումնասիրողները այստեղ նկատել են հակասություններ. խոսվում է հեղինակի մասին որպես հոռմայեցու, հոռմեական ու հունական դպրությանը ծանոթի, որը եկել է Տրդատ թագավորի արքունիք և դարձել քարտուղար, սակայն մի քիչ ներքև նա իրեն հայ է ներկայանում: Կամ ակնհայտ է վկայում է համարվում, երբ ասվում է, թե կարդացել է Թորգոմյան ազգի և Հայաստան աշխարհի մեջ քրիստոնեությունը տարածելու գրվածքը:

Բանն այն է, որ առաջաբանը միատարր չէ և, հավանաբար, այնտեղ կան որոշ շերտեր, գուցե նաև աղավաղումներ: Համենայն դեպս, չի ժխտվում, որ առաջարանը Ե դարում Ազգաբնակչության գրքի մեջ է եղել, մանավանդ որ իր լեզվական հատկանիշներով բնագրից չի հեռանում: Դասական գրաբարի և մատենագրության ուսումնասիրողները (Նորայր Բյուզանդացի, Ն. Ակիլյան) Ազգաբնակչության ամբողջ բնագրի հետ առաջարանը ևս համարում են դասական գրաբարով հորինված:

Խավարկողներ— Ազգաբնակչության հունարեն թարգմանությունը ունի մի ուրիշ առաջաբան, նույնպես առեղծվածային: Այստեղ որոշ մանրամասնությամբ պատմվում է, թե ինչպես Արտաշիր Պապականը Իրանում իշխանությունը խլից Արտաշան Արշակունցու: Այս հատվածի թարգմանությունը հունարենից գրաբար տե՞

Ց. Զարգանանան, Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն, Վենետիկ, 1886, էջ 184—191:

Այս հունարեն առաջաբանի սկզբնական փոքր հատվածը, ուր խոսվում է նազգաբնակչության մասին, հայկական առաջաբանի առաջին մասի ամփոփումն է, սակայն մնացածը բոլորովին նոր նյութ է: Հայկական ոչ մի ձեռագիր նման նյութ չունի, իսկ Ազգաբնակչության երկի հունարեն այն գրչագրերից, որոնք բնագրի սկիզբը պահպանել են, միայն մեկը՝ Ֆլորենտիայի Լավրենտյան մատենադարանի ձեռագիրը, ունի այս առաջաբանը: Մնացած բոլոր գրչագրերը սկսվում են այնտեղից, ուր հայերեն Ազգաբնակչության բուն սկիզբն է՝ առաջաբանից հետո: Հունարեն առաջաբանի նյութերն անցել են նաև հունարեն մետափրաստյան խմբագրության մեջ:

Ղազար Փարպեցու և Մովսես Խորենացու վկայություններից չի երևում, որ այսպիսի առաջաբան տեսած լինեն: Ղազար Փարպեցին Ազգաբնակչության բնագրի բովանդակությունը տալիս՝ սկսում է. «Սա զնուազումն թագաւորութեան Արշակունցու Արտաւանայ...» խոսքերով, որոնք գրեթէ նույնությամբ Ազգաբնակչության սկզբնամասի կրկնությունն են. «Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց...»:

Ա. Ֆ. Գուտշմիդը, իր ժամանակին ձեռքի տակ ունենալով միայն վերոհիշյալ Ֆլորենտյան օրինակը, ենթադրել էր, որ այս առաջաբանը թարգմանելի կողմից է ավելացված: Սակայն, ինչպես նշվեց, հունարեն ոչ մի այլ ձեռագիր այն չունի, ուստի չէր կարող թարգմանելի ավելացրածը լինել: Այժմ պարզ է, որ այս հատվածը ավելացրած է հունարենի թարգմանվելուց հետո և Սիմեոն Մետափրաստեոսի ամփոփումից առաջ:

Հունարեն առաջաբանի հեղինակի համակրանքը Արտաշիր Սասանյանի կողմն է՝ ընդգծելով Արշակունյաց, իսկ Ազգաբնակչության պատմության մեջ՝ ընդհակառակը:

Թ. Նյուլդեբեյն գտնում է, որ հունարեն առաջաբանի համար Արտաշիրի ապստամբությանը վերաբերող նյութերը թաղված են «Արտաշիր Բաբական Կարնամակ գրքից: Հունարեն առաջաբանում եղած հայկաբանությունները նկատի ունենալով՝ բանասերները եզրակացրել են, որ Կարնամակի ու հունարեն առաջաբանի միջև եղել է մի հայկական միջանկյալ օրինակ (տե՛ս Կ. Մեյլի-Օհանջանյան, Ֆիրդուսին և Իրանի վիպական մոտիվները «ԵՊՀ համաժողով» ու հայ մատենագրության մեջ», «Ֆիրդուսի», Երևան, 1934, էջ 25—29): Արտաշիր Բաբական Կարնամակ, Պահլավ բնագրին թարգմանեց հանդերձ ծանօթութեամբ Զ. Քիրեաքեան, Փարիզ, 1907, էջ 8—14):

Ազգաբնակչության Վարք կոչված խմբագրությունների խմբի հունարեն բնագրի հրատարակության առթիվ Ժ. Գարիտը, մանրամասն համեմատելով նրա և հունարեն վերոհիշյալ առաջաբանի լեզվական հատկանիշները, ակնբախ նմանություն է գտնում, սակայն զգուշանում է եզրակացություններ անել: Այս հարցի շուրջը Ն. Ակիլյանը որոշ ենթադրություններ է անում և նկատի ունենալով, որ Ազգաբնակչության այս խմբագրության (Վարք) հունարեն թարգմանությունը սկիզբ չունի, այն տեսակետն է հայտնում, թե հունարեն Ազգաբնակչության լավրենտյան գրչագրում եղած վերոհիշյալ առաջաբանը՝ Արտաշիրի ապստամբության մասին, այստեղից է հանված (Արտաշիր Բաբականի վկայություններն Ազգաբնակչության մեջ եւ Ս. Գրիգորի նորագիտ յունարեն վարքը. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1947, էջ 567—

581): Այս տեսակետը ուժեղ կովանների կարիք է զգում, և ընդհանրապես հուսարեն առաջաբանի ծագման հարցը դեռ ուսումնասիրություն կարող է:

էջ 11. Բանու (վարզիչ օղի) — Վիեննայի կրկնագիր օրինակը որոշ տարբերություն ունի այս տեղում:

«... վասն այսորիկ իսկ ընդ ծաղկածև արխն բաղմութիւն համատարած ծովուն ընդհանրեալ շահատակիցեն ոչ ըստ անձանցն կամի այլ վարզիչ ազոյն վարնելոյ բնավարեալք ի վերայ յորձանացն յաճարատարած վախճանիցն դանդաշիցն վասն ազոտն դտանելոյ...» (Ծուշարձան, էջ 72—73):

Քարգանձության մեջ մտցրել ենք «վարզիչ օղի» արտահայտությունը, որն ավելի արամարանական է, քան «վարչիչ օղի»:

էջ 12. Խոսքի վաճառականություն — Չպետք է բառացի հասկանալ. «ա կապվում է հեղինակի ընտրած համեմատության հետ և նշանակում է խոսքի շարագրանքը (ժանոթ. — 1977 թ. հրատ. խմբագիրներ)»:

էջ 19. Վերակացու — եպիսկոպոս կամ եպիսկոպոսական:

էջ 21. ... Բարոզիտ [գրվածք] — Այս պարբերության մեջ ակնարկվում են Ագաթանգեղոսի աղբյուրները (Մ. Արեղյան, Երկեր, Գ, էջ 182, Երևան, 1968) և դարի կեսերի մատենագիրը, որ խմբագրել է Աղաթանգեղոսի Պատմությունը, ձեռքի տակ է ունեցել Հայոց դարձի պատմության Գ դարի նախնական խմբագրությունը կամ խմբագրությունները և Ծ դարի սկզբի խմբագրությունը (որից ծագեց են հավանաբար վաթսուցուց խմբագրությունները):

Ագաթանգեղոսի պատմության համար բազում աղբյուրներ են նշվում հայագիտության մեջ: Գ. Տեք-Մկրտչյանը հիշում է Գորիայի ու Շամոնայի ասորերեն վրկայաբանությունը և Աբրահամ Խոստովանողի Վկայք Արևելիցը (Ագաթանգեղոսի աղբյուրներից, Վաղարշապատ, 1896, էջ 3—62), Ն. Ակինյանը գտնում է, որ Ագաթանգեղոսի պատմության մեջ կուսակազմի վարքը ձևված է Ս. Արեբկիտի վարքի հետևողությամբ (Քննություն վարքի Ս. Արեբկիտի Յերապոստոյ եպիսկոպոսի «Հանդես Ամսօրեայ» 1913, էջ 513—526), սակայն այս տեսակետը չի ընդունում Պ. Պետերսը (Revue des Etudes Arméniennes, t. I. 1920/1921, p. 385—387): Ն. Ակինյանը ենթադրում է նաև, որ Ագաթանգեղոսը քաղվածքներ ունի Կյուրեղ Երուսաղեմացու վկայաբանությունից (Վկայաբանություն սրբոյն Կիրղի (Կիրակոսի) և մօր նորա Աննայի, Ագաթանգեղոսի աղբյուրներէն, «Հանդես Ամսօրեայ», 1948, էջ 129—135):

Ագաթանգեղոսի պատմության մեջ առատորեն օգտագործված է Աստվածաշունչը, որից շատ վկայություններ կան: Գաթրճյանը մատնացույց է անում, որ Ագաթանգեղոսի մոտ կան Բարսեղ Կեսարացու պատարագից հատվածներ, թեև այլ պատարագներ ևս ծանոթ են եղել նրա խմբագրող-հեղինակին (Սրբազան պատարագամատոյց Հայոց, Վիեննա, 1897, էջ 90—91):

Ագաթանգեղոսը սերտ աղերս ունի Կորյունի հետ, ընդ որում բանասերներին մեծ մասը համոզված է, որ Ագաթանգեղոսի խմբագրողն է քաղել Կորյունից:

... չկապվեն մեղեքի գարշապարհին — այսինքն՝ չկանգնեն մեղեքերի շավիղի վրա (ժանոթ. — 1977 թ. հրատ. խմբագիրներ):

էջ 25. ... վախճանի ճասակ — Պարթևների թագավորության վերանալու թվականն է 226, և բնականաբար չէր կարող տեղի ունենալ լինել Տրդատ Գ-ի հոր՝

Խոսրով Բ-ի օրոք: Ագաթանգեղոսի սույն հատվածում վիպական տարրի ներթափանցման պատճառով որոշ շփոթություններ կան:

Բ դարի վերջում և Գ դարի սկզբին Արշակունյաց թագավորությունը Հայաստանում դարձել էր ժառանգական, և Վաղարշ Բ-ին հաջորդել էր նրա որդին՝ Խոսրով Ա (ձեռ. 216): Սրա օրոք սկիզբ առավ Սասանի թոռ Արտաշիր Պապականի պայթար Արտաշան Արշակունու դեմ, որ Խոսրովի որդու Տրդատ Բ-ի (216—252) օրոք վերջացավ Պարսկաստանի Արշակունիների պարտությունը:

Տրդատ Բ նա մղեց Արտաշիրի հարձակումները Հայաստանի վրա: Պատերազմը շարունակվեց նաև Արտաշիրի հաջորդ Եսպրեհ Ա-ի օրոք, որը երկար պայքարից հետո կարողացավ ռազմակալել Հայաստանը: Տրդատ Բ-ի պարտությունից հետո Հայաստանի գահին նստեց Արտավազդը (252—272): Վերջերս գոյություն ունի այն վարկածը, թե Հայաստանը որոշ ժամանակ երկու մասի բաժանվեց Իրանի ու Հռոմի միջև: Խոսրով Բ (279—287) արշավեց Պարսկաստանի խորքեր, ինչպես վկայում է Ագաթանգեղոսը: Վերջապես 298 թվականին հաղթական հռոմացիցի հաշտություն կնքեցին Սասանյան արքայի հետ, և Մեծ Հայքի գահին նրանց Տրդատ Գ (ըստ ոմանց՝ Տրդատ Գ), որի օրոք Հայաստանում ընդունվեց քրիստոնեությունը:

Ինչպես տեսնում ենք Ագաթանգեղոսի տեղեկությունները թեև խառն են վիպական տարրով, այնուամենայնիվ զուրկ չեն պատմական արժեքից: Ագաթանգեղոսի մոտ Գ դարի սկզբին ապրած Խոսրով Ա և որդին Տրդատ Բ մասամբ միաձուլված են դարի վերջում ապրած Խոսրով Բ-ի և որդի Տրդատ Գ-ի հետ: (C. Toumanoff, «The Third-century Armenian Arsacids, Revue des Etudes Arméniennes», t. VI, 1969, p. 233—281).

Ստանք — արար. Իսթախր: Պարսից Աբեմենյան ժամանակաշրջանի մայրաքաղաք Պերսեպոլիսի կոչքին էր:

Ալանց ղոնեք — Միջնադարում այսպես էր կոչվում այժմյան Գարիալի կիրճը Կովկասյան լեռներում:

... ձորա պոհակի ղոնեք — Ինչպես այժմ պարզված է, Ագաթանգեղոսի երկի նախնական բնագրում պետք է եղած լինեք զոճորայ պահակին: սակայն գրչի սխալով դեռ շատ վաղուց դարձել է զգիւրոյ պահակին: Այսպես է եղել հենց Զ դարի վերջին, երբ թարգմանվել է հունարենի:

Նորահայտ արարերեն թարգմանությունը նույնպես ունի «Զուարու» ձևը (արար. Ագաթ. 2), որը զգիւրոյ ձևի աղավաղումն է:

Ագաթանգեղոսի գրեթե բոլոր ձեռագրերում այս վերջին ձևը կա:

Հոնեք — Այս ցեղախումբը հանդես եկավ Բ—Գ դարերում, և կարծվում է, որ խառնուրդ է ուզրական և ասիական (ալթայական) ցեղերի: Դ դարում հոնեքը բախվելով գոթերի հետ շարժվել են դեպի արևմուտք: Ծ դարում նշանավոր էր նրանց պետը՝ Աթիլյան, որը մեծ տաղնապ պատճառեց Արևմտյան Հռոմեական կայսրությանը և Քյուզանդիային: Հոնեքի մի հյուղը հաստատված էր Հյուսիսային Կովկասում և պայթարի մեջ էր Սասանյան Պարսկաստանի դեմ:

էջ 27. Կիիճեք (կիիք. ճիշտ ձևն է կիիք) — Ցեղ, որն ապրում էր Կովկասի կիիքը ազգագրաբանում: Հայտնի էր կիիսց քաղաքը (Ս. Երեմյան, Հայաստանն ըստ «Աշխարհացոյցի», Երևան, 1963, էջ 54—55):

Ճիղքեք — Ցեղ, որն ապրում էր Կովկասյան լեռների ճիղքը գավառում:

Կասպեր— Կովկասյան ցեղ, որն ապրում էր Աղվանքի արևելյան տափաստաններում, ծովի ափին, որը նույնպես կոչվում էր Կասպից ծով:

Քուշաններ— Քուշանաց թագավորություն: Տարածված էր Միջին Ասիայում, այժմյան Աֆղանստանում և Հյուսիսային Հնդկաստանում: Իր ժողովման շրջանն ապրեց Ա—Գ դարերում: Վաչկատուն ցեղերի մի խումբ էր, որի գլխավոր ցեղը կոչվում էր բուշան և հունա-բարձրական թագավորության անկումից մեկ դար հետո կազմեց թագավորություն, ուր իշխում էր Արշակունիների մի ճյուղը, և հայ Արշակունիները կամենում էին միացյալ ճակատ կազմել Սասանյանների դեմ: Քաջբայկեց Գ դարում և վերածվեց մանր թագավորությունների: Քուշանների օրոք բուզդայականությունն սկսեց Հնդկաստանից ներթափանցել Միջին Ասիա:

էջ 33. **Փասից դուռնի (Փոսաղուս)**— Լեռնանցքը գտնվում է Կարինից զեպի Կողոնիա տանող ճանապարհի վրա, Գալլ գետի ակունքների մոտ: Սույն բառը հավանաբար ունի փոսի իմաստը (ՀԲ. Անադյան, Արմատական բառարան, Գ հտ. էջ 241):

էջ 35. **Հուճաց իշխան (Բագավուր)**— Գիոկղեոսիանոս կայսրն է (284—305). իրեն զահակից էր բնորել Մաքսիմիանոսին, և երկուսն էլ օգոստոս տիրոջն էին առել: Նրանք մեկական տեղապահ՝ կեսար բնտրեցին Քլորոսին ու Գալբերիոսին, և այսպիսով ստեղծվեց բառապետությունը: 305 թվականին Գիոկղեոսիանոսը իշխանությունից քաշվեց, և սկսվեց կատաղի պայքար իշխանության համար: Կեսար Գալբերիոսի մահվանից հետո պայքարում էին չորս օգոստոսներ՝ Լիկինիոսը, Մաքսենտիոսը, Մաքսիմիանոսը և Կոստանդինոսը (Կոստանդին):

Գարե— Գերմանական ցեղերի մի խումբ է, որը Բ գարի վերջում շարժվեց գնպի հարավ-արևելք: Փոթերը պայքարել են Հռոմեական կայսրության դեմ: Կային արևելյան գոթեր (օստգոթ) և արևմտյան գոթեր (վեստգոթ):

Լիկինես (Լիկինիոս) (308—324)— Հայտնի էր որպես զորավար և կայսերակից էր բնորվել Գալբերիոսի կողմից, որի մահվանից հետո զաշնակցեց Կոստանդինոսին: Սրանք հաղթեցին բոլոր հակառակորդներին և 313 թվականին երկու կայսրերը իշխեցին ամբողջ կայսրության մեջ: Սակայն 324-ին Կոստանդինոսը հաղթեց Լիկինիոսին և սպանել տվեց նրան:

Կոստանդինոսը (306—337) դարձավ միահեծան կայսր և ամրապնդեց Հռոմեական կայսրությունը՝ նոր մայրաքաղաք բնորելով Բյուզանդիոնը (Կոստանդնուպոլիս): Միլանի հրովարտակով (313 թ.) քրիստոնեությունը ազատ կրոն հռչակվեց:

էջ 39. **Տրդատ Գ Արշակունի**— Հայոց պատմության մեծ ղեկավար է և ըստ արժանավուն գնահատվել է թե՛ միջնադարյան պատմիչների, թե՛ նոր ուսումնասիրողների կողմից:

Խոսքով Բ-ի սպանությունից հետո նա տարվել է արևմուտք և Հռոմեա-հայկական զորքերի հաղթանակից հետո հաստատվել Հայոց թագավորության մեջ:

Տրդատ Գ-ի (298—330) ժամանակաշրջանին վերաբերող մի շարք հունարեն արձանագրություններ են գտնվել Հայաստանում: Գրանցից է Տիգրանակերտի պարիսպների վրա գտնված արձանագրությունը, որը Յ. Մարկիարտը, 2. Մանանդյանը, Գ. Սարգսյանը (Գ. Саркисян, Тигранакерт, М., 1960, стр. 85) գտնում են, թե Տրդատ Գ-ին է վերաբերում: Դա մի հրաման է՝ ուղղված քաղաքի բնակիչներին, որոնք, ինչպես երևում է, ապստամբել էին:

Գեոևս նախորդ դարերում Հայաստանում համայնքների ձևով տարածված

քրիստոնեությունը Տրդատ Գ-ի օրոք պետական կրոն դարձավ: Փոքր Հայքի ու Կապադովկիայի կողմերից եկած Գրիգորը և նրա հետևորդները սկզբում հալածվեցին, սակայն քրիստոնեության պետականացումից հետո Գրիգոր Լուսավորիչը դարձավ Հայոց կաթողիկոս: Պատմաբանների մեծ մասի կողմից քրիստոնեության ընդունումը դրվում է Գ դարի հենց սկզբին (301): Ե դարի եկեղեցական պատմիչ Սոզոմենոսը հետևյալ վկայությունն է տալիս Հայաստանում քրիստոնեության հաստատման մասին. «Ես տեղեկացա, որ հայերն ընդունել են քրիստոնեությունն ավելի վաղ [քան վրացիներն ու ուրիշները]: Ասում են, որ Տրդատը, որն այդ ժողովրդի առաջնորդն էր, մի ինչ-որ աստվածանշան հրաշքի պատճառով, որ նրա տան մեջ էր պատահել, իսկույն դարձել էր քրիստոնյա ու նաև հրամայել էր, որ քարոզության միջոցով այդ ժողովրդին ընդունեն բոլոր իր հպատակները: (2. Մանանդյան, հտ. Բ, մ. Ա, էջ 130):

Տրդատ Գ-ն կարևոր դեր խաղաց Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն դարձնելու գործում, բանզի նոր կրոնի միջոցով կամենում էր դիմագրավել Սասանյան Իրանի գրոհը և ամրապնդել Մեծ Հայքի թագավորության դիրքերը ոչ միայն քաղաքական ու ռազմական, այլև գաղափարական ղեկի՝ քրիստոնեության միջոցով:

Ինչպես ընդունված է պատմագիտության մեջ, Հայաստանը առաջին երկիրն էր աշխարհում, որ ոչ միայն ազատ դարձրեց քրիստոնեությունը, այլև պետական կրոն հռչակեց այն: Հռոմեական կայսրությունը 313 թվականի Միլանի հրովարտակով քրիստոնեությունն ընդունեց որպես հանդուրժելի կրոն, իսկ պետական կրոն դարձավ սոսկ դարի վերջում:

Տրդատ Գ-ն զորավար էր և քաղաքագետ: Նա կայունություն մտցրեց Մեծ Հայքի թագավորության մեջ և վերահաստատեց նախարարական տիրույթների սահմանները: Սկիզբ առավ Հայոց պատմության մեջ մի դարաշրջան, որը պարարտ հող նախապատրաստեց գրեթե գյուտի և հայ մատենագրության ստեղծման համար:

Նրեգ (Նրիգա)— Ավան Բարձր Հայքի եկեղյաց գավառում (այժմյան Նրզնկա քաղաքը): Հեթանոսության շրջանում այստեղ է գտնվել Անահիտ դիցուհու հուսկավոր մեհյանը:

Գալլ գետ— Վտակ, որը թափվում է Եփրատ գետի մեջ Նրզնկա քաղաքի մոտ:

... աճածանք մարդ էիր— Գրիգոր Լուսավորչի ծագման մասին Ագաթանգեղոսի տարբեր խմբագրությունները և նրանից քաղած կամ նրա հետ աղբյուր ունեցող մյուս պատմիչները տարբեր վկայություններ են տալիս: Ըստ Ագաթանգեղոսի պատմության, Գրիգորի հայրն էր Անակ Պարթևը՝ պարթև արշակունիների հզոր տոհմից, այսինքն՝ ցեղակից Տրդատ թագավորին: Անակի տոհմի կոտորվելուց հետո դայակները Գրիգորին տարան Կեսարիա, որտեղ քրիստոնեական ոգով դաստիարակվելուց հետո վերադարձավ Հայաստան:

«Տարոնի պատմության» մեջ, ինչպես նաև Մովսես Խորենացու մատյանում մի այլ տարբերակ կա: Բուրդար կոչված պարսիկ ազնվականը փախելով Գամիքը (Կապադովկիա) Կեսարիայում ամուսնացել էր Սոփիի հետ, որը մեծատուն եմթաղի քույրն էր: Վերցնելով իր կնոջը՝ Բուրդարը կամենում էր զնալ Պարսկաստան, բայց ճանապարհին կանգ է առնում Վաղարշապատում, և Սոփիին դառնում է Գրիգորի ստնտուն: Անակի տոհմի կոտորվելուց հետո Բուրդարը վերցնում է մանուկ Գրիգորին նրա մոր՝ Ողուհու մոտից և փախցնում Կապադովկիա: Գրիգորին ու-

տուցանում են հունական դպրութիւն: (Յովհան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Տարօնոյ, Երևան, 1941, էջ 69—72):

Եթէ առաջին տարբերակի մեջ Գրիգորը Կապադովկիայում միայն դաստիարակվել էր, ապա ըստ երկրորդ տարբերակի՝ նա դեռ Հայաստանում ունեցել է Կապադովկացի ստնուու, և նրա կապը Կապադովկիայի հետ առավել շեշտված է: Նկատի ունենալով այս փաստը, ինչպես նաև Գեորգ Ասորու այն վկայությունը, թե Գրիգորը Հռոմայեցի էր, Ն. Աղոնցը եզրակացրեց, որ Գրիգոր Լուսավորիչ ծագումը պետք է փնտրել Փոքր Հայքի կողմերում (Grégoire l'Illuminateur et Anak le Parthe, Revue des Etudes Arméniennes, t. VIII, 1928, p. 233—245), որի դրացի Կապադովկիայում նույն անվամբ և նույն ժամանակ ապրել են եկեղեցու երևելի հայրեր ու մատենագիրներ (Գրիգոր Նյուսացի, Գրիգոր Նազիանզացի): Ահա Գեորգ Ասորու խոսքերը.

«Գրիգորիսն այն, որ աշակերտեց զՀայս, ով ուսումնասէր, Հռոմայեցի էր ազգաւ, ինչպէս որ յայտնի է իւր կենսագրութեան խօսքերէն, բայց տղայութեան ժամանակ Հայոց աշխարհն եկաւ կամ Գիողղետիանոսի քրիստոնէից զէմ յարուցած հալածանաց կամ ուրիշ մեզ անծանօթ պատճառաւ»: (Տաշյան, էջ 4):

Ըստ Աղոնցի, Գրիգոր Լուսավորիչի ծագումը պարթևների հետ կապելու ձգտման նպատակն էր նրան ազգակից դարձնել արևելքում այնքան հռչակված և Հայոց գահին էլ տիրացած Արշակունիներին: Այս հարցում նկատվում է պարսկական վիպական զրուցների ազդեցությունը, և Ն. Աղոնցի կարծիքով Ագաթանգեղոսի պատմական մասը ենթակա է եղել վիպասնական գրականության ազդեցությանը:

Ինչ վերաբերում է Պարթևի ձևերով հոսորդի սպանության փաստին, ապա դա պատմական հիմքեր ունի: Եղիշեն հիշում է, որ երբ Հայոց նախարարական-եկեղեցական ժողովը Թեոդոս կայսերը նամակ ուղարկեց, այնտեղ ասված էր «Վասն որոյ եւ նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրասպան մարդախոզխող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց...» (Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին, Երեւան, 1957, էջ 72):

Որեմն, իրոք Տրդատի հայր հոսորդը սպանվել էր Արշակունու ձեռքով, և այս իրական դեպքը միահյուսվել էր այլ տարրերի հետ ու ստեղծել Գրիգորի պարթևական ծագման պատմությունը:

Պատմական հիմք կարող է ունենալ նաև երկու պարթև եղբայրների (Անակի ու Եղբոր) գաղթը Հայաստան, քանզի իրոք Պարսկաստանի Արշակունյաց անկումից հետո Հայաստան գաղթեցին պարթև ազնվականներ, որոնց մեջ էին հենց Արտավան Ե-ի որդիները: (K. Arslan, Etudes historiques sur le peuple arménien, Paris, 1909, p. 139, 2. Մամանդյան, հ. Բ, էջ 89):

Գրիգորի տոհմի ծագման մասին ավելի հստակ պատկերացում է տալիս հունարեն Վարբը: Գրիգորին դիմելով Տրդատն ասում է. «Ե՞րբ դու ինձ մոտ եկար, ասացիր, որ Հայոց աշխարհի առաջիններից ես, բայց այժմ չի երևում ոչ քո ազնվական ծագումը, ոչ էլ քո [հռչակված] երկիրը... (Հունարեն Վարբ, էջ 2): Դեռ այլ տեղերում նույն հունարեն Վարբը հիշում է, որ Գրիգորի ազգականները գտնվում էին Կեսարիայում:

Այս ամենից կարելի է եզրակացնել, որ Գրիգոր Լուսավորիչը հայ իշխանական տնից էր և հավանաբար Փոքր Հայքի որևէ իշխող տոհմից:

էջ 71. ... ալլեբիե— «Ջաման լալոյ արտասուացն» բառացի նշանակում է արտասուքի ու լալու աման, այսինքն՝ աչք, բայց հավանորեն այստեղ խոսքը վերաբերում է գլխին (Ժանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագիրների):

էջ 75. Զարբոզ օրը— Ագաթանգեղոսի հայտնի ձեռագրերի յալուրն շրրորդի» արտահայտության դիմաց Վիեննայի կրկնագիրն ունի «յալուրն երրորդի» (Յուշարձան, էջ 111), որը կա նաև այլ ձեռագրերում, ինչպես նաև հունարեն ու արաբերեն թարգմանությունների մեջ:

էջ 77. ... մնաց տասներեք տարի— Ըստ հայկական ձեռագրերի, Գրիգորը հորվիրապում մեցա «ամս երեքտասան», սակայն Վիեննայի կրկնագիրն ունի «ամս չորեքտասան» (Յուշարձան, էջ 118), որը կրկնված է նաև հունարեն ու արաբերեն Վարբերի մեջ:

էջ 83. ... շինակաների— Տրդատի հրովարտակի խորագրում եղած «առ շինականս» (պարբ. 134) խոսքերը չունեն Վիեննայի կրկնագիրը (Յուշարձան, 122—123) և հունարեն ու արաբերեն Վարբերը:

էջ 85. Հոփսիմի— Հոփսիմյանց վկայարանությունը ինքնուրույն դիրք ունի Ագաթանգեղոսի ամբողջ քնազրի մեջ: Ուշագրավ է Հ. Տաշյանի այն վարկածը, թե Հոփսիմյան կույսերը հավանաբար Փոքր Հայքից պետք է եկած լինեն (Տաշյան, էջ 137), այսինքն՝ ոչ թե Հռոմից էին եկել, այլ հռոմեացի կողմներից:

Քրիստոնեությունը վաղ շրջանից տարածվել էր Փոքր Հայքում, և նրա քաղաքներում (Մելիտինե, Սեբաստիա) կային ուժեղ համայնքներ: Ինչպես Գրիգոր Լուսավորիչ, այնպես էլ Հոփսիմյան կույսերի ծագումը, ըստ երևույթին պետք է փնտրել Փոքր Հայքի սահմաններում, որի հայ ազգաբնակչությունը հունական ազդեցությանը ենթարկված լինելու պատճառով հոռոմ էր համարվում բուն Հայաստանի հայության կողմից:

էջ 97. ...երկու օր անց— Ձեռագրերի մի մասում կա «չետ երկուց աւուրցն», իսկ մյուսների մեջ «չետ երից աւուրցն»: Գ. Տեր-Մկրտչյանը և Ս. Կանայանցը նախընտրել են առաջին ձևը, սակայն Վիեննայի կրկնագիրը (Յուշարձան, էջ 129), ինչպես նաև հունարեն ու արաբերեն Վարբերն ունեն՝ երեք օր հետո:

էջ 101. Որբեռոզ դարաշրջան— Բնագրում գրված է դար, որը նշանակում է թե հարյուրամյակ, թե հազարամյակ և կամ որևէ երկար ժամանակամիջոց: Միջնադարյան մատենագրության մեջ երբեմն Ագամից մինչև Նոյ դրվում է ութ դար, իսկ երբեմն Ագամից մինչև Քրիստոս վեց դար և յոթերորդը՝ մինչև աշխարհի վախճանը (սնոր բառգիրք հայկազեան լեզուի», Վենետիկ, 1836, Ա, էջ 602): Որպեսզի հասկանալի լինի, թարգմանել ենք դարաշրջան:

էջ 103. ... նեպվեցիր— Ըստ այսմ Հոփսիմի անունը դուրս է բերվում հունարեն նեպվեցիր նեպել, գցել բայից (Հր. Աճառեան, Անձնանունների բառարան, Գ, Երևան, 1946, էջ 100 (Ժանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագիրների):

էջ 107. Եալան— Բարելացի մեծատուն հրեա Հովակիմի կինն էր՝ նշանավոր իր գեղեցկությամբ: Երկու ծեր դատավորներ ցանկացան նրան, բայց պարկեշտ կինը մկրծեց, և ծերունիները նենգորեն ամբաստանելով Եուշանին անբարոյականության մեջ, համոզեցին ատյանին՝ մահվան դատապարտել նրան: Գանիել մարգարեն, վերաբնակելով գործը, ապացուցեց երկու ծերունիների խարդախությունը:

Նը, մահվան դատապարտեց նրանց և աղատեց Շուշանին (Դանիել, ԺԳ, 1—64)։ Շուշանը Ազաթանգեղոսի երկուս, իբրև շարութիան անմեղ զոհ, հիշեցնում է Հոփիսի սիմեոնի։

Հայելի (Յայլի) և Դեբալբա— Անձնավորություններ են հին հրեաների պատմության դատավորների շրջանից։ Քանանացիք հարձակվել էին Իսրայելի վրա, և այն ժամանակ Իսրայելի դատավոր Դեբալբա մարգարեուհին կազմակերպեց թըշնամու դեմ պայքարը։ Քանանացիների զորավար Սիսարան փախավ հրեաների առջևից և ապաստանեց Հայելի վրանում, իսկ վերջինս սպանեց նրան, ու հրեաները դուրս բռնեցին թշնամուն (Գիրք Գատաւորաց, գլ. Դ—Ե)։ Ազաթանգեղոսի մատչանում այս երկու կանայք հիշված են իբրև շար թշնամու դեմ կնոջ արիության խորհրդանշան։

Էջ 119. Արաբների երկիրը (Տակհաստան) — Այս անվան տակ վաղ միջնադարի հայ մատենագիրները նկատի ունեին Միջագետքի ու Ասորիքի անապատը, որտեղ հեուց թափառել են արաբ վաչկատուն ցեղերը։

Էջ 121. Հոռի — Հին հայկական ամիսներից է։ Հայկական ամիսներն էին՝ Նավասարդ, Հոռի, Սահմի, Տրէ, Քաղոց, Արաց, Մեհեկան, Արեղ, Ահեկան, Մարերի, Մարգաց, Հրոտից, Անելեաց։ Այս ամիսները երեսունական օր ունեին, բացի վերջինից, որն ընդհանրապես հինգ օր ունեւր, իսկ նահանջ տարում՝ վեց օր։ Նավասարդի մեկը (Ամանոր) ավանդաբար ընկնում է օգոստոսի 11-ին (2. Բաղլայլյան, Օրացույցի պատմություն, Երևան, 1970, էջ 49—62)։

Փառակաճ Ենմակաց — Ժիշտ տեղը հայտնի չէ։ Գ. Նահապետյանը նախ առաջարկել է կարգալ «Փառականը էշմակաց», Փառականը տեղանուն համարելով, իսկ երկրորդ բառը բացատրելով վրացերեն դև նշանակությամբ (Ուղղագրութիւններ Ազաթանգեղոսի Պատմութեան, Բաղմավէլ, 1907, էջ 147—148), ապա տվել է նոր բացատրություն՝ Փառական նշանակաց, այսինքն՝ ճահճախուտ և եղեղնուտ դաշտ (Բաղմավէլ, 1907, էջ 268—269)։ Նրան հակաճառելով Կ. Տեր-Սահակյանը առաջարկեց [թա]փառական [եք]ամակաց ուղղումը (Բաղմավէլ, 1907, էջ 270)։ Վերջապես «Փառական նշանակաց» հոդվածով Գ. Նահապետյանը եզրակացրեց (Բաղմավէլ, էջ 403—407), որ Փառական դաշտը պետք է գտնվեր Մասիս լեռան ստորոտի մեծ շամբի մոտ, և այդ տեղանունը կապ ունի Մովսես Խորենացու հիշած Փառախոտի հետ, որը կառուցել էր Ամասիայի որդի Փառոխը (Պատմութիւն Հայոց, Ա, գլ. ԺԲ)։ Ըստ Անանունի, Փառականը որսադաշտ էր (Պատմութիւն Սեբեղոսի, Երևան, 1979, էջ 52. Գ. Արզաւյան, «Մերեռոսի պատմությունը» և Անանունի անդժվածք, Երևան, 1965, էջ 116)։ Հր. Աճառյանը գտնում է, որ Ենմակաց նշանակում է որս (Արմատական բառարան, Գ, էջ 509), ուստի Փառականը եթե տեղանուն չէ, պետք է նշանակի դաշտ, իսկ Փառական Ենմակաց՝ որսի դաշտ։

Էջ 123. ... դիվակաճ ումին — Տրդատի խոզ դանաչը կապ ունի հայ-իրանական հեթանոսական շրջանի մտածողության հետ։ Պարսիկների համար վայրի խոզը՝ վարազը, արքունի անասուն էր, և արքայից արքայի կնիքը վարազի պատկեր ուներ։ Հր. Աճառյանը վարազ ձևից երկու տասնյակ հայկական անուններ է հիշում՝ Վարազ—Գեկ, Վարազ—Գրիգոր, Վարազդատ և այլն (Հայոց անձնանունների բառարան, Ե, էջ 62—69)։

Ղ. Ալիշանը (Արարատ, Վեներտիկ, 1890, էջ 379, ծան. 8) Տրդատի խոզ դանաչու մեջ տեսնում է գայլամարդության ախտը (տե՛ս Գ. Յովսէփեան, Գերեզմանական հին կոթողները և նրանց հնագիտական արժեքը հայ արուեստի պատմու-

թեան մէջ», «Նիւթեր և ուսումնասիրութիւններ», պրակ Գ, Նիւ Եորք, 1944, էջ 139—140)։

Էջ 141. ... ըստ վերին կարգադասեան — Սույն պարբերության վերջին տողերը Վիեննայի կրկնագրում և մասամբ այլ ձեռագրերում հետևյալ ձևն ունեն «որպէս զի համարեալ իսկ լիցի զերանելիսն իսկ ի գլխովին յանդիման տեսանել» (Յուշարձան, էջ 148)։

Էջ 145. Վարդապետություն — Թեև նյութի տեսակետից թույլ է կապված Ազաթանգեղոսի բուն բնագրին, որպես ինքնուրույն գիրք, այսուամենայնիվ նրա հետ ամբողջություն է կազմում և անտարակույս Ե դարից է։ Ազաթանգեղոսի հունարեն թարգմանության ժամանակ՝ Զ դարում, Վարդապետությունը եղել է նրա կազմում։ Այդ են վկայում հունարեն, ինչպես նաև արաբերեն թարգմանությունները, որտեղ թեև զեղջված է այս ընդարձակ հատվածը, այնուամենայնիվ Պատմության առաջին մասի վերջում Վարդապետության սկիզբն ազդարարող (սկսենք Քրիստոսի շնորհներով...) և Վարդապետությանն անմիջապես հաջորդող (Արդ եկեք եղբայրներ...) խոսքերը բառացիորեն են թարգմանվել, և անկապ շարադրանք է ստացվել, քանի որ երկուսի միջև ինչ-որ հատված պակասում է (Տաշչյան, էջ 158)։

Վարդապետությունն իր բնույթով աստվածաբանական երկ է։ Նրա բովանդակությունը կարելի է պայմանականորեն մի քանի մասերի բաժանել, ըստ պարբերությունների համարների։

ա. 259—342. Աստվածություն, Երրորդություն և արարչագործություն։ Հին Կտակարանի նյութերի համառոտ շարադրանք Ազաթից մինչև Իսրայելի ու Հուդայի թագավորությունների անկումը, Բաբելոն գերեվարումը, վերադարձն ու տաճարի նորոգումը։

բ. 343—496. Մարգարեություններ Քրիստոսի գալստյան մասին։ Նրա մարդկացումը, քարոզչությունը, խաչելությունը, թաղումը, հարությունն ու համբարձումը։

գ. 497—509. Սուրբ Հոգին և առաքյալները։

դ. 510—590. Հայերին ուղղված պատժի սպառնալիքը և ապաշխարհության պահանջը։ 562—564 պարբերություններում խոսքը վերաբերում է Հոփիսիմյան կույսերի նահատակությանը։

ե. 591—658. Տարբեր օրինակներով համեմված խրատական քարոզ։ 641—658 պարբերություններում ճոխ և պերճ ոճով բացատրվում է մարդկային հարության զագափարը՝ ծառերի, բույսերի, ծաղիկների վերածաղկման և զարնանային թռչունների օրինակով։

զ. 658—715. Առաքյալների՝ Ավետարանը քարոզելու գործունեությունը։

Վարդապետության մեջ խիստ շատ վկայություններ կան Հին և Նոր Կտակարանների գրեթե բոլոր գրքերից։ Հատկապես առատ են Մենդոց գրքից, Գավթի Սաղմոսներից, Նսայիի մարգարեությունից, Մատթեոսի, Ղուկասի ու Հովհաննու ավետարաններից և Գործք Առաքելոցից վկայությունները։

Ըստ Ռ. Թոմսոնի, հեղինակը քաջ ծանոթ է եղել հունարեն և ասորերեն հայրարանական մատենագրությանը, բայց հատկապես օգտագործել է Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կուրումն ընծայության» երկը և Հովհան Ոսկեբերանի գործերը։

Էջ 151. Իլի — Բթամատի ու ցուցամատի բացվածքի շափր։

Էջ 161. Ինչպես և ձեզ — Բոլոր զեպքերում հեղինակը հոգնակի երկրորդ դեմքով դիմում է Տրդատ թագավորին, նախարարներին ու բազմությանը։

էջ 197. Երկնի վրա— Ռ. Քոմսոնը թարգմանել է «երկրի վրա» (Teaching, էջ 70), սակայն Աստվածաշնչում ևս «Երկինս» է, ինչպես Ազաթանգեղոսի մոտ:
էջ 241. ...առաջին «մարդուն»— զայն առաջին. հասկանում է «Աստուած»:
էջ 277. Պենտեկոստե (հուն.— հիսուն օր)— Հրեաների Նիսիսից զուրս գալու հիսուներորդ օրը: Քրիստոսի աշակերտները նրա հարուստներից հիսուն օր հետո, որը Պենտեկոստեի օրն էր, հավաքվեցին, և սուրբ Հոգին իջավ նրանց վրա, և սկսեցին տարբեր լեզուներով խոսել: Այս տոնը կոչվում է հոգեզալուստ:
էջ 317. Երբայական ազգը— Ռ. Քոմսոնը թարգմանել է եղիպտացիներ (Teaching, էջ 137):

էջ 419. ... ճյուղային— Հայաստանը հյուսիսային երկիր է համարվել, ինչպես հայ, այնպես էլ ասորական ու արարական մատենագրության մեջ: Չ դարի ասորի մատենագիր Ջաբարիա Հանտորը հյուսիսային երկիր անվան տակ հասկանում է Հայաստանը և նրան հարող ու եկեղեցականորեն նրան ենթակա Վրաստանն ու Աղվանքը (Ասորական աղբյուրներ, Ա, թարգմ. Հ. Մելքոնյանի, Օտար աղբյուրները Հայաստանի ու հայրի մասին, Ց, Երևան, 1976, էջ 313—314), իսկ Ք դարի արաբ աշխարհագրագետ Իբն իբրահիմը, այս բոլորի հետ, հիշելով նաև Ասորականները, կոչում է Ջաբրի (ասորերեն՝ հյուսիս) (Ա. Տեր-Անանյան, Հայաստանի վարչական բաժանումները, ըստ արաբ աշխարհագրագետների, ՀՍՍՀ ԳԱ Տեղեկագիր (հաս. գիտ.), 1961, 4, էջ 66): Վերջին Սասանյան պետության հյուսիսային քուստակն էր (երկրամաս):

էջ 427. Երեվ վիայաբաններ— էջմիածնի Մայր տաճարը և Ս. Հռիփսիմն եկեղեցին վերանորոգելու Ա. Սահինյանի կատարած պեղումները շատ բան բացահայտեցին Վաղարշապատի հնադրյան եկեղեցական կառույցների վերաբերյալ: Մայր տաճարում Վահան Մամիկոնյանի վերակառուցած հիմքերի ու մույթերի տակ հայտնաբերվեցին առավել հին հիմքերի ու մույթերի խարխիսներ, իսկ մայր խորանի տակ՝ կրակարանի մնացորդներ և նույնիսկ Վանի թագավորության ժամանակաշրջանի հղկված բազալտե քարակոթող: Ա. Սահինյանը եզրակացնում է, որ էջմիածնի Մայր տաճարը, իր նախնական ձևով Տրդատ Գ-ի ժամանակ եղել է բազիլիկ կառուցվածք՝ թաղակապ ծածկով Քասաղի, Նիգիտի, Աշտարակի, Տեկորի և Ծրեբույքի բազիլիկ տաճարների նման: Պեղումների արդյունքները հաստատում են Մայր տաճարի մասին Ազաթանգեղոսի ու Ղազար Փարպեցու վկայությունների հավաստիությունը: Ե դարում Վահան Մամիկոնյանը տաճարը վերակառուցել է և տվել նրան գմբեթակիր հորինվածք, ընդ որում նոր խարխիսները դրվել են հենքի վրա:

Ս. Հռիփսիմն տաճարի պեղումների ժամանակ նույնպես հայտնաբերվել են մույթերի հին խարխիսներ, որոնք հեթանոսական մեհյանների ճարտարապետական դարձրել ունեն: (Տե՛ս Ա. Սահինյան, էջմիածնի Մայր տաճարի սկզբնական տեսքը, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 1966, 3, էջ 71—93):

Տրդատ Գ-ի օրոք, ինչպես տեսանք, Վաղարշապատը Մեծ Հայքի կաթողիկոսի նստավայրը դարձավ: Արշակ Բ-ի ժամանակ՝ 369-ին Շապուհ արքան մտավ Հայաստան և ի շարս այլ քաղաքների գրավեց նաև Վաղարշապատը և բնակիչներին 19 հազար տուն գերեզմարեց: Սակայն դրանից հետո էլ քաղաքը մնաց Արշակունիների նստավայրը: Գրեթե գլուտի ժամանակ Վոսմաշյուհ արքան և Սահակ կաթողիկոսը, նախարարների բազմությամբ, հանդիսավորապես ընդունեցին Մեսրոպ Մաշտոցին, որը Վաղարշապատում առաջին դպրոցը հիմնեց:

Ե դարում հայրապետանոցը փոխադրվեց Գվին, որը միաժամանակ մարզպանի նստավայրը դարձավ: Ե դարում Վաղարշապատը վերածնունդ ապրեց. կառուցվեցին Ս. Հռիփսիմն, Ս. Գայանե և Զվարթնոց տաճարները և ժամանակավորապես դարձավ կաթողիկոսական նստավայր: Վաղարշապատը կաթողիկոսների եկրորդական նստավայր էր նաև Բագրատունյաց թագավորության ժամանակաշրջանում, և երբ օտարների ձեռքում մնացած Գվինում դրոժյունը վատանում էր, այստեղ էին փոխադրվում քահանայապետերը: Ե դարի վերջում Գվինի երկրաշարժից հետո Գեորգ կաթողիկոսը հաստատվեց Վաղարշապատի Զվարթնոց տաճարի մոտ կառուցված կաթողիկոսական պալատում (սթողեալ գրեհեհն ի Գուինն՝ եկեալ բնակեցաւ ի նոր քաղաքին ի մեծ եկեղեցոյն որ յանուն սրբոյն Գրիգորի շինեալ էր հրանելոյ տեառն ներսեսի երկրորդի Հայոց կաթողիկոսի. Քովմայի վրդ. Արծրունույ Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Պետերբուրգ, 1887, էջ 231):

Տարբեր վայրեր փոխադրվելուց հետո (Անի, Հոռնկա, Սիս) Հայոց կաթողիկոսական աթոռը 1441 թվականին վերջնականապես վերահաստատվեց Վաղարշապատում (էջմիածին): Մինչև առաջին աշխարհամարտը Վաղարշապատը Հայաստանի գլխավոր մշակութային կենտրոնն էր: (Տե՛ս Ա. Քալաբրո, Հին Վաղարշապատի պեղումները, Երևան, 1965, Գ. Тирация, К вопросу о градостроительной структуре древнего Валаршапата, Պատմաբանասիրական Հանդես, 1977, 2, էջ 81—98):

էջ 435. ...գործերը կատարվեցին— Այս շափազանցված արտահայտության մեջ բացահայտ կերպով երևում է հատուկ ձգտում՝ ամեն կերպ նեւեմացնելու և ուրանալու Քաղեոսի դործունեությունը կամ նույնիսկ գոյությունը և բարձրացնելու Գրիգոր Լուսավորչին, որպես Հայաստանում առաջին քրիստոնյա քարոզչի:

Բանն այն է, որ քրիստոնեությունը Հայաստանում սկսել է տարածվել դեռևս առաջին դարում՝ Ավանդաբար Քաղեոսն ու Բարթողիմեոսը (Քրիստոսի աշակերտներից) համարվում են Հայաստանում քրիստոնեության առաջին քարոզիչներ, որոնք նահատակվել են Սանատրուկ թագավորի հրամանով: Համենայն դեպս Փավստոս Բուզանդը հայ եկեղեցին կոչում է Քաղեոսի աթոռ, իսկ հայ կաթողիկոսներին (ինչպես, օրինակ, Հուսիկին) «զվիճակակալն զվիճակին Քաղեոսի առաքելոյն և զնորին նմանոյն Գրիգորի» (Փաստոսի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1914, էջ 61): Ահա այս հիման վրա է, որ մեր ժողովին եկեղեցին կոչվում է «Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցի»:

Հայ եկեղեցին բացառիկ դեր է կատարել հայոց պատմության մեջ, հատկապես Հայոց թագավորության անկումից հետո: ԺՊ դարից մինչև այսօր նա եղել է և ամենուրեք մնում է ամբողջ հայ ազգի գոյատևման գլխավոր խարխիսներից մեկը:

Ազաթանգեղոսի մոտ շափազանցված է նաև Գրիգոր Լուսավորչի և Տրդատ արքայի կողմից հեթանոսության դեմ պայքարի նկարագրությունը Ըստ հեղինակի, նրանք հիմնահատակ կործանեցին բոլոր մեհյանները (պարբ. 790, 791), և նույնիսկ նրանց հետք չմնաց (պարբ. 813): Եթե իբրք այդպես էր, ապա ինչպե՞ս Գ—ի դարերի հայկական ճարտարապետությունը շատ բան ծառայեց հեթանոսական ճարտարապետությունից և համարվում է նրա անմիջական շարունակությունը: Բանն այն է, որ քանդում էին մեհյանների բազիլիկները (զոհասեղան, արձան), իսկ շինքերը վերածվում էին եկեղեցիների:

Անցումը հեթանոսությունից քրիստոնեություն, ըստ էության մեղմ ձևով իրա-

գործվեց: Նույնիսկ նոր կազմավորվող քրիստոնյա հոգևորականության շարքերը համալրվեցին առաջին հերթին քրմերի որդիներով: Հայաստանի տարբեր վիճակների համար Գրիգոր Լուսավորչի ձեռնադրած առաջին 12 եպիսկոպոսները բոլորն էլ քրմերի որդիներ էին (պարբ. 845): Քրմի որդի Աղբիանոսը դարձավ կաթողիկոսական տեղապահ, իսկ նրա հետնորդները Գ—Ն դարերում դարձան հայոց կաթողիկոսներ: Հայ եկեղեցին յուրացրեց նաև հեթանոսական տոները (Մաղկազարդ, Զատիկ, Տեառնդառաջ՝ Տերնտես, Վարդավառ և այլն. Տե՛ս Մ. Օրմանեան, Սիսական բառարան, Անթիլիաս, էջ 28, 34, 59, 62):

Գրիգոր Լուսավորիչը կազմակերպեց հայ եկեղեցին: Նա հունարեն և ասորերեն դասավանդությամբ դպրոցներ բացեց և նպաստեց քրիստոնեական հունարեն մշակույթի (դպրության) ներթափանցմանը Հայաստան: Նրան եւ վերագրվում մի շարք աշխատություններ, ինչպես Հաճախապատումը:

Նա միջնադարյան քրիստոնյա աշխարհում մեծ հեղինակություն է վայելել, որպես տիեզերական եկեղեցու նշանավոր հայրերից մեկը: Աշխարհի բոլոր քրիստոնյա եկեղեցիների Հայամավորներում (տոնացույց) նշվում է նրա տոնը (30 սեպտեմբեր) և տրվում կենսագրությունը (Վարքը): Նեապոլում (Իտալիա) կա «Հայոց սուրբ Գրիգոր» եկեղեցին: Նրա խճանկարը հայտնաբերվել է Կոստանդնուպոլսի Այա Սոֆիա մայր տաճարի պատերին: Նրա մասին ներբողյան է գրել Հովհան Ոսկերեծանը (340—407), որը թարգմանված է հայերենի (Ղ. Ալիշան, Յուշիկը հայրենաց Հայոց, Վենետիկ, 1869, Բ, էջ 57):

էջ 432. ... մեղսեղից ընչի— Այս մի քանի էջերում նկարագրված է Նյուիթը, որն անգահատելի աղբյուր է հայ հեթանոսական կրոնի ուսումնասիրման համար, հունարեն Վարքի մեջ թեև հիմնականում նույնությամբ է տրված, սակայն Տրդատի ու Գրիգորի նրթուղին որոշ չափով տարբեր է նկարագրված (Հունարեն Վարք, էջ 103—115):

Հայկական հեթանոսական կրոնի մասին տե՛ս Н. Эмин, Очерки религии и верований языческих армян, Москва, 1866: Մ. Էմին, Հետազոտությունք ի վերայ հայկական հեթանոսութեան, Արմաշ, 1875: Ղ. Ալիշան, Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք Հայոց, Վենետիկ, 1895, Ե. Գուրեան, Հայոց հին կրօնք կամ հայկական դիցաբանություն, Երուսաղէմ, 1933: Н. Gelzer, Zur armenischen Cötterlehre, 1895. Հետազոտություն հայ դիցաբանության, Վիեննա, 1897: А. Carrière, Les huit sanctuaires de l'Arménie païenne, Paris, 1899: Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհաններն, Վիեննա, 1899:

Հեթանոսական ճարտարապետության ու քանդակագործության մասին տե՛ս Ա. Սանինյան, Քասաղի Բագրիլիկայի ճարտարապետությունը, Երևան, 1955 (գլուխ ութերորդ՝ Հայաստանի վաղ ֆեոդալիզմի շրջանի ճարտարապետության տեղում ստեղծվելու նախադրյալները): Բ. Առաքելյան, Քանդակագործությունը հին Հայաստանում, Պատմաբանասիրական հանդես, 1, 1969:

Ումզղի գրչի Դիվան— Բնագրում «Դիան գրչի Որմզղի, ուսման ճարտարութեան մեհան» արտահայտության մասին ուսումնասիրողները հետաքրքիր մեկնաբանություններ են տվել Մ. Էմինը, Դիանը հասկանալով դպրոց իմաստով, այսպես է թարգմանել. «քրմական իմաստության ուսման [մեհան], որը կոչվում էր Որմզղի գրչի (դպրի) դպրոց, ուր ուսուցանում էին բոլոր արվեստները» (Н. Эмин, Очерк религии и верований языческих армян, М., 1866, стр. 25):

2. Գեյցերը նույնպես Դիանը բացատրում է, որպես Որմզղի գրչի դպրոց, և քանի որ Արամազդի փոխարեն Որմիզղ ձևն է օգտագործված, ապա այն Սրազամույնի պատգամատեղիքի հետ նոր և վերջին ժամանակների հաստատություն է համարում՝ Սասանյանների ազդեցության տակ գոյացած (2. Գեյզեր, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, Վենետիկ, 1895, էջ 38—42. F. Justi, Iranisches Namenbuch, Marburg, 1895, S. 325):

էջ 439. ...միջոցով կատարել— Բովանդակությունից էլնելով՝ բնագրի այս հատվածում կատարեցինք նախադասությունների վերակազմում և ըստ այդմ թարգմանեցինք (ծանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագրությունից):

էջ 441. Բարշամիան (Բարշամին)— Համարվում է սեմական Բաալշամին աստվածությունը, որի և տառը փոխվել է ր-ի, ըստ 2. Գեյցերի, իրանական ազդեցության տակ, որի միջոցով այն անցել է հայերին: (2. Գեյզեր, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, էջ 72): Ըստ Մ. Էմինի, սպիտակափառ է կոչվել այն պատճառով, որ նրա բազինը փղոսկրից, բյուրեղից ու արծաթից էր պատրաստված (Н. Эмин, Очерк религии, стр. 24. Մովսիսի Խաչենացույ Պատմություն Հայոց, 1913, էջ 128):

Սույն նյութերը հերքում են 2. Գեյցերի այն տեսակետը, թե քրիստոնյա Հայաստանի ամենավաղ շրջանի եկեղեցական կենտրոնը Վաղարշապատը չէր, այլ Աշտիշատը, և նույնիսկ այդ ժամանակ Վաղարշապատում կաթողիկոսական եկեղեցու գոյությունը կասկածելի է (2. Գեյզեր, Փառատու Բիզանդ կամ Հայկական եկեղեցույ սկզբնաւորութիւն, Վենետիկ, 1896, էջ 57—64): Այս բոլորը ճիշտ է այնքանով, որ Աշտիշատը իրոք կրոնական շատ մեծ նշանակություն ունեցող կենտրոն էր թե հեթանոսության, թե քրիստոնեության օրոք: Այնտեղ էին Վահագնի, Անահիտի և Աստղիկի մեհյանները և այնտեղ էր, որ գումարվեց եկեղեցական հայտնի ժողովը ներսես Ա-ի (353—373) օրոք: Սակայն դա չի կարող նսնմացնել Վաղարշապատի դերը, որի դեռ Գ դարում կաթողիկոսական կենտրոն լինելու փաստը հնագիտական պեղումներով վկայված իրողություն է:

Վաղարշապատը եղել է Արշակունյաց Հայաստանի հիմնական մայրաքաղաքը և միաժամանակ մշակութային ու եկեղեցական կարևոր կենտրոնը: Նրա տեղում դեռ շատ վաղուց գոյություն է ունեցել Վարդգեսավանք, որի հիմնադիրն է, ըստ Մովսես Խորենացու, Երվանդ Սակավակյաց արքայի քրոջ ամուսինը՝ Վարդգեսը:

Վաղարշ Ա Արշակունի թագավորը (117—140) նախկին Վարդգեսավանքը պալատապետից և դարձրեց մայրաքաղաք: Հունական աղբյուրները Վաղարշապատը կոչում են Նոր քաղաք: Ազաթանգեղոսի և այլոց մոտ ևս հիշվում է Նորաքաղաք: Վաղարշապատը Արտաշատի կողքին դարձավ երկրի մյուս մայրաքաղաքը, իսկ Գ դարում Խոսրով Կոտակ արքան Դվինը դարձրեց մայրաքաղաք: Այսուհանդերձ Արշակունիների հիմնական մայրաքաղաքը, մինչև Ե դար, միշտ էլ մնաց Վաղարշապատը: Վաղարշապատում գտնվել են հունարեն ու լատիներեն աքձանագրություններ, որոնք վերաբերում են Բ դարում Վաղարշապատում կատարված ռազմական կառույցներին և քաղաքի պարիսպներին (К. В. Тревер, Очерки по истории культуры древней Арменни, М. -Л., 1953, стр. 251—270):

Խաղախ— Կարևո քաղաքից հյուսիս-արևմուտք գտնվող Սպեր գավառի կողմերում է, Պոնտական լեռնաշղթայից հյուսիս:

Աճի— Շատ հին բնակավայր է Եփրատ գետի մոտ Կարևո նահանգում. եղել

է սրբավայր և արքայական դամբարան: Այստեղ էր գտնվում հայ հեթանոսական գերազույն աստված Արամազդի մեհյանը: Անիից հարավ, Եփրատի այն ափին գտնվող Կամախում էին թաղվում Հայաստանի Արտաշեսյան և Արշակունի թագավորները:

... բազիլը Ձև Արամազդ աստծու— Անորոշ է հայերեն բնագրի «գրագին Ձև զիցն Արամազդայ հորն անուանեալ զիցն ամենանի» արտահայտությունը: Որոշ ձեռագրեր ունեն զգրագին ևս զիցն Արամազդայ, որը հավանաբար գրիչների ձեռքով կատարված պարզեցում է: Հունարեն թարգմանությունն ունի քիչ այլ բովանդակություն (Agatangelus, 132), ըստ որի քանդվող բազիլը Ձևի հորը՝ Կրոնոսին է: Արարերեն թարգմանությունը մասամբ է սույն ձևով տրված (Արար. Ագաթ., էջ 284): Հայկական Արամազդը նույն Ձևն է, ուստի Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագրում խոսք չի կարող լինել աստվածաճոր և աստվածորդու մասին:

Այստեղ հեթանոս աստվածության անունը տրված է կրկնակի՝ հելլենահայկական ձևով՝ Ձև—Արամազդ նման ձևով Ագաթանգեղոսը հիշում է նաև Ափրոդիտես—Աստղիկին (Ագաթանգեղոս, 809): Այսպիսի կրկնակի անվանումով հայտնի են Կոմմագենե երկրի Երվանդյան թագավորների կանգնեցրած աստվածների արձանները՝ Ձև—Օրոմազդես (Ձև—Արամազդ) և այլն (Պ. Սարգսյան, Հելլենիստական դարաշրջանի Հայաստանը և Մովսես Խորենացին, Երևան, 1966, էջ 29—30):

էջ 447. Անգեղ տուն— Հայկական գավառ է Աղձնիքի կազմում:

Աղձնիք— Հին Հայաստանի 15 նահանգներից է և Արշակունյաց թագավորության շրջա բնակչություններից մեկը: Այստեղ էր գտնվում Մեծն Տիրզան Բ-ի կայսրության Տիրզանակերտ մայրաքաղաքը:

Կորդուս— Հին Հայաստանի Կորճայք նահանգի գավառներից: Այստեղ է Աստվածաշնչում հիշված Արարիկ լեռը, որի հարավում էր գտնվում ասորեստանյան արձանագրություններում հիշվող Քման վայրը (Ս. Երևմյան, Հայաստանն ըստ «Աշխարհացույցի», էջ 60):

Մավղեից երկիր— Արցախ նահանգը (մոտավորապես այժմյան Լեռնային Ղարաբաղը և այլ շրջաններ) և Սյունյաց նահանգի Սողբ գավառը կազմում էին Հայոց թագավորության Մավղեացոց նախարարությունը:

Պարավանը— Հին Հայաստանի Պարսկահայք նահանգի հյուսիսային գավառն էր, որը դրացի էր Վասպուրականին:

... տասնվեցերորդը՝ Արժունյաց իշխանը— Հայաստանի 16 նախարարական տների այս ցուցակը հիմնականում անաղարտ է մնացել: Այժմ ձեռքի տակ է հունարեն Վարթի համապատասխան ցուցակը, որը միայն որոշ նոր մանրամասներ ունի.

«Հրավերի համաձայն ներկայացան երեք թագավորները, այն է Լազերի, Վրաց և Աղվանից, ապա հերթականությամբ թագավորներից հետո առաջին տեղում գտնվող Անգեղ տան և Անձիտի կուսակալը, երկրորդ՝ Աղձնիքի մեծ բոլեշը, երրորդ՝ Մարդերի կուսակալը, չորրորդ՝ ասպետության իշխանը, որը պաշտպանում էր Կովկասյան լեռների կողմերը և Ճանիքը, հինգերորդ՝ Մամիկոնյանների նախարարը՝ սպարապետը, որին էին ենթարկվում Հայոց ամբողջ հեծելազորն ու հետևակը և միշտ Հայոց թագավորի հետ էր լինում, և պատերազմում նրա զորավարությանն էին ենթարկվում բոլոր վերահիշյալները և նրանք, որոնց մասին խոսք կլինի ստորև, վեցերորդ՝ կուսակալը այսպես կոչված Կորդվաց աշխարհի, որը գտնվում է Անգրո-

կորդիտների մոտ, յոթերորդ՝ իշխանը Մեծ Մոփքի, որը Միչագետքի մոտ է գտնվում, ութերորդ՝ Գուգարաց աշխարհի առանջորդը, որը ևս բղեղխի աստիճան ունի: Իններորդ՝ Ոշտունյաց կուսակալը, տասներորդ՝ Մուկաց շահապը, տասնմեկերորդ՝ Սյունյաց ցեղապետը, տասներկուերորդ՝ Մավղեից զորավարը, տասներեքերորդ՝ [իշխանն Ուտիացոց աշխարհի, տասնչորսերորդ] շահապը Ջարավանի ու Հեր գավառի, սրանք ևս գտնվում էին Կորդիտների մոտ, տասնհինգերորդ՝ Խորխոսունյաց նախարարը, որն իբրև առաջնորդ ունի Մաղխազուխյան իշխանությունը, տասնվեցերորդ՝ Արժունյաց իշխանը: Մնացած նախարարներն էլ հավաքվեցին ըստ իրենց զրաված հերթականության» (հունարեն Վարթ, էջ 98):

Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագիրը կամ նրա հունարեն ու արարերեն թարգմանությունները այստեղ և այլ տեղերում շունեն հիշված Վրաց, Աղվանից և Լազերի (արարերեն Վարթի թարգմանության մեջ՝ Ալանների) թագավորները: Ասպետ Բագրատունիներին հանձնարարված Կովկասյան լեռների ու Ճանիք երկրի պաշտպանությունը, գուցե Սպեր գավառում նրանց տիրություններ ունենալու փաստի արձանագրան է:

էջ 451. Կեսարիա— Կապադովկիայում քրիստոնեությունը շատ վաղ ժամանակներում է տարածվել: Արդեն Գ դարում Կեսարիայի եկեղեցին մեծ հռչակ ունեցր, մանավանդ, երբ նրա եկեղեցական աթոռակալներն էին Աղեքսանդր եպիսկոպոսը և Փիրմիլիանոսը, որոնք Աղեքսանդրիայի եկեղեցու երևելի հայրեր Կղեմեսի ու Որոզինեսի մերձավորներն էին: Փիրմիլիանոսի օրոք Կեսարիան աստվածաբանական ուսման հայտնի կենտրոն էր դարձել: Կեսարիայի աթոռի հետ էր կապված Գրիգոր Նեոկեսարացու գործունեությունը, իսկ Գ դարում Կեսարիան նըշանավոր դարձավ շեռհիվ երեք մեծ մատենագիրների՝ Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նյուստոսի և Գրիգոր Նազիանզացի:

Կեսարիայի աթոռի ազդեցությունը Փոքր Հայքի վրա սկսել էր վաղ ժամանակից, և ահա Փոքր Հայքի ու Կապադովկիայի հայությունը մի կարևոր ուժ դարձավ Հայաստանում քրիստոնեությունը տարածելու համար: Այս միջավայրի ծրնունդն էր հենց Գրիգոր Լուսավորիչը (Saint Basile, Lettres, texte et traduction, 11, Paris, 1961, p. 148. Ս. Ալպոյաճեան, Պատմութիւն հայ Կեսարիոյ, Գահիրէ 1947, Ա, էջ 276—289): Գրիգորի ու ընկերակիցների Կեսարիայում անցկացրած օրերի մասին հունարեն Վարթը ավելի մանրամասն նկարագրություն ունի (Հունարեն Վարթ, էջ 128—147):

էջ 453. ...Սերաստիա— Փոքր Հայքում քրիստոնեությունը վաղ ժամանակներից էր տարածված՝ կենտրոն ունենալով Մելիտինեի քաղաքը: Հետագայում մետրոպոլիտ ունեցավ նաև Սեբաստիան: Մելիտինեի և Սերաստիայի հայ եպիսկոպոսների կախումը Կեսարիայից ձևական չէր, ինչպես Մեծ Հայքի աթոռին:

Ըստ հունարեն Վարթի, երբ Գրիգոր Լուսավորիչը Կեսարիայից եկավ Սեբաստիա, նրան ընդառաջ եկան Պետրոս եպիսկոպոսը և իշխանը: Սերաստիայից դուրս գալով՝ Գրիգորն իր հետ Հայաստան բերեց երեցներն ու մենակյացներին, որպեսզի նրանց հոգևոր պաշտոնների նշանակի: Նրա հետ եկավ նաև Պետրոս եպիսկոպոսը, սակայն թագավորի ու նախարարների կողմից ընդունվելուց հետո վերադարձավ Ապա Գրիգոր Լուսավորիչը ձեռնադրեց և Սերաստիա ուղարկեց Իրինարցոս քահանային: Ինչպես երևում է, Փոքր Հայքի հողերականությունը և բնակչությունը կապված էր Մեծ Հայքի հայրապետական աթոռին:

Գ դարում հայտնի էր Անթուարիայի նվաճողի հայազգի եպիսկոպոսը: Կեսարիայի աթոռի և նրա միջև հակասություններ կային, ուստի վերջինս կարգազուրկ եղավ: (Saint Basile, Lettres, texte et traductions, II, Paris, 1961, p. 148. Ա. Ալպայանեան, Պատմութիւն հայ կեսարիոյ, Ա, էջ 291: Լ. Խաչիկյան, Փոքր Հայքի սոցիալական շարժումների պատմությունից, Երևան, 1951):

Վանեվանյան մեծյան— Ըստ Հ. Գեյցերի, մեկ մեհյան էր՝ Վահագնի, սակայն համարվել է երեք մեհյան, քանզի կառուցվածքը բաժանված է եղել երեք առանձին խորշերի կամ սենյակների, ընդ որում կենտրոնական խորշը Վահագնի բազիլիկն էր, իսկ երկու կողմնակի խորշերը Անահիտ և Աստղիկ զիջահիներին: Աստղիկի խորշը կոչվել է սենյակ Վահագնի (Հ. Գեյզեր, Հնագիտություն, էջ 27—31): Գրաբարում սենյակ նշանակում է նաև հարս (Ռ. Սարգիսեան, Ազգաբնագրուս և իւր բազմադարեան գաղտնիքն, Վենետիկ, 1890, էջ 136—137):

էջ 455. Արանագիբենս— Եղել է Սեբաստիայի եպիսկոպոս: Նրա կենսագրությունը տե՛ս Մ. Ավգրեան, Լիակատար վարք և վկայարանութիւն սրբոց, Վենետիկ, 1813, Գ, էջ 319:

էջ 465. ... այնտեղ մկրտեց— Արածանիի ջրերում Հայոց արքունիքի և բանակի մկրտության տեսարանը հունարեն Վարքը մի քիչ այլ կերպ է նկարագրում: Ի տարբերություն հայերեն Ազգաբնագրուսի, այստեղ հիշվում է, որ Տրդատ թագավորի հետ մկրտվեցին նաև Լաղերի, Վրաց և Աղվանից թագավորները, մեծամեծները, կուսակալները, նախարարներն ու ցեղապետերը, նրանց ամբողջ զորքը, մեծաթիվ սպասավորությունը, կանայք, տղամարդիկ ու երեխաներ (Հունարեն Վարք, էջ 164—168):

էջ 467. Հյուրընկալ Վանատուր— Արամազդի ու Վանատուրի նույնացման մասին առաջին անգամ խոսում է Ղ. Ինճիճյանը, նշելով, որ երկուսն էլ կոչվել են «Հիրընկալ» (Ղ. Ինճիճյան, Հնագիտություն աշխարհագրական Հայաստանից աշխարհի, Վենետիկ, 1835, Գ, էջ 180): Վանատուրը եղել է զուտ հայկական աստվածություն և հայոց զերթույնի աստվածը, սակայն իրանական ազդեցության տակ դուրս է մղվել Արամազդի կողմից, իսկ Վանատուրը մնացել է «Հիրընկալ» աստվածություն (Հ. Գեյզեր, Հնագիտություն, էջ 99—101, Ե. Գուրեան, Հայոց հին կրօնը, Երուսաղեմ, 1933, էջ 32):

Վանատուրի մասին տե՛ս նաև Յ. Գուրեան, Տիեզերական Պատմություն, Վիննա, Ա, էջ 163. Ա. Մ. Գարագաշեան, Քննական պատմություն Հայոց, Տիֆլիս, 1895, մասն Ա, էջ 269. Ա. Կարիբե, Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհնաններն Ազգաբնագրուսի և Մ. Խորենացույ համեմատ, Վիննա, 1899, էջ 42—43:

... ծխի հողաբաժին (հող երդոյ)— Այս արտահայտությունը պատմագիտական գրականության մեջ բացատրվում է որպես որոշ շափի հողաբաժին, որ տրվում էր եկեղեցուն (Մանեղյան, հտ. Բ, էջ 353—354): Փալատուր հիշում է թեև հատ ևս յարբունի Պապ թագաւոր զհող նկեղեցուն, զոր տունալ էր թագաւորին Տրդատայ առ մեծան Գրիգորի քահանայապետի ի սպաս պաշտաման եկեղեցույն ընդ ամենայն երկիրն Հայոց: Զի յեթն հողոյն զհինգն հատանէր յարբունիս, եւ զերկուսն միայն թողոյր երկուս հողս» (Փալատոսի Բազմադարացույ Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1839, Ե, գլ. ԼԱ, էջ 237):

Ազգաբնագրուսի և Փալատոսի տեղեկություններից պարզվում է, որ Տրդատ թագավորը գյուղական հողերակալությունները հատուկ հողեր էր նվիրել՝ նրանց

տնտեսագետ սպահովելու նպատակով: Ավելի պարզ է Ազգաբնագրուսը, ըստ որի, ավաններում յոթ-յոթ հողաբաժին (հող երդոյ) էր հատկացվում, իսկ ազարակներում՝ չորս-չորս:

Այս հողաբաժինները հատկացվում էին գյուղական հողերակալությունները որպես «խոստակ»՝ ժառանգական օգտագործման իրավունքով, սակայն զերթույն սեփականության իրավունքը պատկանել է եկեղեցուն (Հ. Մանեղյան, Տեոգիկոյ-մը հին Հայաստանում, Երևան, 1934, էջ 104—109): Հողատիրության այս ձևը պայմանական էր, ուստի, եթե եկեղեցու զերթույն իշխանությունը որևէ ժամանակ մանր հողերակալին մեղավոր էր համարում, իրավունք ուներ հողաբաժինը հտ վերցնելու և ուրիշներին հանձնելու:

Սույն հողաբաժինների վրա հողերակալները հաճախ ժառանգարք էին իշխում, մի երևույթ, որ շատ բնորոշ էր նախարարական կարգերին: Պատմիչները հաճախ շեշտում են, որ Տրդատ թագավորը Հայոց եկեղեցին դասել էր բազմաթիվ տոհմի կարգը, որի հիմքում ընկած էին ոչ միայն նրանց հողատիրական իրավունքները, այլև այն, որ ազատ էին շինականների վճարած հարկերից:

էջ 469. Վաղարշապատ— Ռոտաստակ բառն ունի նաև Կորյունը, և ընդհանրապես սույն հատվածը Կորյունից է բաղված: Կորյունի մոտ կա բառ ոտս տանն ձևը, իսկ բանասերներից ոմանք կամեցել են կարգալ բառ ոտս տանն (Կորիւն, Վարք Մաշթոցի, ուղղեալ և լուսաբանեալ ի Գ. Ֆետիկեանէ, Երուսաղեմ, 1930, ներածութիւն, էջ ԺԳ): Հետաքրքիր է Ղ. Ալիշանի առաջարկած ստուգաբանությունը, թեև ռոտաստակը պարսկերեն ռուստակ բառից է ծագում, որն արքայ մատենագիրների մոտ առատորեն օգտագործված է (Ցահուտ և ուրիշներ (Այրարատ, էջ 204ա): Մ. Արեղյանը համեմատելով հայերեն Քաղաք ու Գաշտ (Ստեփանոսի Տարտեցույ Պատմութիւն տիեզերական, Պետերբուրգ, 1885, էջ 77, 282) արտահայտության հետ, որով կոչվել է Վաղարշապատ քաղաքը, հավանական է գտնում ռուստակ ստուգաբանությունը: Ըստ Հր. Անտոյանի՝ ռոտաստակ նշանակում է զըլխավոր բաղաբ, գավառի կամ նահանգի մայրաքաղաք (Հայերեն արմատական բառարան, Ե, էջ 1282—1283):

Սատաղ— Քաղաք, որը գտնվում էր Փոքր Հայքում, Մեծ Հայքի սահմանի մոտ:

Աղաբլ— Գուգարաց բղջխության գավառներից էր: Հայաստանի հյուսիսային գավառներից էր և Տալիսի սահմանակից:

Մասխութեք (մագխութեք)— Պատկանում էին իրանական ցեղերին: Մասքը-թաց Արշակունիների թագավորությունը գտնվում էր Կասպից ծովի ափին և ընդգրկում էր Չորա, Չողա (Ճորա) երկիրը:

Ամիղ— Քաղաք է Աղձնիք նահանգի հարավ-արևմտյան կողմում, Տիգրիսի ափին: Այժմ կոչվում է Գիարբեքիր:

Նոր Երևալան երկիր— Մոտավորապես Պարսկահայք նահանգն է հին Հայաստանում (Ս. Երեմյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի», Երևան, 1963, էջ 77):

Մահեր Տուն (Մանկերտ-տուն)— Պատմական Հայաստանի ամենահարավային ծայրամասն էր, որը Արշակունյաց ժամանակաշրջանում մտնում էր Նոր Երևական բղջխության մեջ:

... տարածում էր իր ալիքաբանական բարոյը— Այստեղ ցույց են տրված Հայոց եկեղեցուն ենթակա երկրների սահմանները, որոնց մեջ մտնում էին ոչ

միայն Մեծ Հայքի թագավորության տասնհինգ նահանգները, այլև Վրաստանն ու Աղվանքը Վաղարշապատում (այսպիսով) նստող Հայոց կաթողիկոսի ազդեցությունն ու հեղինակությունն այնքան ուժեղ էր Վրաց ու Աղվանից եկեղեցիների վրա, որ 2 դարի ասորի պատմիչ Զաքարիա Հոնտորը այս ամբողջը մեկ եկեղեցի համարելով՝ նրա գլուխն է նկատում Գլխնում նստող Հայոց կաթողիկոսին: Այս ամբողջում է՝ նրանց առաջին կաթողիկոսի անունը Գրիգոր էր, արդար և հայտնի մի մարդ (Ասորական աղբյուրներ, Թարգմ. Հ. Մեղրոնյանի, Երևան, 1976, էջ 313):

էջ 471. ... տասներկուհորդիներ՝ կիսակուս — Ն. Աղոնցը նշում է, որ այս ցուցակը անաղարտ չի հասել և մինչև 2 դարի վերջը կատարված բնագրային փոփոխություններից տուժել է:

Հիշյալ տասներկու եպիսկոպոսների իշխանության տակ եղած գավառների կամ նահանգների անունները (բացի առաջին երկուսից) չեն հիշված Ազատագրողների հայերեն մատյանում, սակայն Վարբի հունարենն ու արաբերենն թարգմանություններն ունեն համապատասխան ամլայնեք և, ի դեպ, բոլոր եպիսկոպոսություններն էլ արևմտյան նահանգներում են: Մրանից Ն. Աղոնցը եզրակացնում է, որ այստեղ արտահայտված է 2 դարի երկրորդ կեսի իրադրությունը, երբ Հայաստանի արևմտյան նահանգները կայսրությանն էին միացված: Ն. Աղոնցը իր ձեռքի տակ ունեն միայն արաբերեն Վարբը, իսկ հունարենը, որ երկրորդ աշխարհամատրից հետո հայտնի դարձավ, բնականաբար ավելի մոտ է այս բնագրի նախնական ձևին:

էջ 473. ... սահմանված տանին — Բաղարշակերաց տունն է՝ հրեաների գատիկը (պատեք), որը կատարում էին ի հիշատակ հրեաների Օգիստոսից զուրս գալու: Այդ տոնին բաղարշ էին ուտում:

էջ 477. ... հայերենախոս դարձավ — Սա կորյունից քաղված հատված է, սակայն կորյունի մատյանում հստակ է արտահայտված. «Այն ժամանակ անպայման սքանչելի դարձավ մեր երանելի ու ցանկալի Հայաստան աշխարհը, ուր երկու հավասարակիցների ձեռքով հանկարծ միանգամից եկան հասան, հայաբարբառ հայերենախոս դարձան օրենսուսույց Մովսեսը՝ մարգարեական դասի հետ և առաջագն՝ Պողոսը՝ բոլոր առաքելական զնդով, Քրիստոսի աշխարհակեցույց Ավետարանի հետ միասին» (Վորին, էջ 57): կորյունի խոսքը Մովսեսի ու Պողոսի, այսպիսով՝ Հին ու Նոր կտակարանների հայերեն թարգմանվելու մասին է, իսկ Ազատագրողը Գրիգոր Լուսավորչին է վերագրում Մովսեսին ու Պողոսին հայերենախոս դարձնելը, որն անիմաստ է:

էջ 479. Արիստակես — Գրիգոր Լուսավորչի որդիներ Արիստակեսի ու Վրթանեսի իրենց հորը հաջորդելը արդեն հաստատումն էր նրանց տոհմի ժառանգական իրավունքների: Լուսավորչի տունը մեկ ու կես դար իր ձեռքում պահեց Վաղարշապատի կաթողիկոսական աթոռը, տալով վեց գահականներ՝ Գրիգոր, Արիստակես, Վրթանես, Հուսիկ, Ներսես և Սահակ: Սահակ Պարթևը դարձավ վերջին ներկայացուցիչը, թանի որ ունեիր մեկ զուտոր՝ Սահականույշ, որին կնուխյան տղվեց Համազասպ Մամիկոնյանին:

Քրիստոնեությունը ընդունման ժամանակ քրմական բոլոր հողերը, ինչպես նաև մեհյանների հարստությունը և նույնիսկ ստրուկները եկեղեցուն տրվեցին: Այսպես, որտեղ և որտեղ արդար շրջակա դաստակերտներով, Գարանաղյաց գավառում Քորդանը իր դաստակերտներով, Անի ամրոցը, Եկեղյաց գավառում Երեզ ու Քիլ ա-

վանները և Դերջան գավառում Բաղալառին գյուղը դարձան եկեղեցական կալվածներ: Այս բոլորից բացի Աշտիշատը ամբողջ շրջակայքով (Տարունի մի մասը) խլովեց Վահուհի քրմական տոհմից ու տրվեց Լուսավորչի տանը: Ըստ Փավստոսի, վերջինիս էր տրված նաև Ամոք շենը (դպր. 2, գլ. 2), իսկ Հովհաննես Գրասխանակերացու վկայությամբ Կոտայքի Արամոնք շենը Տրդատ թագավորը հատուկ կալվածագրով (չետկար) տվել էր Գրիգոր Լուսավորչին (Պատմություն, Երուսաղեմ, 1867, գլ. ԻԳ): Բագրևանդ գավառում Բաղավանն իր շրջակայքով նույնպես Լուսավորչի տան տիրույթներից էր (Адонц, 308):

Լուսավորչի տունը մեծ հեղինակություն ուներ Հայոց թագավորության մեջ, իսկ եկեղեցական հարցերում անվիճելի էր նրա առաջնությունը: Արիստակեսը մասնակցեց Նիկիայի տիեզերական ժողովին (325), որի արձանագրության մեջ հիշվում է որպես Մեծ Հայքի եպիսկոպոս (Տաշյան, էջ 149): Հոր մահվանից հետո դարձավ կաթողիկոս, խստությամբ հանդիմանում էր հեթանոսաբարո նախարարներին, մինչև որ Մոսկոսի Արքեպիսկոպոս իշխանը նրան սպանեց: Արիստակեսին հաջորդեց եղբայրը՝ Վրթանեսը (333—341), որը հուսովով Կոստակ թագավորի մահվանից հետո զգնեց գահաժառանգ Տիրանին դառնալ թագավոր: Վրթանեսի որդի Հուսիկ կաթողիկոսը (341—347), նախատեղով Տիրան արքային անկարգ վարքի համար, բրտածե սպանվեց: Հուսիկի որդիները՝ Աթանազիոսն ու Պապը չկամեցան իրենց հոր բարձր պաշտոնն ստանձնել, զերադասելով մնալ զինվորական ծառայության մեջ: Զինվորական էր նաև Աթանազիոսի որդի Ներսեսը, որին սակայն Արշակ արքան ստիպեց օժվել կաթողիկոս (353—373): Պապ թագավորի օրոք նորեն սրվեցին հակասությունները արքունիքի ու կաթողիկոսի միջև: Ներսես Ա-ից հետո կաթողիկոսական գահը տրվեց Աղբրանոսի տան անդամներին, որոնք ենթարկվում էին արքունիքին:

Լուսավորչի տան վերջին ներկայացուցիչ Սահակ կաթողիկոսը (387—439) անմահացավ նրանով, որ Մեսրոպ Մաշտոցի հետ ստեղծեց հայ գիրն ու գրականությունը: Նրա մահվանը Լուսավորչի տոհմը պատմության ասպարեզից զուրս եկավ: Ղազար Փարպեցու վկայությամբ համաձայն, լուսնախոս որդի, Սահակն իր զստեր որդիներին՝ Վարդանին ու եղբայրներին, որպես ժառանգություն, թողեց իր գյուղերն ու ագարակները (Ղազարայ Փարպեցու Պատմություն Հայոց, Տիգրիս, 1904, էջ 37):

Աշոցք — Այրարատ նահանգի գավառներից էր և գտնվում էր Տյուրխում. համապատասխանում է արդի Հայաստանի Ղուկասյանի և Ամասիայի շրջաններին: Աշոցքն ուներ իր տեղական նախարարական տոհմը:

էջ 481. մեծ արժեպիսկոպոս — Ազատագրողի բնական հրատարակության մեջ այս տեղում գրված է «մեծ Գրիգորիոս», սակայն Երևանի Մատենադարանի 1569 թվահամարը կրող ձեռագրի ժ դարի պահպանակում գտնում ենք «մեծ արքեպիսկոպոսն» այսինքն՝ պետք է լինեն «մեծ արքեպիսկոպոս Գրիգորիոս» (Պ. Մուրադյան, Ազատագրողի հին վրացերեն խմբագրությունները, Երևան, 1982, էջ 258):

Այս առթիվ արժի հիշել որ Գրիգոր Լուսավորչի Ազատագրողի բնագրում կոչվում է՝ քահանայապետ (պարբ. 793, 794, 796, 826), մեծ արքեպիսկոպոս (պարբ. 866, 873 և ըստ հիշյալ պահպանակի 862) և կաթողիկոս (պարբ. 884, 885), իսկ եկեղեցին՝ «աթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծաց» (պարբ. 862), ուստի նա պետք է կոչվեր «Կաթողիկոս Հայոց Մեծաց»: Նույն քահանայապետ

(պարբ. 804), արքեպիսկոպոս (պարբ. 800) կամ արքեպիսկոպոս մետրոպոլիտ (պարբ. 820) և կաթողիկոս (պարբ. 804) տիտղոսները տրված են նաև Կեսարիայի Ղևոնդ հայրապետին:

էջ 485. ... այն նաեւ պարհեների մասին— Տրդատի ու Գրիգորի Հոռոմ ճանապարհորդութիւնը տարբեր ձևով է նկարագրում հունարեն Վարքը, ըստ որի, կայսրն ինքն նամակ է գրում Հայոց արքային՝ հրավիրելով նրան ու Գրիգոր լուսավորիչին. «Մեծ Հոռոմում Կոստանդին կայսրը լսելով Տրդատ թագավորի հետ կատարվածի, վկա Գրիգորի դործած հրաշքների մասին, փութաց դեսպաններ ուղարկել նրկու բան ձեռք բերելու նկատառումով, այն է՝ իր մոտ ընգունելու վկային ու քահանայապետին, ապա Հայոց թագավորին դրդելու դաշինք կնքել և բարեկամութիւն հաստատել» (հունարեն Վարք, էջ 174):

Ըստ Քարշունի Վարքի, Տրդատն ու Գրիգորը գնացին ոչ թե Հոռոմ, այլ Կոստանդնուպոլիս, ուր նրանց ընդունեց Կոստանդիանոս կայսրը:

M. van Esbroeck, Un nouveau témoin fu livre d'Aagbange. REA. VIII. Paris, 1971, p. 88—89.

Աղբիւնք— Հեթանոս քրմի որդի էր, որին Գրիգոր լուսավորիչը եպիսկոպոս ձեռնարկեց Արածանիի կողմերում: Հայոց առաջին կաթողիկոսը նրան արքունական դոան վերակացու (եպիսկոպոս) էր կարգել: Ըստ Փափստոսի (ղպր. Գ, զւ. Գ), Մանավազյան նախարարների կոտորվելուց հետո Հայոց խոսքով արքան նրան շնորհեց Մանավազակերտը (Մանազկերտ) ամենայն սահմանօրն և գահառական հանդերձ, որ շուրջ ղնօրօք էր, որ կայ ի կողման գետոյն Ծփրատայք որպէս ժառանգական տիրույթ: Աղբիւնոսի տունը նախքան Մանազկերտէ ստանալը, որոշ տիրույթներ ուներ Տարոնի կողմերում (b. Տեր-Մինասեանց, Հայոց եկեղեցւոյ յարաբերութիւնները Ասորոց եկեղեցիների հետ, էջմիածին (Վաղարշապատ), 1908, էջ 37—39):

էջ 487. Արուստան — Հունարեն կոչվել է Միզդոնիա, կենտրոնն էր Մծրին քաղաքը: Որոշ ժամանակ Մեծ Հայքի թագավորութիւն կազմում է եղել:

Դաղմատիա (Դալմատիա)— Նահանգ Հռոմեական կայսրութիւն մեջ, որն ընդգրկում էր Բալկանների արևմտյան (ծովափնյա) մասերը: Զարմանալի է Դալմատիայի հիշատակումը Իտալիայից հետո:

էջ 495. ... ինքեւս ակնատես — Վերջաբանում հեղինակն իրեն համարում է բոլոր դեպքերի ակնատեսն վկա: Հունարեն Վարքի մեջ նույնպէս հեղինակն իրեն ակնատես է համարում, սակայն ավելացնում, թե մի մասը ուրիշներից է լսել. «Իմ այս ամբողջ շարագրանքը ճշմարիտ է, քանզի ես դեպքերի մի մասի մասնակիցն եմ և ակնատեսը: Մյուսների մասին լսել եմ վստահելի մարդկանցից: [Շարագրեցի] որպէսզի մեզանից հետո եկողները տեղի ունեցած բարի և առաքինի գործերով սովորեն բարեպաշտութիւնը, որ մենք կենդանի Աստծուն հաճելի լինենք: Քանզի նրան է փառքն ու իշխանութիւնը հավիտյան հավիտեանից ամեն» (հունարեն Վարք, էջ 199):

Սակայն Աղաթանգեղոսի Վերջաբանը Կորյունից է քաղված. «Այդ ոչ թե հին դրույցներից տեղեկանալով և մատենագրելով կարգեցինք, այլ մենք հենց ակնատեսն եղանք նրանց կերպարանքներին և ընթերակա՝ [նրանց] հոգևոր գործերին և լսող՝ նրանց շնորհապատում ուսման, և նրանց արբանյակն՝ ըստ ավետարանական հրամանների: Ոչ թե սուտապատում ճարտարախոս լինելով ... (Կարին, էջ 199):

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Արրահամ 40, 41, 90, 91, 100, 101, 140, 141, 168—171, 178—185, 222, 223, 228, 229, 238, 239, 244—249, 256, 257, 298—301, 364, 365	Ափրողիսես 452, 453
Ագաթանգեղոս 6, 7, 16, 17, 24, 25	Բաղդասար 278, 279
Աղապէս 470, 471	Բանարատ 384, 385
Աղամ 14, 15, 154—169, 178, 179, 192—195, 326, 327, 330—333	Բաստս 470, 471
Աթանագիսես 454, 455, 466, 467	Բարթողոմեոս 384, 385
Աճարոն (Ա՛ւարովն) 236—239, 390, 391	Բարսաբա 384, 385
Աղբիւնոս 470, 471, 484, 485	Գարրիել 230, 231, 240, 241
Ամովս 184, 185, 260, 261, 274, 275	Գասնն 84—87, 90, 91, 98, 99, 102, 103, 106—111, 116—121, 416, 417, 426, 427, 430—433
Անակ 28, 29, 76, 77	Գեղեոն 180, 181
Անահիտ 38—43, 46, 47, 80, 81, 436, 437, 442, 443, 478, 479	Գրիգոր (Գրիգորիոս) 19, 21, 24, 25, 34, 35, 38—41, 44, 45, 48, 49, 70—79, 82—85, 122—127, 134, 135, 144, 145, 404, 405, 408—415, 430—439, 442—457, 460, 461, 464—469, 476—491
Անդրեաս 246, 247, 382, 383	
Անտիոքոս 470, 471	
Աշխեն 430, 431, 444, 445, 448, 449, 456—459, 464, 465	Դանիել 104, 105, 178—181, 220, 221, 262, 263, 278, 279
Աստղիկ 452, 453	Դավիթ 6, 7, 110, 111, 178—181, 208, 209, 216—223, 248, 249, 282, 283, 370, 371, 492, 493
Արամազդ 40, 41, 46, 47, 80, 81, 440—445	Դաս 478, 479
Արիստակես 478—485, 490, 491	Դերովոս 106, 107
Արշակունի 16, 17, 26, 27, 82, 83, 440, 441, 484, 485	Դիօկղետիանոս 84, 85, 92, 93, 482, 483
Արսուկես 470, 471	
Արտաշիր 24—27	
Արտավազդ 24—27, 76, 77	Եղեկիել 186, 187, 278, 279, 306, 307, 310, 311
Արտավան 24—27, 76, 77	
Արաիթես 470, 471	Եղիա 256, 257, 472, 473

Ենովս 164, 165
Ենովք 50—53, 166, 167
Եսայի 218, 219, 246, 247, 264, 265, 268, 269, 274, 275, 278, 279, 342, 363, 366, 367
Եվս 52—55
Եվանգելիոս արքեպիսկոպոս 486, 487
Եվանգելիոս Լալիսկոպոս 470, 471
Եվտաղիոս 470, 471
Երեմիա (Երեմիաս) 280, 281, 366, 367
Երեմիկա 100

Զարարիա (Զարարիաս), ճարգարե 180, 181, 262, 263
Զարարիա քահանայապետ 228, 229, 236, 237
Ձևս 440, 441

Էմմանուել 208, 209

Թաղիոս 384, 385
Թեոփիլոս (Թեոփիլե) 274, 275
Թովմաս 384, 385
Թորգոմ 20, 21, 436, 437, 446, 447

Իսահակ 100, 101, 170, 171

Լիկիանես 32—37
Լիկիանոս 482, 483

Խոսրով 16, 17, 24—27, 30—33, 76, 77
Խոսրովիդուխա 122, 123, 430, 431, 444, 445, 448, 449, 456—459, 464, 465

Կահել (Կայեն) 54, 55, 164—167
Կայնան 166, 167
Կիրակոս (Կիրակոս) 470, 471
Կղեսոպ 272, 273
Կոստանդիանոս, կայսր 482—491
Կոստանդիանոս, հունաց թագավոր 18, 19

Կոստանդին 482, 483
Կուռնելիոս 280, 281

Հարել 164, 165
Հակոբ (Հակոպք) 170, 171, 180, 181, 208, 209, 220, 221, 228, 229, 238, 239, 248, 249
Հակոպոս 246, 247, 382—385
Հայել 106, 107
Հարեգ 166, 167
Հեղով (Հեսու) 176, 177
Հեսսե 178, 179, 218, 219
Հեսու 180, 181
Հիսուս 54, 55, 214, 215, 222, 223, 232, 253, 262, 263, 272—275, 324, 325, 438, 439, 468, 469, 472—475, Հիսուս Քրիստոս 56—61, 64, 65, 76, 77, 88, 89, 104, 105, 112, 113, 238, 239, 266, 267, 272, 273, 320, 321, 330, 331, 358, 359, 392, 393, 396, 397, 399—401, 452, 453, 490, 461, տե՛ս նաև Քրիստոս
Հոր (Հոբք) 184, 185, 260, 261, 384, 385
Հովել 372, 373
Հովհաննես Ավետարանիչ 210, 211, 234, 235, 242—247, 382, 383, 396, 397, 400, 401
Հովհաննես եպիսկոպոս 470, 471
Հովհաննես Սկրտիչ 208, 209, 226, 227, 230—233, 236—241, 256, 257, 330, 331, 364—367, 398, 399, 454, 455, 470—473
Հովնան 104, 105, 256, 257, 264, 265
Հովսեփ 276, 279
Հոփսիսիմե 84—87, 90, 91, 96—99, 102—111, 114—121, 128—131, 416, 417, 426, 427, 430—433
Հուդա 208, 209, 216, 217, 220, 221, 236, 237, 248, 249, 352, 353, 370, 371, Հուդա Սկարիովտացի 298, 299

Ղովա 180, 181, 196, 197, 258, 259, 298—301
Ղուկաս 258, 259, 274, 275, 384, 385, 398—401
Ղևի 236, 237
Ղևոնդես, Ղևոնդիոս 448—451, 458, 459

Մաթուսաղա 166, 167
Մաղաղիել 166, 167
Մամբրե 170, 171
Մատթիաս 384, 385
Մատթեոս 384, 385
Մարիամ, կույս 214, 215, 238, 239, 438, 439
Մարիամ, Մովսեսի քույր 302, 303
Մարկիանոս 482, 483
Մարկոս 384, 385
Մարտիրոս 482, 483
Մարտիրիանոս 482, 483
Միհր 444, 445
Միքիա (Միքիե) 214, 215, 278, 279
Մովսես ճարգարե 172—177, 142, 143, 182—187, 192, 193, 210, 211, 220, 221, 226, 227, 236—239, 248—251, 268, 269, 272, 273, 278, 279, 302, 303, 306, 307, 316—319, 394, 395, 476, 477, 492, 493
Մովսես եպիսկոպոս 470, 471

Նարուզդոնոսր 122, 123
Նանե 442, 443
Նեո 258, 259
Նոյ 100, 101, 168, 169, 258, 259, 308, 309

Շավուղ (Սավուղ) 282, 283
Շմավոն 281, 282
Շուշան 106, 107

Ոսկեմայր (Ոսկեհատ, Ոսկեծին) 452, 453
Որմիզդ 437, 438

Պարթև 28—33, 76, 77
Պետրոս 222, 223, 246, 247, 256, 257, 382, 383, 388—390, 393—395, 398, 399
Պիղատոս 260, 261
Պողոս 128, 129, 242, 243, 254, 255, 258—265, 268—273, 300, 301, 318, 319, 338, 339, 370, 371, 379, 380, 384, 385, 388—393, 398—403, 436, 437, 474—477

Ռերեկա (Երեմիկա) 101

Սարավովք 184, 185
Սահակ 228, 229
Սառա 100, 101
Սասան 24, 25
Սափիրա 280, 281
Սեթ 164, 165
Սերովքե 212, 213
Սիմովն 384, 385
Սոզոմոն 202, 203, 368, 369
Ստեփաննոս 184, 185, 300, 301

Վահագն 80, 81, 452, 453
Վաղարշ 24, 25
Վանատուր 466, 467
Վրթանես 478, 479

Տարիթա 280, 281
Տաճատ 76, 77, 478, 479
Տիր 436, 437
Տիրիկես 470, 471
Տրդատ (Տրդատես, Տրդատիոս) 16—19, 22, 23, 32—39, 68, 69, 76—79, 82, 83, 92, 93, 96, 97, 102, 103, 106, 107, 116, 117, 428—431, 440, 441, 444—449, 456—459, 462, 463, 466, 467, 476—481, 484—493

Փիլիպպոս 384, 385

Քերովրե 212, 213
Քրիստոս 14, 15, 18—21, 32—35,

40—45, 98, 99, 102, 103, 106—
111, 128—131, 136—139, 142,
143, 192—197, 206, 207, 214, 215,
220—223, 238, 239, 240—243,
248, 249, 254—259, 264—279,
302, 303, 312, 313, 322—327,
336—339, 350, 351, 374—383,

386—391, 394, 395, 402, 403,
408, 409, 412, 413, 418—421,
424, 425, 430—437, 440—443,
446—477, 480, 481, 484—489,
492—495, 498, 499. տե՛ս նաև
Հիսուս և Հիսուս Քրիստոս:

Օտա 122—125

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Ազովտա կողմ 386, 387
Ալանաց ղուռ 24, 25, 468, 469
Ամիդ, քաղաք, 468, 469
Այրարատ 26, 27, 30, 31, 76—79
90, 91, 444, 445, 486, 487
Անգնդ տուն, գավառ, 446, 447, 486,
487
Անի, րնակավայր, 441
Անտիոք 260, 261
Աշոցք, գավառ, 478, 479
Աշտիշատ 452, 453
Ասիա 386, 387
Ասորեստան 24, 25, 28, 29, 78, 79,
117, 118, 190, 191, 322, 323,
484, 485
Ասորիք 468, 469
Ատրպատական 118, 119, 468, 469
Արարների երկիր 118, 119
Արարատյան գավառ 436, 437, 450,
451, 456, 457, 468, 469, 483,
489
Արշակունյաց թագավորություն 484,
485

Արշակունյաց տուն 82, 83
Արտաշատ 18, 19, 30—33, 76, 77,
122—125, 436, 437, 468, 469
Արուստան (Միզդոնիա) 484, 485
Բարելուն, երկիր, 190, 191
Բագայաթիճ, գյուղ, 444, 445
Բագավան 456, 457
Բասեն, գավառ, 470, 471
Բեթղհեհեմ, գյուղ, 216—219, 222, 223
Բիթանիա 386, 387

Գաղիա, երկիր, 482, 483
Գամրաց կողմեր, 386, 387
Գալլ գետ, նվիրատի վտակ, 38, 39,
442, 443
Գուգարաց երկիր 446, 447

Գաղմատացոց կողմ 386, 387
Գաղմատիա, նահանգ, 486, 487
Դավթի տուն 370, 371
Դարանաղյաց գավառ 440, 441
Դերբան, գավառ, 442, 443
Դիցավան, տե՛ս Բագավան

Եգիպտոս 172, 173, 188, 189, 222—
225, 234, 235, 302, 303, 310,
311, 386, 387

Եկեղյաց գավառ 38, 39, 442, 443
Եմժատու, գյուղ, 272, 273
Երազամույն, վայր, 436, 437
Երասխ, գետ, 30, 31,
Երեզ, տե՛ս Երիզա
Երիզա 38, 39, 442, 443
Երուսաղեմ 114, 115, 224, 225, 236,
237, 254, 255, 258, 259, 262,
263, 274, 275, 370—373, 388,
389
Եփրատ, գետ, 116, 117, 452—455,
458, 459, 464, 465, 470—473

Ջարավանդ, գավառ, 446, 447

Քարորական լեռ 472, 473
Քիլ, ավան, 442, 443
Քորզոմի (Քորզոմյան) տուն 436,
437, 446, 447
Քորդան, գյուղ, 440, 441
Քրակիա 386, 387

Իսրայել 88, 89, 220, 221, 236, 237,
276, 277, 302, 303, 320, 321,
326, 327

Իսրայելի տուն, տե՛ս Իսրայել
Իտալիա 486, 487

Լակոնիա 386, 387
Լիբանան 358, 359
Լիրեացոց կողմ 386, 387
Լիրիկիա (Իլիրիա), երկրամաս, 388,
389

Խաղխաղ, քաղաք, 30, 31
Խաղտյաց երկիր 468, 469
Խաղտյաց կողմեր (Խաղտիք) 440, 441
Խոր վիրապ 78, 79, 84, 85, 122, 123,
132, 133, 136, 137
Խուժաստան, երկրամաս, 386, 387

Սավդեից երկիր 446, 447
Սոփաց երկիր 446, 447

Կապուտկացիների երկիր (Կապադով-
կիա) 32, 33, 386, 387, 478, 479
Կապուտկացոց կողմեր 446, 447
Կասպից սահմաններ 468, 469
Կարմիր ծով 104, 105
Կեսարիա (Կապադովկիա), քաղաք,
32, 33, 446, 447, 450, 451, 456,
457, 460, 461, 478, 479
Կիրենացոց կողմ 386, 387
Կղարքք, գավառ, 468, 469
Կովկաս լեռ 438, 439
Կորդուք (Կորդվաց), գավառ, 446,
447, 468, 469

Հայաստան 16, 17, 20, 21, 30—33,
36—39, 46, 47, 64, 65, 76—83,
90, 91, 94—97, 120, 121, 136,
137, 406, 407, 436—439, 446,
447, 452, 453, 456, 457, 466—
469, 476—481, 488—491

Հայոց երկիր, աշխարհ, տե՛ս Հայաս-
տան
Հայոց թագավորություն 30, 31, 468,
469

Հայոց կողմեր 26, 27, 38, 39
Հեր, գավառ, 446, 447
Հնդկաց աշխարհ 12, 13, 386, 387
Հորդանան, գետ, 498, 499
Հոռմ 16, 17, 84, 85, 486, 487
Հոռմայեցոց երկիր (Հոռմոց) 15,
19, 116, 117, 120, 121

Հունաց աշխարհ 18, 19, 92—95, 196,
107

Հունաց կողմեր 32, 33, 38, 39
Հունաց սահմաններ 450, 451, 486,
487

Չիթենյաց (Չիթաստանյաց) լեռ 254,
255, 258, 259, 274, 275, 472,
473

Մաժաբ (Կեսարիա) 446, 447
 Մահբը-Տուն, գավառ, 468, 469
 Մաղխազուսթյան տուն 486, 487
 Մանյա Այրբ 480, 481
 Մասիս, լեռ, 430, 431
 Մասքուսթների կողմ 486, 487
 Մասքուսթների սահմաններ 468, 469, 486, 487
 Մարաստան (Մարաց) երկիր, 386, 387, 468, 469
 Մելիտոս, քաղաք, 392, 393
 Մեծ Հայք 22, 23, 33, 39, 78, 79, 82, 83, 92, 93, 96, 97, 448, 449, 452, 453, 458, 459, 478—481, 484, 485
 Մեծամոր 32, 33, 118, 119
 Միշագեհար 386, 387
 Մծբին, քաղաք, 468, 469
 Մոկաց երկիր 446, 447
 Նազարեթ, գյուղ, 224, 225
 Նիկիա, քաղաք, 490, 491
 Նոր Շիրական, երկիր, 468, 469, 484, 485
 Նորաքաղաք 90, 91, տե՛ս նաև Վաղարշապատ
 Նպատ լեռ 458, 459
 Շահապիվան, քաղաք, 486, 487
 Որմզդի գրչի Դիվան (գպրոց) 436, 437
 Պահլավ, աշխարհ, 30, 31
 Պանփիլիա (Պանփիլիա) 386, 387
 Պարթևաստան 386, 387
 Պարթևաց տերութուն 24, 25, 28, 29
 Պարսից երկիր 24, 25, 82, 83
 Պարսից կողմեր 24, 25, 28—33, 23, 39, 78, 79
 Պիսիդացվոց կողմ 260, 261

Ռշտունյաց երկիր 446, 447
 Ռոտաստակ, քաղաք, 468, 469, տե՛ս նաև Վաղարշապատ
 Սատաղ (Սատաղցվոց), քաղաք, 468, 469
 Սերաստիա, քաղաք, 452, 453
 Սինա (Սինեական, Սինեայի), լեռ, 172, 173, 236, 237, 306, 307
 Սինեար, դաշտ, 322, 323
 Սիոն, լեռ, 234—237
 Սյունյաց երկիր 446, 447
 Սպանիա 386, 387, 482, 483
 Ստահր, գավառ, 24, 25
 Սուլզն, վայր, 32, 33
 Վահեվանյան մեհյան 452, 453
 Վաղարշապատ, քաղաք, 26, 27, 30—33, 78, 79, 90—95, 124, 125, 436, 437, 444, 445, 450, 451, 456, 457, 486—489
 Տավրոս, լեռ, 452, 453
 Տարոն 452, 453
 Տափերական կամուրջ 32, 33
 Տիրերական ծով 272, 273, 472, 473
 Տիգրոն (Տիսրոն) 24, 25
 Ուտիք (Ուտիացոց), երկիր, 30, 31, 446, 447
 Փայտակարան 468, 469
 Փառական Ենմակաց, որսի փաշտ, 120, 121
 Փոսից գրունք, լեռնանցք, 32, 33
 Փոխգիա (Փոյուգա) 386, 387
 Քարբն լեռ 452, 453
 Քորեբ, լեռ, 172, 173
 Քուշանների (Քուշանաց) երկիր 26, 27

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ

Նմանութիւն ծովու և վաճառականի 6

1. Իղձը նաւելոց. ընդոստոցեալ ալիք, մրրկածին օդը, կապույտ դաշտ, անբայ դեացք, անընթացք ոտք. շահ՝ օգտութեան, մահ՝ մրցանաց, ափեածիր աւազադիր սահմանք: 2. Խորք անդնդոց, ահագին ծով. ընտանիք և դրացիք, բոնութիւն իշխանաց, լուծ ծառայութեան թագաւորաց: 3. Զրեղէն լերինք, ծովային ձորք, ուռուցիկ փոթորիկք, անբայթ նաւահանգիստ, յետին տնանկութիւն, գլխոց փրկանք, պարտառուք և օգուտ շահի: 4. Վաճառականութեան արուեստ, ծանրագիտակարութեան: 5. Երթնեկ վաճառք, շահատակումն ընդ ալիս, մահ՝ կամ կեանք:

6. Սոյն օրինակ հարկ վտանգի ստիպէ նաեւ ի վերայ իմաստութեան ծովուն. ոչ յանդգնութեամբ, այլ ի բոնութենէ իշխանաց: Մատենայած ծով պատմութեան: 7. Աղքատիմաց խանութ, հրաման թագաւորաց. անցեալ իրք, յայտնական պատմութիւնք որ առ մեօք գործեցան. կարգ զրուցաց, դարգը դարգը պատմութեան:

8. Հոգևորացն առաքինութիւն իբրև զմարգարիտն բոլորասեր. Հնդկային աշխարհ, մեծագնաց թանգարք, երկարողի ճանապարհք, արտախոյր պսակի ի վերջաւորն փողփողեալ: 9—10. Գործք հոգևորացն, որ նաւեալք մէջ մրրկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան և պսակ մատուցին լուսաւոր թագաւորին: 11. Գինք այսպիսի վաճառաց. ականջք՝ աման պատգամաց, գինդ կայնալ, կոշտնք արքայական, անուշութիւն խորտկաց, անթառամ զգեստ, շուշան ծաղիկ:

12—14. Ագաթանգեղոս ոմն ի մեծն Հոռովմայ, Հոռմայերէն և Յունարէն աստուծոց պարտութիւն, տեղեակ ձեռնարկութեան նշանագրաց. դուռն Արշակունի, ուժեղ Տրոգատ, ըմպշամարտ սկայազօր. հրաման նորա վիպասանել զմարտամբոխ պատերազմաց. բովանդակութիւն վիպասանութեանս. Խորով քաջ, մահ՝ նորա, հօրամոյն քաջութիւն Տրոգատայ. սիրելի վկայքն Աստուծոյ (= Հոռիփսիմեանք), քրանչելիք ցուցեալք յաշխարհիւ Հայոց ի ձեռն առն միոջ (= Գրիգոր). (եկամուտ բանք Կորեան). լուսաւոր վարդապետութիւն նորա, ամենեքեան հնազանդեալ աստուածակարգ լծոյն. կործանումն մեծենից, կանգնումն եկեղեցեաց. նոյն ինքն (= Գրիգոր) հովի կացուցեալ. երթն Տրոգատայ յաշխարհն Յունաց յամս Կոստանդեայ, ուխտ եղեալ, դարձ նորա ի Հայս պարգեօք. տեղիք նուիրեալք Աստուծոյ վարդապետութիւն սրբոյն (Գրիգորի):

15. Երիվար մտաց. յեղեղով անի պատմութեան. ժամանակագրական ծով:

16. Վերստին եկամուտ բանք Կորեան. կրկնութիւն գործոց սրբոյն (Գրիգորի):

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Նմանութիւն ծովին և վաճառականին 7

1. Նավարկողների իղձը. ընդոստ ալիքները, մրրկածին օդը, կապույտ դաշտը, անբայ երթը, լընթացող ոտքերը. շահութեան օգուտը, մահվան դեմ մաքառումը, ավազով շրջագծված ափը: 2. Խոր անդունդը, ահագին ծովը. ընտանիքը և դրացիները, իշխանների բոնութիւնը, թագավորների հարկատուութեան լուծը: 3. Զրեղեն լեռները, ծովային ձորերը, ուռուցիկ փոթորիկները, խաղաղ նավահանգիստը, հետին տնանկութիւնը, գլուխները փրկելը, պարտապանները և առավել շահը: 4. Վաճառականութեան գործը, ծանրագին մարգարիտները, նոր և շքեղ բարիքները, անուշահոտ խունկները, օգտակար զեղերն ու արմատները: 5. Երթնեկողների վաճառականութեամբ շրջելը, խոյանալն ալիքների վրա, մահ՝ կամ կյանք:

6. Նման մի հարկադրանք էլ ստիպում է նավարկել իմաստութեան ծովի վրա. ոչ հանդգնութեամբ, այլ իշխանների բոնութեամբ: Պատմութեան մատյանների ծովը: 7. Մտավոր աղքատ գանձարանը, թագավորների հրամանը. անցյալ զեպեճը, մեղանում կատարված հայտնի պատմութիւնները, զեպեճի շարքը, մանրակրկիտ պատմութիւնները:

8. Հոգևոր արժեքների վեճութիւնը նման է բոլորակաձև մարգարտի. Հընդկաց աշխարհք, երկար ուղիներ անցնող վաճառականները, երկար ճանապարհները, արտախոյր պսակը փողփողուն վերջավորութեամբ: 9—10. Հոգևոր գործերը, աշխարհիկ մեղքերի մրրկահույզ ծովի վրա նավարկողները իրենց վտանգեցին և պսակ մատուցեցին լուսավոր թագաւորին: 11. Այսպիսի վաճառքի գները. ականջք՝ պատգամների ընդունարան, կայված գինը, արքայական կոշտնք, խորտիկների առատութիւնը անթառամ զգեստը, շուշան ծաղիկը:

12—14. Ագաթանգեղոս մեծ Հոռմից, հոռմայերեն (լատիներեն) և հունարեն զպարտութիւն ուսանած, նշանագրերի արվեստին տեղյակ: Արշակունի արքունիքը, ուժեղ Տրոգատը, ըմբշամարտիկ հսկայի զորութեամբ. մարտամբոխ պատերազմները նկարագրելու նրա հրամանը. քաջ Խորովը, նրա մահը, ազնվահայր Տրոգատի քաջութիւնը. Աստուծո սիրելի վկայները (Հոռիփսիմեանք). մեր Հայոց աշխարհում ցույց տրված հրաշքները մի մարդու ձեռքով (Գրիգոր). (Կորյունից քաղված խոսքեր). նրա լուսավոր վարդապետութիւնը, ամենքը հնազանդում են աստվածակարգ լծին. մեհյանների կործանումը, եկեղեցիներ կանգնեցնելը. նույն ինքն (Գրիգոր) հովիվ նշանակվեց. Տրոգատի երթը Հունաց աշխարհ՝ Կոստանդիօք, ուխտ գնելը, նրա վերադարձը Հայաստան պարգևներով. Աստուծո նվիրված վայրեր. սուրբ (Գրիգորի) վարդապետութիւնը:

17. Գիմումն Ագաթանգեղոսայ առ Տրդատ. նկարագիր ծովու, Թանգարական վաճառք խանթից:

ՎԱՐՔ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐՔՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

Ա, 18—22. Պատերազմ Խոսրովու արքային Հայոց ընդդէմ Արտաշրի, ի վրէժխնդրութիւն արեանն Արտաւանայ Թագաւորին Պարթևաց	24
Բ, 23—34. Մահ Խոսրովու դաւաճանութեամբ Անակայ Պարթևի և կոտորած ամենայն տոհմին Անակայ, բաց լերկուց մանկանց նորա, որք ի ձեռն դայեկաց փախուցեալ ապրեցան, մին ի կողմանս Պարսից և միւսն ի կողմանս Յունաց	28
Գ, 35—38. Հարուած և գերութիւն Հայաստան աշխարհին, և զերծումն Տրդատայ ի ձեռն դայեկաց իւրոց ի դուռն կայսեր, և յարելն առ նա Գրիգորի որդույն Անակայ, որ կայր ի կողմանս Յունաց	32
Գ, 39—47. Յառնելն պատերազմաւ իշխանին Գթաց ի վերայ կայսերն Յունաց և մենամարտիկ յաղթութիւն կայսերակերպ Տրդատայ, և Թագաւորելն նորա և տիրելն ի վերայ հայրենի աշխարհին Հայոց	34
Ծ, 48—67. Ստիպելն Տրդատայ զսուրբն Գրիգոր պաշտօն տանել Անահտական պատկերին. և հրածարումն նորա և պատասխանի առ արքայ	38
Ձ, 68—73. Սպառնալիք Տրդատայ և առաջին շարշարանք սրբոյն Գրիգորի. գալլ ի բերան, շառաշեղք աղի ի վերայ ողին, գեղոցք կրծից	46
է, 74—98. Երկրորդ շարշարանք. կախելն գլխիվայր, ծխել ի ներքոյ աղբ, և գան բոքր դալարովք: Աղօթք Գրիգորի ի կախաղանին	50
Ը, 99—108. Երրորդ շարշարանք. կոճեղք փայտից ըստ ոլորի խոտոցաց ոտիցն, պնդեալք առատակօք: Զորրորդ շարշարանք. բեռք երկաթիք վարեալք ընդ ներբանս ոտիցն: Հինգերորդ շարշարանք. կուտիք ի գլուխն: Վեցերորդ շարշարանք. աղ և բորակ և բարկ քացախ ի բիթն և զգլուխն ի մամուլս հրասանց: Եօթներորդ շարշարանք. պարկ օգնի լցեալ մոխրով, ագուցեալ ի գլուխն	68
Թ, 109—114. Ութերորդ շարշարանք. ոտք պնդեալք ի հրապոյրս տկաց և կախեալ գլխիվայր. ձագար և ջուր: Իններորդ շարշարանք. քերել կողիցն երկաթի քերչօք: Տասներորդ շարշարանք. տատասկ երկաթի	70
Ճ, 115—120. Մետասաներորդ շարշարանք. կապիճք երկաթիք ի ծունկն, ուռունք ստուարք, և բառնալ ի կախաղան: Երկուտասաներորդ շարշարանք. կապար հալեալ և հոսեալ զմարմնովն	74
ՃԱ, 121—124. Տեղեկանան Տրդատայ վասն Գրիգորի, քէ որդի է Անակայ Պարթևի, և արկանելն զնա ի վիրապն մահապարտաց: Բանք զՏրդատայ՝ «Իբրև զսէգն Տրդատ...»: Աւերումն երկրին Պարթևից և Ասորեստանի: Կին ոմն այրի ի բերդին Արտաշատու	76
ՃԲ, 125—136. Հրովարտակ Տրդատայ վասն դիցն պաշտաման: Երկրորդ հրովարտակ վասն լուգախնդիր լինելոյ քրիստոնէից և մատնելոյ յարքունիս	78

15. Մարի երկվարը. պատմութեան անիվի պտույտները. ժամանակագրութեան ծովը:

16. Կրկին Կորյունից քաղված խոսքեր. կրկնութիւն սուրբ (Գրիգորի) գործերի:

17. Ագաթանգեղոսի գիմումը Տրդատին. ծովի նկարագրութիւնը, վաճառականական խանութների առևտուրը:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐՔԸ ԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա, 18—22. Հայոց Խոսրով արքայի պատերազմը ընդդէմ Արտաշրի ի վրէժխնդրութիւն Պարթևների Թագաւոր Արտաւանի արյան	25
Բ, 23—34. Խոսրովի մահը Անակ Պարթևի դավաճանութեան հետևանքով և Անակի ամբողջ տոհմի կոտորածը, բացի նրա երկու մանուկներից, որոնց դայակները փախցնելով փրկեցին՝ մեկը Պարսից կողմեր և մյուսը՝ Հունաց կողմերը	29
Գ, 35—38. Հայաստանի՝ հարձակման ու գերութեան ենթարկվելը. Տրդատի փրկվելը իր դայակների ձեռքով և տարվելը կայսեր արքունիք: Հունաց կողմերում գտնվող Անակի որդի Գրիգորի նրան հարելը	33
Գ, 39—47. Գոթերի իշխանի պատերազմի դուրս գալը Հունաց կայսեր ղեմ և մենամարտում կայսերակերպ Տրդատի տարած հաղթութիւնը. նրա Թագաւորելը և տիրելը հայրենի Հայոց աշխարհին	35
Ծ, 48—67. Տրդատի՝ Գրիգորին ստիպելը պաշտել Անահտի արձանը և նրա հրածարումն ու պատասխանը արքային	39
Ձ, 68—73. Տրդատի սպառնալիքները և սուրբ Գրիգորի առաջին շարշարանքը. բերանակալ նրա բերանին, աղի մեծ շառաշեղ նրա մեջքին, գեղացան նրա կրծքին	47
է, 74—98. Երկրորդ շարշարանքը. գլխիվայր կախելը, ներքևից աղբ ծխելը, դալար ճիպոտներով գանահարելը: Գրիգորի աղօթքը կախաղանի վրա	51
Ը, 99—108. Երրորդ շարշարանքը. փայտից կոճեղք, ըստ ոտքի սրունքների ոսկորների ուժգին պրկված: Զորրորդ շարշարանք. երկաթե բեղուններ ոտքերի ներբաններին գամած: Հինգերորդ շարշարանք. հարվածներ գլխին: Վեցերորդ շարշարանք. աղ, բորակ և թունդ քացախ բիթն, իսկ գլուխը հրասանի մամուլի մեջ: Եօթերորդ շարշարանք. կաշվե պարկ, լցրած մոխրով, գլխին հազցրած	69
Թ, 109—114. Ութերորդ շարշարանք. ոտքերը կապված տիկերի փոկերին, գլխիվայր կախված. ձագար և ջուր: Իններորդ շարշարանք. կողերը քերել երկաթե քերիչներով: Տասներորդ շարշարանք. երկաթե տատասկ	71
Ճ, 115—120. Տասնմեկերորդ շարշարանք. երկաթե կապիճներ ծնկներին, մեծ կռաններ, կախաղան բարձրացնելը, Տասներկուերորդ շարշարանք. կապար հալեցնելը և մարմնի վրա թափելը	75
ՃԱ, 121—124. Տրդատի տեղեկանալը Գրիգորի մասին, քե Անակ Պարթևի որդին է, և մահապարտների վիրապը գցելը: Տրդատի մասին խոս-	

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԼՌԻՓՍԻՄԵԱՆՑ

ժԳ, 137—150. Գեղապանձ վայելչութիւն Լոսիսիմեայ և խնդրելն զնա Գիողեփտիանոսի ի կնութիւն: Աղօթք Լոսիսիմեանց: Փախուստ Լոսիսիմեանց ի Լոսիմէացոց աշխարհէն ի սահման Լայոց 84

ժԿ, 151—156. Հրովարտակ Գիողեփտիանոսի առ Տրդատ վասն յուզախնդիր լինելոյ Լոսիսիմեայ 92

ժԵ, 157—172. Գտանկն Լոսիսիմեանց ի հնձանս Վաղարշապատ քաղաքի: Հրաման Տրդատայ ածել զԼոսիսիմէ յարքունիս ի կնութիւն իւր: Յորդորական խրատ Գայիանեայ առ Լոսիսիմէ և աղօթք Լոսիսիմեայ 94

ժԶ, 172—179. Գայն հրաւիրակաց արքունի զԼոսիսիմեայ. աղաչանք կուսանացն առ Աստուած, որտումն և ձայնն երկնային ի քաջալերութիւն Լոսիսիմեանց: Հրաման Տրդատայ բռնի ածել յարքունիս զԼոսիսիմէ և խնդրուածք սորա առ Աստուած 102

ժԷ, 180—196. Ոգորումն Լոսիսիմեայ. պարտութիւն թագաւորին. յորդոր քաջալերութեան Գայիանեայ Կրկին պարտութիւն թագաւորին և բռնաբար երթալն Լոսիսիմեայ յարքունի ապարանաց առ ընկերս իւր. զոհացողական աղօթք նորա առ Աստուած 106

ժԸ, 197—201. Վկայական մահ Լոսիսիմեայ և ընկերաց նորա 114

ժԹ, 202—210. Ափշութիւն մտաց թագաւորին վասն Լոսիսիմեայ. հրաման սպանման սրբոյն Գայիանեայ. զոհութիւն նորա առ Աստուած և կատարումն ընկերօք իւրովք 116

Ի, 211—225. Խոզակերպ լինելն Տրդատայ. տեսիլ Խոսրովիդիստոյ. ելանելն ս. Գրիգորի ի վիրապէն. դիմելն յոտս նորա դիւարադիս նախաբարացն և թագաւորին 120

ԻԱ, 226—242. Աստուածուտոյց խրատ սրբոյն Գրիգորի առ ամենայն բազմութիւն մարդկանն 126

ԻԲ, 243—258. Դարձեալ խրատ Գրիգորի և բովանդակութիւն (§ 252) Վարդապետութեան նորա 134

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ

ԻԳ, 259—261. Ինքնագոյ աստուածութիւն միասնական սուրբ երրորդութեան. արարչութիւնն երկնի և երկրի 144

ԻԿ, 262—276. Արարչութիւն հրեշտակաց և առաջին մարդոյն: Աստուածակերպ նմանութիւն և անձնիշխանական պատիւ մարդոյն 146

ԻԵ, 277—287. Անկանեւն Աղամայ ի դրախտէն պատրանօք դիւին 156

ԻԶ, 288—295. Մնունդ որդւոցն Աղամայ և առաջին նահապետաց 162

ԻԷ, 296—297. Շինութիւն տապանին Նոյի և ջնջելն ջրհեղեղին զտիեզերս: Շինութիւն բարեխոնեան աշտարակին և բաժանումն լեզուաց 168

ԻԸ, 298—305. Կոչումն Աբրահամու ի հաւատս. երևելն Աստուծոյ և խոստումն պարգեական դաւակին: Տեսանելն Յակոբայ զՏէր և երթալ նորա սովոյն պատճառս յեփրատոս առ որդին իւր Յովսէփ 168

քնորը լինչպես սեզ Տրդատը...: Պարսից երկրի և Ասորեստանի աճիւրդումը: Մի այլի կին Արտաշատի բերդում 77

ժԲ, 125—136. Տրդատի հրովարտակը աստվածներին պաշտելու մասին: Երկրորդ հրովարտակը բրիտանացիներին հայտնաբերելու և արքունիք հանձնելու մասին 79

ԼՌԻՓՍԻՄ ՅԱՆՆԵՐԻ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ժԳ, 137—150. Լոսիսիմեի գեղապանձ վայելչութիւնը և Գիողեփտիանոսի նրան կնութեան խնդրելը: Լոսիսիմեայի շարժքը: Լոսիսիմեայի փախուստը հոռոմայեցիների աշխարհից Լայոց սահմանները 85

ժԿ, 151—156. Գիողեփտիանոսի հրովարտակը Տրդատին՝ Լոսիսիմեին որոնելու համար 93

ժԵ, 157—172. Լոսիսիմեայի հայտնաբերվելը Վաղարշապատ քաղաքի հնձանում: Տրդատի հրամանը Լոսիսիմեին բռնել արքունիք իրեն կնութիւն առնելու: Գայանեի հորդորական խրատը և Լոսիսիմեի ազոթքը 95

ժԶ, 173—179. Արքունի հրավիրակների գալուստը Լոսիսիմեի մոտ: Կույսերի աղաչանքն առ Աստված, որտում և երկնային ձայն քաջալերելու Լոսիսիմեին: Տրդատի հրամանը Լոսիսիմեին բռնի արքունիք տանելու և սրա խնդրանքն Աստուծոյ 103

ժԷ, 180—196. Լոսիսիմեի ոգորումը, թագավորի պարտութիւնը. Գայանեի քաջալերական հորդորը: Թագավորի կրկին պարտութիւնը և Լոսիսիմեի բռնի զուրս գալը արքունի ապարանքից իր ընկերների մոտ: Նրա զոհացողական ազոթքն առ Աստված 107

ժԸ, 197—201. Լոսիսիմեի և ընկերների մարտիրոսական մահը 115

ժԹ, 202—210. Թագավորի մտային մթաղումը (ափշութիւնը) Լոսիսիմեի համար. սուրբ Գայանեին սպանելու հրամանը. նրա զոհութիւնն առ Աստված և նահատակութիւնն ընկերների հետ 117

Ի, 211—225. Տրդատի խոզակերպ լինելը. Խոսրովիդիստի երազը. ս. Գրիգորի ելնելը վիրապից: Դիվաբախ նախաբարների և թագավորի նրա ոտքերն ընկնելը 121

ԻԱ, 226—242. Սուրբ Գրիգորի աստվածուտոյց խրատը ամբողջ մարդկային բազմութեանը 127

ԻԲ, 243—258. Դարձալ Գրիգորի խրատը և նրա Վարդապետութեան բովանդակութիւնը (252) 135

Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԻԳ, 259—261. Միասնական սուրբ երրորդութեան ինքնագոյ աստվածութիւնը, երկնքի ու երկրի արարչութիւնը 145

ԻԿ, 262—276. Հրեշտակների և առաջին մարդու արարչութիւնը: Մարդու աստվածակերպ նմանութիւնը և անձնիշխան պատիվը 147

ԻԵ, 277—287. Աղամի գրկվելը (ընկնելը) դրախտից դեպ պատրանքով 157

ԻԶ, 288—295. Աղամի որդիների և առաջին նահապետների ծնունդը 163

163 539

ԻԹ, 306—315. Չարաչար տանջանք որդւոցն Յակոբայ յնգիպտոս, և ելանելն նոցա ձեռամբ Մովսեսի յանապատ	172
Լ, 316—317. Մտանել որդւոցն Յակոբայ յերկիրն Աւետեաց. իշխանութիւն դատարարացն և թագաւորութիւն Դաւթի	176
ԼԱ, 318—327. Երևումն Աստուծոյ առ մարգարէս զանազան տեսլեամբ, և կարգելն զհրեշտակս ի պահպանութիւն մարդկան	178
ԼԲ, 328—334. Երևի Աստուած զանազան նմանութեամբ՝ վասն ընդելացուցանելոյ զմարդիկ	184
ԼԳ, 335—339. Ազատութիւն որդւոցն Իսրայելի ի ծառայութենէ Եգիպտոսի և պաշտել նոցա զկոլոս ազգաց երկիրն Աւետեաց	188
ԼԳ, 340—342. Գերութիւն որդւոցն Իսրայելի ի Բաբելոնի. ազատութիւն նոցա յետ ամացն եօթնասնից, և նորոգութիւն տաճարին	190
ԼԵ, 343—351. Գուշակութիւնք մարգարէից վասն զալստեանն Քրիստոսի յաշխարհ. հայածանք և կոտորումն նոցա	192
ԼԶ, 352—360. Պատճառ յամելոյ զալստեանն Քրիստոսի յաշխարհ: Անտեսութիւն բնութեանն Աստուծոյ և երևումն նորա արդարոց և մարգարէից զանազան կերպարանօք վասն տկարութեան մարդկան	196
ԼԷ, 361—363. Դաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ յամենասուրբ երրորդութիւնն և ի մի աստուածութիւն	200
ԼԸ, 364—371. Գալուստ միաձնին յաշխարհ և մարդեղութիւն նորա ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ	202
ԼԹ, 372—376. Կատարումն զուշակութեան նահապետաց և մարգարէից զալստեամբն Քրիստոսի	206
Խ, 377—386. Դաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ ի մարդեղութիւնն Քրիստոսի	209
ԽԱ, 387—390. Առաքումն Հոգւոյն սրբոյ ի կուսն Մարիամ	214
ԽԲ, 391—395. Մնունդ Յիսուսի Քրիստոսի ի սրբոյ Կուսէն և յաւիտենական թագաւորութիւն նորա	216
ԽԳ, 396—400. Գուշակութիւնք մարգարէից վասն ծննդեանն Քրիստոսի	218
ԽԴ, 401—403. Թլփատութիւն Քրիստոսի և փախուստ նորա յնգիպտոս ըստ զուշակութեան մարգարէից	222
ԽԵ, 404—407. Գալուստ Քրիստոսի յնգիպտոսէ ի Նազարէթ. սքանչելի վարդապետութիւն նորա յերուսաղէմ՝ յերկոսասանամեայ հասակին	224
ԽԶ, 408—417. Մկրտութիւն Քրիստոսի ի Յովհաննէ, և հաստատութիւն խորհրդոյ մկրտութեան նորոյ օրինաց	226
ԽԷ, 418—428. Իջումն Հոգւոյն սրբոյ ի նմանութիւն աղանւոյ, և վկայութիւն Հօր Աստուծոյ ի մկրտութեանն Քրիստոսի	230
ԽԸ, 429—435. Յովհաննէս տայ զբաճանայութիւնն, զօծութիւնն, զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս	236
ԽԹ, 436—447. Վկայութիւն Յովհաննու վասն Յիսուսի, թէ նա է Քրիստոսըն: Վկայութիւնք մարգարէից, թէ Քրիստոս է աւր, հովիւ և դատարար ամենայնի	240
Ս, 448—453. Կուշումն յատրելութիւն Պետրոսի և Անդրէի և Յակոբայ և Յովհաննու. աստուածագործ նշանք և սքանչելիք Քրիստոսի	246

ԻԷ, 296—297. Նոյի տապանի շինութիւնը և զրհեղեղի տիեզերքը շնչելու Բաբելոնի աշտարակի շինութիւնը և լեզուների բաժանումը	169
ԻԸ, 298—305. Աքրահամի՝ հովտի կողը. Աստուծո երևալը և պարզակալան զավակի խոստումը: Հակոբի՝ Տիրոջը տեսնելը և սովի պատճառով երթալը Եգիպտոս իր Հովսեփի որդու մոտ	169
ԻԹ, 306—315. Հակոբի որդիների յարաչար տանջանքը Եգիպտոսում և Մովսեսի ձեռքով նրանց դուրս գալը անապատ	173
Լ, 316—317. Հակոբի որդիների մուտքը Ավետյաց երկիր. դատավորների իշխանութիւնը և Դաւթի թագաւորութիւնը	177
ԼԱ, 318—327. Աստուծո երևումը մարգարեներին զանազան տեսիլներում և հրեշտակներին մարդկանց պահպան կարգելը	179
ԼԲ, 328—334. Աստուած երևում է զանազան նմանութեամբ՝ մարդկանց ընտելացնելու համար	185
ԼԳ, 335—339. Իսրայելի որդիների ազատումը Եգիպտոսի ծառայութիւնից և նրանց Ավետյաց երկրի ազգերի կուտրերը պաշտելը	189
ԼԴ, 340—342. Իսրայելի որդիների գերութիւնը Բաբելոն. յօթնասուն տարի հետ նրանց ազատութիւնը և տաճարի նորոգութիւնը	191
ԼԵ, 343—351. Մարգարեների զուշակութիւնները Քրիստոսի աշխարհ գալուստյան մասին. նրանց հայածանքը և կոտորումը	193
ԼԶ, 352—360. Քրիստոսի՝ աշխարհ գալուստը ուշանալու պատճառը: Աստուծո բնութիւնն անտեսանելիութիւնը և տարրեր կերպարանքերով նրա երևալը արդարեւորին ու մարգարեներին մարդկային տկարութեան պատճառով	197
ԼԷ, 361—363. Ուղղափառ հավատի զավանութիւնը ամենասուրբ երրորդութեան և մեկ աստուածութեան մասին	201
ԼԸ, 364—371. Միաձնի գալուստը աշխարհ և նրա մարդեղութիւնը սուրբ կույս Մարիամից	203
ԼԹ, 372—376. Նահապետների ու մարգարեների զուշակութեան կատարումը Քրիստոսի գալուստմբ	207
Խ, 377—386. Քրիստոսի մարդեղութեան նկատմամբ ուղղափառ հավատի զավանութիւնը	209
ԽԱ, 387—390. Սուրբ Հոգու առաքումը կույս Մարիամին	215
ԽԲ, 391—395. Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը սուրբ Կույսից և նրա հովիտենական թագաւորութիւնը	217
ԽԳ, 396—400. Մարգարեների զուշակութիւնները Քրիստոսի ծննդյան մասին	219
ԽԴ, 401—403. Քրիստոսի թլփատութիւնը և Եգիպտոս փախուստը ըստ մարգարեների զուշակութեան	223
ԽԵ, 404—407. Քրիստոսի գալուստը Եգիպտոսից Նազարէթ. նրա սքանչելի վարդապետութիւնը Երուսաղէմում տասներկու տարեկան հասակում	225
ԽԶ, 408—417. Քրիստոսի մկրտութիւնը Հովհաննեսից և նոր օրենքի մկրտութեան խորհրդի հաստատութիւնը	227
ԽԷ, 418—428. Սուրբ Հոգու իջնելը աղաւնու նմանութեամբ և Հայր Աստուծո վկայութիւնը Քրիստոսի մկրտութեան ժամանակ	231

ՄԱ, 454—456. Պատուիրան խորհրդոյ մկրտութեան նորոյ օրինիս. փրկութիւն հաւատացելոցն ի Քրիստոս և դատապարտութիւն անհաւատից	250
ՄԲ, 457—458. Ժողովելն Քրիստոսի գերկտաասան և զեօթանասուն և երկու աշակերտսն, և տալ նոցա զաւետիս գալստեան Հոգոյն սրբոյ	252
ՄԳ, 459—466. Նախագեկոյց ազգարարութիւն Քրիստոսի վասն շարշարանաց, մահու և յարութեան իւրոյ. գալն ի լեւոն Զիթենեաց և կալ նորա յաղօթս առ Հայր	252
ՄԴ, 467—471. Դաւանելն Պետրոսի զՅիսուս՝ Քրիստոս. տուլութիւն փականացն արքայութեան ի ձեռս առաքելոցն. գալուտ Քսի ի կատարածի աշխարհիս	256
Մե, 472—478. Կամաւոր շարշարանք Քրիստոսի և փրկագործ խաչելութիւն նորա	260
ՄԶ, 479—487. Թաղել Քրիստոսի ի գերեզմանի և փառաւոր յարութիւն նորա	264
Մէ, 488—492. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց զրօքն փակելովք ի վերնատանն	268
ՄԸ, 493—496. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց առ Տիբերական ծովուն. և վերանալ նորա յերկինս առ Հայր	272
ՄԹ, 497—502. Համբարձումն Քրիստոսի յերկինս և գալուտ Հոգոյն սրբոյ ի դասս առաքելոց	274
Կ, 503—509. Կանխասացութիւնք մարգարէից վասն գալստեան Հոգոյն սրբոյ, և խորհրդածութիւն հրակերպ երևման շնորհածիր լեզուաց ի սուրբ վերնատանն	278
ԿԱ, 510—516. Խոստումներ հոգեծիր պարգևաց հաւատացելոց և սպառնալիք պատժոց անհաւատից	282
ԿԲ, 517—520. Հատուցումն վարձուց և պատժոց ըստ իւրաքանչիւր գործոց	284
ԿԳ, 521—526. Ունայնութիւն պաշտաման սնտոի կոտց և մշտնջենաւոր դատապարտութիւն հեթանոսաց	286
ԿԴ, 527—531. Յախտենական փառք հաւատացելոց ի Քրիստոս ի յարութեան մարմնոց	290
Կե, 532—537. Գտանել զթողութիւն զղջացելոցն յաստի կեանս և աննորելի պատուհասն անզղջից	294
ԿԶ, 538—540. Միահամուտ ամբարշտութիւն Սողոմայեցւոց և հրդեհակէզ պատուհաս նոցա	298
Կէ, 541—545. Յուսադրութիւն ներողութեան առ անգիտութեամբ սպանանելոյ զսուրբ կուսանսն, և յորդոր ապաստանելոյ յողորմութիւն Աստուծոյ	300
ԿԸ, 546—548. Միւնն անձրեւածիր և հրացայտ՝ օրինակ զթութեանն Աստուծոյ առ զղջացեալսն և բարկութեանն՝ առ անզեղչսն	302
ԿԹ, 549—556. Երևումն Աստուծոյ ամպով լուսատեալի և հրաբորբոք՝ ի նշանակ լուսաւորելոյ զարդարս և այրելոյ զմեղաւորս	304
Հ, 557—561. Պատիժն ամբարշտաց յառաջին դարուն ի զգաստութիւն ապագայիցս	310

ԽԸ, 429—435. Հովհաննեսը տալիս է թահանայութիւնը, օծութիւնը, մարգարեութիւնը և թագաւորութիւնը մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին	237
ԽԹ, 436—447. Հովհաննեսի վկայութիւնը Հիսուսի մասին, թե նա է Քրիստոսը: Մարգարեների վկայութիւնները, թե Քրիստոսն է ամենայնի տերը, հովիվը և դատավորը	241
Ս, 448—453. Պետրոսի, Անդրեասի, Հակոբի և Հովհաննեսի առաքելութեան կողմէր. Քրիստոսի աստվածագործ նշանները և հրաշքները	247
ՍԱ, 454—456. Նոր օրհներթ մկրտութեան խորհրդի պատմիրանը. Քրիստոսին հավատացողների փրկութիւնը և անհավատների դատապարտութիւնը	251
ՍԲ, 457—458. Քրիստոսի տասներկու և յոթանասուներկու աշակերտներին հավաքելը և նրանց սուրբ Հոգու գալստեան ավետիսը տալը	253
ՍԳ, 459—466. Քրիստոսի նախազեկույց ազգարարութիւնը իր շարշարանքների, մահվան և հարութեան մասին, Զիթենյաց լճը գալը և Հորը աղոթելը	253
ՍԴ, 467—471. Պետրոսի դավանելը Հիսուս Քրիստոսին. արքայութեան փականքների տրվելը առաքյալների ձեռքը. Քրիստոսի գալուտը աշխարհի վախճանին	257
Սե, 472—478. Քրիստոսի կամավոր շարշարանքը և նրա փրկագործ խաչելութիւնը	261
ՍԶ, 479—487. Քրիստոսի՝ գերեզմանում թաղվելը և նրա փառավոր հարութիւնը	265
Սէ, 488—492. Քրիստոսի երևումն իր աշակերտներին վերնատանը, փակ դռներով	269
ՍԸ, 493—496. Քրիստոսի երևումն իր աշակերտներին Տիբերական ծովի մոտ և նրա վերանալը երկինք՝ Հոր մոտ	273
ՍԹ, 497—502. Քրիստոսի համբարձումը երկինք և սուրբ Հոգու գալուտը առաքելոց դասի մեջ	275
Կ, 503—509. Մարգարեների կանխասացութիւնները սուրբ Հոգու գալստեան մասին և սուրբ վերնատանը շնորհածիր լեզուների հրաշակերտ երևման խորհրդածութիւնը	279
ԿԱ, 510—516. Հավատացյալներին տրված հոգեծիր պարգևների խոստումը և անհավատներին՝ պատիժների սպառնալիքը	283
ԿԲ, 517—520. Վարձատրութեան և պատժի հատուցումը ըստ յուրաքանչիւր գործի	285
ԿԳ, 521—526. Սնտոի կուտքի պաշտամունքի ունայնութիւնը և հեթանոսների մշտնջենական դատապարտութիւնը	287
ԿԴ, 527—531. Քրիստոսին հավատացողների հախտենական փառքը մարմինների հարութեամբ	291
Կե, 532—537. Այս կյանքում զղջացողների թողութիւն գտնելը և զղջացողների պատուհասը	295
ԿԶ, 538—540. Սողոմայեցւոց միահամուտ ամբարշտութիւնը և նրանց հրդեհակէզ պատուհասը	299
Կէ, 541—545. Ներողութեան հուսադրութիւն՝ սուրբ կույսերին անգիտու-	

2Ա, 562—564. Երանական փառք սրբոց Հովհաննիսանց և հաշտարար բարե- խօսութիւն նոցա	312
2Բ, 565—569. Խոնարհել բանին Աստուծոյ յերկիր՝ ի լուսաւորել զհաւատա- ցողսն և ի կիզել զանհաւանսն	314
2Գ, 570—576. Առատ մարդասիրութիւն Քրիստոսի ի կոշիլ զմեղաւորս յար- քալութիւնն երկնից	316
2Գ, 577—581. Շինութիւն վաղափուլ աշտարակին և բաժանումն լեզուաց	320
2Ծ, 582—590. Պնդութիւն հաւատոց առաքելոցն Քրիստոսի և սրբոց վկա- լից, և յորդոր հաստատելոյ ի նոյն հաւատս ճշմարտութեան: Կա- տարել Քրիստոսի զկամս Հօր՝ զփրկութիւն ազգի մարդկան, և տալ իշխանութիւն սրբոց՝ որդիս Աստուծոյ լինել	324
2Ձ, 591—596. Հարկատրութիւն մարդեղութեանն Քրիստոսի ի փրկել զաշ- խարհ	330
2է, 597—601. Բնակել Հոգւոյն Աստուծոյ յոսկերս սրբոց վկայիցն, որք յանձն առին զտանջանս և զմահ վասն անուան նորա	332
2Ը, 602—604. Մեկնութիւն բանից Տեառն մերոյ՝ լինել խորագէտ իբրև զօձ, և միամիտ իբրև զաղանի	336
2Փ, 605—611. Ազանակերպ վերանալն արդարոց յերկինս, և զատողական իշխանութիւն առաքելոց ի կատարածի	338
2, 612—617. Խորհրդածութիւն վասն իշանելոյն Հոգւոյն սրբոյ հրեղէն լե- զուօք ի դասս առաքելոց յաւուր պենտեկոստէին	342
2Ա, 618—627. Բաժանումն լեզուաց ի Բաբելոնի՝ վասն ամբարշտութեան մարդկան: Խորհրդաւոր երևումն ամենասուրբ երրորդութեան ի հնումն և յայտնապէս ի նորումս	344
2Բ, 628—629. Համեմատութիւն Բաբելոնեան աշտարակին ընդ կենարար խալին Քրիստոսի	350
2Գ, 630—637. Համբերել առաքելոց տանջանաց և մահու՝ վասն ապրեցու- ցանելոյ զմարդիկ ի յաւիտենական մահուանէն	350
2Դ, 638—640. Նմանել առաքելոց կոածոյ փողոյ ի քարոզել տիեզերաց զբանն կենաց	356
2Ծ, 641—648. Բողբոջել ծառոց և բուսոց ի գարուն եղանակի, օրինակ ընդ- հանուր յարութեան մարմնոց ի կատարածի	358
2Ձ, 649—651. Բուսանել ծաղկանց և փշոց իւրաքանչիւր բնութեամբ՝ օրի- նակ յարութեան արդարոց և մեղաւորաց իւրաքանչիւր գործովք	362
2է, 652—654. Գօտնալ անպտուղ թղնւոյն յանիծից Քրիստոսի՝ օրինակ դատապարտութեան մեղաւորաց յաւուրն դատաստանի	364
2Ը, 655—658. Աղաղակ թուչոց ի ժամանել զարնան՝ ազդարարութիւն կու- ման փողոյն յարութեան	366
2Փ, 659—665. Յաճախութիւն հոգեծիր շնորհաց և գիտութեան առաքելոցն Քրիստոսի, և տիեզերաքարոզ վարդապետութիւն նոցա ըստ կան- խասացութեան մարգարէից	368
2Ղ, 666—670. Խորհրդածութիւն վեցաթիւ աւուրց արարչագործութեան աշ- խարհի և եօթներորդի աւուրն հանգստեան	372
2Ա, 671—679. Հեղումն շնորհաց Հոգւոյն Աստուծոյ ի մարդիկ ի յետին ժա- մանակս՝ ըստ նախագուշակութեան մարգարէից	374

Յլամբ սպանելու համար և հորդոր ապաստանելու Աստուծո ռոր- մութիւնը	301
ԿԸ, 546—548. Անձրևածիր ու հրացայտ սյունը որպէս օրինակ Աստուծո զը- թութիւն զըջացողների հանդեպ և նրա բարկութեան՝ շղջացող- ների նկատմամբ	303
ԿՓ, 549—556. Աստուծո երևումը լուսատեսիլ ու հրաբորբոք ամպով, որպէս արդարներին լուսավորելու և մեղավորներին այրելու նշան	305
2, 557—561. Ամբարիշտների պատիժը առաջին դարերում ապագա մարդ- կանց զգաստութեան համար	311
2Ա, 562—564. Սուրբ Հովհաննիսանց երանելի փառքը և նրանց հաշտարար բարեխոսութիւնը	313
2Բ, 565—569. Աստուծո խոսքի երկիր իջնելը՝ լուսավորելու հավատացողնե- րին և կիզելու անհավատներին	315
2Գ, 570—576. Քրիստոսի առատ մարդասիրութիւնը մեղավորներին երկնքի արքայութիւն հրավիրելու մասին	317
2Դ, 577—581. Վաղափուլ աշտարակի շինութիւնը և լեզունների բաժանումը	321
2Ծ, 582—590. Քրիստոսի առաքյալների և սուրբ վկաների հավատքի պնդու- թիւնը և նույն ճշմարիտ հավատքի մեջ հաստատելու հորդորը Քրիստոսի՝ Հօր կամքը կատարելը՝ մարդկային ազգը փրկելը և սրբերին Աստուծո որդի լինելու իշխանութիւն տալը	325
2Ձ, 591—596. Քրիստոսի մարդեղութեան անհրաժեշտութիւնը աշխարհի փր- կութեան համար	331
2է, 597—601. Աստուծո Հոգու բնակվելը սուրբ վկաների ոսկորներում, ու- րոնք հանձն առան տանջանքը և մահը՝ նրա անվան համար	333
2Ը, 602—604. Մեր Տիրոջ խոսքերի մեկնութիւնը՝ լինել խորագետ, ինչպէս օձը, և միամիտ, ինչպէս աղավնին	337
2Փ, 605—611. Արդարների աղավնակերպ երկինք վերանալը և առաքյալնե- րի դատողական իշխանութիւնը կատարածի (վերջին) օրը	339
2, 612—617. Խորհրդածութիւն սուրբ Հոգու պենտեկոստեի օրը հրեզն լե- զուններով առաքյալների զատի վրա իջնելու մասին	343
2Ա, 618—627. Կեդուների բաժանումը Բաբելոնում՝ մարդկանց ամբարշտու- թեան պատճառով: Ամենասուրբ երրորդութեան խորհրդավոր երե- վումը հնում և հայտնապէս՝ նորում	345
2Բ, 628—629. Բաբելոնի աշտարակի համեմատութիւնը Քրիստոսի կենա- րար խալին	351
2Գ, 630—637. Առաքյալների համբերելը տանջանքների ու մահվան, որ- պէսզի մարդկանց փրկեն հավիտենական մահից	351
2Դ, 638—640. Առաքյալների նմանվելը կոածո փողերի, կենաց խոսքը տիե- զերին (ամենքին) քարոզելու մեջ	357
2Ծ, 641—648. Մառերի և բուսների բողբոջելը զարնան եղանակին իբրև աշխարհի վախճանին, օրինակ մարմինների ընդհանուր հարու- թեան	359
2Ձ, 649—651. Մաղիկների ու փշերի բուսելը, յուրաքանչյուրն իր բնու- թեամբ, որպէս օրինակ արդարների ու մեղավորների հարութեան, յուրաքանչյուրն իր գործերով	363

ՂԲ, 680—685. Նշանագործ զորութիւն առաքելոց ի լուսարեւ զտիեզերս աստուածնէն շնորհօք և վարդապետութեամբ	380
ՂԳ, 686—687. Բարձրագոյն իշխանութիւն առաքելոցն Քրիստոսի, համբերութիւն նոցա ի հալածանս հակառակորդաց, որով աւարեցին զազգոս ամենայն	382
ՂԴ, 688—693. Սփռն յառաքելոց ընդ ամենայն ազգս՝ աւետարանել զբանն կենաց	384
ՂԵ, 694—698. Արուեստ քարոզութեան առաքելոցն ի բարբարոսական կողմանս	388
ՂԶ, 699—701. Գրատր ասանգութիւն աւետարանական քարոզութեանն ազգմամբ Հռօսոյն սրբոյ	390
ՂԷ, 702—706. Գիտելն առաքելոց զմիտանական սուրբ երրորդութիւնն և զաստուածութիւնն Քրիստոսի ի յայտնութենէ Հոգւոյն Աստուծոյ	394
ՂԸ, 707—715. Համաձայնութիւն առաքելոց ի վարդապետութիւնս հուստոյ ի նշանակ անելոյ նոցա զպարզես շնորհաց միևնոյն Հոգւոյ	398

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՂԹ, 716—724. Տորդորուն ա. Գրիգորի ի շինել զվկայարանս ա. Հոփոփմեանց	406
Ճ, 722—725. Քարոզելն ա. Գրիգորի զաւուրս վաթսուն և հինգ՝ առ ի հաստատել զժողովորդն ի հաստա Քսի.	408
ՃԱ, 726—730. Աղայանք թագաւորին Տրդատայ և նախարարացն առ ա. Գրիգոր՝ բժշկել զհարուածեալսն ի դիւաբաղի պատուհասն	410
ՃԲ, 731—755. Տեսիլ սրբոյն Գրիգորի և մեկնութիւն տեսիանն	412
ՃԳ, 756—759. Եփեսոսի վկայարանաց ա. Հոփոփմեանց ըստ օրինակին որ ցուցաւ ա. Գրիգորի ի տեսլանն	424
ՃԴ, 760—762. Զնտեղումն նշխարաց ա. Հոփոփմեանց յիւրաքանչիւր արկեղ հանդերձիւք իրեանց	426
ՃԵ, 763—765. Բժշկութիւն ձեռաց և ոտից թագաւորին Տրդատայ աղօթիւք ա. Գրիգորի	428
ՃԶ, 766—772. Ամփոփումն նշխարաց ա. Հոփոփմեանց իւրաքանչիւր արկեղօք ի վկայարանս իրեանց: Որոշումն տեղոյ լուսակար սրբոյն էջմիածնի շրջապատ որմով	430
ՃԷ, 773—776. Բժշկել Տրդատայ ի խղատեսիլ կերպարանացն և բազմութեան մարդկանն՝ յիւրաքանչիւր ախտից և ի հարուածոց	434
ՃԸ, 777—783. Աւերումն երազամոյն մեհենին Տրի դից, փախուստ և պատերազմ դիաց: Կործանումն Անահատական մեհենին նշանա խաչին, աղաղակ և փախուստ դիաց ի կողմանս Կուկասոյ	436
ՃԹ, 784—788. Աւերումն մեհենին սպիտակափառ դիցն Բարշամինայ, և փախուստ դիաց ի կողմանս Խաղտեաց: Կործանումն բազնին Արամազդայ հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի. պատերազմն դիաց և խորտակումն ոսկի պատկերին Անահատական կանացի դիցն: Աւերումն Նանկական մեհենին դատերն Արամազդայ	440

ՉԷ, 652—654. Անպառազ թզննու զոսանալը Քրիստոսի անեծքից, որպէս դատաստանի օրը մեղաւորների դատապարտութեան օրինակ	365
ՉԸ, 655—658. Թուշունների աղաղակը զարնան զալուն՝ իբրև հարութեան փողի կոչման ազգարարութուն	367
ՉԹ, 659—665. Քրիստոսի առաքյալների մոտ հոգեմէր շնորհների և գիտութեան հայտնակը և նրանց տիեզերաքարոզ վարդապետութունը՝ ըստ մարգարեների կանխասացութեան	369
Ղ, 666—670. Խորհրդածութուն աշխարհի արարչագործութեան վեցօրյա լինելու և յոթերորդ հանգստեան օրվա մասին	373
ՂԱ, 671—679. Աստուծո Հոգու շնորհների հեղուցը մարդկանց վրա հետին ժամանակներում, ըստ մարգարեների զուշակութեան	375
ՂԲ, 680—685. Առաքյալների հրաշագործ զորութունը՝ լուսավորելու տիեզերքը աստվածային շնորհներով և վարդապետութեամբ	381
ՂԳ, 686—687. Քրիստոսի առաքյալների բարձրագոյն իշխանութունը, նըրանց համբերութունը հակառակորդների հալածանքների ժամանակ, որով ամբարտեցին (զրավեցին) ամենայն աղգիրն	383
ՂԴ, 688—693. Առաքյալների սփռվելն ամեն ազգերի մեջ՝ ամբարանելու կենաց խոսքը	385
ՂԵ, 694—698. Առաքյալների քարոզութեան արվեստը բարբարոսական կողմերում	389
ՂԶ, 699—701. Ավետարանական քարոզութեան գրավոր ավանդութունը սուրբ Հոգու ներշնչմամբ	391
ՂԷ, 702—706. Առաքյալների՝ միասնական սուրբ երրորդութունը և Քրիստոսի աստվածութունը ճանաչելը՝ Աստուծո Հոգու հայտնութեամբ	395
ՂԸ, 707—715. Առաքյալների համաձայնութունը համատի վարդապետութեան հարցերում՝ որպէս միևնոյն Հոգու շնորհների պարզաները անեկու խորհրդանշան	399

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐՁԸ

ՂԹ, 716—721. Ս. Գրիգորի հորդորումը շինելու ա. Հոփոփմեանների վկայարանները	407
Ճ, 722—725. Ս. Գրիգորի վաթսունհինգ օր քարոզելը՝ ժողովրդին Քրիստոսի հավատքի մեջ հաստատելու համար	409
ՃԱ, 726—730. Տրդատ թագաւորի և նախարարների աղայանքը ա. Գրիգորին, որ բժշկի դիվաբախ պատուհասից հարվածյալներին	411
ՃԲ, 731—755. Ս. Գրիգորի տեսիլքը և տեսիլքի մեկնութունը	413
ՃԳ, 756—759. Ս. Հոփոփմեանների վկայարանների շինութունը, ըստ այն օրինակի, որ ցուց էր տրվել ա. Գրիգորին, տեսիլքի մեջ	425
ՃԴ, 760—762. Ս. Հոփոփմեանների նշխարների զնտեղումը՝ ամեն մեկը մի արկղի մեջ իր հանդերձներով	427
ՃԵ, 763—765. Տրդատ թագաւորի ձեռքերի ու ոտքերի բժշկութունը ա. Գրիգորի աղօթելներով	429
ՃԶ, 766—772. Ս. Հոփոփմեանների նշխարների հավաքումը ամեն մեկն իր արկղով, իրենց վկայարաններում: Սուրբ էջմիածնի՝ լույսով	

ՃԺ, 787—790. Բարձուն բազմաց ի բազում տեղեաց: Աւերումն Մհրական մեհենին որդուն Արամազդայ	443
ՃԺԱ, 791—794. Խորհուրդ թագաւորին Տրդատայ և մեծամեծացն՝ վասն քա- հանայապետութեան սրբոյն Գրիգորի. հրաժարումն նորա և ապա յանձնաւորութիւն յապտաւածային յայտնութենէ	444
ՃԺԲ, 795—801. Գումարումն նախարարաց և իշխանաց տանել զս. Գրիգոր ի Կեսարիա՝ առնուլ զպատիւ քահանայապետութեան: Պատճէն հրովարտակին Տրդատայ առ արքեպիսկոպոսն Ղևոնդիոս	446
ՃԺԳ, 802—808. Գնալն ս. Գրիգորի ի Կեսարիա, ձեռնադրութիւն նորա յար- քեպիսկոպոսն Ղևոնդիայ և զարձն յաշխարհն Հայոց	450
ՃԺԴ, 809—811. Աւերումն Վահեմանեան մեհենին, բազնին Ոսկեմօր Ոսկե- ծին դից և մեհենին Աստղկան դից, որ է Ափրոդիտայ: Ամփո- փումն նշխարաց Յովհաննու կարապետին և Աթանազիսեայ վկա- յին մօտ ի գետն Եփրատ	452
ՃԺԵ, 812—816. Կործանումն բազմաց նշանադրոք Հողմով խաչին Քրիստո- սի: Սկիզբն շինութեան եկեղեցեաց աշխարհին Հայոց ի տեղի մեհենիցն, մկրտութիւն ինն և տասն բիր մարդկան: Յիշատակ սրբոցն յեթն ամսոյն սահմի	454
ՃԺԶ, 817—826. Երթալն Տրդատայ ընդ առաջ Գրիգորի Պատճէն թղթոյն արքեպիսկոպոսին Ղևոնդիայ առ Տրդատ	456
ՃԺԷ, 827—831. Յորդորել ս. Գրիգորի զՏրդատ և զաշխարհախումբ բազ- մութիւնն՝ ամսորեայ ժամանակաւ ի պահս և յաղօթս յամել, առ ի լինել արժանի սրբոյ մկրտութեան	462
ՃԺԸ, 832—834. Մկրտութիւն թագաւորին Տրդատայ և յետանեաց նորա, և մեծամեծաց, և արքունական զօրաց՝ աւելի քան զհնգետասան բիր մարդկան, և նշանք սքանչելեաց որ երևեցան ի մկրտու- թեան նոցին	464
ՃԺԹ, 835—838. Մկրտութիւն շորեքհարիւր բիր մարդկան. կարգումն տօ- նի սրբոցն Յովհաննու կարապետի և Աթանազիսեայ վկայի՝ յա- ւուր տօնի Հիւրընկալ դիցն Վանատրի: Եինութիւն եկեղեցեաց և գրեյն Տրդատայ շորս շորս հողս երկոց յազարակ տեղիս և եօթն եօթն հողս յաւանս՝ ի ծառայութիւն քահանայութեանն	464
ՃԻ, 839—844. Եինութիւն դարոցաց և ժողովումն մանկանց, մանաւանդ որդոցն քրմաց, ի հրահանգս ասորի և հելլէն գալլութեան: Տա- րածումն քարոզութեան աւետարանին ընդ ամենայն երկիրն Հա- յոց ի ծագաց մինչև ի ծագս	466
ՃԻԱ, 845—848. Հաստատութիւն վանականաց ի շէնս և յանշէնս: Անուանք երկոտասան եպիսկոպոսաց, որք ընտրեցան յորդոցն քրմաց: Հանդես յաշակիր ճգնութեան սրբոյն Գրիգորի յանապատ տե- ղիս իշխալ և ի փապարս լերանց	470
ՃԻԲ, 849—853. Իշանելն ս. Գրիգորի յանապատէ լերանց մերթ ընդ մերթ՝ յայցելութիւն եկեղեցեաց և ամենայն հօտին	472
ՃԻԳ, 854—860. Ձեռնադրեին ս. Գրիգորի աւելի քան զշորեք հարիւր եպիս- կոպոսս. հրաման թագաւորին առ մարդիկ աշխարհին՝ հաստա-	

ցոյց տրված տեղի որոշումը և պարսպով (որմով) շրջապա- տումը	431
ՃԼ, 773—776. Խողատեխի կերպարանքից Տրդատի և մարդկանց բազմու- թյան, ամեն մեկն իր ախտերից ու հարվածներից, բժշկվելը	435
ՃԼ, 777—783. Տիր աստուծո երազամույն մեհյանը ավերումը, դեերի փա- խուտը և պատերազմը: Անահիտի մեհյանի կործանումը խաչի նշանով, դեերի ազաղակը և փախուտը՝ Կովկասի կողմերը	437
ՃԺ, 784—788. Բարշամիս սպիտակափառ աստուծո մեհյանի ավերումը և դեերի փախուտը: Խաչտիքի կողմերը: Ամենայն աստվածոց հայր անվանյալ Արամազդի բաղնի կործանումը. դեերի պատե- րազմը և Անահիտ դիցուհու ոսկի արձանի խորտակումը: Արա- մազդի դասեր նանեի մեհյանի ավերումը	441
ՃԺ, 787—790. Բազում տեղերից բազինների վերացումը: Արամազդի որդի Միհրի մեհյանի ավերումը	443
ՃԺԱ, 791—794. Տրդատ թագավորի և մեծամեծների խորհուրդը սուրբ Գրի- գորի քահանայապետության համար: Նրա հրաժարումը և ապա հանձն առնելը աստվածային հայտնության պատճառով	445
ՃԺԲ, 795—801. Նախարարների և իշխանների հավաքը ս. Գրիգորին Կեսա- րիա տանելու, որովհետև քահանայապետության պատիվն առնի Տրդատի հրովարտակի պատճենը Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոսին	447
ՃԺԳ, 802—808. Ս. Գրիգորի Կեսարիա գնալը, նրա ձեռնադրութիւնը Ղևոն- դիոս արքեպիսկոպոսից և վերադարձը Հայոց աշխարհ	451
ՃԺԴ, 809—811. Ավերումը Վահեմանյան մեհյանի, Ոսկեմայր, Ոսկեծին դի- ցուհու բաղնիքի և Աստղիկ դիցուհու մեհյանի, որն Ափրոդիտեսն է: Հովհաննես կարապետի և Աթանազիսեայ վկայի նշխարների ամփոփումը Եփրատ գետի մօտ	453
ՃԺԵ, 812—816. Քրիստոսի խաչի հրաշագործ Հողմով բազինների կործա- նումը: Մեհյանների տեղում Հայոց աշխարհի եկեղեցիների շինու- թյան սկիզբը. ինք և տասը բյուր մարդկանց մկրտութիւնը: Սահմի ամսի յոթին սրբերի հիշատակը	455
ՃԺԶ, 817—826. Տրդատի երթալը Գրիգորին ընդառաջ Ղևոնդիոս արքեպիս- կոպոսի Տրդատին ուղարկած թղթի պատճենը	457
ՃԺԷ, 827—831. Ս. Գրիգորի Տրդատին և աշխարհախումբ բազմությանը հոր- դորելը՝ մեկ ամիս ժամանակով ծոմ պահել և աղոթք մատուցել, որ արժանի լինեն սուրբ մկրտության	463
ՃԺԸ, 832—834. Տրդատ թագավորի, նրա ընտանիքի և մեծամեծների ու արքունի զորքի՝ ավելի քան տասնհինգ բյուր մարդկանց մկր- տութիւնը և հրաշքների նշանները, որ երևացին նրանց մկրտու- թյան ժամանակ	465
ՃԺԹ, 835—838. Չորսհարյուր բյուր մարդկանց մկրտութիւնը. սուրբ Հով- հաննես կարապետի և Աթանազիսեայ վկայի տօնը կարգելը Հյու- րընկալ Վանատուր աստուծո տոնի օրը: Եկեղեցիների շինութիւ- նը և Տրդատի՝ շորսական ծխի հողաբաժին ազարակ տեղերում և յոթական ծխի հողաբաժին ավաններում՝ ի ծառայութիւն քա- հանայության, գրելը	465

անձ կալ ի հաւատո Քրիստոսիւ Հանապաղորդ բնակութիւն զ:	
Գրիգորի յանապատ տեղիս: Տեղեկանայն Տրդատայ զՎրթանիսէ	
և զԱրիստակեայ որդոցն Գրիգորի. առաքումն երկոց աւագ իշ-	
խանաց ի Կեսարիա ամել զնոսա յաշխարհն Հայոց	476
ՃԻԳ, 861—866. Հասանելն Վրթանիսի և Արիստակեայ առ Տրդատ արքայ.	
ձեռնադրութիւն Արիստակեայ ի սրբոյն Գրիգորէ Հանդէս բարե-	
պաշտութեան արքային Տրդատայ Նախածանօթ հմտութիւն նո-	
րա Քելլեկախօս զիտութեան, ոգով լափ սատարութիւն քրիստո-	
սական հաւատոց	478
ՃԻԵ, 867—871. Հաւատայն ի Քրիստոս կայսերն Կոստանդիանոսի. հրամա-	
նահան լինել նորա ընդ ամենայն տիեզերս՝ հնազանդել հաւա-	
տոցն Քրիստոսի	482
ՃԻԶ, 872—883. Երթան Տրդատայ և ս. Գրիգորի առ կայսրն Կոստանդիա-	
նոս. պատուաւորութիւն կայսերն և հայրապետին Եսեբեայ. դա-	
շինք սիրոյ զոր հաստատեցին ընդ միմեանս թաղարքն երկո-	
քին	484
ՃԻԷ, 884—900. Երթան հայրապետին Արիստակեայ ի ժողովն Նիկիոյ. յո-	
րինելն սրբոյն Գրիգորի նոսա յաշխարհատումս	490
— Գաւառութիւն ուղիղ հաւատոյ, յառաջ բերեալ յանստերիւր	
վարդապետութենէ սրբոյն Գրիգորի	486

ՃԻ, 839—844. Գարոցիների շինությունը և մանուկների հավաքումը, մանա-	
վանդ քրմերի որդիներից, ուսուցանելու ասորական և հելլենա-	
կան զայրությունը: Ամետարանի քարոզության տարածումը ամ-	
բողջ Հայոց երկրում, ծագից մինչև ծագ (ժայրից ծայր)	467
ՃԻԱ, 845—848. Վանականների հաստատումը ջնն և անջնն վայրերում:	
Տասնեկուս եպիսկոպոսների անունները, որոնք քրմերի որդինե-	
րից ընտրվեցին: Սուրբ Գրիգորի խաչակիր ճգնության հանդեսը,	
անապատ տեղերում, քարայրներում և լեռների փառարներում	471
ՃԻԲ, 849—853. Լեռնային, մենաստան անապատներից ս. Գրիգորի մերթ-	
ընդ մերթ իջնելը եկեղեցիների և ամբողջ հատի այցելության	
համար	473
ՃԻԳ, 854—860. Ս. Գրիգորի՝ ավելի քան շրջ հարյուր եպիսկոպոսներ	
ձեռնադրելու Քաղավորի հրամանը երկրի ժողովրդին՝ հաստա-	
տուն մնալ Քրիստոսի հավատքի մեջ: Ս. Գրիգորի մշտական	
բնակությունը անապատ վայրերում: Տրդատի տեղեկանալը Գրի-	
գորի որդիների՝ Վրթանեսի և Արիստակեսի մասին. երեք ավագ	
իշխանների առարումը Կեսարիա՝ նրանց Հայոց աշխարհ բերելու	477
ՃԻԴ, 861—866. Վրթանեսի և Արիստակեսի Տրդատ արքայի մոտ հասնելը.	
Արիստակեսի ձեռնադրությունը սուրբ Գրիգորից: Տրդատ արքայի	
բարեպաշտության հանդեսը: Նրա՝ նախապես հելլենական զբո-	
րությանը ծանոթ լինելը, ամբողջ հողով սատարելը քրիստոնեա-	
կան հավատին	479
ՃԻԵ, 867—871. Կոստանդիանոս կայսեր Քրիստոսին հավատալը. հրաման	
արձակելը ամբողջ տիեզերքին՝ հնազանդվել Քրիստոսի հավատքին	483
ՃԻԶ, 872—883. Տրդատի և ս. Գրիգորի երթալը Կոստանդիանոս կայսեր	
մոտ. կայսեր և Եվսեբիոս հայրապետի ջուղաբերած պատիվ-	
ները. սիրո դաշինքը, որ միմյանց հետ հաստատեցին երկու թա-	
ղավորները	485
ՃԻԷ, 884—900. Արիստակես հայրապետի երթալը Նիկիայի ժողովին. սուրբ	
Գրիգորի Հաճախապատում ճառեր հորինելը	491
— Ուղիղ հավատի դավանությունը՝ քաղված սուրբ Գրիգորի ան-	
թերի վարդապետությունից	497

Համատուտագրություններ	502
Սանթաղբություններ	503
Անձնանունների ցանկ	527
Տեղանունների ցանկ	530

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հրատարակության է
ճեկայացրել
համալսարանի
հայ գրականության
ամբիոնը

Հրատարակչության խմբագիր
Լ. Գ. Մանուկյան

Նկարիչ
Լ. Ա. Մաղոյան

Գեղարվեստական խմբագիր
Ն. Ա. Թովմասյան

Տեխնիկական խմբագիր
Ֆ. Գ. Տոնոյան

Վերստուգող սրբագրիչ
Մ. Գ. Յավրյան

ԻՔ 535:

Հանձնված է շարվածքի 00. 12. 1983 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 28. 07. 1983 թ.:

ՎՖ 06358:

Չափեր՝ 60×84¹/₁₆: Թուղթ տպագրական № 1:

Տառատեսակը՝ «Սովորական»:

Տպագրության հղանակը՝ «Բարձր»:

32,1 պայմանական տպագրական մամուլ:

Հրատարակչական 27,2 մամուլ:

Տպարանակ 20000: Պատվեր 1461: Գինը՝ 3 ս.:

Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն,

Երևան, Մոսկվայի փող. № 1:

Издательство Ереванского университета,

Ереван, ул. Мравяна № 1.

Երևանի Համալսարանի տպարան,

Երևան, Արովյան փող. № 52:

Типография Ереванского университета,

Ереван, ул. Абовяна № 52.